

L I N G U A S L O V E N I C A ∞ F O N T E S

Breda Pogorelec

VEZNIK V
SLOVENŠČINI

JEZIKOSLOVNI SPISI III

Breda Pogorelec
VEZNIK V SLOVENŠČINI

Jezikoslovni spisi III

ZALOŽBA
Z R C

LINGUA SLOVENICA

FONTES

BREDA POGORELEC

VEZNIK V SLOVENŠČINI
JEZIKOSLOVNI SPISI III

Uredili

Alexander Rath, Kozma Ahačič in Mojca Smolej

LJUBLJANA 2021

Zbirka: Lingua Slovenica ∞ *Fontes 3*
Urednica zbirke: Helena Dobrovoljc

Breda Pogorelec
VEZNIK V SLOVENŠČINI
Jezikoslovni spisi III

Uredili: Alexander Rath, Kozma Ahačič in Mojca Smolej
Recenzenta: Hotimir Tivadar in Martina Ožbot Currie
Oblikovanje in prelom: Brane Vidmar

Izdal: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Zanj: Kozma Ahačič
Založili: Založba ZRC, ZRC SAZU
Zanjo: Oto Luthar
Glavni urednik založbe: Aleš Pogačnik

Tisk: Cicero Begunje, d. o. o.
Naklada: 400

Izid knjige sta podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS in ZRC SAZU.
Knjiga je nastala v okviru raziskovalnih
programov P6-0038 in P6-0215, ki ju financira ARRS, in s sofinanciranjem
Ustanove p. Stanislava Škrabca.
Dedičem Brede Pogorelec se zahvaljujemo za dovoljenje za objavo.

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610505280>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'367.634 (091)

POGORELEC, Breda

Veznik v slovenščini : jezikoslovni spisi III / Breda Pogorelec ;
uredili Alexander Rath, Kozma Ahačič in Mojca Smolej. - Ljubljana :
Založba ZRC, ZRC SAZU : Znanstvena založba Filozofske fakultete,
2021. - (Zbirka Lingua Slovenica. Fontes, ISSN 2232-3406 ; 3)

ISBN 978-961-05-0528-0
COBISS.SI-ID 53662211

KAZALO

Breda Pogorelec – gimnazijka in študentka	7
O poteku in načelih izdaje tipkopisa doktorske disertacije	17
UVOD	23
I VEZNA SREDSTVA V HIPOTAKSI	
1 Veznik <i>da</i>	33
2 Veznik <i>če</i>	68
3 Dopustni vezniki z začetnim elementom <i>če-</i>	79
4 Veznik <i>ko</i>	83
5 Veznik <i>ako</i>	94
6 Veznik <i>kadar</i>	96
7 Veznik <i>preden</i>	98
8 Veznik <i>dokler, dokler ne</i>	101
9 Vezni adverb <i>komaj</i>	105
10 Veznik <i>odkar</i>	106
11 Veznik <i>nakar</i>	107
12 Veznik <i>dočim</i>	108
13 Veznik <i>ker</i>	108
14 Vezni adverb <i>kakor (kot, ko)</i>	111
15 Veznik <i>nego</i>	122
16 Vezniška zveza <i>čim – tem</i>	122
17 Vsebinski odvisniki, ki jih uvajajo vprašalnice	123
18 Relativni veznik, zaimек, prislov	131
II VEZNA SREDSTVA V PARATAKSI	
1 Veznik <i>in</i>	185
2 Veznik <i>pa</i>	216
3 Veznik <i>ter</i>	247
4 Veznik <i>a</i>	261
5 Veznik <i>ali</i>	289
6 Veznik <i>toda</i>	298

7	Veznik in vezni adverb <i>vendar</i>	313
8	Skupina veznikov z istim pomenom: <i>ampak, temveč, marveč, pač pa</i>	327
9	Veznik <i>sicer</i>	342
10	Nikalnica <i>ne</i> v vezniški funkciji	349
11	Adverb <i>niti</i>	355
12	Veznik <i>saj</i>	359
13	Veznik <i>kajti</i>	365
14	Veznik <i>zakaj</i>	369
15	Vezni adverb <i>namreč</i>	374
16	Vezni adverb <i>zato</i>	375
17	Vezni adverb <i>torej</i>	377
18	Vezni adverb <i>tudi</i>	379
19	Vezni adverb <i>le</i>	393
20	Vezni adverb <i>samo</i>	399
21	Vezni adverb <i>celo</i>	402
22	Vezni adverb <i>zlasti</i>	403
23	Vezni adverb <i>posebno</i>	405
24	Vezni adverb <i>vsaj</i>	405
25	Vezni adverb <i>še</i>	406
26	Vezni adverb <i>že</i>	408
27	Časovni adverbi v vezniški funkciji	411
28	Skupina raznih adverbov, ki učinkujejo v posebni poziciji tudi kot vezni adverbi	421

III ASIDENTON

1	Stavki v asidentonu so v prirednem odnosu	427
2	Asindetični vrivki v stavčne zveze	434
3	Stavki, ki si sledijo v asidentonu, so po pomenu v razmerju podrednosti	435
4	Asidenton veže izraze	438
5	Nekateri posebni primeri asidentona	441

ZAKLJUČEK 445

Seznam kratic iz literature za gradivo	470
Navedena literatura	472
Razširjeno kazalo	475
Arhivsko gradivo	483
Fotografije	521

Mojca Smolej

BREDA POGORELEC – GIMNAZIJK IN ŠTUDENTKA

Leta 1938 je Breda Pogorelec pri dr. Mirku Ruplu opravila sprejemni izpit za klasično gimnazijo. Poleg pravopisa je morala obvladati še besedno in stavčno analizo in analizo zloženega stavka. Na gimnaziji jo je slovenščino poučeval pisatelj Ferdo Kozak, pozneje France Tomšič, ki je prav tedaj izdal *Starocerkvenoslovansko čitanko*. Že v gimnaziji se je učila številnih modernih jezikov, zlasti pa grščine in latinščine, posebej jo je navduševal Ovidij s svojo klasično metaforiko. Rada se je spominjala tudi botaničarke Angele Piskernik, naše prve dunajske doktorice slovenskega rodu (Pogorelec 1999: 80–85). Po maturi na klasični gimnaziji, ki je ni preprečila niti medvojna politična izključitev, se je Breda Pogorelec septembra 1946 vpisala na Filozofsko fakulteto. Kar dva njena profesorja sta bila matičarja in sta na fakulteti predavala vse od decembra 1919. Pri Rajku Nahtigalu, prvem dekanu in profesorju slovanske filologije, je poslušala predavanja iz ruskega in slovenskega oblikoslovja, karakteristike praslovanščine ter književnega dela slovanskih apostolov. Opravila je tudi starocerkvenoslovanske vaje in seminar iz epa *Slovo o polku Igorevč*. Fran Ramovš, ki je 3. decembra 1919 prvi pozdravil nove slušatelje, je tedaj na predavanjih iz historične gramatike slovenskega jezika obravnaval vokalizem, morfologijo in glagol, poleg tega je v poznih štiridesetih letih predaval še slovansko akcentologijo in slovensko dialektologijo. Četrto stoletja je na fakulteti deloval tudi Aleksandar Stojićević, ki je B. Pogorelec predaval historično gramatiko srbohrvaškega jezika ter dubrovniško in srbsko književnost. Za njen razvoj je bil pomemben Karel Oštir, Meringerjev graški učenec, pri katerem je poslušala primerjalno slovnico sanskerta, grščine, latinščine, slovanščine in grščine. V letu njene imatrikulacije je s predavanji iz opisne slovnice slovenskega jezika pričel tedaj še lektor Anton Bajec.¹ Slabi dve leti pozneje je bil izvoljen za docenta za

¹ Osebni izkazi in diplomska mapa Brede Pogorelec so shranjeni v Zgodovinskem muzeju in arhivu Univerze. Zahvaljujem se arhivarkama Tatjani Dekleva in Tei Anžur za pomoč.

slovenski knjižni jezik. Sčasoma se je izkazalo, da je snov iz opisne slovnice tako obsežna, da so izpit prestavili na čas po 4. semestru.²

B. Pogorelec je v svojem prvem semestru vpisala tudi angleški lektorat pri Josipu Sodji, francoski pa pri znamenitem Jeanu Lacroixu, ki so ga oblasti kmalu izgnale iz Ljubljane (Vodopivec 2013: 56). Ves čas študija je obiskovala ruska predavanja Nikolaja Fjodoroviča Preobraženskega, ki je imel tedaj težave zaradi svojega predvojnega prevoda knjige o Stalinu (Smolej 2019: 63–64). Le nemškega lektorata tedaj ni bilo in tudi germanist Jakob Kelemina je predaval samo še angleško slovnico.

Med profesorji zgodnjega obdobja naše univerze je bil tudi France Kidrič, ki je B. Pogorelec tik pred stoletnico pesnikove smrti predaval Prešerna. Med mlajšimi predavatelji velja omeniti Antona Ocvirka, Prijateljevega naslednika, ki je tedaj na slovanski filologiji še predaval slovensko književnost druge polovice 19. stoletja ter uvod v metriko in stil. Leta 1948 minister ni potrdil njegovega imenovanja za rednega profesorja, češ da vse njegovo strokovno delo preveva »naši sodobni ideologiji povsem tuja miselnost«. Takšno oceno si je nekdanji vodja univerzitetnega odbora OF prislužil, ker si je drznil kritizirati nekatere sodobne slovenske romane socialističnega realizma (Smolej 2019: 65). Leta 1949 je Ocvirk opustil slovenistična predavanja in se posvetil le primerjalni književnosti, na kateri je B. Pogorelec lahko poslušala evropsko književnost od renesanse do realizma. Ocvirka je na slavistiki nasledila Marja Boršnik, ki je bila tedaj šele druga predavateljica na Filozofski fakulteti. Na drugih inštitutih je imela B. Pogorelec pri Milanu Grošlju rimsko književnost, pri Gregorju Čremošniku zgodovino Balkana, pri Bogu Grafenauerju pa zgodovino Slovencev. Poslušala je tudi predavanja Ceneta Logarja iz dialektičnega in historičnega materializma, dokler ni bil kot informbirojevec odstranjen s fakultete in poslan na Goli otok.

B. Pogorelec je še kot študentka petega semestra na predlog prof. Ramovša postala pomožna asistentka za fonetiko in historično slovnico, leta 1951 je bila imenovana celo za provizornega asistenta. Poleg tega je sodelovala tudi pri katalogizaciji večjega števila knjig.³

Študirala je še po starem diplomskem redu, ki je bil sprejet konec dvajsetih let 20. stoletja in je predvideval A, B in C diplomske izpite. Vpisala je XII. skupino, t. i. skupino za narodni jezik (slovenščina v nazivu v

² *Zapisnik IV. seje Sveta FF*, 7. 6. 1948. *Zapisnik V. redne seje Sveta FF*, 11. 3. 1949. Arhiv FF.

³ *Zapisnik IV. izredne seje FF*, 2. in 3. 9. 1948. *Zapisnik I. redne seje sveta FF*, 23. 10. 1948. *Zapisnik 5. redne seje Fakultetnega sveta FF*, 14. 4. 1951. Arhiv FF.

centralistični Jugoslaviji ni bila zaželeno), ki je obsegala A-izpit iz slovenskega in staroslovenskega jezika ter B-izpit iz južnoslovanske književnosti. C-izpit je obsegal več področij, od narodne zgodovine, primerjalne slovnice indoevropskih jezikov do klasičnega jezika s književnostjo. Po treh semestrih je spomladi 1948 opravila izpit iz latinščine, primerjalnega jezikoslovja in narodne zgodovine. Pri prof. Grošlju je morala prevajati zgodbo o Likaonu iz Ovidijevih *Metamorfoz* ter predstaviti funkcije sklonov (genetivus et ablativus qualitatis, genetivus et ablativus pretii) ter indirektni govor. Pri prof. Grafenauerju je dobila vprašanja o naselitvi Slovencev, položaju slovenske kulture po srednjem veku, slovenskem narodnem preboju v 18. stoletju, pri Čremošniku pa o naselitvi Južnih Slovanov, Dubrovnik in ilirizem. Februarja 1950 je opravila (prvi) B-izpit iz primerjalnega jezikoslovja, prof. Oštir ji je za klavzuro predpisal indoevropski izvor praslovanskih *ṭ* in *b*. Čeprav je fakulteta leta 1947 prešla na dvopredmetni študij, je lahko študentka študij, ki se ji je nekoliko zavlekel, končala po starem programu.⁴ Februarja 1952 je pisala klavzurno nalogo iz razmerja in vpliva med akcentom in vokalizmom v slovenščini, ki jo je prof. Ramovš, tedaj že predsednik SAZU, odlično ocenil in zapisal, da gre za »prav dober, zgledno pregleden izdelek«. Tudi na ustnem A-izpitu iz slovenskega in staroslovenskega jezika je komisija njeno znanje ocenila z odlično oceno. Leto dni pozneje je opravila še (drugi) B-izpit iz južnoslovanske književnosti. Prof. Slodnjak ji je za klavzuro predpisal Razvoj slovenskega literarnega jezika in sloga od Levstika do Cankarja, v kateri je zapisala, da so Slovenci kot nedržavni narod problem knjižnega jezika in lastnega izraza mnogo težje reševali kakor narodi s svojo državnostjo in samostojnim javnim življenjem. Februarja 1953 je Breda Pogorelec diplomirala iz slovenskega jezika, primerjalnega jezikoslovja in južnoslovanskih književnosti.

Breda Pogorelec – doktorantka

B. Pogorelec se je na Filozofski fakulteti kot asistentka redno zaposlila 1. 9. 1955. Imela je veliko izkušenj, ki jih je prof. Bajec takole opisal:

Bila je med najboljšimi povojnimi Ramovševimi slušateljci. Pri njem se je temeljito seznanila z zgodovino slovenskega jezika, pri drugih strokovnjakih pa si je pridobila tudi osnovno znanje iz primerjalnega

⁴ *Zapisnik 6. redne Seje fakultetnega sveta FF*, 30. 5 1951. Arhiv FF.

indoevropskega jezikoslovja in iz komparativne gramatike slovanskih jezikov. Tako si je lahko upala obnoviti pod Ramovševim vodstvom njegova predavanja o morfologiji slovenskega jezika. To je bil precej samozavesten poskus [...], vendar je treba priznati, da gre samo njej zasluga, če imamo danes III. del Ramovševe Historične gramatike. L. 1955 je postala moja asistentka. Takoj sem ji nasvetoval za disertacijo sintaktično temo.

Zaradi tega je odšla za dve leti na podiplomski študij na Jagielonsko univerzo v Krakov k prof. Jerzyju Kuryłowiczu, pri katerem se je seznanila z modernimi metodami sintaktičnega raziskovanja. Čeprav je bil slednji sprva mišljen kot (poljski) mentor, je mentorstvo kmalu po prihodu na Poljsko prevzel prof. Zenon Klemensiewicz. Od oktobra 1956 do oktobra 1958 se je tako izpopolnjevala v teoriji skladnje pri prof. Z. Klemensiewiczu, J. Kuryłowiczu in T. Milewskem.

Prof. Zenon Klemensiewicz (1891–1969), predavatelj na Katedri za poljski jezik in mentor doktorskega študija B. Pogorelec, se je ukvarjal predvsem s tremi področji: skladnjo poljskega jezika s stilistiko, didaktiko poljskega jezika in historično slovnico. Omeniti velja njegova dela *Orzecznik przy formach osobowych słowa być* (1925), *Skupienia czyli syntetyczne grupy wyrazowe* (1948), *Problematyka składniowej interpretacji stylu* (1951) in *Zarys składni polskiej* (1953), ki so vsa po vrsti pustila vidne sledi na raziskovalni poti mlade slovenske doktorantke.

Prof. J. Kuryłowicz (1895–1978) je na Jagielonski univerzi vodil Katedro za splošno jezikoslovje, kjer je bil predavatelj indoevropskega primerjalnega jezikoslovja. Ukvarjal se je tudi s pretvorbno-tvorbno teorijo na ravni skladnje, s čimer je bil nedvomno precej pred časom, še posebej če njegova dela primerjamo z deli N. Chomskega.

Oba, tako Z. Klemensiewicz kot J. Kuryłowicz, sta nedvomno usmerjala študijsko-raziskovalni razvoj B. Pogorelec.

O svojem študiju je novembra 1956 pisala prof. Antonu Slodnjaku, tedaj predstojniku Inštituta za slavistiko:

Od predavanj poslušam Klemensiewiczovo predavanje iz sintakse. V glavnem je to splošno jezikovno, bolj teoretično predavanje za 1. letnik, čeprav se zdi, da je za 100-glavo množico začetnikov pretežko, saj izvajanjem skoraj ne sledijo; dalje hodim na specialni seminar asistentov in absolventov. Tema: analiza jezika Wyspiańskiego. Stvar je zanimiva z metodične plati, ker se docela vse delo razvija javno in ne poslušamo le posameznih, že izdelanih analiz. Tretje predavanje

Klemensiewiczza je namenjeno kot monografsko predavanje spet asistentom in zadnjemu letniku – tema: problematika pri pisanju historične slovnice. Prof. Klemensiewicz se namreč prav sedaj s tem ukvarja in na zanimiv način združuje pred nami nekatera že dokaj znana in ustaljena dejstva s svojimi lastnimi pogledi. Najbolj pa me je doslej pritegnil seminar prof. Kuryłowicza, namenjen zgolj asistentom in znanstvenim delavcem raznih jezikoslovnih oddelkov. Na seminarju referirajo o nekaterih delih iz sodobnih jezikoslovnih smeri.⁵

Študijsko in raziskovalno se ni izpopolnjevala le pri omenjenih profesorjih, pač pa je zelo pogosto odšla na konzultacije tudi v druga pomembna jezikoslovna središča (Varšava, Łódź, Moskva). V Pragi je poslušala tudi Romana Jakobsona: »Jakobson je imel dve izredno zanimivi predavanji. Eno v jezikoslovnem društvu o problemu sinonimije in diahronije v jeziku, zanimivo bi bilo zlasti za naše dialektologe, čeprav zame ni bilo manj zanimivo!«⁶

Sprejela sta jo tudi tako prof. B. Havránek kot prof. A. V. Isačenko, ki je pred 2. svetovno vojno deloval tudi v Ljubljani:

V Pragi in Olomoucu sem bila tri tedne in je bila ta pot docela študijskega značaja. [...] Podrobno sem se seznanila z delom in ustrojem filološke fakultete, razen tega pa so me povabili tudi v Ústav pro jazyk český na Akademiji, kjer mi je njegovo delo razložil najprej sam akademik Havránek, nato pa vodje vseh oddelkov. [...] V Olomoucu sem bila med drugim pri prof. Isačenko, zaradi svojega dela pa predvsem pri sintaktiku prof. Kopečnem.⁷

Poleg raziskovanja najrazličnejših jezikoslovnih teorij se je poglobljeno učila različnih tujih jezikov, v prvi vrsti seveda slovanskih. Zanimivo je, da se je vpisala tudi na lektorat litavščine, prav tako pa je poslušala predavanja prof. Jana Safarewicza:

Hodim na predavanja iz litavščine k prof. Safarewiczu, seminar prof. Kuryłowicza se začne šele v novembru. Razen mene je tu še dr. Subotin iz Beograda, upam, da se bom od njega vsaj malo naučila,

⁵ B. Pogorelec: *Pismo A. Slodnjaku*, 14. 11. 1956. Arhiv RS.

⁶ B. Pogorelec: *Pismo A. Slodnjaku*, 18. 1. 1957. Arhiv RS. Gl. tudi Pogorelec (1989: 276–277).

⁷ B. Pogorelec: *Pismo A. Slodnjaku*, 5. 6. 1957. Arhiv RS.

kako je treba delati propagando za svojo stvar, seveda pa dobiva za vse, kar stori, vso pomoč od doma.⁸

Ko se ji je leta 1958 iztekla dvoletna štipendija za študij v Krakovu, je namesto domov v Ljubljano odpotovala še v Moskvo na enomesečni tečaj za mlade rusiste in slaviste.

Pogosto je poudarjala, da je za jezikoslovca – slovenista nujno dobro poznavanje drugih slovanskih jezikov in s tem seveda slovanskih jezikoslovnih središč.

Meni se štipendija z julijem konča, toda mislim, da bi bilo tako za moje nadaljnje delo kakor tudi za to, da izkoristim bližino, nadvse koristno, ako bi mogla iz avtopsije spoznati rusko slavistiko in predvsem osvežiti svoje znanje ruskega jezika. Potem bi res lahko rekla, da se v sodobnem slovanskem svetu vsaj malo spoznam, saj bi poznala češko, poljsko in še sovjetsko slavistiko.⁹

Njeni študijski dnevi v Krakovu so bili poleg številnih predavanj, seminarjev, lektoratov in konzultacij posvečeni predvsem pisanju disertacije. Z mentorjem prof. Klemensiewiczem sta se sprva odločila za disertacijo, ki bi veznik obravnavala tako v sodobnem jeziku kakor tudi historično. Raziskovanje naj bi obsegalo več smeri: temeljit pretres gradiva iz knjižnega jezika in iz dialektov, ki naj bi pokazal predvsem razne pomenske kategorije veznika in prehajanje iz kategorije v kategorijo, odvisno od spreminjanja funkcije. Historično-razvojna analiza naj bi osvetlila veznik v primerjavi z ostalimi slovanskimi in indoevropskimi jeziki ter sam razvoj predvsem v knjižni slovenščini. V utemeljitvi teme je B. Pogorelec med drugim zapisala:

V delu se ne nameravam omejiti na veznik v klasičnem smislu, ampak bom obdelala vse najrazličnejše možnosti vezanja sintagem in stavkov (tudi pavzo itd.). [...] V delu nameravam predvsem ostro ločiti problem veznika v dialektih in v knjižnem jeziku kakor tudi v različnih variantah knjižnega jezika, pri čemer bom poizkusila določiti morebitne tuje vplive na razvoj slovenskega knjižnega jezika.¹⁰

Naslov disertacije je bil sprva, skladno s široko zastavljeno temo, *Pomen, funkcija in razvoj veznika v slovenščini*.

Navedeno temo je fakultetna uprava sprejela na seji 25. 2. 1957 in izvolila za kandidatkinega (slovenskega) mentorja prof. dr. Antona Bajca.

⁸ B. Pogorelec: *Pismo A. Slodnjaku*, 24. 10. 1957. Arhiv RS.

⁹ B. Pogorelec: *Pismo A. Slodnjaku*, 5. 2. 1958. Arhiv RS.

¹⁰ B. Pogorelec: Utemeljitev doktorske teme, 25. 9. 1956. Arhiv FF.

Med pisanjem disertacije se je čedalje bolj kazalo, da je bila tema zastavljena preobširno, zato je kandidatka aprila 1960 prosila za spremembo naslova:

Svojo disertacijo sem prijavila v zvezi s tukaj [= Jagielonska univerza v Krakovu] razširjenimi historično-gramatičnimi jezikoslovnimi kriteriji. Takoj v začetku se je pokazalo, da bi bila takšna disertacija dosti preobsežna, razen tega pa bi morala biti tudi zasnovana po dveh jezikoslovnih metodah, ker v slovenski gramatiki vezniški sistem knjižnega jezika doslej znanstveno ni bil obdelan, s tem pa ni dano izhodišče za diahronične raziskave. Zato sem v sporazumu s poljskim mentorjem prof. Klemensiewiczem začela raziskovati vezniški sistem knjižnega jezika, pri čemer sem posebej pazila na vsa sintaktična sredstva, ki v slovenskem jeziku opravljajo vezniško funkcijo ne glede na besedno vrsto (termin iz klasične gramatike), iz katere izhajajo. To delo se je razširilo tako zelo, da bi diahronična obravnava problema disertacijo neizmerno razširila.¹¹

Na preobširno zastavljeno nalogo jo je predhodno¹² opozorila že sama komisija, ki je ocenjevala dispozicijo. Prof. Bajec je v imenu komisije zapisal, da je doktorska dispozicija sprejemljiva in zato ocenjena pozitivno, vendar je mnenja, da je zastavljena raziskava preobsežna:

Komisija je sicer mnenja, da je kandidatka segla preveč na široko, ko si je zastavila nalogo, proučiti slovenske veznike tako historično kakor tudi v današnjih narečjih, vendar ji obsega disertacije noče omejevati. Ker kandidatka izdeluje disertacijo pod vodstvom krakovskega profesorja Klemensiewiczza, se menda ni bati, da bi se izgubila v preobširnem gradivu.

Breda Pogorelec je svojo disertacijo *Veznik v slovenščini* uspešno javno zagovarjala 10. januarja 1964 pred komisijo, ki so jo sestavljali prof. dr. Anton Bajec, kot predsednik, prof. dr. Milka Ivič in prof. dr. Tine Logar kot člana.

Doktorska disertacija *Veznik v slovenščini*

Bibliografija doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani med leti 1920 in 1968 (Kokole 1969: 135–136) kaže, da je bilo uspešno obranjenih le devet nalog s področja slovenskega

¹¹ B. Pogorelec: Prošnja Upravi FF, 23. 4. 1960.

¹² 29. 12. 1956.

jezikoslovja.¹³ Da ta številka tudi v tedanjem času ni bila visoka, priča število uspešno obranjenih nalog s področja slovenske literarne zgodovine in kritike. Teh je bilo kar 23. Med vsemi jezikoslovnimi doktorskimi deli sta le dve, ki obravnavata sodobni knjižni jezik: *Oris slovenskega knjižnega izgovora* Franceta Bezlaja in *Veznik v slovenščini* Brede Pogorelec.

Doktorsko delo B. Pogorelec lahko tako brez dvoma razumemo kot pionirsko delo s področja raziskovanja sodobnega knjižnega jezika.

Tako ga je opredelila tudi sama doktorska komisija, ki je zapisala, da je delo Brede Pogorelec najizčrpnjša sinhronična monografija o veznih sredstvih nekega slovanskega jezika.

Delo zajema pojave zloženega stavka v najširšem smislu: ne samo parataksa in hipotaksa (vzeto formalno), ampak tudi asindeton.

Tako ekstenzivno zajeta sintaktična problematika je dala kandidatki veliko dela, povzročila pa je tudi primeren obseg teksta: delo ima brez opomb več kot 515 tipkanih strani. Kandidatka poudarja, da je svojo razpravo zasnovala na gradivu, ki dosega okrog 10000 ekscerpiranih primerov.¹⁴

Viri, iz katerih je bilo zbrano gradivo, so bili omejeni v skladu s konceptom samih okvirov raziskave, ki je bila sinhronična, da je lahko prikazala stanje novejšega obdobja slovenskega knjižnega jezika. Upoštevana so bila izključno prozna dela piscev moderne in njihovih sopotnikov (Ivan Cankar, Oton Župančič, Izidor Cankar), socialnega realizma (Ferdo Kozak, Juš Kozak, France Bevk, Ivo Brnčič, Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Anton Ingolič), ekspresionizma (Slavko Grum, Miran Jarc, France Vodnik, Edvard Kocbek, Ivan Pregelj) in drugih, tedaj sodobnih tokov (Danilo Lokar, Ciril Kosmač, Alojz Rebula, Boris Pahor, Andrej Hieng, Lojze Kovačič, Mimi Malenšek, Mira Mihelič, Nada Gaborovič, Peter Božič, Beno Zupančič, Matej Bor, Dominik Smole, Vladimir Kavčič). Analizirala je tudi esejiste in

¹³ Anton Bajec: *Nominalni akcent v rezijanskem narečju* (1921), Rudolf Kolarič: *Vokalizem in akcent vzhodnoštajerskega (prekmurskega) narečja s posebnim oziranjem na jezik dajnkovskih spisov* (1923), Mirko Rupel: *Literarni in jezikoslovni odnosi med slovenskimi Artikuli, Tibinga 1562, in brvaškimi Artikuli s cirilskimi in glagolskimi črkami, Tubinga 1562* (1923), Franc Tomšič: *Jezik v Janeza Svetokriškega Sacrum promptuarium* (1930), Fran Bezljaj: *Oris Slovenskega knjižnega izgovora* (1939), Tine Logar: *Horjulski govor* (1941), Jakob Rigler: *Akcentna in glasoslovna analiza južnonotranjskih govorov med Snežnikom in Slavnikom* (1960), Breda Pogorelec: *Veznik v slovenščini*, (1963), Martina Orožen: *Zgodovinski razvoj futuralnih in modalnih gramatičnih oblik v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja* (1965).

¹⁴ M. Ivič, A. Bajec, T. Logar: *Ocena doktorske disertacije B. Pogorelec*, 2. 12. 1963.

znanstvene pisce (Josip Vidmar, Anton Ocvirk, France Stele, Boris Ziherl in Boris Paternu). Po večini so avtorji zastopani vsak s po enim izmed svojih del, nekateri s po več deli.

Delo po kratkem uvodu natančno analizira podredne veznike (skupno število vseh podrednih vezniških sredstev je 60), vključno s tako imenovanimi mejnimi primeri, priredne veznike (prirednih veznikov in drugih povezovalnih sredstev je 54) in primere asindetona.

K analizi je pristopila s takrat naj sodobnejšo metodo, ki vrednosti skladenjskih elementov raziskuje po principu komutacije in z uporabo testa katalize. Klasifikacija vseh vezniških sredstev je predstavljena s skico S. O. Korcevskega, ki je zasnovana na pomenskem razlikovanju odprtih, zaprtih in nevtralnih struktur. B. Pogorelec si je namreč zastavila tudi nalogo osvetliti problem sinonimičnih veznikov. Omeniti še velja, da je zelo podrobno predstavljena tudi razlika med veznimi prislovi in členki ter konjunkcijami: prislovom oz. členkom je determinativna funkcija primarna, vezniška sekundarna, medtem ko je pri veznikih ravno nasprotno. V luči ugotavljanja primarnega in sekundarnega funkcijskega udejanjanja analiziranih povezovalnih sredstev so poglobljeno predstavljeni tudi različni odtenki vezniških konstrukcij.

Delo *Veznik v slovenščini* v slovenskem jezikoslovju ni le pionirsko, pač pa zaradi izčrpnega in inovativnega pristopa k analizi vseh zaznanih vezniških sredstev ostaja še do danes nepreseženo in kot tako smernica vsem sodobnim raziskavam skladnje slovenskega jezika.

Njegova objava po skoraj šestih desetletjih dokazuje, da v vseh teh letih ni izgubilo relevantnosti in inovativnosti.

Arhivsko gradivo

Osebni izkazi in diplomatska mapa B. Pogorelec. ZAMU Ljubljana.

Pisma Brede Pogorelec Antonu Slodnjaku. Zapuščina Antona Slodnjaka. Arhiv RS.

Doktorska mapa B. Pogorelec. Arhiv FF.

Zapisniki sej Fakultetnega sveta FF. Arhiv FF.

Spominski spisi

POGORELEC, Breda, 1989: Roman Jakobson v Beogradu in Ljubljani septembra 1955. V: Roman Jakobson. *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC. 276–277.

POGORELEC, Breda, 1999: V klasični gimnaziji – pred vojno, med vojno, po vojni. *Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje Osnovne šole Pre-*

žihovega Voranca. Ljubljana. Ljubljana: Osnovna šola Prežihovega Voranca, 80–85.

Literatura

KOKOLE, Jože, 1969: *Bibliografija doktorskih disertacij univerze in drugih visokosolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani 1920–1968.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

SMOLEJ, Tone, 2019: Filozofska fakulteta (1919–1971). Od fakultete profesorjev do fakultete študentov. *Zgodovina Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, 31–90.

VODOPIVEC, Peter, 2013: *Francoski inštitut v Ljubljani.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

O POTEKU IN NAČELIH IZDAJE TIPKOPISA DOKTORSKE DISERTACIJE

Urejanje disertacije *Veznik v slovenščini* pokojne Brede Pogorelec za izdajo v zbirki *Lingua Slovenica – Fontes* je bil velik uredniški podvig. Disertacija je v slovenističnih kuloarjih veljala za nedostopno, izgubljeno, skrito. Obdajala jo je vrsta nepreverjenih govoric, mnoge od njih so se izkazale za zlonamerne. Ena od njih je govorila o tem, da je Breda Pogorelec dostop do svoje disertacije onemogočila, druga o tem, da so za to poskrbeli njeni predhodniki. Ne eno ne drugo ne drži. Breda Pogorelec je imela disertacijo namen izdati, se je pa zavedala, da bi takšna izdaja vzela kar nekaj časa, ki ji ga vedno zmanjkovalo. Zato je izdajo predolgo odlagala.

Urednikom te izdaje je sprva uspelo pridobiti dva izvoda jedrnega besedila disertacije.

Prvi izvod je v drugi polovici 90-ih let prinesel Mojci Smolej iz Katovic na Poljskem Aleš Bjelčevič. Alešu Bjelčeviču je svoj lastni izvod predal Emil Tokarz. Ker je disertacija do tedaj veljala za izgubljeno, jo je Mojca Smolej že takoj natančno pregledala. Disertacija je bila videti nedokončana, saj ni vsebovala opomb, ki jih je nakazovalo besedilo, prav tako pa ni bilo povsem jasno, ali manjka poleg opomb še kaj. Šlo je za slabšo (bolj spodnjo) kopijo izvirnega tipkopisa. Izvod sta sestavljala dva tipkopisna zvezka (prvi zvezek: str. I–VIII [Uvod], str. 1–251; drugi zvezek: str. 252–515, str. I–XII [kazalo]).

Drugi izvod so hranili v biblioteki SAZU in ga je leta 2010 s pomočjo knjižničarke Alenke Porenta pridobil Kozma Ahačič, ko je iskal gradivo za prvi zvezek *Jezikoslovnih spisov* Brede Pogorelec. Ta izvod je bil dar Antona Bajca, sestavljala sta ga dva zvezana tipkopisna zvezka (prvi zvezek: str. I–VIII [Uvod], str. 1–251; drugi zvezek: str. 252–515). Ta izvod ni vseboval ne opomb ne kazala.

Zavedali smo se, da na voljo nimamo celotnega besedila disertacije in da zato izdaja še ni mogoča. Hkrati pa smo bili prepričani, da je izdaja nujna, saj je šlo za izredno kvalitetno in izčrpno študijo. Dejstvo, da na voljo nimamo celotnega gradiva, je potrjevala tudi navedba v *Bibliografiji doktorskih disertacij*: »Pogorelec, Breda, dr. filoloških zn.: *Veznik v slovenščini*.

Ljubljana. [Strojepis] 1963. 573 str [= listov]. 40. Mentor Milka Ivić, obramba 10. 1. 1964, promocija 18. 2. 1964 FF. Hrani: FF.«¹⁵ Izvoda, ki bi ga morala hraniti Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, ni bilo (oziroma ni bil v nobenem evidentiranem popisu). Leta 2019 ga je ob raziskavah v sklopu praznovanje 100-letnice Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v arhivu Filozofske fakultete naključno našel Tone Smolej. Tudi v tem izvodu ni bilo vseh strani, navedenih Bibliografiji doktorskih disertacij (vseboval je prvi zvezek: str. I–VIII [Uvod], str. 1–251; in drugi zvezek: str. 252–515, str. I–XII [kazalo]).

Dolžnostni izvod za NUK ni bil nikoli oddan.

Imeli smo torej jedrno besedilo disertacije, kazalo, a manjkale so opombe, za katere smo ocenjevali, da so lahko z metodološkega vidika za razumevanje raziskave ključne, in seznam navedenih virov. Sledilo je poizvedovanje v Beogradu, iskanje po zapuščini članov komisije za zagovor doktorske disertacije in po zapuščini Brede Pogorelec, ki pa je bilo sprva neuspešno.

Po dobrem letu iskanja na vseh mogočih mestih sta leta 2019 povsem naključno ob praznjenju škatel, namenjenih za odpad, v enem od kabinetov na Filozofski fakulteti odkrila Alexander Rath in Mojca Smolej mapo z oštevilčenimi listi, ki sta jih takoj prepoznala kot tipkopis Brede Pogorelec. Listi so vsebovali seznam virov (natančneje, »seznam kratic iz literature za gradivo«: 2 strani), opombe k disertaciji (26 strani) in pripravo na predstavitev disertacije (12 strani) v dveh izvodih ter nekatere druge zapiske.

Končno je bilo na voljo celotno besedilo in lahko se je začela priprava tipkopisa za izdajo. Tipkopis seveda ni bil namenjen neposredni objavi,¹⁶ zato ga je bilo treba po zahtevnem prepisovalskem delu, ki ga je opravil Alexander Rath, še dodatno urediti. To smo naredili Alexander Rath, Mojca Smolej in Kozma Ahačič.

Pri tem smo opravili naslednje posege v prvotno strukturo besedila:

1. Opombe so bile v celoti preurejene, na njihovi podlagi pa sta bila narejena tudi seznam literature in virov. Navedke smo morali skoraj praviloma

¹⁵ Jože Kokole, *Bibliografija doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani 1920–1968*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1969, str. 135.

¹⁶ O tem nam priča tudi avtorčin naknadni načrt za objavo, ki ga ponatiskujemo ob koncu knjige, kjer napoveduje: »Delo je predelana in za tisk (to se pravi komunikativno) pripravljena študija, predložena za doktorsko tezo in obranjena januarja 1964. Seveda je študija dopolnjena z novimi izsledki.«

rekonstruirati, saj so večkrat manjkale navedbe leta izida, strani, naslova dela itd. Za tedanjega bralca to ni predstavljalo posebnega problema, saj je bilo literature razmeroma malo in so jo vsi poznali, danes pa bi bilo takšno navajanje za bralca preprosto preveč zahtevno.

Celoten seznam literature je bil izdelan na novo zgolj na podlagi navedkov v opombah, v opombah pa smo dosledno izpustili vse navedbe literature in jih nadomestili z uveljavljenimi oznakami.

Številke, ki označujejo opombe, so v izvirnem besedilu stale pred ločili. V skladu z načeli zbirke smo jih prestavili za ločila.

Opombe avtorice so naveden s številkami, uredniške opombe pa z zvezdicami.

Sklice na opombe, ki so v jedrnem besedilu navedene s številko, a v gradivu z opombami nimajo besedila, smo iz besedila izbrisali.

Pri nekaterih opombah ni bilo označeno, na katero mesto ali poglavje se nanašajo, zato smo ustrezno mesto ali poglavje poiskali sami in to tudi označili. Opozarjamo, da se ista opomba lahko ponovi tudi na več mestih. Nekaj opomb ni imelo oznake v jedrnem besedilu in jih ni bilo mogoče natančno locirati, zato jih navajamo v naslednjem seznamu (številki opombe sledi urejeno besedilo opombe):

- 8 Prim. Belić 1958: 72 in sl.
- 9 O besednem redu v slovenščini gl. Murko 1892, Levec 1899, Breznik 1908 in Breznik 1934: 243.
- 33 Označenost je v vezanosti glagolske oblike na strukturo.
- 36 Prim. poglavje Zaključek, odstavek o konstrukcijah. Zgodovina problema je v literaturi večkrat obravnavana, prim. Škrabec (1916–1921: I,66).
- 64 Prim. Škrabec 1916–1921: I,66.
- 84 Pojem *označen* uporabljam tudi na področju semantike. Neoznačeni so tisti vezniki oziroma tista vezna sredstva, ki so po pomenu in po funkciji neopazna, nevtralna, označena pa so tista vezna sredstva, ki so po pomenu in funkciji opazna; njih pomen pa je razen tega omejen in določen, na primer *kakor* : *kolikor*.
- 86 Glej op. 81.
- 132 Vsebinski odvisniki, ki jih uvaja *da*, imajo formo odprte konstrukcije. prim. poglavje Zaključek. Drugače Karcevski (1961), podobno pa vendarle Bauer (1960: 137): »*Větosled* byl v obsahovém souvětí se spojkou že už v stč. volný a řídil se kontextovým členěním projevů. Obsahová věta přináší pravidelně jádro sdělení; proto stojí obvykle po větě řídící, která má jen funkci východiska. Opačný sled vět je mnohem řidší a je vždy nějak motivován: buď jde o zdůraznění obsahové věty v projevů citově zabarveném, nebo se stává jádrem věta řídící (zejména jde-li o větu hodnotící).«

- 237 Glej poglavje II/3: Pogostost teh primerov kaže, da se razvija ter v veznik, ki postaja neke vrste poudarjevalna varianta nevtralnega in.
- 240 Prim. poglavje II/3.1 – termin istovrstni stavčni odvisniki: gre v prvi vrsti za odvisnike iste stopnje, ki imajo v zvezi tudi isto sintaktično funkcijo (adverbialni odvisniki in podobno).
- 247 Prim. poglavje II/4.1. V drugih slovanskih jezikih, zlasti zapadnih, je veznik *a* vezalni in protivni veznik. Prim. op. 201. Za češčino prim. Bauer 1960: 34 (*slučovací souvětí*) in 59 (*odporovací souvětí*).
- 256 Gl. poglavje II/4.1.2, primer 101: Konstrukcija je za sodobno slovenščino nenavadna, ne le zaradi zaimka *kdo*, ampak predvsem zaradi uporabe veznika *a*: običajen je v takšni stopnjevani konstrukciji namreč postponirani *pa*.
- 273 Pomensko različne zveze izključujejo možnost izbire.
- 279 Glej poglavje II/6.5 (komentar prvega sklopa primerov). Prim. tudi obravnavo obnašanja protivnega veznika *a* in drugih protivnih veznikov v uvodu poglavja II/4.
- 297 Gl. poglavje II/8, odstavek pred primerom 113. Možno je namreč, da takšni primeri so in da jih samo mi nismo našli (verjetneje pa je spričo precejšnjega števila pregledanih tekstov ta trditev točna).
- 312a Gl. poglavje II/12 (uvod). Zanimiv ekskurz o tako imenovanem *le jonctif justificatif*, kot imenuje to kategorijo Tesnière (1959: 338). Tam omenja tudi slovenski veznik *saj*.
- 322 Veznik *zakaj* je zelo pogost v Bibliji, pri Cankarju in pri vseh pisateljih ekspresionistih, ki so poskušali pisati po Cankarjevem zgledu ali v visokem stilu.
- 323 Glej op. 322.
- 353 Prim. op. 327 (in pripomba v poglavju II/26.2, zadnji odstavek).
- 355 Glej poglavje II/27.5. Prim. op. 94: zaradi arhaičnosti elementov, iz katerih je adverb *poslej* (prav tako *dosihmal*, *dosegamal*), je pomen manj jasen kot pri drugih adverbih te vrste.
- 362 Morda je v tej hoteni stilni posebnosti zasnova modernega pripovedovanja (eksperiment), podoben elementom v abstraktni umetnosti. [Ta opomba se najverjetneje nanaša na zadnji odstavek uvoda v poglavje III. (Op. ur.)]

Na dejstvo, da nekaterih opomb ni ali da so izpadle odnosnice nanje, je opozorila na zadnji strani tipkopisa opomb tudi Breda Pogorelec. Takole je zapisala na zadnji strani listov z opombami (Opombe 26):

Opombe so v nekaterih točkah izpadle: pri oficialnem tipkanju teksta so namreč po pomoti izpadle odnosnice – ali pa je bil tekst popravljen, številke pa ne. Ko bo delo pripravljano za tisk, bo seveda treba te pomanjkljivosti odpraviti.

2. Vsa poglavja so oštevilčena glede na hierarhijo, kot jo je zasnovala

avtorica sama znotraj besedila ali v kazalu. Dodano je bilo dosledno decimalno številčenje znotraj posameznih osnovnih delov disertacije, ki so v skladu z avtoričino zasnovo in zahtevami zbirke številčeni z rimskimi številkami.

Poglavje II/1 smo oštevilčili povsem na novo, saj je bilo prvotno številčenje nepregledno.

Dodali smo tudi imena poglavij iz kazala, ki so v jedrnem besedilu manjkala (npr. I/1.1.3.1, I/1.1.3.2, I/14.2 itd.), ter ohranili imena poglavij iz besedila, ki so manjkala v kazalu (npr. I/18.1.3.1, I/18.1.3.2 itd.).

Naslovi poglavij so bili v rokopisu večkrat kar del tekočega besedila. Preoblikovali smo jih v prave, torej izpostavljene, naslove poglavij, pri tem pa smo naslov ponovili v prvem stavku prvega odstavka določenega poglavja.

3. Redka zatipkana mesta so popravljena; kjer gre samo za lapsus, na to ne opozarjamo. Skušali smo ohranjati tudi avtoričin pravopis, a smo ob tem popravljali redke stvarne napake.

Zapise tipa *t-stavek*, *t-element*, *k-stavek*, *k-element*, *da-stavek*, *ker-stavek* je avtorica pisala z vezajem ali brez vezaja (in s presledkom), v knjigi pa jih zapisujemo dosledno z vezajem.

Nekatera mesta so v obeh izvodih tipkopisa slabše vidna ali nečitljiva, a smo jih uspeli rekonstruirati, na kar opozarjamo v opombah.

4. Pri navedkih iz virov smo obdržali avtoričine oznake. Mest večinoma nismo preverjali, saj se je to izkazalo za časovno neizvedljivo, se pa zavedamo, da so napačne oznake navedkov mogoče, saj je avtorica redko kaj navedla tudi kar po spominu ali po nepopolnih zapiskih. Obdržali smo tudi avtoričino (marsikdaj nedosledno) številčenje primerov.

V navedbi primerov izpust označujeta znaka [-] in [...]. Ker je iz nekaterih primerov razvidno, da tropičje [...] označuje sestavino, brez katere primer v besedilu ne bi mogel funkcionirati, teh dveh znakov nismo povsod enotili v [-].

Tipkopis ni vedno razlikoval med tekočim besedilom in zgledi, zato smo končno obliko določali na podlagi uredniške presoje.

5. Tipkopis ni imel posebej označenih citatov ali citatnih besed, kar je pomenilo, da so vsa mesta, kjer je v knjigi ležeča pisava, tako označena po presoji urednikov.

6. V rokopisu je tudi sicer več (navideznih) nedoslednosti, ki jih nismo enotili, kadar nismo bili prepričani, da so povsem brez vzroka. Avtoričine opombe k uvodu nam žal niso bile na voljo. Če so res obstajale in se bodo kdaj našle, smo v besedilu ohranili številčne oznake zanje, ki se začnejo dosledno z »◦◁«. Ohranili smo jih tudi zato, ker si z vpogledom v preostale

opombe lahko na podlagi mest, kjer so postavljene odnosnice, vsaj okvirno predstavljamo, kaj je bilo v teh opombah navedeno. Šlo je namreč za navedbe v okviru obstoječe literature, saj je avtorica poglavje *Uvod* pisala na koncu in je bilo mišljeno kot nekakšen uvodni povzetek.

V zadnjem delu knjige so zbrane fotografije dveh vrst dokumentacije. Najprej kot zanimivost ponatiskujemo tipkopolis zagovora disertacije, dodajamo oceno disertacije, nekaj tipičnih strani iz tipkopisa jedrnega dela disertacije in opomb, naslovnico disertacije iz avtoričinih zapiskov ter različne druge zapiske (načrt za izdajo knjige, izpiski iz učbenika Jožeta Toporišiča). V naslednjem razdelku pa smo zbrali nekaj fotografij, ki današnjim bralcem bolj otipljivo predstavijo čas, ko je disertacija nastajala.

Finančno podporo uredniškemu delu Alexandra Ratha je dala Ustanova p. Stanislava Škrabca, izdajo knjige pa je sofinancirala ARRS. Organizacijo dela in pridobivanje pravic za objavo od dedičev je prevzel Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, urednica zbirke *Lingua Slovenica – Fontes* Helena Dobrovoljc pa je knjigo uvrstila v svoj program.

Izdaja monografije *Veznik v slovenščini* je bil, kot smo skušali orisati v gornjem besedilu, zahteven projekt. Prepričani smo, da je bil vanj vložen trud povsem upravičen.

UVOD

Naslov naloge določa raziskovalni okvir: preiskali naj bi tista izrazna sredstva, ki povezujejo osnovne sintaktične strukture v večje enote, v zvezo stavkov, v zložene stavke oziroma v sintagme. V prvi vrsti naj bi ugotovili, kako delujejo v slovenščini tisti izrazi, ki jih uvrščamo zaradi njihove izključno vezne funkcije v besedno kategorijo veznikov, poiskali pa naj bi tudi izraze, ki opravljajo poleg druge funkcije v stavku tudi vezno funkcijo. V to skupino spadajo nekateri zaimki in adverbi.

Gradivo, ki smo ga za to raziskavo zbrali, pa je vsililo nekoliko širšo zasnovu, kot bi bila prvotna analitična sistematika slovenskih veznikov in drugih izrazov z vezno funkcijo. Nemogoče je namreč obravnavati izrazna vezniška sredstva ločeno od drugih načinov vezanja izrazov in stavkov v celoto višjega reda, zlasti ločeno od asindetona. To je potrebno zaradi tega, ker se nam šele ob primerjavi sintaktične in semantične funkcije vezniške zveze in asindetona pokaže, ali je vezanje s pomočjo veznika v jezikovnem sistemu relevantno in kako je relevantno, to se pravi, ali je veznik v konkretnem tekstu nujno izrazno sredstvo in nosilec semantike razmerij med stavki ali izrazi – ali pa je razmerje že postavljeno z zaporedjem stavkov oziroma izrazov in pomeni veznik v določenem smislu izrazno redundanco (ker izraža še enkrat odnose, ki so v zaporedju stavkov že implicite dani).

Osnovna naloga veznikov in asindetona kot določenega načina vezanja je povezovati stavke in izraze v višje sintaktične enote. Iz klasične gramatike poznamo pri vezavi stavkov dve vrsti gramatičnih odnosov, hipotakso in paratakso, priredje in podredje. Obe vrsti sintaktičnih odnosov obstajata tako kot v drugih slovanskih jezikih tudi v slovenščini,^{01*)} čeprav slovanski jezikovni sistemi razen podrednih veznikov ne poznajo tudi vrste relativnih glagolskih oblik, kot jih poznajo klasični in drugi jeziki.⁰² Morda prav odsotnost tega drugega veznega izraznega sredstva⁰³ v slovenščini in drugih slovanskih jezikih povzroča, da meja med priredjem in podredjem ni jasno začrtana, saj imamo vrsto tako imenovanih mejnih konstrukcij,⁰⁴ ki predstavljajo križanje med hipotakso in paratakso: navadno je oblika hipotaktična, medtem ko je semantična vrednost zveze parataktična. Kljub temu pa imamo serijo veznikov, ki zaznamujejo formalno in pomensko hipotakso (lahko tudi samo formalno), na drugi strani pa skupino veznikov, ki vežejo v priredne konstrukcije. Izraze vežejo v sintagme samo vezniška

*) Oznake opomb v Uvodu smo v besedilu pustili, čeprav teh devetnajstih opomb nismo našli. Ker so bile tudi v tipkopisu označene z »o«, so bile verjetno dodane kasneje (ali so celo ostale v rokopisu), verjetnost, da bi jih kdaj našli, pa je zelo majhna.

sredstva iz druge skupine. Zaimki z vezno funkcijo spadajo med vezna sredstva hipotakse, adverbi pa določajo razmerja v parataksi. Glede asindetona so naziranja različna,⁹⁵ nekateri uvrščajo te zveze glede na formalne konstrukcije med priredne zveze, drugi po vsebini (pomenu) zaporednih stavkov vzpostavljajo ves sistem vezniških konstrukcij s paralelnim popolnim sistemom v asindetonu. Analiza slovenskega gradiva in bežna primerjava z drugimi slovanskimi jeziki (žal je malo tovrstnih kompleksnih študij)⁹⁶ bo pokazala, kakšna je razširjenost in vloga asindetona v slovenščini. Vsekakor pa je jasno, da je tudi asindetično sopostavljanje stavkov, ki so v določenem medsebojnem pomenskem razmerju, gramatično izrazno sredstvo.

Priredni vezniki pa opravljajo poleg vezne funkcije še neke vrste adverbialno funkcijo, ki jo imenujemo tudi navezovalno funkcijo.⁹⁷ S svojim pomenom namreč uvajajo stavke v tekst. V tej funkciji nekakšnega veznega adverba učinkujejo priredni vezniki predvsem s svojo semantiko. Pogosto mislimo, da ima navezovalna funkcija veznika predvsem stilno vrednost, saj ti vezniki mnogokrat poudarjajo stavek, ki ga uvajajo, vendar nam analiza pokaže, da bi bila posledica opustitve veznika v navezovalni funkciji pogosto nerazumljivost celotnega teksta. Zaradi te pogoste pomenske relevance je za nas navezovalna funkcija prirednega veznika važna v vseh svojih stopnjah: kot stilno sredstvo, kot neopredeljena izrazna možnost (vseeno je, ali zvezo med stavki v tekstu nakažemo z veznim sredstvom ali ne, povezanost je dovolj jasna iz pomena stavkov) ali pa kot relevantno izrazno sredstvo.

Ob določanju veznih sredstev v hipotaksi smo bili pozorni tudi na izraze, ki v tako imenovanem nadrejenem⁹⁸ stavku zahtevajo (določajo)⁹⁹ podrejeni stavek. Te izraze – navadno kazalne zaimke – smo imenovali napovedovalce zveze.¹⁰⁰ Skupaj z veznikom podrejenega stavka tvorijo pomensko in s tem funkcijsko celoto. Pri nekaterih podrednih konstrukcijah je mogoče pomen konstrukcije določiti šele s temi izrazi: če v stavku niso bili izraženi, smo jih morali za analizo uvesti po katalizi.¹⁰¹ Drugotna vezniška sredstva so še razmerja med različnimi glagolskimi oblikami, kolikor so zveze stavkov v slovenščini določene tudi s tem izraznim sredstvom. Kjer kaže gradivo takšno odvisnost, nanjo posebej opozarjamo.

Iz vsega tega je torej razvidno, da predstavlja poglavje o vezniku in podobnih veznih sredstvih sicer osrednji, vendar ne edini problem razprave. Kolikor gradivo omogoča, poskušamo namreč ugotoviti, kakšna so ostala sredstva povezovanja stavkov (in tudi izrazov) v višje sintaktične (stavek) ali kompozicijske enote (tekst) v slovenskem jeziku. Rezultat teh analiz je poskus sistematičnega pregleda veznih sredstev in veznih načinov v slovenskem

jeziku in je razviden iz zaključka. Metoda, ki smo jo za analize izbrali, je omogočila ugotoviti obseg sinonimike posameznih veznih sredstev. Ob tem smo se morali dotakniti tudi razlik med stilnimi vrednostmi posameznih veznih sredstev, vendar stilno vrednost veznih sredstev in načinov vezanja samo ugotavljamo, ne moremo pa se na tem mestu spuščati v vrednotenje stilnega sredstva v posameznem tekstu. (Zdi se, da je od tega za splošni knjižni jezik najpomembnejša ugotovitev veznih sredstev in veznih načinov s funkcijo poudarjanja.)

Splošnolingvistična literatura o problemih veznika kakor tudi novejše konkretne analize¹⁰ so raznovrstne in imajo različno vrednost. Za izhodišče smo upoštevali splošno ugotovitev, da je veznik pomožna besedna vrsta,¹¹ ki služi za izražanje določenih sintaktičnih in pomenskih odnosov med besedami in stavki, s čimer omogoča smiselno komunikacijo. To naziranje smo razširili zlasti iz opazovanjem funkcioniranja adverbiv v priredju. Ugotovili smo namreč malone splošno zvezo med adverbiv in vezniki: adverbiv in priredni vezniki se namreč prepletajo po svojih primarnih in sekundarnih funkcijah (mišljeni so predvsem tako imenovani vezni adverbiv):¹² primarna funkcija prislovov je določanje glagolov (in potem drugih besednih vrst), sekundarna vezanje stavkov in izrazov, pri veznikih je obratno: primarna funkcija je vezanje, sekundarna pa dodajanje pomena glagolu in s tem navezovanje v tekstu (navezovalna funkcija). Sintaktično obe funkciji nista enakovredni: adverbiv določa glagol in je glagolu sintaktično podrejen,¹³ v določenem smislu bi moral biti sintaktično podrejen glagolu tudi veznik v drugotni funkciji adverbiv.¹⁴ S tem pa bi med adverbivom in veznikom tudi na ravni stavčne strukture ne bilo razlike, kolikor gre za adverbialno funkcijo obeh besednih vrst. Vendar prave reciprocitete tu ni: adverbiv ostane stavčni člen tudi v vezni funkciji, medtem ko veznik to ni ne v priredju in še manj v podredju (v podredju funkcionira kot stavčni člen samo oziralni zaimek ali adverbiv!). Od te skupine veznih izraznih sredstev, ki se med seboj prepleta, se razlikujejo po svoji funkciji in pomenski skupini vezniki v podredju – morfemi, ki spreminjajo stavčne strukture v hipotakso.¹⁵ Podredni vezniki so z drugimi besednimi vrstami povezani preko oziralnih zaimkov.

Od teoretičnih študij smo pri analizi posebej upoštevali Karcevskega nedokončano skico o zloženem stavku,¹⁶ zlasti njegovo razdelitev po poziciji stavkov. Pri tem se nismo omejili na podredje, ampak smo poskušali pojem zaprte konstrukcije prenesti tudi na nekatere tipe priredja. Delitev na odprte in zaprte konstrukcije na eni in na nevtralne konstrukcije na drugi strani bi bila mogoče primernejša od razmeroma nepopolnih ostalih delitev. Toda ker

je tudi ta delitev odvisna od teksta in ker ni mogoče vedno zares zanesljivo posplošiti relevance posameznih stavčnih pozicij, jo upoštevamo kot še eno izmed različnih možnih osvetlitev našega problema. Veznike in načine vezanja prikazujemo tako z vidika gramatične (sintaktične), pomenske (semantične) in strukturne (pozicijske) funkcije.

Slovensko gradivo smo analizirali samostojno, ostale slovanske in druge jezike smo upoštevali le mimogrede in le z namenom, da bi boljše osvetlili stanje v slovenskem knjižnem jeziku. Komparacija med različnimi slovanskimi jeziki je predmet posebne študije, ki naj ji ta razprava služi za osnovo. V slovenščini vezna sredstva (in s tem stavčne in besedne konstrukcije) niso bila še v celoti analizirana. Manjše razprave so bile v glavnem stilno normativnega značaja,¹⁷ upoštevamo jih v bibliografiji. Naše razglabljanje je od njih neodvisno tako glede na uporabljeno gradivo kakor glede na raziskovalno metodo. Starejših študij (iz prejšnjega stoletja) prav tako ne upoštevamo in jih samo navajamo v bibliografiji: poskusov, prikazati funkcijo posameznih veznikov je bilo v prejšnjem stoletju več kakor pozneje.

Študija o veznikih je pomožna analitična študija enega izmed problemov sintakse sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Prikaz sodobnih stavčnih in besednih konstrukcij temelji na analizi slovenskih proznih piscev od Cankarja do danes, uporabili pa smo tudi gradivo iz nekaterih slovenskih leposlovno-strokovnih revij. S tem smo namesto v slovenski lingvistiki doslej običajnega prikazovanja pojavov od starine v današnje dni poskusili prikazati samo današnji sistem. Strinjamo se namreč s tistimi jezikoslovci, ki trdijo, da je osnova sleherne diahronične študije, zlasti s področja sintakse, izčrpen prikaz današnjega stanja.¹⁸ Ker je na področju veznih tipov v diahroniji mogoča le tipološka primerjava posameznih konstrukcijskih tipov, spremembe besednega reda in podobno, si diahronične študije ne moremo zamisliti brez prvotnega sinhroničnega prikaza. Sicer pa sprejemamo to hierarhijo raziskav za vsa področja jezikoslovja.

Gradivo je omejeno na pisani knjižni jezik, in sicer na prozo, za katero mislimo, da je blizu splošnemu knjižnemu jeziku. V poeziji potencialno pripuščamo, da imajo izrazna sredstva lahko stilno funkcijo, zato smo veznik v slovenski poeziji pustili za poznejše študije. Zlasti za najnovije obdobje smo zaradi tega izbrali predvsem tekste tistih avtorjev, ki se v svojem jeziku ne odmikajo preveč od splošnega knjižnega jezika (bolj ali manj velja to za prozo Antona Ingoliča, Miška Kranjca, Lojzeta Kovačiča, Mimi Malenšek, Mire Mihelič, Janeza Kajzerja itd. in za esej Antona Ocvirka, Iva Brnčiča, Borisa Paternuja, Borisa Ziherla, Juša Kozaka itd.). Seveda ima vsak pisec v svojem

vezniškem zakladu vrsto konstrukcij, ki so zanj značilne, ker jih pogosto obravnava. Katere so te konstrukcije pri posameznem piscu in morda tudi vprašanje, zakaj jih uporablja, bo naloga posebnih jezikovno stilnih študij. – Pri avtorjih, ki sem jih izbrala iz prvega obdobja »sodobnosti«,¹⁹ pa se že na prvi pogled pokaže, da so marsikatero konstrukcije za nas nenavadne, samosvoje. Takšne primere navajam kot izrazne možnosti, seveda s kvalifikatorji. Kljub očitnim stilnim funkcijam in deloma tudi že časovnemu odmiku nisem mogla izločiti iz obravnavanja ne del Ivana Cankarja ne Izidorja Cankarja, pa tudi ne Ivana Preglja in drugih, ker smatram, da so ustvarili izrazne možnosti, ki so bile razmeroma veliko brane in so vplivale na današnji knjižni jezik. Oznako »nenavadno« ali »arhaično« uporabljam samo tam, kjer menim, da bi morali danes konstrukcijo zasnovati drugače. Žal mi je pri tem edino merilo, edina opora jezikovna skušnja moje dobe (poskus postaviti to konstrukcijo v katerikoli sodobni tekst). Prav tako ne uporabljam navadno merila za dobro ali slabo. Pri izbiri avtorjev me vodi v prvi vrsti splošna ugotovitev avtorjevega pomena za slovensko kulturo v širšem smislu oziroma njegove vloge v slovenski literaturi (literarno in kulturno zgodovinski kriterij). Sodim namreč, da so s svojim izrazom tako ali drugače vplivali na izrazne možnosti v slovenskem knjižnem jeziku.

Nekatera izmed spodaj navedenih del sem izpisovala popolno, konstrukcijo za konstrukcijo, druga pa po običajnem principu: na petdesetih straneh posamezne knjižne izdaje sem izpisala vse osnovne vezniške tipe, kolikor sem jih pri posameznem avtorju našla, skupaj sem izpisala in obravnavala okrog 10.000 primerov. To seveda še zdaleč ne zadošča za vsaj približno popolno sliko vezniškega sistema in ne omogoča pregleda nad vsemi veznimi konstrukcijami, ki jih v jeziku poznamo, mislim pa, da je mogoče ob tem gradivu podati vsaj skico osnovnih vezniških možnosti, skico, ki jo bo ob bogatejšem izboru gradiva mogoče zlahka dopolniti. Frekvence posameznih veznikov nisem računala absolutno. V zaključku navajam za primer absolutno število veznikov (označeno po vrstah veznikov) v enem izmed del iz najnovejšega časa in v enem izmed del prvega obdobja. Vendar sem mnenja, da moramo te številke vrednotiti previdno, ker gre za različni obdobji (z vidika jezikovnega in stilnega razvoja) in zlasti za raznovrstne tekste.

I
VEZNA SREDSTVA
V HIPOTAKSI

1 Veznik *da*

Veznik *da* uvaja v slovenščini podredne stavke kakor v bolgarščini, srbohrvaščini in makedonščini,¹ medtem ko je v ruščini priredni in podredni veznik.²

Uporaba veznika *da* je od vseh podrednih veznikov najbolj mnogovrstna.

1.1 Veznik *da* uvaja vsebinske odvisnike³

Veznik *da* uvaja vsebinske odvisnike, to je stavke, ki po tradicionalni terminologiji opravljajo v stavčnih konstrukcijah funkcijo subjekta, objekta ali atributa.⁴ Vsakokratna funkcija, ki jo vsebinski odvisnik opravlja v okviru nadrejenega⁵ stavka, je odvisna od tega, ali je podrejen predikatu nadrejenega stavka ali kakšnemu drugemu izrazu. Pomenska funkcija vsebinskega odvisnika je razvijati izraze (glagol, samostalnik), ki vsebujejo približen pomenski element izrazov dicendi in sentiendi (*govoriti, čutiti, zaznavati*

¹ Podatki za bolgarščino: Popov (1967: 267 in sl.). Za makedonščino: Koneski (1954: 245–246). Koneski navaja v narodnem govoru, vendar precej redko, *da* tudi kot priredni veznik v isti funkciji kot v ruščini. Podatki za srbohrvaščino: Maretic (1931, 468 [§ 502]): *izrične rečenice in objasnilbene = eksplikativne rečenice*.

² Podatki za ruščino: poleg Akademске slovnice in drugih sintaks (Šahmatov, Peškovskij itd.) prim. tudi Bauer, Mrázek in Žaža (1960: II, 343) za priredje. Vinogradov (1947: 666) uvršča *da* med poudarjevalne partikule.

³ Pojem vsebinski odvisnik uporabljam po češki terminologiji: prim. Bauer (1960). Ta termin opozarja na semantično funkcijo vsebinskega odvisnika v zloženem stavku. Drugi termin – dopolnilni odvisnik je po svojem pomenu širši in velja za vse podredne stavke in tudi za priredje, čeprav se uporablja največ za označevanje vsebinskih odvisnikov. Prim. Guberina (1939). Poljski izraz *wyjaśniający* (prim. Klemensiewicz 1937: 257) je blizu pojma eksplikacija. V terminu vsebinski je torej manj upoštevana funkcija odvisnika tega tipa v okviru zloženega stavka, zato pa je bolj zadeta narava te vrste odvisnikov.

⁴ Prim. stališče v študijah Guberina (1939) in Guberina (1954: 169). Prim. tudi Sandfeld (1936: I in sl.) itd.

⁵ Slovenska slovnica uporablja termina glavni in odvisni stavek, posebej pa še termina nadrejeni in podrejeni stavek poleg nadrednega in podrednega stavka. Za vsakim od teh terminov je določeno naziranje o funkcioniranju, zato najpogosteje uporabljam termin nadrejeni in podrejeni stavek, ker je s tem mogoče najbolj izraziti razmerje med dvema stavkoma, razen tega pa zajeti pod skupnim imenovalcem kar največ konstrukcij. Prim. o tem Vinogradov 1947: 708 [citira Šahmatova], Hermann 1894, Bräunlich 1915: 237–244, Brandenstein 1927: 117 in sl., Bröndal 1937: 241–249, Slotty 1936: 133–146 in literatura, navedena v teh publikacijah.

itd. – glej doli), oziroma brezosebne zveze, ki morajo biti v tekstu dopolnjene z vsebino odvisnika. Vsebinski odvisniki so možni v naslednjih zvezah:

1.1.1 V glavnem stavku je brezosebni povedek

Brezosebni povedek sestavlja^{*)} zveza adverba s pomožnim glagolom v tretji osebi singulara, glagolska oblika v tretji osebi singulara, poljubna nominalna konstrukcija. Pri teh zvezah ni potrebno, da je pomenski krog omejen na sfero dicendi itd. Primeri:

- 1 Čudno je, da se izgubljam tako mimo drugega in mimo dnevov in mimo življenja ... IzC Sp 45
- 2 To je krasno, da si se prikazala po tako dolgem času spet enkrat v naši družbi ... C zs I 134
- 3 ... je bila to ... kretnja dekleta iz dobre družbe, ki mu ni prav, da vdira nadležen tujec v njen svet. Kalan 142
- 4 Najbolje, da je v teh kritičnih trenutkih sama s seboj. GN 39
- 5 Sklenjeno je bilo, da bova danes kosila v Veroni – IzC Sp 27
- 6 Zgodilo se je, da sta se hudo in za zmirom sprla okrajni sodnik Adamura in mogočni župan Barjanec. C zs XVIII 125
- 7 Nikakor ni moči pripisati slučaju, da je najvišji umetniški izraz – Kranjčevićeva ogorčena socialna satira – Brnčič, LZ 35, 111
- 8 Škoda, da nisi bil vojak. Rb 13
- 9 Uspeh tega je bil, da se je najbrž Ivan premočno razsrdil ... Kr podl 48

V primeru 2 je v nadrejenem stavku zaimkovni napovedovalec (pronominalni kompleks)⁶ zaimek *to* (nom. sg. n. od zaimka *ta*) in zaradi tega uvrščamo stavek med tako imenovane subjektivne odvisnike. V primerih 1 in 3–9 je mogoče po katalizi uvesti isti pronominalni kompleks, ne da bi se pomen stavka spremenil.

V navedenih primerih veznik *da* označuje poleg podredne konstrukcije še to, da je vsebina odvisnega stavka zgolj dopolnilo odnosnice – povedka – v glavnem stavku. Sam veznik ne pomeni v teh primerih nobenega drugega

^{*)} Tekočo poved smo razdružili v naslov in začetek odstavka (op. ur.).

⁶ Pronominalni kompleks – prim. Zawadowski 1953: 6 in sl.

odnosa (glede na pomen). V primerih 1, 2, 3 lahko, ne da bi spremenili konstrukcijo (tudi ob spremembi bi ostal vsebinski odvisnik s funkcijo substantivnega stavka), zamenjamo veznik *da* z vprašalnim prislovom *kako*: *čudno je, kako se izgubljam ... to je krasno, kako si se prikazala ... sklenjeno je, kako bova kosila v Veroni ...* Vezni adverb *kako* izraža v takšni konstrukciji sintaktično vrsto podrednosti in usmerja s svojo semantiko pozornost na način poteka dejanja.⁷

Konstrukcija pa se spremeni po svojem pomenu, če veznik *da* zamenjamo z drugimi vezniki. V primerih 1, 3, 4, 7 je mogoča glede na vsebino podredja zamenjava veznika *da* z vezniki *če* (pogoj), *ker* (vzrok), *ko* (čas), in sicer: v primeru 1 s *ko, ker*; v primeru 3 s *če, ker, ko*; v primeru 4 s *če, ko*; v primeru 7 s *če*; v primerih 2, 8 pa s *ker*. V primerih 5, 6 bi bila zamenjava veznika nemogoča. (O zamenljivosti veznikov v primeru 9 glej doli!). V vseh navedenih primerih ni mogoče zamenjati veznika *da* z relativnim veznikom ali drugim veznim izrazom iste pomenske vrste. Ta postopek analize nam omogoča preverjati, koliko je točna Beličeva trditev, da je v jeziku razmerje med stavki dano že z notranjo vsebino stavkov, ki si v tekstu sledijo. Zamenljivost veznika je pogojena z vsakokratnim pomenom glavnega in odvisnega stavka in s pomenom teh stavkov v tekstu; če bi veznik zamenjali, bi se seveda spremenila tudi konstrukcija, saj zahteva vsak veznik svoj pronominalni kompleks. Včasih je treba spremeniti besedni red, kar povzroči razlike v pomenskih odtenkih in podobno. Če bi poskusili zamenjati na primer veznik *da* v primeru 9 z veznikom *ker* ali *če*, bi bila vsebina stavka povsem druga, in v kontekstu bi nastal nesmisel, medtem ko bi se v ostalih primerih z drugim veznikom pomen celotne zveze spremenil samo za odtenek: drugače povedano – po tradicionalni teoriji bi se z zamenjavo spremenila sintaktična struktura podredja (vsebinski odvisniki z *da* so pri tem tipu podredja objektno-subjektivni in atributivni, odvisniki s *ko, če, ker* pa adverbialni), pomen zveze pa bi bil spremenjen le za odtenek. V primerih 1, 3, 4 oz. 7; 2, 8 bi bile konstrukcije z vezniki *ko, če, ker* samo pomenske variante navedenih da-stavkov. Razen v primeru 3 je v vseh teh primerih število variant omejeno. V primeru 9 bi zamenjava veznika pomenila pomensko docela novo zvezo in ne več variante. V primerih 5, 6 zamenjava ni mogoča. Iz tega sledi, da obstaja med stavki v tekstu določena zveza, vendar šele vezno sredstvo *to* zvezo pomensko in konstruktivno točno determinira. Trditev,

⁷ Prim. Guberina 1939.

da je veznik zgolj zunanji znak zveze, ki obstaja med stavki, je glede na navedene primere treba dopolniti: pomen v večini primerov določa, kateri izmed skupine veznikov v večji ali manjši meri najbolj odgovarja avtorjevi ideji in strukturi, uporabljeni za sporočilo te ideje. V nekaterih primerih je veznik nezamenljiv z drugimi veznimi sredstvi ali z asindetonom.

Razmerje glagolskih oblik glavnega in odvisnega stavka je poljubno, to se pravi, da je glagolska oblika glede na vid in čas pri tem tipu odvisna zgolj od konkretne vsebine v tekstu.

Besedni red slovenskega odvisnega stavka je sekundarni znak vezave in ga zato v zaključkih te študije obravnavamo v posebnem poglavju. V primerih 1, 2, 4, 6, 7, 9 je namreč enklitika takoj za veznikom, ki pomeni v slovenščini začetno besedo v stavku. Tudi v primeru 5, kjer imamo polno akcentuirano obliko pomožnega glagola, je besedni red drugačen, kot bi bil v prostem stavku: v odvisniku imamo shemo: veznik + pomožni glagol + prislov časa + opisni deležnik + prislovno določilo kraja. Če bi pa bil navedeni odvisni stavek prost (brez veznika), bi bili možni zvezi: prisl. d. časa + pom. gl. + op. del. + prisl. d. kraja in prisl. d. kraja + pom. gl. + op. del. + prisl. časa. Razmestitev deležnikov določa kontekst.

Vsebinski odvisnik stoji v stavčni zvezi največkrat za glavnim stavkom,¹⁰ vendar je njegova pozicija odvisna od teksta: odvisnik je namreč lahko tudi spredaj, kakor je razvidno iz primera 10:

- 10 Da je Kandor nastopil službo v domačem mestu, ni bilo pripisati toliko njegovi zavestni odločitvi, kolikor preprosto okoliščini, da se je nekje ponudilo mesto učitelja slovenščine. Rb 21

Največkrat ob glagolih dicendi, pa tudi ob drugih zvezah predstavljajo konstrukcije z vsebinskimi odvisniki odvisni govor:

- 11 Da, da slovenske kulture nihče ne ruši, se je reklo in da jeziku vsa čast. FK 224

V redkih primerih je v vsebinskih odvisnikih in odvisnikih nasploh elipsa

¹⁰ Drugače Karcevski (1961: 125–132) te strukture prišteva k nevtralnim glede na izvor (premi govor), deloma pa zaradi semantike. Gradivo iz slovenskega jezika pa nam narekuje spremembo, ki je logična zaradi pomenskega zaporedja: nadrejeni glagol dicendi/sentiendi – vsebinski odvisnik. Zato tudi učinkujejo vsebinski stavki z zaporedjem *k/t* (po Karcevskem *kak/tak*, to je podrejeni stavek/nadrejeni stavek) kot neke vrste anakoluti, če vanje vstavimo po katalizi napovedovalec zveze: *Da je Kandor nastopil službo v domačem mestu, tega ni bilo pripisati toliko njegovi zavestni odločitvi.*

predikata, ker je isti kot v enem izmed stavkov konteksta. Eliptični vsebinski odvisnik je pojasnilo:

- 12 Deske na skednju so zaškripale, zdelo se mi je, da
pod opotekajočimi se koraki – Kavčič, Čšnp 52

Konstrukcija s takšnim niansiranjem dogajanja je seveda stilistična posebnost; značilna je predvsem v govorenem jeziku, ki niza asociacije na podoben način.

1.1.2 Vsebinski da-stavki opravljajo v podredju funkcijo objekta nadrejenega stavka

Te vrste da-stavki dopolnjujejo samo tranzitivne glagole, ki kakor koli spadajo v pomenski obseg glagolov dicendi, cognoscendi, sentiendi, percipiendi in nekaterih drugih:¹¹ npr. glagole *praviti, govoriti, povedati, trditi, potrditi, prepričati, opomniti, zatrjevati, učiti, tožiti, meniti, tajiti, zagotavljati, priznati, očitati, razodevati, brati, dejati; spoznati, sprevideti, dojeti, verjeti, vedeti, spomniti se, presoditi, dognati, priznati, misliti, zavedati se, poznati, spominjati se, izračunati, izprevideti, dvomiti, premisliti, zavedati se, izvedeti; čutiti, začutiti, čuditi se, zbat se, bati se, slišati, želeti, slutiti; videti, opaziti; doseči, ukazati, oprostiti, skleniti, siliti, upati, dovoliti, odločiti, predstavljati si, laskati si, zameriti, čakati, zakleti se, urediti, pustiti, preprečiti, zahtevati, dokazati, pokazati* itd.

Pri drugih glagolih, kakor npr. pri glagolih pomenske sfere *delati, loviti* itd. vsebinski da-stavki s predmetno funkcijo niso mogoči. Možno pa je pri obeh teh primerih postaviti objekt *to*. Ta objekt je namreč v zgoraj naštetih primerih vsebinskih odvisnikov dejanski ali potencialni napovedovalec zveze, in spada zato često k vezniku; pri glagolih *delati, loviti* itd. pa je lahko *to* le del stavčne konstrukcije, npr.: *To sem opravil. – To delam*. Če moramo dopolniti glagole, kakor *delati* itd., z vsebinskim odvisnikom, moramo uporabiti relativne stavke: *delam to, kar sem se namenil*. Da-stavek, ki dopolnjuje glagole *delati, loviti*, to ni več vsebinski odvisnik, marveč adverbialni odvisnik, katerega pomen določi napovedovalec zveze¹² (glej doli).

¹¹ Prim. Bauer 1960: 132.

¹² Prim. op. 6. – Napovedovalec zveze je slovenski izraz za pronominalni kompleks. Termin opozarja zlasti na funkcijo tega izraza ali sklopa izrazov, medtem ko pomeni izraz pronominalni kompleks predvsem zaimек in skupino izrazov, ki jih zaimек obseže v skupni funkciji.

Primeri vsebinskih odvisnikov za glagole *dicendi*, *cognoscendi* itd. (glej gori):

- 1 Potem ji je povedal, da bo Petrček ostal v stanovanju, ko bo ona odšla na stanovanjski urad ... Kov lr 152
- 2 Silvan je šele tedaj opazil, da mu je črna kravata vsa od lis. Rb 13
- 3 Toda zato, ker ne maram, da bi se vam kaj pripetilo, se morava sprijazniti s tem, da postaneva popolna tujca. GN 43
- 4 Pri tebi bi bilo mogoče pozabiti, da je vojna po svetu. FK 11
- 5 Tigrov zaskrbljeni obraz, ki ga je čutil ob sebi, pa ga je le prisilil, da se je okrenil k njemu. In sr 33
- 6 Mnogi prepričljivi znaki kažejo, da je minila doba skrajnega subjektivizma, ki ga je povzročil ekspresionizem ... Ocvirk LZ 1935, 1
- 7 Ni ji mogel zatajiti tako veselega dogodka in počakati, da bi ljudje prišli do hiše. Kr podl 19
- 8 Ko se ženska zave, da je lepa in celo, ko spozna, da je najlepša ali vsaj zelo lepa, kar včasih tudi je, se prevzame ... Kr podl 33
- 9 A tudi ni mogel, da bi stal kar tako v veži in nategoval ušesa. Kr podl 46
- 10 Sprva je sklenil, da ne bo jedel ne grizljaja in pil ne kapljice, dokler ne najde svojega prepričanja. C zs I 116
- 11 Gospod poslanec, jaz plačujem svoje davke pošteno in laskam si, da sem obče spoštovan in soliden človek ... C zs I 12
- 12 Saj vem, da nimate nobenih nazorov o narodni umetnosti ... IzC sp 68
- 13 Precej potem si stopim drugič za hrbet in vidim, da si stoji tudi prijatelj dvakrat za hrbtom in da mi pravi – IzC sp 68

Glagoli *delati*, *loviti* so glagoli s polno semantiko in zato ob njih ni eksplikacije v formi vsebinskega odvisnika. Primer 7 v pogl. I/1.1.2 vsebuje glagol, ki ne sodi v pomenski krog *sentiendi* in *dicendi*: *počakati*. Stavek je tipičen predmetni odvisnik, saj je paralelen po funkciji s predmetom: *počakati na kaj* ali *kaj*.

- 14 Doma se je zaklel, da ga nikakšna soldaščina
ne bo več videla. P nk 9

Vsebinski odvisnik s funkcijo predmetnega odvisnika nastopa tudi kot dopolnilo nekaterih zvez, kakor npr.: *Sram ga je, vreden je* itd. Čeprav je napovedovalec zveze za te vrste odvisnikov v večini primerov zaimek *to* (ak. sg. nevtr.), je vsebinski da-stavek v funkciji predmetnega odvisnika tudi ob nekaterih glagolih in zvezah, kjer mora biti demonstrativni napovedovalec zveze v kakšnem drugem sklonu, npr. *pripraviti do tega, da, biti kriv (tega), da, biti navajen (tega), da, ni vreden tega, da, strah me je (tega), da, sram me je (tega), da, nimam rad (tega), da, jo imam na sumu, da, pripravljena je (za to), da, prepričan sem v to, da, zadovoljen sem, da*^{12a} itd. Zdelo bi se, da je vsebinski da-stavek neke vrste prilastkovo dopolnilo, konkretizator zaimka in ne predmetni odvisnik. Vendar se te vrste odvisnikov razlikujejo od prilastkovih odvisnikov. Napovedovalec zveze je namreč mogoče v vseh primerih opustiti; če pa je v stavku realiziran, tvori kazalni zaimek z da-stavkom skupaj sintagmo, kjer imata oba člena eno samo funkcijo. Primeri prilastkovih odvisnikov, kjer imata oba člena (konkretna odnosnica in da-stavek) svoj pomen (glej doli) in ne sme biti noben člen izpuščen, če so potrdilo za to trditev.

Primeri vsebinskih odvisnikov s predmetno funkcijo v nekaterih konstrukcijah:

- 15 Ivan je za to, da bi živeli kje na kmetih ... Kr podl 23
16 Tudi sama sem prepričana, da bi bilo nekaj čudovitega,
če bi Katica zapela na koru. Kr podl 28
17 – in že sem se skoraj odločila, da bi se ti odrekla ... Kr podl 32
18 – ker se mu je zdelo, da bi bilo le preveč podobno
temu, da oče pelje otroka v vas – Kr podl 53
19 Že dalj časa jo imam na sumu, da jim gre na roko. G Do 30
20 Počutila se je kot lepa jadrnica, pripravljena,
da odpluje na široko morje. Kov. lr 165
21 se je spet nasmehnila z desnim kotom ust, očitno
zadovoljna, da se zna tako izbrano izražati. Mih hv 144

^{12a} Primer *zadovoljen sem, da* je treba ločiti od navedene skupine izrazov, ker lahko *da* v tej zvezi konkurira s *ker*, kar je odvisno od tega, ali gre za vsebinsko ali za vzročno eksplicacijo izraza *zadovoljen sem*.

- 22 Najneznatnejša malenkost je bila dovolj velik vzrok, da so se sovražili s tako divjo trmo, kot da je že sto let tako. Kavčič, Čsnp 6

1.1.3 Vsebinski da-stavki s funkcijo prilastkovega odvisnika dopolnjujejo druge stavčne člene (ne glagolski predikat) v nadrejenem stavku

Ti stavčni členi spadajo po svoji konkretni vsebini v semantično sfero glagolov, omenjenih kot izhodišče vsebinskih da-stavkov s funkcijo predmetnega odvisnika. Takšni prilastkovi odvisniki so ob samostalnikih, kakor: *navada, brepenenje, dokument, misel, nevarnost, nevolja, bojazen, poželenje, volja, usoda, resnica, spoznanje, dejstvo, napaka, stavek, napor, greh, prilika, veselje, želja, sla, legenda, šepet, priznanje, ponašanje* itd.

Primeri:

- 1 Ni hinavščina, ni gola beseda, ni sladka pesem, temveč preizkušena in potrjena resnica, da ljubi človek samo enkrat in nikoli nič več. C zs XVII 81
- 2 – spreletel me je občutek, da sem strahotno sam. C zs XVII 192
- 3 Ona vedno čita in ima to srečo, da je kontrola nikoli ne zaloti. Kov lr 163
- 4 Ne moremo ubežati slutnji, da se je vse naše življenje usodno zaobrnilo ... Koblar DS 1933
- 5 Toda, ali ni Ivan Cankar, čeprav z nasprotne strani, zagrešil iste napake, ki jo očitamo Jos. Vidmarju: da mu je namreč zvezanost z nazorom bila isto kot zvezanost z nekim določenim svetovnim nazorom? Vodnik DS 1933, 117
- 6 Jenko mu ni le »cvet svojega obnebja«, – ampak ga je celo orisal kot duševno tragično posledico njegove zemlje z vodilnim stavkom, da nosi Jenko svoje polje v sebi. Ocvirk LZ 1935, 7
- 7 Vsa zgodovina hrvatske kulture zgovorno priča o neprestanih žalostnih in po večini brezuspešnih naporih, da bi se otresla slepega tavanja za zunanji vzori – Brn LZ 35, 111
- 8 ... ali ne bi bilo greh, da bi šli mimo tega bisera ... G Do 28
- 9 Priznam, da me je sprva obšel tako divji in neusmiljen srd, kakršnega more občutiti človek samo takrat, kadar ga popade zločinska sla, da bi ubijal. FK 246

- 10 ... in nato da si je izbrala tisti Chopinov valček v Desduru, ki je znan po legendi, da ga velja preigrati v eni sami minuti: opus štiriinštirideset – Kalan 139
- 11 In ni bil zmeraj isti pogled na Istro tja čez, ki je s svojo mehko gmoto zapirala zaliv? Pogled, ki mu je bil некоč kakor šepet iz dalje, da je življenje sen. Rb 15
- 12 Kandor mu je moral dati priznanje, ki ga je nekako čakal od njega, da je bil izvod lep. Rb 365
- 13 Mati ni kaj verjela v njuno ponašanje, da bosta naredila nov štedilnik sama. Rb 19

Vsebinski da-stavek je prilastkovni konkretizator tudi v naslednji zvezi:

- 14 Do grla sve bili siti Gorenjcev. To malo galantnosti, da nama prideš nasproti, smeva menda še zahtevati od tebe. Pr 10, 215

Napovedovalec zveze je v navedenih primerih vsebinskega da-stavka v prilastkovi funkciji lahko različen. Največkrat ni realiziran. V večini primerov bi lahko uvedli za napovedovalec poljuben kazalni zaimек, največkrat bi lahko vstavili: *tisti, ta* (prim. 1, 3, 7, 9, 10, 12, 13). Prav tako so pogosti tudi drugi determinativi, ki opravljajo nekakšno funkcijo napovedovalca zveze, tako npr.: indefinitni pronomen *nekak, neki* (2, 4, 6); demonstrativ *isti* v primeru 6 je napovedovalec prvega relativnega in ne drugega vsebinskega odvisnika. Včasih pa so napovedovalci zveze konkretni pridevniški in drugi determinativi, ki determinirajo kak izraz (z zgoraj omenjenim semantičnim obsegom) tako, da je še bolj očitno, kako nepopoln je v konkretnem stavku njih pomen, in s tem pokažejo na nujnost dopolnila v odvisnem stavku: npr.: prim. 7 – *Vsa zgodovina ... priča o neprestanih žalostnih in po večini brezuspešnih naporih, da ...* Vsebinski da-stavek kot prilastkov odvisnik pogosto nadomešča infinitivovo konstrukcijo. V takem primeru je lahko brez napovedovalca zveze (prim. 8).

V nekaterih zvezah tvorita demonstrativni zaimек v glavnem stavku in vsebinski da-stavek celoto:^{12a}

- 15 Nagibam se naprej, napolnjuje me silovita želja po sprostitvi, po

^{12a} V teh primerih bi morali uvrstiti *da*-stavek med neke vrste atributivne vsebinske odvisnike, ki opravljajo v stavku isto funkcijo kot napovedovalec zveze, s katerim tvorijo skupno sintagmo. V primeru 15 v pogl. I/1.1.3 je ta sintagma paralelna predložnim izrazom, kakor so: *želja po sprostitvi, po prezračanju in preizkušnji*.

prezračanju in preizkušnji, po tem, da bi me z mojim narodom vred pretehtali zakoni prostora, časa in vzročnosti ... Kb 8

- 16 Dičila ga je preudarnost in strpnost poleg tega, da je imel lepe načrte za življenje. Kr podl 30

Demonstrativni zaimek je v teh zvezah zgolj morfem, ki določa na poseben način »obliko« izraza (sestavljenega iz demonstrativnega zaimka in iz vsebinskega da-stavka). Čeprav pri tem ne gre za prave prilastkove odvisnike (ki imajo v sintagmi navadno funkcijo kvalifikatorja), spadajo navedeni tipi še najbolj v tukaj obravnavano kategorijo; demonstrativ, ki jih uvaja, namreč ni zgolj slučajno realiziran, marveč predstavlja stalni sestavni del sintagme, podobno kot pri drugih prilastkovih odvisnikih beseda, ki jo odvisnik s svojim pomenom kvalificira (npr. *navada, da*).

Vsebinski da-stavki s funkcijo osebka, povedka ali prilastka spadajo po svojem pomenu v isto kategorijo podrednih odvisnikov. Prilastkov odvisnik ima lahko več vrst napovedovalcev zveze kakor osebkov ali predmetni odvisnik, vendar velja to za vse tipe prilastkovih odvisnikov in ne samo za vsebinske da-stavke. V vseh vrstah teh odvisnikov, in ne samo v osebkovih odvisnikih, pa lahko zamenjamo veznik *da* z vprašalnim adverbom *kako*.¹³ Seveda je to mogoče samo za tistimi besedami (glagoli, samostalniki itd.), ki s svojim pomenom prenesejo¹⁴ v vsebinskem odvisniku opozarjanje na potek akcije.

Primeri:

- 1 Zdelo se je, da Smeli neprestano igra neko vlogo ... MM 20
- 2 Zdaj pa jo je nenadoma preblisnilo, da je to komaj kaj drugega kot izdajstvo. MM 60

Variiranje med veznikoma *da* in *kako* je v vsebinskih odvisnikih mogoče v primerih:

- 3 Zdaj se spominjam samo, kako me je presenetilo, da je oče takrat prvič pokazal odločnost ... MM 207

Zamenjava veznika *da* z veznim oziroma vprašalnim adverbom *kako* je odvisna od leksikalnega obsega nadrejenega glagola in od pomenskega razmerja med obema glagoloma oz. stavkoma.

¹³ Prim. o tem Guberina 1939: 251.

¹⁴ Kontekst je tisti, ki določa, kdaj kak glagol lahko prenese tudi dopolnilo s *kako*-stavkom in kdaj samo z *da*.

- 4 Verjela je, da ji bo odleglo – MM 57
- 5 –, ker je čutil, da ga tudi mati sovraži. MM 209
- 6 Opazil je, da je nihče ne posluša – MM 151
- 7 Videl je, da sta utrujena, blatna in zanemarjena – MM 21
- 8 Smeli je sprevidel, da ne more pobegniti in
pustiti odreda na cedilu – MM 245
- 9 – si je zatrjeval, da mora najti izhod in se izogniti akciji – MM 69
- 10 Fritz trdi, da je knjiga ničvredna, in tudi ona meni, da bi
bila lahko globlja, toda zanimiva je vendar. IzC Sp 17
- 11 Opozoriti te moram le še na to, da tudi raba svetlobe in sence na
sliki potrjuje, da sem Tizianovo misel prav razumel. IzC Sp 21
- 12 – kadar ji pritrdimo, nam zanesljivo dokaže, da je
njena penzija najsolidnejša v Firenzi. IzC Sp 83
- 13 Stokrat sem ti rekel, da sta razumljivost in
nerazumljivost relativna pojma – IzC Sp 70

Razlika med vsebinskimi da-stavki in vsebinskimi kako-stavki ni samo v semantiki obeh veznikov, marveč tudi v tem, da pri da-stavkih lahko po katalizi vedno vstavimo zaimек *to* kot napovedovalec zveze; v primeru, ko nadomestimo da-stavek z veznim sredstvom *kako*, pa je to težje, vendar primer 11 to trditev nekoliko omejuje. Čeprav je napovedovalec zveze pri *kako* v večini primerov brez potrebe, ker je že sam *kako* zaimек, in je zaradi tega pri konstrukcijah s *kako* redkejši, se v principu obe konstrukciji med seboj ne razlikujeta. Poudariti je treba, da izgubi adv. *kako* v vseh navedenih primerih, kjer je možna zamenjava z *da* nianso načinovnosti in postaja zgolj veznik vsebinskega odvisnika,^{14a} ne da bi postal zaradi vprašalnega adverba *kako* vsebinski vprašalni odvisnik (glej doli).

Zamenjavo da-stavka s kako-stavkom v večini primerov izključujejo glagoli zadnje zgoraj omenjene semantične kategorije, kakor na primer:

- 14 Ne vem, kako je dosegla, da se je zbral ves ritem in vse gibanje
naznotraj in da se je zdel vsak lahni skok in vsak zamah roke
kakor daljen odmev pesmi, ki jo poje sama v sebi. IzC 112

^{14a} Kjer je mogoča zamenjava, ne da bi bistveno trpela vsebina, pride do delne izpraznitve pomena načinovno vprašalnega adverba *kako*, ki dobi predvsem funkcijo vsebinskega odvisnika.

Možnost zamenjave izključuje tudi adverb *tako* (navadno je to element nadrejenega t-stavka; glej doli) v podrejenem stavku (k-stavku), adverb *tako* v tej zvezi opravlja funkcijo predikatovega kvalifikatorja:

15 Le tega nisem vedel, da je tako neumen. MM 245

16 – a nisem mislil, da je tako hudo. MM 77

1.1.3.1 Kondicional v vsebinskih odvisnikih^{*)}

Jaroslav Bauer deli vsebinske stavke po pomenu na pripovedne (eksplikativne), vprašalne in želelne,¹⁵ ne glede na to, kakšno funkcijo opravljajo ti stavki v gramatični strukturi jezika. To razvrstitev potrjuje zlasti češko in poljsko gradivo. Želelne stavke npr. v poljščini uvaja posebni veznik *aby*, ki vsebuje hkrati tudi element oblike kondicionala.¹⁶ Za slovenščino bi ne mogli trditi podobnega: kakor je videti iz zgoraj navedenih primerov vsebinskih odvisnikov, ki jih uvaja veznik *da*, za zvezo ni važno, ali je v podrejenem stavku (k-stavku) kondicional ali kakšna druga oblika. Kondicional v slovenščini kot tudi drugod¹⁷ ne pomeni vedno želje, to je relativna glagolska oblika in njena uporaba je odvisna tako od osebnega odnosa subjekta do dogajanja¹⁸ kakor

*) Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

15 Omenjeno razdelitev (prim. Bauer 1960: 115) bi sprejeli, če bi vzeli za izhodišče zloženi stavek. Ker pa imamo za izhodišče veznik, obravnavamo vsebinske odvisnike po posameznih veznikih. Bauer deli vsebinske stavke glede na to, h kateremu od ravnin modalnosti spadajo. Pri naši razdelitvi nas je vodilo zlasti načelo enake možnosti uporabe relativnih glagolskih oblik pri vsebinskih odvisnikih vseh vrst.

16 Prim. Klemensiewicz 1937: 261. Poleg *aby*, *žeby*, *ižby*, *by*, *ažeby*, *jakoby* – v vseh teh primerih je element *by* oblika kondicionala (podobno kot v našem načinovnem *ne da bi* ali v namernem *da bi*). Tudi v slovenščini je poseben morfem *naj* znak tako imenovanih želelnih stavkov (ki pa so pogosto samo po svoji formi želelni stavki in se po vsebini od ostalih ne ločijo), vendar je vedno prisotna možnost katalitične vstavitve veznika *da*.

17 Za primer gl. Kopečný 1958: 111. Kondicional je obravnavan v poglavju o modalnih področjih in njih zunanem izrazu. Poleg želje izraža kondicional tudi možnost itd.

18 Odnos subjekta do dogajanja in izrazne možnosti za odtenke teh odnosov bo treba v slovenščini še raziskati. Prim. SS 1956: 220.

Posebej velja to tudi za glagol *bati se*. Tega glagola in njegovih možnosti vezav namreč ne obravnavam posebej, ker sem mnenja, da je razmerje oblik določeno s pomenskim razmerjem. Kategorija se pri nas pogosto navaja po latinskem *timeo ne*, *timeo ut*, vendar se pri tem pozablja, da je v latinščini veznik vsakokrat drug morfem, medtem ko je v slovenščini vezniški morfem v obeh primerih isti:

Bojim se, da prideš pravočasno. *Bojim se, da ne prideš prav.*

Bojim se, da boš prišel prav. *Bojim se, da ne boš prišel prav.*

od zakonitosti konstrukcij. Za vsebinske da-stavke gramatično ni važno, ali je glagolska oblika v podrejenem stavku v indikativu ali v kondicionalu. Uporaba glagolskih oblik je odvisna od vsakokratnega pomena glagolov. Morda bi lahko uvrstili med železne stavke vse tiste vsebinske odvisnike, ki vsebujejo železni naklon glagola in jih uvaja oblika tega naklona *naj*. Ker pa je možno v vseh primerih, ko uvaja vsebinske stavke partikula *naj*, uvesti po katalizi veznik *da* (zveza: *da naj*), ki tudi sicer nastopa samostojno kot znak vsebinskih stavkov, smatramo oblike *z naj* kot variante zvez *z da*. Zato posebnih železnih vsebinskih odvisnikov ne obravnavamo posebej.¹⁹ Nasprotno pa obravnavamo posebej stavke, ki jih uvajajo razne vprašalnice.

Naslednji primeri naj pokažejo, da stavki s kondicionalom v slovenščini ne predstavljajo železnih stavkov:

- 17 – saj vendar ne moreš pustiti, da bi ranjence dobili Nemci! MM 191
- 18 – vendar pa mislim, da bi lahko sporočili njegovim ljudem. MM 244
- 19 Ime mi je znano. Toda ne morem se spomniti, da bi te bil kdaj srečal. MM 21
- 20 Fritz trdi, da je knjiga ničvredna, in tudi ona meni, da bi bila lahko globlja, toda zanimiva je vendar. IzC Sp 17
- 21 – On misli kakor Otto Wagner, da bi morala na tisto mesto moderna arhitektura, potem bi bil trg še čudovitejši – IzC Sp 17
- 22 Zmirom še mi je težko, če pomislim, da bi moral vdinjati ponovno lepoto, ki je moja lastnina – C zs I 53

Bojim se, da si prišel prav.

Bojim se, da bi prišel prav.

Bal sem se, da prideš prav.

Bal sem se, da boš prišel prav.

Bal sem se, da bi prišel prav.

Bal se bom, da prideš prav.

Bal se bom, boš prišel prav.

Bal se bom, da si prišel prav.

Bal se bom, da bi prišel prav.

Bojim se, da nisi prišel prav.

Bojim se, da ne bi prišel prav.

Bal sem se, da ne prideš prav.

Bal sem se, da ne boš prišel prav.

Bal sem se, da nisi prišel prav.

Bal se bom, da ne prideš prav.

Bal se bom, da ne boš prišel prav.

Bal se bom, da nisi prišel prav.

Bal se bom, da ne bi prišel prav.

Pomenski odtenki glagola *bati se* so seveda drugačni, če sledi pozitivni odvisnik, od tistih primerov, ko sledi negativni odvisnik, vendar velja to tudi za druge glagole in je zaradi tega navajanje problema po latinščini odveč (prim. gradivo za slovar SAZU).

¹⁹ Glej op. 15.

- 23 Jaz nisem navajen, Amalija, da bi bil srečen samo za trenotek. C zs I 147
- 24 Sram ga je bilo, da bi se maščeval ponoči in na skrivnem kakor hudodelec. C zs I 215
- 25 Strah me je, da bi ne bila moja gomila pusta in s travo poraščena. C zs I 301
- 26 – ne bi rad, da bi sirota umrla v domovini, čisto sama, brez dobre besede ... C zs XVII 6
- 27 – Hkrati pa si nisem ničesar na svetu bolj želel kakor to, da bi se z njo oženil. P nk 23

V primerih 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27 so kondicionali v da-stavkih variante indikativnih stavkov in imajo stilno vrednost: lahko bi namreč rekli (ne da bi se pomen spremenil): *saj vendar ne moreš pustiti, da dobe ranjence Nemci* (17); *vendar pa mislim, da lahko sporočimo njegovim ljudem* (18); *– ne morem se spomniti, da sem te bil kdaj srečal* (19); *jaz nisem navajen biti srečen samo za trenotek* (23); *sram ga je bilo maščevati se ponoči ...* (24); *strah me je, da bo moja gomila pusta ...* (25); *ne bi rad, da sirota umre v domovini* (26); *Hkrati pa si nisem ničesar na svetu bolj želel kakor to, da se z njo oženim* (27). Kondicional v vseh navedenih primerih izraža sicer modalnost, vendar pa da-stavek zaradi tega še ni želelni stavek. V primerih 20, 21, 22 pa kondicionala ni mogoče nadomestiti z indikativom: konkretni želelni pomen da-stavkov je v vseh primerih nakazan z oblikami *lahko* (20), *morati* (21, 22). Toda zaradi te konkretne želelne vsebine ne moremo uvrstiti stavkov, ki imajo isto obliko kot zgoraj navedeni, očitno neželelni stavki, med želelne stavke. Takšna uvrstitev bi namreč bila v slovenščini odveč, zlasti ker oblika kondicionala *bi* ni gramatični znak za obravnavani tip podredja kakor v navedenih slovanskih jezikih.

Omeniti je treba na tem mestu še primer, kjer imamo indikativ prezenta dov. gl., čeprav bi bil možen tudi kondicional:

- 28 Vsega me je osvojilo silno hrepenenje, da jo pahnem od sebe, da jo poteptam z nogami – Cankar

Če bi avtor uporabil tu kondicional, ki bi bil zaradi modalnosti zveze upravičen (*hrepenenje, da...*), bi bila stilna učinkovitost zaradi uporabe bolj pričakovane oblike verjetno manjša: *Vsega me je osvojilo silno hrepenenje, da bi jo pahnil od sebe...*

Razlika v niansi modalnosti oz. stilnem učinku je tudi v primeru 29, kjer je namesto kondicionala futur:

- 29 Dvanajst ur samotnega dela in premišljevanja, so rekli,
da bo zadosti za spreobrnjenje. C zs XVII 84

Vezniška zveza *da + naj* (morfem železnega naklona) uvaja vsebinske odvisnike za glagoli dicendi in njim sorodnimi glagoli. Varianta te zveze je sama glagolska oblika s partikulo *naj* na začetku odvisnega stavka. *Naj* + ind. prezenta²⁰ in *naj* + kondicional sta dve obliki železnega naklona: slovnica²¹ ju imenuje železni naklon za sedanjost in železni naklon za preteklost, primeri pa kažejo, da jezikovni sistem ne opozarja na časovno razliko, marveč je uporaba železnega naklona z indikativom prezenta ali pogojnikom verjetneje samo znak za različno stopnjo modalnosti v konkretnem stavku.

Primeri:

- 30 Mati mi je pisala: – bolna da je bila, vse mesto ima gripo, zima se je začela in da naj pridno študiram, tako je pisala – Kalan 151
- 31 Na to še mislila ni, da naj bi bila njena mati tista, s katero bi se lahko pogovorila – Andrić-Flere, Gospodična, prevod: s.100
- 32 (Kjer je bilo treba moči in hrabrosti, tam je bil.) Zato so mu rekli učitelji, da naj gre za konjskega hlapca, ko ni za šolo. C zs XVII 4
- 33 Prisodili so mu zapora šest ur ter mu naznanili, da naj se oglasi v nedeljo koj po maši. C zs XVII 84
- 34 Ves pijan njene težke žalosti in zadnje prošnje, da naj vesta sama in naj ne pravi ničesar nikomur ... Prg 10, 38

Sestavljeni veznik *da naj* (pri čemer je *naj* hkrati morfem železnega naklona) predstavlja redundantno²² varianto ob nevtralnih oblikah z veznikom *naj* in utegne imeti v jeziku poudarjevalno funkcijo. V nekaterih primerih lahko konkurira vezniški element *naj* z veznikom *da*: veznik *da* namreč lahko zamenjamo z *naj*:

- 35 Kadar bo hotela senco in mrak, da jo poljubim,
bom ukazal, da zaide opoludne. IzC Sp 88

²⁰ Prim. SS 1956: 217.

²¹ Prim. SS 1956: 218.

²² Redundanca nastopi zaradi dvojnega znaka za gramatično podrednost: morfem *naj* v poziciji med stavki namreč sam izraža hipotakso in funkcionira v poziciji med stavki kot veznik.

Kadar je namesto železnega naklona imperativ, učinkuje konstrukcija arhaično:

36 Oče je ukazal, da bodi otroku ime Lenart. C zs XVII 241.

Imperativ zamenjuje v tem primeru obliko *naj bo*, konstrukcija z imperativom je glede na stopnjo modalnosti manj intenzivna od železnega naklona, vendar zaradi arhaičnosti stilno učinkuje.

1.1.3.2 Tipi struktur vsebinskega odvisnika^{*)}

Vsebinski da-stavki s funkcijo subjekta ali objekta so navadno strukture tipa t/k, to je: vsebinski odvisnik sledi izhodišču, ki je pred njim. Struktura je odprta. V izjemnem primeru – če je namreč tak razpored opravičen z razporeditvijo idej v tekstu²³ – pa je vsebinski odvisnik na prvem mestu. Pri vsebinskih odvisnikih s funkcijo prilastka pa takšen razpored ni mogoč zaradi vezanosti teh stavkov na zaporedje odnosna beseda + odvisni stavek. Strukture vsebinskih da-stavkov z zaporedjem k/t imajo zaradi svoje izjemnosti stilno funkcijo poudarjene strukture:

37 Da bi obdolžil Sempronija naravnost in brez opravičevanja, to bi bilo razžaljivo in celo nevarno. C zs I 11

38 Samo da me ne bi začela izpraševati o Španiji, je izmučeno pomislil Branko. MM 23
Zveza samo da ima v tem primeru isto funkcijo kot navadni *da* v vseh ostalih primerih. Adverb *samo* navezuje na ostali tekst: drugače je s to zvezo v odvisnikih s funkcijo prislovnega določila načina (glej doli).

39 A da bi se mogla kdaj zgoditi njegovemu čebelnjaku kakršnakoli nezgoda, na to ni mislil nikoli. C zs I 214

40 Da jo ima zelo rad, spoznam posebej iz tega, ker si je kupil tisto brenkalo ... Kr podl 30

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

²³ Razpored stavkov je tako kot razpored izrazov odvisen v mejah besednega in stavčnega reda določene strukture od pomenske strukture teksta (in s tem tudi od stilne, saj je pravzaprav tudi stil semantična kategorija).

- 41 Nekje ob cesti je zašumel narastli potok. Da živi
v idili, se je zazdelo Pozniku. Pr 10, 174
- 42 »Ali ne verjamate? Prekletstvo tako ...« »Da
vi, gospodična, kaj takega razmišljate,« je napol
vprašal geometer in se napol čudil. Pr 10, 75
- 43 Da mu je Jerman pokazal moje pesmi? je šinilo Bohoriču
skozi glavo in kri mu je izginila iz lic. Jarc nm 304
- 44 Da je Kandor nastopil službo v domačem mestu, ni bilo pripisati
toliko njegovi zavestni odločitvi, kolikor preprosto okoliščini,
da se je nekje ponudilo mesto učitelja slovenščine. Rb 21
- 45 Da, da slovenske kulture nihče ne ruši, se je reklo in
da jeziku vsa čast – kakor bi bila kultura neorganičen
luksuz, ne pa kri organizma, v bistvu najbolj
borben element v življenju naroda. FK 224

Primeri 37 in 39 vsebujeta pronominalni napovedovalec zveze v glavnem stavku; lahko bi rekli, da predstavlja ta napovedovalec razrešitev neke vrste anakoluta, ki nastane zaradi posebnega, izjemnega položaja vsebinskega da-stavka pred izhodiščem v zvezi. V nekaterih primerih (40, 45) je mogoče brez siljenja vstaviti element t (to) s pomočjo katalize, v vseh ostalih primerih pa bi zvenel napovedovalec zveze prisiljeno, ker je zveza dovolj v tekstu poudarjena in enovita že s samo konstrukcijo. V primerih 41, 43 in 45 imamo da-stavek na začetku v indirektnem govoru, v primeru 42 pa je v direktnem govoru elipsa izhodiščnega stavka: (*čudim se – čudi me*), *da vi, gospodična, kaj takega razmišljate*. – Obrnjena konstrukcija deluje kot v teh primerih kot zaprta konstrukcija, ker pa to po svoji naravi ni (te strukture niso nevtralne), ima stilno vrednost.

1.2 Veznik *da* uvaja odvisne stavke s funkcijo prislovnega določila

1.2.1 Veznik *da* uvaja odvisnike s funkcijo posledičnega odvisnika

Posledični stavki so odprte strukture tipa t/k. Uvaja jih veznik *da*. V t-stavku je kazalni adverb *tako*. Če kazalni adverb ni izražen, ga uvedemo s pomočjo katalize in tako ugotovimo pomen zveze, ki jo uvaja mnogofunkcijski *da*. Pogosto je zaradi določenega reda v t-stavku adverb *tako* tik pred veznikom – iz te pozicije se lahko združi z veznikom *da* v enoten veznik *tako da*. Poleg adverba *tako* je v t-stavku lahko tudi kak drug kazalni adverb ali zaimsek. Primeri posledičnih stavkov brez kazalnega adverba v t-stavku:

- 1 – misel, da se Prešeren po svoji životvorni umetnosti pridružuje tistim mitičnim pevcem davnih dob, ki so umeli prebirati strune, da se je ob njihovih zvokih kamenje samo skladalo v hrame in stolpe in so se okrog njih zidala mesta. Žup V 104
- 2 –: nemški staccato, primeren za pruski paradni korak, besede šolarske in neokretne, da so se te klavrnosti po pravici sramovali pisci, skladatelji in pevci. Žup V 121
- 3 – potem ko je odgrnil vrhnje okno ateljeja, da je vse predmete v prostoru zalila, čeprav je bilo vreme deževno, dovolj svetla siva luč. Mih hv 245
- 4 Bohorič odgovarja pravilno in mirno, da se zdi, kakor da je sploh pozabil, po kaj je prišel semkaj. Jarc nm 276
- 5 Komaj se je še premagal, da ni planil na brata in ga, čeprav je bil čokat in rejen, popadel za vrat in zadavil. In sr 41
- 6 Bil je lačen, žejen, zeblo ga je, da ni čutil udov. Kavčič. Čšnp 32
- 7 – bil je cerkveni ključar, v prejšnjih časih občinski mož, resnoben, da se za prazen nič nikoli ni zasmel ne spregovoril besede. Bevk, Kaplan Martin 48

V vseh navedenih primerih ugotovimo funkcijo in pomen odvisnika s pomočjo katalize. Važno je (v nasprotju z vsebinskimi odvisniki), da te zveze niso vezane na pomen nadrejene besede v glavnem stavku (glagola, samostalnika itd.) in da je posledični odvisnik (z veznikom *da*) v slovenščini zato možen kot adverbialni odvisnik pri vsakem glagolu, ki potrebuje tovrstno pojasnilo. Prav tako lahko pojasnjuje katerikoli predikat ali konstrukcijo s podobno funkcijo (prim. 7).

Primeri z različnimi napovedovalci zveze kažejo, da je lahko napovedovalec zveze tudi adverb, ki obseže druge adverbe ali izraze, torej cela sintagma, ki skupaj tvori t-element nadrejenega stavka. Takšno sintagmo imenujemo pronominalni kompleks.²⁴

Primeri, kjer je kazalni adverb na koncu t-stavka, neposredno pred veznikom v k-stavku:

- 8 Da, Hajnža je bil v stiski. Čepel je za deskami tako, da je imel tam boljši pregled – Arih 36

²⁴ Prim. op. 6.

- 9 Zagrebška buržuazija se je spremenila le toliko,
da se je velekapitalizirala – Brn LZ 35, 110

Primeri z različnimi pronominalnimi kompleksi:

- 10 Zgrozil sem se; ali je mogoče na način razbiti narodni
organizem na snov in na duha, na ta način, da njegovemu
delu odrečeš duha ... Vodnik, DS 1933, 116/117
- 11 Stisnil je pesti, da je počilo v sklepih in udaril s tako silo po mizi,
da so trije vaški veljaki preplašeno planili pokonci – Ing sr 18
- 12 To jo je ujezilo in zatresnila je omaro tako neprevidno, da so
pozvončkljali obročki na bratovi medeninasti postelji. Kov. Ir 160
- 13 – Žive duše, niti ptiča ne čuješ. In mesečina se pretaka, tako
strašno osamela in pusta po golih, ožganih zidovih, da bi
postal in se razjokal od gorja, ki ga je polna duša. FK 14
- 14 Medtem je Židov velik in hud pes Bodri, ki je bil
privezan na nočni verigi, začel tako besno lajati in
skakati, da sva bila z Lojzom prepričana, da se bo
strgal z verige in nas vse ogrizel. Kr isjr 16
- 15 Tako strašno tuje mu je nenadoma postalo to njemu
namenjeno telo, da ga je plašilo in odbijalo. Mih hv 194
- 16 Da Slovenec, ki se je sam izločil iz svoje narodne skupnosti,
nima srca za slovensko kulturo, je tako naravno, da
bi se bilo čuditi, ako bi bilo drugače. Žup V, 113
- 17 Tako pomembnost so dali temu dogodku, da se mi dozdeva,
ko da sem res storil nekaj prav posebnega ... Jarc nm 265
- 18 (Zgodaj se mi je oprijel srca.) Toliko sem se od mladih nog
poglobljaj vanj, se prepuščal njegovim sanjam in mislim,
tolikokrat sem že govoril o njem v javnosti in med prijatelji –,
da bi vsak mislil: v tej snovi se moraš čutiti domač – Žup V, 95
- 19 Toliko časa sem se zamudila v bolnišnici, da nisem
več utegnila po tiste spise domov. Mih hv 187
- 20 Še zmerom se je imela toliko v oblasti, da se ni posmejala ne
tako naglas ne tako dolgo, kakor jo je mikalo. Mih hv 33
- 21 – ilirizem je bil notranje neizčiščen, tako poln fevdalne
preteklosti, ki je prav v tem mestu ležala na njem kakor spona,
da je ta revolucija nujno izgubila svoj progresivni meščanski

značaj, svoj zgodovinski smisel, svoje politično jedro in se je nazadnje zreducirala za borbo za književni jezik. Brn LZ 35, 107

- 22 V Zagrebu izhajajo danes v množicah prevodi, ki so domala brez izjeme tako jezikovno kakor stilistično površni in nekvalificirani v tolikšni meri, da ograja ta poplava neliterarnega šušmarstva najosnovnejše pojme o tem, kaj sodi v književnost – Brn LZ 35, 112

Posledične stavke uvaja zloženi veznik *tako da*:

- 23 Smejal se je in me klical, tako da mu je milo padlo iz rok in se pripeljalo naravnost v kuhinjo. Kov I r 151
- 24 Kurirka je že predpoldne odnesla moje najpotrebnejše stvari, tako da sem brez vsega stopil v Komenskega ulici na avtobus ... Kb 15
- 25 –; njegove besede so mi padale kakor toča v obraz, tako da je bil ves leden. C zs XVII 18

Problem za analizo predstavlja zveza z demonstrativnim pronominalnim kompleksom, sestavljenim z demonstrativom *tisti* v primeru

- 26 Mehanizacija naravnih sil in razbijanje dosedanjih duhovnih organizmov v človeku utegne imeti zelo dolgo pot do tistih meja, da človek zatre v sebi vsak spomin na sedanji svet – Koblar DS 1933, 4

Zaradi demonstrativa v t-stavku je verjetno, da spada da-stavek v obravnavano kategorijo posledičnih odvisnikov, toda iz pomena zveze vidimo, da je možna komutacija veznika *da* s časovnim veznikom *ko* (glej doli: veznik *da* kot časovni veznik).

V posebno vrsto posledično-eksplikativnih stavkov je treba uvrstiti nekatere stalne zveze, sestavljene s pomočjo posledičnega odvisnika. Te zveze je težko ugotoviti s pomočjo običajnih metod analize: ugotovimo jih s pomočjo pomenske razčlembе:

- 27 Ti si stregla le njegovi pohoti, da veš ... G 43
- 28 A kje je Ana, da je ne vidim? Kr podl 20

V primeru 28 bi namesto posledične zveze uporabili lahko različne druge konstrukcije, ki bi samo nekoliko spremenile pomenski odtenek zveze, tako na primer oziralni veznik *ki* (glej doli): isto velja tudi za primer 29. Namesto *taki, da* bi lahko uporabili zvezo *taki, ki*;

- 29 Vseh muh ste učeni v trgu. Pa smo tudi na kmetih taki,
da kaj vemo o mestnih. Kaj ne, Tilda? Pr 10, 58

Seveda spada tudi ta konstrukcija med redkejše oblike in jo navajamo na tem mestu samo zaradi možnosti²⁵ takšnega izraza. Razmerje glagolskih oblik je pri določanju strukture posledičnega odvisnika važno. Lep primer za to je:

- 30 Mežnarjeva Tina! Ta se je bila vendar vrgla pred štiridesetimi leti
v tolmun pod jez, da je ni videl poslej nikoli nihče več ... Pr 10, 105

Če bi bila v da-stavku katera koli druga glagolska oblika (npr. prezent: *da je ne vidi ...*) futur: *da je ne bo videl*; pogojnik: *da je ne bi videl ...*), bi bil katalitični²⁶ napovedovalec zveze adverb *zato*, ki označuje finalni odvisnik. Preterit pa zahteva adverb *tako* (po katalizi) in uvršča s tem primer v drugo kategorijo odvisnikov. Podobni primeri dokazujejo relevanco razmerja med glagolskimi oblikami glavnega in odvisnega stavka.

1.2.2 Veznik *da* uvaja irealne pogojne stavke

Pogoj, da je veznik *da* znak pogojne zveze, je indikativ v da-stavku. Če bi bil v da-stavku kondicional, bi imeli v večini primerov namerni odvisnik. V glavnem stavku je v vseh pogojnih zvezah kondicional. Med kondicionalom za preteklost in kondicionalom za sedanjost utegne biti malenkostna stilna razlika.

Primeri:

- 31 Da ni Prešeren zastavil peresa, ne bi bil mogel njegovega
dela opraviti prav nobeden drug. Žup V 97
- 32 (Atene, Akropola) Da ni nje in bele kapelice na Lykobetu,
bi bilo to morje hiš brez duše ... Stele, Napori 92
- 33 In še bi bila kaj rekla, da ni prihajal Rudi
Leban po klancu. Pahor 238

²⁵ Kataliza. Pojem uporabljamo v sklopu metode komutacije oz. substitucije. Izraz bi bilo mogoče posloveniti z izrazom dopolnilna analiza, kajti s pomočjo te metode uvajamo v analizo jezikovne elemente, ki so za oznako potrebni, a so v tekstu izraženi s stopnjo 0 (latentni). Prav o tem najobširneje Hjelmsov (1953). Posebej gl. str. 60, §19: »Catalysis we define as a registration of cohesion through the replacement of one entity by another to which it has substitution« itd.

²⁶ Pregljev jezik je od slovenskih ekspresionistov izredno poln najrazličnejših, pogosto govornih in dialektičnih elementov, ki pa imajo poseben stilni učinek, ker jih pisatelj hoteno uporablja v drugačnem kontekstu od tistega, ki je za te oblike.

- 34 A da te niso ujeli na postaji, bi bil zdaj v mestu! Pahor 224
- 35 Da so me Nemci ujeli, bi zdaj ne bilo tega obraza
na temotni vodi tam spodaj. Pahor 63
- 36 To vzdusje na univerzi: da me niso klicali na dekanat
uradno in brez odloga, bi ne šel nikamor. Kalan 143/144
- 37 In da Mary ni imela jamic v licih, bi se bil prav gotovo spomnil,
da prihajam na univerzo iz Rožne doline – Kalan 153/154
- 38 Gazil bi bil visoki sneg kar dalje, da se ni
njegovega srca dotaknil znani smeh. In sr 9
- 39 Pavla – bi bila rada sproščena, da je ni tlačilo
nekaj še hujšega – Ing nnd 37

Navedene konstrukcije so kot pogojne strukture nasploh običajno zaprte strukture z zaporedjem k/t. Kadar pa je te vrste konstrukcija obrnjena, je ne smatramo za poudarjeno. Zato bi lahko te stavke uvrstili med nevtralne tvorbe glede zaporedje t/k ali k/t. V večini primerov je v k- ali t-stavku negacija, najpogosteje v k-stavku: realna situacija je nasprotje zanikane situacije v da-stavku: *Prešeren je zastavil pero, na Lykobetu stoji Akropola, Rudi Leban je prihajal po klanecu, zato je molčala* itd. S tem pa spada tudi konstrukcija irealnih da-stavkov med konstrukcije z negacijo, ki predstavljajo poseben tip sintaktično-stilnih konstrukcij v slovenščini (glej doli). Ob neoznačenih pogojnih zvezah s *če* v k-stavku predstavljajo irealne pogojne zveze z *da* posebno sredstvo poudarjanja.

Redki so primeri, kjer je v da-stavku kondicional. Učinkujejo kot anakoluti ali zamenjave pogojnega veznika *če* z veznikom *da*, ne da bi se pri tem spremenila konstrukcija:

- 40 Da bi se nagnil nižje, slišal bi lahko, kako se zbira ... C zs I 174
- 41 Da bi ne bila babica tako silila, sploh ne bi bil šel. Ing nnd 42

Primer 41 zelo verjetno ni pravilen,²⁷ v primeru 40 pa izraža Cankar v da-stavku dejanje, ki je v enaki meri modalno, kot je modalno dejanje drugega dela pogojnega stavka. Zelo verjetno je kondicional po analogiji na ostale irealne pogojne zveze, kjer je povsod kondicional (glej obravnavo *če in ko*).

²⁷ Prim. Gołąb 1954: 67–92.

Vendar učinkuje danes primer 40 arhaično oziroma kot sredstvo posebnega stila.²⁸

V primerih 31–37 bi bil kondicional v da-stavku nesmisel, seveda glede na kondicional v t-stavku. Če pa bi konstrukciji zamenjali v t/k in zamenjali indikativ s kondicionalom, bi dobili odprto strukturo in finalni stavek: takšna obrnjena konstrukcija: *Gazil bi bil visoki sneg kar dalje, da bi se bil njegovega srca dotaknil znani smeh –; Pavla, –, bi bila rada sproščena, da bi je ne tlačilo še kaj hujšega*. S kondicionalom obe konstrukciji izgubita značilnosti pogojne strukture in postaneta finalni. Tukaj je torej indikativ v da-stavku gramatično relevanten za strukturo. Primer dokazuje, da je razmerje glagolskih oblik sekundarno sredstvo vezave in da z ugotovitvijo tega razmerja lahko ugotovimo tip vezave in pomen zveze. Seveda nam – kot smo videli ob analizi primerov – omogoča določiti pomen predvsem konkretni tekst.

1.2.3 Veznik *da* uvaja odvisne stavke s funkcijo časovnega odvisnika

- 1 Petnajst let bo kmalu, da je uklenjena živela,
hrepnela moja mladost. C zs XVII 48

Veznik *da* je v tej pomenski zvezi zamenljiv v časovnim *kar*. V t-stavku je časovni prislov, po katalizi bi lahko postavili sem kazalni zaimek v sklonu, kakor ga zahteva konstrukcija: *petnajst let bo kmalu*, z napovedovalcem zveze torej: *petnajst let bo kmalu tega*. Gen. *tega* pomeni časovno konstrukcijo, ki ima lahko dopolnilo v časovnem odvisniku – ali pa to ni potrebno. V časovnem odvisniku te vrste je navadno veznik *kar*. Ker tudi v primeru 1 lahko zamenjamo veznik *da* z veznikom *kar*, je očitno, da uvaja veznik *da* odvisnik s funkcijo časovnega prislova, zato omenjamo primer na tem mestu.

1.2.4 Veznik *da* uvaja vzročne odvisnike

Vzročni odvisniki so: 1. namerni odvisniki in 2. pravi vzročni odvisniki.

1.2.4.1 Namerni ali finalni odvisniki

V finalnih odvisnikih je razpoznavni znak adverb *zato* v t-stavku – lahko je v t-stavku tudi kompleks s pomenom adverba *zato*: s tem namenom itd. – ali

²⁸ Mišljene so v glavnem eliptične zveze. V slovenščini *da* ni morfem, ki bi izražal željo, kakor v ruščini. Prim. op. 27.

pa postane adverb *zato* sestavni del zloženega veznika *zato da*. Če adverb *zato* ni izražen, ga pri analizi katalitično dodamo, da ugotovimo konkretno funkcijo sicer večfunkcijskega *da*. Finalni odvisniki so odprte strukture, ki jih uvaja veznik *da*, običajno zaporedje je t/k. K-stavek je v tem primeru pojasnilo t-stavka. Pogosto pa je v tekstu na prvem mestu vzrok, ki ga pove da-stavek. Takšni primeri so poudarjeni posebej in imajo zaradi obratnega zaporedja, kot je običajno, stilno vrednost.

Primeri finalnih da-stavkov brez izraženega napovedovalca zveze v t-stavku:

- 1 Čas je kakor ogromna šolska goba: nenehno briše včeraj napisane stvari na tablo človeškega dogajanja in piše tja novih, da bo jutri tudi to izbrisal. Kr isjr 11
- 2 Ognjevit je zagrabil razmajano mizo ter jo začel premikati sem ter tja po zverženem podu, da bi trdno obstala. CK bal 1
- 3 O, vsi, prav vsi bi bili junaki in vsi bi junaško darovali svoje življenje, če bi potem še živeli, da bi lahko videli, kako nas slavijo! CK bal 6
- 4 Toda pisati o vtisih, udariti duha z bičem, da bi poskočil in izvršil nekaj duhovitih produkcij, to je pravzaprav skoraj zoprna naloga – FK 19
- 5 V enem tistih dni je stopil iz kolone z aktovko v roki, da se prvič popelje v službo. Rb 22
- 6 Ni mi treba alkohola, da sem pijan. Rb 156
- 7 Da, storila bom vse, plačala vsako ceno, da bom prišla za zmerom ven, iz te črne jame – Mih hv 114
- 8 Da ne bi zaspala in preslišala Matica, ko se bo vrnil, sva stražila vsak nekaj časa. Kavčič, čsnp 50
- 9 Dolgo se je moral vaditi pred ogledalom, da je znal zadosti razširiti usta in napraviti tistih nekaj gubic, ki ustvarjajo nadvse vljuden smehljaj. Kajzer mdn 17
- 10 »Ti pa tiho bodi,« je usekala nazaj, »da ne povem očetu, kako si jim zidal hišo!« Ing nnd 52
- 11 Rajši mu daj mojega Odiseja, da ga raztrga. Kov lr 152
- 12 »Pa si jih že veliko izrezala?« je vprašala Pavla in ji na vogalu slike pridržala ročico, da ne bi zarezala v drugo podobo. Kov lr 140

- 13 Da je lahko Pregelj Jenka tako poduhovil, ga je moral nasilno iztrgati iz časa in prostora – Ocvirk LZ 1935, 7/8
- 14 Kdaj pa kdaj utihne, da se potem ponovi še pretresljiveje. Kr podl 6

Zelo podobni po obliki so eksplikativni da-stavki s funkcijo vsebinskega odvisnika, ki sledijo dejanskemu ali katalitičnemu napovedovalcu *zveze za to* v t-stavku, ki je adverbu *zato* sicer podoben, ni pa z njim identičen. Takšni stavki sledijo različnim besedam, tako na primer samostalnikom, ki pomenijo vzrok, zlasti pa raznim konstrukcijam s presežnikom ali absolutnim komparativem (premlad itd.). Primeri:

- 15 – zakaj svobodoumnost je pogoj, da nekdo mora vršiti to službo narodu. Vodnik, DS 1933, 116
- 16 Ženska se mi je zdela premlada, da bi predala grunt. P nk 31
- 17 Vse te stvari: zasnežene hiše, gola drevesa, prazni vrtovi, samotni kandelaber – so predahnjene z občutkom neke skrivnosti, ki je preveč lepa, da bi jo smela razglasiti beseda. Jarc nm 269
- 18 Preveč natanko gledajo moje razočarane umazanosti in vsakdanjosti navajene oči, da bi mogle še kdaj mirno sanjati ter si domišljati nad stvarmi rožnobarven pajčolan – C zs I 53/54
- 19 Preveč se je bilo moje srce napolnilo z grenkobo, z dvomi, s sovraštvom in zavistjo, da bi mogel prepevati čisto in jasno kakor božji slavec. C zs I 52
- 20 – morda te bo potujočega tod mimo presenetil polglasen pogovor pod košatim hrastom, oblil te bo smrtni znoj, toda ko prideš tod mimo in ako si dovolj drzen, da se ozreš pod hrast, ne boš videl nikogar. Kr podl 5
- 21 Preletel je v duhu vse vasi v šentlenartski, nadiški in terski dolini. Da, dve, tri imena. Žal, dve, tri imena! Dovolj, da potegnejo omahljivce za seboj. Bevk, 37
- 22 Pa je le prišel konec tega životarjenja. Pravzaprav bi moral biti Hitlerju hvaležen, da me je potegnil iz gnoja. Kr podl 21

Vsi ti stavki dopolnjujejo pomen izhodiščem v nadrejenem stavku in niso namerni, pač pa vsebinski odvisniki, ki dopolnjujejo adverbe.

Namerni odvisniki z napovedovalcem *zato* ali kakšnim drugim pronominalnim kompleksom z istim pomenom. Včasih je lahko (primer 26)

adverb *zato* tudi v podrejenem stavku. Veznik je pogosto združen z elementom *zato* v zloženi veznik *zato da*:

- 23 – Veliko stvari je mogoče uganiti brez besed. Saj tako sami veste. Prav zato se morava pomeniti, da ne bi prišlo do nepotrebnih nesporazumov. GN 43
- 24 Dejal je, – da se pretvarja in zanika užitek, zato da ustvarja videz žrtvovanja. G 17
- 25 Vsi tako trpe in se mučijo tisočletja, zato da more umetnostni in slovstveni zgodovinar razlagati stvari, katerih ni še nihče nikoli razumel. IzC sp 9
- 26 Tako mi je bilo, da bi mu z nohti razpraskal obraz, odpraskal in odluščil to sivo kožo, zato da bi videl pravi obraz ... C zs XVII 28
- 27 Naša mati, ki je često pomagala pri Židu, da je zato kaj dobila, ga je rada spraševala o svetu. Kr isjr 13

V navedenih primerih so različne glagolske oblike tako v *da*- kakor v *t*-stavku. V *da*-stavkih je pogosto kakšna modalna oblika glagola, futur, največkrat kondicional. Manj pogost je v teh oblikah preterit. V *da*-stavku so vsi indikativi brez nevarnosti, da bi se spremenil pomen, zamenljivi s kondicionalom. V primeru 9 izražata tako *t*-stavek kakor *k*-stavek dve povsem realni akciji: obe dejanji sta v indikativu preterita in zaradi tega bi lahko avtor teksta izbral tudi posledično konstrukcijo. Če pa je hotel izraziti z *da*-stavkom predvsem namero, je mogoče indikativ zamenjati s kondicionalom. To dejstvo je pri katalitični metodi ugotavljanja finalnega odvisnika zelo pomembno. S tem pa seveda ne trdimo, da mora imeti v slovenščini vsak finalni odvisnik predikat v kondicionalu.

V nekaterih primerih je namesto adverb *zato* kak drug adverb, adverb *zato* lahko po katalizi domislimo:

- 28 Te noči sem bedela ure in ure, samo da bi dalj nosila na čelu občutek dotika, v sebi pa zavest sreče, ker sem vse to resnično doživela. GN 24

V *t*-stavek ne moremo vstaviti napovedovalca zveze zaredi adverb *samo*, ki je z veznikom *da* celota. Stavek *samo da* pojasnjuje nadrejeni stavek, vendar kot samostojen stavek: zveza *samo da bi* je namreč pogost ekspresivni izraz, ki uvaja samostojne vzklike (primerjaj obravnavo adverb *samo* kot veznega

sredstva). V navedenem primeru je stavek, ki ga uvaja zveza *samo da bi*, varianta namernega odvisnika.

1.2.4.2 Pravi vzročni odvisniki

Pravi vzročni odvisniki, ki jih uvaja *da*, so v slovenščini redki in jih spoznamo po tem, ker lahko *da* zamenjamo s *ker* (tudi z neke vrste *ko*) in ker ne moremo glagola izraziti v kondicionalu kakor pri namernih odvisnikih. Po katalizi lahko vstavimo v t-stavek samo adverb *zato*:

- 29 Vse bistvo tiste motorizirane gmote je prav v napredovanju: toda nekaj se je zgodilo, da ni in ni slišati gonga, ki bi najavljajl prosto pot. Rb 161

1.3 Veznik *da* – znak indirektnega govora v vprašanjih in vzklikih

V navajanju govora v indirektnem govoru je od začetnega uvoda (navadno glagol dicendi) odvisen ves tekst. Da bi se ta odvisnost ohranila, se v tekstu ponavlja *da*, vendar ne kot veznik – med obema stavkoma – marveč kot nekakšen prislov odvisnega govora: po navadi stoji za poudarjeno besedo v vsaki stavčni konstrukciji celotnega odvisnega teksta. Oblika ima stilno vrednost poudarjenosti in izraža določeno neposrednost pripovedovalca, ki posreduje druga mnenja (tudi ironijo itd.). V primeru 3 je oblika z *da* nekaj drugega, kot bi bila oblika brez *da*: *da* je zamenljiv s prislovom *baje*. Veznik *da* je v navedenih primerih izraz modalnosti.

- 1 Z moko da je prekupčeval, tako so pripovedovali in s podplati za cesarsko kraljevo vojsko – Kalan, 139
- 2 In tisti rondo v allegrettu, ta pas de deux v C-duru, ta ljubeznivi rokoko: naiven že, le da preveč otročji, to da so rekli gospodje – Kalan, 139
- 3 Že pri branju njegove knjižice sem začel dvomiti o vsem tem največ zaradi mesta, kjer Vidmar govori o slovenski svobodoumni inteligenci, ki da je »sol naroda«. Vodnik DS 1933, 116
- 4 Absolutorij gor ali dol, je rekel dekan, tako da so mu naročili na senatu. Kalan 144

Na tem mestu je treba tudi omeniti primere, ko stoji veznik *da* na začetku samostojnih vprašalnic ali vzklikov: v obeh primerih gre po izvoru verjetno za nekakšno prvotno elipso stavka z glagolom dicendi ali kakšno drugo

podobno obliko. Za vprašanja, ki so sestavni del dialoga, je ta konstrukcija povsem razumljiva, pri vzklikih (enako lahko tudi mislimo na davno opustitev želelnega izraza) pa bi lahko smatrali veznik *da* za enega izmed morfemov želelnega naklona (skupaj z glagolom).²⁷

Primeri: vprašanja

- 5 Da se nisem nemara prenaglil, ko sem vas tako krstil? GN 29
- 6 Da bi v Gogi koga ubili? G 51
- 7 Nezaupno mu je pogledal župnik v obraz.
»Da me ne sovražite?« Cu XII, 153
- 8 »Kristina že, a film – «
»Da ni lep film?« je jezno vzkliknila – »Hm,
da ni lepa Praga?« – Pahor 80
- 9 »Da bi se bog zaljubil vame? Pojdi no.« Bor 258
- 10 »Da se le vidimo, enkrat, da se le vidimo!«
je rekel s poudarkom. Lokar he 14
Vzklik je sinonimen z običajnejšim: *samo da se vidimo!*
- 11 (Učitelj Šviligoj) »Da bi že minil ta sveti
večer!« je pomislil. C zs XII 87
- 12 (Župan se je trikrat sunil s pestjo naravnost v čelo.)
»Da me je osleparil! Saj ni bil podoben nikomur
iz doline šentflorjanske – C zs XII 90
- 13 (Nato se je sklonil župnik sam, zgrabil je neznanca
pod pazduho in ga je položil na slamo.) »Da bi vsaj
vedeli, kdo je!« je ugibal župan. C zs XII 96
- 14 »O ti ubogi otrok, za vse življenje nesrečen, zaznamovan,
zavržen! Da bi te bog odrešil! C zs XII 126
- 15 »Hočeš, da se stvar izjalovi?« »Zakaj naj
bi se izjalovila, da bi te!« Bor 322
- 16 »Saj si rekel dopoldne, da greš rad na sprehod z mano?«
»In zdaj to slovesno ponavljam!« »Samo pet minut. Da te
ne bo strah iti mimo žegna,« je smeje rekla. Pahor 205
- 17 »In kaj naj bi nas naučili?« »Da se ne
vtikajte v tuje zadeve!« Pahor 240

²⁷ Prim. Gołąb 1954: 67–92.

Razen primerov 10 in 13, kjer gre za kombinacijo med *da* in adverboma *le* oz. *vsaj*, so tako v primerih vprašalnih vzklikov kakor v primerih vzklikov možnosti, ko lahko še danes opravičimo *da* z neko imaginarno elipso (5, 6, 7, 8, 9, 16, 17), ostali primeri pa predstavljajo samostojne vzklike (11, 12, 14, 15). Samostojni vzkliki z *da* na začetku so pogosti v pogovornem jeziku.²⁸ V navedenih primerih je od samostojnih vzklikov samo v primeru 12 indikativ (primer 15 smo uvrstili med *da*-stavke za imaginarno elipso), toda tudi ta indikativ s funkcijo posledičnosti (rezultativnosti) ima v sebi odtенок modalnosti (*da me je mogel oslepariti*). (Enako primer 7: *da me morda ne sovražite*). V vseh drugih primerih je za *da* v vzkliku kondicional (v primeru 17 imperativ). Tako tudi v primeru 15 (elipsa *da bi te vrag vzel!*). V navedenih primerih (vzklik) je *da* zamenljiv z želelnim *ko* z istim pomenom ali z *naj*: *Ko bi že minil ta sveti večer!* – *Naj bi že minil ta sveti večer!* Med obliko s kondicionalom in obliko z optativom je rahla pomenska in stilna razlika: optativ je bolj določen in manj modalen kot kondicional: npr. *naj že mine ta sveti večer!* Nemogoče pa je vzklik povedati s samim kondicionalom brez partikul: sama zveza *bi že minil ta sveti večer* bi bila v tem kontekstu nesmiselna. Oblika *da* v navedeni funkciji je izven sistema veznikov in jo objavljamo na tem mestu zaradi celovitosti funkcij *da*.²⁹

1.4 Veznik *da* v vezniških zvezah

Veznik *da* je pogost v zvezah z različnimi vezniškimi in drugimi izrazi in tvori z njimi nove izraze. Stavki, ki jih ti izrazi uvajajo, spadajo v različne konstrukcije, za katere je značilno, da ne sodijo vedno v čisto podredje. Ko poskušamo namreč z zamenjavami ugotoviti vrednost teh vezniških zvez, pogosto opazimo, da jih je mogoče zamenjati s prirednimi konstrukcijami, ne da bi se pomen spremenil. To je mogoče zaradi tega, ker podrejeni stavek določa glagol nadrejenega stavka s tem, da izraža njegovo nasprotje (kategorija protivnosti), vendar ima stavek še vedno funkcijo prislovnega določila. Takšno stanje nas opozarja, da gre za hibridne strukture³⁰ na meji med priredjem in podredjem. Take oblike zaradi tega lahko uvrstimo po nekaterih elementih (npr. vezniku *da*) v podredje, po drugih (pomenu

²⁸ Mišljene so v glavnem eliptične zveze. V slovenščini *da* ni morfem, ki bi izražal željo, kakor v ruščini. Prim. op. 27.

²⁹ Gl. 27.

³⁰ Prim. Karcevski 1961. Tudi mejne strukture. Prim. poglavje Zaključek. Prim. Vinogradov 1947: 707.

zveze) pa v priredje. Glede na svoje mesto v zvezi so te strukture nevtralne, največkrat je forma t/k. V t-stavku je zelo redko izražen adverb kot napovedovalec zveze, pa tudi zelo težko ga vstavimo po katalizi, ne da bi to zvenelo prisiljeno: tudi to dokazuje v mnogih primerih mejne konstrukcije.

1.4.1 Vezniška zveza *ne da bi* in podobne zveze

Veznik je sestavljen iz negacije *ne*, veznika *da* in oblike za kondicional *bi*. Zaporedje *ne da bi*, ki mu sledi kondicional, je danes v slovenščini skoraj ustaljeno; navedeno zaporedje je le redkokdaj spremenjeno. Zveza *ne da bi* uvaja neke vrste načinovne stavke – pravzaprav posebne poudarjevalne konstrukcije, ki jih je mogoče večinoma razrešiti z običajnimi prirednimi oblikami.

Primeri:

- 1 Ne da bi Johan kaj odgovoril, je začel na vsem lepem gostoleti: zdaj je bil lastovka, zdaj je pel sladko kot slavec, zdaj je žvižgal kakor vuga – Kr isjr 19
- 2 Odvedli so nas v gornjo sobo, ki jo je napolnjevalo večerno sonce. Nekaj časa smo goreli v njem, ne da bi spregovorili besedo. Kb 16
- 3 Petelin sam je ljubosumno dvignil glavo, ne da bi dal od sebe kak glas, kakor da ne more verjeti v to kokošjo nezvestobo. Kr isjr 17
- 4 Tikala se ne bova, reče Mary, ne da bi se zmedla. Ni prav nobenega razloga za takšno reč. Kalan 152
- 5 Skušala sem krotiti svoja čustva, toda uhajala so izpod pokrova, ne da bi jih mogla potiskati nazaj. Gn 24
- 6 Vsa se je tresla. Spet je poslušala. Ne da bi pogledala mater, je počasi odprla vrata. Kavčič čsnp 46
- 7 »To sem ti že povedala,« je Rojnička nadaljevala svojo misel, ne da bi ji z zgubanih lic zginil drobní smehljaj. Ing nnd 8
- 8 Po svojem docela posebnem geografskem položaju pa je bil poleg tega tesno navezan tudi na Balkan – ne da bi bil že postal Evropa in ne da bi bil ostal še zmeraj Balkan. Brn LZ 35 104
- 9 Kot političen pokret je ilirizem tiho in brez odpora utonil v črno-žolti reakciji, ne da bi se bil v svojih političnih koncepcijah povzpел nad diletantstvo in v ideologiji nad utopičnost. Brn LZ 35, 107

Dejanje stavka z *ne da bi* je z nikalnico posebej poudarjeno: nevtralnno in nepoudarjeno je mogoče oba stavka izraziti s priredjem: (9) *Kot političen pokret je ilirizem tiho in brez odpora utonil, v črno-žolti reakciji in (a) se v svojih političnih koncepcijah ni povzpel nad diletantstvo*. Podobnih protivnih podredukih konstrukcij (zanikanih) je v slovenščini več. Pri *ne da bi* je v vseh primerih glagol v kondicionalu, čeprav nima pomenske vrednosti pogojnika, pač pa indikativa. Zato moramo vedno, kadar poskušamo izraziti isto misel z nevtralnno priredno obliko zamenjati tudi kondicional glagola, ki je le formalni sestavni del zveze z *ne da bi*.

Dvojnost narave veznega sredstva: protivnost in elementi podrednosti na eni strani, na drugi strani pa tri enklitike, ki veznik sestavljajo, vse to povzročajo, da je v literaturi najti več variant veznika *ne da bi*, seveda z istim pomenom. Čeprav je zveza *da bi* ali *da ne bi* značilna za finalne odvisnike, je iz pomena teksta in možnosti zamenjave uporabljene oblike z obliko *ne da bi* razvidno, da gre za isti tip v primerih:

- 10 Jaz ne grem nikdar iz domovine, da ne bi vzel vsaj Prešerna s seboj – Žup V, 107
- 11 – o katerem vemo, da predvsem ljubi lepo petje in dobro muziko, bi se poslej ozrl na našo cerkev in na našo vas, da ne rečem celo na našo hišo. Kr podl 28

Primer 10 je redek. V zelo redkih primerih je namreč mogoče zamenjati red v taktu enklitik, ne da bi spremenili pomen. V primeru 11 je konstrukcija z *da ne* po pomenu blizu konstrukciji *ne da bi*, vendar bi bilo stavek mogoče uvrstiti v zgoraj omenjeno poglavje (*da* kot posebni znak modalnih oblik) – v tem primeru uvaja *da* neke vrste modalni vrinjeni stavek.

Zloženi veznik je lahko dopolnjen ali razbit z različnimi prirednimi vezniki. V splošnem³¹ knjižnem jeziku tudi niso preveč pogoste zveze *ne da* + indikativ. Vse te zveze so sinonimne z *ne da bi* in opravljajo isto funkcijo:

- 12 – odpre celo belino oči ter se razgleda okrog sebe, ne da bi se pri tem v resnici prebudil. G 32
- 13 Ne da je hotela, je zopet morala trepetati pred njim, ki ji je sedel tako blizu – Pr 10, 306

³¹ Pod pojmom splošni knjižni jezik (tudi standardni jezik) razumem tisto najbolj splošno obliko jezika, ki je stilno najmanj označena.

- 14 –; da je v njegovih delih precej pristnih epičnih momentov, a da se nikdar ni povzpел do pravega epičnega pisanja – CK 4
- 15 Toliko da nisem zatulil od žalosti in od jeze, a da sam nisem vedel, zakaj. P nk 16
- 16 »Mahnič,« mu je brnelo v ušesih; vesel je bil, da sam ni vedel čemu in se je domislil o kaplanu. Pr 10, 243

V primerih 14 in 15 bi po zaporedju vezniških členov (*a, da, ne*) lahko skleпали, da gre za posledični odvisnik, zaradi pomena pa moramo smatrati vezniško zvezo za sinonimno z obravnavanim *ne da bi*.

1.4.2 Vezniška zveza *namesto da (bi)*

Vezniška zveza *namesto da (bi)* uvaja stavke, ki izražajo nasprotje akciji nadrejenega stavka, razen tega pa tudi sodbo: nerealizirano dejanje stavka z *namesto da bi* ali *namesto da* je v tekstu poudarjeno prav z vezniško zvezo, ki ga uvaja. Tudi ta struktura je zaradi svojega protivnega pomena mejna struktura med priredjem in podredjem. Glede na razmestitev v stavku je oblika nevtralna.

- 17 Oče se je sicer jezil, ker nimam miru in se neprestano motovilim nekje, namesto da bi se ukvarjala z matematiko – GN 30
- 18 Samo cmeriti se znate, namesto da bi prav zdajle, ko prihaja tisto odločilno za nas, bile trdne in odločne. GN 33

Pri *namesto da (bi)* pogojnik ni nujno sestavni del veznika, čeprav se pogosto rabi.

1.4.3 Vezniška zveza *le da, samo da*

Obe vezniški zvezi sta po pomenu blizu koncesivnim veznikom *čeprav, četudi* itd., ki pomenijo hkrati tudi nasprotje, in uvajata mejne konstrukcije med priredjem in podredjem. Stavki, ki jih vezniški zvezi *samo da* in *le da* uvajata, izražajo omejitev dejanja nadrejenega stavka in nasprotje. Veznik *da* funkcionira v teh primerih podobno kot v zgoraj omenjenih navajanjih indirektnega govora (*da* opravlja funkcijo veznika, ki kaže odvisnost, poudarja protivni vezni adverb na začetku in veže akcijo stavka, ki ga uvaja, z akcijo nadrejenega stavka).

Primeri:

- 17 To je bila zadeva, ki nas je mučila že mesece, –. Nosili

- smo jo s sabo venomer, le da bi jo radi potisnili
nekam pod ostalo, če bi se dalo. GN 18
- 18 Saj jo je bilo čutiti, le da nisi hotel misliti nanjo in
si se zbegano zatekal k svojim sanjam –*)
- 19 – je ... Mathias Rojnik z Vetrnika na Štajerskem v
tejle sobi spoznal Habjanovo Lizo, ki je v tistem
času opravljala pri tej hiši vaše delo, samo da je bila
mnogo urnejša, kakor ste vi, gospa. Ing nnd 11
- 20 Naj živi, naj živi – samo da je mrtev! G 60

Med besedami izražajo ti vezniki nasprotje. Vezniška zveza *samo da in le da* označuje, da je beseda, pred katero zveza stoji, v protivnem odnosu do prve besede:

- 21 In tisti rondo v allegrettu, ta pas de deux v C-duru,
ta ljubeznivi rokoko: naiven že, le da preveč
otročji, to da so rekli gospodje – Kalan 139

V primeru 22 je *le da* v funkciji eksplikativnega vsebinskega *da*: prislov *le* v tem primeru omejuje pomen veznika *da*:

- 22 Ljudje niso nič opazili, le da je nekam tihotna, so vedeli – G 13

Obrnjena zveza veznika in veznega adverbja uvaja pogojne stavke (*da ... le*).³²

1.4.4 Vezniška zveza *kakor da*

Vezniška zveza *kakor da* uvaja metaforične primerjave, pri čemer je v k-stavku modalno, nerealno dejanje. To modalnost izraža v vezniški zvezi veznik *da* (prim. obravnavo veznika *kakor*). Nekaj primerov:

- 23 Besede so odsekane, smeh je umrl, kakor da se vse življenje
odigrava ob svetilkah za zastrtimi okni. Jarc nm 251/252
- 24 Hipoma dobim občutek, da me bo razgnalo. Prevzame
me dramatično napeta omama, kakor da prestopam
meje življenja in uničujem svoje telo. Kb 15
- 25 Obrnili smo se proti gospodarski zvezi, kakor da bi naju
hotela odvesti v karabinjersko vojašnico. Kb 12

*) V rokopisu manjka navedba vira (op. ur.).

³² Prim. SS 1956: 313.

S *kakor da* so povsem sinonimne variante *kot da*, *ko da*:

- 26 Podobe njegovih ljudi so stale tako žive neposredno pred njim, kot da mu jih je bilo treba samo gledati in poslušati in si zapisovati njihove besede in misli. Žup V 117
- 27 Povsem neprisiljeno je stopila proti Kandorju, v tem, kako se mu je predstavila je bilo celo nekaj hladnega, ko da ne gre za povsem novega gosta. Rb 136

V vseh teh primerih izraža modalnost veznik *da*, mogoče pa je vsepovsod izraziti glagolsko dejanje s kondicionalom. Razlika med kondicionalom in indikativom spada med probleme izraznih sredstev kategorije modalnosti v slovenščini.

1.4.5 Vezniška zveza *češ da*

Stavki s *češ da* so vedno v odprtih konstrukcijah t/k: stavek s *češ da* sledi stavku, ki ga pojasnjuje. V stavku, ki ga uvaja *češ da*, gre za pojasnjevanje v obliki indirektnega govora. Konstrukcija predstavlja neke vrste apozicijo (med priredjem in podredjem) nadrejenega stavka, ki pa je sam zase povsem samostojen; nekaj primerov:

- 28 Predlagala sva vojakoma, naj naju predasta njim, češ da bosta sicer izgubila preveč časa. Kb 12
- 29 Drugi so pripisovali posebnost njegovi požrtvovalnosti, češ da ni maral nikogar prikrajšati za obutev. Arih 9
- 30 Nekajkrat sem že imel priliko in pogum, nastopiti javno zoper usodni tradicionalizem, češ, da ni Slovencev razen katoliških Slovencev. Vodnik DS 1933, 114

Zvezo *češ da* bi bilo namreč mogoče zamenjati s prirednimi vezniki (*saj*, *kajti* itd.)

1.4.6 Vezniška zveza (*da*) *naj*, veznik *naj**

Vezniška zveza *da naj* uvaja dopolnilne odvisnike za glagoli dicendi in njim podobnimi glagoli. Vedno je mogoče zamenjati zvezo *da naj z naj*, ki dobi tako med dvema stavkoma vezniško funkcijo – obenem pa je morfem železnega naklona.²⁰ Primeri pa kažejo, da jezik ne loči strogo med različnimi

*1) V rokopisu dodano: »Gl. gori« (op. ur.).

²⁰ Prim. SS 1956: 217.

oblikami želelnega naklona, marveč je uporaba želelnega naklona z indikativom prezenta ali pogojnikom le znak za različno stopnjo modalnosti v konkretnem stavku. Navajamo samo primere z *naj*:

- 31 Vsakokrat je zvečer naročil mami, naj ga zjutraj za trdno pokliče takole ob štirih ali kaj takega – Kajzer Mdn 6
- 32 – morda se mi posreči, da ga pogovorim, naj gre k morju. Pr 10, s. 106
- 33 – kot da čaka, da se bodo zdaj zdaj odprla vrata in bo nekdo zaklical za njim, naj za božjo voljo ne bo tako občutljiv ter naj vstopi. Kov. Ir 153–154
- 34 Naj zaprosi, mu je rekla. Bevk, Kaplan 32

Običajno zaporedje je t/k, obrnjeno ima posebno poudarjevalno vlogo v tekstu. Iz same funkcije veznika *naj* (uvajati stavke, ki se naj zgodijo v bodočnosti ali v sedanosti) je razumljivo, da je oblika kondicionala v navedenih stavkih zelo redka. Mogoče pa je zamenjati *naj* + indikativ z *da* + kondicional, kajti ti stavki so vsebinski odvisniki in osnovni znak zanje je *da*: – *morda se mi posreči, da ga pogovorim, da bi šel k morju* –.

Natančno bo potrebno ta razmerja obdelati v zvezi s posameznimi glagolskimi oblikami.

naj = *če že, najsi*

Veznik *naj* pa uvaja poleg zgoraj omenjenih vsebinskih stavkov tudi stavke, ki so nekakšni vrinjeni stavki – stavek, v katerega so vklopljeni, pojasnjujejo kakor mejne zveze med priredjem in podredjem. Zveze pomenijo neke vrste koncesivnost:

- 36 Da, on, ki se ni zaradi razmerja z žensko nikdar počutil krivega, naj je bila poročena s kom drugim ali ne, je bil zmeraj v zadregi, kadar je videl, kako čudno pozorno se upira vanj otrokov pogled ... Mih hv 231

Pogosteje je v tej funkciji veznik *najsi* (= *bodisi da*):

- 37 – pripravljena nemo in vdano čakati, dokler je ne bi gospodin ogovoril, najsi bi morala čakati ure in ure in vztrajati kot kip tam za njegovim hrbtom – Mih hv 9

2 Veznik *če*

Veznik *če* spada tako kot veznik *da* med tako imenovane večfunkcijske veznike. Od veznika *da* se razlikuje po tem, da uvaja manjše število odvisniških tipov, kakor jih uvaja veznik *da*. Kot vezno sredstvo je veznik *če* razširjen pri pogojnih in dopustnih odvisnikih, kot vprašalnica in znak odvisnega vprašanja (vsebinskega odvisnika).

2.1 Veznik *če* uvaja pogojne odvisnike

V raznih vrstah pogojnih stavkov se veznik *če* uporablja ne glede na to, ali je dejanje uresničljivo ali ne,³² veznik *če* je v slovenščini splošni znak za oznako pogojnega odvisnika. V primeri z veznikom *da* bi lahko rekli, da je *če* neoznačeni, *da* pa označeni znak za pogojne stavke. Pogojni stavki, ki jih uvaja *če*, so glede na položaj v stavku lahko zaprte ali odprte strukture (k/t ali t/k), zato imenujemo take strukture nevtralne strukture. Najpogostejše so zveze k/t, pogojni odvisnik na prvem mestu, na drugem mestu podrejeni stavek. Primere navajamo glede na razmerje glagolskih oblik.

V obeh stavkih je indikativ prezenta:

- 1 Če še rad hodi, če hoče brati in diskutirati,
je to samo dobro znamenje. Rb 177
- 2 Dežnik ne pomaga nič, če zanaša burja od strani – Lokar he 34
- 3 Človek težko razume, če sam ne doživi. G 19

V obeh stavkih je indikativ preterita:

- 4 Če so bogati imeli več vsega, so morali tudi več
delati in so imeli večje skrbi. Če so pa nas rabili za
delo, so nam morali tudi kaj dati. Kr isjr 8
- 5 Brala je, a samo literaturo; če se je bila odločila za študij
kemije, je bilo to bolj zaradi kompleksa – Rb 139
- 6 Še nikdar, kar je na svetu, se ni, niti če je bil pijan,
udeležil kakršnega koli pretepa. Arih 37
- 7 Domobrancev še vedno ni bilo. Prisluškoval je, če se

³² Prim. SS 1956: 313

bo kje okoli hiše kaj ganilo, in če se je le za kratek hip izgubil v snu, se je hitro prebudil – Kavčič čsnp 9

- 8 Če so ga ujeli ali ubili, se je ta govornica že gotovo raznesla okrog. Kavčič čsnp 50/51

V obeh stavkih je indikativ preterita:

- 8b Čemu mi je bilo treba rezati žico, in če sem jo, zakaj sem moral izklepetati Silvi? MM 164
- 9 On mu je vedno spregledal, če se mu je v šoli kaj ponesrečilo – Jarc nm 254
- 10 Ob tem času je bil Boris že zdavnaj tu, če ni prišel pome – Kov. lr 164
- 11 Če ni prisluškovala danes ta dan –, tedaj je gotovo vlekla na ušesa prejšnji dan – Bevk 6

V obeh stavkih je indikativ futura:

- 12 Če bo šlo po sreči, boš pestoval čez toliko mesecev še enega. Lokar he 49
- 14 Če se ženska ne bo uklonila, se bom izselil. Jarc nm 271
- 15 Če bo jutri zarana v Trbovljah, bo imela vsa dela plačana – Kov. lr 141
- 16 Morebiti nikoli več ne bomo mogli verovati v dobroto človeške duše, in če jo bomo srečali, je morda sploh ne bomo dojali. MM 102

V obeh stavkih je kondicional:

- 17 O, vsi, prav vsi bi bili junaki in vsi bi junaško darovali svoje življenje, če bi potem se živeli, da bi lahko videli, kako nas slavijo! CK bal 6
- 18 Tako se mi zdi, da bi govoril kakor neverni Tomaž, če bi te ne imel zdaj tu, pred seboj. FK 9
- 19 Ko sem v kratkem premoru sedla na zadnji sedež, sem premišljala, ali bi fantu zamerila, če ne bi prišel. GN 30
- 20 Pravzaprav bi moral oditi v zasedeno ozemlje, če ne bi iznenada vsega spremenili in se zaleteli kakor ose v Karavanke. Arih 37
- 21 Če bi izvršila samomor, ve, da bi se jaz maščevala ... G 38

- 22 Ah, saj bi še vse šlo, če ne bi Silvo zmeraj vlačil svoje bande v kuhinjo – Kov. lr 144
- 23 Če bi bil govoril kdo drugi, ne Breškon, –, bi ga bil na kratko in rezko odpravil. Bevk 49
- 24 Če ne bi bili lačni in ne bi bila juha z dolgimi, tankimi in lepo rumenimi rezanci tako okusna, ne bi zdržali za isto mizo – Ing nnd 38

V obeh stavkih je kondicional:

- 24a Pa da bi se napravil na pot s tem pustim srcem, hrepenenja praznim, in če bi ves svet preromal od vzhoda do zahoda – ne našel bi je več, ne domovine, ne mladosti; nikoli več. C zs XVII 48

Po latinski slovnici, ki ima za realnost in irealnost posebne glagolske oblike (konjunktiv), je tudi slovenska normativna gramatika določala tri oblike pogoja in omejevala rabo posameznih veznikov.³⁴ V zadnji gramatiki je oznaka: realen, irealen, potencialen zamenjana z oznako uresničljiv/neuresničljiv. Pojma uresničljivosti/neuresničljivosti pa sta relativna pojma in jih je tudi v konkretnem tekstu težko določiti brez analize. Posamezni vezniki se sicer uporabljajo z določenimi stilnimi razlikami, vendar pravega gramatičnega razlikovanja, tj. razlikovanja z jezikovnimi sredstvi med posameznimi tipi v večini primerov pogojnih veznikov ni, razen v primeru, ko se veznik uporablja z določeno in samo tisto glagolsko obliko (prim. gori: *da* + ind.; prim. doli: *ko* + kond.). Glede na to, ali se v obeh stavkih pogojne zveze uporablja glagol v indikativu ali v kondicionalu, razlikujemo obe strani z indikativno glagolsko obliko ali obe strani z modalno glagolsko obliko. Vmesne konstrukcije imajo v enem stavku modalno obliko glagola, v drugem indikativ itd. Nekaj primerov različnih oblik v posameznih delih konstrukcije:

če + prezent, preterit

- 25 – ker sem imel tega pogovora z živalmi dovolj: nič prida ni obetal, če se Bodri strga z verige. Kr isjr 16

če + preterit, prezent

³⁴ Prim. op. 32

- 26 Zlasti postane tako raziskovanje kočljivo, če je mesto pravkar preživelo tolikanj nagel porast in tolikšen ljudski dotok z vseh plati kakor Zagreb. Brn LZ 35, 104
- 27 Če je ostal v njenem srcu še tako sladek spomin ... ah, tedaj je to vendar samo spomin in nič več. C zs I 113

če + present, futur

- 28 Naj ti telovadne copate kupi mama, če te ima tako rada. Kov. lr 160
- 29 »Ne bo vama škodovalo, če si ga od bliže ogledata.« Kov. lr 156
- 30 Govorili bomo z njim in z drugimi, mogoče že jutri zvečer, če ne pride kaj vmes. Kavčič čšnp 11
- 31 »Če ne greš takoj spat, v nedeljo ne boš smel z menoj!« Kov. lr 147
- 31a Če se poročiva, bom vendar imela otroke, ne? MM 80

če + futur, present

- 32 če se bo to zgodilo do zime, so lahko veseli – Ing nnd 33

če + ind. prezenta, kondicional

- 33 Če pojmuje kulturo v njenem pravem obsegu, torej ne v ozko umetnostnem ali celo samo literarnem, –, potem bi mogel to naše slovstvo opredeliti kot živo kulturno vzmet v okviru slovenskega družbenega in političnega dogajanja. FK 228
- 34 Pomagal bo odredu priti čez most, in če to stori, bi ga kazalo predlagati za pohvalo – MM 216
- 35 »To ste posrečen!« je vzkliknila. »Bi si vsaj našel spremljevalko, če vas tako srbi, kolovratiti po ogradah!« Pahor mvz 154
- 36 Zato ker molčim? Če eden molči, bi moral drugi govoriti za dva? Pahor mvz 175

če + kondicional, ind. prezenta

- 37 Jaz ne odgovarjam zanj, če bi se nedolžni ljudje izgledovali nad njim. C zs I 49

če + ind. preterita, kondicional

- 38 Nemci so čakali v vasi na drugem bregu, tam,

kjer bi moral odred iti skozi, če se je hotel prebiti
v varne gozdove in do bolnišnice. MM

če + kondicional, ind. preterita

- 39 Nova oblast, če bi kdaj prišla, mu ni obetala
nič takega, kar je želel. Kavčič čsnp 7

če + ind. futura, kondicional

- 40 – »Če se ne bo zvedelo ure in dneva, če ne bo na dražbi morda
prevelika gneča, bi se dalo morda kaj pomečkati.« Lokar he 65
- 41 Če bo s Teo tako, kakor je bilo z materjo, potem bi bilo
bolje, da smo ostali tam, kjer smo bili. Ing nnd 56

če + kondicional, indikativ futura

- 42 Nobenega pravega dela ne bom imel, razen
če bi spet postavili žago. MM 237
- 43 Če bi moral svoj prazniški cilinder natekniti oslu na glavo, ne
bom prerezal cilindra, ampak bom oslu odstrigel ušesa. IzC Sp 70

če + ind. prez., imperativ

- 44 Če hočeš zvedeti, zakaj sem zamorjen, me
poslušaj in ne glej okrog! – Kajzer mdn 15
- 45 Tepec. Osmošolci ste pa res tepci, če si zelo radoveden, pojdi z
menoj in videl boš, kako bom jaz plesal z njo. Kajzer mdn 17

če + ind. pret., imperativ

- 46 Ne zameri, če sem pozabil. Rb 13
- 47 Odpusti mi, ga je pri sebi prosila Marina, če
sem ti kdaj kaj zamerila. Mih hv 151

Iz navedenih primerov, čeprav je možnih kombinacij še več, je razvidno, da so odvisno od teksta možne najrazličnejše kombinacije glagolskih oblik. Poljubna zamenjava oblik sicer ni mogoča, saj bi se potem spremenil pomen teh konstrukcij v tekstu; če bi v primeru 46 zamenjali v če-stavku ind. perfekta s kondicionalom, bi se pomen povsem spremenil (*Ne zameri, če bi pozabil.*) Prav tako na primer ni mogoče zamenjati kondicionala v primeru 22, ne da bi bistveno spremenili pomen. Natančna analiza tega pojava bi preseгла okvir razprave – glagolske oblike ugotavljamo ob posameznih veznikih le v ta namen, da bi razjasnili, kdaj je posamezna glagolska oblika

ob vezniku v gramatični funkciji kot znak vezave, ali je odvisna njena raba od razmerij med glagolskimi oblikami v tekstu. Ker ob vezniku *če* v pogojni funkciji lahko uporabljamo malone vse možne glagolske oblike (manjkajo nam primeri za nekatere vezave), je jasno, da je uporaba te ali one oblike odvisna od razmerja v tekstu. Iz situacij ob drugih veznikih (npr. vezniku *da*) vemo, da je kondicional v slovenščini modalna oblika, ki pa se kot določen način izražanja uporablja tudi za oznako nekaterih čisto realnih situaciji npr. prim. 22 (v latinski gramatiki je to irealni pogoj). Prav zaradi takih primerov je odveč in nemogoče ugotavljanje uresničljivosti in neuresničljivosti pogoja, ko nam izrazna sredstva dokazujejo, da gre za modalnost, ne pa točno za uresničljivost oziroma neuresničljivost pogoja.³⁵ Seveda pa je treba registrirati vse podobne oblike in jih v tekstih vrednotiti s stališča stila in pripovednikovega osebnega odnosa do stvari (psihološko-nazorno vprašanje). Podobna razmerja glagolskih oblik kakor pri pogojnem vezniku *če* so tudi pri vezniku *ako*, pri drugih veznikih, ki uvajajo pogojne odvisnike, pa razmerja posebej navajamo.

Pronominalni kompleksi pri pogojnih *če*-stavkih se razlikujejo od pronominalnih kompleksov pri *da*-stavkih. Pri pogojnih *če*-stavkih pronominalni napovedovalec zveze ni odločilni raziskovalni faktor, kakor je to pri posledičnih in namernih *da*-stavkih. Za prislovne napovedovalce zveze je važno, ali je *če*-stavek pred nadrejenim stavkom ali za njim. Če je *če*-stavek spredaj, kar je zelo pogosto, in če je med obema stavkoma v konkretni vsebini resnično razmerje vzroka in posledice, je v nadrejenem stavku pogosto časovni adverb *potem*, *nato*, *tedaj* ali kak izraz, ki je po svojem pomenu tem izrazom blizu. Če imata stavka različna subjekta, je z adverbom poudarjen vtis anakoluta, časovni adverb predstavlja adverb neke vrste ponovitev pogoja in omogoča vtis samostojnega stavka. Takšni napovedovalci zveze so v primerih 11, 27, 33, 35 (*vsaj*) in v primerih:

48 A če bi ostali čez zimo, potem bi šele videli, kaj je mir! CK bal 9

³⁵ Prim. op. 32. Zelo težko je namreč sklepati o uresničljivosti ali neuresničljivosti pogoja, kadar avtor teksta ne izrazi svojega nazora s formalnim sredstvom. Vsako sklepanje je sicer mogoče v okviru splošnega naziranja o modalnosti, ne pa tudi v okviru ugibanj, ali je pogoj uresničljiv ali ne. Iz metodoloških razlogov je razumljiva Bauerjeva razdelitev pogojnih stavkov, pri čemer je zlasti pomembno njegovo upoštevanje tako imenovanih omejevalnih načinovnih stavkov. Prim. Bauer 1960: 305 in sl. Druga sinteza slovenskega veznika bo morala obseči tudi te vrste veznikov.

- 49 Če bi se jaz vrnil tja, bi mi seveda takoj
spustili sekiro na vrat – MM 88

Možno je, da je adverb napovedovalec v zvezi z vsebino teksta privzet v odvisni stavek, tudi tu gre za adverb *potem* ali za adverbialne izraze, ki izražajo posledico ali časovno zaporedje, npr.:

- 50 Da, takšen bi bil, če bi jih potolkel vseh pet
in bi se potem vrnil domov. CK bal 6

Adverbi ali adverbialni izrazi v obeh stavkih pogojne zveze pa pogosto opravljajo funkcijo poudarjanja nasprotja med obema stavkoma. Te vrste pogojni stavki polagoma prehajajo v kategorijo dopustnih stavkov – pogojni odvisnik je namreč v tem primeru zgolj forma, ki se s konkretno vsebino zveze več ne ujema – in preko njih v področje na mejo med priredne in podredne odvisnike (podobno kot stavki z *medtem ko* itd.) Primer:

- 51 (Bila je seveda tu še Marga. Moja prijateljica, ki mi je nešteto krat pomagala prebroditi krize.) Toda če sem bila pred tedni še vzradoščena nad tem dejstvom, sem sedaj natanko vedela, da mi nikdar več ne bo mogla pomenjati tistega, kar mi je nekoč prej. GN 41

Veznik *če* se pogosto veže z drugimi vezniki in z različnimi adverbi in prirednimi vezniki na začetku stavka. Veznik *če* ohrani v takih primerih svojo funkcijo in pomen, partikula pa izraža razmerje celotne pogojne zveze do teksta. Primeri:

- 52 Lojzka, mlajša, je bila otroškega obraza, prav pravilnega,
s sinjimi očmi, spominjala je na Correggijeve
angele, posebno če se je smejala – Lokar he 17
- 53 Prijeti je treba in kar obdržati, – to je, kakor
če zadene človek v loteriji. Lokar he 14
- 54 (prim. 51) A če se je doslej jezila nanje, se je
poslej – bala deklet in Štrafele. P nk 11
- 55 Samo če bi prišel živ do štaba, to bi te očrnil! MM 231

Veznik *če* uvaja tudi nekatere fraze in eliptične stavke z emocionalno barvitostjo in običajno tudi stilno vrednostjo. V nekaterih primerih se veznik *če* veže skupaj z drugimi izrazi v vezniško zvezo, ki nastopa sama (ob popolni elipsi ostalega dela stavka). V izjemnih primerih veže veznik *če* izraze. Primeri:

- 61 Gospa Tereza, samo nekaj lesa se je vnelo, če še ne veste. G 62
- 62 Nič svojega nimamo, kje naj bi jo bila drugod
vzela, če ne na pokopališču? Ing nnd 30
- 63 Če pa bi bila tudi Elza na oni strani pri njem –
ne, ne, to se ne sme zgoditi – Ing nnd 37
- 64 Kaj naj občuti duša, če telo še ne? Pr 10, 230
- 65 »Ponoči se vračaš, prehladil se boš,« je potožila žena.
»In če se, naj se pa,« je odvrnil trdo. Pr 10, 81
- 66 Tine! Če te pa prav lepo prosim. Nekaj
denarja, glej, imam preveč. Pr 10, 109
- 67 »Če ne boš zaprl svojih grdih ust ...« je rekla Pika – Kov lr 160
- 68 Če si jo moral nesti – praviš, da je bila čisto brez zavesti? G 57
- 69 Če kdaj, je moral zdaj stopiti iz risa, ki ga je bila
druga ženska potegnila okrog njega. Rb 155
- 70 Tereza: ... naj bi povedala staršem! – Hana:
Pa če – če ga je že umorila? G 45
- 71 – zaznamenujmo osebe z velikimi začetnimi črkami, katere
naj izvolijo tiskarji debelo tiskati, če mogoče tudi okrasiti s
primernimi ornamentami in drugimi pritiklinami. C zs I 237
- 72 Bilo je dovolj, da ste hoteli poslušati, kako dekle
poje, kajti greh bi se mi zdelo, če bi ostala skrita če
ne svetu, pa vsaj naši vasi. (dopustno, gl. doli).

Kakor v drugih jezikih je tudi v slovenščini v nekaterih primerih – odvisno je to od teksta – pogojni veznik *če* zamenljiv s časovnim veznikom *kadar*. Pomenska zveza med časovnimi in pogojnimi stavki je razumljiva: pogojna zveza vsebuje v enem stavku vzrok, v drugem posledico, oba pojava pa sta med seboj v določenem časovnem razmerju. (Iz časovnih odvisnikov tudi razlagajo nekateri nastanek pogojnih zvez kot posebne kategorije – vsekakor v zvezi z razvojem človekovega mišljenja).³⁷ Časovne zveze pomenijo po navadi določenost glede na časovno razmerje, medtem ko izražajo pogojne

³⁷ Vprašanje spada med vprašanje razvoja semantičnih kategorij. Bežno o tem Bauer (1960: 239), ki dopušča tudi razne druge odenke (dopustnost, vzrok, relacija). Drugače za srbohrvaščino, prim. Guberina 1939: 128.

zveze glede na čas nedoločeno. Ker pa imamo nekatere časovne veznike, ki ne označujejo enkratne ali določene akcije v času, marveč večkratno ponavljanje (kadar), je ta semantika blizu semantiki pogoja: *kadar(koli)* = *če*. Zaradi svoje zamenljivosti z veznikom *če* veznik *kadar* še ni hkrati tudi pogojni veznik, pač pa obratno predstavlja veznik *če*, zamenljiv s *kadar*, zvezo med pogojnimi in časovnimi stavki. Od zgoraj navedenih primerov so zamenljivi s *kadar*-stavki samo tisti *če*-stavki, ki ne stojijo na začetku zveze in vsebujejo glagol v indikativu. Iz tega sledi, da je forma k/t relevantna za pogojne stavke (kljub navidezni možnosti, da v obrnjeni konstrukciji ne čutimo stilne variante), forma k/t pa pogoj, da lahko zamenjamo veznik *če* z veznikom *kadar*. Vendar pa se zdi, da je teh primerov premalo, da bi lahko postavili pravilo, ki bi temeljilo zgolj na formalnih elementih, kajti ugotovili smo, da je zamenljivost odvisna od konkretne vsebine teksta. Za primer navajamo še nekaj *če*-stavkov, kjer je mogoče zamenjati *če* s *kadar*:

- 56 Treba je gledati na otročičke, kakor da so vsi moji lastni, moji, moji. Zatem je treba napraviti, če kdo nagaja, da ga otroci sami krcnejo, krcnejo. Lokar pd 9
- 57 – ta je bruhala, če se je kdo dotaknil. G 18
- 58 Poseda pred pisarno na vrtu v senci, če je poletje, pri peči, če je zima. Lokar he 84
- 59 Sestra pride na obisk. Pridrži jo. Zvečer, če je lepo vreme, slonita vsaka v svojem okenskem okvirju – Lokar he 41
- 60 (Variacije med obema veznikoma v isti zvezi):
(Mi pa smo hodili v strgani srajci leto in dan.)
Kadar nas je mati prala in če ji je vreme nagajalo,
dva, tri dni nismo mogli iz sobe. Kr isjr 8

2.2 Veznik *če* uvaja dopustne (koncesivne) odvisnike

Veznik *če* stoji v stavkih, ki pomenijo glede na akcijo glavnega stavka določeno omejitev ali dopuščanje nekega stanja. Največkrat se veže veznik *če* v tej funkciji z drugimi adverbji v stavku v vezno skupino ali nov veznik (npr. *čeprav*). Pri teh kategorijah so možni razni konkretni primeri omejitve glede na akcijo glavnega stavka, navadno pa lahko v vseh primerih po katalizi vstavimo pri dopustni funkciji veznika *če* adverbja *že*, *še* ali vezni adverb *pa*. Primeri:

- 73 Če je bil Jenko v sebi razklan, nikakor ni bil v tem smislu,
kakor nam to tu pripoveduje Pregelj – Ocvirk LZ 1935, 67
- 74 Če pred leti nista nje vzela k sebi, naj redita
njenega otroka! Ing nnd 41
- 75 »Zdaj ne bi šel izpod strehe, če mi da kdo
zlat dežnik,« meni on. Lokar he 53
- 76 Če daje podeželskemu življu neposredni vpliv prirodnega okolja
nekakšen relativen edinstven pečat, pa v mestu ... te prvobitne,
narurne značilnosti skoraj docela oblede. Brn LZ 35, 104
- 77 Toda ta razlika je odločila, če za druge ne, pa vsaj
za novo razvijajoče se organizme. FK 13
- 78 »Če se še spominjam, je bilo tedaj, ko je nekdo
ustrelil glavarjevega psa.« Pr 10, 194
- 79 Da, če hočeš vedeti, preden je šel, pred
smrtjo mi je prisegel ... G 43
- 80 Prav dobro vem, da ga ne bi mogel opisati, pa
če bi bil še tako zanimiv. CK bal 8/9
- 81 Upam da jih je nekaj med vami, če pa drugi že niso
ljudje, so vsaj človečki, ki bodo sposobni narediti v
odločilnih trenutkih kaj koristnega. GN 37
- 82 ... Veste, baje vsi umetniki umrjejo prezgodaj,
tudi če so stari že sto let. CK bal 4
- 83 A kaj bi! Tudi če dialektike ne poznaš in ne priznaš, ostaneš pojav
v naravi, ki ga dialektika peha med nasprotji in odnosi – CK bal 8
- 83 Navzlic strogim prepovedim, ki pa smo jih skušali obiti,
če se je le dalo, sem odšla zvečer še v kino. GN 22
- 84 Afra: Morava izvedeti kaj od Jule. Tarbula:
Če le kaj ve deklina. G 10
- 85 Manj bi kričal, če že moraš v vlaku igrati – Rb 23
- 86 Nikomur ne bodo v napotje: če ne drugo, vsaj
lep spomin naj ostane nanje. Kr isjr 11
- 87 Ozira se po ženi, novi ženi, mladi, če le mogoče
mladi – to se zdaj drami v njem. Lokar he 70

- 88 Če je bil njen glas prej boječ, se zdaj ni
nikogar več bala ... Kr podl 51
- 89 Ta bi z leti hišo tudi prevetрил, če ne prej, ko
bi se ženske pomožile ... P nk 10

Primerjaj tudi prim. 55 (*samo če*)! Pojasnila³⁸ o kategoriji dopustnih stavkov glej doli, poglavje o dopustnih veznikih z začetnim elementom *če* in o dopustnih stavkih z veznikom *ko*!

2.3 Veznik *če* je vprašalnica in znak vsebinskega odvisnika

Kot vprašalnica je veznik *če* znak vsebinskega odvisnika (po klasični terminologiji: odvisnega vprašanja³⁹). Ti vsebinski odvisniki pomenijo eksplikacijo, vendar niso deklarativnega,⁴⁰ marveč vprašalnega tipa. Vsebinski odvisniki z veznikom – vprašalnico *če* so lahko za vsemi tistimi glagoli kot vsebinski da-stavki. Primeri:

- 90 Lahko, samo potem se mi pridi pokazat, če
nisi srajčke narobe oblekla! Kov lr 142
- 91 Ne vem, če bosta prišla v eni uri – Ing nnd 13
- 92 Hotel bi dognati, če drži stara resnica: v
očeh se vidi duša. Kov lr 139
- 93 Šepetaje se strahoma ozira, če kdo prisluškuje ... G 53
- 94 Vprašala ga bom, če še ni pozabil. Pr 10, 133
- 95 Prisluškoval je, če se bo kje okoli hiše kaj ganilo – Kavčič čsnp 9
- 96 Pa me je prekinil sredi stavka: če mislim, da je takšno
vedenje akademskim predpisom primerno. Kalan 144
- 97 Kaj če bi mu nekoč povedal, kako srborita si? Kov lr 160

Veznik *če* je v tej funkciji zamenljiv z vprašalnico *ali*. Distribucija veznika *če* v funkciji znaka vsebinskega odvisnika je v tesni zvezi s posplošenjem

³⁸ Prim. pogl. I/3.

³⁹ Prim. op. 15. SS 1956: 304.

⁴⁰ SS 1956 ne pozna termina vsebinski odvisniki (samo subjektov, objektov, atributov stavkov).

veznika *če* kot generalnega pogojnega veznika.⁴¹ Oblika je prodrla v knjižni jezik iz govora.

Pri vseh zgoraj omenjenih primerih vsebinskega odvisnika je *če*-stavek v funkciji predmetnega odvisnika. Toda kakor pri vsebinskih *da*-stavkih imamo tudi pri tem tipu primere, ko je odvisnik osebkov ali prilastkov odvisnik. Primeri:

- 98 Še dobro, če te orožniki ne dobijo v roke ... G 43
 99 Najbolje bo, če ostane nekaj časa sam ... Mih hv 15
 100 Dobro je, če ima človek prijaznega soseda. Jarc nm 262

Konstrukcija veznik *če* + želelnik je zamenljiva s konstrukcijo namerni *da* + kondicional, le da je pomenski odtenek nekoliko drugačen: *namera*, izrečena s *če naj bi*, je namreč manj jasno nakazana kakor *namera*, izražena z *da bi*:

- 101 – ker so bili stražniki takoj pri njih, so ga morali tovariši
 res krepko bunkati, če naj bi jim verjeli. GN 38

3 Dopustni vezniki z začetnim elementom *če*-

Dopustni stavki pojasnjujejo nadrejeni stavek podobno, kot prislovno določilo načina pojasnjuje povedek. Za češčino definira J. Bauer⁴² koncesivne stavke, da določajo nadrejeni glagol tako, da se dejanje izvrši kljub akciji stranskega stavka. Poleg te klasične definicije kategorije dopustnih stavkov moramo ob gradivu ugotoviti, da uvajajo dopustni vezniki tudi stavke, ki s svojim pomenom pojasnjujejo akcijo nadrejenega stavka tako, da s svojo vsebino omejujejo ali razširjajo pomen glavnega stavka. Pogosto pa ne gre za omejevanje, pač pa zgolj za akcijo, ki je z dejanjem glavnega stavka v nasprotju. Iz tega sledi, da je osnovna funkcija dopustnih stavkov razvijanje pomena v razne smeri; od tega je najbolj splošno omejevanje ali razširjanje vsebine glavnega stavka. Dopustni vezniki imajo med podrednimi vezniki izjemno funkcijo: v mnogo večji meri kot drugi podredni vezniki namreč določajo odnose med izrazi.

⁴¹ Zaradi uporabnosti pogojnega veznika *če* je njegova frekvenca v jeziku največja. Pomenska zveza od splošnega pogojnega veznika do znaka odvisnega vprašanja je razumljiva. Prim. zvezo med obema kategorijama za češčino (Bauer 1960: 310).

⁴² Prim. Bauer 1960: 318.

V nadrejenem stavku stojе pogosto prislovi, ki razmerje med podrejenim in nadrejenim stavkom stopnjujejo, vendar jih ne moremo imenovati napovedovalce zveze, ker zgolj natančneje določijo nadrejeni glagol, odnosa med stavki pa se direktno ne dotikajo in tudi zveze ne napovedujejo. Takšni prislovi so *še*, *celo*, *tudi*. Kot poudarjevalni adverbji lahko določajo poleg glagola tudi kako drugo besedo v nadrejenem stavku.

Primerov navajamo več, da bi dokazali trditev, da tu ne gre vedno za razmerje »dopustnosti«, marveč je jasno, da se oblika razvija v smer neke vrste protivnega oziroma stopnjevalnega podredja, če lahko uporabimo kategorijo iz priredja v širšem pomenu besede.⁴³ Stavki so glede na pozicijo k/t in t/k nevtralni. Gre torej za mejne konstrukcije med priredjem in podredjem.

Primeri:

- 1 »Še ga bom prevaral, –, čeprav postaja nezaupljiv. Kr isjr 18
- 2 O, razumem jih, čeprav se ne morem družiti z njimi! Jarc nm 289
- 3 Jerman se že spočetka ni mogel ubraniti vtisa, da bivajo v tej »kasarni« zoprni, prepirljivi ljudje, ki se grenijo z mržnjo in zavistjo, čeprav so vsi skupaj ujetniki iste usode. Jarc nm 294
- 4 Malo jih je bilo, ki so vedeli, koga so pokopali, še manj tistih, ki so pomnili pokojnico, čeprav je šest let živela na Vetrniku – Ing nnd 31
- 5 Peter je imel pljuča zdrava, čeprav je pretičal pod zemljo dalj časa kot Vinko – Ing nnd 36
- 6 Potem ni mogel takoj vstati; še toliko moči ni imel, da bi potegnil dim, čeprav je tiščal cigaro v usta. Ing nnd 27
- 7 Ata je imel v sebi vsekakor nekaj južnaške krvi, čeprav je zmeraj zatrjeval, da je živel v Črni gori le kot vojak. Kov lr 158/159
- 8 »Doma se boš popravila« je Rojnik spregovoril čez čas spodbudno, čeprav njej ni bilo treba nikakor ne spodbude. Ing nnd 20
- 9 Rojnik se je čudil vsemu, kar je videl: njivam pšenice, čeprav so sejali pšenico tudi tam, od koder je prišel, kozolcem, čeprav so bili že stari in majavi, pašnikom in travnikom,

⁴³ Prim. op. 30. Tudi Bauer 1960: 328.

- čeprav se niso mogli meriti s holandskimi, starim jablanam,
čeprav je vedel, da so že slabo rodne – Ing nnd 14
- 10 In Cankarjeva beseda bo vkljub vsem prepovedim pela in pela iz
nevidljive točke visoko nad nami kakor tisti škrjanec, ptič-duh,
ki sluje po vsem svetu, samo našim zaveznikom menda neznan,
čeprav mu je Shelley zapel slavo v njihovem jeziku. Žup V 114
- 11 Položil je mape na mizo ter jih začel razporejati natančno
in počasi, čeprav je skoraj drgetal po tistem lepem
trenutku, ko si bo skuhal turško kavo – CK bal 5
- 12 Raznolikost je prijeten pripomoček prebave, ki celo mene
veseli, čeprav je ne iščem in ne potrebujem. FK 10
- 13 Počasi sem krenila k vratom, obstala tam in čutila, kako
moram nemudoma oditi, da ne spravim Marge v še hujši
obup. Razumela sem jo, kot sem čutila, da dojemam tudi
ona mene, čeprav se ves čas nisva pogledali. GN 19
- 14 Čeprav je naloga neprijetna, je Kelbla vsega prevzela. Arih 22
- 15 Teh večerov so se vsi veselili. Čeprav so se ponavljali iz leta v leto,
seveda le takrat, ko oče ni bil preveč utrujen po celodnevem
delu v trgovini, se jih niso naveličali. Kavčič čsnp 13
- 16 V zgodovini zagrebškega meščanstva je imel Zagreb
zmeraj vodilen pomen. Čeprav je bil značaj tega mesta
v preteklosti po večini nemški, je razvoj domačega
hrvatskega meščanstva vendarle vezan do najnovejših
dni domala izključno na Zagreb; Brn LZ 35, 106
- 17 Čeprav je bil praznik, na cesti ni bilo ne ljudi ne vozil; GN 10
- 18 Nora se je sklonila nad mizico, kar je zdaj prvič storila;
in čeprav je sedel Silvan slej ko prej zravnal, je začutil
njeno bližino kakor v dosegu diha. Rb 155
- 19 Toda Berto je od nekod privlekel pod latnik kovaški meh; in
čeprav se je bil Sandro že kdaj učil za mehanika, je zdaj nekam
zviška prepuščal mlajšemu bratu, da je sam koval. Rb 19
- 20 Nič nas ni hotelo zdramiti, živa duša se ni spomnila na
nas, kakor da smo že zdavnaj mrtvi, čeprav ne morem
trditi, da bi bil slutil kaj usodnega. Kavčič čsnp 49

Dopustni veznik *četudi* je sinonimen z veznikom *čeprav*.

Primeri:

- 21 Globok poklon, četudi je ogenj v srcu in se za nasmehom skrivajo najstrupenejše besede. Bevk, Kaplan 11/12
- 22 Vedel je, da bi ne mogel zaspati, četudi bi legel. Bevk 31
- 23 Pred zakristijo so stali možje; bili so skoraj vsi, četudi so ponavadi le redki prihajali k popoldanski službi božji. Bevk 48
- 24 – nič ne more omajati čvrste vere in zavesti, da nekoč vendar mora zmagati pravica, pa četudi šele za neko daljno pokolenje. Žup V 118

Ostale dopustne veznike obravnavamo pri drugih tipih: *naj*, *najsi* ob *naj* itd.

Čeprav so konstrukcije t/k in k/t nevtralne, je med obema tipoma vendarle razlika. V tipu t/k se lahko dopustni stavki vežejo kot dodatno pojasnilo na stavke, ki so sicer pomensko in semantično v sebi povsem zaključeni. To dodatno pojasnilo je po svoji konkretni vsebini lahko različno – največkrat je v nasprotju do dogajanj v nadrejenem stavku. Isto razmerje med stavki je mogoče izraziti tudi s prirednim, protivnim veznikom ali adverbom, ne da bi se pomen spremenil. Razlika med omenjenim načinom izraza in med konstrukcijo z dodatkom v obliki dopustnega podrednega stavka je stilne narave: dopustni veznik nasprotje bolj poudarja kot protivni veznik ali adverb. Seveda je poleg te vrste dopustnih stavkov tudi še vrsta zvez, ki predstavljajo »prave« dopustne stavke; tu znaka ni mogoče zamenjati s protivnim prirednim veznikom ali prislovom, prim. 1, 6, 9, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 24 – v teh primerih velja zgoraj omenjena definicija J. Bauerja. V vseh drugih navedenih primerih bi veznik lahko zamenjali, prim. 20: pomen je isti, če uvaja protivni stavek veznik *čeprav* ali veznik *vendar*. *Nič nas ni hotelo zdramiti, živa duša se ni spomnila na nas, kakor da smo že zdavnaj mrtvi, vendar ne morem trditi, da bi bil lahko slutil kaj usodnega.* Podobno ne spremeni pomena zamenjava v primeru 23: *Pred zakristijo so stali možje; bili so skoraj vsi, vendar so ponavadi le redki prihajali k popoldanski službi božji.* Ta druga, protivna in poudarjevalna funkcija tudi povzroča, da izražajo tako imenovani dopustni vezniki pogosteje kot drugi podredni vezniki odnose med izrazi. Primeri:

- 25 – cvetove –, in ki bi morda pozneje – razcveteli v prijetne, četudi ponižne rožice – C zs I 48

Pri dopustnih stavkih je glagol lahko v indikativu ali kondicionalu, kar je odvisno od narave teksta.

4 Veznik *ko*

Veznik *ko* je v slovenščini prav tako mnogofunkcijski kot vezniki *da*, *če* itd. Ta veznik je doživel usodo posebne vrste:⁴⁴ zaradi vokalne redukcije je bil v govorih z redukcijo izenačen z oziralnim veznikom *ki*, z vzročnim veznikom *ker*, včasih tudi s krajevnim veznikom *kjer*. V starejših tekstih je pogosta zamenjava teh veznikov, in rekonstrukcija je pogosto otežena, ker je kljub pomenu celotnega teksta v veliko primerih prav veznik tisti, ki pojasni razmerje. Razrešiti pravo funkcijo pri fuziji veznikov v govoru zaradi tega ni vedno lahko. Zdi se, da so te stvari najbolj občutne pri poskusih »modernizacije«⁴⁵ Prešerna.⁴⁵

4.1 Veznik *ko* uvaja časovne odvisnike

Veznika *kadar* in *ko* sta v slovenščini generalna časovna veznika. Danes⁴⁶ je funkcija med obema veznikoma razmejena tako, da uvaja veznik *ko* stavke, kjer je akcija v času določena in dogajanje omejeno (največkrat je to enkratno dogajanje), veznik *kadar* pa uvaja stavke, ki so temu pomenu nasprotni.

Napovedovalec zveze ni posebej izražen. Možno – vendar za določitev časovne funkcije ne nujno – je določiti časovno funkcijo s pomočjo katalitične vstavitve poljubnega časovnega prislova. Glagolska oblika je lahko za veznikom *ko* poljubna, lahko je tudi kondicional (prim. veznik *ko* s funkcijo pogojnega veznika), če je izključena zamenjava s pogojnim odvisnikom.

Primeri:

- 1 Ko konča opravilo, si še enkrat uredi lase pred ogledalom. G 50
- 2 To bo direndaj, ko se zve v mestu! G 12
- 3 Grem za njim in mu povem, kako nekavalirsko se je vedel, ko me je lepo brez besede pustil samo na cesti! Pr 10, 324
- 4 (Danes neobičajno časovno razmerje.) Ko utihne zvon, se je spet nekaj prevrglo sredi dne. Pr 10, 23
- 5 Hrvatski pesniki od Harambašića do Arnolda so peli patriotične davorije, ko je hrvatski kmet nevzdržno propadal in se v trumah selil v Ameriko – Brn LZ 1935, 110

⁴⁴ Prim. Škrabec 1916–1921: I,66.

⁴⁵ Prim. Prešerna.

⁴⁶ Prim. op. 36.

- 6 Domov bi prišla, recimo, ko bi bilo kosilo že na mizi in mama bi rekla: »Kje pa sta bila, vidva falota?« – Kov lr 159
Iz teksta, konkretne vsebine stavkov in s pomočjo katalitične vstavitve časovnega adverba *tedaj* vemo, da gre tu za časovni odvisnik in ne za pogojno zvezo. Če bi spadal zraven še stavek *in mama bi rekla* (k časovni zvezi), bi morali spremeniti besedni red: *in bi mama rekla*. Pri tem besednem redu pa bi moral avtor po slovenskih pravilih interpunkcije postaviti vejico pred *in*, ker je stavek *in mama bi rekla* nadaljevanje stavka *domov bi prišla*. Za nas je to zanimiv dokaz, kako pomaga tudi besedni red pri ugotavljanju odvisnikov.
- 7 Zaduhalo sta vonj po starem moškem, po njegovi vlažni suknji in oster, svež zrak, ko je bil mimo. Kov lr 153
- 8 Prejšnji dan, pred večerom, ko se je bil vrnil z obiska pri svoji bolni materi, je našel v izbi dona Jeremijo; Bevk 9
Obe prislovni določili časa: *prejšnji dan* in *pred večerom* ne služita kot napovedovalca časovne zveze, pač pa kot samostojna adverba, enako tudi časovni odvisnik (v navedenem primeru opredeljujejo čas trije izrazi: sintagma z akuzativom časa, predložna zveza in časovni odvisnik).
- 9 Bohorič se je ves razžarjal, ko je pripovedoval o svojem nemirnem iskanju in o teozofiji, in je venomer obtoževal. Jarc nm 260
- 10 (Nekaj tednov kasneje se je njegova mati težko ponesrečila.) Ko so jo pozno zvečer nezavestno prinesli v sobo, se je vedel čisto hladnokrvno – Jarc nm 258
- 11 Ko jih je vzela noč, je Kopačeva globoko vzdihnila. Kavčič čsnp 6
- 12 Ah, to je svinja, Kelbl, se je domislil Ferjan, in še v njegovi misli je bilo polno omahovanja, nekega neznanega nezanimanja, ko se človek preneha bojevati, ko se vda, ko podleže do kraja. Arih 40
- 13 Ko sem ogledoval elegantne dame z namazanimi lici in ustnicami, bi bil najrajši postavil ob nje srbskega invalida – FK 238

Dejanje podrejenega stavka, ki ga uvaja časovni veznik *ko*, je določeno.⁴⁷
V vseh navedenih primerih veznika *ko* ne moremo zamenjati z veznikom

⁴⁷ Če bi lahko primerjali veznika *ko/kadar* s parom relativnih atributivnih veznikov, kar sta nekoč bila – *ko* je ob odnosnicah, prislovih časa ali časovnih samostalnikih sploh še vedno – bi ju primerjali s parom *ki/kateri*. Tudi *ki* označuje določnost, medtem ko vsebuje *kateri* pomenski odtенок nedoločnega, odtod tudi možnost vezave s *koli: katerikoli*. Gre za pomensko in ne za gramatično določnost, zato morda termin ni najbolj na mestu.

kadar, ne da bi se pri tem spremenil pomen. V večini primerov je dejanje podrednega stavka istodobno z dejanjem nadrejenega stavka, lahko pa se godi prej ali pozneje, vendar je določeno. Glagolski vid na določenost oziroma nedoločenost dejanja ne vpliva, za ta ali oni pomen je bistven tekst, ki določa, kdaj je dejanje določeno, kdaj ne – in omejuje izbiro glagolskih leksemov, pa tudi veznika, kot je razvidno iz navedenih primerov.

Zveza, kakršno imamo v primeru 6, je v slovenščini redka, pogostejše so kombinacije kot v primeru 13 (*ko* + indikativ, kondicional).

V naslednjih primerih je napovedovalec časovnega odvisnika v nadrejenem stavku časovni adverb; adverb pa lahko precizira časovno razmerje v samem odvisnem stavku. Napovedovalec zveze je lahko tudi samostalnik iz semantične sfere, ki označuje čas. Pri teh izrazih je časovni odvisnik kot neke vrste prilastkov relativni stavek, ki dopolnjuje s svojo vsebino izraz časa. Pri vseh teh primerih je namreč mogoče dodati samostalniškemu napovedovalcu zveze s pomočjo katalize iste napovedovalne zveze kot pri rel. stavkih: demonstrative (glej primere 26 in dalje), in čeprav je mogoče časovni veznik v takšnih primerih zamenjati z relativnim izrazom, uvrščamo te stavke med časovne odvisnike. *Kadar* je v nadrejenem stavku časovni adverb *še*, je mogoče v glavni stavek katalitično dodati adverb *že*: s tem je poudarjeno časovno nasprotje med obema stavkoma. Takšno razmerje predstavlja dodatni element vezave stavkov.

Primeri:

- 14 Vsega boš imel, kar hočeš, ko takrat, ko si bil še majhen. G 33
- 15 Gospodice, ali ste še tako krvoločni, ko tedaj, ko ste mi sabljo vsekali pošteno terco v obraz? Pr 10
- 16 Ko je Avstro-Ogrska proti koncu preteklega stoletja okupirala Bosno in Hercegovino, jo je brž nato preplavila z budimpeštansko-dunajskim židovskim kapitalom – Brn LZ 35 108
V tem primeru časovni adverb ni direktni napovedovalec zveze, marveč v nadrejenem stavku natanko določi časovno razmerje med akcijama obeh stavkov.
- 17 Pisateljsko najmočnejši je Pregelj tedaj, kadar se ves preda čustveni sili trenutka, dogodka, kadar se poglobi v krajevni opis ali kadar opisuje drobne liristične prizore, ko ga ne moti lastna svetovno-nazorska miselnost. Ocvirk LZ 1935, 5

- 18 Ko bo v stanovanju, bo šele verjel, da je res in da naposled ni ničesar izmišljenega in čudnega na tem. Kov lr 149
- 19 Pri Nami ji ga vse zavidajo. Posebno po tistem, ko ji je kupil ono črtasto bluzo pri Rokavičarju. Kov lr 159
- 20 V garderobi so se dekleta ravno oblačila v delovne halje, ko je prišla. Kov lr 163
- 21 Niso še prišli do vrat, ko se je razleglo sem od spodnjega konca pokopališča zamolklo padanje zemlje v jamo. Ing nnd 30
- 22 Takoj, ko bi bile besede izgovorjene in preišljene, bi moral priznati, da sem strahopetec. Kavčič čsnp 51
- 23 Prišel je domov, ko sem že vstajala, ves povaljan in krvav. G 60
- 24 Jur se še ni mogel iznebiti resnega vtisa, ki ga je povzročil Hajnža, ko je ta že zdavnaj izginil med drevjem. Arih 21
- 25 Tako je moral svoj čas resnični kristjan občutiti zaton srednjega veka, ko je zamaknjen v absolutne večnostne vrednote naenkrat spregledal okoli sebe – Koblar DS 1933, 3
- 26 Enkrat mora priti, nekoč pride čas, ko mora zopet stopiti v tisto svojo sobo ... G 45
- 27 ... pomisli, kako se je bala ure, ko zopet stopi čez domači prag! G 45
- 28 Bila je vsa ubita od jutranjega obiska pri Jamcu in od prikrite vsiljivosti koncipientove po poti nazaj, ko ji je dvoril. Pr 10, 140
Adverbialno določilo kraja ima v tem primeru pomen adverbialnega določila časa, zato je časovni odvisnik v tem primeru razumljiv.
- 29 Odpadlo je avstro-ogrsko jerobstvo, zagrebški kapital se je slednjič postavil na lastne noge, toda izgubljen je bil zgodovinski trenotek, ko vodi progresivno meščanstvo vse razrede proti fevdalni reakciji. Brn LZ 35, 110
- 30 Spet si ni obrisal nog v predpražnik in to prav danes, ko je poribala stopnice. Kov lr 142
- 31 Njegovi občutki niso bili več občutki petnajstletnega dečka. Dnevi, ko je začel spoznavati tujo kulturo in se mu je začela porajati zavest lastnega uboštva in manjvrednosti. Bevk 36

- 32 O tistih šestih letih, ko je bila Liza sama z otroki na
Vetrniku, –, sta pravzaprav najmanj govorila. Ing nnd 25
- 33 – smrt –; z vso neizprosnostjo se mu je približala šele tistega dne,
ko bi bil imel zapustiti državo, v Boki Kotorski – Mih hv 259
- 34 Nato, ko je dal stražnik znamenje za prehod, je Silvan
stopil čez ploščad z ogolelimi platanami – Rb 23
- 35 Nato se je v brinjevem dimu zarisala velika težka roka, ko je ded,
ribič, srknil iz buče, potlej pa si glasno posrkal kaplje z brk. Rb 18
V teh stavkih je točno določeno časovno zaporedje. Prvi in drugi
stavek sta nekako istočasna, akcija tretjega sledi obema prvima.
- 36 Vseh treh Sandro ni kupil. A kar je napravil jutraj, ko je
stopil pred delom v bar, je bilo več ali manj isto. Rb 14

Časovni odvisnik pa lahko sledi tudi poljubnemu samostalniku ali sintagmi, ki s svojo konkretno semantiko zahteva dopolnitev v obliki časovnega odvisnika:

- 37 Na takih novih temeljih se pripravlja gradnja bodočega sveta – ko
bo človek spet potrdil v sebi božjo podobo – Koblar DS 1933, 4
- 38 Bil bi rad sam s seboj, v tihoti, ko ni slišati
nobenega glasu v hiši. Bevk 30

Te vrste stavki so blizu dopustnim stavkom, ki jih uvaja veznik *ko*, kadar je pomen časovnosti, ki je sicer ob napovedovalcih in adverbih nedvomen, potisnjen in prevlada pomen okoliščin.

4.2 Veznik *ko* je element sestavljenih časovnih veznikov

Ob enostavnem časovnem vezniku *ko* je s pomočjo adverbialnih napovedovalcev na koncu nadrejenega stavka nastala vrsta časovnih veznikov, sestavljenih iz adverbialnega elementa in veznika *ko*. Ti vezniki opravljajo funkcijo časovnih veznikov, pomenijo pa, da se dejanje podrejenega stavka razvija v tistem delu časa, ki ga pomeni začetni adverb. Pogosta in razširjena raba ob različnih konkretnih vsebinah, kjer ni šlo več primarno za časovno razmerje med stavki, je nekatere od teh glede na pomen in funkcijo precej izpraznila.⁴⁸

⁴⁸ Izpraznitev pomena. Prim. Schooneveld 1958.

4.2.1 Veznik *medtem ko*

Veznik *medtem ko* je od teh veznikov najpogostejši, zaradi velike razširjenosti – in morda tudi zaradi tega, ker veže dve istodobni dejanji, nima zgolj pomena in funkcije časovnega veznika. Istodobno dejanje je namreč po svoji konkretni vsebini nasprotno dejanju drugega stavka. V takih primerih postane pomen časovne istodobnosti sekundaren in veznik *medtem ko* dobiva vedno bolj funkcijo protivnega veznika. Ker poznamo kategorijo protivnosti samo kot gramatično priredno kategorijo, nastane vprašanje, kam uvrstiti stavke z *medtem ko*, ki so protivni in po svojem pomenu niso časovni odvisniki. Med priredne zveze – kamor bi po pomenu spadali takšni primeri – stavki s protivnim *medtem ko* ne spadajo, ker niso samostojni in zahtevajo⁴⁹ nadrejeni stavek. Stavek, ki ga uvajajo drugi protivni vezniki, sicer prav tako zahteva drugo stavčno konstrukcijo, vendar ni nujno, da je v sklopu istega stavka.⁵⁰ Stavki s protivnim *medtem ko* predstavljajo zaradi dvojnosti med formo in vsebino mejne⁴³ konstrukcije med priredjem in podredjem. Priredni *medtem ko* uvaja stavke s podobnim pomenom, kot ga imajo stavki s podobnim pomenom, ki jih uvajajo, *čepprav, četudi*.⁵¹

Primeri:

Stavek, ki ga uvaja *medtem ko*, je časovni odvisnik.

- 39 – pripravljena nemo in vdano čakati, –, najsi bi morala čakati ure in vztrajati kot kip tam, za njegovim hrbtom, medtem ko je on vročično, – spet pisal bratu senatorju eno svojih neštetih pisem. Mih hv 9
- 40 Mati mu je pripovedovala, da so strica vsi sovrstniki prehiteli v službi, medtem ko se je ta potikal s pihalnikom po svetu. Arih 12
- 41 Lansko zimo si me pustil, da sem se sama mučila z drvmi, medtem ko si se ti pojal na smučeh po Golovcu, nepridiprav. Kov lr 146
- 42 Medtem ko sem sedela pred Sonjo, ki naj bi narisala moj profil, sem z očmi preletela vrstice – GN 23
- 43 In medtem ko je Vedri govoril, ko sem poslušala

⁴⁹ Pojem *zahtevati* je na tem mestu slovenski izraz za konotacijo, prim. Bühler 1934.

⁵⁰ V priredju funkcionirajo stavki drugače: možna je navezovalna funkcija. Jasno je, da tak stavek ne visi sam v priredju, ampak da se veže v tekst.

⁴³ Prim. op. 30. Tudi Bauer 1960: 328.

⁵¹ Prim. op. 38.

njegove besede, da jih ne pozabim, sem opazila za čuda vsako podobnost okoli sebe. GN 43/44

Stavek, ki ga uvaja *medtem ko*, je načinovni odvisnik.

- 44 Bili so nam na videz v vsem podobni. Le pozimi so se lahko obuli, medtem ko smo mi ostali tudi čez zimo bosí. Kr isjr 8
- 45 Tvoji interesi so bili vedno v tvojem lastnem življenju, medtem ko je ostajal svet za tvojim hrbtom, da ga nisi videl in ne vedel zanj. FK 10
- 46 Sprevodnikova italijanščina je izzvenela na osameli postaji, medtem ko se je vlak po tlesketu vrat spet zganil. Rb 11
- 48 Medtem ko je podrobno pripovedovala o pripravah za beg, je drugi del zgodbe povedala le v glavnih obrisih – Ing nnd 49
- 49 Če je bil Jenko v sebi razklan, nikakor ni bil v tem smislu, kakor nam to tu pripoveduje Pregelj, ki je ortodoksen vernik, medtem ko je bil Jenko v bistvu panteistični racionalist – Ocvirk LZ 1935, 6/7
- 50 On me je vedno spregledal, če se mu je v šoli kaj ponesrečilo, medtem ko je bila mati stroga nadziraljica učnih uspehov in neuspehov ... Jarc nm 254

Posebej je treba v tej zvezi poudariti konstrukcije k/t (prim. 48). Navadna konstrukcija s prirednim *medtem ko* ima vrstni red t/k (časovna konstrukcija je nevtralna), v primeru obrnjenega zaporedja (k/t) pa gre za strukturo s funkcijo poudarjanja.

4.2.2 Veznik *potem ko*

Veznik *potem ko* uvaja časovne odvisnike.

Primeri:

- 51 Predčerašnjim sva se bila poslovila, zdaj sva to storila še enkrat, potem ko sva se oba hkrati prebudila iz otrple zamaknjenosti, ki se polasti ilegalca, ko stopi iz hiše. Kb 9
- 52 Mimo je šel trdnjavski vogal pokopališča s še ne povsem zbledelo liso v zidu od nagrobnika za partizana, ki so ga Nemci pustili tri dni obešenega sredi vasi, potem ko so ga končali z bajoneti. Rb 15

Veznik *potem ko* izraža v teh stavkih, da se dejanje nadrejenega stavka godi za dejanjem podrejenega stavka.

4.2.3 Primeri različnih drugih časovnih zvez

- 53 Prav za prav najboljši duhovi in najvestnejši ljudje tudi v junaških dobah, tedaj ko stopajo sproščene moči naroda in posameznih stremljenj iz svojega središča navzven, ne morejo nikoli za razvitimi zastavami, ampak rajši ostanejo varuhi svetih ognjišč. – Koblar DS 1931, 1
- 54 Pa se boji misli: prej je vriskal, zdaj ko bo sina vase dobil, bo kar klel in kvantal. Pr 10, 64
- 55 Bolje je, da ji ne pride več pred oči, zdaj, ko je mirno zaživela in se navadila riniti skozi vse te težave z obema otrokoma na grbi. Kov Ir 141
- 56 Telefon je zmotil Mrs. Klingendrath, prav ko si je pripravljala malico. Rb 249
- 57 Tega se je otrok sedaj domišljjal in šele ko sta stopila z materjo spet na ulico, mu je stopilo pred oči obličje ženske, o kateri so rekli, da je njegova gospodinja. Lokar pd 15
- 58 Šele ko je doštudiral in so bili njegovi sošolci že nekaj let kaplani v domačih krajih, je navezal nove stike in obnovil staro znanje. Pr 10, 39
- 59 Ni slišal vrat, ki so se bila odprla, šele ko mu je nekdo položil roko na rame, kakor nekaj ur prej Slavica, je pogledal kvišku – Pr 10, 328
- 60 Že ko je sedel v voz, ga je videl Košir in se čudil, kam se mu mudi brez kosila. Pr 10, 211
- 61 To bo opravil, brž ko se vrne. Arih 30
- 62 Brž ko je Piet na peronu dvignil roko, ga je zagledala. Ing nnd 43

V vseh teh zvezah izraža veznik *ko* tako časovno razmerje kakor podrednost, časovni adverb pa je v zvezi element, ki ga podredni časovni veznik *ko* določa, obenem pa adverb omejuje vezniku *ko* njegov pomen.⁵³ Novi adverbialno-vezniški izraz na različen način razvija nadrejeni stavek. Veznik s samostojnim pomenom je nova zveza samo v primeru *brž ko* (61, 62), v teh primerih je

⁵³ Prim. Tesnière 1959. Pri posameznih veznikih je določeno po pomenu in funkciji, kateri kategoriji pripada.

novi veznik element k-stavka, medtem ko je v primerih od 54 – 60 mogoče veznik ločiti od adverba, ker je adverb pravzaprav po pomenu del t-stavka. V primeru 53 zveza *tedaj ko* + odvisni stavek razvija in determinira izhodišče v nadrejenem stavku: v junaških dobah. V tem primeru lahko zvezo *tedaj ko* brez nevarnosti za pomen konstrukcije zamenjamo z relativnim zaimkom: v junaških dobah, v katerih stopajo sproščene moči naroda in posameznih stremeljenj iz svojega središča navzven ... V primeru 54 je mogoče smatrati adverb *zdaj* kot anticipiran element t-stavka v konstrukciji k/t. Nekateri pisatelji pišejo v podobnem primeru vejico (prim. 54). Enako je mogoče premakniti vejico in s tem prenesti adverb v t-stavek v primeru 56: *Telefon je zmotil Mrs. Klingendrath prav (v trenutku), ko si je pripravljala malico*. Pomen se v tem drugem primeru ne spremeni. Še bolj ohlapna zveza je med adverbom *šele* in veznikom *ko* v primerih 57, 58, 59: če prenesemo adverb v t-stavek, dobimo naslednje stavke:

Tega se je otrok sedaj domišljal in ko sta stopila z materjo spet na ulico, mu je šele stopilo pred oči obličje ženske –

Ko je doštudiral ..., je šele navezal stike ...

Ko mu je nekdo položil roko na rame, je šele pogledal kvišku ...

Razlika med obema tipoma izraza je stilistične narave. V vseh navedenih primerih je konstrukcija podredja k/t. *Šele* je anticipiran k vezniku k-stavka, zato zveni vstavitev v t-stavek nekoliko prisiljeno, oziroma poudarja v zaporedju dveh dejanj drugi glagol (glagol t-stavka), medtem ko poudarja v zvezi *šele ko* dejanje k-stavka.

V primeru 60 ne dovoljuje zamenjave adverba konstrukcija k/t, predvsem pa dejstvo, da je v navedenem primeru adverb že sestavni del k-stavka in ga je mogoče zamenjavati samo v okviru tega stavka: *Ko je že sedel v voz, ga je videl Košir ...*

Adverb *že* v t-stavku in *ko* v k-stavku pa imata drugo funkcijo: uvajata namreč dejanje, ki je pravzaprav priredno in pomeni v pripovedi začetek nekega novega ali poudarek pomembnega dogodka:

63 Že sta skoraj dosegla suho drago, ko sta se nenadoma ustavila in napeto poslušnila. Bevk 17

64 Pešačil je že drugi dan, ko se ustavi v senci pod zidom in sede na kamen. Lokar he 58

Obe navedeni konstrukciji sta v zaporedju t/k, vendar iz t-stavka k ni

gramatično napovedan. Veznik *ko* je zamenljiv z veznim adverbom, ki označuje začetek novega, največkrat nepričakovanega ali pomembnega dogodka, namreč z veznim adverbom *kar*.⁵⁴

4.3 Veznik *ko* uvaja neizravno časovno stavke

4.3.1 Veznik *ko* uvaja pojasnjevalne stavke

K-stavek, uveden s *ko*, izraža odnos protivnosti do t-stavka in predstavlja razširitev ali omejitve pomena t-stavka. Dostikrat je te vrste pojasnjevanje blizu vzročnim prirednim stavkom, najpogosteje pa je glavni pomen protivnost, zato so ti stavki na meji med priredjem in podredjem.⁴³ Pogosto v k-stavku veznik *ko* dopolnjuje kak protivni veznik. Lahko pa ga uvedemo v stavek s pomočjo katalize.

Primeri:

- 65 Arhitekti danes res niso nič prida, ko ne znajo postaviti niti poštenega dimnika. Kajzer mdn 26
- 66 Kako naj bo končano, ko je Liza pogovor o sebi šele začela? Ing nnd 29
- 67 Vrag sam vedi, kje še dobi pijačo, ko nima nikdar solda! G 57
- 68 Menil sem, da so se že naveličali brskati brez haska, ko jim nikoli ne dam niti lističa za povod. GN 31
- 69 – Sploh ne bom rekla nič –, ker je bolje tako, ker bi sploh dobro bilo, da bi nič ne govorila, ko me nihče prav ne ume. Pr 10, 238

V vseh navedenih primerih je veznik *ko* zamenljiv z veznikom *saj* in *kajti*. Brez spremembe pomena je mogoče uporabiti tudi asindeton, seveda se pri tem konstrukcije spremene vsaj po besednem redu. Pomensko razmerje med obema stavkoma je namreč takšno, da je zveza razumljiva tudi brez veznika, na primer:

Arhitekti danes res niso nič prida, niti poštenega dimnika ne znajo postaviti. (65)

Kako naj bo končano, Liza je (vendar) pogovor o sebi šele začela. (66)

⁵⁴ Prim. pogl. I/18.3.10.

⁴³ Prim. op. 30. Tudi Bauer 1960: 328.

Veznik *ko* ima v vseh teh primerih poudarjevalno funkcijo.

Oblika je zelo verjetno hibridna tudi po svojem izvoru, saj v pogovornem jeziku v vseh teh primerih – ki so v pogovoru zaradi zgoraj omenjenega fonetičnega sovpada vrste veznikov⁴⁴ mnogo pogostejši kakor v pisavi – govorimo zanjo vedno *ko*. Fonetični sovpad pa je nujno prinesel s seboj tudi zlitje funkcij in novo rabo v teh po pomenu prirednih konstrukcijah. Včasih pa je mogoče tak *ko* nadomestiti z relativnim veznikom *ki* ali z vzročnim veznikom *ker*. Primeri:

- 70 Stopil sem na prazne popoldanske ulice in na samotnem križišču Dvořakove in Vošnjakove ulice iznenada srečal Aleša Stanovnika, ko ja hitel na sestanek za Bežigrad. Kb 9
V navedenem primeru je mogoče zamenjati *ko* z relativnim veznikom *ki*. Stavek s *ko* opravlja funkcijo relativnega odvisnika. Menim, da lahko v to kategorijo uvrstimo tudi zelo rabljeno konstrukcijo⁵⁵ s *ko* v primeru 71:
- 71 Visok Nemeč v civilu se je spuščal po stopnicah in me bežno ošinil, ko sem tako stala in premišljala. G 17

V funkciji vzročnega odvisnika pa sta *ko*-stavka v primerih:

- 72 Tako lepo lepo telčke je, nič ga ne bom prodala, obdržala ga bom, ko je od tako dobre krave – Rb 17
- 73 Zakaj neki se smešim! Saj mu ne bi mogla pojasniti, ko se ne poznavam, kako sem si zaželela opore – GN 14

Zlasti primer 73 kaže, da ni mogoče zamenjati *ko* z drugo konstrukcijo kot s *ker*, v primeru 72 pa sta možni zamenjavi s prirednim *saj* ali s *ker*.

4.3.2 Veznik *ko* uvaja irealne⁵⁶ pogojne stavke

Medtem ko je veznik *če* nevtralni veznik za vse vrste pogojnosti, uvaja veznik *ko* konstrukcije, ki pomenijo v slovenščini tiste vrste stavkov, ki jih klasična terminologija imenuje irealni in potencialni stavki. Konstrukcije tu niso poljubne, marveč prav tako kakor pri *da* vezane: v k-stavku je *ko* + kondicional, kondicional pa je tudi v t-stavku. Zaporedje stavkov je lahko k/t (normalno: pogoj – posledica) ali t/k (možna posledica, če bi bil realiziran pogoj).⁵⁷

⁴⁴ Prim. Škrabec 1916–1921: I,66.

⁵⁵ Prim. iz Prešerna.

⁵⁶ Prim. op. 35.

⁵⁷ Obe možnosti brez razmejitev funkcij sta navedeni v SS 1956: 313.

Primeri:

- 74 Marina, ko bi tisti gospod – ne bil tako veselo privolil v našo ponudbo, ko bi bil pokazal količjak volje, da hoče vsemu navkljub vztrajati pri tebi, bi vama bil omogočil, da se vzameta – Mih hv 105
- 75 Če ti rečem, da ne bodo! Ko bi jim bilo kaj na tem, da me dobijo, bi me bolj iskali, ne, ne, ne bodo prišli – Kavčič čsnp 18
- 76 Kljub vsemu bi mi bilo bolje, ko bi tvegäl in obračunal s komisarjem kar sam na mostu. MM 233
- 77 Sicer bi pa bilo vse v redu, ko bi le vreme bilo lepše. IzC sp 31
- 78 Da, povej mi, prijatelj, ali bi se ti ne čudil, ko bi se hipoma vzdignilo tvoje lastno telo, obleklo suktnjo, delo klobuk na glavo in s palico izginilo brez slovesa skozi vrata – C zs I 157

V pogojnih zvezah je drugače kot pri ostalih podredjih primarno zaporedje stavkov k/t, ker izraža k-stavek običajno pogoj, t-stavek pa posledico. Obratno razmerje (gl. primere 76, 77, 78) je enostranska varianta dvostranskega razmerja k/t.⁵⁸ Karcevski uvršča pogojne stavke med tako imenovane zaprte strukture, mi pa smo jih imenovali glede na pozicijo nevtralne, omenili pa smo večjo frekvenco tipa k/t kot t/k, kar bi potrjevalo pojem enostranske variante dvostranskega razmerja k/t.

4.3.3 Veznik *ko* uvaja primerjalne stavke

Ker je veznik *ko* v tej funkciji zgolj varianta veznikov *kakor* in *kot*, obravnavamo tudi primerjalni veznik *ko* skupaj z zgoraj navedenima veznikoma.

5 Veznik *ako*

Veznik *ako* je prav tako kot veznik *če* nevtralni pogojni veznik s to razliko, da ni mnogo funkcijski kakor *če*, marveč se uporablja v pogojnih konstrukcijah, skupaj s prislovi *ravno*, *prav* in tudi v zvezah *akoravno*, *akoprav*, *akotudi* pa v dopustno-protivnih konstrukcijah, podobno kakor *čeprav* itd. Kakor *če* uporabljamo tudi veznik *ako* v pogojnih konstrukcijah vseh vrst, veže pa se

⁵⁸ Karcevski 1961.

z indikativom in s kondicionalom. Glede razporeda stavkov v konstrukciji velja vse, kar velja za pogojne konstrukcije s *če*, *da* in *ko*: najbolj frekventni razpored je k/t – obratni razpored je varianta prvega.

Primeri:

ako z indikativom:

- 1 Upornik? Da, prvič v življenju, ako je to mogoče imenovati upor. Bevk 34
- 2 Dihur se je vdajal lepim sanjam. Ako pojde vse tako po sreči, bi z leti mogoče vendarle dokupil kje kako suho njivo, ki bi bila za krompir in za rž. Prež II 30
- 3 Drevje in zidovi štrle črni in okajeni proti nebu kakor v krču zastale roke, proseče milosti in usmiljenja, in ako jih gledaš te popade strah, da bi pobegnil in se skril nekam, kjer ni luči ne misli. FK 14
- 4 Morda ne misliš, da je brez njih zastalo vse kakor stroj, ako izpustiš paro. FK 12
- 5 Ako se reč pretehta, –, nima moje življenje nikake vrednosti več, nikakega pomena. C zs I, 116
- 6 Ako se postavimo na visoko stališče absolutno dobrega, tedaj nismo vredni vsi skupaj orehove lupine ... C zs I 297

ako s kondicionalom:

- 7 Ako bi bilo mogoče – ne misliti! Bevk 18
- 8 Kakor bi se bala, da bo zagledala, kar ne bi smela, kar bi žalilo, ako bi opazil, da je videla. Pr 10, 172
- 9 Kaj, menite, bi dejal ta ameriški človekoljub, ako bi se danes razgledal po Trstu? Žup V, 114/115
- 10 In vendar: ako bi Trubarja ne bilo, bi bil njegovo nalogo opravil kdo drug. Žup V, 97
- 11 Kaj bi počela ta armada bajtarjev in dninarjev, ako bi prodrla mlatilnica tudi v te kraje? Prež I, 51

Da je za pogojne konstrukcije bistveno zaporedje k/t in ne obratno, priča tudi navzočnost elementa *t* (napovedovalca zveze) v primeru, da ima pogojna konstrukcija omenjeno zaporedje, prim. 6. Adverb v takem primeru nekako poudari posledico glede na pogoj. Drugače pa je v tako imenovanih

enostranskih pogojnih konstrukcijah (tip t/k): tam je pogoj na drugem mestu v konstrukciji. Dejanje nadrejenega (prvega) stavka lahko realiziramo le, če je realiziran pogoj. V takem primeru dejanje nadrejenega stavka pravzaprav ni posledica dejanja v podrejenem stavku, zato tudi napovedovalec zveze z omenjeno pomensko funkcijo tu ne more funkcionirati.⁶⁰

Kakor drugi pogojni vezniki ima tudi veznik *ako* lastnost, da se lahko zamenjuje v realnih pogojnih zvezah s časovnim veznikom *kadar*, če to omogoča pomen stavkov, ki jih veže. Od navedenih primerov je mogoča takšna zamenjava v primerih 3 in 4.

Tudi veznik *ako* je kakor drugi vezniki pogost v eliptičnih konstrukcijah. Vendar pa je ta raba bistveno drugačna kot v srbohrvaščini, kjer ima samostojno rabljene *ako* docela drug pomen.⁶¹ V primeru 12 veznik *ako* uvaja eliptično stavčno konstrukcijo, kjer je izpuščen predikat. Takšne konstrukcije so bolj kakor v podredu pogoste v priredju.

Primer:

- 12 Cankar se je tržaškemu ljudstvu zapisal pregloboko v srce.
In ako kdaj, vstaja prav ta leta in prav te dni njegova podoba
tržaškim delavcem še prav živo pred oči – Žup V, 113

6 Veznik *kadar*

Veznik *kadar* uvaja podobno kot veznik *ko* časovne odvisnike, vendar veznika danes⁶² nista enakovredna po funkciji in s tem tudi ne po pomenu.⁶³ Veznik *kadar* uvaja odvisnike, ki ne izražajo določenega in konkretnega dogodka v času, marveč nedoločen dogodek, ki se lahko ponavlja ali se zgodi

⁶⁰ Prim. Karcevski 1961.

⁶¹ Dopustni *ako*. Podobno kot slovenski *čeprav*. V Maretiću sicer te rabe v slovnici nisem našla (prim. Maretić 1931: 472), vendar je zelo pogosta v tekstih. (Prim. Dobrica Ćosić, *Seobe*, Beograd: Prosveta, knj. I, str. 48: »Pošteno sam rekao ono što oni treba da znaju, ostalo je v njihovoj moći. Zbog tene, i takvih, Tinava biće pusta. Ako srce imaš, i čovek jesi, onda umri odmah. Učo, tu je sa snahom i unukom, piši tri. Ako.« – V tem primeru je to neke vrste modalna beseda, ki pomeni lahko tudi *naj bo*, *kar bo*. Zanimivo, da je v slovenščini od vseh dopustnih veznikov podobno samostojen samo *čeprav*, medtem ko drugi dopustni vezniki takšne funkcije ne morejo imeti.)

⁶² Prim. Škrabec 1916–1921: I,66.

⁶³ Prim. pogl. I/4.1.

kadarkoli. Zelo pogosto je ob vezniku nedovršni glagol, vendar to ni pravilo. V starejši dobi knjižne slovenščine⁶² (še prejšnje stoletje) to razlikovanje ni bilo občuteno. Škrabec (JS I 311) celo smatra, da se je iz veznika *kadar* kasneje razvil veznik *ko* (prvi zapis imamo iz 18. stoletja) po redukciji, hkrati z obema vezniškima oblikama pa sta se diferencirali tudi rabi obeh veznikov. *Kadar* je bil nekoč veznik za obe rabi, za časovne in za pogojne odvisnike.

V tekstih, kjer je označba časa potisnjena, dobi veznik *kadar* lahko takšno vrednost, da bi ga bilo (brez škode za pomen) mogoče zamenjati s pogojnim veznikom *če*. Vendar veznik *kadar* zaradi tega še ni znak za pogojne zveze; takšni stavki pomenijo samo prehod od časovnih odvisnikov k pogojnim.

V t-stavku je pred stavkom z veznikom *kadar* zelo pogost kak časovni izraz (samostalnik ali adverb), ki izraža večkratnost (npr. adverb *vselej* itd.)

Primeri:

- 1 Bila sem na zunaj spet vesela in nasmejana; vselej pa se me je polastilo nekaj turobnega, kadar sem se hotela predati sanjam. GN 14
- 2 Vse je valovanje in človeku je najbolje, kadar valovi tudi sam. Lokar pd 26
- 3 »Kadar jim branim,« govori Tonejec vedro, »tolčejo za stavo, kadar pa prosim, nočejo,« Pr 10, 120
- 4 Kadar sedim sam zvečer v salonu in je poleg mene prazen naslonjač, si pravim: – IzC Sp 49
- 5 Kadar boš dobil kamen v hrbet, boš vesel, da te ni zadel revolver v glavo. IzC Sp 8
- 6 Kadar sem šel mimo, ali če sem sedel k njima za mizo, se ni zganila – C zs VI, 8
- 7 Srečal sem jo časih, kadar je šla iz šole. C zs I 48

Struktura je nevtralna: t/k ali k/t – odvisno od tega, na katerem mestu je k-stavek. V navedenih primerih je zamenjava s *če* možna predvsem, kadar je zaporedje stavkov k/t – *kadar* je torej sama konstrukcija sorodna s konstrukcijo pogojnih stavkov.

⁶² Prim. Škrabec 1916–1921: I,66.

Korelacija *takrat/kadar* se razlikuje od korelacije *takrat/ko* po tem, da je v primeru *takrat/kadar* dejanje, ki ga uvaja *kadar* dejansko ali potencialno večkratno.

Primeri:

- 8 Kadar boš začutil v samem sebi spor, takrat boš šele začel živeti. Jarc nm 282
- 9 Njega vzrok je v dejstvu, da se to meščanstvo v Zagrebu, tej svoji metropoli, nikoli ni moglo ekonomsko in zavoljo tega tudi ne razredno in kulturno razviti do kraja takrat, kadar je to zahteval zgodovinski trenutek; Brn, LZ 1935, 108

Veznik *kadar* je podobno kot drugi vezniki pogosto okrepljen z različnimi prislovi in vezniki, ki *kadar* bodisi poudarjajo ali pa konkretizirajo njegov pomen glede na konkretni tekst:

- 10 Tisti Podplat, ki je bil stalno sklonjen nad dnevnikom, kadar pa je razlagal, je imel oči uprte v tablo, in ki, kot smo sodili, večine v razredu sploh ni poznal! GN 28
- 11 Tu so živeli brezglavci in se obešali na repice na vozeh, zlasti kadar so se ljudje zakasnelo vračali z goric. Kr isjr 8

Veznik *kadarkoli* pomeni *vsakokrat, kadar*. Veznik vsebuje v sebi element *t*, zato je v *t*-stavku redko poseben »napovedovalec« zveze, ki ga časovni odvisnik točneje določa. Napovedovalec zveze je namreč v teh stavkih konkreten časovni adverb (v primeru 14 adverb *zmeraj*).

- 12 Kadarkoli je steza zavila v ostrem ovinku, sta pod seboj zagledala vas. Bevk, Kaplan 16
- 13 Pomisli: kadarkoli si zaželiš, greš pod prho – Kov lr 152
- 14 To ga je zmeraj bolelo, kadarkoli je kaj merila na njem – Kov. lr 143

7 Veznik *preden*

Veznik *preden* uvaja časovne odvisnike. Poleg te funkcije je veznik razvil še vrsto drugih funkcij.

a) Osnovni pomen veznika *preden* je, da se dejanje stavka, ki ga *preden* uvaja, odvija kasneje kot dejanje nadrejenega stavka. Glede konstrukcije velja,

da je možna zveza t/k, ki je v tem primeru logična, ali pa k/t, ki pomeni inverzijo pomenskega zaporedja. V osnovni – zaprti – strukturi je možen (lahko tudi po katalizi) kot napovedovalec zveze adverb *prej*. To kaže, da je veznik *preden* izraz za nekakšno časovno komparacijo med dogajANJI oziroma predikati.

Primeri:

- 1 Za trenutek, preden je ugasnila luč na stopnišču,
je še videl njegova povešena ramena in široki
obod temnega klobuka. Kov lr 154

Struktura stavka je t-k-t, kar pomeni, da je odvisnik vrinjen v sklop celote.

- 2 Postavna ženska jim je stopila nasproti in obrisala roke ob
predpasnik, preden je segla Pozniku v roko. Pr 10, 245
- 3 Misli, ki jih je imel dopoldne, preden je dobil
telegram, so mu spet oživele. Pr 10, 213
- 4 Dolgo je trajalo, preden je razumela – Mih hv 106
- 5 Na veliki cesti jim je pripeljal naproti težko naložen kamion,
dolgo je trobil, preden so mu napravili dovolj prostora. Ing nnd 31
- 6 Partizan Hajnža je napredoval hitreje, kakor si je
zamišljal, preden je krenil na pot. Arih 26
- 7 Preden so šli na pot, jim je jasno razložil
pomen naloge – Kavčič čsnp 36
- 8 (Tudi sam je moral vsak čas na vlak.) In nekaj je moral do
kraja premisliti na mestu, preden je stopil na ulico. Rb 162
- 10 Zopet je vse tako, kakor preden je zazvonilo – Pr 10, 21

V nekaterih stavčnih zvezah je pomen takšen, da je veznik *preden* blizu posledičnemu *da*, npr. v prim. 4, 5: Med stavkom *Dolgo je trajalo, da je razumela*, in stavkom *Dolgo je trajalo, preden je razumela* je samo rahel pomenski odtенок (katerega nosilca sta veznika), kar sicer uvršča odvisnika v različni kategoriji, čeprav je osnovno razmerje skupno (posledica!).

Veznik *preden* je zelo pogosto poudarjen z adverbom *še*, skupaj tvorita vezniško zvezo, ki ima isti pomen kot veznik *preden*. Manj pogoste so zveze z drugimi adverbi: *vsaj*, *že* itd.:

- 11 Še preden sva govorila, sem te spoznal. Jarc nm 287

- 12 Še preden se je Bohorič dobro zavedel, ga je Zorec pozdravil – Jarc nm 283
- 13 Barbič je opazoval, da se mu novi prijatelj odtuja, še preden sta se dodobra spoznala. Jarc nm 261
- 14 Vsaj preden človek zapusti svet, bi rad imel en svetel spomin. Lokar he 39

Vrednost komparativnega veznika ima *preden* v primeru 15, bolj splošna⁶⁵ bi bila tu raba komparativnega veznika *kakor da*:

- 15 Saj veš, da rajši zinem desetkrat tjavendan, preden enkrat odgrebem plast prahu raz srce, ki ga boli – Pr 10, 255

b) zveza *preden ne* spada v posebno kategorijo konstrukcij, ki vsebujejo nikalnico, čeprav je zaključna semantika celotne zveze pozitivna:⁶⁶ za veznikom *preden ne* je lahko samo dovršni glagol. Veznik je tako sinonimen z veznikom *dokler ne*:⁶⁷

- 16 Preden ne najdemo sebe, človeka v nas, toliko časa tudi človeštva ne bomo pojмили. FK 17
- 17 Potem je vstajal: ostajal je še večerni pomenek s Sandrom, preden se tudi brat ni izgubil v gostilno. Rb 28

V primeru 16 sta nikalnica v stavku s *preden ne* in v nadrejenem stavku med seboj neodvisni. V obeh primerih je označeno modalno dejanje (ki ni ali še ni realizirano); v primeru 16 je dejanje odvisnika neke vrste pogoj dejanja v drugem stavku, v primeru 17 pa nekakšna nedoločena časovna meja dogajanja v nadrejenem stavku. Primera kažeta različni strukturi: za konstrukcije *preden ne* (semantična sfera pogojnih stavkov) je značilna struktura k/t, varianta v primeru 17 pa predstavlja odprto strukturo, ki je po pomenu blizu prirednim stavkom, uvedenim s časovnim veznikom *nato* (... *ostajal je še večerni pomenek s Sandrom, nato pa se je tudi brat izgubil v gostilno* ...) Zaradi tega lahko ugotovimo, da je varianta t/k *preden ne* lahko mejna konstrukcija med priredjem in podredjem.⁴³

⁶⁵ Tudi tu je treba upoštevati posebnosti Pregljevega jezika, prim. op. 26.

⁶⁶ Prim. pogl. I/1.4.1.

⁶⁷ O tem prim. Stanko Škerl.

⁴³ Prim. op. 30. Tudi Bauer 1960: 328.

8 Veznik *dokler*, *dokler ne*

Veznik *dokler* uvaja časovne odvisnike in se uporablja v dveh oblikah, od katerih ima vsaka svoj obseg funkcij.

a) *dokler* + nedovršni glagol pomeni, da je trajalo dejanje nadrejenega stavka tako dolgo kot dejanje podrejenega stavka. Veznik ni sinonimen z veznikom *medtem ko*, ker ne gre za razmerje dveh enakopravnih dejanj, ki trajata v istem času; veznik *dokler* namreč pove, da trajata obe dejanji do določene točke, ki pa dejansko ni izražena in ni bistvena:

- 1 Dokler so taki fantje –, tako dolgo se ne bojim – GN 36/37
- 2 Zakon je ideja, dokler je v nas, dokler nas užiga, ker ga ljubimo in ko še ni zakon, pač pa vera; FK 17
- 3 »Mir! Mir! – In ne samo teden dni mir! Mir, sploh mir, dokler pišeš!« CK bal 9
- 4 Še danes trkajo in bodo trkali, dokler bom živel. Kr isjr 10
- 5 Pijmo, dokler je sveže! Pr 10, 305
- 6 Včeraj, dokler sem bedel tu za mizo, je bilo dobro – G 31
- 7 Toda dokler sem bil v Düsseldorfu, se nisem bal ničesar. MM 204
- 8 Jaz sem ta čas, dokler je mama iskala besede za moj značaj, že našel ravnovesje – IzC sp 18

Kot večina časovnih odvisnikov se zdi, da je tudi zveza z *dokler* nevtralna glede na strukturo, da so možne zveze k/t ali t/k – ali pa je t celo prekinjen in je struktura tkt.⁶⁸ V primeru 5 je v tekstu pomen, ki je blizu vzročnega, isto bi bilo mogoče povedati, če bi bil namesto veznika *dokler* veznik *ko*. V primeru 7 in 8 je – kakor pogosto ob vezniku *dokler* mogoče zamenjati *dokler* s *ko*, ne da bi se pomen spremenil: veznik *dokler* situacijo nekoliko močneje poudarja, pomen, ki ga izraža, pa je v obeh primerih že nakazan s situacijo: 7 – *Toda ko sem bil v Düsseldorfu, se nisem bal ničesar ...* 8 – *Jaz sem ta čas, ko je mama iskala besede za moj značaj, že našel ravnovesje ...*

b) *dokler ne* + dovršni glagol⁶⁹ pomeni, da se odvija dejanje nadrejenega stavka tako dolgo, dokler ga ne zaključi dejanje stavka, ki ga uvaja zveza

⁶⁸ Prim. Karcevski 1961.

⁶⁹ O tem prim. Stanko Škerl.

dokler ne. Konstrukcija spada med zgoraj omenjene pozitivno/negativne konstrukcije (*preden ne, ne da bi* itd.). Pogosto je v t-stavku adverb *tako dolgo* ali *tako dolgo ne*, če pa adverba ni, ga je mogoče vstaviti po katalizi.

Primeri:

- 9 Kajti dokler ne bomo znali miselno prebuditi ljudstva, bo tudi njegova kultura le zunanjestni videz – FK 206
- 10 Stražnik je odgovoril, da tako dolgo ne more nič, dokler ne pride marešalo in dokler bosta vojaka čakala nanj. Kb 12
- 11 In ni me izpustil, dokler nisem prikimala. GN 27
- 12 ... Zato sem se umaknila za vogal stolnice in počakala dokler se pri blagajni niso prižgale luči. GN 27
- 13 Stekla sem pa tekla, dokler nisem obstala v naši ulici. GN 20
- 14 Otepala sem se, vendar jekleni prijem ni popustil, dokler ni neka roka sunila policaja v trebuh; GN 50
- 15 Včasih pritiska toliko časa na tisti svoj zvonec, dokler ne prileti dol na pol umita in še tešča. Kov lr 161
- 16 Svoje ime ponavljam tako dolgo in neprestano, dokler mi pomen imena popolnoma ne otemni. Jarc nm 290
- 17 – in ne bo, cucek, prej škode delati nehal, dokler ne bo maše konec pa ga domači iz cerkve grede ne spazijo in ukrote. Pr 10, 8
- 18 (Z Lojzom sva šla za njim.) Počakala sva, ko se je odpravil proti plotu in dokler se ni vračal od kopriv. Kr isjr 14
- 19 Žid ni vedel, ali se naj smeje ali jezi, dokler ni nazadnje pljunil po tleh. Kr isjr 16
- 20 Odmev, ki zamira med zavitimimi tokovi sinjine, med prebujenimi drevesi in rosami, dokler se ne zgubi v potapljanju dvoje objemajočih rok? Rb 9
- 21 Ni se zavedala, kod ji blodijo misli, dokler je ni zbodlo v oči bliskanje injekcijske igle. Mih hv 13
- 22 Od Ljubljane naju z Leno niste mogli dobiti od okna, dokler ni tule nekje Leni padla iskra v oči. Ing nnd 55
- 23 Hišnik je govoril in govoril, dokler ga ni začel utrujati spanec. Jarc nm 303

- 24 Dalje gre in ulica je spet polna ljudi. Med njimi se počasi prestopa, dokler ga ne nagovori ženska – Lokar pd 29
- 25 – ko je služil spodaj v kukavski graščini, najprej za pastirja, pozneje za hlapca, dokler mu ni bilo dovolj in ni odšel v Podlog ter se tam spustil pod zemljo. Ing nnd 24/25
- 26 Sklenil je bil, da nikomur ne omeni, dokler dodobra ne premisli in se do konca ne odloči, kaj bo storil. Bevk 6
- 27 Nič niso videli, da se je bilo medtem nebo pooblačilo, dokler jih ni vzdramil grom. Pr 10, 273
- 28 Groza, ki jo je čutila, dokler ni prišla v bunker, je čisto prešla. MM 68
- 29 Kako naj postanem Aleksander Veliki, dokler nisem zaklal nobenega prijatelja? IzC sp 104/105
- 30 Spal je in žalosten postopal po vrtu, dokler si ni čez teden dni rekel: – IzC sp 58
- 31 Dokler nisva sedla na žametne sedeže v operi, se me je držala Mimi tesno in plaho in tudi glavo je stiskala k meni – C zs VI 10

Navedeni primeri vsebujejo dva tipa konstrukcij: konstrukcije, kjer je v t- in k-stavku glagol zanikan (negativno/negativne konstrukcije) in konstrukcije, kjer je t-stavek pozitiven in k-stavek negativen (pozitivno/negativne konstrukcije). Veznik *dokler* ne uvaja podredne časovne stavke in ima kot podredni veznik zgoraj navedeni dejanski ali katalitični napovedovalec zveze⁷⁰ v t-stavku. Veznik *dokler ne* je zaradi svoje narave zamenljiv z različnimi podrednimi vezniki. V nekaterih primerih pa zveza z *dokler ne* ni podredna, marveč uvaja *dokler ne* zgolj akcijo, ki linearno sledi prejšnjim akcijam in dogajanje samo zaključuje. Veznik *dokler ne* je v takih primerih zamenljiv s priredno vezno zvezo *nato pa*.⁷¹ V takem primeru je konstrukcija z *dokler ne* seveda hibridna, na meji med podredjem in priredjem: glej primere 19, 20, 30: povsod so možne zamenjave s prirednimi vezniki ali adverbi, ne da bi se spremenil pomen:

- 19 Žid ni vedel, ali naj se smeje ali jezi, nato pa (nazadnje pa) je pljunil po tleh.

⁷⁰ Prim. op. 26.

⁷¹ Prim. zveze *preden ne*, prim. pogl. I/7.

- 20 Odmev, ki zamira med zavirami tokovi sinjine, med prebujenimi drevesi in rosami, nato pa se zgubi v potapljanju dvoje objemajočih rok.
- 30 Spal je in žalosten postopal po vrtu, čez teden dni pa si je rekel.

Primeri 10, 11, 14, 17, 21, 22, 26 in 27 predstavljajo tako imenovane negativno-negativne konstrukcije: pomen se ne spremeni, če opustimo negacijo v t- in v k-stavku. Veznik je mogoče v primeru zamenjave zamenjati z vezniško zvezo *šele ko*, npr.:

- 10 ... da bo mogel kaj storiti, *šele ko* pride marešalo
- 11 In izpustil me je *šele*, ko sem prikimala.
- 14 – jekleni prijem je popustil, *šele ko* je neka roka sunila policaja v trebuh.

Podobno je tudi v ostalih primerih: možna je zamenjava veznika in negativne konstrukcije v pozitivno, kar pa pomeni spremembo celotne konstrukcije. Negativno/negativna konstrukcija je zaradi svojega pozitivnega pomena poudarjalno stilno sredstvo. Med konstrukcijama *In izpustil me je, šele ko sem prikimala* – in med *In ni me izpustil, dokler nisem prikimala* – je razlika v tem, da je prva konstrukcija nevtralna, druga poudarjena. Izbira konstrukcije je seveda stilno vprašanje. Med obema stavkoma, ki ju veže veznik *dokler ne*, je navadno močno nasprotovanje, to pa je v jeziku osnovno sredstvo poudarjanja.

Če je t-stavek pozitiven, je mogoče veznik *dokler ne* zamenjati z različnimi vezniki. V edinem primeru te vrste s k/t strukturo, v primeru 9, je veznik *dokler ne* zamenljiv s *šele ko*, torej z drugo časovno konstrukcijo, pozitivnega tipa. V primerih 12, 13, 15, 16, 18, 23, 24 je konstrukcija t/k (tako imenovana odprta konstrukcija), kjer izraža k-stavek zaključek dogajanja v zloženem stavku in je neke vrste posledica dogajanja v prvem stavku. Zato je razumljivo, da je veznik *dokler ne* zamenljiv s posledičnim veznikom *da* in pozitivno konstrukcijo. V primerih 15 in 16 olajšuje možnost takšne zamenjave še navzočnost prav takih napovedovalcev zveze (elementa t) kakor pri pravih posledičnih stavkih.⁷² Če bi v teh primerih zamenjali konstrukcijo *dokler ne* s posledičnim *da*, bi se pomen sicer ne spremenil, spremenila pa bi

⁷² Prim. posledične odvisnike, gl. pogl. I/1.2.1.

se stilna funkcija podrednega stavka. Stavke z *da* bi bil nevtralen, medtem ko konstrukcija z *dokler ne* poudarja zaporedje v času, na primer (15): *Včasih pritiska toliko časa na tisti svoj zvonec, da prileti dol na pol umita in še tešča.*

Kadar je v tekstu med t- in k-stavkom poudarjena časovna razlika, to je, da je važno, da je bilo dejanje t-stavka prej, preden je nastopilo dejanje k-stavka, lahko zamenjamo veznik *dokler ne* z veznikom *preden*: *Groza, ki jo je čutila, preden je prišla v bunker, je čisto prešla.* Tudi tu je rahla razlika v odsotnosti poudarjevalne funkcije ob vezniku *preden*.

Včasih dopušča pomen celotne zveze zamenjavo z dopustnim veznikom ali prirednim pojasnjevalnim veznikom: na primer v 29 – *Kako naj postanem Aleksander Veliki, ko pa nisem zaklal nobenega prijatelja?* ali: *Kako naj postanem Aleksander Veliki, saj nisem zaklal nobenega prijatelja?*

Pri vsem tem je treba za zaključek poudariti, da veznika *dokler ne* ni mogoče v vsakem primeru zamenjati z vsemi temi možnostmi, marveč da pomen zveze določa, katera zamenjava pomena ne bi spremenila in kje zaradi zamenjave ne bi prišlo do nesmisla. Vse naštete možnosti zamenjave kažejo, da združuje poudarjevalna zveza *dokler ne* več pomenskih možnosti. Morda bi jo lahko uvrstili med znake modalnosti (v širšem smislu besede), za katere je značilno, da so po pomenu manj določeni kot jezikovni znaki, ki v to kategorijo ne spadajo.⁷³

9 Vezni adverb *komaj*

Po večini se uporablja adverb *komaj* (= *samo, le, kvečjemu*) v funkciji adverba, ki po pomenu omejuje druge adverbe: *komaj malo, komaj nekoliko* itd. V taki funkciji je tudi kot vezni element med dvema stavkoma oziroma med več izrazi. (Npr.: *Nisem duhovit, nisem globok, komaj malo vesten in priden.* Pr 10, 181 – *Komaj izusti poslednje besede, ko se ji povesi glava in že spi.* G 34

V podrednih konstrukcijah je *komaj* v funkciji časovnega veznika in je sinonimen vezniku *brž ko*: v teh primerih je njegov pomen spremenjen – zveza, kjer nastopa s takšnim pomenom, pa je navadno zaprta struktura tipa k/t:

Primeri:

⁷³ Prim. Đurovič 1956.

- 1 Komaj je izpustil in je bila roka zunaj, ga je oblila lahka mršavica. Lokar pd 44
- 2 (Zakon je ideja, dokler je v nas, dokler nas užiga, ker ga ljubimo in ko še ni zakon, pač pa vera;) komaj je postavljen, ni več notranja dolžnost, ampak le še sredstvo. FK 17
- 3 In komaj sta z Bertom pozidala ob njivah, –, je Sandro prišel v kuhinjo s krampom: Rb 19
- 4 Zakaj komaj se je prikazala pred mojimi očmi njena podoba, sem ugledal velikega in gnusnega pajka ali na čelu, ali na licu, na ustnicah, na rokah – C zs XVII
- 5 Ali komaj se je bila porodila črna misel, že je umrla, še preden jo je mogel zgrabiti za rame ter ji pogledati v oči. C zs XVII 87
- 6 Komaj sem shodil, že sem s hruške padel. IzC sp 47

Vežni adverb *komaj* ima v teh primerih isto vrednost kot vežniške zveze *samo da*, *toliko da*. To kaže, da je pomen navedenih zvez odvisen predvsem od pomena nadrejenega in podrejenega stavka.

10 Vežnik *odkar*

Vežnik *odkar* uvaja stavke, ki povedo, da se akcija nadrejenega stavka odvija od trenutka, ko je bila zaključena akcija podrejenega stavka.

Primeri:

- 1 Morda je bil vzrok nenadnemu izobilju, da se, odkar so prišli partizani, nihče iz doline ni več upal poterjati ljudi na Kompajni za kakršno koli dajatev. Arih 16
- 2 Odkar sva bila zadnjič skupaj, sem ves srečen. Jarc nm 297
- 3 Samo strah me je vedno zanje, odkar sem videl dvoje umirati. Pr 10, 331
- 4 Fajdigi se je zdelo, da je minil že cel dan, odkar je prvič zaslišal škripanje stopnic in prežeče, tujčeve korake. Kov lr 154
- 5 Dnine na poljih so živo poskočile in odkar ni imela graščina več svojih host, se je obračal les v kupčiji dobro. Lokar he 65
- 6 Nato, kakor v oboku miline, domača kolona: na koncu

klanca se je odprla pred njim prav takšna, kakršne se je spominjal vsa leta nazaj, odkar je hodil skozi njo – bosonogi kmečki otrok v prva vaška pobalinstva – Rb 16

- 7 Mene pa je vleklo na vsako (predavanje), zlasti odkar sem ugotovila, da jih vedri fant iz rdeče hiše dosledno redno obiskuje. GN 24
- 8 Odkar se svaka nista videla, se je zredil – MM 143
- 9 Bil je tuj in v nesoglasju z okolico in s smerjo, ki so jo hodile moje misli, odkar se nisva videla. IzC sp 55

Dejanje podrejenega stavka, uvedenega z *odkar*, je običajno izraženo z dovršnim, lahko pa tudi z nedovršnim glagolom. Konstrukcija je glede na razmerje med t- in k-stavkom nevtralna, zelo pogosto je t-stavek prekinjen s stavkom, ki ga uvaja veznik *odkar*. Veznik *odkar* je mogoče v navedenih primerih zamenjati samo z varianto *kar*, ki je z veznikom *odkar* docela sinonimna in tudi popolnoma enako funkcionira. S prirednimi zvezami veznik *odkar* ni zamenljiv, konstrukcija je čista oblika časovnega podredja, veznik bi lahko zaradi elementa *kar* uvrstili med relativne veznike. To uvrstitev bi do neke mere omogočal tudi pomen veznika *odkar*. Veznik namreč celo v razporeditvi stavka t/k omogoča katalitično vstavitve elementa: v času, *odkar*, značilnega za te vrste veznih izrazov, ki jih imenujemo relativne.⁷⁵

11 Veznik *nakar*

V tej zvezi ga omenjamo zaradi oblikovne podobnosti z veznikom *odkar*, čeprav so strukture, ki jih ta sicer že redki veznik veže, priredne in ne gre niti za mejne strukture med priredjem in podredjem.⁷⁶ Zato je mogoče veznik *nakar* vedno zamenjati z adverboma *nato* ali z zvezo *nato pa*. Primer:

- 1 –; od samotne kmetije se je oglasilo nekaj zategnjene, petelin se je kakor izkašljaj, *nakar* je bila spet prejšnja razpršena tihota;

⁷⁵ Prim. pogl. I/18.

⁷⁶ Prim. op. 30.

12 Veznik *dočim*

Veznik *dočim* je novoknjižnega⁷⁷ izvora in je prišel v slovenščino iz srbohrvaščine (Pleteršnik, I 146), po pravopisnih omejitvah⁷⁸ je v novejšem času docela izpodrinjen. Zamenjal ga je sinonimni *medtem ko*. Primeri rabe

- 1 –; hrvatska kulturna proizvodnja nikdar ni bila prav domača niti hrvatskemu meščanstvu, dočim je ostala ljudstvu in njegovim vitalnim potrebam zmerom tuja in nedostopna. Brn LZ 1935, 111
- 2 Zlasti ni mogel ta razred razviti do kraja svoje nacionalne zavesti, ali pa jo je izživiljal v utopičnih političnih ideologijah, dočim je njegova politična praksa vselej razodelava jalovost in nemoč. Brn LZ 35, 109

13 Veznik *ker*

Glavni znak vzročnega odvisnika je v slovenščini veznik *ker*. Stavki, ki jih uvaja, vsebujejo pojasnilo o vzroku akcije nadrejenega stavka. V nekaterih primerih – odvisno od konkretnega teksta – pa pomeni stavek, ki ga uvaja *ker*, zgolj pojasnilo t-stavka.

V nadrejenem stavku – lahko ga vstavimo po katalizi – je napovedovalec zveze adverb *zato* ali *zaradi tega, samo zato, samo*. Veznik je pogosto izpopolnjen z drugimi vezniki in veznimi adverbi, ki mu natančneje določajo pomen v konkretnem tekstu.

Primeri:

V t-stavek vstavimo napovedovalec zveze samo po katalizi, v tekstu ga sicer ni.

- 1 »Kaj pa je ... Aaa, vi se čudite, ker sem tako zatrobil!« CK bal 3
- 2 (Da, nikdar nisem delal zanj; sem preveč izrazit egoist.)
Zase pa tudi ne, ker ni bilo zadostnega vzroka. FK 10
- 3 Lojz me je komaj zadržal, ker sem jo hotel ucvreti
proti veži, ko je petelin skočil vame. Kr isjr 18

⁷⁷ Izraz novoknjižni uporabljam v istem smislu kot Pleteršnik.

⁷⁸ Prim. SP 1962: 198.

- 4 Nemara pa je bila samo videti mračna, ker je zunaj ognjeno
opoldansko sonce tako navpično lilo z modrega neba. CK bal 1
- 5 Lipej je vstopil v taberno in, ker ni vedel, kako
naj opozori nase, je zinil – Arih 47
- 6 Oči so se ji iskriale, ko je pripovedovala o svoji
mladosti. Ker se doma z mačeho ni ujemala, jo
je dal oče v mesto v šolo. Lokar pd 37
- 7 S sklonjeno glavo, z eno roko na zaspanih očeh,
ker jo je slepila luč, z drugo držeč rob svoje dolge
srajce, se je pognala proti Silvu. Kov lr 147
- 8 Zanje je zmeraj mislil Smeli, in ker ni mislil slabo,
so mu radi prepuščali odločitev. MM 69
- 9 – je rekel Fritz, ki je ne mara, ker je slikarica
in rada govori o slikarstvu. IzC sp 109
- 10 Vedel je na tihem, da je prišel domu nekoliko pijan, a
ker je bil spoštovan in soliden človek, ni hotel tega v
svojih spominih še izrecno poudarjati ... C zs I 115
- 11 Jaz mu ga dam iz milosti, in ker se meni tako ljubi ... ne
da bi imel on do tega kakšno pravico! C zs I 211

V t-stavku je napovedovalec zveze izražen. S pomočjo napovedovalca zveze
v t-stavku in veznika v k-stavku je nastal kombinirani veznik.

- 12 Bil je dolg in suh, gol do pasu in v kratkih hlačah; in ker je stal
v oknu in je za njim padal na ozko notranje dvorišče žareči
slap bele sončne luči, je bil teman, skoraj črn. CK bal 1
- 13 Jokala je nebrzdano, vendar ne za njim, temveč zato, ker se je
čutila tako ogoljufana zaradi njegove prepozne smrti. Mih hv 243
- 14 Vso pot sem si otirala solze. Ne zaradi grenkega
pripetljaja samega, temveč zato, ker se mi je zdelo,
kot bi me usoda hotela krepko poučiti ... GN 13
- 15 »Morda ni,« je menila. »Zato mislim, da ni, gospodar
geometer, ker ste vedno tako dobre volje.« Pr 10, 124
- 16 Hlače pa nosijo moški strašno razcefdrane in blatne, zato
ker jih ne pasejo tako, kakor naši ljudje – Pr 10, 276

- 17 – Tudi zredila sem se. Veš, zato, ker nisem nič več sentimentalna. Pr 10, 276
- 18 In potem, ko stopi iz vode, mu prijatelji napravijo prostor v čolnu, da se lahko sonči, sami pa se stisnejo in to samo zato, ker ga imajo radi. Kov lr 164
- 19 Med drugim se danes glasno poudarja vseslovenstvo, enotni slovenski kolektiv, narodna sinteza in podobno. Že zato, ker je nekoč prav naša ... »ločitev duhov« ... bila vzrok, da smo se ... razšli ..., se mi zdi prav, če se ... vprašamo ... Vodnik DS 1933, 114
- 20 Ali niste še opazili, kako vsi opravljajo greh, samo ker se boje, da bi koga njegov lesk ne omamila ...? G 35
- 21 Mogoče je vzrok le zavest, da nihče ne razume tistega tako do dne, pač zaradi tega, ker ni gledal stvari tam z lastnimi očmi. FK 11
- 22 Toda Kazimir je že dremal, zato je senator odložil snidenje z njim za jutrišnji dan, tembolj ker je bilo srečanje matere s sinom – tako pretresljivo in burno – Mih hv 277
- 23 – zazdela se mi je še enkrat tako lepa kot sicer in lastna žalost se je umikala pred njeno bolestjo, zlasti ker sem čutila, da je razumela – GN 51
- 24 Nekaj pa si je le zapomnil. Ne zato, ker je bilo novo ali posebno, temveč zato, ker se je zmeraj ponavljalo in je bilo vedno enako. MM 80
- 25 Ampak danes menda še ni šel z doma, že zato ne, ker so povsod na cesti Nemci. MM 227

Podrejeni stavki, ki jih uvaja *ker*, so glede na pozicijo nevtralne zveze. Veznik je mogoče samo v primerih, kjer gre predvsem za pojasnitev in vzročna zveza med obema dogajanjema ni bistvena, zamenjati z vezniki oziroma veznimi adverbi: *kajti*, *saj*, *namreč* (t.j. prirednimi vezniki pojasnjevalnih stavkov). Če bi dejansko izvedli zamenjavo, bi morali spremeniti besedni red k-stavka. Danes⁸⁰ ima namreč v slovenščini k-stavek pogosto drugačen besedni red kakor stavek, ki ga uvaja priredni veznik. Izmed navedenih primerov velja to za primere 3, 4, 7: primer 3 – *Lojz me je komaj zadržal, ucveti sem jo namreč*

⁸⁰ Prim. op. 9.

hotel proti veži, ko je petelin skočil vame. – primer 4 – *Nemara pa je bila samo videti mračna, kajti zunaj je ognjeno opoldansko sonce tako navpično lilo z modrega neba.* – primer 7 – *S sklonjeno glavo, z eno roko na zaspanih očeh, kajti slepila jo je luč, – se je pognala –.* V primerih, kjer je t-element izražen, zamenjava ni mogoča. Slovenščina ima samo en podredni veznik, ki uvaja vzročne odvisnike. V primerih, ko t-element nakazuje vzročni odvisnik, veznika *ker* ni mogoče zamenjati z ničimer. Čeprav smo omenili, da so strukture, ki jih uvaja *ker*, nevtralne strukture, je vendar pogostejše zaporedje t/k (torej oblika odprte strukture): odvisnik sicer pojasnjuje nadrejeni stavek, vendar ta lahko funkcionira samostojno, ne da bi ga moral vzročni odvisnik pojasnjevati. Primer 9: – *je rekel Fritz, ki je ne mara.* Avtor bi lahko končal pri tem, ne da bi bila struktura zaradi tega pomanjkljiva (seveda če bi izbral tako obliko izraza). Pogosto, zlasti v dialogih, tvorijo pojasnila s *ker* poseben pristavek, ki je sestavljen iz eliptičnega t-stavka z napovedovalcem zveze *zato* in k-stavka s *ker*. Takšne konstrukcije so pogoste zlasti pri zvezah: *ne zato – temveč zato, ker* (primeri 13, 14, 21, 24). Pristavek z eliptičnim t-stavkom je v primerih 17, 18, 19, 25. Ponavljanje vsebine glavnega stavka s pomočjo raznih tipov elipse je posebno stilno sredstvo poudarjanja, medtem ko je običajna odprta konstrukcija – po možnosti brez izražene elementa v t-stavku – stilno nevtralna konstrukcija.⁸¹

14 Vezni adverb *kakor* (*kot, ko*)

Vezni adverb *kakor* uvaja primerjalne odvisnike, kot morfem komparacije pa veže tudi posamezne izraze. V slovenščini sta z veznikom *kakor* tako po funkciji *kakor* po pomenu popolnoma sinonimna še primerjalna veznika *kot* in *ko*.⁸² Poleg tega pa uvaja *kakor* tudi nekatere odvisnike, ki ne vsebujejo primerjave z nadrejenim stavkom.

V komparativnem podredju je v nadrejenem stavku lahko dejansko ali po katalizi prisoten komparativni izraz odnosno adverb, ki zahteva primerjavo. Če takega adverba ni in ga ni mogoče po katalizi uvesti, uvaja *kakor* navadne (»prave«) načinovne odvisnike⁸³ brez posebne pomenske

⁸¹ Stilno nevtralna ali neopazna konstrukcija je tista konstrukcija, ki nima v tekstu nobene posebne funkcije.

⁸² Prim. op. 36.

⁸³ Termin pravi načinovni odvisniki zajema stavke, ki so po pomenu in funkciji v stavku paralelni s prislovi načina. V širši sklop načinovnih stavkov pa spadajo vsi ostali načinovni odvisniki s posebnim, določenim pomenskim odtokom: to so primerjalni, pogojni in dopustni stavki. Prim. SS 1956: 311 in sl.

oznake. Vezni adverb *kakor* veže stavke ne glede na glagolske oblike. Glede na razporeditev stavkov je običajna struktura t/k, variante k/t učinkujejo kot poudarjene. Kot drugi vezniki se tudi *kakor* veže v vezniško zvezo z drugimi prislovi in vezniki.

14.1 *Kakor* uvaja pravi komparativni odvisnik ob izrazih komparativnosti v glavnem stavku

Izrazi komparativnosti so v teh primerih tudi napovedovalci zveze in nadomestujejo zaimkovni t-element. Komparacija je lahko dvojna: primerjanje dveh dogajanj, ki sta enakovredni in iste stopnje, ali dveh dogajanj, od katerih je eno višje ali nižje stopnje. V t-stavku prve vrste je napovedovalec adverb *tako* ali skupina izrazov, ki vsebujejo adverb *tako*, v t-stavku druge vrste je komparativni izraz. Možne so seveda tudi druge konstrukcije, pri nekaterih od teh igra važno vlogo nikalnica. Skupaj s *kakor* obravnavamo tudi varianti *kot* in *ko*.

- 1 Ne moremo ubežati slutnji, da se je vse naše življenje usodno zaobrnilo in da smo že vse drugod, kakor se nam kaže svet v svoji vsakdanji podobi. Koblar DS 1933, 1
- 2 In že je Temnikar stopil predenj. Njegova podoba je bila bolj jasna in čista, kakor je bila kdaj koli v živem življenju. CK bal 5
- 3 Včasih je bil celo nežen z menoj. Bolj nežen, kakor bi lahko od njega pričakoval. Bor 20
- 4 Imel ni več tistih zamaknjenih oči kakor nekoč. V njih je bilo veliko več radovednosti kakor poprej. Bor 12
- 5 Mogoče pa misli na čisto druge stvari, kakor so dinamit, ki ga ima spravljene tam ob kotu, in zažigalne vrvice? Bor 14
- 6 On je že željneje čakal vaše vrnitve ... kot mi vsi ostali. G 28
- 7 Zima bo tudi prej pred vrati, kot si ti misliš.
- 8 Ko se je začelo daniti, nisem mogel kaj drugega, kot odplaziti se za zidom v mrtvašnico, da me vsaj videli ne bi ... Kavčič čsnp 53
- 9 Ne maram je, obzirnosti, a v teh primerih brezobzirnost bolj peče, kot vsako drugo zlo. FK 12
- 10 Vedno smo bili prepričani, da bi prej grič nad mestom pričel bruhati lavo, kot pa da bi potočila eno samo solzo Marga. GN 51

Kakor uvaja stavke, kjer je v t-stavku dejansko ali po katalizi izraz *tako*:

- 11 Prešeren je bil v življenju nesrečen človek, v ljubezni tako beden,
kakor le more biti beden in nesrečen kdo na zemlji. Žup V 106
- 12 – prav tako svojeglavega bolnika grem
obiskati, kakor si ti. Pr 10, 107
- 13 »Rečem vam, gospodje, takega, kot je France, ga ni!« Pr 10, 200
- 14 – je prav tako mirno in ubrano godel njen glas s širokega
divana, kot je mirno in ubrano tiktakala stara okroglolična
budilka na masivni kuhinjski kredenci – Kov lr 145
- 15 Tako za gotovo, kot tu stojim ... Kov lr 155
- 16 Toda Helena se je še vedno smehljala z onim istim nasmehom
na ustnicah, kot jo je bil pričakal na postaji. Pr 10, 217
- 17 – ljubiti me smete, kakor se vam zahoče. G 48
- 18 – to ljudstvo še dandanašnji hrani Zagreb s svojo krvjo, kakor ga
je hranilo v temnih časih grofa Ferenca Tahija. Brn LZ 35, 115
- 19 Ravno tako sama sem, kakor ti. G 36
- 20 Pozno se je vrnil domov, legel in zaspal,
kakor že dolgo ne več. MM 125
- 21 Prijel sem za deblo, bila je mlada, gladka češnja, in se ves
nesrečen, kakor sem bil, zagledal v gosto zeleno krošnjo. P nk 18
- 22 Kakor nam gre, ne more iti več dolgo dalje – IzC sp 69
- 23 – gledamo si jasno v prazno perspektivo duše, kajti
naša zvijačnost se ravno tako pravilno lomi, kakor
svetlobni žarki, in je torej nepotrebna. IzC sp 68
- 24 No, Janez bi imel še nekaj kil premogovega in
kremenčevega prahu v prsih, kakor ga imata Peter in
Vinko, in kakor ga imam tudi jaz. Ing nnd 17
- 25 Očitno zaskrbljena zaradi očeta je stopila v salon v
dežnem plašču, kakor je bila prišla z ulice. Rb 136
- 26 Obdal si se z bajko, ki je ne razblinita ne stok ne
zmagoslavje, z vsem odtujeno bajko, kakor si ti
sam odtujen in odtrgan od drugih. FK 11

- 27 Bil je človek srednje rasti in srednjih let. In zdaj je bil ves vesel in ves živ, kakor je bila živa in vesela njegova pisana srajca. CK bal 2
- 28 – postavila me je nekoč pred dano nalogo, kot sem ti jo pravkar opisala. G 46/47
- 29 Zato bi vam hotel pripovedovati o njih golo, kot je golo in oskrunjeno njihovo življenje. Kov I r 139

V primerih 1–10 je namesto adverbialnega izraza v t-stavku komparativni izraz: elementa *tako* v te primere tudi po katalizi ni mogoče vstaviti. V primerih 11–29 uvaja veznik *kakor* dejansko ali po katalizi prisotni adverb *tako* ali kak drug izraz, ki je z izrazom *tako* sinonimen; pogosto se adverb *tako* veže z drugimi izrazi v vezniške zveze. V nekaterih konstrukcijah zamenjuje adverb *tako* demonstrativni zaimek *tak, taka, tako*, ali *oni, isti* (16), vendar imajo vse te oblike v teh zvezah isto funkcijo kakor adverb *tako*. Zveze v t-stavku z adverbom *tako* so: *prav tako* (primeri 12, 14), *ravno tako* (19, 23).

Veznik *kakor* izraža razmerje, za katerega imamo v slovenščini zelo malo sinonimnih vezniško-zaimkovnih izrazov. Nekateri od teh so: *kakršen, kolikor* (pomen je drugačen, označen glede na *kakor*, ki je neoznačen), *kateri* itd. Z njimi je mogoče zamenjati veznik *kakor*, ne da bi se spremenil pomen zveze. Veznik *kakor* je v navedenih primerih zamenljiv na primer v primerih 17 (*kolikor*, pomen je s *kolikor* nekoliko omejen), 21, 28 (*kakršen*), 25 (*kateri: v plašču, v katerem* – seveda bi se z uvedbo oziralnega zaimka pomen zveze nekoliko premaknil, čeprav bi še vedno ostal v mejah primerjave). S pomočjo raznovrstnih zvez s *kakor* so se izoblikovale v jeziku konstrukcije, ki imajo posebno stilno, poudarjevalno funkcijo. Med temi konstrukcijami so morda najbolj zanimive in kot stilno sredstvo tudi najpogosteje uporabljane tiste zveze, kjer je komparacija neke vrste ponovitev predikata nadrejenega stavka, medtem ko je subjekt včasih drug:⁸⁵ gre za primerjavo dveh različnih dejanj (primeri 11, 14, 18, 24, 27). Včasih tak stavek na poseben način ponavlja ta ali oni izraz (atribut, adverb) v t-stavku, (primer 26, 29). V večini primerov bi bilo mogoče s pomočjo elipse predikat opustiti in izraziti v stavku, ki ga uvaja *kakor*, samo subjekt novega stavka. Takšne zveze pa nimajo poudarjevalne moči in ne predstavljajo posebne stilne konstrukcije. Primeri takšnih zvez so 4, 6, 9, 19, 20, 23. Neponovljena konstrukcija nima poudarjevalne

⁸⁵ Pravzaprav gre za ponovitev enega izmed osnovnih stavčnih členov. to ni nujno subjekt kot v primeru 11, ampak je lahko adverb, ki ga spremlja podoben predikat (primer 14).

funkcije – za primer navajamo poskus neponovljene konstrukcije v primeru 14: – *je prav tako mirno in ubrano godel njen glas s širokega divana, kot stara okroglolična budilka na masivni kuhinjski kredenci* –.

V zvezi s tem je treba poudariti še nekatere fraze s *kakor*, ki so se v jeziku razvile ob pogosti in vsakdanji uporabi metafor. Take konstrukcije so na primer: *nisem mogel kaj drugega, kot* (8); *tako za gotovo, kot tu stojim*; itd.

14.2 Struktura *kakor – tako*^{*)}

Poleg omenjenih odprtih struktur so tudi omenjene obrnjene strukture tipa k/t. Korelacije (*kakor – tako*) so zaprte strukture. V k-stavku je pogost adverb *že* ali adverbialni izraz, ki poudarja nasprotje:

- 30 Kakor je že doba miru izgubila zame pomen, tako ga nima tudi vihar, ki ji je sledil. FK 11
- 31 To je tista odlična veličina Prešernova: kakor je pri njem oblika in vsebina eno, tako je eno Prešeren – človek in Prešeren – poet. Žup V 106
- 32 Kakor Klikot ne vidi v globino njene sobe, tako tudi ona vidi le njegovo okno. G 50
- 33 Kajti kakor ekonomsko in duhovno nedorasla sredina ne more producirati popolne kulture, tako ta okrnjena kultura ne more postati pomembnejša postavka v njenem življenju – Brn LZ 35, 111
- 34 Kakor je bilo namreč le na pol hrvatsko in dokajkrat psevdohrvatsko, tako da je bila njegovemu političnemu izživljanju umevno najprikladnejša tista oblika, ki je bila prav tako psevdohrvatska – Brn LZ 35, 109

Strukturo *kakor ... tako* je mogoče zamenjati samo s prirednimi konstrukcijami, ki izražajo nasprotje. Med obema stavkoma ni podredne zveze, namreč oba izraza poudarjata protivno razmerje med stavkoma.⁸⁷ Z nevtralnimi izrazom bi lahko pisec povedal tudi z naslednjimi izraznimi sredstvi: (33) – *ekonomsko in duhovno nedorasla sredina ne more producirati popolne kulture in zato (zato pa) tudi ta okrnjena kultura ne more postati pomembnejša postavka v njenem življenju*. – Čeprav je torej struktura zaprta, spada na mejo

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

⁸⁷ Prim. op. 30.

med priredne in podredne strukture in ima priredno vrednost. Varianta zaporedja k/t v obliki t/k, vendar z isto vrednostjo (ne komparacija in ne načinovno podredje, marveč poudarjevalni veznik).

Primer:

Dasi je spis oprt na letnice, literarno zgodovinske ugotovitve in tudi na Jenkove pesmi, s katerimi ga je skušal notranje dojeti, vendar je njegov duševni obraz prav tako nasilno izkrivil in izmaličil, kakor je raztrgal in zameglil njegovo telesno in življenjsko podobo. Ocvirk LZ 1935, 5

14.3 Veznik *kakor* uvaja odvisnike ali izraze kot relativno-načinovni adverb

K-stavek ne vsebuje več primerjave s t-stavkom; po pomenu so te vrste odvisniki. V tej vrsti so najbolj pogosti vrinjeni stavki, ki jih uvaja *kakor*. Vrinjeni so lahko v odvisni govor, pogosto pa prekinjajo tudi monolog. Za vse te stavke je značilno, da v t-stavku nimajo in ne morejo imeti napovedovalca zveze.

Primeri:

- 35 – vrhu tega je zmeraj vedel, kaj hoče, čeprav ta trenutek, kakor je razdraženo pomislil, z nekoliko manjšo gotovostjo – Mih hv 16
- 36 V odmoru je stresel name vse svoje nerazpoloženje; izza njega pa je bilo skrito olajšanje zaradi poštenega profesorja, fanta od fare, kot je mrmral, prave stare korenine ... Gn 23

V to skupino lahko uvrstimo tudi nekatere dopolnilne stavke, ki jih uvaja *kakor*. V takih primerih je *kakor* zamenljiv izjemoma s *kako*, največkrat pa z relativnimi zaimki, vezniki in prislovi:

- 37 Slavica je zopet legla. Dremajoč je hotela pozabiti, kakor ji je bilo vstalo v sanjah, in ni mogla. Pr 10, 318⁸⁸
- 38 Znak preloma v generacijah kot najbolj vidni znak preloma sveta leži v nesoglasju, ki ni samo navadno nasprotje med mladino in odraslimi, kakor se od začetka do danes prikazuje v svetu, ampak je napetost, ki se ne da pojasniti. Koblar DS 1933, 2

⁸⁸ Najrazličneje je *kakor* uporabljen pri Cankarju: čeprav v gradivu nimam podobnega primera iz Cankarja, vzbuja primer vtis Cankarjevega stila.

- 39 Vrednote, kakor smo jih dedovali prav izza starega sveta in katerim je krščanstvo dalo nov življenjski smisel, – to danes izginja. Koblar DS 1933, 3
- 40 Bala se je, da bi res prišlo do zločina – tako kot sem ti pravila. G 46
- 41 Slavice se je oprijela neka davna sošolka, ki ji Slavica niti priimka ni vedela več in se spominjala le nekakega čudnega imena, kakor si ga je bila sama dala. Pr 10, 301
- 42 Daleč zadaj sta prihajala počasi učitelj in ekspeditorica; kakor se je videlo, ni se jima mudilo nikamor. C zs I 137
- 43 Tako je torej: tisti ljudje, ki sem jih danes videl in ki sem se jim klanjal z dolgim hrbtom, so natanko tisti, kakor sem jih gledal pred petnajstimi leti ... ali koliko jih je! C zs XII 231
- 44 – je hitel Grivar v dolino, da bi od blizu objel lepoto, da bi užil vse njene skrite sladkosti, kakor jih je videl mogočno razgaljene. C zs XII 235

Primeri od 37 do 43 niso identični, uvrstili smo jih skupaj zato, ker uvajajo razne vrste dopolnilnih stavkov, ki imajo v slovenščini vrednost relativnega stavka in jih je mogoče večinoma z relativnimi zaimki in vezniki tudi zamenjati. Zaradi tega pomena relativnosti tudi ni mogoče zamenjati *kakor* z nerelativnim *kako*.

Iz Cankarja navajamo tudi primere konstrukcij k/t, kjer je k-stavek po pomenu dopusten. Te k-stavke uvaja *kakor*, v t-stavkih pa tudi po katalizi ni mogoče vstaviti adverba *tako*. V teh zvezah je mogoče veznik *kakor* zamenjati z veznikom *čeprav*. Namesto adverba *tako* je mogoče po katalizi vstaviti v navedene konstrukcije kak protivni veznik ali vezni adverb.⁸⁹

- 45 Postajal sem nervozen in nezadovoljen. In kakor sem se jih branil, prihajali so tisti dnevi z vso silo predme, bližali se mi od vseh strani, kakor bi se me dotikale po udih mrzle, mokre roke. C zs I 73
- 46 Hitela je sključena po spolzkem tlaku in kakor je bila tenka in majhna, je bila vsa podobna otroku, zavitemu v predolgo materino haljo. C zs XVII 74

⁸⁹ Romanske konstrukcije pri Cankarju, gl. Breznik 1935.

- 47 Jaz sem pljunil debelo in sem šel tudi. Kako bi mu mogel dokazati, da se mi je rogal? Pa kakor sem pljunil, sem šel k drugim; nalašč sem šel, čudno poželenje me je gnalo. C zs XII 233

V primeru 47 ni čisto jasen pomen v smeri dopustnosti. Iz teksta bi lahko sklepali tudi na časovno nianso. Zaradi podobne konstrukcije ga uvrščamo na to mesto.

14.4 *Kakor da, kakor bi, kakor da bi, kakor če itd.*

Vse te vezniške zveze s *kakor* služijo za uvajanje metafor. V bistvu je to primerjalni *kakor*, obravnavamo pa ga posebej, ker ga posebej določajo še drugi elementi, zlasti veznik *da* ali *če*.⁹⁰

Primeri:

- 47 Besede so odsekane. Misli se izražajo komej v šepetih. Sonca ni več, smeh je umrl, kakor da se vse življenje odigrava ob svetilkah za zastrtimi okni. Jarc nm 251/252
- 48 Bila je neka ožja zbližanost med dijaki in profesorji. Kakor da so se zdaj – kot še nikoli prej – našli vsi na isti ravnini in kakor da so se nenadoma videli in razumeli; Jarc nm 252
- 49 Kot da je zrasel iz tal, je stal pred njim Edvard Barbič. Jarc nm 270
- 50 Prevzame me dramatično napeta omama, kakor da prestopam meje življenja in uničujem svoje telo. Kb 15
- 51 – in zastori pred oknom so trepetali v pomladnem dihu in tako je bilo, kakor da zvoni skozi prostor komaj slišno, piano e sostenuto, tisti otožno igrivi trio iz Chopinovega valčka v Des-duru – Kalan 141
- 52 Kakor da hoče biti tudi zraven, se je sprožilo še pero v stari nakazni stenski uri na uteži. Lokar he 9
- 53 – v tem, kako se mu je predstavila, je bilo celo nekaj hladnega, ko da ne gre za povsem novega gosta. Rb 136
- 54 Bilo je, ko da je za njegovim hrbtom prst zagrmela v enem samem masivnem plazu; za tistim ropotom, ki je plosknil na pokrov, ko da ga je prebil, ni bilo več slišati udarcev – Rb 8
- 55 – Ko da se ima kaj zgoditi, je v zraku. G 36

⁹⁰ Prim. pogl. I/1.4 in pogl. I/2.

- 56 Nisem se ga vedela drugače odkrižati, ko da sem pozvonila. G 23
- 57 Nenadno je nekdo v bližini zaklical neko ime,
ta kričeči, surovi glas me je ranil, kakor da bi me
bil kdo udaril s pestjo po glavi. C zs VI 6
- 58 Tisti verzi, polni sentimentalnosti, duha visokega in
luninih žarkov, so mi danes tako tuji, kakor da bi jih napisal
človek, ki sem ga poznal samo od daleč. C zs I 52
- 59 Ta steklač se je obnašal, ko da bi bila cela Hedlovina
že zdavnaj njemu zapisana. P nk 17
- 60 Z oboka nad vrati je sem pa tja kanilo prgišče
debelih kapelj in padlo na stopnico, kot bi igralne
karte tlesnile na gladko mizo. Kov lr 148
- 61 Kakor bi se vračala od nekod daleč, kakor bi prihajala
iz kake brezdanje teme, jo slepi svetloba ... G 40
- 62 Ob lepih večerih se zdi, kakor bi bil ves
Zagreb na planem; Brn LZ 35, 114
- 63 Prešeren nam je ustvaril Slovincem poleg tega vidnega in
otipljivega gmotnega sveta svet svojih sanj, namišljen svet,
ki pa nam je tako živ, kakor bi bil resničen. Žup V 102
- 64 »Kakšna si!« jo je spokojno zavrnila mama z
obrazom, kakor bi jokala sto in sto let. Kov lr 161
- 65 – in po prazni cesti, polni grgranja in klokotanja
odtekajoče se vode, se je zagnal veter, kakor bi
nekdo s palicami tolkel po rjuhah. Kov lr 140
- 66 Hotel sem preživeti te dni, kakor če izpiješ čašo
pristnega, gostega vina na en sam dušek – FK 12
- 67 – prehodno barvo, ki je mnogo barvitejša in bolj
blesteča, kot če bi namešal ton na paleti. G 51
- 68 Nato je tudi on, kakor da je domenjeno, rekel: Lokar pd 17

Drugi del vezniške zveze pa ne označuje samo, da uvaja vezniška zveza metaforo. Veznika *da* ali *če* skupaj z obliko kondicionala poudarjata modalnost⁹¹ metafore, isto velja tudi za sam *kakor da*. Poudariti je treba, da

⁹¹ Prim. op. 73.

vezniška zveza *kakor da* itd. ni zgolj poudarjeni enostavni veznik *kakor*. V navedenih primerih nikjer ni mogoče zamenjati *kakor da* itd. s *kakor*. Pripomniti pa je treba, da funkcionira *kakor da* v podobnih konstrukcijah kot *kakor* in je položaj *t-* in *k-*stavka podobno nevtralen kakor pri stavkih, ki jih uvaja *kakor*. Primer 68 prikazuje modalni vrinjeni stavek s *kakor da* (glej vrinjeni stavek gori pri *kakor*).

Posebej navajamo še uporabo veznika *kakor* v zvezi *kakor češ*: veznik *kakor* uvaja v tem primeru primerjavo. Funkcionira podobno kot pri *kakor da* ali *kakor če*:

- 69 Dečku se zdi voščeno obličje mrtveca popolnoma mirno z lahnim smehljajem okrog usten, kakor češ: kaj ni to res prijetno?! Lokar pd 19

14.5 *Kakor* kot izraz komparacije in komparativni adverb pri izrazih

Te vrste raba je zelo raznovrstna in pravzaprav spada med veznike le toliko, kolikor je *kakor* izraz komparacije in tako hkrati komparativni adverb in veznik.⁹²

- 70 Religija je prav tako kakor humanizem občečloveški pojav – Vodnik DS 1933, 115
- 71 – burja je bila kakor izpahnila nebo, da je bilo v jutru vse izprano in razpljuskano, kakor po očiščevalni katastrofi. Rb 22
- 72 Razložila jih je pred seboj, kakor vedeževalka karte, jih naglo preštela in pogledala Pavlo. Kov Ir 140
- 73 – tu se pojavljajo – vsa osnovna socialna, politična in kulturna vprašanja, ki zadevajo enako odločilno Hrvate kakor Slovence in Srbe – Brn LZ 35, 104
- 74 V tej veliki negotovosti vsega duhovnega in materialnega sveta terja vsako javno delo mnogo vestnejšega in natančnejšega obračunavanja kakor v dobah, ki so se same po sebi jasno izoblikovale in utrdile. Koblar DS 1933 1
- 75 – ampak trdna in preprosta resnica, ob kateri je vse dogajanje zgodovine kakor velik simbol vezanosti in usodne sklenjenosti vsega, kar živi. Koblar DS 1933, 4

⁹² Nekateri imajo konstrukcijo *kakor z* (metafora) za flektivno obliko, in sicer za morfem od *x*. Prim. tem Kopečný 1958: 16–17.

- 76 Kakor iznenada razcvela je videti ... G 51
- 77 Vidiš razpeljane vrbi, imaš kakor pajčevino na jeziku, pa je ne moreš izpljuniti? G 53
- 78 Naj bo, kakor že, nesem za vas, za vas, Hana. G 49
- 79 (adverb) – Veronika v resnici ni ljubosumna. « »Ni ne,« je menila Slavica, »se ji kakor ne ljubi.« Pr 10, 313
- 80 Otroek najprej ni razumel. V trenutku pa kakor da se je zemlja odprla in ga požrla. Lokar pd 27

V navedenih primerih zlasti ob adverbih ponekod manjka drugi člen komparacije (prim. 71, 72): zveza učinkuje nekako eliptično. *Kakor* je v teh primerih še vezni adverb komparacije. V primerih 75, 76 in 77 je *kakor* še adverb komparacije, v primerih 79 in 80 pa izraz modalnosti,⁹³ zamenljiv z adverbom *nekako*.

14.6 Vezniški izraz *kakor hitro* uvaja časovne odvisnike

Vezniška zveza *kakor hitro* pomeni, da je dejanje, ki ga uvaja *kakor hitro*, neposredno pred dajanjem nadrejenega stavka. Zamenljivo je z zvezo *takoj ko*, vendar je zaradi večje pomenske motiviranosti adverba *hitro* verjetno za odtenek bolj označena od zveze *takoj ko*.⁹⁴

- 81 Zato ta poziv ni bil klic po spravi, ne, le trezen račun je bil, ki se je moral poroditi v njem, kakor hitro je spoznal, da en sam ne more več iziti iz vojne. FK 16/17
- 82 Cerkev – absolutni bog je moral pasti, kakor hitro ga je zasegel razum. FK 16
- 83 Prav živahna Slavica je tako hotela, kakor hitro so bili stopili na pot, pridržala s silo sestro in rotila učitelja naj zastaja. Pr 10, 70
- 84 – je ta zunanje močna preteklost le prerada spajala notranje si tuje sile v navidez neoporečne celote, kulturne, družabne in gospodarske, ki so morale začeti razpadati, kakor hitro so prišli novi, drugam vabeči klicarji. Koblar DS 1933, 1

⁹³ Pojem načina uporabljam v najširšem smislu besede, prim. op. 83.

⁹⁴ Adverbi, ki so jasen člen širše pomenske družine, in so s tem motivirani, so razumljivo pomensko mnogo prej lahko označeni kot adverbi, pri katerih pomen ni motiviran v pomenski družini, npr. *takoj*.

- 86 Kakor hitro ne začneš jesti, mu izdam vse o
grbi in kako si ga prehladila. G 42/43

Konstrukcija spada med odprte strukture, v večini primerov je razpored stavkov t/k; obrnjeno zaporedje (86), ki ga izdaja primer 86, je poudarjeno, pomen je nekoliko spremenjen v smeri pogojnosti.

15 Veznik *nego*

Veznik *nego* je bil v slovenščino sprejet iz srbohrvaščine.⁹⁵ Na tem mestu ga navajamo zaradi sinonimnosti z veznikom *kakor* (v prvi funkciji veznika *kakor*). Danes je veznik *nego* malone povsem izpodrinjen z veznikom *kakor* in prirednimi protivnimi vezniki, čeprav je bil v obdobju moderne in med obema vojnama še razmeroma pogost.

Primeri:

- 1 –; vedeti pa morate, da ni niti ena njegova vrstica pisana samo zaradi blagoglasja in forme, nego da je vsa vnanja oblika pokorna in voljna služabnica notranje pesnikove ideje. Žup V 106
- 2 Slavica ni videla nego glavo njegovo, dokler ni obstala ob robu nad njim. Pr 10, 322
- 3 Kdor hoče, da je kondor, treba, da ima peroti ... večji ranjen kondor nego vrabec v zraku. C zs XII 295
- 4 – in oko je gledalo jasneje nego kdaj poprej. C zs I 311

Veznik *nego* poudarja nasprotje med dvema izrazoma in zaradi tega tudi funkcionira nekoliko drugače kakor veznik *kakor*. Korelacija *tako – nego* je nemogoča, ker pomeni *nego* stopnjevanje. Raba v primeru 2 je izjemna – gre zgolj za maniristično prevedeno rabo veznika *kakor*.⁹⁶

16 Vezniška zveza *čim – tem*

Vezniška zveza *čim – tem* je v slovenščini znak za neke vrste pogojno zvezo,

⁹⁵ Prim. Pleteršnik pod geslom *nego*. SP 1962 navaja, da se rabi *nego* za zanikanim primernikom (str. 479).

⁹⁶ Prim. op. 25.

pri kateri je v stavku s *čim* izražena ena lastnost v drugi stopnji, v stavku s *tem* pa prav tako v drugi stopnji njej nasprotna lastnost. Med obema stavkoma je izrazito razmerje nasprotja (protivnosti). Konstrukcija učinkuje kot izraz poudarjanja:

- 1 Čim več jih je, tem bolj sem sam, ker me ne ljubijo. IzC sp 57
- 2 Čim manj jasno govorim, tem jasneje se razodevam. IzC sp 114
- 3 Imel je vedno več prijateljev in je bil vedno bolj žalosten, čim bolj je pil, kajti rekel si je: IzC sp 57

Primer 3 kaže, da je v t-stavku lahko tudi kak drug adverb, ki prikaže stopnjevanje razmerij med prvim in drugim stavkom zveze. Konstrukcija je zaprta. Običajna zveza je k/t, vendar so tudi obratni primeri.

17 Vsebinski odvisniki, ki jih uvajajo vprašalnice

Vsebinski odvisniki, ki jih uvajajo vprašalnice, stoje lahko za istimi glagoli v nadrejenem stavku kot vsebinski da-stavki. Od vsebinskih da-stavkov se razlikujejo po pomenu vprašalnice. V primeri z veznikom *da* in njegovo funkcijo v vsebinskih odvisnikih bi lahko rekli, da je veznik *da* v tej funkciji neoznačen, vprašalnice pa so označene.⁹⁷ V slovanskih jezikih se besede, ki uvajajo vprašalne vsebinske odvisnike, po obliki ne razlikujejo od besed, ki uvajajo relativne odvisnike, in od vprašalnic,⁹⁸ v slovenščini pa se ujemajo znaki vprašalnih vsebinskih stavkov s samostojnimi vprašalnicami, znaki relativnih stavkov, relativni vezniki, zaimki in prislovi pa imajo druge oblike. Skupni znak predstavlja le vprašalno-oziralni zaimek *kateri*.⁹⁹

Primer pogostega sovpada ali možne zamenljivosti med veznikom *da* in vprašalnico *kako* kaže, kako lahko vprašalnica v vsebinskem odvisniku izgubi¹⁰⁰ svoj pomen in obdrži predvsem svojo prvo funkcijo, uvajati vsebinske odvisnike.¹⁰¹

Vsebinske odvisnike uvajajo v prvi vrsti naslednje vprašalnice:

⁹⁷ Prim. op. 84.

⁹⁸ Prim. npr. Bauer 1960: 159 (za češčino).

⁹⁹ Zaimek *kateri* je omejen glede na funkcijo, prim. SS 1956: 145 in sl.

¹⁰⁰ Prim. op. 48.

¹⁰¹ Prim. obravnavo veznika *da* v pogl. I/1.1.

17.1 *Kaj*

- 1 Povedati sem ti hotela samo, kaj je blodilo
revi tam v tujini vedno po glavi. G 46
- 2 – da ograza ta poplava neliterarnega šušmarstva najosnovnejše
pojme o tem, kaj sodi v književnost – Brn LZ 35, 112
- 3 – sam Bog ve, s čim vsem so vam tam zunaj nasuli glavo! G 36
- 4 Marko je vedel, o čem govori, toda prvi
trenutek je okleval. MM 85
- 5 Ni strahopeten, ampak pri njem nikdar
ne veš, pri čem si. MM 234
- 6 – potem hudič vedi, česa vsega je zmožen v obupu! MM 130
- 7 – Rezika brez jamice v bradici je bila že umrla, in še njeni
bratje niso mogli Francetu povedati, za čem – Pr 10, 170
- 8 Vznemirjalo ga je, pokaj hodi žena vsak
teden v mesto. Lokar he 44
- 9 Za spoznanje je vzdignil pogled in zabrundal, kaj za vraga
že spet zganjamo, ali res ne moremo biti dostojni. GN 28
- 10 Kaj vse je nosil v tem zaboju, ni vedel nihče, ker ga
je zaklepal kakor župnik tabernakelj. Kr isjr 12
- 11 Saša je uganila, kaj mislim – kdo ve, po čem – a uganila je. Bor 40

Vsebinski stavki z vprašalnicami (odvisna vprašanja) se razlikujejo od drugih odvisnikov po tem, da v t-stavku ni napovedovalca zveze, vsaj ne v običajnem zaporedju t/k. Pri obratnem zaporedju stavkov (k/t) in posebej, če so ti stavki daljši, je v t-stavku napovedovalec zveze oziroma neke vrste povzetek vprašalnega odvisnega stavka v obliki demonstrativnega zaimka:

- 12 Kaj je tu večje in močnejše, priučen spomin ali
absolutno imanentna vrednost spomenikov samih,
o tem ni mogoče razpravljati. Stele, Napori 95

Vprašalnica *kaj* je pogosto okrepljena z drugimi izrazi: zaimki, vzkliki in podobno. Oblika vprašalnega zaimka je odvisna od notranje rekcije podrejenega stavka.

17.2 Kdo

- 13 Nato je segel po močni čaši vina na mizi. Kdo
ve, komu je bila namenjena. Pr 10, 169
- 14 (Kaj naj stori? To vprašanje je bilo Mirkova prva in
najbolj pošastna pošast.) – Kdo naj mu pove, kaj sme in
kaj ne sme storiti, to je bila tretja pošast – Bor, 63
- 15 – in natanko so vedeli, kdo ga je ubil – MM 178
- 16 Menda ne odločaš ti, s kom bom smel hoditi! MM 182
- 17 – In še, da Nemci lovijo ljudi na cesti in jih vlačijo v Dom,
da bi zvedeli, koga vse so pravzaprav ubili. MM 59

17.3 Kak

- 18 Pomisli, s kako grozo se je vračala ...! G 35

17.4 Kakšen

- 19 Po mnenju in prepričanju takega esteta je vseeno, iz
kakšnih socialnih plasti je umetnik zrasel, v kakšnem
okolju živi in dela, kakšnega svetovnega nazora je, kako
globoko je prikazal čas in človeka, kajti vse to se mu
zdi nečista in neprava primes – Ocvirk LZ 1935, 2
- 20 Prav zaupno sem mu pisal, naj mi sporoči, kdo, kaj
in kakšen je ta tvoj 'južni brat'.« Pr 10, 296

17.5 Od kod (največ pišejo odkod)

- 21 Morda se je samo začudil, odkod človek,
ki se mu ustavlja ... Pr 10, 294
- 22 Bilo mu je jasno, odkod nemir, ki ji je trepetal še v prsih. Bevk 27

17.6 Kod

- 23 Pretepsti so ga morali kje, sam Bog ve, kod je stikal negoda! G 60

17.7 *Kam*

- 24 To bi pa zdaj že zares rada vedela, kam sem založila svoje pletenje? Kov lr 145
- 25 Kam je šel iskat to modrost, Mirko ni nikoli ugotovil, a pozabil je ni. Bor 64
- 26 Globok spanec je zapletel to množico v tako gosto mrežo teles, da skoraj nisem našel prostora, kam bi stopil, ko sem hotel po cerkvi navzgor.

17.8 *Kdaj*

- 27 Popje je bilo smolnato in nabreklo. Komaj sem čakala, kdaj se bo razpočilo – GN 27

17.9 *Kako*

- 28 Pisec teh zapiskov ni nikak abstraktni estet ali literarni dogmatik, kajti predobro se zaveda, kako je opredeljen že po svoji naravi sami in kako svojevrsten, nepreračunljiv sodnik je bodočnost. Ocvirk LZ 1935, 3
- 29 Ta članek mi je razodel dvoje: kako zelo se je del slovenske inteligence, zlasti tako zvane svobodoumne, notranje odtujil našemu narodu; in pa, kako globoko se je v duševnosti našega razumništva zakoreninil blodni duh iz preteklosti – Vodnik DS 1933, 114
- 30 To je grozno, kako jih pretepajo. Kov lr 159
- 31 Začudil se je, kako neki to vprašuje – Pr 10, 137
- 32 Neumno je, da sem prišla semkaj. Morala bi ti že takrat na plesu povedati, kako je z menoj. Kajzer mdn 28
- 33 Dečku je postalo zadušno in sam ni vedel, kako se je znašel v drugi sobi. Lokar pd 14
- 34 Vzpenjajoč se po položnih širokih stopnicah, je opazil, kako se mu udara noga v voljni temni preprogi. Lokar he 12

Od navedenih primerov dovoljuje zamenjavo *kako* v *da* tekst v primerih

28, 34: *kajti predobro se zaveda, da je opredeljen že po svoji naravi sami in da je bodočnost svojevrsten, nepreračunljiv sodnik*. V drugem stavku je bilo treba ob zamenjavi spremeniti besedni red: veznik *kako* omogoča poudarek na besedi *bodočnost*, ki stoji na zadnjem mestu. Konstrukcija z *da* ne bi omogočala stavčnega akcenta na besedi *bodočnost*, ki mora biti v akcent-skem jedru¹⁰² stavka. Primeri kažejo funkcijo vprašalnega adverba *kako* v odvisnih stavkih v primerjavi z vsebinskim da-stavkom. Pomensko označeni *kako* pogosto premakne pozornost na način poteka dejanja.¹⁰³ Kadar pa se zaradi konteksta pomen adverba *kako* bolj ali manj izprazni, ostane adverbu funkcija veznega znaka za vsebinski odvisnik. V teh primerih je adverb *kako* zamenljiv z veznikom *da*.¹⁰⁴

Adverb *kako* se tudi zelo pogosto veže z drugimi adverbi (*kako zelo* – 29, *kako globoko* – 29 itd.) in jih poudarja, v drugih primerih pa tvori skupaj z njimi ekspresivne izraze: *kako neki*. Skupaj z nadrejenimi stavki nastanejo včasih stalne zveze, kakor: *sam ni vedel, kako* (33).

17.10 *Koliko, kolikanj (koliki)*

- 35 Ban Jelačić – le malokdo se zaveda, koliko ironije se skriva v operetni, ilirsko naivni kretnji tega fevdalca in avstrijskega generala. Brn LZ 35/107
- 36 – nato pa se spustijo po vijugasti sledi njegovega življenja in v potu svojega znanstvenega obraza natančno doženejo, kod je hodil in kje je bil in pil, koliko je bilo ljubic – CK bal 3/4
- 37 Silvo, koliko časa te bom še klicala? Kov lr 139
- 38 Ti pamž, ti, koliko skrbi mi delaš! Kov lr 139
- 39 Koliko je govorica pridala, tega seveda ne vem. Pr 10, 313
- 40 Kljub tej misli je Slavica živo in ljubeznivo nagovorila Albina, da ji pravzaprav silno slabo dvorjani, ker ji ni povedal še prav nič, v kolikem slogu bo priredila Čitalnica ples. Pr 10, 295
- 41 Kdo ve, kolikim je že držal roko za pasom, koliko jih je imel. Pr 10, 142

¹⁰² Prim. Daneš 1957: 28 in sl., tudi Mathesius 1946.

¹⁰³ Adverb je motiviran s pomenom vprašalnice po načinu poteka dejanja in s pomenom vprašalno-korelativnega zaimka *kak, kaka, kako*.

¹⁰⁴ Prim. pogl. I/1.1.3 od primera 16 dalje.

- 42 – domisli se, kolikanj je to mesto neorgansko in tuje
v zemlji, sredi katere je zraslo – Brn LZ 35, 115

V primerih 37, 38 ne gre za uvod v odvisno vprašanje, ampak za samostojno vprašalnico oziroma ekspresivni izraz v vzklicnem stavku. Adverb *koliko* je vprašalni adverb za količino. Adverb *koliko* in vprašalni zaimek *koliki* se vežeta z drugimi izrazi (primeri 35, 36, 37, 38, 40). Vprašalni adverb in zaimek *koliko*, *koliki* ni zamenljiv z drugimi veznimi sredstvi. Adverb *kolikanj* je sinonimen z zvezo *kako zelo*.

17.11 *Zakaj*

- 43 Bil sem utrujen in v sebi nepotešen, da sam
nisem prav vedel, zakaj. FK 243
- 44 Rio: – skromen posnetek laškega bara ali pariškega
bistroja, ki zanj še danes nihče ne ve, zakaj so
mu dali tako eksotično ime; Kalan 152
- 45 Njegova zavzetost za znanstvenost literarne zgodovine
je hkrati eden izmed razlogov, zakaj Plehanov ni
nikoli užival posebnega ugleda – Zih, NS IV, 641
- 46 Navadno sta šla ven ob torkih. Zakaj ravno ob
torkih, tega še danes ne vem – Bor 48

Vprašalnica *zakaj* je sinonimna in v vseh primerih zamenljiva z vprašalnico *čemu*. Razlika med obema je v tem, da je vprašalnica *zakaj* danes v knjižnem jeziku bolj pogosto rabljena¹⁰⁵ od vprašalnice *čemu*. Vprašalnica *zakaj* kot vezni znak vsebinskega odvisnika uvaja stavek, ki pripoveduje o vzroku ali okoliščinah nadrejenega stavka. Tudi ta izraz je določnejši¹⁰⁶ od veznih izrazov, s katerimi ga je mogoče zamenjati: v primerih 44, 46 je zamenljiv s *kako da*, v primeru 45 pa z veznikom *da*. V primeru 45 je vprašalnica *zakaj* nekako pogojena s semantiko nadrejene besede (>razlog«).

¹⁰⁵ Tudi tu bi lahko za vzrok izpodrivanja sprejeli tezo o motiviranosti (prim. op. 94). – Ugotovitev o frekvenci ima relativno vrednost, kajti frekvenca ni bila za to študijo posebej izračunana. Pomenska razlika med *zakaj* in *čemu* je v tem, da vprašuje *zakaj* pa vzroku, *čemu* po namenu akcije; med obema vprašalnicama je seveda semantična zveza.

¹⁰⁶ Glej op. 103.

17.12 Čemu

Sinonimna z vprašalnico *zakaj* je nekoliko literarna vprašalnica *čemu*:

- 47 Zdaj je še vedel, da Smeli sluti neprijetnosti in
zato noče vprašati, čemu sta prišla. MM 24
- 48 Ni mogla razumeti, čemu se Smeli brani – MM 68
- 49 Samo pogledali ste me, pa ste že vedeli, čemu sem prišel. MM 136
- 50 Smeli si nikoli ni mogel misliti, čemu bi to potrebovala. MM 147

17.13 Ali

Vsebinske stavke uvaja tudi vprašalnica *ali*. Vprašalnica *ali* ima zanimiv obseg uporabe, kot disjunktivni oziroma adverzativni veznik se uporablja tudi v priredju.¹⁰⁷ Kadar uvaja *ali* vsebinske odvisnike, se pogosto veže z različnimi prirednimi vezniki.

- 51 Za spoznanje je vzdignil pogled in zabrundal, kaj za vraga
že spet zganjamo, ali res ne moremo biti dostojni. GN 28
- 52 Ali ga bodo obsodili ali mu bodo oprostili,
tega midva ne moreva vedeti. MM 191
- 53 – Tako približno, kajti zavedel se je trenutka, ko se
odloča, ali osvojiti si najvišje, ali pasti. FK 16/17
- 54 Začela je šteti svoj denar. Bilo mi je neprijetno.
Nisem vedel, ali ga šteje, ker jo res zanima, koliko
ga ima, ali da bi prešel čas, ali ... Bor 36
- 55 Sam ni vedel, ali je v dolgočasju za trenutek
zadremal ali ne. Arih 34
- 56 Prinesla bo zvezke in vsi boste tiho. Gre za to, ali je ona
sploh še profesor, ki se ga da prenašati. Kajzer ndn 27
- 57 Se v naglici razgleda po tleh, kjer je ležalo truplo,
ali ni kakih sledov umora ... G 44
- 58 Marija ... Zopet so se zagledali k cerkvi, ali je
še ni in ali tako dolgo moli ... Prg 10, 14

¹⁰⁷ Glej pogl. II/5.

- 59 Še sliši ne Polonice, ki se otroško jezi, ali neki ne bo sedla pa zajela. Prg 10, 25

17.14 *Li, jeli*

- 60 Žene ... ne vedo, bi li k požaru ali domov. G 58
61 Takoj ni pomislila, je – li prav, da stopa skoraj od materinega groba naravnost v plesno zabavo. Pr 10, 302

Pred vprašalnico (znakom vsebinskega odvisnika) je navadno glagol kategorij dicendi, sentiendi itd., zelo pogosto pa je glagol te kategorije (oziroma ves stavek: – *da bi videl* –) po elipsi opuščen (prim. 57, 58). Ločilna konstrukcija je v celoti odvisna pogosto od zanikanega glagola ne vedeti. Vprašalnica *li* se v najnovejšem knjižnem jeziku izgublja.

17.15 *Če* – znak vsebinskega odvisnika¹⁰⁸

Praviloma je *če* kot znak dopolnilnega odvisnika zamenljiv z vprašalnico *ali*, v nekaterih primerih¹⁰⁹ pa z veznikom *da*.

Primeri:

- 62 Z vso upravičenostjo pa dvomim, če to velja tudi za razmerje med Leninom in Plehanovom. Zih, NS IV, 646
Primer 62: *če* je zamenljiv z *da* ali z *ali*, primer 63 z *da* in primer 64 z *ali*.
63 Iz več razlogov bo nemara prav, če se pri tem vprašanju nekoliko zaustavimo. Zih NS IV 641
64 Stvar preiskujejo. Politične posledice ... In navsezadnje ne vem, če nimajo vsaj malo prav. Bor 44

Zaključek: Vsebinske vprašalne stavke uvajajo samostojne vprašalnice. Zaradi tega smatrajo nekateri, da so te vrste zveze asindetične: vprašalnica je namreč tako znak samostojnega vprašalnega stavka, ker pa dobe vprašalnice v zvezi drugačno funkcijo – uvajajo odvisnik – in ker to lahko tudi spremeni pomen vprašalnic (*kako*), teh stavkov ne uvrščamo v asindeton.

¹⁰⁸ Glej pogl. I/2.3.

¹⁰⁹ Glej pogl. I/1–I/1.1.3.2.

18 Relativni veznik, zaimek, prislov

Podrejene stavke, to je stavke, ki določajo nadrejeni stavek, uvajajo lahko tudi relativni vezniki, zaimki ali prislovi. Take stavke imenujemo po formalnem sredstvu, ki stavke uvaja, relativne stavke. Relativni vezni izrazi opravljajo hkrati več funkcij: 1. med dvema stavkoma vezniško funkcijo, 2. deiktično funkcijo: kažejo nazaj na odnosnico v nadrejenem stavku, v podrejenem stavku pa imajo lahko tudi funkcijo anaforičnega izraza.¹¹¹ Takšni izrazi so npr. v slovenščini *kdor*, *kateri*, *kjer* itd. Če izgubi tak relativni zaimek eno od svojih dveh demonstrativnih funkcij: anaforično funkcijo, je treba anaforični izraz povedati posebej, izrazu, ki je ostal za funkcijo okrnjen, pa preostaneta vezna in deiktična funkcija.¹¹² Namesto relativnega zaimka uvaja relativni stavek relativni veznik. V slovenščini je tak relativni veznik *ki*, ki ima hkrati izmed vseh veznih sredstev te vrste tudi največjo frekvenco,¹¹³ *ki* je nekakšen slovenski relativum generale, čeprav se obseg njegove funkcije ne pokriva povsem s podobnimi izrazi v drugih slovanskih jezikih.¹¹⁴ Če zahteva v stavku, ki ga uvaja *ki*, kongruenca s predikatom anaforični zaimek v nominativu, anaforični zaimek odpade tako kot pri drugih veznikih. (*ki*

¹¹¹ Prim. Rysiewicz (1956: 2): »Zaimki względne mają zatem: a) funkcję spójnikową anaforyzującą, wspólną im z tzw. zaimkami anaforycznymi; b) funkcję spójnikową, która odróżnia je od anaforycznych.«

¹¹² Prim. op. 111 in še: »A zatem wszystkim zaimkom względnym są wspólne trzy właściwości składniowe: 1) wskazywanie bądź wsteczne, bądź postępowe na rzeczownik lub zaimek wskazujący, zawarty w zdaniu uzależniającym, przy czym zarówno rzeczownik, jak zaimek wskazujący odnoszą się do wspólnego obu zdaniom przedmiotu, którego znak – wyraz (rzeczownik lub zaimek wskazujący) – jest przez zdanie podrzędne określany; 2) zdolność przyjmowania postaci fleksyjnej, wymaganej przez strukturę zdania określającego; 3) pełnienie funkcji spójnikowej. Poza wymienionymi funkcjami wspólnymi o naturze składniowej posiada każdy z zaimków względnych swą indywidualną wartość znaczeniową, która nie pozostaje jednak bez wpływu na jego funkcje składniowe« (Rysiewicz 1956).

¹¹³ Poleg *ki* ima najbolj podoben pomen izmed te vrste veznih sredstev *kateri*, vendar se razlikujeta deloma po pomenu, predvsem pa po distribuciji: *ki* se lahko rabi v vseh situacijah, distribucija relativnega zaimka *kateri* pa je omejena. Zaradi tega je utemeljena trditev o največji frekvenci veznika *ki*. Še bolj je omejena distribucija veznika *kdor*.

¹¹⁴ O procesu prehajanja zaimka v veznik gl. Rysiewicz 1956: 2 in sl. Pregled o relativum generale v slovanskih jezikih in literaturo o tem gl. v študijah Gallis 1956: 12 in sl., Urbańczyk 1939, Nieminen 1939–1950. Razvojno za češčino gl. tudi Bauer 1960: 197, 200, 202 in sl. Bauer uporablja termin relativum absolutum. Glede na pomen besede *absolutus* in na funkcijo tega relativna smo izbrali od obeh možnih termin relativum generale.

je bil je podobno po strukturi *da je bil*). Tam pa, kjer zahteva rekcija glagola anaforični zaimek v kakem drugem sklonu, je anaforični zaimek izražen kot pri drugih veznikih. Slovenska slovnica uvršča zaradi upoštevanja izvora *ki* med zaimke¹¹⁵ in navaja deklinacijo: *ki ga*, *ki mu* itd. Merila SS pri takšni klasifikaciji so nezadovoljiva, kajti če bi hoteli izpeljati kriterij izvora dobesedno, bi morala biti po njem razporejena vsa slovnica, to pa bi bilo v nasprotju z dejanskim sedanjim stanjem jezika. *Ki* je torej veznik, pri tem opravlja dve isti funkciji kot drugi relativni zaimki in prislovi, anaforično funkcijo pa opravlja zaimek, ki je posebej izražen.

Relativni vezniki in zaimki uvajajo vse vrste odvisnikov, največ pa prilastkove stavke. Ti vezniki so:

18.1 Veznik *ki*

Veznik *ki* uvaja v prvi vrsti prilastkove stavke, ki kažejo nazaj na neko besedo v nadrejenem stavku in jo določajo tako, da razširjajo njen pomen.¹¹⁶ Zelo pogosti so tudi *ki*-stavki, kateri s pomočjo formalne zveze z izhodiščem v nadrejenem stavku (preko relativnega veznika) dopolnjujejo in razvijajo nadrejeni stavek. Razlika med obema tipoma je v tem, da prvega tipa ni mogoče zamenjati z nobeno drugo vrsto odvisnikov in tudi ne z vrinjenim stavkom ali prirednim stavkom, drugi tip, ki se formalno od prvega tipa ne razlikuje, pa predstavlja samo varianto prirednih zvez: zato lahko te odvisnike vedno razrešimo v priredje s tem, da zamenjamo *ki* s kakšnim prirednim veznikom ali pa postavimo asindeton. V takih primerih je treba deiktično in anaforično funkcijo izraziti s pomočjo demonstrativnega zaimka (*ta* itd.). Prvi tip *ki*-stavkov opravlja podobno funkcijo, kot jo sicer opravljajo atributi ob samostalniki, imenujemo jih zato atributivne *ki*-stavke; drugi tip pa opravlja funkcijo dopolnilnega – narativnega stavka.¹¹⁷ Obe klasifikaciji

¹¹⁵ »Oziralni *ki* se ne sklanja, a se rabi za vse sklone, spole in vsa števila. Da torej moremo razbrati sklon, spol in število, dodajamo nepregibnemu *ki* osebne zaimke različnih oseb v odnosnem sklonu, spolu in številu razen v nominativu; kjer imamo krajše oblike, se dodajajo te, za enozložnimi predlogi s tožilnikom pa zveze z zaimki« (SS 1956: 144). Če bi bilo to res, potem bi morali tudi pri drugih veznikih navajati podobne zveze z anaforičnimi zaimki.

¹¹⁶ Prim. navodila o rabi *ki* v SS 1956: 145 in sl.

¹¹⁷ V slovenščini je narativne relativne stavke prvi obravnaval Anton Sovrè (1939: 88–102). Slabost te študije je v tem, da hkrati ugotavlja pojav in ga že vrednoti v smislu narativne gramatike kot »eno izmed številnih slogovnih ohlapnosti v slovenski prozi«.

izvirata iz sintaktično-semantične funkcije ki-stavkov in ne – kot je sicer pri klasifikaciji relativnih stavkov – iz razdelitve po funkciji in značaju veznih sredstev.

Narativne ki-stavke lahko razrešimo v različne tipe priredij glede na konkretni pomen stavkov, ki jih uvaja *ki*. Najpogosteje je mogoče zamenjati *ki* narativnih stavkov z *in*, v veliko primerih pa lahko vežemo stavke namesto s *ki* z mejnimi vezniki med priredjem in podredjem, ki izražajo tudi nasprotje (razni navadno koncesivni vezniki, kakor *čeprav* itd.), in s praviimi podrednimi vezniki. Poudariti je treba, da je med ki-stavki in navedenimi razrešitvami stilna razlika.

Atributivne stavke je mogoče ugotoviti s pomočjo zaimka v nadrejenem stavku, najpogosteje sta to ali zaimek *tisti* ali *ta*. Ker pa so ti napovedovalci – čeprav redko – dejansko ali po katalizi prisotni lahko tudi v drugi vrsti stavkov, to je pri narativnih stavkih, ta metoda ugotavljanja značaja ki-stavkov ni najbolj zanesljiva. Zato je v tem primeru za določevanje pomenske funkcije ki-stavka pomembnejša zgoraj omenjena možnost zamenjave veznikov.

V t-stavku je najpogostejši napovedovalec zveze demonstrativ *ta* ali *tisti*, ki stoji pred izrazom, ki ga *ki* določa. Veznik *ki* lahko uvaja stavke za samostalniki vseh vrst (tudi za drugimi besedami v samostalniški funkciji) in vseh spolov in izraža bližnjo, konkretno opredelitev.¹¹⁸ Včasih lahko ki-stavek sledi tudi glagolu: v teh primerih določa relativni stavek glagolski subjekt, ki je izražen z glagolsko osebno obliko (glej doli primere). Kot vsebinski odvisnik stoji ki-stavek tudi za vsemi vrstami zaimkov. Ti vsebinski odvisniki pojasnjujejo, poudarjajo ali razvijajo pomen odnosnic (glej primere).

Primere obravnavamo tako, da navajamo najprej primere brez izraženege t-elementa, nato primere s t-elementom, pri čemer upoštevamo razdelitev na atributivne in tako imenovane narativne ki-stavke.

18.1.1 Atributivni *ki*-stavki

- 1 Ljudje so potrkali na duri mojega spomina,
ljudje, ki sem jih imel rad.
- 2 (Toda v moških očeh sem videl sledove smrti, zato sem se zatekel

Za našo analizo prim. vzorec v študiji Leona Zawadowskega (1952). Prim. tudi Kopečný (1958: 280): »Z tohoto znaku (že věta vedlejší je nějakým členem věty hlavní) se vymykají jen *nevlastní* věty vedlejší. Ty jsou jakoby doplněním *celé* předchozí věty« itd.

¹¹⁸ Prim. op. 116.

- k preprostim izrazom. Fantom sem izročil pozdrav in zahvalo
Izvršnega sveta) ter jim čestital k uspehom, ki so jih dosegli. Kb 6
- 3 (Notesi ...) Bili so vezani v drobno karirast papir, ki
je bil čvrst na način pergamenta. Lokar pd 43
- 4 Do vršiča, ki je bil porasel s kostanji, je
bilo četrť ure hoda. Bevk 16
- 5 Samotarji, ki so živeli pod Mijo, so jo ugledali, ko
so po opravih hodili v dolino. Bevk 18
- 6 Smoter, ki so si ga postavili za smisel svojega
življenja, so morali izbrisati, ker ... Kov lr 139
- 7 Napolnjen tramvaj je pravkar pripeljal navzdol
po Florijanski in zakril moža, ki je ugašal signalne
svetilke na zaporah za pešce. Kov lr 158
- 8 Svet hoče po usodni poti naprej in postavlja v ospredje
ljudi najširše vesti in ozkih pogledov, ki urejajo
množice z gesli in nasiljem – Koblar DS 1933, 1
- 9 Možak ni nič odgovoril: kakor ogenj, ki se sesuje
sam vase, je sedel poleg nje ... H ur 104
- 10 Mnogi prepričljivi znaki kažejo, da je minila
doba skrajnega subjektivizma, ki ga je povzročil
ekspresionizem – Ocvirk LZ 1935, 1
- 11 Ko so prišli do brvi, ki je držala preko ozkega, a
globokega jarka, na pot, – so srečali – dekle.
- 12 Zlasti sestra Serafina se očitno ne more upirati
radovednosti, ki je čisto ženska pod belimi plahutami!
nezemeljske oglavnice ... Mih hv 116
- 12 Vlaga, ki je ležala v ozračju, mu je živeje kot sicer,
kadar je pil, razburjala ubite živce. Pr 10, 95
- 13 V trenutku, ki je bil kot razsvetljenje, je dojel
tragiko mladega moža, ki je ustvaril močan
partizanski odred in ga spet izgubil. MM 64
- 14 – Prenašali se bomo z voljo in naglico misli, ki ljubijo. IzC sp 94
- 15 Najdražji bratec moj, vidiš, to so prve nežne korenine,
ki jih poganjam v Ljubljani – IzC sp 31

- 16 – solnce se potaplja vedro kakor človek, ki je svet do konca spoznal in ga prav zato vzljubil, ki je mnogo videl in ljudem z nasmehom odpustil vso žalost in radost, ki so mu jo dali. IzC sp 46
- 17 – in življenje se razžaljeno upira ter ubija ljudi, ki so bili rojeni v božji uri in dela njihova, rojena v božji uri. C zs VI 5
- 18 Odprla so se mu vrata v neizmerno lepoto, ki je neizmeren greh. C zs I 51
- 19 Dolga bela obala, ki vodi vanj, pa je bila žila kraškega kamna. Pahor 182/190
- 20 Zato je še bolj klavrno krožil ter se skoraj zaletel v ženico, ki je prihajala po peronu. Pahor 42
- 21 Ženica je bosa, umazana in z veliko, trdo golšo pod brado, ki se ji pozna, da je posledica hudih naporov njenega življenja.
- 22 Ni dvoma, da smo na prelomni točki v njeni zgodovini ne samo zaradi novih gesel, ki se oglašajo že od pol stoletja, ampak predvsem zaradi novih nalog, ki jih na dnevni red postavlja sodobnost. Stele 9

V nekaterih izmed navedenih atributivnih stavkov je mogoče zamenjati stavek, ki ga uvaja veznik *ki*, s pridevniškim izrazom ali z deležnikom: pri tem vezni izraz in pomožni glagol izpustimo, pridevnik pa ima z vsemi drugimi določili funkcijo atributa. Če je glagol v določni obliki, ga postavimo v deležnik. Tako npr.: 2 – *k doseženim uspehom*; 3 – *papir, čvrst na način pergamenta*; 4 – *do vršiča, poraslega s kostanji*; 5 – *Samotarji, živenci pod Mijo* –; 7 – *moža, ugašajočega signalne svetilke*–; 8 – Mogoče, čeprav je ta raba redka, bi bilo izvesti deležnik: *ljudi najširše vesti in ozkih pogledov, urejajočih množice z gesli in nasiljem*; 10 *skrajnega subjektivizma, povzročena od ekspresionizma*; 11 – *do brvi, držeče preko jarka*; 12 – tu otežkoča zamenjavo precej obsežno dopolnilo pridevnika – povednega določila (ženska); 13 – *vлага v ozračju*; 14 – *ljubečih misli* – ta oblika se od konstrukcije *ki ljubijo* razlikuje ne le po stilu, marveč tudi po pomenskem odtenku (po stopnji aktivnosti); primer 17 kaže, da je pisatelj uporabil *ki*-stavek in particip kot dve variantni konstrukciji; 19 – *vanj vodeča dolga bela obala*; 20 – *v ženico, prihajajočo po peronu*; v primeru 22 *prvi ki; zaradi – gesel, oglašajočih se že od pol stoletja* –. V vseh navedenih primerih *ki*-stavkov, ki smo jih lahko zamenjali s pridevniškimi izrazi, razen v primeru 2, določa *ki*-stavek izraz,

ki je v novem stavku v nominativu (subjekt). V primerih 1, 6, 15, 22/2 pa je odnosnica iz nadrejenega stavka v ki-stavku v akuzativu in mora biti izražena z anaforo. V primeru 2 pa, kjer ni nikakršnih posebnih dopolnil v obliki objektov ki-stavka, lahko zamenjamo glagolsko obliko v deležnik tudi v primeru, ko je odnosnica v ki-stavku objekt, v drugih primerih te vrste pa to ni mogoče. V primerih 9, 12, 13, 16, 17, 21 namreč ni mogoče zamenjati ki-stavka s pridevnikom zaradi tega, ker je ki-stavek zapleten in bogat z dopolnili, ki ga ni mogoče – brez nevarnosti za pomen – zamenjati z drugo konstrukcijo. Vsi navedeni atributivni ki-stavki pripisujejo odnosnicam v nadrejenem stavku določene lastnosti ali določeno aktivnost, ki je za odnosnice značilna.

18.1.2 Narativni *ki*-stavki

- 23 Mimo je šel trdnjavski vogal pokopališča s še ne povsem zbledelo liso v zidu od nagrobnika za partizana, ki so ga Nemci pustili tri dni obešenega sredi vasi – Rb 15
- 24 In ni bil zmeraj isti pogled na Istro tja čez, ki je s svojo mehko gmoto zapirala zaliv? Pogled, ki mu je bil nekoč kakor šepet iz dalje, da je življenje sen. Rb 15
- 25 Pa, takšen bi bil, če bi jih potolkel vseh pet in bi se potem vrnil domov. Takole bi se razkoračil na pragu in bi zviška motril komandanta in komisarja, ki se ne bi in se ne bi mogla načuditi njegovemu junaštvu. CK bal 6
- 26 Tudi slogovno je Pregel izrazil eklektik, ki zna nabrano samo svoje uporabiti in preliti, kar je seveda neke vrste odlika – Ocvirk LZ 1935, 5
- 27 Z Židom sta pila njegov sosborszesz, špirit, ki ga je plačeval Johan, Žid pa pomagal piti. Kr isjr 13
- 28 Čemerni profesor, ki tog in stisnjen menda še ni pozabil svoje čuvarske dolžnosti, komaj čaka, da bi presenetil katerega dijaka s cigareto v ustih. Jarc nm 281
- 29 Oče mu je bil nekoliko tuj; molčeč, vase zaprt človek, ki se ni rad odklepal niti svoji ženi, kaj šele otrokom. Bevk 22
- 30 Marjanca se je prikazala na pragu in strogo premerila brata, ki se je pri tem previdno, da ga ne bi videla mati, zahihital v pest. Kov lr 142/3

- 31 Prvi politični in kulturni nastop predramljenega hrvatskega meščanstva je ilirizem, ki ga je moči pojmovati kot hrvatsko revolucijo; Brn LZ 35, 106/107
- 32 Voditelj tega velehrvatskega pokreta je bil kabinetski znanstvenik-diletant, ki je izvajal hrvatsko narodno ime od glagola »hrvati se« – ki je dopovedoval Srbom, da so zgolj pokvarjeni, pocincarjeni Hrvati – in ki je slednjič odpravil slovensko vprašanje z izrazom »planinski Hrvati«. Bm LZ 35, 107
- 33 Toda iz višin, iz nevidljivosti kakor iz nekake ilegale pojo pevci vseh krajev in časov, ki njihova pesem ne premine. Žup V 115
- 34 Ko sem ogledoval elegantne dame z namazanimi lici in ustnicami, bi bil najrajši postavil ob nje srbskega invalida, ki sem ga svoj čas videl v nekem ministrstvu beračiti, pa so ga raztrganega in brez noge uslužni sluge vrgli na cesto. FK 238
- 35 » ... Pokazali bomo predavatelju, da smo osmošolci, ki znamo misliti že kar jasno.« GN 26
- 36 Na tem balkonu bi utegnil sedeti mestni čuvaj, ki bi imel paziti na došle ... G 8
- 37 Niti ena oseba v tem spisu ne živi, ne hodi po zemlji, ne govori telesno – vse so prazni papirnati fantomi, ki nam ničesar ne povedo in nas ne zajamejo v duši. Ocvirk LZ 1935, 8
- 38 Tik homerja je imel »Rusko moderno«, ki jo je naglo skrnil pod klop. Jarc nm 256
- 39 Vse se godi sredi kuhinje, ki pa je poraščena kakor gozd. Arih 54
- 40 Po teh vodah rasejo vodne rastline, ki spomladi bujno cvetejo, kasneje pa se na njih napravi »kašica« – Kranjec isjr 6
- 41 – To so ponekod široke vode, globoke tudi do pasu in še čez, ki nikdar ne usahnejo. Kranjec isjr 6
- 42 Iz tega prenevedanja mu vstaja podoba, ki mu neverjetno godi. Lokar pd 34
- 43 Raznolikost je prijeten pripomoček prebave, ki celo mene veseli, čeprav je ne iščem in ne potrebujem. FK 10
- 44 Ko ga je potem po hlastnem slovesu tiho pospremila po temnih stopnicah še speče hiše, kakor že tolikokrat

- prej, do hišnih vrat, ki jih je odklenila in zaklenila za njim, da ga je potem vpila vase megla nastajajočega jutra, še zmerom ni mogla razumeti, da – Mih hv 195
- 45 Zadnjič je podaril zvezek svojih pesmi Nataši Steinovi, ki jih zdaj v zabavo razkazuje vsem svojim prijateljicam. Jarc nm 295
- 46 Naročil je nekaj igralcu, ki se je nasmehnil, in takoj zaigral napamet. IzC sp 115
- 47 Za dolgo mizo, pregrneno z rudečim prtom, sedela je številna moška družba, ki se je silno dolgočasila – C zs I 199
- 48 Zadnji čas se v zgodovini arhitekture ... vedno bolj uveljavlja prostor, ki smo ga v Architecturi perennis opredelili kot največjo konstanto v zgodovini arhitekture in presojanju njene vsakokratne življenjske vloge. Stele 14
- 49 Nenadoma se od njega odtrga zastarel rokav, kjer je Mura nekoč imela svojo pot, ki pa ji ni ugajala. Kr podl 5
- 50 Bojan je imel ... že obrnil h Krtu, ki pa je v odgovor samo molče odkimal. In sr 33
- 51 »Rana ura zlata ura,« je dejal Kraševce, ki je že kupal polento v kotličku. Bor 113
- 52 – je bilo v notranji zvezi s tem zabojem, v katerem je komaj slišno tiktakala stara budilka, ki jo je bil Mirko zmaknil iz zatohle kuhinje neke krčme pod Gorjanci. Bor 23

Za navedene narativne stavke je značilno, da navadno prinašajo dodatno informacijo o odnosnici v nadrejenem stavku, ne da bi jo s tem posebej determinirali. Nekatere od navedenih ki-stavkov je mogoče razrešiti s pomočjo asindetičnega vrinka v nadrejeni stavki, druge s pomočjo zamenjave veznika *ki* s kakšnim prirednim veznikom (veznik *in* ali različni protivni vezniki). Možnost zamenjave je odvisna od konkretnega pomena stavka. V nekaterih primerih te vrste gre zgolj za konstrukcijo poudarjanja (glej doli obširnejšo obravnavo s primeri). V teh primerih lahko konstrukcijo *s ki* opustimo in postavimo namesto nje prosti stavki. Seveda je takšna konstrukcija nevtralna in ne več poudarjena. Od navedenih primerov razrešimo z asinetonom primer 23 – *za partizana – Nemci so ga pustili tri dni obešenega sredi vasi*; 27 – *špirit, Johan je plačeval, Žid pa pomagal piti*; 28 – *černi profesor, tog in stisnjen menda še ni pozabil svoje čuvarske dolžnosti, in komaj čaka ...* 30 – *strog premerila brata, ta se je pri tem previdno – zahibital v pest*;

32 – *kabinetski znanstvenik* –, *hrvatsko narodno ime je izvajal* –, *Srbom je dopovedoval* –, *slednjič je odpravil slovensko vprašanje* –; 34 – *srbskega invalida: svoj čas sem ga (namreč) videl v nekem ministrstvu beračiti* –; 35 – – *sredi kuhinje, ta pa je poraščena* –; 43 – *pripomoček prebave (in) celo mene veseli* –; 44 – – *do hišnih vrat, jih odklenila in zaklenila za njim*, –, *še zmerom ni mogla razumeti* –; 46 – *igralcu, ta se je nasmehnil in* –; 48 – – *prostor: v Architecturi perennis smo ga opredelili* –; 50 – *h krtu, ta pa je v odgovor samo ...*; 52 – *budilka, Mirko jo je bil zmaknil iz zatohle kuhinje* –; V primerih 30, 35, 46, 50 opravlja demonstrativno funkcijo zaimek *ta*. Za zaimkom *ta* besedni red ni izpremenjen, v vseh drugih primerih asindetona pa je treba spremeniti za odpravljenim *ki* tudi besedni red konstrukcij, zlasti če je glagol v opisni obliki. Enklitike, ki stoje sicer za veznikom, morajo stati v asinetonu in v prostem stavku v sredini. Z veznikom zamenjamo *ki* v primerih: 25 – – *in komisarja in se ne bi in se ne bi mogla načuditi njegovemu junaštvu*; 26 – *izrazit eklektik in zna nabrano samosvoje uporabiti* –; 29 – *vase zaprt človek in se ni rad odklepal niti svoji ženi*–; 31 – – *ilirizem in ga je moči pojmovati kot hrvatsko revolucijo*; 33 – *pojo pevci vseh krajev in časov in njihova pesem ne premine*; 35 – *pokazali bomo, da smo osmošolci in da znamo misliti že kar jasno*; 36 – *mestni čuvaj in bi imel paziti na došle*; 37 – – *vse so prazni papirnati fantomi in nam ničesar ne povedo*; 38 – – *je imel – in jo je naglo skril* –; 40 – – *vodne rastline in spomladi bujno cvetejo* –; 41 – – *globoke – in nikdar ne usahnejo*; 42 – – *mu vstaja podoba in mu neverjetno godi*; 43 – *pripomoček prebave in celo mene veseli* –; 45 – – *Nataši Steinovi in ta jih zdaj v zabavo razkazuje* –; 47 – – *moška družba in se silno dolgočasila*–; 49 – – *kjer je Mura nekoč imela svoj rokav, pa ji ni ugajala* –; 51 – *je dejal Kraševac in že kahal polento* –. Možne so tudi zamenjave z drugimi prirednimi konstrukcijami. V vseh primerih izraža drugi stavek neko drugo dejstvo ali akcijo, ki je vzporedna prvi akciji ali jo pojasnjuje: zato je pomen narativnih *ki*-stavkov na meji med podredjem in priredjem. Ti stavki se razlikujejo od pravih atributivnih *ki*-stavkov tudi po tem, da je njih struktura podobna podrednim odprtim strukturam: da namreč dopolnjujejo odnosnico v *t*-stavku tako, da je zaporedje stavkov *t/k*, pri tem je *t*-stavek povsem samostojen in zaključen in predstavlja *k*-stavek dodatno pojasnilo: npr.: 39 – *Vse se godi sredi kuhinje – kuhinja pa je poraščena kakor gozd*. Kakor je iz primera razvidno, je tudi *k*-stavek samostojen in se vključi v strukturo *t*-stavka podobno kot druge priredne zveze (glej doli). Odnosnice v navedenih primerih navadno nimajo izraženega *t* elementa in ga je tudi po katalizi težko uvesti, ne da bi prisiljevali izraz, medtem ko je pri atributivnih

ki-stavkih napovedovalec zveze (možni ali uveden po katalizi) pomožni znak odvisnika.

18.1.3 Razni problemi *ki*-stavkov (poudarjevalne konstrukcije, napovedovalci zveze itd.)*)

Primer 24 predstavlja tipično slovensko poudarjevalno konstrukcijo, značilno tudi za druge jezike.¹¹⁹ Beseda, ki naj bi jo poudarili, se izpostavi, ki-stavek za njo pa pomeni dejanje. Nevtralna konstrukcija z istim pomenom bi se glasila: *pogled mu je bil nekoč kakor šepet iz dalje, da je življenje sen*. Nekaj podobnih primerov:

- 53 To je bila zadeva, ki nas je mučila že mesece. GN 18
- 54 To je človek, ki nejasno »koprni za novim«, ki ga muči strašna tegoba neskončne bridkosti«, ki je poln »čudnega orožja« in »bridkosti«, skratka: mož, ki neprestano omedleva v slutnjah – Ocvirk LZ 1935, 6
- 55 Njegov oče je bil, ki mu je prvi govoril o velikih možeh, o Beethovenu, o Mozartu, o Tolstoju – Jarc nm 254
- 56 Čustva, ki bi jih ne znal jasno izraziti; javno izpovedati bi jih tako nikoli ne smel. Bevk 35
- 57 Bila je vojaščina, ki je nepričakovano odsekala turo, ki sta jo imela v načrtu. Rb 32
- 58 Žena je bila, ki je kukala v kuhinjo in si z dlanmi zaslanjala senci. Pahor 85
- 59 Takrat se razodene ljudem v hiši, odpre se srce in vsi vedo: bog je bil, ki je prenočeval v tem domu. Kr podl 8
- 60 Tovariš Tiger, ti si menda edini, ki ne veš, da sem prvi strelec v brigadi ... In sr 50
- 61 Le redki so, ki so bili rojeni v taki božji uri. C zs VI 5

*¹ Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).
¹¹⁹ Prim. »La proposition relative indépendante (sans déterminatif) en extraposition« (Sandfeld 1936: 119). Tu ne gre za isti narativni *ki*, ki uvaja razvijajoče narativne stavke, ampak za konstrukcijo, kjer se zaradi posebnega stilnega učinka transponira priredni stavek v relativni atributivni stavek ob subjektu odnosnici. V skupino narativnih stavkov jih uvrščam zaradi procesa nastanka: gre za formalno in ne za dejansko konstrukcijo atributivnega relativnega stavka.

Od navedenih primerov je samo primer 56 identičen s primerom 24: v tekstu je beseda *čustva* ponovljena, to besedo pa poudarja ki-stavek, v katerega beseda pravzaprav spada: *Teh čustev bi ne znal jasno izraziti* – V vseh drugih primerih pa je poudarjena beseda – subjekt ki-stavka – izražena s posebnim stavkom: ki-stavek pa pripoveduje o dogajanju. Med obema stavkoma ni pomenskega razmerja podrednosti, čeprav obstaja formalna podrednost: zato smo uvrstili stavke k narativnim stavkom s priredno razrešitvijo. Tudi vse te primere lahko izrazimo nevtrarno (nepoudarjeno) z opustitvijo ki-stavka in z združitvijo obeh stavkov: npr. 55 – *Njegov oče mu je prvi govoril o velikih* –; 61 – *ti menda edini ne veš, da* – itd.

Podobne tem so poudarjevalne konstrukcije s ki-stavki, ki jih pa ni več mogoče razrešiti v proste stavke, marveč v stavke z različnimi drugimi vezniki. Tako na primer:

- 62 Rahla rdečica ji je pokrila lice. Slavica, ki je bila segla po njeni roki, je čutila, da se ji trese. Pr 10, 224
- 63 Povest, ki jo prav razumeš le s pomočjo leksikonov, –, je že v svojem bistvu zgrešena – Ocvirk LZ 1935, 8
- 64 Ženske, ki se jezijo, niso lepe. Kr podl 44

Primer 62 lahko razrešimo na dva načina: *Ko je Slavica bila segla po njeni roki, je čutila* – ali *Slavica je bila segla po njeni roki in je čutila, da*–. Primer 63, 64 razrešimo samo s pogojno konstrukcijo: *Če povest prav razumeš le s pomočjo leksikonov, je že ... zgrešena. – Če se ženske jezijo, niso lepe*. Seveda so vse te nove konstrukcije nepoudarjene. Razrešitev z drugimi podrednimi vezniki spominja na drugi tip narativnih ki-stavkov, ki jih ni mogoče zamenjati s prirednimi stavki, marveč zgolj z različnimi podrednimi stavki ali stavki na meji priredja in podredja. Tudi ti stavki dodatno pojasnjujejo t-stavke, vendar zato niso atributivni ki-stavki. Nekaj primerov:

- 65 »Teta,« vzklikne, ponovivši nehote naziv domače hčere, ki njegovemu razmerju do gospodinje Katre ni primeren – Pr 10, 33
- 66 – se globoko zavedamo, da tudi vse poznejše generacije pri nas niso ustvarile umetnine, ki bi jo smeli postaviti kot enakovredno poleg Prešernove. Žup V 105
- 67 »Vi mu morate oprostiti,« je menila Helena, »ki je na vas pozabil in vas sinoči ni povabil.« Pr 10, 135
- 68 Na to svojo bridko priborjeno lastnost je bila celo

- ponosna in sčasoma jo je začela istovetiti s samozavestjo, ki je ona, kot je mislila, ni nikoli imela. Kov lr 142
- 69 Francka je pesmi sežgala, ne da bi kaj o tem črhnila možu, ki je že tako preveč govoril o svojem očetu. Mih hv 19
- 70 V naslednjem je nekajkrat videti Konrada in našigalca luči, ki tečeta čez trg. G 58
- 71 Ko sem omenil četo, ki jo čaka gotova smrt, če naju ujamejo, je skoraj zakričal: – Kavčič čsnp 38
- 72 Je mar zdrav človek, ki išče lepote, pa ga je strah razkošja? Jarc nm 289
- 73 – sedel bi za to desko in gledal skozi motne šipe v sneg, ki naletava v debelih kosmih. Kalan 143/144
- 74 Strmela je v rešetke in po njenem obrazu se je sprehajal nasmeh otrok, ki so v zadregi. H ur 49

Od obravnavanih primerov zamenjamo lahko ki-stavek v primeru 65 z veznikom *čprav*: – *naziv domače hčere, čprav njegovemu razmerju – ni primeren*; 70, 73 z adverbom *kako*: – *našigalca luči, kako tečeta čez trg; sneg, kako naletava v kosmih*; 67, 69: z veznikom *ker*: *ker je na vas pozabil; ker je že tako preveč govoril o očetu*; v primeru 68 s *kakršen (kakor): kakršne (kakor je) ona – ni nikoli imela*; v primerih 72, 74 s *če (kadar): Je mar zdrav človek, če išče lepote, pa ga je strah ...; nasmeh otrok, kadar so v zadregi*. Posebna primera sta 66 in 71: v prvem primeru je mogoče zamenjati ki-stavek s posledičnim da-stavkom, v drugem primeru z dopolnilnim da-stavkom: 66 – – *poznejše generacije pri nas niso ustvarile umetnine, da bi jo smeli postaviti kot enakovredno*; 71 – *Ko sem omenil, da čaka četo gotova smrt, če naju ujamejo – V vseh teh primerih so ki-stavki izbrani kot ena izmed številnih možnosti vezanja in opravljajo različno vlogo: v nekaterih primerih poudarjevalno, v drugih pa vlogo različnih določil, čprav gre formalno vedno za relativne ki-stavke.*

Večina navedenih primerov je bila brez *t*-elementa. V naslednjih primerih navajamo, kakšne so možnosti *t*-elementa, pred ki-stavki. Demonstrativ ob odnosnici zlasti v primerih atributivnih odvisnikov napoveduje ki-stavek. Ob nekaterih zaimkih, katerih konkretni pomen iz teksta ni dovolj pojasnjen, imajo ki-stavki lahko tudi funkcijo vsebinskih odvisnikov.

18.1.3.1 Demonstrativni zaimki v t-stavku

- 75 Silvu je bilo zoprno to očitjanje, ki ga je mati zmerom znova načenjala. Kov lr 146
- 76 To nenavadno lepo, zdravo, mlado, veselo in radoživo dekle, ki se je znalo smejati z dolgim zvonkim smehom, –, je moralo pred njim marsikaj skrivati. Mih hv 112
- 77 Ta vrsta duhovnih delavcev, ki je ni mogoče opredeliti natančneje in ki je raztresena po vseh strokah in poklicih, predstavlja v družabnem kaosu – tisti organ, ki dviga vitalne probleme naše sodobne stvarnosti do svetovnih vidikov – Brn LZ 35, 114

Zaimek *ta* služi pogosto v poudarjevalnih konstrukcijah, glej primera 76, 77, obenem pa je napovedovalec ki-stavka. V slovenščini¹²⁰ so redke zveze tipa tkt, v katerih je zaimek *ta* v drugem delu t-stavka (ustvarjajo občutek anakoluta):

- 78 V zbornici so bili sami znanci; z nekaterimi je Silvan Kantor prav v prijetnem pomenku stopil na kavo v bar na vogalu; prijatelja, ki bi mu pomagal iz mrzlotе bivanja, tega ni bilo. Rb 28

Zaimka *tisti* in *oni* (redkeje) napovedujeta večinoma atributivne, včasih tudi narativne ki-stavke, najdemo ju tudi v različnih poudarjevalnih konstrukcijah:

- 79 Ta vojna je rodila zavest človeka: tistega, ki živi pred našimi očmi in se trudi za vsakdanji kruh, a še več onega, ki je skrit v temnih globinah krvi – FK 17
- 80 To malomeščanstvo je nosilec tistega provincializma, ki ga navsezadnje človek v mestu z bojda dve sto tisoč prebivalci ne bi pričakoval – Brn LZ 35, 105
- 81 Že psihološko bi moral Pregelj doumeti, da je umetniško povsem neizvedljiva taka »duhovna« razlaga Simona Jenka, ki hoče skrajno subjektivno prodreti do tistih njegovih notranjih kreativnih in individualnih »skrivnosti«, ki so popolnoma odmaknjene vsakemu subjektivnemu – spoznanju. Ocvirk LZ 1935, 5

¹²⁰ Relativni stavki imajo napovedovalce zveze navadno pred odnosnico. Konstrukcije, kakor je prim. 78 v pogl. I/18.1.3.1, izvirajo iz asociativnih konstrukcij govornjenega jezika – ali pa je sintaksa tuja. Te vrste anakoluti so v slovenščini redki.

- 81 Nasprotno pa imamo za zgrešeno tudi tisto, danes tako razširjeno kolektivistično stremljenje, ki skuša ustvariti vsečloveško sintezo na neorganski – način – Vodnik DS 1933, 113
- 82 – tale roka ga še zdaj boli od tiste preklete končnice, ki je sinoči padla nanj. Kov lr 149
- 83 Naštel je še tistih trideset ali štirideset bolezní, ki da jih je prebolel in – Kajzer mdn 54
- 84 Njegovo življenje je bilo pravzaprav zmes očetovih načel in tisto malo lenobe, ki je je še premogel v preobilici brezdelja. Kajzer mdn 54
- 85 V obraz in bose noge ji je planilo tisto malo svetlobe, ki je prihajala od blestečega srpa na nebu. Kavčič čsnp 42
- 86 Ali tisti tam sredi stepe, ki bo dovolj, da bo z brki trenil, pa bo vse lepo v redu? Rb 10

Posebne vrste konstrukcije *s ki* so v primerih, ko je v t-stavku zaimsek isti. V nekaterih primerih te vrste lahko zamenjamo *ki* s primerjalnim veznikom, npr. *kot* (*kakor*, *ko*):

- 87 Tragična in zlobna ironija pa je v dejstvu, da si je prisvojil mučniško smrt Matije Gubca ter si iz nje napravil svoj nacionalistični mitos isti Zagreb, ki je izpremenil svoj odnos do istega kmečkega ljudstva, iz katerega je izšel Gubec, –, le toliko, da – Brn LZ 35, 115
- 88 Toda, ali ni Ivan Cankar, čeprav z nasprotne strani, zagrešil iste napake, ki jo očitamo Jos. Vidmarju: – Vodnik DS 1933, 117
- 89 Na misel mi prihaja Dostojevski, ki je prav isto neverjetno, domišljavo superiorno mišljenje, ki sebe šteje za nekaj višjega, očital – ruski – inteligenci. Vodnik DS 1933, 117
- 90 Pohišstvo je bilo še isto, ki ga je bil ob novi maši prejel v dar – Bevk 7
- 91 Cestar se je znojil po vsem telesu. On sam je to, isti Ferjan, ki ni doslej storil ničesar zlega nobenemu živemu bitju – Arih 40

V primerih 88 in 90 lahko zamenjamo *ki* s primerjalnim *kakor*, v ostalih primerih gre za nezamenjljive atributivne *ki*-stavke. Atributivni *ki*-stavek tudi dopolnjuje odnosnice v t-stavku, ki jih določa pridevnik edini, zveza *en sam* ali števnik *en*; tudi te konstrukcije služijo pogosto za poudarjanje:

- 92 Edina značilnost in posebnost, ki sem jo srečal, so črne obleke. FK 13/14
- 93 Kako morem pozabiti, da si mi vzela edinega človeka, ki me je imel rad! G 43
- 94 »Glej,« je mislila, »to je edini, ki mu ni za vzvišeno vsebino in godbo. Pr 10, 284
- 95 – in tisti profesor grščine je bil bolj ali manj edini, ki bi mu segel v roko brez odpora. Rb 24
- 96 Jarki – tisočeri jarki po travnikih in gozdovih, eno samo močvirje, ki se zdi, da ne bo nikdar usahnilo – Kranjec isjr 6
- 97 – in sem se čutil z vsemi tovariši združenega v en svet, ki je bil popolnoma tuj poprejšnjemu in ki ne sklene z njim nikdar več niti najmanjšega kompromisa. FK 11

18.1.3.2 Raznovrstni zaimki v t-stavku (ki-stavek kot dopolnilo)

V isti funkciji so ki-stavki še za celo vrsto demonstrativnih, nedoločnih in določnih¹²¹ zaimkov in prislovov, na primer:

tolikanj

- 98 V tolikanj kaotični socialni sredini, ki je v taki meri obtežena z jalovo tradicijo – mora nujno tudi kulturno snovanje bolehati na hudi razklanosti. Brn LZ 35, 110

takšen

- 99 Na trgu je vsak dan več proizvodov; tudi takšnih, ki niso samo koristni – CK bal 8
- 100 Ponujajo se mu vdove, priletne samke; tudi takšne, ki bi mu stregle, kakor bi hotel, brez očitnega zakona. Lokar he 70

¹²¹ SS (1956: 148–153) obravnava skupaj določne in nedoločne zaimke (razdeljene na vrsto pridevniških in samostalniških). Vendar slovnica pri analizi pomena priznava, da pomenijo zaimki *nekdo*, *neki*, *nekaj* določeno osebo ali stvar, ki pa je ne znam ali nočem imenovati. Toda določujoča zaimka sta tudi *ves* in *vsak*. Kljub tem ugotovitvam pa ostane SS 1956 pri klasični klasifikaciji. Ob tem je treba ugotoviti, da je funkcija posameznih zaimkov slabo ugotovljena in zaradi tega nejasna. (Ruska sintaksa, prim. Šahmatov (1941: 498), imenuje te zaimke opredelil'nye, to je določujoče.)

tak (kak)

- 101 To je gotovo zopet taka svinjarija, ki se jih vedno zmišljuješ, če pridem k tebi v atelje. G 51
- 102 – da je umetniško povsem neizvedljiva taka »duhovna« razlaga Simona Jenka, ki hoče skrajno subjektivno prodreti – Ocvirk LZ 1935, 5
- 103 To je zelo veliko za tako staro žensko, ki je morala že zdavnaj pokopati moža. Mih hv 19
- 104 Čez hodijo tudi taki, ki so proti državi. Ing nnd 47

nekakšen

- 105 Počenjal je nekakšne stvari, ki jih nekateri imenujejo opravilo za ljudi, ki si z delom ne nameravajo zaslužiti kruha. Kajzer mdn 54

neki

- 106 Pred dnevi je v hladnem, neprijaznem jutru majhna četa esesovcev pobila vse kurirje K 7 z izjemo nekega Dalmatinca, ki je lahko hodil bos tudi po snegu. Arih 9
Tu gre za primer narativnega ki-stavka. Prvi (t-stavek) je namreč pred ki-stavkom popolnoma zaključen in ga ki-stavek samo nadaljuje kot neobvezno dopolnilo. *Neki* v t-stavku ne napoveduje pravih atributivnih ki-stavkov.
- 107 – se naposled z naporom – dokopal do nekega močno baročnega, preobloženega in nestvarnega izraza, ki sicer zunanje zveni in večkrat tudi preseneča, a je v bistvu premalo pripovedno plastičen in jasen. Ocvirk LZ 1935, 5
- 108 Sleherni se čuti odgovornega za neko razodetje, ki mu ga je pesnik zaupal – Žup V 112

kak

- 109 – prekinjeno samo po hrupnem odjeku kakega ponočnjaštva, ki razburi poštene meščane in razmreži spletke. Jarc nm 280

nekak

- 110 – je – izmaličila – človeka pa v nekako nerealno »človečnost«, ki jo mora umetnina razodevati. Ocvirk LZ 1935, 2

ves, vsak, vsi

- 111 – vendar vemo vsi, ki ga poslušamo, da je v prizvoku te stroge akademčnosti vselej nekaj ironije. Kalan 147
- 112 Ves curek ustvarjanja, ki se imenuje slovenska literatura in kultura, izvira iz tega bujnega in čistega studentca. Žup V 97
- 113 – tu se pojavljajo v svoji akutni obliki vsa osnovna socialna, politična in kulturna vprašanja, ki zadevajo enako odločilno Hrvate kakor Slovence in Srbe – Brn LZ 35, 104

nekdo

- 114 In je plačal z rezerviranim obrazom nekoga, ki je prav dobro spregledal izkoriščanje, ki je enkrat lahko požrl. Rb 259
- 115 Samo tepec lahko čemu takemu nasede ali nekdo, ki mu ni mar nič drugega kot lastna korist. GN 33
- 116 Bohorič je začutil, da tu govori nekdo, ki mu ne prideš kar tako blizu. Jarc nm 287
- 117 Nekdo je že, ki bi znal najti Vurnika tudi po noči – Pr 10, 173
- 118 Tako človek vsaj lahko misli na kaj, misli, tam in tam je nekdo, ki morebiti čaka name. G 37

nihče

- 119 Tu ni nikogar, ki bi z njim govoril. Jarc nm 272
- 120 Nikogar ni v avtobusu, ki bi me poznal. Kb 15
- 121 Če se zelo ne motim, dvomim, da je kdo v trgu, ki bi našel Vurnika po noči. Pr 10, 172

Vse vrste ki-stavkov (atributivni, narativni, poudarjevalne konstrukcije) so tudi za osebni zaimki: ki-stavki jih po vsebini dopolnjujejo (zato so ob takih izrazih to pravzaprav atributivni odvisniki):

- 122 – skoraj zoprna naloga – zame, ki skakanju nisem vajen niti med štirimi očmi. FK 19
- 123 Nam, ki nam ne velja zmaga brutalne sile za čast, pomenja le nekaj abstraktnega – FK 15/16
- 124 Pomnite to vi, ki vas je usoda postavila na periferijo slovenstva. Žup V 108

- 125 Mi danes, ki se mu spoštljivo klanjamo kot svojemu svetlemu
mojstru in vzorniku, se globoko zavedamo ... Žup V 105
- 126 On, ki je bil tako od srca vdan slovenski zemlji, predragi
deželi – on je videl bodočnost slovenstva – Žup V 100
- 127 Jaz, ki sem se drznil iztrgati iz te pravadnine drobce
v to knjigo, ne delam tega, da – Kr isjr 10
- 128 Ne posmehujte se jim, ki so si povsod pomagali
z domačimi čarovniki – Kr isjr 10
- 129 Nekaj časa molči trpko, nato toplo, ne
zase, o njem, ki je mlad. Pr 10, 35
- 130 ... gospodinja ... ga pusti samega, ki se kmalu začita. G 29.
Te konstrukcije so danes skoraj izginile.¹²²
- 131 – kaj se to pravi, mene s pestmi obdelovati,
ki sem le uboga ženska. Lokar he 89
- 132 Hana poišče ključ in mu ga vrže na cesto, ki stoji
vprašujoč spodaj in gleda navzgor. G 47
- 133 – odkrije debelega črva in kliče kokoši, da ga
da njej, ki jo ima najrajši. Kr isjr 17

Razen izjemnega primera 129 je v vseh navedenih primerih ki-stavek v poudarjevalni funkciji.

Čeprav velja v slovenski slovnici pravilo, da se v primeru, ko bi reakcija k-stavka zahtevala anaforični zaimek v sklonu s predlogom, pretežno uporablja vprašalno-relativno-nedoločni zaimek *kateri*,¹²³ se vedno bolj in bolj širi tudi v takih primerih veznik *ki*, ob njem je v sklonu s predlogom anaforični zaimek. Verjetno imajo v nekaterih tekstih zaradi pogoste poudarjevalne funkcije veznika *ki* takšne konstrukcije nekakšno privzdignjeno funkcijo, ki je ne moremo izraziti z nevtralnim¹²⁴ *kateri*:

¹²² Te vrste atributivni stavki imajo narativno vrednost, vendar pridevnik zaimek *sam* izključuje ob sebi narativne stavke, zlasti še v funkciji predikatovega dopolnila (*ga pusti samega*). V drugih stavčnih funkcijah, zlasti če gre za pravi atributivni stavek, lahko stoji zaimek *ki* za zaimkom *sam*.

¹²³ Prim. SS 1956: 144 in sl.

¹²⁴ Prim. op. 123. Konstrukcije s *ki* + anaforični zaimek učinkujejo kot konstrukcije s posebno stilno vrednostjo.

- 134 Kje je Hajnža, ki je vpil nanj? Arih 43
- 135 – kajti vesti, ki so nas z njimi zasipali časniki,
so jo potiskale v ospredje. GN 18
- 136 Nato je bil borjač z oleandrom, z rožami v pločevinastih škatlah,
ki je v njih bila nekoč paradižnikova mezga. Pahor 143
- 137 – da doseže estetski učinek prostornine, ki se v njej skriva. Stele 35
- 138 To so bile sanje, ki sem grešil v njih. C zs I 51
- 139 Kakšno je bilo tisto življenje, ki me je sredi njega
zadelo prekletstvo iz Ljubljane. C zs I 48
- 140 Vse te neštete slike so mrtve in molče kakor grobovi, ki
je v njih življenje že zdavnaj strohnelo. IzC sp 50
- 141 Bili smo pod balkonom in gledali gori, ki je z njega Julija
govorila Romeu, vsi ena sama brezoblična tvarina. IzC sp 42
- 142 – s tistim tihim, zlobnim smehom, ki je vzbujal
v njej nedoločen strah. MM 190

Za superlativi lahko *ki* konkurira s *kar* (glej doli), ne da bi bili obe vezni sredstvi sinonimni: *ki* izraža določenost stvari, ki jo *ki*-stavek dopolnjuje in je izražena s superlativom, *kar* – nedoločenost.¹²⁵ Razlika je izražena tudi s samo konstrukcijo: za *kar* (v funkciji rel. prislova!) mora stati anaforični zaimek v partitivnem genitivu:

- 143 Bil je njen sovražnik, največji sovražnik, ki ga je kdaj
imela in ki ga bo kdajkoli utegnila imeti. Kov I 157
- 144 Zaupal morda v najbolj žalostni uri, ki si jo doživel. Pr 10, 181

Če bi konstrukcijo zamenjali – spremenili bi samo določeni (in s tem označeni *ki*) v nedoločeni (in neoznačeni) *kar* + anaforični zaimek v partitivnem genitivu, bi dobili v primeru 143 zvezo – *največji sovražnik, kar jih je kdaj imela in kar jih bo kdajkoli utegnila imeti* – Superlativ *največji* takšno konstrukcijo pomensko omogoča (sprememba je v določenosti *ki*

¹²⁵ Pomenska razlika je izražena s konstrukcijo: za *ki* je anaforični zaimek v sklonu, ki ga zahteva rekcija predikata, konstrukcija anaforičnega zaimka za *kar* je partitivna (s tem je izražena neke vrste pomenska nedoločenost). Pomenska nedoločenost je torej predvsem v zvezi *kar* + partitivni anaforični zaimek, ne pa v samem relativnem veznem sredstvu, čeprav bi zametek pomenske razlike lahko iskali že tam.

in nedoločenosti *kar*). Podobno v primeru 144: *Zaupal morda v najbolj žalostni uri, kar si jih doživel.*

18.2 Zaimek *kateri*

Zaimek *kateri* opravlja funkcije različnih kategorij zaimkov: to je edini slovenski zaimek, ki je hkrati vprašalni in relativni zaimek, opravlja pa tudi funkcijo nedoločnega zaimka. Primere vprašalnega zaimka v vsebinskih stavkih navajamo izjemoma na tem mestu (glej gori vsebinske stavke, ki jih uvajajo vprašalnice):

- 1 Ko so šli iz cerkve, je Krhne še enkrat vprašal babico, na katero ime so otroka zapisali, ni mu šlo v glavo. Lokar he 46
- 2 Zato pa mora biti intimno povezan s svojim časom, ker sicer ne bo vedel, kateri problemi preteklosti še veljajo za novi čas. Stele 130

Relativni zaimek *kateri* funkcionira podobno kot veznik *ki*, le da opravlja kot zaimek tudi funkcijo anafore. V redkih primerih funkcionira *kateri* podobno kot relativni zaimek *kdor*, zlasti v pluralu, na primer:

- 3 Ženske, ki se jezijo, niso lepe. Katere pa hočejo biti lepe, se ne smejo jeziti ... Kr podl 44
Primer navajam bolj kot izrazno možnost kot splošno razširjeno konstrukcijo.

Vendar prav ta raba kaže, da gre pri obeh veznih sredstvih *ki* in *kateri* tudi za pomenski odtenek: zaimek *kateri* se brez predloga vedno bolj uporablja v primerih, kadar gre za manj določene¹²⁶ odnosnice ali za pojasnjevalno funkcijo k-stavka. Razen tega se zaimek *kateri* vse manj uporablja v poudarjenih konstrukcijah. Izpodriva ga *ki*. Tudi zaimek *kateri* uvaja po formi atributivne odvisnike, po pomenu pa so to bodisi pravi atributivni odvisniki ali pa narativni stavki. Pomen ugotovimo kot pri ki-stavkih s pomočjo zamenjave. Demonstrativni pokazatelj v t-stavku je isti kot pri ki-stavkih.

¹²⁶ Prim. SS 1956: 144 in sl. Razlika med veznikom *ki* in zaimkom *kateri* je tudi v tem, da se zaimek *kateri* lahko veže s partikulo *koli*; s tem je ustvarjen prehod med določujoče (nedoločne) zaimke, prim. op. 121.

18.2.1 *Kateri* v nepredložnih sklonih

- 4 – ne moreš – slišati – vzdihovanja pogreznjenega mesta, katero je v davnih časih zadela kazen, da ga je zalilo jezero – Prežih I 5
- 5 Stojim ob grobu, v katerem poslušáš zvonjenje, kateremu si prisluškoval v življenju! Prežih I 12
- 6 – Njeno bistvo je ostalo tako nesprenljivo kakor prostorski organizem, katerega v vsem svojem razvoju vselej jasno zrcali. Stele 28
- 7 Ljubljano, gledano v njenem prostoru kot celoto z višin, smo svoj čas primerjali pahljači, katere ročaj je hrbet grajskega hriba; Stele 57
- 8 Izmučilo me je tudi delo v uradu, kateremu nisem bil več kos. H ur 69

V navedenih primerih je v 4, 5, 6 *kateri* uporabljen namesto veznika *ki* (vsaj v isti funkciji). Morda gre za stilno razliko in je *kateri* v tej funkciji bolj splošen in manj določen od *ki*. V primeru 7 je *kateri* v funkciji posesivnega genitiva: oblika *s ki* bi se glasila »*ki njen ...*«. Tudi ta oblika se uporablja, vendar je med obema uporabama stilna razlika.¹²⁷ Primer 8 je primer narativnega relativnega stavka, velja pa zanj isto, kar smo povedali za primere 4, 5, 6.

18.2.2 *Kateri* v sklonih s predlogi

18.2.2.1 Brez izraženega napovedovalca zveze v t-stavku (atributivni stavki)*)

- 9 – če bi nam ne dali zanjo razlage posebni ekonomsko-politični momenti, o katerih bomo koj govorili. Brn LZ 35, 107
- 10 (Kritika) Tesno mora biti zvezana z vsemi idejnimi, socialnimi, filozofskimi in življenjskimi problemi dobe, v kateri živi – Ocvirk LZ 35, 3
- 11 On bi lahko govoril o čemerkoli, tudi o obalni artileriji, pri kateri je bil v Črni gori. Kov lr 159

¹²⁷ Spet je v tej funkciji pos. gen. *katere* neoznačen, medtem ko je oblika *ki* + anaforični zaimek označena. Oblika ima namreč posebno stilno funkcijo privzdignjenega stila.

*) Komentar avtorice naslovu 2.18.2.2.1 smo prestavili iz tekočega besedila sem v opombo (op. ur.): Včasih navajamo več konteksta, kot bi se na prvi pogled zdelo nujno potrebno, samo da bi lažje ugotovili funkcijo relativnega stavka.

- 12 Mama se je obrnila od velikega pločevinastega lonca, v katerem je brbotala vrela voda s kolači belega perila – Kov lr 161
- 13 Njegove bele, zelo majhne roke, na katere je bil zmeraj tako ponosen, so počivale brez življenja na odeji. Mih hv 14
- 14 Tistega dne ga ni bila razburila ona, bila je le žrtev, nad katero je iztresel svojo nejevoljo. Bevk 8
Primer predstavlja poudarjeno konstrukcijo.
- 15 Deček se je zdrznil pred izhojenimi črvivimi stopnicami, po katerih sta se vzpenjala, in tudi hiša, hodniki so bili stari. Lokar pd 13
- 16 Kljub ponovnim pretnjam in svarilom, s katerimi je hotela mladenka mirno doseči konec takemu početju, je neprestano silil vanjo. Jarc nm 265

18.2.2.2 Z napovedovalcem zveze v t-stavku

- 17 Privid je edini paradiz, iz katerega ne moremo biti pregnani. G 26
- 18 – je izpremenil svoj odnos do istega kmečkega ljudstva, iz katerega je izšel Gubec – Brn LZ 35 115
- 19 Devet sto drugega smo imeli manevre v teh krajih, o katerih prej še slišal nisem. Ing nnd 11
- 20 V tej samoti, v kateri je bil pogosto navezan zgolj na njeno družbo, mu je to zmerom hudo delo. Bevk 8
- 21 Ali je tole resnična sreča, tista najvišja in najpopolnejša, o kateri je sanjaril. Kajzer mdn 28
- 22 To je izrazit znak tvornega zatona in notranjega propadanja, popolne življenjske amuzičnosti, tiste razklanosti, iz katere ne more nastati prav noben res umetniški umotvor. Ocvirk LZ 31, 1
Konstrukcija je uporabljena za poudarek.

18.2.3 *Kateri* uvaja narativne stavke

- 23 Mare je bila prinesla mokro brisačo, s katero mu je hladila čelo. Mih hv 12
- 24 Mimogrede je položil orhidejo, za katero se mu je zahvalila z očaranim vzklikom, na krhki bonheur du jour – Mih hv 28

- 25 Kri ji je oledenela v žilah. Bilo je strašno bledo lice,
v katerem je blazno gorelo dvoje oči. Pr 10, 322
- 26 Vsa blatna sta se dokopala do zadnje stene, za
katero sta našla komandanta. Arih 39
- 27 Mirno je stala vila na vrhu položno zleknjenega vrta, obdana
z gručo smrek, pred katero je samevala uta. Jarc nrm 270
- 28 Pokazal je Tolstojevo Kreutzerjevo sonato, iz katere mu je
začel čitati nekatere najvažnejše odlomke. Jarc nm 273
- 29 Doline so se bile že davno ovile v modrikasto senco, iz katere
so se oglašali glasovi pastirjev in mukanje živine ... Pr 10, 251
- 30 Pika je bosa stopila čez umazano perilo, razmetano po
podu, odprla okno in se ozrla na ulico, po kateri je brzela
množica moških in deklet v modrikastem jutru. Kov Ir 158

V vseh navedenih primerih uvaja *kateri* stavke, ki bi jih lahko uvajal tudi priredni veznik – ali pa bi bili povezani z ostalim tekstom brez veznika (asindeton), npr.: 23 – *brisačo in mu hladila* –; 24 – *mimogrede je položil orhidejo – zanjo se mu je zahvalila z očaranim vzklikom – na krhki ...*; 25 – *Bilo je strašno blede lice, v njem je blazno gorelo dvoje oči*. 26 – *do stene, za njo sta našla* –; 27 – *do stene, pred njo je samevala* –; 28 – *Kreutzerjevo sonato in mu začel čitati najvažnejše odlomke*; asindeton je tudi v primerih 29 in 30. V vseh teh primerih izraža relativno vezno sredstvo formalno zvezo med stavkom, ki ga uvaja, in med t-stavkom, vendar med stavkoma po pomenu in razmerja podrednosti. Taki primeri so pri vseh vrstah relativnih stavkov in postavljajo zaradi tega vso kategorijo glede na vezno sredstvo na mejo med priredne in podredne stavke, po pomenu pa so to docela priredne zveze.

Kar se tiče konkuriranja med *ki* in *kateri* pri posameznih pisateljih, je treba pripomniti – ne da bi za to imeli točne podatke – da nekateri pisatelji uporabljajo bolj na široko *ki*, drugi *kateri*.¹²⁸ Pri predložnih oblikah so oblike s *ki* določene (s stilno funkcijo jezikovne privzdignjenosti), oblike s *kateri* ne. Težko pa bi to trditev posplošili. Na razširjenost uporabe vpliva precej stanje v dialektih¹²⁹ (razširjenost *kateri*).

¹²⁸ Trditev je postavljena na osnovi gradiva in je njena vrednost predvsem v splošnem vtisu, frekvenca tega ali onega veznega sredstva ne pove dosti, ker so teksti, ki smo jih izpisovali, različni. Gre samo za bolj ali manj absolutno izbiro tega ali onega veznega sredstva.

¹²⁹ Zlasti v štajerskih dialektih je *kateri* kot relativ precej razširjen.

18.3 Oziralni zaimek – prislov *kar*

Obseg uporabe veznega sredstva *kar* je mnogo širši kot pri doslej omenjenih relativnih veznih sredstvih. Oziralni zaimek *kar*¹³¹ označuje v splošnem, da vsebuje k-stavek nekaj abstraktnega, odmaknjenega, *kar* pa dopolnjuje t-stavek lahko na dva načina tako kakor v primeru, ko uvaja stavek *kateri* ali *ki*. Vendar *kar* ni v isti vrsti z zgoraj omenjenima veznima sredstvoma, od njih se razlikuje tako po pomenu kot po funkciji. Vezno sredstvo *kar* uvaja vsebinske odvisnike k zaimku *to* (nikoli k zaimku v drugem spolu ali številu), lahko pa tudi samostojne relativne odvisnike, ki dopolnjujejo ves t-stavek in jih je mogoče razrešiti s pomočjo asindetona ali priredja. Pri teh tipih kar-stavkov je napovedovalec zveze redek. Vsebinski stavki z napovedovalcem *to* ali brez njega so po funkciji subjektivi, objektni in atributivni odvisniki. Primeri:

18.3.1 *Kar* brez napovedovalca zveze uvaja subjektne odvisnike (1. oblika k/t, 2. t/k)

I.

- 1 (Kopač jih ni poslušal in jih ni razumel). *Kar* je zvedel, je bilo dovolj. Kavčič čsnp 11
- 2 *Kar* je bilo pri Plebanusu morda še novost, postaja od dne do dne bolj obrabljena manira – Ocvirk LZ 1935, 9
- 3 (Vlak je z znanim izpodrezavanjem v tiru na ovinku zavozil v usek. *Kar* naj bi bilo po sprevodnikovi misli kup kamenja, se je zdaj prikazalo v dalji – Rb 11
- 4 – *kar* je nekoč bilo voda, se je hotelo brezobzirno pretakati med kamni; *kar* je bilo cesta, je hotelo še naprej obstajati v svojem prahu – Rb 9
- 5 *Kar* sem slišal potem domobranskih, mi je trgalo uho in žalilo slovenski čut – Žup V 121
- 6 *Kar* je na svetu lepega in dobrega, *kar* je po mestih in gradovih, bo tvoje. C zs XVII 22
- 7 *Kar* je bilo človeka v meni, je ležal zapečaten v zadnjem predalu pisalnika poleg prvih rokopisov in mladostnih pisem. IzC sp 75

¹³¹ Prim. SS 1956: 144 in sl.

2.

- 8 (V takšnih trenutkih je Kopačevo zapustila razsodnost.) Vsa strta
in nebogljena je šla odpirat, naj se zgodi, kar hoče. Kavčič, čsnp 6
- 9 Zgodilo se je, kar je najmanj pričakoval.
- 10 Saj je bilo pošteno, kar je povedal kmet. Pr 10, 250

Možnost obeh konstrukcij t/k in k/t (tu mislimo tudi zvezo tkt) ne pomeni, da imajo vse možne konstrukcije s *kar* enak pomen; zaprte konstrukcije k/t so sestavni del konstrukcij, kjer sta oba dela tesno vpletena v konstrukcijo in k-stavek zahteva t-stavek, saj je ta brez k-stavka nesmisel. Pri konstrukcijah z obratnim zaporedjem (k/t) pa je t-stavek samostojen, čeprav je k-stavek vklopljen vanj z isto gramatično funkcijo kakor v prvem primeru. Oba tipa stavkov vsebujeta vsebinske odvisnike, zaporedje je sicer odvisno od teksta, vendar je tip k/t označen, tip t/k pa neoznačen.

18.3.2 *Kar* brez napovedovalca zveze uvaja objektne odvisnike (1. oblika k/t, 2. oblika t/k)

I.

- 11 Že zdaj se je zavedal, da se bodo prav taki, kakor je
bil Korel, po vojni hvalili, kako niso nikomur nič
hudega storili, in kar so – so po zapovedi. Arih 33
- 12 Ne smem! Kar bom jaz govorila z vami,
sme slišati vsakdo. Pr 10, 292
- 13 Kar je Martin še prebral, Perun ni več slišal – In sr 44
- 14 Kar je gnilega, moramo brez usmiljenja izrezati. In sr 45

2.

- 15 Zgubil sem, kar nisem nikoli imel– Lokar he 118
- 16 Čeprav bi prišle listine v nepoklicane roke, bi mi zaradi tega še
nihče ne mogel vzeti, kar je po vsej pravici mojega – Mih hv 126
- 17 In komaj sta z Bertom pozidala ob njivah, kar
so Amerikanci razsuli s svojimi tanki, je Sandro
prišel v kuhinjo s krampom: Rb 19
- 18 Stari je plačal, kar je moral plačati. P nk 8
- 19 Ne začenjaj znova, kar sva stokrat že zaman premlela. Kozak 9

Za navedene primere s funkcijo objektivnih stavkov velja glede razmerja struktur isto, kar smo ugotovili pri subjektivnih odvisnikih brez napovedovalca zveze. Kadar je napovedovalec zveze izražen, velja zanj isto kot zgoraj tudi pri zaporedju struktur t/k in k/t. Pogoste so tudi strukture tkt, pri čemer je prvi t le napovedovalec zveze.

18.3.3 *Kar* uvaja subjektne odvisnike (z napovedovalcem različne konstrukcije)

- 18 Vse tisto, kar jo je obdajalo in je bilo za kmečke razmere že majhno razkošje– Kavčič, čsnp 12
- 19 Vse, kar ga je obdajalo – dom in šola – se mu je zdelo zanj brezpomembno. Jarc nm 258
- 20 Bil je vse tisto, kar si je Marina kdaj predstavljala, da mora biti odličen gospod
Mih hv 146¹³⁴ – Pravzaprav uvrščamo v to kategorijo konstrukcijo, ki bi jo lahko imenovali vsebinski stavek ob povednem določilu (ki je napovedovalec zveze) – stavke bi lahko imeli za odvisnike – povedna določila. Iste vrste stavek je v primeru:
- 21 Edino, kar dosežejo s svojo norostjo, je to, da dajejo potuho in pretvezo šarlatanom, ki se skrivajo pod masko blaznega idealista, da laže kradejo denar in glorijo ...
- 22 – a v njem je tičalo nekaj, kar je Branko imenoval partizanski duh. MM 177
- 23 Takrat se je zgodilo nekaj, kar me prešine z neznano grozo še ob spominu. C zs XVII 22
- 24 Moj bog, to je res nekaj takega, kar bi bilo nad vse dobro lepo. Kr podl 28
- 25 Vse se mu bo zdelo umazano, kar je v resnici čisto, in počutil se bo kot zelo dobro bitje
Kov Ir 152 Primer je mogoče uvrstiti tudi med narativne stavke: Vse se mu bo zdelo umazano, čeprav je v resnici čisto –
- 26 »Nekaj je v Bohoriču,« si je še isti večer zapisal v dnevnik, »kar veže, kar izseva toplino. Jarc nm 259

¹³⁴ Primer predikatnega odvisnega relativa (vsebinskega odvisnika) je redka konstrukcija. Prim. o tem tudi Šmilauer 1947: 158 in sl.

- 27 Pravil sem, da leži že v sami besedici »smrt« nekaj strašnega, usodnega, kar nam vzbuja mraz v hrbtu in dviga lase – C zs I 158

Isti napovedovalci zveze, ki izražajo določeno ali nedoločeno celoto – ali enostavno kažejo na vsebino k-stavka, so v t-stavkih, kjer opravlja kar-stavek funkcijo objektnega odvisnika.

18.3.4 *Kar* uvaja objektne odvisnike (z napovedovalcem različne konstrukcije)

- 28 Ko se je sinoči mami vrnila od tebe, mi je povedala marsikaj, kar prav nazorno osvetljuje tvoje mišljenje o meni. Mih hv 8
- 29 Vsega boš imel, kar hočeš ... G 33
- 30 Dotod ne kaže zagrebški družbeni ustroj nič takega, kar bi mu ne dajalo v današnjih socialnih odnosih izjemen položaj. Brn 106
- 31 – umetnost je v resnici izražanje tistega, kar je v človeku neizpremenljivega – Ocvirk LZ 1935, 2
- 32 – so vsa vprašanja narodnosti, socialna dela in vsega tistega, kar budi danes boj za red in čisto pravico na svetu, dana za nas sama po sebi – Koblar DS 1933, 5
- 33 On pa začne izlagati na mizo pred njo vse, kar jo je moglo še veseliti – Pr 10, 129
- 34 Kako naj jim z beraštvom besed, ki jih znajo, pove tisto, kar se že dva tisoč let oznanja v tisoč in tisoč besedah? Bevk 38
- 35 Črta sem cenil in spoštoval, a Perun je rušil ne samo to, kar je Črt napravil, marveč tudi to, kar smo mi vsi skupaj napravili. In sr 45

Med različnimi napovedovalci je seveda pomenska razlika. Zaimek *tisti* namreč drugače napoveduje vsebinski relativni stavek kakor nedoločni zaimek *ves*: vendar gre v vseh navedenih primerih za vsebinske odvisnike in smatramo zaimek (*tisto* oziroma *vse*) za sestavni del konstrukcije.

18.3.5 Relativne vsebinske odvisnike v objektni funkciji uvaja zaimek *kar* v raznih odvisnih sklonih

- 36 Kaj bi mogel Slovenec povedati Srbom in Črnogorcem o Gorskem vencu, česar ne bi že sami vedeli! Žup V s 116
- 37 Tisto mi očita, da nimam, je sovražno pomislila Marina, tisto, o

- čemer sama nisem nikdar vedela, kaj je, česar nisem mogla nikdar zgrabiti, po čemer sem zmeraj tako hrepenela – Mih hv 215
- 38 In tedaj se je zgodilo nekaj, česar don Jeremija ni pričakoval. Bevk 10
- 39 Imel je mnogo prijateljev, odlične zveze, na uho mu je prišlo marsikaj, o čemer se drugim še sanjalo ni ... Bevk 11
- 40 – spomnil sem se njegove delitve kulture in umetnosti na »črni« vsakdanji ter na »beli« kruh, pri čemer je pod črnim treba razumeti katoliško-religijozno, pod belim pa liberalno umetnost. Vodnik DS 1933, 116
- 41 V naglici vam moram razodeti, od česar zavisi vse moje življenje. G 48
To konstrukcijo navajamo iz gradiva, čeprav danes ta izrazna možnost ni več živa. Namesto nje bi uporabili vprašalnico *od česa*.

Posebej za obliko *česar*, pa tudi za druge oblike velja, da se v pogovornem jeziku vse bolj pogosto uporablja *kar*, ki postaja s tem vse bolj veznik, podobno kot je veznik *ki*.¹³⁵ Zlasti pogosto se uporablja oblika *kar* namesto genitiva *česar*:

- 42 Vsi se vtikamo v nekaj, kar nam pravzaprav nič mar. MM 164¹³⁶

Ker je mogoče večino navedenih primerov z različnimi oblikami *kar* izraziti enostavno s *kar*, ne da bi se pomen spremenil – drugačno stanje v knjižnem jeziku je pogojeno predvsem s slovničnim pravilom, se zdi, da bo šel razvoj – kjer bo to mogoče – v smer ločitve oblike *kar* od drugih oblik, kar je pogojeno že z razliko oblik.¹³⁷ Pri zanikanem *česar* v k-stavku je pogosta zamenjava s *kar* predvsem, če je t-stavek pozitiven. Za primer navajamo:

- 36 Kaj bi mogel Slovenec povedati Srbom in Črnogorcem o Gorskem vencu, kar ne bi že sami vedeli!

¹³⁵ Nesklonljive oblike: oblikovna oddaljenost nesklonljivih oblik povzroča prehajanje zaimka *kar* v sfero veznikov: tako postaja *kar* drugi relativum generale, gl. op. 114. To je toliko bolj mogoče, ker je krog funkcij zaimka *kar* zelo širok. Tudi se po funkciji ujema s funkcijo drugih slovanskih relativum generale.

¹³⁶ Zanikani predikat bi nujno zahteval genitiv oziralnega zaimka, če ta ne bi funkcioniral kot nesklonljiv.

¹³⁷ Že Breznik navaja, da se *kar* rabi v sklonljivi in nesklonljivi obliki.

- 37 – tisto, kar sama nisem nikdar vedela, kar nisem mogla nikoli zgrabiti, po čemer sem zmeraj tako hrepenela –
- 38 – nekaj, kar don Jeremija ni pričakoval.
- 39 – marsikaj, kar se drugim še sanjalo ni –

Primer 40 je primer narativnega relativnega stavka in lahko obliko *pri čemer* zamenjamo samo z obliko *pri tem*, primer 41 pa je primer (kot smo omenili) napačne uporabe relativnega *česar* namesto vprašalnega *česa* v dopolnilnem stavku. Iz tega sledi, da ostanejo nezamenjane le predložne oblike, te pa utegnejo sčasoma učinkovati kot prislovi in ne kot odvisni skloni zaimka *kar*.

18.3.6 Kar-stavki kot dopolnila pomena različnih zaimkov v različnih funkcijah v stavku (vsebinski atributivni odvisnik)¹³⁸

V teh primerih ne gre za objektivne stavke z napovedovalcem zveze. Kar-stavki oblikujejo sintagme, ki opravljajo v stavku funkcijo različnih stavčnih členov. Tudi ti tipi stavkov so pravi vsebinski odvisniki, njih gramatično funkcijo v zvezi določajo oblike zaimkov, ki jih k-stavki dopolnjujejo. Posebej jih navajamo zaradi analogije z ostalimi vsebinskimi odvisniki.

- 43 ... ga ... pokrije z odejo in vsem, kar z naglo roko doseže. G 40
- 44 Misel na mater, na svaka Franceta, na vse, kar ji je živelo do tistih dob ... Pr 10, 322/323
- 45 Nekaj je bilo v vseh nas, nekaj, kar jo težko izraziti z besedami; Kajzer mdn 41
- 46 – saj je bila poslej precej ravnodušna do vsega, kar se je dogajalo okoli nje – Mih hv 106

V to kategorijo uvrščamo tudi primere, kjer je *kar* neke vrste prilastkov vsebinski odvisnik pridevnikov, determinant v komplicirani sintagmi ipd.:

- 47 Nekaj težkega, kar naj bi bil Ronko, se je skoraj zavalilo za meno. Kavčič čsnp 54
- 48 Opazil je vse odtenke čustev, kar jih le more izraziti človeška duša, od prepadenosti, do globoke užaljenosti in upora. Bevk 42

¹³⁸ Ti stavki pravzaprav tvorijo z določujočim zaimkom, napovedovalcem zveze, eno sintagmo: njena funkcija v stavku je določena s funkcijo napovedovalca zveze.

- 49 (Prve trenutke je bil zelo razočaran.) Ples je bil v hipu oropan vsega božanskega, kar mu je prej pripisoval. Kajzer mdn 10
- 50 – preživeli so otroška leta lepše, kakor mi in ostali bodo možje, kar mi – nikoli nismo bili. Kov Ir 139, 1954
Tudi ta primer bi bilo mogoče uvrstiti med narativne odvisnike – na drugi strani pa med neke vrste atributivne odvisnike: v navedenem primeru se kar nanaša na ves stavek in hkrati predvsem na besedo, ki je v tem stavku nosilec stavčnega poudarka: *možje*.

Iz navedenih primerov bi pravzaprav lahko sklepali, da je razlika med primeri, ko nastopa *kar* brez t-elementa »samostavno«¹³⁹), in med primeri, ko dopolnjuje določne in nedoločne zaimke (*nekaj, marsikaj* itd.).¹⁴⁰

18.3.7 *Kar* je sinonimen s *kolikor* (z anaforičnim zaimkom v partitivnem genitivu)

- 51 Seveda, le zgrnite na Peruna vse blato, kar se ga je nabralo v tem mestu! In sr 31
- 52 Smo tik pred splošno nemško ofenzivo, najbrž največjo, kar smo jih do zdaj doživeli. In sr 45
- 53 Sveta sicer ne vidiš mnogo, ker zapirajo pogled na jug trebeljanski hribi, na severu pa hribi Svetega vrha, a kar ga vidiš, je prezanimiv in prelep dolenski svet. Prežih I 39

Prim. dopolnilno obravnavo pri *kolikor*.

18.3.8 *Kar* je sinonimen s *kot*

Ti primeri so redki, vendar je možnost takšne konstrukcije v pomenu in funkciji *kar*: da namreč deiktično povzame vsebino vsega t-stavka. Primeri:

- 54 Bajto sem prepisala na hčerko in sebi zagotovila kot, kar je pri taki bajti pač mogoče. Prežih I 47
- 55 Nekoliko trdo, osorno, kar ni bila njegova navada, je dejal: »Partizan!« Kavčič čsnp 42

¹³⁹ Prim. SS (1956: 143 in sl.): *kar* je samostalni relativni zaimek, napovedovalec zveze ni omenjen.

¹⁴⁰ Od napovedovalcev je omenjena samo zveza *use to, kar, nekaj, marsikaj* pa ne – torej nedoločna vrsta določujočih zaimkov (prim. op. 121). Razlika je med tipi zaimkov, ki jih kot napovedovalce zveze prenese *ki*, pa med tipi, ki jih prenese *kar*.

Zamenjava *kar s kot, kakor* v obeh primerih ne spremeni pomena zveze: 54 – *in sebi zagotovila kot, kakor je pri taki bajti pač mogoče.* 55 – *Nekoliko trdo, osorno, kakor ni bila njegova navada, je dejal* –.

18.3.9 *Kar* uvaja relativne narativne stavke

Kot druga relativna vezna sredstva uvaja tudi *kar* stavke, ki po svojem pomenu niso relativni odvisniki. Največkrat to po pomenu sploh niso podredni stavki: v formalnem pogledu stavke sicer uvajajo relativna vezna sredstva, po pomenu pa so to različne priredne ali nerelativne podredne zveze.¹⁴¹ S prirednimi konstrukcijami (sindetičnimi ali asindetičnimi) lahko zamenjamo *kar*-stavke v naslednjih primerih:

- 1 Pojedel je cvrtino, popil še stekleničko špirta, vmes pokadil cigareto, kar je bilo za naše piparje čudna stvar, dokončal pripovedovanje in se dvignil. Kr isjr 14
- 2 Drugič: zaljubljeni ste v Minko, ki sva jo takrat videla, ko sva se peljala mimo; in če hočete občudovati mojo bistroumnost, kar bi mi bilo zelo prijetno: vedel sem takoj, da se boste zaljubili vanjo.
- 3 Silvan Kandor je bil v suknji in v klobuku, kar ga je delalo manj mladega in mu dajalo nadih solidnosti. Rb 22
- 4 Nora se je sklonila nad mizico, kar je zdaj prvič storila – Rb 155
- 5 Jenko mu ni le »cvet svojega obnebja«, kar lahko trdimo bolj ali manj o vsakem pesniku – ampak je celo orisal kot duševno tragično posledico njegove zemlje – Ocvirk LZ 1935, 7
- 6 Tudi slogovno je Pregelj izrazil eklektik, ki zna nabrano samosvoje uporabiti in preliti, kar je seveda neke vrste odlika, a ne umetnost. Ocvirk LZ 1935, 5
- 7 Poštenjak od nog do glave, ta Tonejec, ampak starina, gospodična, in nekoliko netakten, kar ste gotovo opazili. Pr 10, 121
- 8 Ta doba – je v hrvatski kulturni zgodovini zaznamenovana kot »doba krize«, kar je tudi res bila. Brn LZ 35, 107
- 9 Vse znake svojega porabnega nastanka ohranja; iz zasebne vloge pa se razširi v družbeno in reprezentativno, kar

¹⁴¹ Prim. Kopečný 1958: 280 in sl., Zawadowski 1952, Sovrè 1939, Pogorelec 1959: 143–155.

- vpliva posebno na razvoj vsem dostopnih elementov, dohoda, veže, dvorišč, dvoran in fasad. Stele 28
- 10 Sestra je bila edina, ki mu je prigovarjala, zato se je pri svojem politiziranju po navadi samo z njo menil, razen kolikor mu ni kateri od domačih ali onih pri mizi česa oporekel, kar pa se je le redko kdaj pripetilo. P nk 41
 - 11 Ljudje so sicer ostali prijazni, kakor so bili nekoč, vendar se je marsikaj spremenilo, česar najbrž niti sami niso opazili, kar sta opazila samo Koštrčeva. Kr podl 39
 - 12 Skozi ključavnico ni več padel žarek luči, kar ga je užalostilo in je rekel otožno Ani – Kr podl 39

V primeru 1, 2, 5 uvaja *kar* vrinjene stavke, ki jih je mogoče izraziti tudi z asindetonom, v asindetični varianti bi opravili demonstrativno funkcijo z zaimkom *to*: 1 – *pokadil cigareto, to je bilo za naše piparje čudna stvar* –; 2 – *in če hočete občudovati mojo bistroumnost – to bi mi bilo (namreč) zelo prijetno*; 5 – *Jenko mu ni le »cvet svojega Obnebj«, (kajti) to lahko trdimo bolj ali manj o vsakem pesniku* –. V primerih 2 in 5 je mogoče ob zamenjavi veznega sredstva *kar* uporabiti poleg demonstrativa *to* še vezni adverb *namreč* ali *kajti*. V drugih primerih spet ima *kar* samo funkcijo demonstrativa (3, 4): 3 – *Silvan Kandor je bil v suknji in klobuku – to ga je delalo manj mladega* –; 4 – *Nora se je sklonila nad mizico – (in) to je zdaj prvič storila*: – Možnost zamenjave z asindetonom kaže, da gre pri narativnih relativnih stavkih za mejno konstrukcijo med priredjem in podredjem. Navedeni stavki imajo vedno odprto konstrukcijo (zaporedje t/k), stavek s *kar* pomeni pojasnilo prejšnjega stavka. V nekaterih primerih (že 3) je mogoče *kar* zamenjati z zvezo *in to, toda to* itd.: 8 – *zaznamenovana kot »doba krize«, in je to tudi res bila*; 9 – *pa se razširi v družbeno in reprezentativno, in to vpliva posebno na razvoj vsem dostopnih elementov*; 12 – *ni več padel žarek luči, in to ga je užalostilo* –. V teh primerih je v k-stavku posledica tistega, kar se je zgodilo (se dogaja v t-stavku): ob zamenjavi izrazimo ta odnos z *in* – sam *to* namreč ne zadostuje. Vezno sredstvo *kar* v vseh navedenih primerih predvsem poudarja zvezo med t-stavkom in k-stavkom, vendar samo pomena in značaja zveze natančneje ne določa.¹⁴³ Zveze s *kar* pa služijo tudi kot izrazno sredstvo v

¹⁴³ *Kar* v narativnih relativnih stavkih veže s funkcijo deiksisa: veže naprej in nazaj; ker vsebini stavkov nista v pravem relativnem razmerju, tudi ni mogoče, da bi učinkovali kot pravi relativni stavki. Funkcija oziralnega adverba *kar* je podobna funkciji prirednega veznika.

poudarjenih konstrukcijah, ki bi jih lahko v ekspresivno neobremenjenemu¹⁴⁴ govoru opustili (glej gori pri zvezah s *ki*), na primer:

- 13 Prvo, kar nam v njegovi zamisli karakterja udari v oči, je dejstvo, da je načelo idealizacije dosledno prenesel vanj. Pat. Osnove 194
- 14 Najmanj, kar lahko pričakuješ, je, da te degradirajo – In sr 31

V primeru 13 bi bila ekspresivno neoznačena konstrukcija s sicer istim pomenom v prostem stavku: *V njegovi zamisli karakterja nam najprej udari v oči* –. V primeru 14 je poudarjevalna konstrukcija še bolj očitna, saj se besedni red z izpustitvijo *kar* ne spremeni: *najmanj lahko pričakuješ, da te* –

18.3.10 *Kar* kot časovni veznik

Oblika *kar* kot časovni adverb¹⁴⁵ (glej gori pri časovnih veznikih *odkar* itd.) je lahko sinonim za časovne veznike *odkar*, *ko* itd. Primeri:

- 17 Dvajset let je minilo, kar sem tako govoril pred razžarjenimi obrazi – Žup V 108
- 18 Bolj ko so se odmikali dnevi, kar sem fanta zadnjič videla – GN 14
- 19 Marina je hotela reči, da je ni doma, kar se vrata za hišno počasi odpro, vendar sprva ni bilo videti nikogar – MM hv 274
- 20 Dva dni je od tega, kar je prišlo pismo. Kavčič čsnp 45
- 21 Že nekaj časa je, kar je opustil misel, da bi lahko prvi, naj starejši par še slekel. Lokar pd 58
- 22 Prvo so ji bile, kar sta se vzela, vsakdanje skrbi. Ing nnd 19
- 23 Kar je prejšnji dan stopil na domača tla in lahko gledal nad seboj domače nebo, vdihaval – je govoril glasno – Ing nnd 10

O vsakokratnem pomenu odloča pomen teksta, predvsem pa razmerje časa: v 19 pomeni stavek, ki ga uvaja *kar*, dejanje, ki se je nenadoma zgodilo

¹⁴⁴ Tako imenovane konstrukcije z izpostavo. Več o tem gl. zgoraj pri vezniku *ki*. Gl. op. 119.

¹⁴⁵ Po latinski gramatiki imenuje Breznik zveze s časovnim *kar* relativne zveze. Prim. Breznik (1934: 213): »V stavkih s *kar* se izreka nepričakovan dogodek. To je odtod, ker pripovednik v prvem stavku ne pokaže na misel drugega stavka, t.j. prvega stavka ne podredi drugemu, v katerem se izreka glavna misel.«

istočasno z dejanjem v osnovni zvezi (*Marina je hotela reči, da je ni doma.*). V primeru 20 je časovno razmerje izraženo z demonstrativno zvezo v t-stavku *od tega*. V obeh primerih (19, 20) ima *kar* pomen časovnega veznika *ko*. V vseh drugih navedenih primerih je časovni veznik *kar* sinonimen z veznikom *odkar*.

(Primerov, ko *kar* opravlja funkcijo poudarjevalnega adverbja, ne navajamo, ker v teh primerih *kar* ne opravlja vezne funkcije: npr.: *Vzbičen, kar (= naravnost) opojen od svojih besed, je mahal z rokami* – Jarc nm 282)

18.3.11 *Karkoli*

V funkciji *kar* brez napovedovalca zveze kot veznega sredstva v subjektivnih in objektivnih odvisnikih se uporablja tudi *karkoli*; razlika med obema veznima sredstvoma je določena s partikulo *koli*:

- 15 Karkoli je mati storila, karkoli je rekla,
nič jim ni bilo po volji. P nk 10
- 16 – bila so pripravljena, prebijati se skozi zasede,
kazati osovraženim Nemcem prijazen obraz,
lagati, storiti, karkoli jim je ukazal. MM 66

Partikula *koli* izraža nedoločenost, poljubnost in večkratnost. Posebnost je, da napovedovalca zveze ni v nobenem primeru in da ga tudi ni mogoče vpeljati po katalizi. Oblika *karkoli* je poudarjena varianta za zvezo *to, kar* ali (*to*) *kar*.

18.4 Relativni zaimek *kdor*

Relativni zaimek *kdor* je po svoji funkciji pravzaprav varianta zveze *tisti, ki*, vendar varianta z omejenim pomenom (določena). *Kdor* označuje samo osebe, uvaja pa sam ali s svojimi oblikami subjektivne in objektivne stavke. Najpogostejša struktura je zaprta struktura k/t (*kdor*-stavek je nujni sestavni del t-stavka). Obrnjena struktura t/k ima stilno vrednost poudarjanja. Razumljivo je, da *kdor* ne potrebuje napovedovalca zveze, vendar je pri strukturah k/t včasih demonstrativni element v t-stavku, zelo redka pa je tudi zveza *tisti kdor*. Primeri:

- 1 Kdor je začutil sladko hrepenenje in iskal svojo
dušo, prišla mu je naproti. C zs I 188
- 2 Kdor ga je opazoval natančneje, videl je na njegovem
obrazu celo neko čudno bojazn in zadrego – C zs I 167

- 3 Lici Terezini sta bili težki in polni, in kdor jo je gledal,
pričakoval je nehote, da se razlezeta – C zs I 151
- 4 – srednje poti ni in kdor jo vendarle išče,
ne pride nikamor. IzC sp 56
- 5 Kdor mora na operacijo, je bedasto, da si šepeta: Pahor 155
- 6 Le kdor se je poglobil v sožitje njenega funkcijskega
organizma in zunanjega videza, je doživel
celotno podobo beneške palače – Stele 28
- 7 – razprava pa je bila namenjena vsem in vsakomur,
kdor je mislil, posvetiti se poeziji – Sovre 7
- 8 Srečen, kdor ima takšne starše – Pahor 224
- 9 Kdor ni vaje sreče, ta jo sprejema previdno – Pahor 223
- 10 Kdor hoče rešiti svoje življenje za vsako
ceno, ta ga bo izgubil. Pahor 102
- 11 Kdor bi skušal v teh težkih časih s krvjo poravnati svoje
osebne dolgove, se mu bo otepalo. Kavčič čsnp 28
- 12 Partizanov je malo, visoko v hribih so, ponoči
lahko pride v trg, kdor hoče. Kavčič čsnp 12
- 13 Tam je kakor oltar, vedno poln daritev, in kdor je stal sam
med darovanimi, ga ne mika govoriti o tistih dneh. FK 11

Cankarjev besedni red v t-stavku za k-stavkom bi zahteval posebne obravnave, iz vseh novejših primerov pa je videti, da stoji enklitika (pomožni glagol – kopula) takoj za k-stavkom.¹⁴⁶ V primeru 7 je varianta napovedovalca zveze *vsakdo, kdor*, možno je tudi *vsakdo, ki* (glej gori). V primerih 9 in 10 ponavlja demonstrativ ta demonstrativni element v t-stavku: ti dve konstrukciji močno spominjata na pogojne zveze, kjer je v t-stavku tako kot pogosto v zaprtih strukturah (pogojni da-stavki) zelo pogost demonstrativ v t-stavku. Tu je potrebno dopolniti prejšnje izvajanje, da je *kdor* varianta zveze *tisti, ki*. *Kdor* pomeni namreč osebo, ki je nedoločena; stavek, ki ga *kdor* uvaja, jo sicer določuje, vendar ne gre pri tem za enkratno, točno določeno, konkretno

¹⁴⁶ Cankar ima obrnjen besedni red v t-stavku (enklitika na drugem mestu) bodisi zaradi vpliva starejših tekstov in mode postavljanja besednega reda v starejšem obdobju slovenskega knjižnega jezika (prim. o tem tudi op. 19) – utegne pa to biti tudi posebnost Cankarjevega besednega reda. (Vprašanje je odprto in ga bo treba raziskati.)

osebo, marveč za osebo, ki je splošna – s tem pa se pomen približa časovnim in pogojnim zvezam,¹⁴⁷ ki izražajo večkratnost, splošnost: pomenski odtonek je odvisen od konkretne zveze: 1 – *Ko je začutil sladko hrepenenje in iskal svojo dušo, prišla mu je naproti.* 2 – *Če ga je kdo opazoval natančneje, videl je na njegovem obrazu celo neko čudno bojazen in zadrego* – 3 – *Lici Terezini sta bili težki in polni, in če jo je kdo gledal, pričakoval je nehote* – 4 – *srednje poti ni in če jo kdo vendarle išče, ne pride nikamor* – 5 – *Če mora kdo na operacijo, je bedasto, da si šepeta* – Enako v primeru 6 in 13, tudi v primeru 8, čeprav je tam možnejša varianta *tisti, ki*. *Kdor* lahko veže samo stavke, kjer je isti subjekt v k- in t-stavku; če je subjekt različen, mora stati konstrukcija s *če kdo*: primer: *Če kdo (ne kdor!) bere vse tri časopise redno, upoštevate: – Anketa o vplivih masovnih komunikacij. Navodila, str. 19.* Če bi v primerih 9 in 10 izpremenili konstrukcijo z veznikom *tisti, ki*, bi morali tudi opustiti demonstrativ v t-stavku. V primeru 11, kjer konstrukciji v k-stavku in t-stavku nista istovrstni (prvič tako imenovana osebna, drugič brezosebna konstrukcija), bi bila zamenjava *kdor*-stavka s pogojno zvezo prisiljena, če bi pustili glagol v kondicionalu. Povsem mogoča pa bi bila zveza z glagolom v futuru: *Če bo kdo skušal v teh težkih časih s krvjo poravnati svoje osebne dolgove, se mu bo otepalo*. Ta razlika je zaradi izrazov potencialnosti: v primeru *kdor*-stavka je izražena potencialnost s kondicionalom, v primeru pogojne zveze pa s samim veznikom in bi bila oblika kondicionala poleg veznika *če* redundantna.

Stavki z *kdor* nimajo paralele med relativnimi in narativnimi stavki kakor stavki s *ki, kateri, kar*.

Zaimek *kdor* je v nekaterih primerih, kadar se hoče poudariti posebna posplošenost, poudarjen in pomensko določen s partikulo *koli*:

- 14 Vedel je, kdorkoli bi bil stegnil roko po njem, bi ga bil lahko prijel. MM 179

¹⁴⁷ Prim. Breznik 1934 (212 [§ 328]). Breznik deli oziralne stavke v dve vrsti: 1. v stavke z oziralnimi zaimki, ki se nanašajo na določeno osebo ali stvar, in 2. v stavke z oziralnimi zaimki, ki se nanašajo na nedoločene osebe ali stvari (*kdor, kadar, kamor*). – »Te vrste oziralni zaimki imajo splošen značaj, npr. *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade*; to pomeni: *Če jaz kopljem, bom jaz vanjo padel; če ti koplješ, boš ti padel ...* tj. *kdorkoli koplje, bo padel*. Ker so ti zaimki splošnega (hipotetičnega) značaja, so stavki s temi zaimki hipotetični (pogojni) stavki brez hipotetičnih (pogojnih) veznikov.« Čeprav je Breznik zaslučil vrednost razmerij, ni povezal tega razmerja z delitvijo stavkov po poziciji.

Partikula *koli* transponira relativne zaimke k relativno-nedoločnim zaimkom, ki jih lahko uporabljamo tudi v funkciji nedoločnih zaimkov in ne le v funkciji veznikov, kot relativne veznike in zaimke, npr.: *Ko odhaja, dobi seboj še popotnico – kar koli – nekaj dobi za pot, za življenje*. FK 69.

18.5 Čigar

Varianta genitivne oblike zaimka *kdor*, oblika *čigar* (običajni genitiv je *kogar*) pomeni pripadnost ali lastnino: Oblika je nekoliko knjižna varianta gen. *katerega* ali zveze *ki je njegov*. Primeri:

- 15 V tolikanj kaotični socialni sredini, ki je v toliki meri obtežena z jalovo tradicijo, v mestu, čigar ekonomski odnos do ljudstva – je tako dvomljive vrste, mora nujno tudi kulturno snovanje bolehati na hudi razklanosti. Brn LZ 35, 110
- 16 Tako negativno stališče tega mesta nasproti ljudstvu, čigar politično in duhovno središče naj bi bilo, pa je nujno moralo silno kvarno vplivati na razvoj domačega hrvatskega meščanstva – Brn 108
- 17 Z naivnostmi te vrste pa je vžgal v hrvatskem meščanstvu pravi požar nacionalne ekspanzije, požar, čigar poslednji utrinki tlijo še danes v ideološki vsebini hrvatskega nacionalizma. Brn LZ 55, 107
- 18 Rad je ugovarjal domačemu tovarišu »pevcu«
Kvapilu, čigar govorica mu ni pela. Pr 10, 123
- 19 – je prisopihala za nama Pic z Golim, poleti in pozimi ostriženim, nenavadno klepetavim fantom, čigar največja strast je bila obiranje vseh ljudi. GN 33

Oblika *čigar*, ki jo navaja Breznik⁴ kot varianto gen. *kogar*,¹⁴⁸ SS56¹⁴⁹ pa kot izolirano obliko v genitivu za izražanje svojine (nesklonljivo), je kot varianta zgoraj omenjenega gen. *katerega* ali zveze *ki je njegov* nekoliko literarna oblika.¹⁵⁰ *Čigar* lahko stoji le za oblikami m. in n. sg., za vsemi drugimi

⁴ Prim. stališče v študijah Guberina (1939) in Guberina (1954: 169). Prim. tudi Sandfeld (1936: 1 in sl.) itd.

¹⁴⁸ Obliko *čigar* navaja Breznik (1934: 101 [§ 210]).

¹⁴⁹ Prim. SS 1956: 144.

¹⁵⁰ Na ta problem opozarja tudi F. Vernik (1957: 286).

oblikami stoji *kateri*, lahko pa tudi zveza *ki je njegov, njihov* itd. Ob tem je treba tudi pripomniti, da je »spol« oblike *kdor* zgolj moški, to je: da se veže po kongruenci z moškim spolom deležnikov. Primer: za svojilni genitiv relativnega zaimka ob odnosnici ženskega spola: *Dolga je bila hoja – do vesele, zanosne Zdravljice, v katere toplo luč je poet sklical Slovence* – Žup V 103–104

18.6 Relativni zaimek *kakršen*

Relativni zaimek *kakršen* uvaja korelativne stavke k t-stavkom, v katerih je dejansko izražen ali po katalizi možen zaimek *takšen*. Zaimek *kakršen* je sinonimen adverbu *kakor* in uvaja primerjalne stavke. Kakor vsi relativni zaimki vsebuje deiktični in anaforični izraz – če zamenjamo zaimek *kakršen* z adverbom – veznikom *kakor*, moramo ta anaforični izraz posebej povedati. Primeri:

- 1 – domača kolona: na koncu klanca se je odprla pred njim prav takšna, kakršne se je spominjal vsa leta nazaj – Rb 16
- 2 Priznam, da me je sprva obšel tako divji in neusmiljen srd, kakršnega more občutiti človek samo takrat, kadar ga popade zločinska sla, da bi ubijal. FK 246
- 3 (Temnikar–) Vsa njegova visoka pojava je bila prežeta s ponosom, kakršen Petru Majcnu ni bil všeč. CK bal 6
- 4 Novi glasovi, dotlej neznani toni, melodija, kakršne Slovenci še niso slišali – Žup V 96/97
- 5 (Temnikar–) Stal je visok in vzravnal, prav takšen, kakršen je bil tisti zimski dan, zadnji dan svojega življenja – CK bal 5
- 6 Prišel je vedno z zahodne strani, od Sobote, in jo mahnil proti jugovzhodu, proti Lendavi, kakor da začaran večno kroži v čudnem kolobarju, v kakršnem krožijo zvezde repatice. Kr isjr 13
- 7 Občutek nedelje, spleten iz sončnih žarkov in petja zvonov, kakršnega je poznal že iz mladosti. Bevk 39
- 8 Vrata skednja so velika, črna, ogromna, prostrana, kakršna je svinjarija in zlo, v katerega grem – Arih 40
- 9 Ni napačna, Pepa. Kako jo je sploh dobil, gorjanski škilavec, ki bo umazan in budalast, kakršen je, spravil v nesrečo samega sebe in še druge. Arih 31

- 10 »Nič mi ni! Tak, kakršnega me zdaj
vidiš, sem resničen. Jarc nm 274
- 11 Kakor bi se bilo vse drugo razblinilo, mu je ostala v spominu
samo nebesna modrina, pesem kukavice in cvrčanje murnov
v resasti travi, kakršna raste samo na gozdnih jasah. MM 80
- 12 Rodil se je iz istega trpljenja, kakršno je
pestilo njegovo ljudstvo. FK 175

Včasih je ob nevtralnem *kakor* relativni zaimек *kakršen* posebno stilno sredstvo, ki predstavlja intenzivnejšo stopnjo primerjave kakor adverb *kakor*:

- 13 Čez tri nedelje je gledala dolina šentflorjanska poroko,
kakršne ni gledala prej nikoli – C zs XVI 209.

V vseh primerih je mogoče zamenjati zaimек *kakršen* s *kakor*, ne gre pa vedno za korelacijo *takšen/kakršen*. Napovedovalec *takšen* ali *tak* je izražen v primerih: 1, 5, 10. Po katalizi si lahko tak napovedovalec zamislimo še v primerih 3, 4, 7, 8, 9, 11. V primerih 9 in 11 bi lahko menili, da gre za elipso cele konstrukcije s funkcijo apozicije: 9 – – *umazan in budalast, takšen, kakršen je, spravi v nesrečo* – 11 – – *resasti travi, takšni, kakršna raste samo* –. Običajno se v takih primerih korelativni zaimек opusti. Primer 9 je poudarjevalna konstrukcija, ki bi v nevtralni pripovedi lahko izpadla, ne da bi se vsebina stavka spremenila: – *ki bo umazan in budalast spravi v nesrečo samega sebe* –. Prav tako je poudarjevalna konstrukcija primer 5. Primer 2 je varianta posledične zveze: s *kakršen* + odvisni stavek je poudarjen tisti del povedka, na katerem je teža pripovedi. Napovedovalec zveze v t-stavku je demonstrativni adverb *tako* kot pri tako imenovanih¹⁵¹ posledičnih odvisnikih. Tudi tu bi bila nevtralna konstrukcija lahko: *me je sprva obšel tako divji in neusmiljen srd, da ga more občutiti človek samo takrat, kadar ga popade zločinska sla*. Adverb *tako* je včasih – tako tudi v tem primeru – lahko sinonimen zaimku *takšen* (kadar je determinativ pridevnika in ne glagola!). V primeru 12 je napovedovalec zveze *isti*. Oblika *kakršen* je predvsem literarna oblika, običajnejši so v tem pomenu primerjalni (korelativni) vezni adverb *kakor*, *kot*, *ko*. Za primer navajamo s *kakor* zamenjane zgoraj navedene primere:

¹⁵¹ Večina oznak sprejema pojem posledičnega stavka, čeprav so v tej kategoriji tudi stavki, ki niso posledica nekega prejšnjega dejanja, ampak samo rezultat, kar je širši pojem od posledice: do dvoma v upravičenost termina pridemo ob konkretnem gradivu – forma posledičnega odvisnika je včasih napolnjena s tako vsebino, da bi težko govorili o posledičnosti.

1 – *prav takšna, kakor se je je spominjal* –; 2 – *tako divji – srd, kakor ga more občutiti človek* –; 3 – *s ponosom, kakor Petru Majcnu ni bil všeč*; 4 – *melodije, kakor jih Slovenci še niso slišali* –; itd. Le v primeru 6 je iz pomena razvidno, da bi bil napovedovalec zveze, če bi bil izražen, določni¹⁵² zaimek *nekak*: *kakor da začaran večno kroži v (nekakem) čudnem kolobarju, v kakršnem krožijo* –. Zaradi predložne zveze bi bila tu zamenjava težje izvedljiva (*kakor v njem ...* tudi ni čisto adekvatno!). Strukture so iste kot pri *kakor*: razlika je med strukturami, ki so v pravem smislu korelativne (k/t) in med zgoraj navedenimi odprtimi strukturami, ki s svojo vsebino pojasnjujejo povsem zaključen t-stavek, kar je posebej občutno, kadar ga napovedovalec zveze v t-stavku ne veže na t-stavek. V takšnih primerih gre tudi tu za neke vrste narativne relativne stavke, kakor v primeru 11: – *v resasti travi, takšna raste samo na gozdnih jasab*. Primer prave korelativne zveze je v:

- 14 Kakršen oče, takšen sin.
Pregovor. Primer navajamo zaradi celote. Ta konstrukcija je zaprta in k-stavek nujno napoveduje t-stavek, s katerim je korelacija dopolnjena.

Ker je *kakršen* sinonimen adverbu *kakor*, uvaja tudi naštevanje:

- 15 Druga pa obsega večje skupnosti, kakršne so rodbina, rodovi, plemena, narodnosti, združbe – Stele 13

18.7 Relativni adverb *kolikor*

Adverb *kolikor* ima kot vezno sredstvo raznovrstne funkcije. V prvi vrsti je to relativni adverb načina, ki je v korelaciji z adverbom *toliko* v t-stavku, pri čemer sta konstrukciji enakovredni: možna je torej konstrukcija t/k kakor tudi konstrukcija k/t:

- 1 (In mi smo klali živino, delili moko.) Za našo vas smo je zaplenili samo toliko, kolikor smo je potrebovali. Pahor 247
2 Naša književnost je stara nekaj stoletij, naše leposlovje samo toliko desetletij, kolikor jih je preteklo, odkar je izšla knjiga Prešernovih poezij. Žup V 105

V primerih 1 in 2 je od *kolikor* odvisen anaforični zaimek v partitivnem genitivu, konstrukcija je sinonimna s podobno konstrukcijo s *kar*. V istem

¹⁵² Prim. op. 121.

pomenu se rabi *kolikor* tudi v redki eliptični konstrukciji (*za tisto, kolikor*) v primeru:

- 3 Naj strela ubije nove in stare. Za kolikor bo tam prometa, bi bili tisti stari avstrijski tiri dobri še za sto let. Rb 12

Prav tako je mogoče uvrstiti v tip načinovnih odvisnikov s potencialno partitivno konstrukcijo primere:

- 4 Helena, takoj jutri ga obiščemo in mu poneseemo od vsega dobrega, kolikor bo mogla naložiti Meta. Pr 10, 130
- 5 Bomo takoj popravili, kolikor se da – Pr 10, 22.4

V drugo vrsto stavkov s *kolikor* pa spada zveza s komparativom: v teh primerih je zveza *kolikor – toliko* sinonimna z zgoraj omenjeno zvezo *čim – tem*:

- 6 Kolikor bliže sta prihajala Zapotoku, toliko več je bilo spominov in toliko bolj živi so bili. Ing nnd 14
- 7 – in skušala dati tem večji pomen tem besedam, kolikor bolj preprosto jih je izrekla. Pahor 82

Kakor konstrukcije s *čim – tem* so tudi konstrukcije s *kolikor – toliko* predvsem zaprte konstrukcije. V nekaterih tekstih je *kolikor* sinonimen s pogojnim veznikom, npr.:

- 8 (Vse to davno je danes mrtva) Kolikor pa je ostalo še živo v človeškem spominu, bo tudi od tam splahnelo. Kr isjr 10

V isto vrsto štejem tudi dopustno razmerje med izrazi, izraženo s *kolikor ne* v pomenu *če ne, če že ne*:

- 9 V kreativnosti vsakega časa pa je treba računati z aktivnostjo dveh, kolikor ne treh rodov.

Podobno kakor je zveza *kakor – tako* postala v slovenščini posebna poudarjalna konstrukcija, ki spada pravzaprav v priredje, tako spada v priredje tudi zveza *toliko – kolikor* (veže tudi izraze.)

- 10 Da je Kandor nastopil službo v domačem mestu, ni bilo pripisati toliko njegovi zavestni odločitvi, kolikor preprosto okoliščini, da se je nekje ponudilo mesto učitelja slovenščine. Rb 21
- 11 Njihova lastnost se ne bo izražala toliko po atributih občutij, kolikor po njihovih skladnih merah in po ploskvam vtakanemu dekorativnemu življenju. Stele 61

- 12 Njihov sestav jih manj dejansko vodi k temu cilju, kolikor s svojo ritmiko in perspektivo oči nujno navaja k perspektivnemu žarišču, k apsidi z oltarjem. Stele 49

Med obema konstrukcijama so mogoče zamenjave, in sicer: *kolikor – tako* in *kakor – toliko*. Vendar je med obema zvezama razlika, in sicer je zveza *tako – kakor* v prvi vrsti nevtralna zveza, ki jo uporabljamo tako v primerih navadnega, pozitivnega poudarjanja kakor v primerih poudarjanja predvsem enega izmed členov, zveza *toliko – kolikor* pa pomeni količinsko primerjavo, ki je v poudarjalnih – prirednih in korelativnih podrednih konstrukcijah – lahko samo negativna v prvem delu (*ne toliko*) in poudarjena v drugem delu (*kolikor*), glej zgoraj navedene primere! Isto velja tudi za primere:

- 13 Da je Kandor nastopil službo v domačem mestu, ni bilo pripisati toliko njegovi zavestni odločitvi, kolikor preprosto okoliščini, da se je nekje ponudilo mesto učitelja slovenščine. Rb 21

S to konstrukcijo so sinonimne razne parataktične konstrukcije, npr.: *ne toliko ... ampak*. Primeri:

- 14 Pri tem nisem mislil morda toliko na revščino v bajti pod goro in na veselje, ki ga bo tista sirota, ko bo dobila pisanke pri tem imela, ampak sem bolj mislil na ugled naše kočice – Prežih, Solzice
- 15 Kolikor vem, se že zmlada ne moreta trpeti. – Ing nnd 54
- 16 Kolikor se spominjam, se v naši vasi niso nikdar prida ukvarjali s srečo. Kosmač 5

Poudariti pa je treba, da se za temi stavki besedni red glavnega stavka, ki je omejen z začetnim vrinjenim stavkom s *kolikor*, vendarle spremeni, kakor se spremeni besedni red v podredjih nasploh.¹⁵⁴

18.8 Krajevni vezniki – relativni prislovi

Vezniki – prislovi, ki jih uvrščamo sem, spadajo po svojem pomenu med vezna sredstva relativnih odvisnikov in uvajajo stavke, ki so po svoji funkciji prislovna določila kraja ali prilastki.

¹⁵⁴ V zaporedju stavkov k/t je enklitika (naj bo to kopula ali zaimek) na prvem mestu pred drugimi besedami v stavku.

18.8.1 Kjer

Kadar v glavnem stavku ni nobenega drugega krajevnega prislova, ki bi opravljal funkcijo prislovnega določila kraja, je stavek, ki ga uvaja *kjer*, prislovno določilo kraja:

- 1 »Svoje gorske poti ima rad, najbližje poti in svobodo, da počiva, kjer se mu zdi, in se ustavi, kjer mu ugaja. Pr 10, 241

Konstrukcije so glede na razpored stavkov nevtralne; ponekod v razporedu k/t (neke vrste zaprta konstrukcija) ne gre za krajevni prislov, ampak za neke vrste pogojno konstrukcijo.¹⁵⁵

- 2 Sopotni ... pridušeni šum potokov v teh krajih. Še kjer bi morali šumeti, lijoč se v strmcih, nimajo glasu – Pr 10
- 3 Tudi kjer je bila kljub temu ohranjena stilska enotnost, kakor pri gotskih katedralah ali pri Sv.Petru v Rimu, v resnici to ne drži, ker se je v resnici posrečilo vzdržati samo enoto ... Stele 87

Za zaimkovnimi prislovi kraja je stavek s *kjer* atributivni odvisnik s funkcijo vsebinskega odvisnika, ker daje prislovu vsebino.¹⁵⁶

- 4 – tu, kjer se meri človekova vrednost zgolj po osnovnem in edinem merilu, koliko je kdo sposoben služiti kot objekt izkoriščanja, tu sta tem neštevilnim brezimnim izseljenkam na koncu odprta samo dva izhoda: Brn LZ 35, 105
- 5 – toda mesto na koncu tračnic in na koncu širokega loka, tam, kjer se obala usloči v zaliv, je bilo vsakikrat na drug način njihovo rodno mesto. Pahor 35
- 6 – Morda tudi zato, ker zdaj bi lahko šel do tja, kjer se svet strmo prelamlja navzdol, toda ne videl bi lučk na bregu – Pahor 113
- 7 – tedaj bo ta – svet ozkih baredov s porumenelo travo na mah v luči pozne jeseni kakor svet teras na otoku Capriju ali kjerkoli, kjer je lahko še tako imenitno na svetu. Pahor 108
- 8 Morje je tam spodaj, kjer se ga pobočje dotika, skoraj belkasto – Pahor 147

¹⁵⁵ Glej op. 147. Vendar Breznik neposredno *kjer* tu ne navaja.

¹⁵⁶ Skupaj z napovedovalcem zveze, največkrat prislovom kraja, tvori relativni zaimke eno sintagmo. Prim. obravnavo veznika *ki* v pogl. I/18.1.3–I/18.1.3.2 in veznika – zaimka *kar* v pogl. I/18.3.6.

- 9 Od tod, kjer sta bila, je bilo videti v daljavi Trst. Pahor 182
- 10 (beneška palača): Njeno zemljepisno območje pa je mnogo širše, saj se je uveljavila kot znak beneške moči povsod, kjer je svoj politični, gospodarski in kulturni vpliv uveljavila Serenissima. Stele 30.
V tem primeru je mogoče po katalizi dodati (*povsod*) *tam*.
- 11 Še danes je v njih jasno viden prerez plasti, skozi katere je preraščala evropska kulturna misel od tam, kjer ob Erektejonu na Akropoli zgodovina klije iz mita bajne davnine – Stele 90.

V obeh navedenih skupinah primerov ni mogoče *kjer* nadomestiti z nobenim drugim veznikom ali zaimkom. V celi vrsti drugih primerov pa lahko *kjer* nadomestimo s sinonimnimi predložnimi zvezami zaimka *kateri*, ki označujejo krajevno razmerje (pretežno lokativ, odvisno od rekcije k-stavka). V teh primerih opravlja relativni odvisnik funkcijo atributivnega stavka, ki determinira samostalniki v t-stavku.¹⁵⁷ Adverb *kjer* je sinonimen z zvezo *v katerem* tudi v primeru, ko odnosnica v t-stavku ne pomeni kraja. V takih primerih lahko uporabljamo obliki *kjer* in *v katerem* le kot varianti brez razlike v pomenskem odtenku. Prevladuje oblika *kjer*, medtem ko se uporablja oblika *v katerem* redko za poudarjanje odnosnice.¹⁵⁸

Primeri:

- 12 – Sandro ga je gledal izpod svoje plave čepice, viden samo do prsi v luknji, kjer je stal. Rb 11, 12
- 13 Vlak, ki je vozil na progi Ljubljana – Trst, sestavljen iz nekaj novih jugoslovanskih vagonov, kjer se v kupejih s turističnimi prospekti še ni bil zgubil vonj po firnežu, je prihajal čez mejo skoraj prazen. Rb 8
- 14 Odpeljal naju je skozi goščavo do mesta, kjer se hrib prevesi na litijsko stran. Kb 5
- 15 – Pogreb na državne stroške, plošča na rojstni hiši, kjer je živel in delal – CK bal 3

¹⁵⁷ Krajevni relativni adverb *kjer* je uporabljen kot alomorfi za zvezo *v katerem*, to se pravi za lokal relativnega zaimka: vendar v stavkih te vrste ne gre za krajevni pomen, ki ga ima sicer adverb *kjer*, oblika predstavlja samo krajšo variante lokala *v katerem*. Pri tej rabi se krajevni pomen izpraznjuje.

¹⁵⁸ Daljša oblika utegne imeti poudarjevalno vrednost.

- 16 – pa je nujno moralo silno kvarno vplivati na razvoj domačega hrvatskega meščanstva, ki ni imelo drugega torišča, kjer bi se moglo samostojno razviti vsaj v tisti pičli meri – Brn LZ 35
- 16 Če daje podeželskemu življu neposredni vpliv prirodnega okolja nekakšen relativen edinstven pečat, pa v mestu, ki živi edinole od priseljevanja, kjer prinaša vsak poedinec svojo izvirno krajevno in socialno tipičnost – Brn LZ 35, 104
- 17 – Že pri branju njegove knjižice sem začel dvomiti o vsem tem največ zaradi mesta, kjer Vidmar govori o slovenski svobodoumni inteligenci – Vodnik DS 1933, 116
- 18 Ko gledam nanje, se mi zdi podobno množici ovac, ki so se stisnile druga k drugi in z glavami iščejo k sredi, kjer je srce tega mesta, trg svetega Marka. Stele 104
- 19 – Razčlenjen je v tlorisni ploskvi, razčlenjen pa tudi v navpičnem razvoju, kjer se vse od tal do temena prostora prav tako kakor v življenjskem kompleksu ostenja dogaja po gradbeno sestavno vezani logiki. Stele 53

Poleg teh primerov, v katerih so stavki *s kjer* pravi relativni stavki, pa imamo tudi stavke, ki jih sicer uvaja *kjer*, a so po svojem pomenu enakovredni prirednim zvezam (asindetičnim zvezam ali zvezam s pomočjo prirednega veznika). Ti stavki spadajo v zgoraj obravnavano kategorijo narativnih relativnih stavkov.¹⁵⁹ Primeri:

- 20 (Nastajala je noč, na nebu se je pokazal mesec.) Vračala sva se v Ljubljano, kjer je osredinjena usoda naroda, kjer vro zdravi in nezdravi tokovi, kjer so duševnosti nabite z energijami. Kb 7
- 21 – dežela pa, na katere rovaš to plemstvo živi, je kajkavsko Zagorje, kjer je trajal vlastelinski sistem do najnovejših dni. Brn LZ 35, 106
- 22 Osebe v njegovih povestih ne žive nikakega realnega življenja, ampak so iztrgane iz časa in nasilno pomaknjene v neko abstraktno poduhovljenost, kjer se izgublja v nejasnem čustvovanju – Ocvirk LZ 35, 4
- 23 Pomagal jima ga je vzdigniti in odnesti v njegovo spalnico, kjer so ga položili na staro široko posteljo – Mih hv 13

¹⁵⁹ Prim. op. 117.

- 24 V šali in hudomušni zbadljivki so prešli dobršen kos poti in se ustavili pri znanem krčmarju, kjer so se okreščali. Pr 10, 261
- 25 Medtem smo prišli do mokronoškega pokopališča, kjer doseže cesta v Mokronog svoj najvišji upor in od koder se popotnikom odpre pogled na sam trg – Prežih I 30
- 26 Nenadoma se od nje odtrga zastarel rokav, kjer je Mura nekoč imela svojo pot, ki pa ji ni ugajala. Kr podl 5
- 27 Stare ljudi vrže kjerkoli na obrežje, ko se jih naveliča, otroke pa spremeni v prelepe bele rože lokvanje in jih razmesti po raznih kotanjah v teh jarkih, kjer cvetejo vse poletje. Kr podl

V primerih 20, 21, 23, 25, 26 lahko zamenjamo kjer-stavek z asindetonom: demonstrativni prislov je izražen s *tam*: – v *Ljubljano, tam je osredinjena usoda naroda*; 21 – *Zagorje, tam je trajal ... sistem do* – 23 – *v spalnico, tam so ga položili* –; itd. V primerih 22 in 24 pa je treba izraziti zvezo s prirednim veznikom in s *tam*: 22 – *v neko abstraktno poduhovljenost in se tam izgubljajo v nejasnem čustvovanju*; 24 – *pri znanem krčmarju in se tam okreščali*; med zgoraj navedenimi primeri in spodaj obravnavanimi substitucijami je seveda stilna razlika: zveze s *kjer* pomenijo večjo povezavo med vsebino t- in k-stavka (čeprav med stavkoma ni pravega razmerja podrednosti), asindetične in sindetične zveze z *in* pa posebno poudarjenost. Nekateri primeri so mejni in jih je mogoče uvrstiti tako med zgoraj navedene primere *kjer, v katerem*, lahko pa jih smatramo za razvijajoče¹⁶⁰ narativne stavke:

- 28 S kovčkom v roki se je Kandor ozrl čez ploščad, kjer je plevel pokrival zarjavelo tirišče. Rb 11
- 29 Živi pri starših v veliki mestni hiši, kjer stanujejo odvetniki, zdravniki, profesorji in sodniki. Jarc nm 254
- 30 (–; te delne prostornine predstavljajo kompliciran organizem, ki mu ni več za brezbrizno sobivanje, ampak za vsestransko povezovanje,) – a še več, za končno največjo možnost združevanja, kjer o značaju ne bo več odločala, mnogodelnost, ampak organsko funkcionalna enotnost prostornine. Stele 54

Takšni mejni primeri, ko lahko uvrstimo stavke med prave relativne in med narativne relativne stavke, so povsod, kjer je mogoča navedena razdelitev na atributivne relativne in na narativne relativne stavke.

¹⁶⁰ Prim. Zawadowski 1952: 71 in sl.

18.8.2 *Kamor*

Relativni prislov *kamor* označuje podobno kot *kjer* stavke, ki so v sklopu zloženega stavka: 1. prislovna določila kraja (te konstrukcije imajo v t-stavku lahko samo demonstrativni prislov kraja, ne smejo pa imeti za odnosnico v t-stavku substantiva, ki označuje prostor; konstrukcije so lahko odprte ali zaprte); 2. atributivni relativni stavki – v t-stavku je odnosnica, ki označuje prostor; v teh stavkih je *kamor* sinonimen z zvezo *v katerega*; 3. narativne relativne stavke, ki so sinonimni z raznimi asindetičnimi in prirednimi konstrukcijami. Od veznega adverba *kjer* se torej *kamor* razlikuje samo po svojem pomenu: prvi pomeni mesto, kjer se dejanje dogaja, drugi pa smer, kamor je dejanje usmerjeno. Primeri:

1. Stavki s *kamor* so v funkciji prislovnega določila kraja:

- 31 – Naj gre, kamor hoče, naj pride, kar hoče, pravim našemu. Pr 10, 140
- 32 Eden od nas leže za dve noči, kamor je. Pr 10, 250
- 33 – se je otepal jezične notarke, ki je tožila, preganjala z robato ljubosumnostjo svojega moža in natakariče, kamor ji je zahajal mož v gostilnico. Pr 10, 84
- 34 Kajti takrat ženska zgubi razsodnost duha, ki je pri ženskah itak majhna ter se preda, bi rekel, valovom reke, da jo nesejo, kamor hočejo. Kr podl 53
- 35 – toda še tako uspešno opazovanje in miselna analiza ne sežeta tja, kamor gre danes bolečina nereda in nedognanosti vsega življenja. Koblar DS 1933, 1
- 36 Kamor je prišel, so se potem ljudje mnogo grabili za srce in jokali. G 24
- 37 – ni se preselil. Moje vrste je. Kamor sede, sedi! Pr 10, 177
- 38 (Kako bogata je ta mesečinska ura, je vztrepetal od ginjenosti, ali ni vse, vse moje?) Kamor sežem, je moje, kamor zakličem, se mi odzove moj glas – Jarc nm 292

2. Stavki s *kamor* so ob samostalnikih prostora atributivni stavki in kot prilastki dopolnjujejo odnosnice:

- 39 Tisti pas zemlje, kamor še sežejo krogle, je postal obrabljena stvar, ki je nihče več ne omenja. FK 12

- 40 V neki daljavi, kamor ne bi mogel več, je bilo, ko da je vse trajalo dalje: Rb 9
- 41 Potem je zdrknil nazaj v mlin in odmaknil desko na ilovnati klopi, kamor je polagal mehove – Pr 10, 146/147
- 42 Geometer France Poznik se je vračal s hribov, kamor se je bil pred dobrim letom stalno preselil. Pr 10, 52
- 43 V šolskem sadovnjaku, kamor so zavili, je bilo sadje že obrano – In sr 49

3. Stavki s *kamor* so narativni relativni stavki:

- 44 Na levo proti vzhodu, kamor teče Mira, je drug jarek, ki je še ves svež, podoben majhnemu jezeru in kjer je visok nasip ...

V primeru 44 namreč stavek *kamor teče Mura* ne determinira vzhoda, ampak pripoveduje neko dogajanje, ki je sicer povezano z besedo vzhod, vendar ne tako, da bi bila za to zvezo potrebna konstrukcija z atributivnim relativnim *kamor*. Isto misel lahko izrazimo tudi z asindetičnim vrinjenim stavkom: *Na levo proti vzhodu, tja teče Mura, je drug jarek* – Kot rečeno pa je med obema izraznima možnostima stilna razlika: stavek s *kamor* učinkuje stilno kot relativni stavek.

Kakor *kjer* se lahko tudi *kamor* veže s predlogom *do*, ki splošni pojem obeh prislovov konkretizira; Primeri:

- 45 Nekoč, takrat, do kamor spomin komaj še sega, je bil tu del vasi, osem hiš, tako se je ohranilo v sporočilu pri Koštrčevih ... Kr podl 11

Primer je zanimiv zaradi povezave časovnega prislova v t-stavku *takrat* s krajevnim relativnim prislovom *kamor*, ki ga predložno zvezo v tem primeru determinira.

Tudi vezni *kamor* se lahko veže s partikulo *koli*, ki mu posplošuje pomen, adverb *kamorkoli* se lahko uporablja kot veznik ali kot adverb, medtem ko je oblika *kamor* lahko samo veznik. Primer, kjer je *kamorkoli* v vezniški rabi:

- 46 Kamorkoli je pogledal geometer, je videl bele in rjave pasove, lijoče z bregov v dolino – Pr 10, str. 165

18.8.3 *Koder, od koder*

Čeprav navajamo obe obliki prislovov veznikov skupaj, moramo vendarle

poudariti, da nista sinonimna. *Koder* pomeni podobno kot *kjer* prostor, kjer se nekaj dogaja, vendar je med njima razlika: *kjer* je adverb, ki označuje nekaj splošnega, *koder* je adverb, ki konkretnje označuje smer: morda je prav zaradi te točnosti v pomenu redkeje rabljen. Pri relativnem adverbu *koder* je glagol nedovršen. Primer

- 47 Potniki so mogli mirno uživati bregove in
doline, koder so se vozili. Pr 10, 258

Navedeni primer je sinonimen s predložno zvezo *po katerih*. Relativni adverb *koder* je v podobnem razmerju do *kjer*, kakor je *kdor* do *tisti*, *ki*. Oblika *koder* namreč pomeni isto, kar zveza *tam*, *kjer*. Tudi tu nimamo primerov za narativne relativne stavke. Nasprotno pa pomeni oblika *od koder* smer, iz katere je nekaj prišlo ali prihaja (glagol je torej v poljubni obliki). Tudi stavki s *koder* so lahko trojne vrste.¹⁶²

1. Prislovni odvisnik kraja:

- 48 Najbolje pa je, da se vrneš, od koder si prišla. In sr 21

2. Atributivni odvisnik:

- 49 – glas – je – segel v odprto sobo na levi, od koder se je
čez čas oglasil piskajoč ženski odgovor. Ing nnd 10
- 50 – mu je s pijanim glasom šepnil na uho in pokazal z očmi
proti mizi, od koder se je razlegal oduren vrišč. Jarc nm 266
- 51 – ali se bo res moral vrniti brez njenega nasmeha v planine, od
koder bo že jutri, pojutrišnjem krenil v nove borbe? In sr 9

3. *Od koder* uvaja narativne stavke:

- 52 Druga za drugo so ga zapuščale in tekle k nam, od koder je
prihajalo sporočilo, da je na mizi masten črv. Kr isjr 17

V primeru 52 je namreč mogoče nadomestiti stavek *od koder* s priredno konstrukcijo v funkciji pojasnjevalnega stavka: *Druga za drugo so ga zapuščale in tekle k nam, od nas je namreč prihajalo sporočilo, da je na mizi masten črv*. Med obema možnima izrazoma je večkrat¹⁶³ omenjena stilna razlika.

¹⁶² Prim. pogl. I/18.8.1 in sl. (*kjer*, *kamor*).

¹⁶³ Prim. op. 117. Stilna razlika je podobna kot pri mejnih protivno dopustnih in dopustnih stavkih: znak podrednosti, tudi če je v prvi vrsti formalen, implicira drugačen pomen vezave kot priredna konstrukcija.

II
VEZNA SREDSTVA
V PARATAKSI

Drugi tip stavčnih konstrukcij predstavlja tako imenovano paratakso.¹⁶⁴ Vezna sredstva v parataksi so različna in bi jih lahko razdelili v vezniška

¹⁶⁴ Problemi paratakse so v glavnem naslednji:

a) vprašanje, ali sta oba stavka, ki sta združena v parataktični zvezi tudi po pomenu samostojna;

b) ali je veznik med obema členoma zveze ali pripada drugemu členu (prim. Wells 1947, cit. po Joos 1958):

»However, the two meanings of old men and women are most readily scouted in the following way. In the meaning, women and old men, the sequence belongs to that construction (noun or noun-phrase + and + noun or noun-phrase) which has the meaning of conjunction; the first noun-phrase belongs to the construction modifier + noun or noun-phrase. But in the meaning, old men and old women, the sequence belongs to the construction modifier + noun or noun-phrase; the noun-phrase in turn belongs to the construction noun or noun-phrase + and + noun or noun-phrase« (Joos 1958: 195).

»§53. We propose to recognize multiple (three or more) ICs only under one definite condition. Given a constitute consisting of three continuous sequences A, B and C, then, if no reason can be found for analyzing it as AB/C rather than A/BC, or as A/BC rather than AB/C, it is to be analyzed into three correlative ICs, A/B/C. Similarly, four ICs may be recognized when no analysis into two and no analysis into three ICs is recommended, and so on.

§ 54. A possible example is furnished by English noun-phrase of the type A and B. A and never occurs as a constitute except before a noun (or noun-phrase) B; and B never occurs as a constitute except (a) after a noun A and (b) as a separate clause. Now the letter occurrence is not an argument for the analysis A and B. And women occurs as an independent sentence, and its ICs there are and and women. But its focus-class is of the structure and + clause: the same basic structure as in and I saw it myself or and then we'll go home. Correspondingly, the basic constructional meaning of and women is that of a clause, not of a noun-phrase. When and women occurs at the beginning of a clause, it is never a constitute: and women were lined up hours ahead of time, not and women were lined up etc. This it is perfectly clear that the sentence and women does not support the analysis men and women. So the theory of IC-analysis developed in this paper gives no basis for choosing between men and women and men and women: consequently, we adopt the tripartite analysis men and women.

With conjunctive clauses it is different. He huffed and he puffed is undoubtedly to be analyzed he huffed and he puffed; each of the two constituents has great freedom of combination, including occurrence as a separate sentence. When and he puffed occurs as a separate sentence it participates in the sentence construction, which of course it does not when preceded by he huffed. But there are some constructions common to it in both occurrences (the clause construction, for instance); whereas there is no single construction in which the two occurrences of and women - (a) as a separate sentence and (b) in men and women - participate.

But when there are three or more clauses connected by and, the number of ICs is the same as the of clauses. There is no reason to analyze (A)H_{3e} h₂uffed (B) ₃and he p₂uffed (C) ₃and he bl_zew the house d_zown (with a pause before each and) into AB/C

in leksikalna.¹⁶⁵ Pomemben način vezave je tudi asindeton, le da so te konstrukcije lahko po pomenu priredne ali podredne in jih zato obravnavamo v posebnem poglavju.

Veznike v parataksi imenujemo besede, ki vežejo dva stavka, a ne

rather than into A/BC, or conversely; therefore the three clauses are three correlative ICs of the sentence.

Should a detailed study of English reveal some here unnoticed reason for analyzing men/and women rather than men and/women, or conversely, then of course the phrase would simply cease to be an example; the proposal stating when we must recognise three or more ICs would not thereby be impugned« (Joos 1958: 199).

Zdaj nastane vprašanje, ali zveze z vezalnim in ločimo od vseh ostalih vezniških zvez zaradi možne špekulacije z neposrednimi skladniki, kot jo vsiljuje obnašanje veznikov z ostalimi pomenskimi kategorijami, zlasti še pa obnašanje veznih adverbov in adverbov s pomenom kvalifikatorjev v funkciji veznega sredstva. Iz zaključka naše študije sledi, da sprejem drugo možnost in da veznik v vseh primerih pridružujem drugemu skladniku, čeprav je vključenost veznega sredstva v strukturo tega skladnika različna: vsem primerom skupna je samo pomenska kategorija, ki jo veznik pripiše drugemu skladniku (stavku ali izrazu) in ga s tem postavi v razmerje do prvega stavka. c) Iz problema, ki je obravnavan v točki b, sledi vprašanje, ali so stavki v priredju po zaporedju vezani ali prosti in je vseeno, kako jih razporedimo. Vezanost določuje pomen zaporedja stavkov v tekstu. Razen tega pa imamo zlasti v priredju zelo veliko zvez z dejanskim ali katalitičnim stopnjevalcem razmerja v prvem stavku oziroma zvez z dvojnimi vezniki. Vse to povzroča vezano strukturo. Termin parataksa je zaradi tega zelo približna oznaka.

č) Vprašanje mejnih konstrukcij. Tudi v parataksi je mogoče nekatere zveze (zlasti tiste s protivnim pomenom) izraziti s podrednimi veznimi sredstvi. Vendar sta stilna vrednost priredne zveze in njen pomen podobno relevantna kot v podredju: svoj pomen ima namreč že sama osnovna narava strukture.

d) Posebnost vezanih konstrukcij je tudi obvezna elipsa istovrstnih stavčnih členov. Tudi zaradi tega bi si težko predstavljali, da gre v parataksi zgolj za »prirejanje« enega stavka drugemu.

Vsi navedeni problemi opravičujejo poimenovanje: tako imenovana parataksa. Vendar se tradicionalne terminologije v študiji še vedno držimo.

¹⁶⁵ Sredstva, ki vežejo v priredju, so pravi vezniki, vezni in poudarjalni adverbi, ki imajo včasih tudi vezno funkcijo, pogosto pa so adverbi s sekundarno funkcijo, adverbi s polnim pomenom. Prim. o tem Bauer (1960: 14): »Vztah mezi větami v souřadném souvětí se vyjadřuje několikerým způsobem: – b) Vyjadřuje se *prostředky lexicálními*, nejčastěji příslovci a příslovecnými výrazy: – c) Vyjadřuje se *spojkami*.«

Pojem leksikalna sredstva vsebuje torej vse izraze z vezniško funkcijo za razliko od veznikov, ki imajo v jeziku pretežno samo vezno funkcijo in niso sicer samostojni stavčni členi.

spadajo v kategorijo stavčnih členov. Leksikalna¹⁶⁶ sredstva za vezavo dveh stavkov so adverbji. Za parataksične veznike v slovenščini v glavnem velja, da stoje med obema stavkoma, nekateri vezniki oziroma vezni adverbji pa so lahko tudi na drugem mestu v stavku, vendar se zdi, da v tem primeru ne gre za neposredno vezanje, ampak za izdvajanje ali poudarjanje besede, ki je pred njimi, nasproti drugim besedam oziroma stavčni zvezi. Tudi to izdvajanje predstavlja tip vezanja.

1 Veznik *in*^{*)}

Veznik *in* veže razne vrste stavkov. Najnavadnejša je njegova raba v tako imenovanem vezalnem¹⁶⁷ priredju. Vezalno priredje je takrat, kadar sta dva stavka v takem pomenskem razmerju, da ju lahko veznik *in* združi v sintaktično strukturo višjega reda, kakor je prosti stavek, to je priredje. Za te vrste zvez je značilno predvsem to, da sta stavka, ki tvorita priredje, med seboj nevtralna, razmerje ne sme biti niti izrazito nasprotno ali označeno s kakšnim drugim pomenom. Iz takih osnovnih zvez pa je vidna osnovna funkcija *in*: takoj, ko pomena obeh stavkov zahtevata drugačen veznik, a je za vezavo uporabljen *in*, postane takšna zveza označena, vezanje z *in* pa dobi v jeziku stilno funkcijo.¹⁶⁸

Glede na formalno povezavo z veznikom *in* je treba posebej obravnavati stavke, ki imajo vse stavčne člene različne, (zlasti pa osebek in povedek), in jih zgolj *in* veže v nov gramatični tip in pomensko celoto. Na drugi strani pa je treba posebej opozoriti na stavke, kjer je razen veznika vezno sredstvo tudi opustitev (elipsa) subjekta, predikata ali katerega koli drugega stavčnega člena.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Glej op. 165.

^{*)} V tem poglavju je glede na izvornik številčenje prilagojeno vsebini, saj so bila številčenja v rokopisu in izvornem kazalu nepregledna (op. ur.).

¹⁶⁷ Vezalno ali kopolativno priredje. Med stavki, ki so povezani v vezalno ali kopolativno priredje, je samo vezanje, ni pa kakega drugega pomenskega odtenka (razen če ga ne dodaja veznik ali poudarjalni adverb) npr. v primeru veznega adverbja *tudi*, ki vezno adverb veže in hkrati poudarja – stopnjuje stavek, ki ga uvaja.

¹⁶⁸ Kadar je za oznako kakega drugega pomena, npr. posledičnega, uporabljen veznik *in*, takrat utegne povzročiti v določenem tekstu (kadar je stavek, ki ga uvaja *in*, v posledičnem razmerju do prejšnjega stavka) poseben stilni učinek. Seveda ta ugotovitev ne velja za vse primere – in je za ugotovitev takšnega stilnega učinka potrebna posebna stilna analiza.

¹⁶⁹ Glej op. 164. Prim. Tesnière (1959: 346): »Les phrases bifides« in dalje.

Običajno funkcionira veznik *in* tako, da stoji sredi med dvema stavkoma,¹⁷⁰ stavčna intonacija prvega stavka pri tem napoveduje drugi stavek običajno z rastočim tipom polkadence pred pavzo.¹⁷¹ V primeru navezovanja drugega stavka na prvi stavek pa pripada *in* zgolj drugemu stavku. Prvi stavek pred njim je zaključen z zaključno kadenco¹⁷² in pavzo. Funkcija drugega stavka, ki ga navezuje navezovalni *in*, je navadno v tem, da pomeni pojasnilo ali nadaljevanje prvega stavka.

1.1 Veznik *in* kot znak vezalnega priredja

Kot znak vezalnega priredja ima *in* edino funkcijo povezati dva stavka v novo gramatično in pomensko skupnost. Za te vrste *in* je značilno, da nima nobenega drugega, posebnega pomenskega odtenka.

1.1.1 Veznik *in* veže dva stavka, ki nimata nobenega stavčnega člana skupnega

Primeri:

- 1 (Zagreb je močno mondensko mesto; zato se zbudi dodobra šele zvečer,) ko poneha poslovna mrzlica in zastane nemirni promet. Brn LZ 35, 113
- 2 Čepico je imel daleč na temenu in kletkasti suknjič je bil ves povaljan in moker. Kov Ir 142
- 3 Maks je vzrožil in vsa stvar bi se bila končala tako, da bi se bil med njimi razvnel kratek, oster prepir – Min hv 169
- 4 Prižgal je cigareto in vžigalica je ugasnila, zvijajoč razžarjeno trščico kot gosenica. Kov Ir 149

Od navedenih primerov sta najbolj značilna primera 1 in 2, v primeru 1 veže *in* dve glagolski sintagmi (stavka), ki imata pomensko funkcijo adverbialnih določil (tudi gramatično preko veznika *ko* sta adverbialni določili v nadrejenem stavku *zato se zbudi dodobra šele zvečer*). V primeru 2 pa ima ves stavek (oba z *in* povezana stavka) v celotnem tekstu prav tako nekakšno

¹⁷⁰ Glej op. 164 – točko b.

¹⁷¹ Prim. Daneš 1957. Ob Daneševih ugotovitvah smo poskusili aplicirati slovensko gradivo. Modifikacije so predvsem v intonacijski liniji stavka, manj pa v končnih signalih ob prelomu stavkov.

¹⁷² Glej op. 171.

funkcijo določila, ki spominja na adverbialna določila. Veznik veže obe različni določili v celoto. V primerih 3 in 4 veže *in* dve dejanji, o katerih iz teksta ni povsem jasno, ali sta istočasni ali ne. V primeru, ko z *in* zvezani dejanji nista istodobni, je zelo pogosto drugo dejanje posledica ali pojasnilo prvega dejanja. Take primere navajamo posebej. V obeh navedenih primerih se zdi, da gre za običajno vezanje.

1.1.2 Veznik *in* veže stavke, kjer je eden ali več stavčnih členov skupnih

V večini takih primerov je skupni stavčni člen opuščen; ta elipsa predstavlja sekundarno vezavo obeh stavkov, ki predstavljata tako posebno tesno zvezo. Elipse so v manjši meri možne pri vseh tipih zloženih stavkov, vendar so v vazalnem priredju najmočnejše sekundarno vezno sredstvo,¹⁷³ o katerem pa navadno v gramatikah posebej ne govorimo. Če v takem primeru, ko sta na primer subjekta v dveh z *in* zvezanih stavkih ista, eden od njiju ni izpuščen, opravlja ponovitev lahko¹⁷⁴ posebno funkcijo poudarjanja (stilna funkcija), kakor v primeru:

- 5 (Saj kar ga je premotilo, ni tako hudo. To je splošna človeška slabost.) O, vsi, prav vsi bi bili junaki in vsi bi junaško darovali svoje življenje, če bi potem še živeli – CK bal 6

Elipsa posameznih stavčnih členov je v primerih:

- Elipsa subjekta (subjekt je v obeh stavkih isti, v drugem stavku ni direktno ponovljen, indirektno je izražen z morfemom osebne glagolske oblike):
- 6 Vanj pa je Pregelj vnesel še svojo osebno etično problematiko in ga razklal kakor vse druge svoje osebe – Ocvirk, LZ 1935, 6
- 7 Ko sta se nato mikastila in premetavala po produ, se suvala, lasala in brcala, so se Darinki razpletli lasje in ji padli na obraz;– Mih hv 202
- 8 Zakaj okoliščine so bile neprijazne in so kar vpile po umiku – Min hv 38
- 9 Zvečer se je mladi mož odpeljal in vzel s seboj tudi nadvse razburjeno Natalijo Nikolajevno – Mih hv 105

¹⁷³ Glej op. 169.

¹⁷⁴ V primeru 5 v pogl. II/1.1.2 je ponovitev subjekta *vsí* nujna, ker gre za stopnjevanje, razen tega pa je s ponovitvijo poudarjena tudi vsebina obeh stavkov.

- 10 (Hodil sem okrog in se nisem mogel več premakniti.)
Blizu mene se je postavil stražar in se toliko
oddaljil, da bi mogel uiti ... Kavčič čsnp 53
- 11 Imel je lepe stvari, saj je bil premožen fant in je letos
stanoval pri njih samo zato, ker – Mih hv 114
- 12 Tanja je vzdignila glavo, –, in se nežno nasmehnila. Mih hv 116
Nadaljevanje teksta priča, da veže takšna opustitev subjekta –
izražen je z morfemom osebnega glagola – običajno ves tekst;
za primer navajamo nadaljevanje omenjenega stavka:
Prav kakor se je matere bala in ogibala, je strastno ljubila
očeta in hrepenela po njegovi družbi. Mih hv 116
- 13 – zakaj kadar se je proti večeru prikradla k njemu na obisk, so se
zdolaj v pritličju spustile čez okna vetrnice, čeprav je bil včasih še
dan, in zaklenila vsa vrata, ki so držala v njegove sobe. Mih hv 142
- 14 –, moja mati drugačna, je pomislila Tanja in ga je
tudi zaradi tega rada poslušala – Mih hv 165
- 15 Kmet si je z dlanjo potegnil po čelu in z leno
kretljivo otresel znojne kaplje. CK bal 1
Podobno kot v primeru 12.

V vseh teh primerih je opustitev subjekta sistemska in ima ponovitev subjekta stilno vrednost (prim. 5). Pri opisnih glagolskih oblikah¹⁷⁵ se pogosto, čeprav ne nujno, elipsa razširi in se opusti tudi morfem opisne glagolske oblike (prim. 6 itd.). Opustitev ali neopustitev morfema osebne glagolske oblike je odvisna v prvi vrsti od pomenske povezanosti obeh stavkov ali od stila. Funkcija veznika *in* je v vseh navedenih primerih povezovanje dveh akcij v celoto, ki se postavi proti ostalemu tekstu. Značilen primer za to je:

- 15 – Kmet si je z dlanjo potegnil po čelu in z leno kretljivo
otresel znojne kaplje. Nato se je s hrbtom naslonil na odprto
okno in se pri priči začel spet praskati po poraščeni bradi.
Bil je dolg in suh, gol do pasu in v kratkih hlačah: itd.

Opustitev veznika *in* v prvem stavku bi bila mogoča tako, da bi prvi stavek povezali z drugim s pomočjo asindetona, toda pripoved bi bila ob izrazno sredstvo, ki ga predstavlja veznik: z *in* sta namreč prvi dve dejanji tesno

¹⁷⁵ Oblike, ki se opisujejo s pomočjo pomožnika in opisnega deležnika (pretekli čas, prihodnji čas, predpretekli čas, oblike pasiva).

povezani med seboj, prav tako sta drugi dve dejanji povezani z drugim *in*. Adverb *nato* v navezovalni funkciji med obema stavkoma veže oba para dejanj. Zveza z veznikom *in* je nevtralna, drugi par bi bilo mogoče povezati z veznikom *ter*, ki bi v tej zvezi intenzivneje izražal zaključek dejanj in prehod v drugo fazo opisa. Toda ta intenzivnost bi imela drugo stilno funkcijo, kakor jo ima veznik *in*. Funkcijo povezovanja dveh stavkov v priredje ima *in* tudi v primerih 6, 7, 8, 10, 12 in 13. Zamenjava veznika z drugimi vezniki (npr. *pa*, *ter* itd.) bi spremenila pomen zveze. Asindetične zveze, ki so možne v vseh primerih, bi zahtevale spremembo konstrukcij: v prvi vrsti spremembo besednega reda, v asindetičnih zvezah je v slovenščini takšen besedni red kot v prostem stavku: prim. 11: *saj je bil premožen fant, letos je stanoval pri njih samo zato, ker* – ali *Zvečer se je mladi mož odpeljal, s seboj je vzel tudi nad vse razburjeno Natalijo* – itd. V asinetonu tudi ni mogoče opustiti morfem pomožnega glagola, če gre za zaključni stavek: zveza (prim. 9) npr.: *Zvečer se je mladi mož odpeljal, vzel s seboj tudi* – N. N. bi namreč zahtevala nadaljevanje v tretjem stavku, ki ga v tekstu ni. V primeru 10 bi asindetična zveza oba z *in* zvezana stavka razbila, prvi stavek bi postal z zaključno kadenco samostojen, drugi stavek bi postal zgolj nadrejeni stavek podredja: *Blizu mene se je postavil stražar, toliko se je oddaljil, da bi* – Navedeni primeri torej kažejo, da veznika *in* v zvezah, kakor smo jih opisali v primerih od 6–15, ni mogoče zamenjati z drugim veznikom ali uporabiti asindetično konstrukcijo, ne da bi se pri tem spremenil pomen zveze ali konstrukcija. Čeprav bi šlo morda samo za nianse v pomenu (prim. obravnavo primera 15), bi se z novo konstrukcijo vendar bistveno spremenila ideja pripovedi. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali sodi takšna analiza v stilistiko ali v jezikovni sistem. Rezultati analiz nas silijo k ugotovitvam, da sodi to vprašanje tako v jezikovni sistem kot v stilistiko. Zlasti je to važno v podobnih primerih, kot so zgoraj navedeni, kjer je treba ugotoviti, koliko je prisotnost veznika nujna oz. koliko je mogoče veznik zamenjati.

Razen subjekta pa so lahko dvema stavkoma skupni tudi drugi stavčni členi, predmet in prislovna določila:

- 16 (V resnici je, če je koga kdaj sovražila, črtila svojo sostanovalko, ki je njo, Tanjo, zaničevala in na vse mogoče načine zatirala. Mih hv 119)
- 17 Bila sta že mesec dni poročena in na Dunaju, – ko mu je šele povedala – Min hv 115

Prav tako je lahko opuščen predikat, če so določila različna, predikat obeh stavkov pa skupen:

- 18 V nešteto pesmih je že poveličal naše ime in s tem tudi ime našega mesta. G 28
- 19 Kot političen pokret je ilirizem tiho in brez odpora utonil v črno-žolti reakciji, ne da bi se v svojih političnih koncepcijah povzpел nad diletantstvo in v ideologiji nad utopičnost. Brn LZ 35, 107

Morda bi lahko smatrali za takšno zvezo s pomočjo elipse tudi prvi *in* v primeru 19, vendar običajno smatramo, da so v takih primerih istovrstni stavčni členi med seboj zvezani z *in*.¹⁷⁶

V primeru 7 je v drugem stavku, ki ga veže s prvim veznik *in*, isti indirektni objekt, ki je v prvem stavku izražen (Marinki), zamenjan z zaimkom (*ji*). To je poleg veznika, elipse, besednega reda nadaljnje vezno sredstvo v zloženem stavku. Primer:

- 20 A kljub vsemu mu je bil dom edino zavetišče in je vplival nanj tako močno, da – Jarc nm 254

Primer 20 in naslednji kažejo zveze, ko veže *in* stavke, kjer je subjekt izražen zgolj z morfemom določenega glagola, ker je znan (izražen nekje v tekstu). Teh primerov je v jeziku izredno veliko, posebej navajamo poleg že omenjenih še:

- 21 – je rekel kratko in se obrnil, da – Mih hv 184
- 22 Z živčnim gibom si je pogladila lase in trdno stisnila usta – Mih hv 182
Iz nadaljnega teksta je razvidno, da mora biti za *in* zaključna kadenca kljub vejici, ker jo zahteva pomen zveze:
Z živčnim gibom si je pogladila lase in trdno stisnila usta, očitno je bila hotela nekaj izjaviti, pa se je ustrašila, da ne bi povedala kaj banalnega – Mih hv 182

V vseh navedenih primerih veže *in* dva stavka tako, da je stavek z *in* drugi stavek zveze in se konča z zaključno kadenco. Omeniti pa je treba še druge zveze z *in* (ne da bi pri tem posebej pazili na sekundarne znake vezanja, kakor so elipse posameznih stavčnih členov itd.)

¹⁷⁶ O tem drugače Tesnière, gl. op. 169.

1.1.3 Veznik *in* veže stavke, ki so po poziciji bodisi zaključek več stavkov ali stoje sredi zveze več stavkov

1.1.3.1 Veznik *in* veže stavke, ki so zaključek zveze več stavkov – stavke vežejo različni vezniki ali pa so zvezani asindetično

Primeri:

- 23 Pic se ni ozrl, pač pa se je izgubil med visokimi vrati in izginil. GN 31
- 24 Stražniku sva mimogrede rekla, naj odslovi vojaka. Stražnik je to storil, toda vojaka sta odšla le pred vrata in čakala dalje. Kb 12
- 25 Nastala je nerodna tišina, pozabili smo se rokovati, hipoma sva bila gologlava, odprl sem aktovko, vzel iz nje praporček in ga zadržal v rokah, ki so mi malce zadrhteale. Kb 6
- 26 Prav nič si ni bil všeč. Preveč rdeč je bil pod očmi, premalo možat obraz je imel in kar nekam zgrbil se je, vsaj tako se mu je dozdevalo. Kajzer mdn 8
- 27 Ko sta ga z Mare poskusili vzdigniti in postaviti na noge, pa je spet omahnil proti tlom in potegnil za seboj še ženski. Mih hv 12

V vseh navedenih primerih označuje *in* konec naštevanja dejanj (23, 24, 25, 27) ali lastnosti (26). Asindeton v teh primerih ne bi mogel opraviti funkcije napovedovalca zaključka zveze. V primerih 23, 24 bi bilo mogoče nadomestiti *in* z veznikom *pa* v isti funkciji.

Kadar je v takih zvezah veznik *in* med prvima dvema členoma naštevanja in vsemi naslednjimi (po obrazcu $x + y + z$ itd., pri čemer je $+$ *in*), ima veznik stilno funkcijo poudarjanja.¹⁷⁷ Pisatelji uporabljajo te oblike, kadar hočejo ustvariti posebno ritmiko in z njo poudariti vsak posamezen člen zveze.

Primeri:

- a) Dijaki pa so vljudni in Polonica je neprisiljena in mož je hvaležen, ko mu Jože v šali ponudi svojo zajemačo. Pr 10, 26
- b) Poznik se je ozrl za njimi. Tudi oni so se ozrli in Lojze je vihtel izzivalno zasmehljivo pest igralnih listov. Pr 10, 266

¹⁷⁷ Polisindeton ali mnogovezje ima vedno posebno stilno funkcijo. Prim. SS (1956: 300), kjer je v opombi omenjena stilna funkcija tako asindetona kot polisindetona. Prim. o tem tudi Breznik 1934: 209.

- c) Tako se je Olga vpregla v težek voz; zelo obložen voz je bil: oče, pijanec, mati, pijanka, troje ali četvero fantov, ki so imeli nože v suknji in ki so se ob praznikih za kratek čas stegli med seboj, in debela židinja, in hišnica, in še par beračev – vsi so se vozili v tem vozu in vsaki je imel v roki bič: »Hi!« C z IX 221
- d) Glej, obolela sem bila zelo in sem stala na cesti in nisem vedela kam. Strah me je bilo ljudi in sram. Vsi so me gledali in so videli, odkod prihajam in kam drži moja pot. Zakaj imela sem na glavi velik pisan klobuk, kakor jih takrat niso več nosili, in velike pozlačene uhane v ušesih in v roki čipkast solnčnik, ki se je svetil od daleč, in moje krilo je bilo zakrpano. Stojim tam in čakam in blešči se mi v oči. C z IX 224
- e) A zdaj je jesen in ne Olgica in ne Evka ne kašljata in on misli samo na trg. Pahor kop 100

V vseh navedenih primerih, zlasti v primerih a, c, d, e je veznik *in* uporabljen tako, da je z njim izraženo posebno stopnjevanje v naštevanju; vsako dejanje, ki ga tako uvaja veznik *in*, in vsak izraz (vsaka sintagma) je poudarjen posebej, s tem pa je tudi dosežen intenzivnejši občutek kopičenja. V primeru b je vezanje nekoliko drugačno: veznik *in* veže dva stavka s različnima subjektoma, vendar drugače kot pri gori obravnavanih primerih: zadnji stavek je namreč iz kompozicije izdvojen kot pomemben. Polisindetična raba veznika *in* oziroma raba veznika kot v primeru b pomeni torej pomembno stilno sredstvo.

1.1.3.2 Veznik *in* veže stavke, ki so sredi zveze

- 28 Prvi saržer je bil že prazen. Po tretjem naskoku je Hajnža že začul neko hropenje, in kasneje je daleč nekje nekdo stokal, nato so se ti glasovi porazgubili. Arih 35
- 29 Gozd ni postal zaupen, vedno je bil poln negotovosti in se ga ni mogel navaditi, a tudi uiti mu ni mogel. Kavčič čsnp 55
- 30 »Mogoče boš res,« je rekel dr. Jaklič, ki je prišel za Marino, se obrnil k mladi ženi in ji pomenljivo pokimal, nato pa skomizgnil z rameni in odšel. Mih hv 174
- 31 Tiho je odprla vrata na hodnik in stekla po stopnicah v temno, prazno pritličje, skozi vežo do zadnjih vrat, za posle, od ondod pa na s peskom posuto dvorišče – Mih hv 162

- 32 Pred hišo je rasel mlad, košat oreh, ob kolarnici, ki tudi še ni potemnela, in za hišo se je razprostiral sadovnjak s pregosto zasajenim sadnim drevjem, medtem ko se je ob čelni strani hiše predajal popoldanskemu soncu s plotom ograjen vrt. Ing nnd 31

Razen v primeru 29 je mogoče v vseh navedenih primerih nadomestiti veznik z asindetonom: zaporedje dejanj ostane, veznik *in* le uvaja dejanje, ki se z drugim dejanjem po svoji tematiki intimneje veže. V vseh teh primerih, ko ne gre za zaključno pozicijo stavka, ki ga uvaja *in*, je mogoče *in* zamenjati z drugimi prirednimi vezniki, kakor jih pač dovoljuje pomen: v primeru 28 s postponiranim *pa*: *kasneje pa*, v primeru 29 z *zato*, v primeru 30 s *ter* (rahlo zaporedje dogajanj), enako v primeru 31. V primeru 32 ima veznik dodatni pomen protivnosti, ki izvira iz opozicije pred *hišo* : *za hišo*, zato je mogoče tu veznik *in* nadomestiti s protivnim veznikom *a*. Veznik *in* opravlja v tem primeru nekakšno stilno funkcijo v stopnjevanju nasprotij prav zaradi tega, ker sam v sebi ne vsebuje protivnega pomena: protivni pomen izvira iz pomena sestavnih delov konstrukcije. V primerih 28, 29, 32 je v stavku, ki ga veže *in* s prejšnjim prirednim stavkom, drug subjekt kot v prvem stavku, zato je tudi možnost zamenjave veznika ali uvedbe asindetona večja. Toda tudi v primerih 30, 31 lahko zaporedje izrazimo – ob istem subjektu v obeh stavkih – z drugimi izraznimi sredstvi kot z *in*, ne da bi se spremenil pomen zveze (nekoliko bi se vsekakor spremenil stil). Poudariti pa je treba, da v tem zaporedju – *in* veže srednji stavek priredja – veznik *in* nima funkcije zaključevalca celotne priredne zveze. Glede na to je torej pozicija med stavkoma sredi zloženega stavka manj določena v smislu vezalnega priredja kakor druge pozicije (zaključna med dvema stavkoma).

1.2 Posebnosti v okviru vezalnega priredja, ki ga uvaja *in*

1.2.1 Veznik *in* veže dve različni konstrukciji (v vsakem stavku je konstrukcija druga)

Primeri:

- 33 Utegnila bi te slišati in tvoje krivične obtožbe bi ji strle srce – Mih hv 124
- 34 Zdaj ni bil več kakor brez življenja, temveč je glasno hropel in na posinelih ustnicah so mu poskakovale pene. Mih hv 137
- 35 (Mlada vdova) Poučevala je tuje jezike in marsikdo je prihajal k njej. Jarc as 294

Kljub temu, da sta obe konstrukciji povsem različni, vendar obstaja med njima semantična zveza, ki je podčrtana z veznimi zaimki: 33 – *ji*, 34 – *mu*, 35 – *k njej*. Veznik *in* veže v priredje; zveza dveh stavkov je z njim posebej podčrtana.

1.2.2 Veznik *in* veže konstrukcijo z istim stavčnim členom (npr. osebkom), razlika je v času prvega *in* drugega stavka

- 36 Kakor da se je vsa potuhnila vase, v najskrivnejši
kotiček srca in trpi. Bevk 28

Primer kaže, da veže *in* stavke, ki so po pomenu sorodni ali sodijo skupaj, konstrukcija pa je lahko različna, bodisi da gre za zvezo stavkov z docela različnimi stavčnimi členi ali pa za zvezo stavkov, kjer so nekateri stavčni členi isti, pa so zato konstrukcije različne.

1.2.3 Veznik *in* veže različne vrste stavkov (primer priredja, kjer *in* po pomenu nima čiste vezalne funkcije)

Kot pomensko najmanj označeni veznik priredja veže *in* tudi zveze, ki bi jih zaradi osnovnega pomena uvrstili vse kam drugam kot pa v vezalno priredje. Po pomenu so te zveze lahko sorodne prirednim zvezam (protivnost itd.) ali podrednim kategorijam (varianete relativnih zvez, posledičnih, finalnih itd.)

1.3 Veznik *in* veže različne priredne kategorije¹⁷⁹

1.3.1 *In + to, ta, tu* itd.

Tip zveze *in to* pomeni pojasnilo, ki je osnovni stavčni enunciaciji dodano v obliki dodatnega zadnjega stavka in zaključuje zloženi stavek. Isto funkcijo opravlja tudi samostojni prosti stavek, ki ga uvaja navezovalni¹⁸⁰ *in*. Razlika med obema tipoma je v stavčni intonaciji. Če gre za navezovalni *in*, ima

¹⁷⁹ Veznik *in* uvaja v teh primerih stavke, med katerimi ni samo razmerje vezalnega priredja, pač pa vezalno priredje, ki pri vseh stavkih, ki jih loči *in*, + pomen, ki je dodan iz samega pomena stavkov. Ta pomen pa je lahko različen in vsebuje pomenske odtenke prirednih in podrednih kategorij [tipkopis je na tem delu pri štirih besedah nečitljiv in rekonstruiran po smislu – op. ur.]. Drugače pri Bauer (1960). Bauer pomenskih odtenkov ne obravnava posebej in jih omenja samo na str. 136: »Spojky *a* se užívá v slučovacím souvětí bez jakéhokoli omezení ve všech významových odstínech.«

¹⁸⁰ Navezovalna funkcija *in*. O navezovalni funkciji prim. Klemensiewicz 1937: »Składniki dodatkowe« (str. 86), »Istota złozenia wypowiedzenowego« (str. 193), »Nawiązana grupa wielowypowiedzeniowa« (str. 292). Veznik stoji na začetku stavka, a vendar

stavek, ki stoji pred *in to*, obvezno zaključno kadenco. Stavki te vrste so po pomenu različni: vsebino prvega stavka razširjajo, razvijajo, ali iz nje sklepajo na novo dejanje.

Primeri:

- 37 – Kandorju je bilo ponujeno tisto izpraznjeno mesto: sprejel ga je in to je bilo vse. Rb 21
- 38 Saj vemo, da je tudi grštvo bilo idejno diferencirano in to v smislu nasprotja med religioznim ter humanističnim življenjskim idealom. Vodnik DS 1933, 115
- 39 Kljub temu, da skuša stari govoriti v prijateljskem tonu, sem si v njem dobil sovražnika in to ni prav najbolj prijazno. Kajzer mdn 37
- 40 Toda žandarjev ni maral, Kelbla še celo ne, in to še iz časov, ko je ta ves mogočen, kakor kakšna plemenska svinja na razstavi vsak dan korakal po cesti iz Fužin v Podgrad. Arih 37
- 41 Hrvatsko meščanstvo se je kot razred predramilo zelo pozno, skorajda natanko petdeset let po francoski revoluciji; z istim presledkom je sledila zapadu tudi kultura tega meščanstva in ta usodna polstoletna zamuda je še danes osrednje zgodovinsko dejstvo celotnega razvoja hrvatske buržuazije. Brn LZ 1935/106
- 42 To ima po moji materi, po moji zlati mamički!, da je, če jo je še kot otroka karala, in to največkrat po krivici, deklica padla pred njo na kolena – Mih hv 120
- 43 Toda nakit bom morala vzeti s seboj, če bomo bežali, in ta prstan je vreden več od vse ropotije, ki jo že imam. Mih hv 34
- 44 In človeku se zjasni, da ni bilo na tem kraju in v tem mestu to ljudstvo z ognjem in smrtjo okronano samo leta Gospodovega 1573, in ne zgolj v osebi nesrečnega puntarja iz Donje Stubice, ampak da se to krvniško kronanje dogaja tod že nekaj stoletij in to ljudstvo še dandanašnji hrani Zagreb s svojo krvjo, kakor ga je hranilo v temnih časih Ferencu Tahija. Brn LZ 35, 115

nima sintaktične funkcije vezanja, ampak samo s pomenom in funkcijo veže stavek, ki ga uvaja v tekst. Navezovalno funkcijo imajo skoraj vsi priredni vezniki (prim. analize posameznih veznikov in Zaključek), med izjeme spada *ter*, ki ima izrazito funkcijo napovedovalca konca konstrukcije.

- 45 – udomačila se je navada, da izdaja vsak začetnik zbirko svojih prvencev in ta književna nadloga prihaja dandanes nad hrvatsko literaturo s trdovratno vztrajnostjo in neubranljivostjo kobilic. Brn LZ 35, 112
- 46 Hajnža ne bi vedel, ne bi zmozel povedati svojih sedanjih misli, in tega pred tovariši tudi ne bo poskusil. Arih 30
- 47 Prišli so v še temnejšo ulico in ta je bila na obeh straneh zastavljena s starino. Lokar he 10

V primerih je mogoče zamenjati *in* s postponiranim *pa*: 37 – sprejel ga je, to pa je bilo vse; 39 – sem si v njem dobil sovražnika, to pa ni prav najbolj prijazno; 45 – da izdaja vsak začetnik zbirko –, ta književna nadloga pa prihaja dandanes – (možno tudi: tako da prihaja ... le da se s tem pomenska niansa izrazito premakne v podrednost, pa tudi formalna). Zamenjava s tako imenovanim nadstavčnim *pa* bi bila možna predvsem v dveh od navedenih primerov, v 42 in 46. V primeru 42 gre za vrinjeno pojasnjevanje (priredni vrinjeni stavek, tokrat je to celo elipsa: konstrukcija je zelo pogosta). V primeru 46 pa gre za neke vrste ugotovitev, sklep (v tradicionalni slovnici so podobni stavki – vendar ni primerov z *in*¹⁸¹ – uvrščeni v sklepalno priredje); zvezo *in ta* (oziroma *in tega*) bi lahko zaradi tega zamenjali tudi z *zato*. V primeru 47 imamo primer razvezane¹⁸² narativne relativne konstrukcije, ki je tu izražena z zvezo *in ta ulica*.

Demonstrativni zaimék *ta* v zvezi *in ta*, *in to* itd. pomeni ponovitev, povzetek, ponovitev pa spada med tiste konstrukcije, ki imajo poudarjevalno vlogo v jeziku. To vlogo imajo seveda tudi obravnavane zveze. Kadar se v zvezi *in ta* sam demonstrativ nanaša na pomen prejšnjega stavka, gre hkrati za deiksis in anaforo (primer 47), kadar pa je poleg njega še kakšna druga beseda, takrat veče seveda cela zveza: 41 – *in ta usodna polstoletna zamuda*, 43 – *in ta prstan*, 44 – *in to ljudstvo*, 45 – *in ta književna nadloga* itd.

Vprašanje je, koliko gre v zvezah takšnega tipa za gramatično priredje v klasičnem smislu.¹⁸³ Zdi se namreč, da spadajo pojasnilni stavki kot neke vrste dodatki k stavčnim zvezam (zloženim stavkom), ne da bi bili v priredje

¹⁸¹ Prim. SS 1956: 301, tudi Šolar 1959.

¹⁸² Tako imenujem priredne konstrukcije, ki jih je mogoče razrešiti tudi z narativnim relativnim stavkom (z zamenjavo prirednega veznika).

¹⁸³ Prim. o tem tudi Kopečný (1958: 279 in sl.). Vprašanje je, ali je dodatni pojasnjevalni stavek lahko člen gramatičnega priredja ali ne. Verjetno gre za bolj ali manj tesno vezanje: toda to je semantično vprašanje in zgolj stvar interpretacije.

globlje vključeni. Tako lahko uvrstimo sem tudi primere, ko se zaradi pomenke zaključenosti prejšnjega dela stavka stavčna intonacija pred *in to* zaključi (pisici zaznamujejo to na dva načina, s piko ali z vejico¹⁸⁴). Zveza *in to* ima v takšnih primerih tako imenovano navezovalno vrednost:

- 48 Trst vidi, kako so se Cankarjeve misli, izrečene pred leti in leti, v mogočem uresničile, in to daje tržaškemu ljudstvu – slovenskemu, hrvatskem in italijanskemu – zaupanje, da se bodo uresničevale in uresničile do konca – Žup V 114
- 49 Pravo življenje vodi otroka do spoznanja, kje je resnično življenje. In temu se otrok predaja. Lokar pd 50

V pojasnilnih stavkih pozna slovenščina zelo pogosto konstrukcijo, ki ima izrazito poudarjevalno funkcijo: pojasnilni stavek poudari najvažnejše v vsej enunciaciji:

- 50 Vendar premore Zagreb še en razred, ki mu je najti v svetu le malo podobnih in pri nas še celo ne, in to je zagrebško hrvatsko plemstvo. Brn LZ 35, 106

Opisanim zvezam sorodne so zveze z različnimi drugimi izraznimi sredstvi, bodisi zaimki (anafora) ali adverbji, ki poudarjajo veznik s svojim pomenom, obenem pa oslabljajo njegovo vezno moč:

- 51 Niso ji povedali, ali je bil deček ali deklica, in ona jih ni vprašala. Mih hv 106
- 52 Počistili so rjo in res so dolgo snažili, to ni bil kratek delopust. Lokar he 44
- 53 »Še prosile nas boste,« se je oglasil spet šepavec, »in prav ponižno.« Jarc nm 264

Poleg običajnega pojasnila z *in to* ali podobnimi izrazi pa imamo tudi stavke, ki konstrukcije ne le zaključujejo, ampak pomen tudi stopnjujejo, bodisi da izražajo intenzivnejšo stopnjo lastnosti, kot je izražena v drugih stavkih, ali pa intenzivnejše dejanje, kot so dejanja v prvem stavku. Za stopnjevanje nam rabijo poleg zveze *in to* še druge vezniške zveze, zveze z nikalnico in drugimi adverbji, vse odvisno od teksta.¹⁸⁵ Primeri:

¹⁸⁴ Razlike v interpunkciji navajamo zaradi možnosti različnega vrednotenja podobnih konstrukcij pri posameznih avtorjih. Pavza, ki jo avtorji z interpunkcijo zaznamujejo, je pri piki spremljana z zaključno kadenco, pri vejici pa samo s polkadenco.

¹⁸⁵ Kategorijo poudarjevalno stopnjevalnih stavkov bo treba še urediti. Iz zaključka je

- 55 Ure minevajo v tem tihem izživljanju in to ga toliko izčrpava, da preostaja za vse drugo malo prostora. Lokar pd 50
- 56 – Kako?! – se je zavzel Peter. Iz taborišča si pobegnila, in kar dvakrat? – Ing nnd 48
- 57 Čutil je, da je na poti, ki je ne pozna – od kod? kam? – in še mu je prišlo, da je pot morda prepovedana. Lokar pd 44
- 58 Kadar se mu je posrečilo plesati z eno izmed treh, ki so mu bile še posebno všeč, je postal ves mehek in enkrat je svojo plesalko celo vprašal, na katero šolo hodi, in še je rekel, da je ta večer precej neznosno vroče – Kajzer mdn 10/11
- 59 Denar za vpis bi tudi še imel in še bi ga nekaj ostalo. Kajzer mdn 7
- 60 Saj Vanče je preresen zate, pust človek, še ti si se tega navzela in nič otrok nimata. Lokar he 20
- 61 Ona bi se ga rada odkrižala, se je kar razvedril. Nič več ni gledal take kisle, vse češče se je postavljal pred ogleдалo in vedno manj si je bil všeč. Kajzer mdn 7

V primerih 60, 61, 62 zaključuje zvezo pravzaprav stavek, ki ga uvaja samo zaključni *in*. Vendar lahko v vseh teh treh primerih po katalizi uvedemo – ne da bi se pomen spremenil – enega od adverbov intenzivnosti, npr. *še*: 60 – *in še nič otrok nimata*, 61 – *in še ga nikdar prej ni videla*, 62 – *in še si je bil vedno manj všeč*. Veliko vlogo ima pri ustvarjanju občutka stopnjevanja negacija: stavek je z različnimi konstrukcijami negacije poudarjen v odnosu do prejšnjih stavkov: zanikan stavek je namreč v nasprotju s pozitivnimi stavki v tekstu, nasprotje pa učinkuje kot poudarjevalna kategorija in hkrati ustvarja razmerje stopnjevanja.

1.4 Veznik *in* veže stavke, ki po pomenu niso prirejeni

Tu gre za docela semantičen pojav: *in* veže stavka, od katerih je bodisi prvi ali pa drugi po pomenu v nekem podrejenem razmerju do drugega ali prvega stavka. Možnosti pomenskih odtenkov je več, ne moremo pa zaradi teh pomenskih funkcij imenovati veznik *in* takoj vzročni, posledični, finalni in

videti, da opravljajo to funkcijo zelo različna vezna sredstva in da je težko postaviti mejo stopnjevalnim stavkom, ki jih ta različna sredstva uvajajo, posebej še ker so vezna sredstva podobna kot pri drugih kategorijah. Za češčino prim. Bauer (1960: 79 in sl.): »Souvětí stupňovací«.

podobno.¹⁸⁶ Pogosto veže *in* dve dejanji, od katerih je prvo dejanje časovno pred drugim; drugo dejanje lahko v takih primerih vzbuja vtis posledičnosti. Kadar nastane takšno razmerje, bi bilo mogoče *in* zamenjati z veznikom *tako (toliko) da*. Seveda je treba upoštevati stilno razliko med obema sredstvom: če veže stavka *in*, je izraženo razmerje posledične odvisnosti drugega stavka do prvega samo s pomenom obeh stavkov, formalno pa določa priredju okvirje veznik *in*. Če pa izrazimo posledičnost s podredno zvezo *tako da*, je opredeljena formalno in pomensko. *In* dobi v vsakem takem konkretnem primeru nekaj pomena celotne zveze, vendar ga ne moremo imenovati posledični *in*, ker sam *in* ne daje pomena posledičnosti.¹⁸⁶

Primeri (drugi od stavkov, zvezanih z *in*, je po pomenu subordiniran prvemu):

- 63 – sem se vseeno podvzivala in zasopla zabrisala svojo torbo pod klop, da se je Pic vprašujoče ozrl name, nato pa nepričakovano naglo umaknil pogled in me s tem čudno vznemiril. GN 50
- 64 »Seveda so bili, Nemci in partizani, ti kot oni so samo jemali,« je povedal Janez, ki je kot Mina pil več kot ostali in muu je sicer bleda lica zalivala rdečica. Ing nnd 40
- 65 To še ni bilo nič hudega, je bilo pač fantov precej in ni bil edini med njimi, ki so morali sestiti. Kajzer mdn 9

¹⁸⁶ Veznik *in* je vezni znak priredja, kjer so sledeče pomenske kategorije: vezalno, protivno, ločno in sklepalno (kot podvrste protivnega); vzročno, posledično, sklepalno itd. pa so kategorije podredja. Takšne zveze bi bilo mogoče uvrstiti med pomensko subordinirane, konstrukcije pa bi lahko uvrstili v kategorijo mejnih konstrukcij. Morda tega nismo storili zaradi tega, ker ima največ možnosti za takšne transpozicije predvsem veznik *in* ter podobne možnosti transpozicije ne veljajo za vso kategorijo priredja. Pri odločanju o mejnih konstrukcijah bi pri teh stavkih tudi težko postavili paralelo z mejnimi konstrukcijami v podredju: tam je namreč mogoče pomensko funkcijo nekako razdeliti, to pa je pri *in* in ostalih primerih prirednih kategorij nemogoče.

¹⁸⁶ Veznik *in* je vezni znak priredja, kjer so sledeče pomenske kategorije: vezalno, protivno, ločno in sklepalno (kot podvrste protivnega); vzročno, posledično, sklepalno itd. pa so kategorije podredja. Takšne zveze bi bilo mogoče uvrstiti med pomensko subordinirane, konstrukcije pa bi lahko uvrstili v kategorijo mejnih konstrukcij. Morda tega nismo storili zaradi tega, ker ima največ možnosti za takšne transpozicije predvsem veznik *in* ter podobne možnosti transpozicije ne veljajo za vso kategorijo priredja. Pri odločanju o mejnih konstrukcijah bi pri teh stavkih tudi težko postavili paralelo z mejnimi konstrukcijami v podredju: tam je namreč mogoče pomensko funkcijo nekako razdeliti, to pa je pri *in* in ostalih primerih prirednih kategorij nemogoče.

- 66 Kava je bila vroča in sladka, in zdelo se ji je, da jo prijetno greje in pomirja. Mih hv 167
- 67 S temi načeli pa se seveda nikakor ni ujemalo, da namen posvečuje sredstva, naj ga je lahko stokrat opravičila, sredstva so bila še zmerom slaba in so skrunila tistega, ki jih je uporabljal, in tudi sam namen. Mih hv 153
- 68 Sedela mu je trdovratno ob strani in ni se mogel ganiti. Lokar he 13
- 69 »V bolnišnico!« je zaklicala z nekakšno grozo in domislil se je, seveda, ona in nji podobni hodijo tudi za najmanjšo figo v sanatorije – Mih hv 87
- 70 Če je bil Jenko v sebi razklan, nikakor ni bil v tem smislu, kakor nam tu pripoveduje Pregelj, ki je ortodoksen vernik, medtem ko je bil Jenko v bistvu panteistični racionalist, pravi otrok svoje dobe, in po tem takem povsem »neduhoven« pojav. Ocvirk LZ 35, 6/7
- 71 Pregelj je v bistvu literaren eklektik, pisatelj, ki se neprestano potaplja v tuje umotvore in iz njih zajema zase. Ocvirk LZ 1935, 5

Poleg veznika *in* je mogoče v večino od navedenih primerov po katalizi uvesti kak kazalni adverb: *tako*, *s tem*, *po tem* *takem* itd. ali pa zamenjati veznik *in* z adverbom *zato*. Po tem je konstrukcija nekoliko sorodna zgoraj omenjenim zvezam z *in to*; tudi pojasnjevalne konstrukcije namreč lahko vsebujejo element posledičnega.

V zaporedju dveh dejanj, ki ju veže *in*, lahko drugi stavek izraža tudi namen akcije, ki jo izraža priredje: *na primer*

- 72 ... Ko zaspi, se mati gotovo priplazi po prstih do nje in pogleda, če je dobro odeta. G 54
- 73 ... takoj pridem potem k vam in bova igrala. G 25
- 74 (Tiho so se odprle duri, tiho je stopila v izbo.) Vstal je počasi in ji je šel naproti. C zs XVIII, 55

Zaporedje dveh dejanj je lahko precizneje povedano tudi z različnimi glagolskimi oblikami, npr. v primeru 73. Tako imenovani posledični *in* je zelo težko ločiti od finalnega. Finalne stavke vendarle razločimo od prej navedenih po tem, da lahko pri njih največkrat zamenjamo *in s ter*, ne da bi se pomen spremenil. V primeru 72 tudi lahko zamenjamo zvezo *in* + glagol

s supinom: *se mati ... priplazi do nje pogledat, če je dobro odeta (da pogleda, če ...)*. Seveda ima zveza z *in* drugačno gramatično funkcijo in drugo stilno vrednost kot namenilnik: stavek z *in* je sintaktično prirejen prvemu stavku, namenilnik ali finalni odvisnik z *da* pa sta prvemu stavku oziroma predikatu prvega stavka podrejena.

Kadar je stavek, pred katerim stoji *in*, zanikan in vsebuje pomenski odtenek posledičnosti, je zveza z *in* sorodna po pomenu hibridni konstrukciji z *ne da bi* (glej gori!):

- 75 (Šumelo mu je v ušesih.) Beseda o zlatu v srebrni košari je obsedela v njem in je ni razumel. Lokar he 14
- 76 Hajnža je močno sopol in sam ni vedel zakaj. Arih 35
- 77 Prijeli smo se pod roke, medtem ko so policaji v svojih uniformah z rdečimi našitki tekali poleg in niso vedeli, kaj naj store. GN 49
- 78 Ferjan je stopal in ni slišal in videl ničesar. Arih

Stilna razlika je seveda prav taka kakor v zgoraj obravnavanih primerih: z *ne da bi* je razmerje določeno, v primeru stavka z *in* je nedoločeno: *Beseda ... je obsedela v njem, ne da bi jo razumel; Hajnža je močno sopol, ne da bi sam vedel zakaj* itd. Sintaktično in pomensko je zveza z *in* običajna priredna registracija dveh dejanj, od katerih pomeni drugo dejanje neke vrste pojasnilo o načinu poteka prvega dejanja. Zveza z *ne da bi* je formalno deloma¹⁸⁷ podrejena prvemu stavku, po pomenu pa močnejše od zveze z *in* poudarja način. Poleg zgoraj navedenih primerov, v katerih je *in* neke vrste znak a) posledičnega in b) finalnega odvisnika, navajamo še primere, za katere ne moremo navesti prave meje med obema tipoma stavkov. Stavčna intonacija pred *in* je lahko zaključna, zadovoljiva in pomeni konec stavka: *in* ima v takih primerih navezovalno vrednost (81 itd.), običajno pa intonacija ni zaključna, veznik *in* veže dva stavka. Poudariti pa je treba, da v vseh teh primerih ni mogoče razmerja med stavkoma enakovredno izraziti tudi z asindetonom – veznik *in* ali adverb (*zato* itd.) je zaradi svojega pomena in vezniške funkcije bistveni del stavčne konstrukcije. Primeri:

- 79 Toda godi se nasprotno. Današnji svet vodijo bolj kot prej gesla in od računarjev postavljeni načrti, in svet dobiva od dne do dne bolj potvorjeno Podobo. Koblar DS 33

¹⁸⁷ Prim. op. 30. Mejne konstrukcije z *ne da bi* obravnavam tudi v Zaključku.

- 80 Mehanizacija naravnih sil in razbijanje dosedanjih duhovnih organizmov v človeku utegne imeti zelo dolgo pot do tistih meja, da človek zatre v sebi vsak spomin na sedanji svet, toda do tja – se zdi – je pot neskončno, in človeku bo poprej zakričal zadnji ostanek duše in se uprl popolnemu opustošenju. Koblar DS 1933, 4
- 81 (Tako je osnovna označba kulturnega življenja v sodobnem Zagrebu velikanska razrvanost.) Naj je tudi umetniška produkcija dokaj živahna, leži vendar vsa njena teža le na krogih, ki so na umetnosti bolj ali manj neposredno zainteresirani, in samo nekatere panoge najdejo konsumente v širšem občinstvu; Brnčić LZ 35, 111/112
- 82 Take samozavesti se je že sam prestrašil in se poskusil izgovoriti pri nadrejenem, da je pač take nravi. Arih 13/14
- 83 Sekretar je bil starejši, razumen mož in se je zato zadovoljil le z opozorilom na izobraženčevo domišljavost, ki da je krivec Jurjeve nestrpnosti. Arih 14
- 84 Hodil je počasi, kot da je prvič v hribih; puško je nosil nerodno in takoj se je videlo, da mož po poklicu ni vojak – Kavčič čsnp 21
- 85 »No, samo za trenutek sem pokukala skozi vrata, toda spal je in nisem ga hotela prebuditi. Mih hv 144
- 86 To je bila ustaljena navada in ti trije so se upravičeno tresli za svoje zvezke, ki so vsak dan romali skozi trideset parov rok. Kajzer mdn 22
- 87 To ga je zmeraj bolelo, kadarkoli je kaj merila na njem in zato se ji je vedno na vse mogoče načine izogibal. Kov lr

Stavek *in svet dobiva od dne do dne* je mogoče izraziti še na dva načina, ne da bi se pri tem spremenil pomen: *in tako dobiva svet od dne do dne ... zato dobiva svet od dne do dne*. Kadar je konstrukcija z *in* morfološko tesnejša od same zveze (morfem, ki določa glagol, je samo v prvem stavku), bi bilo seveda treba ob zamenjavi veznega izraza izraziti to tesno povezanost z adverbom. V primerih 83 in 87 je adverb *zato* determinant stavka, ki ga uvaja *in*. Če bi *in* opustili, bi se pomen stavka *zato* prav nič ne spremenil, brez veznika bi bil

pojasnjevalni stavek samo manj intenzivno vključen v tekst.¹⁸⁸ Konstrukcija *in zato* spada zaradi tega že med vezniške zveze.

1.5 Različne vezniške zveze z *in*

Veznik *in* se lahko veže v vezniške zveze. To vezanje pa ni neomejeno: pogojeno je s pozicijo veznika *in* na prvem mestu v zvezi in s pomenom drugega veznika. Nemogoče so na primer vezave z *a, toda, in vendar*, adverzativnim *pa*¹⁸⁹ in podobno. Od protivnih veznikov v zvezi z *in* je pogosta zveza. Drugi veznik ali vezni adverb pomensko dopolnjuje veznik *in*. Če bi veznik *in* izpustili, bi se spremenilo pomensko razmerje med stavki. Primeri:

- 88 Mož se bori in vsaj za trenutke, celo za ure,
uspe – izbori zmago. Arih 55
- 89 Odličnjak je; in tudi motovilo, mama, razumeš? Kajzer mdn 32
- 90 Da bi mu doma kaj novega kupili, na to ni smel misliti, preveč
otrok je bilo pri hiši in premalo so bili navdušeni nad njegovim
šolanjem in tudi drugače so ga imeli za lenega. Kajzer mdn 8
- 91 – in ji je postalo jasno, da je Mare močno razburjena in celo
prestrašena pod svojo nemo krinko negibnosti. Mih hv 11
- 92 Sedaj pa že kar po pouku in v razredu in niti reči
jima ne more ničesar – Kajzer mdn 38
- 93 Mučijo te in niti ne vedo tega. Kajzer mdn 31
- 94 Jerman se je sklanjal nad knjigo Verlaineovih pesmi in niti
opazil ni, da ima knjigo narobe obrnjeno. Jarc nm 295
- 95 Tako se torej konča z mladostjo, ki ni več mlada, s slavo,
ki ni več slava, z obupom, in še ta ni pristen, ker noče
nihče pogledati resnici do dna v oči. Mih hv 216
- 96 Že zdavnaj sem iz nahrbtnika pobral zadnje suhe krhlje,
in vendar nisem čutil prave lakote. Kavčič čsnp 52
- 97 – da mu ne bi bilo treba premišljevat i o delu, ki
ga noče in vendar mora pustiti. Mih hv 219

¹⁸⁸ Vezniške zveze *in zato* zaradi tega nimamo za tesno zvezo dveh veznih sredstev, ki bi pomenila nov vezniški leksem (prim. zvezo *in vendar*), ampak za prosto zvezo dveh veznih sredstev, ki tudi v zvezi učinkujeta vsak zase. Prim. o tem Tesnière 1959.

¹⁸⁹ Vendar se *in* lahko veže z vezalnim *pa* (seveda postponiranim).

- 98 A mi smo videli trpljenje, videli smo človeka begati brez zemlje in brez ljubezni, videli smo preklinjajočega umirati po zapuščenih poljih, videli smo iz oči v oči posledico vsega, kar je pod imenom kultura pred vojno izpolnjevalo družbo, uredbe in mišljenja, in morda je danes edini glas naših ust: vojna je morala biti. FK 18

Vezniška zveza v primerih 89 in 90 je sicer formalno ista, vendar je med obema razlika v funkciji: v primeru 89 dopolnjuje vezni adverb *tudi* – brez veznika *in* bi bila zveza med povednimi določili nepopolna (*Odličnjak je; tudi motovilo* –). V primeru 90 bi *in* lahko opustili, važnejše je izražanje dodatnih lastnosti (*so ga imeli za lenega*), ki jih uvaja adverb *tudi*. Zveza *in še* v zanikanem stavku (95) je sinonimna z zvezo *in niti, in celo* (*in niti ta ni pristen, in celo ta ni pristen*). Funkcija teh adverbiv v vezniški zvezi je predvsem stopnjevanje, zato so v zvezi relevantni in jih ni mogoče opuščati. V primeru 94 bi *in* sicer lahko opustili, vendar bi morali zamenjati intonacijo iz nezadovoljive v zadovoljivo. Opustitev veznika *niti* bi bila sicer prav tako mogoča, vendar med stavkoma ne bi bil izražen odnos stopnjevanja. Natančneje bodo te vezniške zveze sicer obravnavane pri drugih veznih adverbih, tu smo le pokazali na relevantno obeh členov v zvezi.

1.6 Vezni *in* veže istovrstne podredne odvisnike

Problemi so isti kot v zgoraj obravnavanih odstavkih, kjer veže *in* stavke v priredju. Razlika je včasih samo v besednem redu, ki velja za odvisni stavek. Primeri:

- 99 Mislim namreč našo družbo, ki je zdaj izgubila svoj motor in se je dovolj jasno pokazalo, kako je živela od drugih, od sveta in miljeja. FK 13
- 100 Svetovna vojna, ki je najbolj razgalila človeka in bi ga morala najbolj prečistiti, je za svojo veliko katarzo ukanjena – Koblar DS 1933, str. 1
- 101 Hitro se poslovi, tudi po ulici teče in ko pride v sobo in sede, je ves zasopel. Lokar pd 47
- 102 – v nedeljo je tako lepo zapel na Špicu ob svoji kitari, da so prisluhnili tudi ljudje iz drugih čolnov in mu potem celo zaploskali. Kov Ir 164
- 103 Z nekako nepriradno, bolno strastjo je razgrinjala pred geometrom zgodbe svojega rodu, o dedih, ki

- so se preselili v to dolino, kupili mogočna grofovsko posestva, bogateli in gospodarili, prepadali in izumrli v njeni materi, ki je vzela preprostega človeka za moža in tako rešila vsaj delno nekaj bivšega sijaja. Pr 10, 74
- 104 – z vdanostjo tistih, ki so se že poslovili in ne pričakujejo poslovitve niti je ne želijo. Mih hv 14
- 105 Marina je uganila, da se je zgodilo nekaj hudega z očetom. Še bosa, v sami spalni srajci, je, potem ko je mimogrede pobrala čez naslanjač obešeno jutranjo haljo in si jo šele v predsobi ogrnila, stekla iz sobe po stopnicah. Mih hv 12
- 106 S sklonjeno glavo, izpod čela je opazil, kako je Katrina šla mimo oken in se takoj zopet vrnila. Bevk 9
- 107 Da je bil njihov oče iz gosposke družine, ker se je rodil kot drugi sin ravenskega graščaka in je nekaj časa celo študiral na Dunaju pravo – se je zdelo – posebna odlika ... Mih hv 19

Vežnik *in* je v vseh teh primerih edini vežni znak drugega podrednega stavka: Za *in* je seveda mogoče podredni vežnik ponoviti in najbolj pogosto je vežnik ponovljen pri relativnih odvisnikih, kjer je zaradi različne reakcije v obeh stavih potrebno vežni znak ponoviti (včasih je v drugem stavku lahko tudi drug vežniški izraz kakor v prvem stavku). Kadar je vežniški izraz isti, gre navadno za poudarjevalno funkcijo ponavljanja:

- 108 –; domisli se, kolikanj je to mesto neorgansko in tuje v zemlji, sredi katere je zraslo in kolikšen nepremostljiv prepad zeva med to urbanizirano zajedalsko družbo ter med zapuščenim, vase zaprtim in primitivnim hrvatskim ljudstvom. Brn 35, 115
- 109 Ta vrsta delavcev, ki je ni mogoče opredeliti natančneje in ki je raztresena po vseh strokah –, predstavlja tisti organ, ki – Brn LZ 35, 114
- 110 Hiša ima dohod z dveh strani: glavni vhod ..., ki se ne vidi in kjer so dohajali gostje, ter stranska vrata ... G 48
- 111 – že iz zaupanja do tistih, ki so jih oznanjali, iz prepričanja, tako tolažilnega za vse, ki se mučijo zaradi lastnih pomanjkljivosti, da so na svetu plemenitejši od nje, ki se vsega tega lahko držijo in med katere je prištevala tudi svojega strica. Mih hv 153
- 112 – ker jih je odložil, z občutkom, da je napisal ali premalo ali preveč in da mora pričeti spet od kraja. Mih hv 9

- 113 Zdajci se je ovedel v medlo bolečino, da je po nemarnem izgubil nekaj dni službenega dela, ki ga bo treba dopolniti in pa da je že onstran sedla konec te prijetne poti v strmih vijugah – Pr 10, 55
- 114 Pisec teh zapiskov ni nikak abstraktni estet ali literarni dogmatik, kajti predobro se zaveda, kako je opredeljen že po svoji naravi sami in kako svojevrsten, nepreračunljiv sodnik je bodočnost. Ocvirk LZ 1935, 3
- 115 Najraje bi zavpil, naj bo tiho in da je on skoraj vsak večer privlekel dve dili s skladišča na karlovškem mostu. Kov Ir 146

Podredni veznik je treba ponoviti v primerih, kjer veže *in* dva docela različna stavka (primeri 112, 113, 114). V teh primerih ni stilno sredstvo. Utegne pa biti stilno sredstvo v primerih, kakor je 109, kjer je *ki* ponovljen, a bi ga lahko opustili. V primerih 112, 113, 114 pa bi zveza stavkov izgubila svoj pomen, če bi podrednega veznika ne ponovili, npr.: *Pisec teh zapiskov ni nikak abstraktni estet ali literarni dogmatik, kajti predobro se zaveda, kako je opredeljen že po svoji naravi sami in svojevrsten, nepreračunljiv sodnik je bodočnost*. Razlog za to dvojnost je verjetno v konstrukciji obeh stavkov: v 109 je subjekt obeh stavkov (prvega logični!) isti, v 114 pa sta v odvisnikih različna subjekta (114, 113), v primeru 112 pa je subjekt isti, razlika je samo v časovni opredelitvi predikata (*je napisal: mora pričeti*). Te razlike so očitno dovolj pomemben vzrok za ponovitev odvisnega veznika: sam priredni *in* je ob različnih konstrukcijah premalo intenzivno vezno sredstvo med istovrstnimi odvisniki.

Pri vsebinskih odvisnikih je mogoče, da veže *in* dve različni vrsti vsebinskih odvisnikov: odvisno vprašanje in da-stavek:

- 116 Tu se ozre boječe kakor ranjena žival na jasi, skuša pomisliti, s kakšnim glasom je vzkliknil takrat in da ni bilo nikogar zraven. Lokar he 29

1.7 Veznik *in* med izrazi

In v tej funkciji navadno veže dva ali več istovrstnih izrazov (glede na stavčno funkcijo) v eno sintagmo. V primerih elipse nekaterih členov veže lahko tudi stavek in izraz. povedke in podobno, tudi če je povedno določilo uvedeno s kot:

- 117 Ta izrek – se uporablja kot orožje boljše samozavesti

in kot samolastna sodba o manjši vrednosti religiozne
vezanosti in duhovne sklenjenosti – Koblar DS 1933, 5

Ta elipsa je v jeziku tako običajna, da bi občutili kot poudarjanje, če bi bil glagol ponovljen: *se uporablja kot orožje boljše samozavesti in se uporablja kot samolastna sodba o manjši vrednosti religiozne vezanosti in duhovne sklenjenosti*-. Toda ker je poudarjanje izrazito sredstvo določenih stilov, ga vsaka jezikovna plast ne prenese.¹⁹⁰ Razen navadnih zvez, kjer stoji *in* med dvema izrazoma, pa poznamo tudi konstrukcije, v katerih veže veznik *in* izraz nekako asociativno¹⁹¹ na zaključeno stavčno konstrukcijo:

- 118 Potem je tu učiteljica Rožica, si ponavlja otrok, in
učiteljščnica Petra, vsaka v svoji sobi. Pahor pd 20
- 119 Trije otroci so ji ostali po vseh njenih izgubah,
in vnukinje in vnuki. Mih hv 19

Pisatelji postavljajo vejico, kakor da bi bil z *in* uvedeni dodatek neke vrste apozicija. Vendar ne gre za apozicijo, ampak za drugi subjekt, ki je dodan prvemu nekako asociativno. Te vrste dodajanje učinkuje kot neke vrste stilno sredstvo in vzbuja vtis paralelizma v stavčni zgradbi: *Zdaj so torej tam, ob Kanalu, branjevke in rožarice in onstran Kanala so skladišča z vonjem po južnem sadju*. Pah 183.

V naslednjih primerih veže *in* dve subjektovi sintagmi v drugo, večjo sintagmo. Vsaj eden izmed obeh členov ima v navedenih primerih večje dopolnilo (tudi stavčno), vendar to dopolnilo ni nujno:

- 120 Iz vrta pod oknom je prihajal oster, poživljajoč vonj po
mokrem lesu, črni prsti, mastni, nepokošeni travi in
grenak duh po zarjaveli železni ograji. Kov lr 139
- 121 Grbavec v podstrešju in Gapit doli v kleti
begata kot dve nemirni živali. G 40
- 122 – v Zagrebu delujeta podjeten dramski studio in
dokaj močna, čeprav zadnji čas omrtvela zajednica za

¹⁹⁰ Ponavljanje bi v tem primeru znanstvene proze občutili kot izrazito sredstvo biblijskega stila, ki pa je v tej zvrsti proze zelo redek (prim. Cevc).

¹⁹¹ Različne »proste«, točneje nevezne, asociativne tipe – naj gre za vezave stavkov ali izrazov – bo treba verjetno obravnavati kot posebno sintaktično kategorijo: med poja-snjevalnimi in stopnjevalnimi konstrukcijami. Izraz asociativne zveze izvira deloma iz pomena zvez, deloma pa iz psihologije govora.

individualno psihologijo; umetniške razstave vseh vrst in smeri so skoraj permanentne. Brn LZ 35, 113

- 123 – stare institucije in listi, ki so svoj čas predstavljali hrvatsko književnost ter čuvali nad umetniško kakovostjo, so dandanes čisto izgubili to svojo funkcijo. Brn 35, 112

Sintagme drugih stavčnih členov so podobno povezane z *in* v primerih:

- 124 In ko ni mogel več, je še sam poskakoval za njo, loveč sapo in bruhajoč polglasno svoj strah in svojo srečo v besedi, ki je vedel, da je samo njegova. Pr 10, 72
- 125 Sprehajali smo se in govorili, kako lepo je biti tako visoko v gorah in občudovati zadnje krpe snega – Kajzer mdn 41
Primer je zanimiv zaradi povezave dveh nedoločniških sintagm, ki opravljata v stavku funkcijo subjekta.
- 126 – se je satanska ženska lahkotno posloвила od gospoda predsednika in s poudarjeno in, kakor se je njemu zdelo, naravnost žaljivo rahločutnostjo zaprla vrata za seboj. Mih hv 35
- 127 Tam na severu se dvigajo iz savske ravni lahni, zeleni in z vasicami posejani obronki ter se v stopnjah pno proti nizkemu gozdnatemu Sljemenu – Brn LZ 35, 114
- 128 Književni program je prav tako skrajno dvomljiv ter venomer niha med umetniško literaturo in docela ničvrednim »šundom«. Brn LZ 35, 112

Veznik *in* veže izraze tudi v primerih, ko so ločeni med seboj z različnimi odvisniki, npr.:

- 129 Bohoriča je spreletelo dvojno čustvo: neko motno ugodje, ker je zaslišal Natašino ime v zvezi s seboj, in boleost, ko se je zavedel te varljive radosti. Jarc nm 283

Tudi pri izrazih lahko pomeni *in* znak za konec naštevanja. V teh primerih bi lahko *in* opustili, vendar je v sistemu domač zaključek z znakom *in*, opustitev veznika ima stilno vrednost kot neobičajna konstrukcija, ki naj poudarja: običajno ob opuščnem vezniku še nekaj pričakujemo in smo zaradi tega pozornejši:

- 130 – ampak ga je celo atavistično ... priklenil na rod, kri in podnebje. Ocvirk LZ 35, 7

- 131 – tako ta okrnjena kultura (ne more postati pomembnejša postavka v njenem življenju,) ampak mora biti zaprta sama vase, ozka, tuja problematiki časa in omejena zgolj na tenko plast intelektualcev. Brn LZ 35, 111
- 132 (Nikakor ni moči pripisati slučaju, da je najvišji umetniški izraz, ki ga je dosegla hrvatska književnost v 19. stoletju,) Kranjčevićeva ogorčena socialna satira, njegov pesimistični anarhizem in onemogli, tragični, prometejski protest. Bm LZ 35, 111
- 133 Duh na maslu pogretilih drobtin, postanega piva in težkih prepotenih očetovih škornjev – Mih hv 112
- 134 Zjutraj je prihajal v kuhinjo neprespan, z motnimi očmi, s trpečim izrazom in z neprijetnim duhom po senu. Kavčič Čsnp 5
- 135 Nemi in rezki so vsi ti dnevi. Pa saj niti dnevi niso: ta somračja, ki so se razlezla po hišah, po stvareh in v duše. Jarc nm 251

Veznik *in* lahko veže v sintagmo izraze, ki so med seboj nasprotni:

- 136 – samo da je imela Fanika, za razliko od veselo pobarvanega pajaca, na sebi umazano sivo moško bolniško haljo in svoj progasti bolniški plašč, prekratek in predolg obenem – Mih hv 175,

v drugih primerih pa pomaga izraziti kopičenje lastnosti, kakor:

- 137 – človek vnovič občuti enako skupnost z vsem, velikim in majhnim, dognanim in nerazrešljivim; Koblar DS 1933, 4
- 138 – je dober fant, čeprav samo ključavničar in ne študiran. Kov lr 159

V posebno poglavje o stilu spadajo vprašanja, ali je pomembno, kako z *in* povežemo izraze ali stavke, namreč, na katerem mestu v stavku stoji določeni izraz. V primeru

- 139 ... obe, lutka in ona, vzbujata grozavost. G 9

bi lahko imeli na prvem mestu *ona*, na drugem *lutka*, torej *ona in lutka*, vendar bi bil pomen nekoliko drugačen (za stilni odtенок¹⁹²), čeprav na splošno smatramo, da je za veznik *in* vseeno, kateri člen je spredaj in kateri

¹⁹² Ločim dve vrsti pomenov: prave pomene, med njimi pa niz kokretnih možnosti, ki se med seboj razlikujejo za pomenski odtенок: to so variante glavnih pomenskih odtenkov.

je zadaj.¹⁹³ Seveda velja ta pripomba le za čisto vezalni *in*: pri vseh drugih pomenskih odtenkih je zaporedje členov izredno važno, ker pripada *in* pravzaprav drugemu členu.

Tudi *in*, ki veže izraze, lahko predstavlja vezni element v dvo- ali veččlenskem stopnjevanju. Navadno je *in* osnovni veznik, ki skupaj z adverbom izrazi stopnjevanje. Seveda spada sem tudi pojasnjevalni *in* ob izrazih. Primeri:

- 140 Njega vzrok je v dejstvu, da se to meščanstvo v Zagrebu, tej svoji metropoli, nikoli ni moglo ekonomsko in zavoljo tega tudi ne razredno in kulturno razviti do kraja takrat, kadar je to zahteval zgodovinski trenotek – Brn LZ 35, 108
- 141 Splošen propad kriticizma – je – omogočil, da se je vtihotapila v književnost truma netaalentiranih in dostikrat skrajno nepismenih, a zato toliko bolj širokoustnih nevednežev ... Brn LZ 35, 112
- 142 – pripoved se je zdela Jurju v primeru s pravljico o kralju Matjažu bolj moderna in morda zaradi tega resničnejša. Arih 13
- 143 Ne bom mirna prej, dokler ne bodo tiste nesrečne listine, ki te lahko spravijo ob dobro ime in morda celo ob premoženje, varno spravljene v tvoji blagajni – Mih hv 125
- 144 Slovenska zgodovina nam daje nekaj poučnih in obenem svarečih zgledov za to. Vodnik DS 1933, 114
- 145 –, »tako imenitnih vrat nimajo tam, kjer smo živeli, ne na Westfalskem ne v Belgiji in tudi ne na Holandskem.« Ing nnd 6

Seveda z naštetimi primeri pojasnjevalne in stopnjevalne zveze z *in* + adverbom niso v celoti prikazane, naš namen je pač opozoriti na izrazno možnost.

¹⁹³ Prim. op. 164, b. Prim. o tem tudi Tesnière: »Les jonctifs sont donc en quelque sorte un ciment qui lie des nucléus de même nature. – Il en résulte que, tel le ciment entre les pierres, les jonctifs se situent structurellement entre les nucléus, auxquels ils restent extérieurs. Nou dirons qu'ils sont internucléaires« (Tesnière 1959: 82). »On notera que le jonctif ne fait partie d'aucun des deux nucléus qu'il a pour fonction de joncter. De même que le ciment destiné à lier deux pierres ne fait partie ni de l'une ni de l'autre, de même qu l'attelage qui unit deux wagons est extérieur aux wagons, de meme le jonctif reste extérieur aux deux nucléus qu'il est chargé d'unir. Le jonctif n'est donc pas intranucléaire mais *extranucléaire*. – La fonction du jonctif étant par définition de se trouver entre deux nucléus, il apparaît toujours comme internucléaire« (Tesnière 1959: 327).

1.8 Veznik *in* v funkciji navezovalnega veznika

Če veznik ne stoji med dvema stavkoma in ju ne veže v novo gramatično celoto,¹⁹⁴ ampak na začetku stavka uvaja stavek v tekst, govorimo o navezovalni funkciji veznika.¹⁹⁵ Takšna funkcija je ponavadi označena z zaključno intonacijo prejšnjega stavka, (v grafiki s piko in veliko začetnico novega stavka). V taki funkciji so predvsem priredni vezniki in adverbi.¹⁹⁶ Veznik *in* je zelo pogosto v tej funkciji, zlasti v govorjenem jeziku, pa tudi v literarnem izrazu. Iz primerov, ki jih navajamo, je razvidno, da bi navezovalnega *in* ne mogli nadomestiti z asindetonom, ker bi s tem spremenili ne le stil pripovedi, marveč tudi njen pomen. Zelo pogosta uporaba stavkov z navezovalnim *in* – vrsta zaporednih stavkov se začena z *in* – je značilna za privzdignjeni, tako imenovani biblijski stil.¹⁹⁷

Primeri:

Navezovalni *in* na začetku stavkov pomeni neke vrste posledičnost (seveda je to odvisno od teksta). Iz navedenih primerov je videti, da ga ni

¹⁹⁴ Zloženi stavek – priredje – je višja sintaktična celota. Morfem oziroma sintaksem takšne višje sintaktične strukture je veznik in ali kak drug znak priredja, lahko je veznik tudi v obliki *o* (v primeru asindetona).

¹⁹⁵ Prim. op. 180.

¹⁹⁶ Podredni vezniki v navezovalni funkciji imajo posebno stilno funkcijo. Gre za asociativni stil, ki omogoča podredni stavek brez glavnega stavka:
»Pri tem pa se skriti Milčinski ironično posmehuje pripovedniku samemu in njegovemu zdravemu razumu. Poteza, ki jo je zelo bistrovidno opazil in poudaril že Anton Slodnjak v svoji Zgodovini slovenskega slovstva.« Vid k (str. 93)

Ali:

»Res lahko opazimo, da se mu živi tok dogodkov kar sam po sebi zaostruje v konflikt in da dobi v takih spopadih prav dialog glavno funkcijo. In da so vsi odločilni dogodki prosto prostorninsko tako zaključeni, kot bi bili namenjeni za oder.« Pat 27

Ali:

»Enake ustvarjalne principe kot novela Tilka nosi v sebi tudi Jeprški učitelj. Tudi tu sta si vnanja in notranja zgodba v kontrastnem razmerju humorja in tragike. Le da je tragika tokrat precej bolj poudarjena in se zajeda tudi že v vnanjo zgodbo.« Pat 39
In podobno. Prvi primer sicer ni primer pravega navezovalnega podrednega veznika, pač pa gre za izpostavljeno konstrukcijo brez glavnega stavka. V zadnjem primeru je v navezovalni funkciji vezniška zveza *le da*, ki uvaja sicer hibridne stavke. Zvezi bi v tej funkciji lahko pripisali adverbialno vrednost.

¹⁹⁷ Biblijski stil je značilen za Cankarja, za nekatere pisatelje iz obdobja slov. ekspresionizma (Pregelj, Kocbek itd., tudi Miško Kranjec, danes Ciril Kosmač). To je ekstenzivni stil pripovedi, ki uporablja podobna izrazna sredstva kot Biblija.

mogoče zamenjati z veznikom *pa* ali s kakšnim drugim sorodnim veznikom ali adverbom:

- 146 – Zidarjenje pa je bilo njegovo, zdaj je moral Bertu gledati.
In novi štedilnik je zableščal, kakor iz tovarne. Rb 19
- 147 (Prav dobro vem, da ga ne bi mogel opisati, pa če bi bil še tako zanimiv.) Vse svoje junake moram imeti rad, če jih hočem opisati; tudi tiste, ki jih sovražim in zaničujem. A ta mi ni všeč. In manj in manj mi je všeč. CK bal 8/9
- 148 Ali ni čudno, da me nekateri ljudje ne odbijajo samo srčno, temveč tudi telesno? In ta je takšen. CK bal 8
- 149 – toda nihče se ji ni upal približati. In v tem je uživala. Jarc nm 294
- 150 (Bil je zaspan in poln ljubosumja. In v hipu je prišlo nadenj, da bi jo udaril s pestjo. Kov lr 144
- 151 Mirno, urejeno življenje mu je uhajalo iz rok. In s tem življenjem je odhajala njegova pomembnost. Kavčič čsnp 26
- 152 »Če mi zmagamo, mislijo spodnesti tla tistim, ki ne gredo z nami. In tale Zajc se mi zdi eden takih ...« Kavčič čsnp 11
- 153 ... nisi nič povedal, kje bo danes taka pijača! In to se naziva dandanes prijateljstvo! G 52
- 154 (Njemu je bila poverjena skrb za napredek slovenstva, za našo svobodo, za široko pojmovanje narodnosti, ki je vodilo do bratstva vseh narodov sveta in veselega dela za vseobčnost.) In tako in zato je ta pevec ljubezni in bolečine tudi pevec življenjske radosti. Žup V 103
- 155 –; toda ostala nam je njegova in Linhartova zapuščina kot dragocena dediščina. In Linhart in Cankar nam bosta dragocena tovariša na poti v bodočnost. Žup V 112
- 156 »Čakajo me stari junaki! Že leta in leta me čakajo! In čaka me Temnikar, moj epični junak.« CK bal 2

Zdi se, da je v večini navedenih primerov (zlasti 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156) stavek z *in* prav zaradi veznika nekako nedoločen, modalen: ta element bi takoj odpadel, če bi izrazili stavke brez veznika, kakor na primer: 148 – *da me nekateri ljudje odbijajo*–? *Ta je takšen*. ali 150 *Bil je zaspan in poln ljubosumja. V hipu je prišlo nadenj, da bi jo udaril s pestjo*. itd. V primerih 154,

155 je navezovalni *in* v podobni funkciji kot pri pojasnilnem stavku. Biblijski stil, kjer je *in* prav tako nezamenljiv z drugim veznikom, pa je v primerih:

- 157 Glej, jaz vem! In hodil bom za tabo in opisal bom tvojo poslednjo pot in tvoj prvi boj. CK bal 7
- 158 Zdaj pa je premišljala, kaj mu bo ponudila, da bi mu bolj teknilo. In ni našla jedi, dovolj slastne zanj, ne pijače, dovolj izbrane ... Pr 10, 200
- 159 In na stenah iste očrnele podobe s strmečimi očmi svetnikov. In duh po starini, črvojedini in plesnobi. In še po nečem drugem, skrivnostnem, kar ga je spominjalo na polja, senožeti ... Bevk 24
- 160 Vse je iz ljubezni in za ljubezen, ga je prešinilo. In zakoprnel je po Nataši. Jarc nm 292

V primeru 160 in 157 je poleg navezovalnega *in* značilen za biblijski stil še besedni red opisnega deležnika in morfema določne glagolske oblike: če bi šlo za vezanje stavkov v priredje, bi imeli naslednje zaporedje: 160 – *Vse je iz ljubezni in za ljubezen, ga je prešinilo in je zakoprnel po Nataši.* 157 – *Glej, jaz vem in bom hodil za teboj* – To zaporedje bi bilo nevtralnno in ne bi učinkovalo privzdignjeno. Največkrat je mogoče navezovalni *in* zamenjati z veznikom *pa*.

Primeri:

- 161 »Mir! Mir!« je pribil Peter Majcen. »In ne samo eno uro mir! In ne samo teden dni mir! Mir, sploh mir, dokler pišeš!« CK bal 9
- 162 Ali, naposled, mar nisem tudi jaz osamljen? In, kaj, če se nekoč, ko bova že daleč, globoko v gozdu miselnih svetov – razodene, da – Jarc nm 261
- 163 Zdaj boš prej pomeril ta pulover. In srajco obleci, da bom videla, če ti dobro stoji. Kov lr 143
- 164 Njegovi starši so bili graščinski hlapci, živeli so zmeraj na graščini, privezani nanjo. In on ni sam od sebe nikdar pomislil, da bi menjal gospodarja. Lokar he 51

V primeru 164 zamenjamo lahko navezovalni *in* s postponiranim *pa*: *On pa ni sam od sebe nikdar pomislil...* V vseh teh primerih uvaja navezovalni *in* stavke, ki so v nekakšnem nasprotju do teksta. Zato je zamenjava s *pa* mogoča. V dialogu je navezovalni *in* neke vrste znak za asociacijo, tu ga je še lažje nadomestiti s *pa*, ki je v pogovornem jeziku mnogo bolj v rabi

kakor v knjigi, kjer je *in* običajnejši. Veznik izraža v teh primerih nekakšno modalnost, ki izgine, če veznik opustimo.¹⁹⁸ Primeri:

- 165 »Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »In pišete knjige?«
 »Knjige ... Pa saj je skoraj tako.«
 »Povesti, kakor se reče?«
 »Povesti ... In zmeraj je kakor prvič.«
 »In pišete iz svoje lastne glave?« CK bal 2
- 166 Da, po postavi je bil Klinjon. Kaj počenja v tej samoti? In kako, da ga je Katina tako zlahka spoznala? Bev 18
- 167 »Kaj pa v ramah? In v pasu? Te ne tesni?« Kov Ir 144
- 168 »In doma?« je vprašal Silvan.
 »Nič, krava je povrgla.«
 »In mama?« Rb 14
- 169 »Boš šel kam?«
 »Po gobe!«
 »Popoldne, ko so že vse obrali.«
 »Vsak gobar najde svojo gobo.«
 In je sedel.
 Še tisti bedasti nemir je moral mimo, pa bi šel. Rb 60

Primer 169 ni v dialogu – tu gre za neke vrste prikaz postopnosti akcije (dialoga in dejanj ob njem). Brez veznika stavek ne bi bil vklapljen v tekst. V primerih 165, 166, 167, 168 bi lahko v dialogu in v vprašalnicah zamenjali tudi z nekaterimi vprašalnicami (*a, ali*), le da bi vprašalnice označevale določeno vprašanje – če pa uvaja vprašanje *in*, gre za neke vrste nedoločeno, modalno vprašanje (= *in menda, mogoče ...*). Npr. v 165 bi bilo vprašanje brez navezovalnega veznika povsem drugačno: *Pišete knjige? ... Pišete iz svoje lastne glave?* V dialogu veznik v navezovalni funkciji predvsem podčrtuje situacijo.¹⁹⁹

Poseben primer tvorijo zveze z *in* + priredni (podredni) veznik na začetku stavčne zveze. Navezovalni *in* veže stavke v večjem tekstu, obenem pa ima tudi poudarjevalno funkcijo:

¹⁹⁸ Če bi opustili veznik, bi ne izrazili razmerja govorečih oseb do dogajanja, ki je v tem primeru izraženo z veznikom.

¹⁹⁹ V govoru je situacija prisotna, pisani dialog pa mora z jezikovnimi znaki situacijo prikazati in podčrtati.

- 170 – se je pošalil Peter Majcen. Bil je človek srednje rasti in srednjih let. In zdaj je bil ves vesel in ves živ, kakor je bila živa in vesela njegova pisana srajca. CK bal 2
- 171 – Kje pa! To je vendar igračkanje. Zato resni ljudje umetnikov ne jemljejo resno. In tudi pametne žene jih imajo za bedake.« CK bal 3
- 172 Kakšen slovesen mir! In vendar prav dobro čuti, da bo živel samo še pet, nemara šest, največ še sedem ur. CK bal 6
- 173 – A na to niti ne pomisli. In prav tako niti za hip ne podvomi o svoji smrti. CK bal 6
- 174 Spomnil se je noči ob grbavcu Kaminu. Pa se je ozrl v Jermána zaupno, kot da ga prosi pomoči. In še mračni prijatelj se je vzradostil ob tem otroško vdanem pogledu. Jarc nm 291
- 175 Drugo jutro ji je odposlal zvezek teh nočnih pesmi. Naj ga tiho vzame v roke za tihe ure v mesečini ... In potem je čakal in čakal njenega odmeva. Jarc nm 293
- 176 Počasi je s svojo pručico pridrsala čisto k njemu in tedaj se je njegova roka kakor po nekakšnem skrivnem sporazumu skoraj boječe prikradla k njeni okrogli glavici z redkimi plavimi lasmi – Mih hv 117

Primer 176 kaže, da je lahko navezovalna funkcija tudi sredi stavčne zveze, če je stavek pred *in* samostojen in ga lahko v govoru zaključimo z zadovoljivo stavčno intonacijo. Naj pokažemo na primeru 172, kako navedena vezniška zveza funkcionira: če bi zamenjali *in s toda* ali s kakšnim drugim protivnim veznikom, bi morali zamenjati tudi *vendar*: *s kljub temu* ali *šeprav*. To pomeni, da v zvezah te vrste funkcionira vsak veznik zase (šeprav navadno smatramo *in vendar* za celoto). Tako je poudarjevalna in navezovalna vloga *in* bolj utemeljena.

Navezovalna funkcija *in* pa je zelo pogosta tudi ob podrednih veznikih: veznik *in* v teh zvezah nima funkcije prirednega veznika, ampak zgolj nakazuje vklapljanje zaprte podredne konstrukcije v zloženi stavek. Primeri:

- 177 Bil je dolg in suh, gol do pasu in v kratkih hlačah; in ker je stal v oknu in je za njim padal na ozko notranje dvorišče žareči slap bele sončne luči, je bil teman, skoraj črn. CK bal 1
- 178 »V glavo mi šine, pa napišem ... Preprosto, kar se le da! In če bi ti vedel, kako je prijetno, prijetno!« CK bal 2

- 179 Nobena rosna kaplja ni več padla in če je,
mu je v hrbet in je ni čutil. Pr 10, 158
- 180 Šla sta v kot, nastavila k ustom steklenico, ki je
tam čakala, in ko sta dahnila predse, je zadišalo
sladkoopojno po žganju. Lokar pd 17
- 181 Legel je, ovil puškin jermen okoli zapestja, in preden se je zbudil,
v snu, se mu je zdelo, da je v sobi slab zrak. Kavčič čsnp 44
- 182 Matic je dejal, da od tu nima do doma niti uro hoda, in ker smo
bili na meji osvobojenega ozemlja in je bila možnost, da trčimo
na sovražno patrolo velika, je odšel sam dalje – Kavčič, čsnp 50
- 183 Šla sta v kot, nastavila k ustom steklenico, ki je
tam čakala, in ko sta dahnila predse, je zadišalo
sladkoopojno po žganju. Lokar pd 17

Pisci zelo pogosto čutijo potrebo, da zaključno kadenco nakažejo z vejico, podpičjem ali piko; ker pa za to ni pravopisnih pravil,²⁰⁰ zaključne kadence največkrat ne označijo. V primeru 179 ima zveza tudi protivni pomen in je zaradi tega sinonimen s protivnimi vezniki. V primeru 181 se zdi, da *in* zaključuje zvezo treh glagolov, v resnici pa dodaja kot v pojasnilo stavčno zvezo, ki jo uvaja skupaj s *preden: in preden*. Če bi ne bilo te zveze, bi šlo dejansko za zaključni *in*.

2 Veznik *pa*

Veznik *pa* imenujejo naše dosedanje slovnice²⁰¹ vezalnoprotivni veznik. Veznik *pa* se od veznika *in* ne razlikuje samo po svojem pomenu, ampak tudi po načinu uporabe: svojo vezno funkcijo namreč lahko opravlja v

²⁰⁰ O stavčni intonaciji pri piki SP 1962 ne govori, pač pa omenja naslednje funkcije vejice: »Vejica /./ nam rabi za razčlenjevanje stavka po sestavinah na pomenske in oblikovne enote. Opozarja na smiselno povezavo besed in s tem na stavčno melodijo ter olajšuje branje. Večinoma nakazuje kratek odmor, pred njim pa zvišanje glasu; zato jo zapisujemo tam, kjer v govoru delamo odmore. V slovenščini stavimo vejico nekaj po pomenu, nekaj pa po oblikovni zgradbi stavka. Drugačno vlogo ima v nezloženem, drugačno v zloženem stavku« (SP 1962: 83). – Podrobneje funkcija interpunkcij v slovenščini ni obdelana nikjer.

²⁰¹ Prim. o tem tudi Maretić 1887.

poziciji med stavki ali *pa* v postponirani poziciji največkrat za prvo ali drugo besedo v stavku. V postponirani poziciji veže tako, da poudarja in dodaja protivni pomen besedi, za katero stoji. S tem pa ustvarja pomensko razmerje do celotne zveze. Vezniški poziciji navadno nista zamenljivi, včasih pa je to vseeno mogoče. Kje je zamenjava možna, bom poskusila pokazati ob primerih. Zdi se, da je v poziciji med stavki vezalni *pa*, protivni *pa* je lahko v obeh pozicijah. Zelo pogosto se veznik *pa* veže z drugimi vezniki tako, da stoji pred veznikom ali za njim. Pozicijo veznika *pa* določa tekst. Prav tako kot *in* je tudi *pa* lahko veznik med izrazi, opravlja pa seveda tudi navezovalno funkcijo.

Obravnava primerov. Primere iz čistega in odvisnega priredja navajamo skupaj.

2.1 Veznik *pa* med stavki

2.1.1 Veznik *pa* v vezalnem priredju

V obravnavanih primerih je teoretično mogoče zamenjati *pa* z *in*, vendar ima *pa* nekoliko intenzivnejšo lastno semantiko od veznika *in*, posebej ker je to vezalno protivni veznik. V slovenski literaturi je uporaba veznika *pa* posebej značilna za ekspresionizem (zlasti pri Ivanu Preglju), neobičajna frekvenca²⁰² zlasti vezalnega *pa* v literarnih in drugih tekstih, kjer je sicer običajnejši *in*, ima vrednost stilne posebnosti.

- 1 Čedalje bolj je Bohorič čutil neznosnost tega prijateljstva, ki je ostrilo miselnost pa dušilo čustveno življenje. Jarc nm 261
- 2 Vrgel je mačko ob tla, da je s skokom pobegnila, pa je zamahnil z odprtim nožem in zakričal – Jarc nm 264
- 3 Jo grdo pogleda pa se zdrži besede. G 62
- 4 (Ah, ne, saj nič ni! Kaj naj bi bilo?) Opravek je imel v bližini pa je stopil k nji. Bevk 25
- 5 Žarek je zakasnil, pa je posvetil še v ta kompanjski mrak. Arih 42
- 6 Ljubezen jo je klicala. Ljubezen z mladim delavcem, ki ima napete kite, bokana prsa, korak kakor kladivo, pa, ki kakšno pove. Lokar he 79

²⁰² Frekvence nismo statistično izračunali, ampak po skoraj popolnem zapisu X. zvezka Pregljevih Izbranih spisov.

- 7 Nataša se mu prekanjeno smehlja. Razposajeno se vrže v naslanjač pa zapove materi. Jarc nm 277
- 8 Obesila se je učitelju pod desnico in geometru pod levico pa hotela po vsej sili, naj se z druge strani prime Helena Franceta. Pr 10
- 9 Tja je vaje šetati, utrgati mimogrede poleti bahato rumeno rožo in v zgodnji jeseni belo georgino, pa si jo zatekniti v jopič. Pr 10, 99
- 10 No, in zvečer posedim urico v družbi pri Zofiji pa rečemo dve ali tri in se malo nasmejemo. Pr 10, 140
- 11 Potem pa se je svitalo in je prišlo sonce pa se je nasmehnil in rekel: – Pr 10, 158
- 12 Kdo? Ti? In še eden in še ... pa vija vaja ven. FK 194

Vendarle je *pa* v funkciji vezalnega veznika zlasti v novejšem času redkejši od drugih funkcij tega veznika. V primeru 11 veznik *pa* veže oziroma loči dve z *in* zvezani priredji (kolikor lahko smatramo zvezo dveh opisnih deležnikov *se je nasmehnil in rekel* za dva stavka oziroma za priredje.²⁰³ Funkcijo veznika bi v tem primeru lahko označili s časovnim pomenom: drugi dve dejanji sledita prvima dvema dejanjema. V primeru 9 ima *pa* funkcijo zaključnega veznika, enako v primeru 6. V funkciji vezalnega veznika je *pa* tudi v naslednjih primerih:

- 12 Bleda da je bila pa žalostna pa na velikonočni ponedeljek da je tiho zaspala pred hišo na soncu – Pr 10, 171
- 13 Saj se spominjaš! Ko je bil tvoj ali Avrelijin god, kaj vem, pa je naš France prišel voščit, a ni vedel, kateri. Pr 10, 289
- 14 Nato jim postreže vsem z žganjem pa da se mora iti preoblačiti. Pr 10, 14
- 15 Vabili so ga, naj kar pride, se zglasi, da bo sam videl pa slišal. Pr 10, 39
- 16 Potem smo drugo jutro obiskali Lojzeta pa spet sedeli ves popoldan pa še dobro uro po večerji. Pr 10, 53

²⁰³ Polemike o teh vprašanjih spadajo v poglavje o sintagmi.

Navedeni primeri so od enega avtorja, Ivana Preglja. V razdobju, ko je citirana knjiga nastala²⁰⁴ so pisali veznik *pa* v tej funkciji kot ljudsko posebnost. To izredno pogosto rabo vezalnega *pa*²⁰⁵ lahko razumemo kot stilno posebnost, težnjo po nekakšni rustikalnosti.²⁰⁶ Posebna in redka je funkcija *pa* v primeru 14, ko uvaja indirektno govorjenje. Polisindeton (primer 12) ima podobno kot polisindeton pri *in* stilno funkcijo.

2.1.2 Veznik *pa* v protivnem priredju (medstavčna pozicija)

V protivnem priredju veznik ni več sredi med obema stavkoma, ki jih veže, ne da bi pripadal temu ali onemu stavku,²⁰⁷ ampak pripada drugemu stavku, natančneje določuje njegov protivni pomen in s tem pomensko razmerje do prvega stavka. Že po tem načinu funkcioniranja so protivni vezniki podobni nekaterim podredno prirednim veznikom, kakor so *čepprav* itd., ki uvajajo mejne, priredno podredne konstrukcije.²⁰⁸ Veznik *pa* je kot protivni veznik redko zamenljiv z *in*,²⁰⁹ pač pa ga lahko zamenjamo z drugimi protivnimi vezniki (npr. *a*, *toda*, *vendar* itd.). Ti protivni vezniki se med seboj do neke mere razlikujejo po intenzivnosti, včasih pa ima pri uporabi tega ali onega veznika veliko vlogo tudi vprašanje ritma.²¹⁰ Če bi stopnjevali nevtralnost tega ali onega protivnega veznika, bi ugotovili, da je *pa* zaradi svoje vsestranske uporabe bolj nevtralen od drugih protivnih veznikov in da so možnosti njegove uporabe širše.

Primeri in obravnava:

- 17 Mirna žena (... se hoče dvigniti, pa se od nemoči zgrudi nazaj) ... G 42

²⁰⁴ Prvo četrletje XX. stoletja. V zvezi s tem utegne veliko pokazati gradivo iz Finžgarja (zlasti ljudska pripoved Makalonca).

²⁰⁵ Prim. zlasti povest *Otroci sonca*.

²⁰⁶ V poslednjem obdobju slovenskega jezikoslovja je bolj kot kdajkoli živa polemika o vprašanju ljudskega v jeziku in o njegovi funkciji. Prim. članke A. Bajca v *Jeziku in slovstvu*, Lina Legiše prav tam, polemiko o Slovenskem pravopisu (*Naši razgledi, Problemi*).

²⁰⁷ Prim. op. 164 b in op. 193.

²⁰⁸ Prim. op. 30.

²⁰⁹ Prim. poglavja II/1.2 in II/1.3 (med drugim tudi protivni *in*). Protivni *in* bi imel v navedenih primerih stilno vrednost, ki je protivni *pa* nima, ker je *pa* pač vezalno protivni veznik.

²¹⁰ Dva, največ trije nepoudarjeni zlogi tvorijo skupaj tako imenovani akcentski takt. O tem (stava naslonic, tudi veznik spada mednje) gl. Breznik (1934: 241 in sl.) in SS (1956: 328 in sl.). Pojem akcentski takt prim. v študiji F. Daneša (1957).

- 18 Nak. Za tem poslom ga ne gonijo, v citre pa. In se jim razkazuje. Ni ujec Peter, pa je domač. Pr 10, 48
- 19 In se obme vedro k tovarišem: »Je že šel za menoj, pa bolj nerodno, kakor jaz.« Pr 10, 19
- 20 (Menite, da je res tako zlo, biti izprijen?) Vsi, prav vsi bi bili radi, pa nam manjka poguma! G 35
- 21 Potem je odšla v drugo sobo, pa tako mračno spremenjena, kakor je Jerman še ni videl doslej. Jarc nm 295
- 22 – Bračku v zadnji hiški sva z Alenko februarja našla na Vetrniku sobo, pa se s svojo babnico ni hotel izseliti – Ing nnd 32
- 23 Čakal sem, da se bodo izselili, pa se niso! Kov lr 155
- 24 Prej bi prišla, pa se je Petrček prebudil in hotel na vsak način z menoj. Kov lr 151
- 25 Včasih jo ljudje čakajo in kličejo, pa je ni od nikoder. CK 4
- 26 To je lastnost posestnika, posebnost vseh, ki so stali pred smrtjo, pa so zaenkrat odnesli zdravo kožo. FK 11
- 27 (Žive duše, niti ptiča ne čuješ.) In mesečina se pretaka tako strašno osamela in pusta po golih, ožganih zidovih, da bi postal in se razjokal od gorja, ki ga je polna duša, pa mu usta ne vedo imena. FK 14
- 28 Pridite še časih k meni, pa ne prepogostokrat. C zs IX 124
- 29 Moja mati je imela nekoč ljubimca, ki je bil zelo bogat in zelo lep, pa ga nazadnje samo zato ni marala, ker je imel čudno ime. C zs IX 79
- 30 Vzel sem ji kislico in jo začel žvečiti, skrivajoč smeh, ki se me je bil polotil ob njenem pripovedovanju, pa mu nisem dal do veljave, da je z njim ne bi prizadel. Bor 524
- 31 Vem, da bi se rad smejal, pa se nočeš – Bor 525
- 32 In kadar nam kakšna literatura nevede pripoveduje o teh motnjah, kadar jim pripisuje vsečloveško važnost in celo odrešilnost, pa se nam v kritični luči razumskih metod razkrije njih bolnost – rezultat pasivnega stališča do življenjske stvarnosti – izgubi takšna lirika svojo notranjo in splošno človeško pomembnost. Brn 235

V večini primerov lahko zamenjamo *pa*, ne da bi spremenili tudi konstrukcijo, z *a* ali *vendar*, če pa zamenjamo pa s *toda*, je treba spremeniti besedni red: 17 – *toda od nemoči se zgrudi nazaj*, 20 – *toda poguma nam manjka*; 24 – *toda Petrček se je prebudil* itd. Le v primerih 21, 23, 28, 31 bi ostal isti besedni red, kar je razumljivo glede na konstrukcijo omenjenih stavkov (zveza adverbov, nikalnica + adverb, povratno-osebni zaimek + glagol itd.). Povsod, kjer gre za stavke s subjektom in več določili, pa se besedni red spremeni. Posebej se je treba ustaviti ob pomenski konstrukciji stavkov, ki jih veže *pa*: med dvema stavkoma je običajno pomensko nasprotje izraženo s pozitivno obliko obeh stavkov (opozicija je izražena s pomenom obeh glagolov ali stavkov v celoti), npr. 17, 20, 26, 32; stavek, ki ga uvaja *pa*, je zanikan (22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31) – pri tem je treba poudariti, da je pogostokrat nikalnica edini izraz opozicije med stavkoma (31), drugod zopet pa nikalnica ob glagolu samo ena izmed izraznih možnosti, opozicijo bi bilo mogoče izraziti tudi s kakšnim pozitivnim glagolom (npr. 29, 30). V primeru 18 je zanikan prvi stavek, medtem ko je pa-stavek pozitiven. Značilna so tudi protivna stopnjevanja: stavek s *pa* vsebuje nekakšno posebno dodatno pojasnilo, protivno enunciaciji²¹¹ prvega stavka, npr. 19, 21. To pojasnilo bi lahko prav tako kot protivni *pa* uvajala vezniška skupina *in sicer*. Oba primera predstavljata dodatno pojasnilo k prvemu delu stavka, ob elipsi povedka. (Lahko bi tudi interpretirali stavek s *pa* kot dodatno pojasnilo o načinu priteka akcije – ne da bi smatrali zvezo za eliptični stavek.²¹²) Opozicija pa ni izražena samo z glagolom, ampak pogosto tudi z drugimi besedami, pri čemer igrajo največjo vlogo adverbi, npr. *časih* – ne prepogostokrat. S postpozitivnim pa je mogoče zamenjati primere 18, 20, 22, 27, 28, 29: *domač pa je, manjka pa nam poguma, usta pa mu ne vedo imena, prepogostokrat pa ne, nazadnje pa ga samo zato ni marala* itd. V vseh teh primerih je mogoče izraziti nasprotje s tem, da se poudari ena beseda iz pa-stavka s tem, da se *pa* zapostavi. Seveda je tako izražena protivnost neke vrste indirektna protivnost in nasprotje ni poudarjeno že s samo medstavčno pozicijo veznika *pa*. Če bi v primeru 24 poskušali zapostaviti *pa*, bi lahko poudarili samo besedo Petrček: *Prej bi prišla, Petrček pa se je prebudil in hotel na vsak način z menoj*, s tem pa bi ne

²¹¹ Pojem enunciacija uporabljam na tem mestu v smislu navadnega sporočila, in ne za pojem povedna skupnost (prim. o tem Kopečny 1958: 24 in sl.).

²¹² Čeprav predstavlja zanimiv problem, ostaja vendarle v tej razpravi vprašanje eliptičnih konstrukcij v slovenščini nerešeno, ker ne spada neposredno v problematiko vezniških konstrukcij.

bilo izrečeno pravo razmerje med stavkoma – v tem konkretnem primeru je namreč važno, kaj je Petrček počel, ne pa sam Petrček, toda besednega reda ne moremo spremeniti po svoji volji. Zato bi veljalo, da sta konstrukciji *pa* + stavek in postponirani *pa* med seboj zamenljivi le tedaj, če lahko s postponiranim *pa* postavimo na prvo mesto dejansko poudarjeno besedo. Če s postponiranim *pa* to ni mogoče (primer 24 itd.), bi z zamenjavo konstrukcije spremenili pomen zveze. Zanimiv primer je tudi 31, po pomenu imamo protivno priredje (*Rad bi se smejal, pa se nočeš* –), zaradi modalnega vložka (*vem, da*) pa moramo razumeti stavek s *pa* tudi kot drugi istovrstni odvisnik, vezan s *pa*: *Vem, da bi se rad smejal, da pa se nočeš*.

2.1.3 Veznik *pa* uvaja stavek, ki je posledica prvega stavka

Po tradicionalni slovnici bi lahko uvrstili te stavke med tako imenovana sklepalna priredja:²¹³ te vrste stavke bi bilo mogoče zamenjati z adverbom *zato*, ne da bi bil pomen bistveno spremenjen. Razlika je le v tem, da mnogofunkcijski *pa* ne izraža rezultativosti tako močno kakor adverb *zato*. Ker so stavki, ki jih tak *pa* uvaja, po svojem pomenu precej različni, mislimo, da bi bil boljši termin pojasnjevalni stavki.²¹⁴

Primeri in obravnava:

- 33 Dobri ste, dobri, pa govorite tako, da dajete tolažbo izmučeni ženi. G 35
- 34 Na primer, glejte tam, tista električna priprava noče nikakor več delovati, pa se ukvarjam in iščem hibe – Pr 10, 144
- 35 Danes je četrtek, pa nimate šole. Pr 10, 143
- 36 Bohorič ni opazil osuplega Jermanovega pogleda, pa je govoril – Jarc nm 288
- 37 Pošten sem, pa bi mi nikdar ne preneslo srce, da bi ljudi sleparil. FK 193
- 38 (Nemara gledaš na te zadeve prehudo.) Med živimi ljudmi živimo, pa moramo tudi mi nekako živeti ... FK 194

²¹³ Prim. SS 1956: 301, Bauer 1960:14 (důvodový).

²¹⁴ Termin »pojasnjevalni stavki« (Bauer 1960, prim. op. 213: *vysvětlovací*). V terminologiji zloženih stavkov se je treba izogniti prekonkretnih oznak in je treba poiskati takšno terminologijo, ki bo vsaj približno zajela sorodne pomenske in strukturne tipe stavkov. Pojem sklepalno priredje implicira na primer logični proces sklepanja. Če pa sklepanja v pomenu dveh stavkov ni, se zdi termin neupravičen.

- 39 Jaz ne želim nikomur nič slabega, pa mislim,
da tudi drugi meni ne. FK 194
- 40 Z nekim vijakom sem se dajal, pa te nisem videl. Rb 14

Navedene zveze bi lahko razložili tudi kot priredne variante vzročnih stavkov: ker je drugi stavek nekako »izveden« iz prvega po logičnem sklepu (s tem prvi stavek nadaljuje), bi lahko smatrali, da prvi stavek drugega vzročno določuje. Stavki bi se torej lahko glasili: *Ker ste dobri, govorite tako, da ...* (33), *Ker živimo med živimi ljudmi, moramo tudi mi živeti.* (38). Vendar bi se z zaprto podredno konstrukcijo spremenil tudi pomen zveze (postal bi vzročno bolj določen, kot je v priredju), med priredno in podredno obliko je torej pomenska razlika, ki je pogojena že s samo konstrukcijo.²¹⁵ Priredni pa-stavek razvija misel prvega stavka in ga tako pojasnjuje. Zaradi tega bi navedena zamenjava ne bila docela enakovredna. Pomenska in stilna razlika bi bila tudi, če bi *pa* zamenjali z *in*: veznik *in* bi imel v teh primerih predvsem stilno funkcijo. Med obema stavkoma je namreč tudi razmerje protivnosti, in čeprav veže *in* tudi takšne stavke, ima vendar zaradi redke vezave in novega pomena v njih navadno stilno funkcijo.

2.1.4 Veznik *pa* uvaja stavek, ki sledi prvemu (med stavkoma je časovno zaporedje)

Navadno je poleg veznika *pa* v istem stavku še časovni adverb – če ga pa ni, lahko časovni adverb vstavimo v te stavke po katalizi. Na tem mestu obravnavamo samo primere s samim *pa*, primere s *potem pa*, *nato pa* itd. obravnavamo na drugem mestu.

- 41 Torej, četrtek ... Cigan, preteti, naju je obral z Matijo,
pa smo ga nato v petek slekli do golega – Pr 10, 53
- 42 Zdaj je Johan začel posnemati purana, nato pure,
nato gosi, pa še race – vse križem. Kr isjr 18
- 43 »Hm, kajpak,« se je oglasil kmet. »V
glavo vam šine, pa napišete?«
- »V glavo mi šine, pa napišem ... CK bal 2

²¹⁵ V analizi je večkrat omenjena pomenska vrednost same konstrukcije: ne glede na to, kako je izpolnjena s pomenom, ima svoj pomen že sama lupina. Lupina: to je skelet konstrukcij, ki jih veže vezno sredstvo. Osnovni pomen imata že kategoriji podredja in priredja.

- 44 Ali tisti tam sredi stepe, ki bo dovolj, da bo z
brki trenil, pa bo vse lepo v redu? Rb 10

V teh primerih je *pa* zamenljiv z *in*, ne da bi imel *in* v tem pomenu kakšno stilno vrednost. (Doslej smo lahko zamenjali z *in* vse vrste *pa*, le da je imel tak *in* včasih stilno vrednost.) V primerih 41 in 43 bi utegnili posledičnost izraziti tudi s podredno kategorijo *tako da*. – V vseh teh primerih pomeni stavke, ki ga uvaja *pa*, pojasnilo prejšnje zveze, zato imenujemo te stavke pojasnjevalno razvijajoče stavke. Posebej jih navajamo zaradi izrazite časovne komponente, ki je izražena bodisi s časovnim adverbom v samem *pa*-stavku (41), lahko z zaporedjem časovnih adverbov v vezniški funkciji (42). *Pa* je v takih, čeprav redkih primerih zamenljiv z običajnimi dopustnimi vezniki (*dasi* itd.). Poleg navedene funkcije opravlja *pa* v takih, sicer dokaj redkih primerih funkcijo poudarjanja in ima (verjetno zaradi redke rabe) večji stilni učinek od veznikov *čprav*, *četudi*:

- 45 Ti zmeraj hočeš, da te ubogamo, pa si samo punca! Mih hv 202
46 »Tu naj bi bilo najlepše, pa ste živeli celo v
Amsterdamu?« se je začudil Marcel. Ing nnd 48
46a »Ne bi pričakoval, da bo ta človek tako odločno z nami, vse
je pripravljen dati, pa je tak grabež ...« Kavčič čsnp 11

Pa je v teh primerih mogoče poudariti še s *saj*: 45 – *pa saj si samo punca!*
46 – *pa saj ste živeli celo v Amsterdamu*– itd.

2.1.5 Veznik *pa* v pogojnih zvezah, veznik *pa* v dopustnih zvezah

Veznik *pa* uvaja v zaprtih konstrukcijah v drugi del zveze. To pomeni, da veznik *pa* ne opravlja kot pod točko 5 funkcije dopustnega veznika, marveč da stoji v drugem stavku kot neke vrste dodatni veznik. Isto velja za primere, ko v prvem stavku veznik ni izražen, pa lahko iz medsebojnega odnosa stavkov razberemo, da gre za pogojno (ali dopustno) zvezo.

2.1.5.1 Pogojni stavki

Vezniški (glej več primerov ob obravnavi *če* v prvem delu razprave):

- 47 Če daje podeželskemu življu neposredni vpliv prirodnega okolja nekakšen relatiiven edinstven pečat, pa v mestu – te prvobitne, narurne značilnosti skoraj docela oblede. Brn LZ 35, 104

Asindetični:

- 49 (Očitno, če je treba!) Skličiči vso občino, vse jih
pokličiči sem, pa ti bom s prstom pokazala vse tiste,
ki so hodile k meni v vas! C zs IX 210
- 50 Mene bi bil vzel, pa bi bilo. Pr 10, 297
- 51 »Človek pri ženskah nikdar ne ve,« si je govoril,
»misliš črno, pa je belo. – Lokar he 56
- 52 Mama, daj mi hlače in gojzerje, pa grem spat! Kov lr 147

Med pogojnimi in časovnimi zvezami je pomenska zveza, in tako bi lahko označili funkcijo te vrste veznika *pa* kot časovno: po katalizi bi namreč lahko v vseh primerih dodali časovni adverb *potem*, ne da bi se pomen bistveno spremenil. Poudariti je treba pogojno zvezo z imperativom v prvem delu (49, 52): če bi hoteli uvesti vezniško zvezo, bi morali zamenjati imperativ s prezentom: *Mama, če mi daš hlače in gojzerje, pa grem spat* (52). V vseh drugih primerih pa lahko *če* enostavno uvedemo, ne da bi spreminjali konstrukcijo: *Če misliš črno, pa je belo*. (51). Obravnavano funkcijo dodatnega veznika je mogoče smatrati tudi za poudarjevalno funkcijo. Veznik *pa* lahko v teh primerih (razen pri 51, ko je mogoča tudi zamenjava z različnimi protivnimi vezniki: *a* itd.) zamenjamo le z neke vrste *in*, ostali protivni vezniki namreč nimajo tega pomenskega odtenka. V asinetonu (npr. 50, 51, 52) bi brez veznika *pa* ne bilo zveze med stavki. Uvedba veznika *če* bi ukinila stilni učinek.

2.1.5.2 Dopustni stavki

Asindetični:

- 50 Takega ne premorejo drugod. Čez štirideset let mu je,
pa je tolik, da ga ima vsak cucek za norca. Pr 10, 30
- 51 »Galjot ti tak! Devet let ga ni bilo, pa še
ne misli vstopiti!« Pr 10, 47
- 52 Zaprznela služkinja z otroškim vozičkom v spremstvu
madžarskega vojaka z obvezano roko – niti pogovoriti
se ne moreta, pa si vendar dopovesta vse potrebno
v spačenih nemških besedah. Jarc nm 281
- 53 Poglej si Vrančiča, Vehovca, Kovačiča, odličnjaki so,
pa nimajo toliko nege in brige ko ti! Jarc nm 254
- 54 Šest let iščem stanovanje, pa še nisem crknil. Kov lr 155

- 55 Ni se dosti branil. Imel je nekaj na jeziku, pa ni nič povedal, nič naredil. Kavčič čsnp 18

Uvedba veznika *čprav* bi zahtevala spremembo besednega reda: *čprav so odličnjaki pa nimajo* – (53). *Pa* je v vseh teh primerih zamenljiv z *in* (vendar stilno označenim, toda zaradi stalnega protivnega pomena dopustnih zvez je mogoče zamenjati v teh primerih *pa* tudi z drugimi protivnimi vezniki. Ni pa mogoča uvedba adverba *potem: pa* v drugem delu asindetičnih dopustnih zvez nima časovnega pomena.

2.2 Veznik *pa* je postponiran

Postponirani *pa* funkcionira nekoliko drugače kakor veznik *pa* med stavki. Čprav je končni učinek podobno vezanje stavkov kakor v zgoraj omenjenih primerih, predstavlja postponirani *pa* poseben primer slovenske vezniške konstrukcije. Če bi ga hoteli zamenjati s kakšnim drugim protivnim veznikom – postponirani *pa* je za razliko od prej obravnavanega vezniškega tipa skoraj izključno protivni – bi morali razbiti ves besedni red stavka, v katerem je veznik *pa*. Postponirani *pa* opravlja razen vezniške še adverbialno funkcijo: besedo, ki stoji pred njim navadno na prvem mestu v stavku, posebej poudarja: če tega ne zahteva zgradba teksta, prvo mesto v stavku namreč ni poudarjeno.²¹⁶ Enklitični *pa*, naslonjen na prvo besedo v stavku (prirednem ali podrednem), ustvarja s to besedo posebne vrste sintagmo, ki je v določenem, največkrat protivnem odnosu do prejšnjega stavka – oziroma do ene izmed besed v prejšnjem stavku (do adverba nasprotnega pomena itd.). S tem je ustvarjeno razmerje nasprotja, kontrasta – kar je ena izmed najvažnejših oblik vezanja v jeziku.²¹⁷ Sintagma, ki jo tvorita prva beseda v stavku in *pa*, je navadno ločena od ostalega dela stavka s pavzo, ki ima poudarjevalno funkcijo.²¹⁸

Sledi obravnava primerov s postponiranim *pa*.*) Postponirani *pa*

²¹⁶ Študij stavčnega poudarka obsega tudi razmestitev besednega reda. Prim. op. 210. V običajnem, tako imenovanem objektivnem besednem redu je poudarjeno vedno končno mesto v stavku.

²¹⁷ Znano je, da so kontrast, nasprotje, opozicija osnovni elementi vezave jezikovnih znakov. Princip fonoloških sistemov je utemeljen na osnovi principa binarnosti znakov.

²¹⁸ Te pavze so navadno neobvezne. Prim. teorijo o obveznih in neobveznih pavzah v študiji F. Daneša (1957).

*) Tu je bil v rokopisu neštevilčeni podnaslov, ki pa ni imel prave vloge in ga ni bilo v rokopisnem kazalu. Spremenili smo ga v tekoče besedilo (op. ur.).

funkcionira na dva načina; v zloženem stavku uvršča drugi stavek v zvezo stavkov, v prostem stavku pa pomaga povezati tekst z novo enunciacijo. V glavnih stavkih zaprtih konstrukcij postponirani *pa* bomo analogno s prejšnjimi primeri obravnavali posebej (te zveze so razmeroma redke²¹⁹).

2.2.1 Postponirani *pa* veže s tem, da poudarja kontraste med stavčnimi členi dveh stavkov, ki jih s tem poveže v priredje

- 56 (Jaz sem pa zmeraj imel svet pred seboj, da sem ga gledal, vedno gledal.) Mogoče je v tvojem načinu več razuma, pri meni pa je prevladal nagon. FK 10
- 57 Umetnik ne more biti vsak, človek pa, ki po svoje verno in vdano služi narodu in človeštvu, je lahko vsak najmanjši izmed nas. Žup V 108
- 58 Vsi ti Prešernovi sodobniki – pa tudi predhodniki z Valentinom vred – so peli iz rodoljubja in kulturne dolžnosti, ki jim jo je nalagala njihova poštena narodna zavednost, ne pa iz notranje stiske in srčne zahteve; – Žup V 96
- 59 ... kljubujoč mnenju vseh drugih, da je Koseski samo gromovnik ne pa pesnik. Jarc nm 253
- 60 Pisal jih je zmagoslavno, kakor bi vpisoval z njimi v svojo poslovno knjigo velik dobiček, ne pa svojega popolnega poloma. Mih hv 8
- 61 Kritika mora biti psihološka, dinamična, sveža, ne pa suho razlagajoča, modrujoča ali moralizirajoča. Ocvirk LZ 1935, 3
- 62 ... odpre celo belino oči ter se razgleda okrog sebe, ne pa da bi se pri tem v resnici prebudil. G 32
- 63 – da bomo vztrajali v boju s krutim sovražnikom kot ena sama nepremagljiva vojska, partizani v krvavem boju, drugo ljudstvo pa v nepopustljivem odporu. Kb 6
- 64 Sicer se bom razdvojil, na eni strani se bom izgubil v vedno večji notranji intenzivnosti, na drugi strani pa v nepregledni, brezlični in nedoživljeni pisanosti velikih dni. Kb 16
- 65 Zanj je umetnost »izražanje človekove apriorne

²¹⁹ Navadno je namreč v glavnih stavkih zaprtih konstrukcij *pa* poziciji med stavki.

- narave«, ustvarjanje pa »pretvarjanje (!) življenja v umetniške podobe«, Ocvirk LZ 1935, 2
- 66 Razlika je le ta, da je dete zdaj navezano samo nase, prej pa je živelo od drugih. FK 13
- 67 Žena je ostala pri dekletih, jaz pa sem odhitel z Jožetom D. v smeri proti pošti ... Kb 10
- 68 Sedež te aristokracije iz večine že zdavnaj germanizirane, gospodarski propale, politično mrtve in duhovno jalove, je Gornje mesto; dežela pa, na katere rovaš to plemstvo živi, je kajkavško Zagorje, kjer je trajal vlastelinski sistem do najnovejših dni. Brn LZ 35, 106
- 69 ... pismo lepo zalepi, ne odpošlje ga pa nikdar ... G 30
- 70 Predmeti tam bi čakali – mene pa od nikoder. G 54
- 71 Tam vse čujejo, drugod po sobi pa ne. G 31
- 72 Kaj je eden sam proti sto kupcem, kakor včeraj? Kompanija vojakov, ti pa sam z dvema rokama. Lokar he 29

Od navedenih primerov je v nekaterih veznik *pa* oziroma katerikoli protivni veznik nujno izrazno sredstvo in brez njega nasprotja (kontrasta) ni mogoče izraziti, pa tudi ne povezati dveh stavkov – zamenjati ga je mogoče z drugimi protivnimi vezniki vrste *a, toda* itd. Taki primeri so 57, 58, 59–61, 65, 68, 70, 71, 72. V primeru 57 bi na primer opustitev veznika pomenila tudi opustitev logične zveze med stavkoma: *pa* postavi in utemelji razmerje med izrazoma *umetnik* v prvem stavku in *človek* v drugem stavku. V primerih 58 do 61 je *pa* protivni veznik (in opravlja sintaktično funkcijo veznika) – kontrast je izražen v prvi vrsti z nikalnico, ki jo veznik *pa* dopolnjuje. Zvezo je mogoče zamenjati z *in ne: so peli iz rodoljubja ... in ne iz notranje stiske ...* (58); – *je Koseski samo gromovnik in ne pesnik* (59). V primeru 61 bi opustitev veznika *pa* pomenila razliko v odtenu: zveza z *ne pa* jasno predstavlja milejšo formo kontrasta, kakor bi jo predstavljala sama negacija: *Kritika mora biti psihološka, dinamična, sveža, ne suho razlagajoča* – (61). V primeru 62 je *pa* zgolj adverb, ki izraža kontrast k prejšnjim dejanjem: struktura je izražena sicer z *ne da bi*. Takšna uporaba veznika *pa* je razmeroma pogosta. Postponirani *pa* lahko veže cele stavke, lahko pa tudi istovrstne stavčne člene v konstrukciji, kjer je sicer nekaj stavčnih členov istih, npr. 58–61, 63, 64, 65, 68. V primeru 72 veže *pa* dva tako imenovana stavčna ekvivalenta: vzklik in stavek brez določnega glagolskega morfema. V primerih 56, 66, 67, 69 bi se pomen ne

spremenil, če bi zamenjali veznik adverb *pa* z asindetonom. Zlasti jasno je to v primeru 66, kjer je zadosten kontrast med stavkoma izražen že z opozicijo adverbov *zdaj* (v prvem stavku) in *prej* v drugem. Če ne upoštevamo stilne razlike (ista kot v primeru 61) – asindetične zveze imajo pri opozicijah navadno večjo poudarjevalno moč od sindetičnih – bi po pomenu lahko izenačili asindeton s sindetično zvezo: *Mogoče je v tvojem načinu več razuma, pri meni je prevladal nagon* (56); – *da je dete zdaj navezано nase, prej je živel od drugih (a prej, medtem ko – 66); žena je ostala pri dekletih, jaz sem odbitel* – (67) itd. Razen z nikalnico (zanikanim stavkom) so kontrasti nakazani tudi z različnimi adverbi, zlasti z adverbi stopnjevanja (*samo* – primer 59), zlasti z veznim adverbom *sicer*:

- 73 Ko se je preselil v to poljansko močvirje, so ga sicer prekrstili,
v bistvu pa se tudi v veri ni nič spremenil. Kr isjr 8

V navedenih primerih izvirajo kontrasti pretežno iz direktnega nasprotja, večkrat pa pride do tega nasprotja iz razvijanja ideje prvega stavka. Tu spet je veznik *pa* izrazno sredstvo, ki takšen način vezanja z izrazom utemelji: toda v teh primerih postponiranega *pa* ni mogoče zamenjati s protivnimi vezniki, ampak le z vezniki pojasnjevanja,²²¹ kakor sta *saj* in *kajti*. Seveda je treba spet pripomniti, da bi bila taka zamenjava le približna, kajti veznika *saj* in *kajti* na primer sta pomensko mnogo bolj polna²²² od mnogofunkcijskega *pa*. Zamenjava s *saj* in *kajti* je možna v stavkih s *pa*, ki pojasnjujejo prvi stavek (74, 74a), v stavkih, ki razvijajo idejo prvega stavka (ji dodajajo pomen), pa lahko zamenjamo *pa* z *in*.

²²¹ Prim. op. 214.

²²² Čim bolj je veznik (ali katera koli druga beseda) obremenjen z različnimi pomenskimi funkcijami, tem manj določen je njegov pomen: čim manj je pomenskih funkcij – če je ena sama – tem jasnejši je pomen veznega sredstva. Veznim sredstvom navadno ne pripisujejo lastnega (konkretnega) pomena in jih uvrščajo med pomožne (po kitajski gramatiki prazne) besede. Prim. o tem Tesnière (1959: 53): »Mots pleins et mots vides. Il y a deux espèces de mots essentiels, les mots *pleins* et les mots *vides*. Les mots pleins sont ceux qui sont chargés d'une fonction sémantique, c'est-à-dire ceux dont la forme est associée directement à une idée, quelle a pour fonction de représenter et d'évoquer. – Les mots vides sont ceux qui ne sont pas chargés d'une fonction sémantique. Ce sont de simples *outils* grammaticaux dont le rôle est uniquement d'indiquer, de préciser ou de transformer la catégorie des mots pleins et de régler leurs rapports entre eux. – La distinction des mots pleins et des mots vides n'est rigoureuse que dans certaines langues, en particulier en chinois.«

- 74 Mudilo se mu ni nikamor, dela pa je na tej dolgi poti najbrž našel toliko, da je za silo živel in pil špirit. Kr isjr 13
- 74a »Vi ste stari in težko je z vami. Sveta ne dohajate več, pa ga je tudi težko – Arih 28
- 75 (Za vsak primer je pripravil v shrambi poleg kuhinje veliko prostorno kad, ki se je pod vrhom dobro zapirala.) Spodaj bi lahko čepel on, na novi pokrov pa bi naložili zelja – Kavčič čsnp
- 75a Janez, samo dve leti mlajši od Petra, je bil po postavi pravo nasprotje svojima bratoma: majhen, šibek in v suhljata lica bled, govoril pa je naglo, hlastajoče in jezljivo; tudi kretnje in nemirne vodenosive oči so izdajale drobnjakarskega čevljarja in kmetiča. Ing nnd 36
- 76 Brez šminke je že tako zmeraj bled, v tej žalostni sivi svetlobi pa je videti prav tako siv – Mih hv 13

Razvijanje ali dodajanje pomena pa lahko vsebuje tudi prikaz istočasnega dejanja: tudi tu veže obe dejanji postponirani *pa*, ki ga kot v 75 in 76 zamenjamo z *in*. V primeru 75a veže *pa* pravzaprav dve istočasni lastnosti, ki sta različni po svoji vrsti. Navajamo še dva primera, ko je drugo dejanje, povezano s postponiranim *pa*, hkratno s prvim dejanjem: v obeh primerih je istočasnost povedana leksikalno (s posebnim adverbom):

- 77 Dihala je z muko, hkrati pa je čutila, da obstoji ta trenutek samo zaradi tega tujca. Kov lr 157
- 78 Stoji tam in hiti praviti stvari, pri tem pa drgeta po životu ... G 44

2.2.2 Postponirani pa v funkciji zaključnega veznika

Pri naštevanju izrazov ali dogajanju je postponirani *pa* lahko tudi znak za konec naštevanja:

- 79 ... jela glasno naštevati: »To je ladja, to je mož, to je hladilnik za meso, to je ne vem kaj, to je aeroplan z bombami, ta, ta pa je najlepša. Kov lr 140
- 80 Toda ne v Uilensprongu ne v sosednjih revirjih ni mlinov, tudi kanalov ne, tulipani pa prihajajo s severa, samo cokle je lahko videla, tudi nosila jih je, ko je bila še šolarka. Ing nnd 49
- 81 Mati je postajala nemirna, težko brzdala naval

- čustev, prekladala se je z desne na levo, opažala pa, kako se vse teže prenaša. Lokar he 8
82. Ruta ji je zdrknila z gladko počesanih las na ramena, sklenjene roke so se ji rahlo pobesile, velike sinje oči so se pa nepremično upirale v veliko Marijino podobo. FK 245
83. Večer se je nagibal, nebo se je rahlo pooblačilo, gozdni prostor – pa je napolnilo nekaj domačega. Kb 7
84. Naša Poljana ... Če bi jo gledal visoko spod neba, bi bila kakor ogromna frnikula, ki je na sredi preščipnjena, razširi pa se na gorenjem in dolnjem koncu. Kr isjr 5
85. – kakor ne more nihče kriv, če je kdo bolan, drugi zdrav, če kdo mlad umre, nekdo pa dočaka visoko starost. Kr isjr 9
86. Kobilarji obešajo svoja gnezda na veje, da se zibljejo kakor zibelke, srakoperji svoja lepijo na hrastove veje, slavci in kosi jih spletajo po grmovju, strnabice v travo h kakšni mladiki, lastovke pa se vsiljujejo v hleve, v pojete in kamorkoli pod streho. Kr isjr 7
87. Polastil si se hiše, ki so jo teta obljubili obema, po tetini smrti si pripeljal na Vetrnik mlado žensko, dal si jo na posestvo, otroka pa ji ne moreš napraviti – Ing nnd 53
88. Nekaj več kot dve leti smo živeli na Nemškem, tam sta bila rojena Vinko in Regina, nekaj manj kot dve leti v belgijskem Eyslenu, tam je prišla na svet Ančka, pet mesecev po njenem rojstvu smo šli spet čez mejo, od tedaj smo živeli tu na Holandskem, v Uilensprongu, ki smo ga zapustili pred dobro uro in kjer se je rodila še Pavla, Mina pa nam je poslala Tinco, Peter Marcela, a Regini, ko so jo odpeljali Nemci, smo rešili Mijo. Ing nnd 22

V teh primerih je mogoče zamenjati *pa* z vezniki *in* ali *a*, nikakor pa ne z drugimi protivnimi vezniki. Opustiti veznika tu v navadni pripovedi ni mogoče: brezvezeje v takih konstrukcijah ima stilno funkcijo. Za primer navajamo stavek 81: če bi glagol *opažala* ne bil povezan z ostalo celoto s *pa* (dodatni, pojasnilni *pa*, zamenljiv z *in*), bi ne vedeli, da je celota s tem zaključena (pričakovali bi nadaljevanje!): *Mati je postajala nemirna, težko brzdala naval čustev, prekladala se je z desne na levo, opažala, kako se vse teže prenaša*. To nadaljevanje bi moralo biti v novem stavku iste zveze ali v nadaljevanju v tekstu.

V nekaterih primerih spada tak *pa* hkrati v vrsto zaključnih izrazov,

vsebuje pa hkrati pomenske odtenke iz zgoraj navedenih primerov kategorij pojasnjevanja (in razvijanja):

- 89 In tako v naši Poljani nikdar ne zmanjka blagoslova rodnosti, tem manj, ker je revnih hiš na svetu bilo vedno več kot bogatih, v Poljani pa je revščina od pamtiveka stokrat obilnejša kakor bogastvo. Kr isjr 7
- 90 Vrančič je sošolki Nataši Stoenovi, odvetnikovi hčerki, ki je sedela v klopi pred njim, odstrigel med uro šop las, Nataša pa je seveda takoj ogorčena zapustila razred in se pritožila pri razredniku. Jarc nm 265
- 91 Moj bog, saj se že podira, zakaj povedali so ji toliko grdega o njenem ravnanju in njenem oskrunjenem telesu, da se je v resnici počutila zmaličena in onečaščena, ostudna sebi in drugim, v takem stanju pa v njenem srcu ni bilo več prostora za topla ljubezenska čustva. Mih hv 103

2.2.3 Postponirani *pa* v stavkih, ki so po pomenu priredne variante podrednih zvez

V takih primerih je pogosto veznik *pa* namesto narativnega relativnega zaimka ali veznika, lahko pa tudi namesto raznih mejnih veznikov med priredjem in podredjem.²²³ Primeri:

- 92 Rekla mu je, da je siten, tega pa ni mislila zares. Kajzer mdn 25
- 93 Fant je govoril s smehom brez besed proti novozakoncu, ta pa je očetovsko mirno govoril – Lokar he 73
- 94 Vse goste mi bo pregnal ta na pol zmedeni Pack, sam pa tako pije le na račun drugih – Arih zato 50
- 95 Nisem vraževeren, bom pa vedno trdil, da človek nekatere stvari lahko sluti ... Kavčič čsnp 24

V primerih 92 in 93 gre za sinonimno parataktično konstrukcijo narativnih relativnih stavkov: – *česar pa ni mislila zares* (92), *proti novozakoncu, ki je očetovsko mirno govoril* (93). V primerih 94 in 95 pa lahko zamenjamo *pa* ne le s protivnimi vezniki (*a, toda*), marveč tudi s hibridnim *čeprav*: – *čeprav sam pije le na račun drugih* (94) – *čeprav bom vedno trdil, da* – (95).

²²³ Prim. op. 30.

Postponirani *pa* je treba omeniti tudi v drugem stavku zaprte, formalno hipotaktične konstrukcije, npr.:

- 96 Ako je tako imenovani genij kakor sol naroda, je pa narod sam kakor morje, iz katerega sol prihaja. Vodnik DS 1933, 117

Konstrukcija v primeru 96 ima poudarjevalno vrednost, ki jo posebej stopnjuje *pa* v drugem stavku.

2.3 Veznik *pa* v navezovalni funkciji

Kot večina parataktičnih veznikov in veznih adverbov je tudi *pa* zelo pogosto uporabljen kot sredstvo navezovanja, to se pravi: ne kot direktni veznik in s tem gramatično sredstvo vezanja, ampak kot neke vrste adverb, ki pojasnjuje glagol stavka, ki ga uvaja in ju s tem pomensko povezuje. V glavnem velja tudi tu isto, kar smo omenili pri navezovalni funkciji *in*: le da spada *pa* med izraze, ki so v funkciji povezovalca asociacije, ki ni neposredno povezana s konstrukcijo, zelo pogosto uporabljeni v pogovornem jeziku (govorjenem jeziku). Zato je uporaba *pa* v navezovalni funkciji vsakdanja, stilno funkcijo ima samo takrat, kadar je frekvenca uporabe *pa* neobičajno pogosta. Važno je pripomniti, da *pa* v navezovalni funkciji ni znak privzdignjenega stila, prej neke pristne ali umetne domačnosti.

V navezovalni funkciji ima *pa* v glavnem vse pomene, ki jih ima lahko tudi med stavki. Na prvem mestu navajamo primere, kjer je mogoče veznik *pa* zamenjati s protivnimi vezniki. Seveda velja tudi tu, da funkcije veznega adverba asindetona ne more nadomestiti. Koliko je veznik zamenljiv z drugimi protivnimi vezniki, je razvidno iz primerjav v tekstu:

- 97 Kmetje so vedno kaj prodali: krave, svinje, tudi kakšno zrnje, naš oče in mati pa sta prodajala lahko le svoje roke. Pa še teh niso bogve kako cenili. Kr isjr 8
- 98 Izmed najlepših, ali vsaj meni najljubših, sta mrakotno ubrana »Oj ta soldaški boben« in »Oblaki rdeči so«; pa to so nekake pogrebne pesmi, turobne žalostinke za na grob. Žup V 120
- 99 Da sem, kakor se to že reče v univerzitetnem žargonu, samo še v izpitnem stadiju. Pa me je prekinil sredi stavka: Kalan 144
- 100 Naposled sva si bila le za poldrugo uro soseda v zatemnjeni predavalnici: vsaj ozrla bi se bila lahko! Pa se ni. Kalan 150
- 101 – Ste vi že videli morje?« »Že. Pa tu je lepše.« Jarc nm 279

- 102 »Hej, Bohorič, ali ni to Mefisto? Pa je pesnik. – Jarc nm 203
- 103 Čedermacu je tako čudno stopilo v dušo, bilo mu je tako strašno – tako smešno in žalostno obenem, da se je zasmel. Pa se je takoj zresnil in se zgrozil – Bevk 10
- 104 Kljub razburljivosti trenutka mu je tiha hvaležnost napolnila dušo. Pa ga je že v naslednjem trenutku preplašila neka misel. Bevk 45
- 105 Računal sem: prihodnji mesec se bo popravilo in pisal bom po vas ali vam poslal denar. Pa je bilo zmeraj slabše. Vendar tisti, ki so prihajali iz naših krajev, so trdili, da je še vedno bolje kakor pri nas. Ing nnd 16
- 106 Nesrečno smrt je storil. Pod jezom leži. Pa je voda taka, da ne more naprej. Pr 10, 147
- 107 »Jaz tudi ne,« mu je stisnil Košir roko. »Pa zdaj te moram predstaviti naši materi kot zeta. Pr 10, 186
- 108 Misliš seveda: saj ne vedo. Pa sem ti vendar prej omenila, da vem. Pr 10, 303

Stavek, ki ga v navedenih primerih uvaja *pa*, vsebuje neke vrste opozicijo s prejšnjimi stavki v tekstu (navadno navajamo en sam stavek). Pogosto je poleg tega še odtенок posledičnosti (97 itd.), drugo dejanje je časovno za prvim (105 itd.) in podobno. V primerih 107 in 108 je *pa* veznik ob adverbih *zdaj* in *vendar*.

Na drugem mestu med funkcijami navezovalnega *pa* navajamo nekaj primerov, ko pomeni *pa* protivni ali vezalni veznik. Ti primeri kažejo osnovno funkcijo veznika *pa*: veznik *pa* pomeni drugo mesto v zaporedju (časovnem, protivnem ali podobno). Med dvema dejanjema, ki ju v govoru navajamo enega za drugim, je seveda lahko razmerje (protivnosti, časovnega zaporedja, posledičnosti itd.). Primeri veznika *pa* s pomenom *in*:

- 109 Ali vedo, kako je pri Anšterlu? Da je zadnjič mlada potožila padarju, da jo trga. Pa je mož menil, da ji bo deseteri prepil v hiši še lase z glave obrusil. Pr 10, 22
- 110 Uro pozneje, ko mi je odleglo, pa v jok, pa večje ves dan in vso noč, preden je Marija s težavo spravila iz nje, da le ne mara biti nuna. Pr 10, 34
- 111 (Ali vprašal je le, da bi prikriil svojo razburjenost.)

- Spomnil se je noči ob grbavcu Kaminu. Pa se je ozrl v
Jermána zaupno, kot da ga prosi pomoči. Jarc nm 291
- 112 Ljudska knjižnica izposojuje kot zadnje novosti Strindberga
in Zolaja. Pa sta še dve kavarni in mnogo gostiln. Jarc nm 253
- 113 »Ne poznate? Sramota!« se je zgražala nato, se ustavila z
učiteljem in ozrla. Pa je videla, da sta obstala in da stojita
geometer in Helena tesno drug ob drugem – Pr 10, 71
- 114 »Ni slabo, stari dečko,« je pohvalil vedro geometer in
se ozrl po Heleni. Pa je videl, da ji je šinila mimo lica
tiha boleost. Pa je dejal, da bi se opravičil – Pr 10, 73
- 115 V somraku je videla lep, bled moški obraz, hladan,
bolesten. Pa se ji je zdelo, da je človek s tem
obrazom zganil glavo, jo sklonil – Pr 10, 285
- 116 ... kako je prav, da je prišel. Pa prav danes, ko
so Polonici prvokrat krstili. Pr 10, 42
- 117 – jaz moram vedeti. Pojdi ... pojdi ... in se vrni
povedat. Pa če še tako pozno. Jarc nm 299
- 118 Skovikali so čuki in oglašale se sove, kakor da kličejo smrt
tej hiši, dokler nazadnje ni smrt sama zajokala mimo. Pa
se je spet oglasil jastreb in vreščale so vrane. Kr isjr 19

V navedenih primerih so razne vrste *pa*: največkrat je to navezovalni ali posledični veznik, ki ga lahko zamenjamo z *in*, v primerih, kakor so 109 in 111 bi lahko *pa* zamenjali tudi z adverbom *zato*. V primeru 110 ima navezovalni *pa* isto vrednost kakor adverb *nato*: – *pa v jok, nato pa večje uso noč*. V primeru 111 in 112 zamenjava z *nato* ne bi spremenila pomena zvez, spremenil pa bi se stil teksta. Adverba *zato* in *nato* sta namreč po svojem pomenu bolj določena kakor mnogofunkcijski *pa*.

Posebej je treba obravnavati primere navezovalnega *pa* v dialogu. Funkcija veznika je v teh primerih širša, veznik pomeni namreč več kakor samo navezovalno besedo. V stavku, ki ga napoveduje, je tudi znak za modalnost. V zapisih pogovora je pogostejši od *in*,²²⁴ verjetno zato, ker se v pogovoru (obliki govorjenega jezika) bolj uporablja. Primeri:

²²⁴ Frekvenca ni šteta, gre za vtis iz izkustva. Pomembna je razlika v stilni funkciji obeh veznikov.

- 119 »Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »In pišete knjige?« »Knjige ... Pa saj je skoraj tako.« CK bal 2

Pa ima pomen navezovalnega veznika in modalne besede. Enako v primerih:

- 120 Pa imam, ko sem pozabljiva. Kov lr 145
 121 Pa – tega vendar ne smeva dopustiti! G 30
 122 Nato se je vedro obrnila in nasmejala. »Pa, ali si videla, kako se je mučil Sivec s Portoriko?« Pr 10, 90
 123 Na, pa sem zopet sam! G 54
 124 Pa menda ne misliš tuliti? G 53
 125 Pa za božjo voljo, odkod veste tako gotovo? G 41

Dejanski pomenski odtenek modalnosti je v vsakem primeru različen. V primerih 121 in 122 je navezovalni *pa* kot neke vrste samostojen vzklik, ločen z ločilom od ostale stavčne konstrukcije in s tem posebej poudarjen. V primerih 119, 124 in tudi v 125 je *pa* del vezniške zveze in poudarja ostale besede. *Pa* je v teh stavkih neke vrste asociativni veznik, včasih ima lahko odtenek posledičnosti (120). Vsi ti odtenki zabrišejo (vsaj v navedenih primerih) vtis protivnosti. Protivni pomen ima navezovalni *pa* v naslednji vrsti primerov:

- 126 Toda vse je pokvarila izdajalska rdečica. Nekje na dnu oči se je fantu za hip zaiskrilo, okoli ust se je rahlo zganilo, toda prav resno je odvrnil: »Pa jaz bi vseeno šel. Nocoj si bomo morda skočili v lase. – GN 26
 V navedenem primeru navezovalni *pa* kot protivni vezni adverb veže stavek v tekst, ne da bi bilo s tem postavljeno gramatično vezanje.
- 127 »Ampak, kaj je s Kaminom?« »Pravijo, da je poneveril v hranilnici. Pa bodo najbrž morali molčati. – Jarc nm 312
- 128 »Tako, tako ... Pa kaj sta govorila? Povej vse, kar veš,« Jarc nm 298
- 129 – Za taka dekleta je še premlad. »Tako, tako? Pa mu je vendar lepo.« Jarc nm 295
- 130 »Ah, nič, mulec mi ne da nikoli miru!« »Pa saj ga moraš tudi ti malo razumeti,« je rekla mama. Kov lr 161
- 131 »Zmeraj so ga nama pred nosom odžrli,« je rekla Marija. »Pa nisva obupala,« je rekel Fajdiga. Kov lr 155

V primeru 127 bi bilo mogoče navezovalni *pa* zamenjati z veznikom *ampak*, v primeru 128 bi pričakovali *pa* v postponirani poziciji, vendar ima na prvem mestu važnejšo vlogo poudarjanja, kakor bi jo imel v postponirani poziciji. V primerih 129 in 130 veznika *vendar* in *saj* krepita navezovalni *pa*. V 131 niha pomen od posledičnega *in* (*In nisva obupala.*) do protivnega *A* (*vendar*) *nisva obupala*. Pomensko nihanje od protivnega veznika do modalnega izraza je tudi v primeru 130. *Pa* bi bilo mogoče zamenjati z veznikom *toda*. Podobno kot v 128 je tudi v primeru 132 *pa* v nepričakovani poziciji na začetku zveze in ne v postponirani poziciji:

132 Človek božji, pa kaj si žrl, saj nisi za med ljudi! G 52

Ta pozicija navezovalnega *pa* ima modalno vrednost, ki bi je postponirana pozicija *pa* v tem primeru ne imela. Naslednjo skupino primerov tvorijo tisti primeri, pri katerih stoji *pa* namesto veznega stavka²²⁵ z različnimi modalnimi odtenki:

133 »Za literaturo se zanimaš, kajne?« je spregovoril s plahim glasom, »to je lepo. No, pa se bova kdaj kaj več pogovorila. Z Vrezcem se hodiva sprehajat skoraj vsak dan, pa se nama še ti pridruži. Jarc nm 287

134 »Kupim ti drugo, Helena. Bodi dobra! Saj vidiš, da sem v zadregi.« »Pa vzemi!« Pr 10, 115

V obeh primerih (v 133 prvi navezovalni *pa*) ima navezovalni *pa* odtenek posledičnosti (*pa* = *potem*), lahko pa bi tudi rekli, da stoji *pa* namesto veznega stavka: 133 – *No, če je tako, se bova kdaj kaj več pogovorila.* – 134 – »*Če je tako, pa vzemi!*« Prav ta funkcija, kjer se kaže izrazito modalni odtenek (neke vrste potencialno sklepanje), spada med najbolj zanimive funkcije navezovalnega *pa* v dialogu.

V tej zvezi je treba omeniti še primere, ko dobi *pa* funkcijo neke vrste vprašalnice. Stavke, ki ga *pa* uvaja, ima vprašalno intonacijo; vendar bi vprašanje lahko izrazili tudi brez navezovalnega *pa* (seveda brez tistih pomenskih posebnosti, ki jih *pa* vsebuje). Primer:

135 »Hm, kajpak,« se je popraskal. Pa vam gre hitro izpod rok?«
 »Kaj?« je trznil Peter Majcen, ki je bil že pozabil na kmeta.
 »Pravim, če vam gre pisanje hitro izpod rok?« CK bal 7

²²⁵ Prim. obravnavo v pogl. II/2.3 v odstavku, ki sledi primeru 134. Pojem veznega stavka bi bila zanimiva dopolnitev študije o različnih stavčnih konstrukcijah, vendar neposredno v našo nalogo ne spada.

Posebej navajamo tudi na tem mestu (zaradi popolnosti pregleda) nekaj primerov, v katerih je veznik *pa* ob nekaterih podrednih veznikih. Tu je njegova funkcija različna, največkrat pa drugi veznik poudarja, pogosto pa s svojim pomenom podrobneje določa pomensko razmerje stavkov. Veznik *pa* je na prvem mestu.

- 136 »Saj res. Tisti tvoj južni brat je menda nekoga ubil.«
»Svojega prijatelja,« je odvrnila. »Prekleta ljubezniv prijatelj,« se je zasmeljal Poznik. »Pa če je šlo za čast,« je vpraševala, »ali je morivec?« Pr 10, 221
- 137 Tereza: ... naj bi povedala staršem!
Hana: Pa če – če ga je že umorila? G 45
- 138 »Spi,« je dahnila in jo poljubila na ustnice, »in sanjaj o palčkih in srnicah.« »Pa če ne bom?« Kov lr 143
- 139 Kaj je dedec prištorkljal. Je-li, pot mu bo plačala. Pa da nedeljska pohajkuješ! Le komu na čast.« Pr 10, 15

Prav tako je *pa* poudarjevalni element z navezovalno funkcijo ob različnih velelnih partikulah in drugih veznikih, npr.:

- 140 »Ti,« je rekla, »pa nikar ne misli, da mi je treba varuha. Pr 10, 297

Posebej bi bilo treba obravnavati tudi primere, ko opravlja funkcijo navezovalnega *pa* veznik v postponirani poziciji. Tudi tu opravlja navezovalni veznik isto funkcijo kakor v poziciji med dvema stavkoma, le da je *pa* postponiran. Če bi ga zamenjali z navezovalnim *pa* na začetku stavka, bi se navadno pomen spremenil in je zaradi tega taka zamenjava nemogoča, prav tako pa te vrste veznika tudi ni mogoče brez škode za pomen zveze zamenjati s kakšnim drugim veznim sredstvom. Primeri:

- 141 »Ne vem!« »Resno te vprašam!« »Ne! Ne vem pa, če bo onega tiščalo!« Kov lr 144
Postponirani *pa* funkcionira v tem in v vseh drugih primerih tako, da poudarja besede, pred katerimi stoji:
- 142 »Kaj nam boste vi prepovedali?« – »Jaz!« »To pa ne bo držalo!« je rekel Fajdiga pikro. Kov lr 155

- 143 (flanelaste hlače ...) »Po čem pa so, gospodična? – Kov Ir 164
Ta primer jo zelo značilen za slovenski pogovorni jezik (fraza).²²⁶
- 144 – Ali ne znaš reči, naj ti dajo denarja? Saj je tvoj.«
»Bom pa rekel,« odvrne stric Feliče. Pr 10, 103
- 145 »Ti zgovorna, Tončka! Kaj pa oče? Ali so doma?«
»So pa,« je odvrnila deklica. Pr 10, 55
Drugi primer je izrazit dialektizem, zlasti je pogost v gorenjskih govorih.

Medtem ko je v navedenih primerih navezovalni *pa* pravzaprav že sestavni del fraze (nekaj teh primerov bomo obravnavali še na drugem mestu), je v spodaj obravnavanih primerih postponirani navezovalni *pa* v isti funkciji med stavki, kakor je bil v zgoraj obravnavanih primerih zloženega stavka. Razlika je le v tem, da ima v teh primerih prejšnji stavek (pred stavkom s postponiranim *pa*) zaključno intonacijo:

- 146 Na videz je vse to po letu osemnajstem odšlo. V resnici pa je ostala spet stara zagrebška dvoličnost. Brn LZ 35, 110
V tem primeru bi lahko postavili med obema stavkoma vejico in bi imeli običajno protivno priredje. Uporabljena konstrukcija pa je posebno stilno sredstvo poudarjanja.
- 147 V rebri med korenjem sta se dvignili Rebrnikovi hčerki, vesela Tončka in žalostna Matilda. Poznik pa še ni mogel pozdraviti, ko mu je stopila izza ovinka Helena naproti. Pr 10, 189
- 148 – toda prav v tem primeru hrvatsko plemstvo že davno ni bilo več hrvatsko; stara fevdalna hrvatska država pa v resnici sploh ni več obstajala že nekaj stoletij in je bila samostojna samo na papirju – Brn LZ 35, 110

2.4 Veznik *pa* v kombiniranih veznih izrazih

Kot poudarjevalna partikula ali kot veznik se *pa* družijo z drugimi veznimi izrazi v zložene vezne izraze (sestavljene iz *pa* in iz podrednih ali prirednih veznih izrazov). Vlogo poudarjevalne partikule ima veznik *pa* takrat, kadar okrepi pomen drugega izraza, a bi ga sicer lahko izpustili. Kot veznik (sestavni del veznika) pa nastopa takrat, kadar ga ne moremo izpustiti, ker

²²⁶ Tipična fraza iz pogovornega jezika (za: *koliko stanejo*), kjer se pa uporablja kot modalna beseda. Prim. s teorijo in literaturo o tem v študiji Švedove o sintaksi ruskega razgovornega jezika (Švedova 1960).

bi se s tem pomensko razmerje med stavki spremenilo. Navajamo nekaj najpogostejših primerov takih zvez – več teh primerov bo ob posameznih veznikih:

- 149 – misleč, da je morda tej nemosti med njima krivo dejstvo,
da sta premalo skupaj, ga je vabil k sebi na stanovanje ali
pa skušal v pogostih pogovorih doseči – Jarc nm 261

Veznik *pa* v vezniški zvezi *ali pa* ublaži določnost izključilnega pomena veznika *ali* (daje mu neke vrste modalni odtenek), zveza ima s tem tudi pomen vezalne zveze (veznik *ali* navadno veže stavke, ki se izključujejo ali kakorkoli ločijo med seboj).

- 150 Moja sestra bi morali biti – ali pa vsaj ptičica. – Pr 10, 125
- 151 Povest, ki jo prav razumeš le s pomočjo leksikonov,
literarno zgodovinskih priročnikov ali pa razlag, je
že v svojem bistvu zgrešena – Ocvirk LZ 35, 8
- 152 Kakšen prepad zija med tem visokim, neobčestvenim
individualizmom pa med miselnostjo na primer
Franceta Levstika, –, ali pa Ivana Cankarja,
ki je zapisal – Vodnik DS 33, 117
- 153 Mogoče je bil tisti iz Štajerske radodaren iz nekega sočustvovanja,
ker je bil oni iz Koroške pravi razcapanec, ali pa iz navdušenja,
da sta se našla še živa prijatelja iz otroških let. Arih 14
- 154 Glasno se smeje, prisrčno. Takega smeha Krhne
že dolgo ni slišal ali pa nikoli. Lokar he 33

Pa je postponiran tudi, kadar poudarja nikalnico in v naslednjih primerih:

- 155 In nasploh, tako je rekel dekan, da naj študenti študirajo, ne
pa tako: parole in letaki, žvižganje in zmerjanje – Kalan 144
- 156 Sto in stokrat sem šel mimo te pritlične hiše na
vogalu in niti enkrat je nisem prav pogledal, zdaj
pa se bo v njej zgodila moja usoda. Kb 11
- 157 Bila sem na zunaj spet vesela in nasmejana; vselej
pa se me je polastilo nekaj turobnega, kadar
sem se hotela predati sanjam. GN 14
- 158 In če ni kar takih prijemljivih vzrokov, da bi se
zadeva z lahkoto pojasnila – morda pa je na vsaki
strani kaj, v človeku in v času – FK 284

- 159 Nato se je v brinjevem dimu zarisala velika težka roka, ko je ded,
ribič, srknil iz buče, potlej pa si glasno posrkal kaplje z brk. Rb 18
- 160 Bil je to povsem drug Vedri; mlad človek, ki se je tepel
za zmago pravice nad krivico in ni hotel v lemenat, pač
pa se je raje odrekel domu in materi – GN 44
- 161 Sicer pa itak pred poldnem ne dohitite nobenega vlaka! G 59

Na prvem mestu (pred drugim veznikom) pa je veznik *pa* v primerih:

- 162 Enkrat jo prehitevajo domači posli in sestanki, drugič
nujna naročila, pa spet to, da v nobeni trgovini ne more
dobiti primernega barvastega platna – Kov lr 141
- 163 Mladenič pa je prinesel luč in večerjo, sprostil prtič, kakor da
se njega nič ne tiče, pa spet vse zgrnil in odnesel. Lokar he 9
- 164 Naglo, mimogrede sta se pozdravila, vrgla mu je nagajiv pogled,
pa spet odbežala k svojim prijateljicam in znancem. Jarc nm 281
- 165 Predaleč sva šla že skupaj, pa tudi smili se mi. Jarc nm 260
- 166 Ni bila naša kmečka obleka, gosposka pa tudi ne. Kr isjr 13

V primeru 166 bi lahko imeli *zvezo pa tudi* med stavki: pomen bi bil v širšem smislu isti, ne pa tudi v podrobnostih: *Ni bila naša kmečka obleka, pa tudi ne gosposka.* – V tem primeru bi imeli v zaključnem stavčnem jedru besedo *gosposka*: ta beseda bi bila s svojo pozicijo v stavku poudarjena, medtem ko je v primeru 163 poudarjena nikalnica: gibljivost konstrukcije omogoča pomenski odtonek, ki bi bil ob drugi konstrukciji neuresničljiv.

- 167 So stvari, ki so lahke, pa vendar ne uspejo. Kavčič čsnp 24
- 168 Priznam samo vzhičenje zaradi ideje same. Pa
bodisi da zaradi ideje pogineš. Jarc nm 273
- 169 – mora in bo moral – slediti glasu svoje krvi in narave, ki mu
veli stati na strani slovenstva, pa bodisi z ljudmi, od katerih ga
tako nepremostljivo deli svetovni nazor. Vodnik DS 1933, 115
- 170 Ne bi ji smel s tem obtoževati srca. Pa saj
je bila tako izvedela. Bevk 28
- 171 Ali mislite, da mi je vse prav? Mi ni ne. Pa
zato še ne povešam glave. Pr 10, 332

Veznikova funkcija je v obravnavanih primerih različna: največkrat veže

veznik stavke bodisi kot sestavni del pomena vezniške zveze (v takih primerih veznika ni mogoče ločiti od drugega dela vezniške zveze, npr. *pač pa*, *sicer pa*, *ali pa*: če bi veznik *pa* izpustili, bi spremenili pomen vezniške zveze), ali pa sta veznika vsak zase pomenski celoti in tako tudi funkcionirata (npr. *pa bodisi*, *pa saj*, *pa zato*). Tretja funkcija je poudarjanje veznika: *pa* poudarja drugi veznik navadno takrat, kadar je v postponirani poziciji. Pomen osnovnega veznika pri tem ni spremenjen (*ali pa*, *vendar pa* itd.).

Na različne načine lahko učinkuje veznik *pa* tudi ob podrednih veznikih v »čistem« podredju ali v mejnih²²⁹ konstrukcijah. Nekaj primerov:

- 172 Malce je bil podoben potepuhu, ki pa se je svojega potepuškega poklica naveličal – Kr isjr 13
- 173 Pregljevo bogato literarno delo nam kaže pisatelja, ki pa je vsekakor značilnejši po svojem hotenju in literarnem razvoju kakor pa po umetniški sili in prepričljivosti. Ocvirk LZ 35, 4

Preprosto konstrukcijo lahko izrazimo tudi z zapletenejšo poudarjevalno zvezo z istim pomenom: 172 – *Malce je bil podoben potepuhu, toda takemu, ki se je svojega potepuškega poklica naveličal.* 173 – *Pregljevo bogato literarno delo nam kaže pisatelja, in sicer takega, ki je vsekakor značilnejši po svojem hotenju* –. V prvem primeru bi torej lahko protivno zvezo (poudarjevalna konstrukcija!) in relativni atribut ločili, prav tako v drugem primeru pojasnjevalni stavek (in sicer, tudi poudarjevalna konstrukcija!) od atributa. Obe navedeni konstrukciji bi imeli seveda večjo poudarjevalno vlogo kakor preprosta zveza podrednega veznika *ki* in protivnega *pa*.

Prav tako ločeni sta obe funkciji v zvezi *če pa*, v kateri vsak veznik obdrži svoj pomen:

- 174 Če pa bi bila tudi Elza na oni strani pri njem – ne, ne, to se ne sme zgoditi ... G 37
- 174 a Če pa sta bili ideološka primitivnost in politična nejasnost pri Ilircih morda še nekam opravičljivi, bi bila tista absurdnost, ki je vodilni motiv celotne pravaške ideologije, malone docela nerazumljiva – Brn LZ 35, 107

V obeh primerih (174 in 174a) je veznik *pa* v navezovalni funkciji: v tekst navezuje konstrukcijo s *če* (prvi je v tekstu že izražen: *Drugi nastop hrvaškega*

²²⁹ Prim. op. 30.

meščanstva je Starčevičevo »pravaško« gibanje. Če pa ...), ki je v primeru 174 nepopolni pogojni stavek, v primeru 174a pa mejna konstrukcija med priredjem in podredjem, sinonimna z naslednjim primerom:

- 175 Kakor pa sta ideja in vsebina Simona iz Praš izmaličeni, tako je tudi oblikovna plat spisa skrajno neurejena, neepična – Ocvirk, LZ 35, 4

V primerih 172, 173, 174 veznik *pa* modificira pomen, zato ga ne moremo opustiti: v primerih 174a, 175 in v naslednjih primerih pa je njegova funkcija zgolj stilna funkcija poudarjanja in bi lahko veznik *pa* izpustili, ne da bi se osnovni pomen kakorkoli spremenil:

- 176 Tega se ne morejo odvaditi, pa če bi jih vsak dan po nagi riti! Kov lr 140
- 177 Lahko bi govoril ure in ure vsem mogočim dekletom, pa naj bi bile plavolaske ali črnolaske – Kajzer mdn 34
- 178 Prešel bo cesto, ki vodi preko prelaza. Ta se je zdela v tistih časih vedno bela, svetla, pa naj je bil tudi mlaj. Arih 15
- 179 – Mi smo z vsem založeni, pa naj traja vojna še leto dni. Jarc nm 284
- 180 – ampak dela vse zato, ker je življenje skrivnosten dar, ki ga more le vdano sprejeti, pa najsi bo še tako borno in neznatno. Koblar DS 33, 4
- 181 Toda stanovanja vseeno ne boste dobili, pa čeprav imate še tisoč šest sto sedemintrideset takih ključev. Kov lr 156
- 182 »To stanovanje je skoraj moje, da vesta, vidva, in odžrla mi ga ne bosta ...« Posilil ga je kašelj.
»Pa čeprav crknem,« je rekel. Kov lr 155

Čeprav je v isti poziciji kot v naštetih primerih, vendar ne bi mogli brez škode za pomen zveze opustiti navezovalnega *pa* v primeru

- 183 Ni vedel, kako bi povedal. Pa kakor da ga je vendar umela, je prisrčno prikimala, mu pogledala naravnost v lice in rekla – Pr 10, 74

Če bi *pa* opustili, bi bil protivni pomen drugega stavka v tekstu premalo jasno nakazan, s tem pa bi postal stavek premalo komunikativen.

Ob obravnavanju zgornjih primerov smo večkrat omenili, da je *pa*

večkrat uporabljen kot veznik ali vezni adverb v frazah in klišejih, ki imajo ustaljen pomen. V vseh teh primerih je prava vezna funkcija veznika *pa* redka. Navajamo le nekaj primerov:

- 184 (Hvala lepa. –) »Prosim, pa drugič kaj,« je rekla Pika. Kov lr 164
- 185 »Pesnik si, Bohorič?« se je zarogal Vrezec,
»pa menda vendar ne. – Jarc nm 283
- 186 Tudi v gozd gre sama s parom volov.
Junakovica je, pa je. Lokar he 31
- 187 (gl. 184) Tikala se ne bova, reče Mary, ne da bi se zmedla. Ni
prav nobenega razloga za takšno reč. Pa drugič! Kalan 152
- 188 »No, pa,« se je vdal Poznik in zdelo se mu je dobro, ko
so gostje pogledovali za Heleno in Slavico. Pr 10, 218
- 189 »Saj sem precej rekel, da nisi za šolo, ti razneženi
otrok! Pa bi doma vrabcem sol na rep stavil
ali pa čuka učil žvižgati! Lokar pd 58

Pomen teh različnih *pa* je odvisen od stavka, v katerem je *pa* uporabljen: v primeru 189 pomeni npr. *mar*, v vseh drugih primerih pa je neke vrste časovno-posledični vezni adverb.

2.5 Veznik *pa* med izrazi

Iz primerov, ki smo jih izbrali v razmeroma obsežnem repertoarju virov, lahko zaključimo, da je veznik *pa* med izrazi v funkciji vezalnega veznika v prvi vrsti literarno vezno sredstvo, ki se počasi umika drugim izrazom.²³¹ Zanimivo je, da je ta veznik pogost v govorjenem jeziku – v literarnem izrazu pa učinkuje pogosto kljub temu umetno. V mnogih primerih *pa* se uporablja ne le v vezalni funkciji, ampak tako, da poudarja razloček med izrazi.

Tudi med izrazi lahko pomeni *pa* zaključek naštevanja.

Zveza *sem pa tja* (pogosteje *sem ter tja*) kaže, da veznika *pa* in *ter* med seboj konkurirata v korist veznika *ter*, ki se zlasti v esejističnih tekstih čedalje bolj uveljavlja tudi kot veznik med izrazi.²³²

²³¹ V literarnem izrazu je uporaba veznika *pa* med izrazi hotena in učinkuje narejeno.

²³² Na petindvajsetih straneh (str. 5–30) Paternujeve študije Slovenska proza do moderne (Paternu 1957) je *ter* med izrazi 16 krat, medtem ko je *pa* samo enkrat in še to v kliširani zvezi: »bomo – spoznali – še vrsto – vrednot naše proze od njenih začetkov *pa* do srede devetdesetih let« (str. 13), seveda bi štetje drugih tekstov dalo morda za spoznanje drug rezultat, redko v korist veznika *pa*.

Veznik *pa* opravlja funkcijo vezalnega veznika:

- 1 In če ne nosimo kakor voglarji pa soldatje žlic v škornjih. Pr 10, 13
- 2 Zdaj ti bomo povedali, kdo pa kakšni mulci smo. Pr 10, 10
- 3 Ko je oče nabijal možnar, si je Tine nasul prahu v žep in ga nasul meni pa Heleni za marelice. Pr 10, 133
- 4 (Tudi čas ni zaporedje dogodkov, ampak trajanje, ki ga ne kaže drobiti na obdobja.) Tako sta le misel pa sonce, ki ima barvo kamna, mera za odtekanje časa. Piano, Igrače na poti, NS IX, 2, 142

Vendar ta vezalni *pa* učinkuje drugače kakor vezalni *in*: pomeni nam nekakšno dodajanje v zaporedju (stopnjevanje), npr. v prim. 1 – *kakor voglarji ali soldatje (pa tudi soldatje, pa še soldatje)*; 2 – *kdo pa tudi kakšni mulci* –; v primerih 3 in 4 bi lahko uporabili tudi *ter*, čeprav spadata primera v isto skupino konstrukcij kakor prejšnji primeri. S tem dodatnim pomenom ima *pa* stilno funkcijo. Prav tako ima stilno funkcijo v polisindetični rabi pri naštevanju (*pa* poudarja vsak člen posebej):

- 5 Pa kako je bil bister v šoli, dokler ni za golico zbolel in potem nekaj takega počel, da so ga iz klasov domov poslali, in kako mu je v boleznih prišlo, da so ga poslej strune pa norčije pa hudobna družba – Pr 10, 33
- 6 (Nahrbtnik – Kajti je osebni, skoraj telesni tovariš na plečih ves čas.). Na Višu pod oblačnim nebom, na Špiku v vijoličasti luči prepadov v zatonu, pa v Zajzeri, pa na ledeniku tovariš, ko čevelj koplje v luči stopinje, pa na Prestreljniku s tabo na skalnatem oknu, pa na Kaninu vso noč s tabo –
- 7 »Pa teto obišči, pa strica,« je rekla, kakor da on odhaja na počitnice.

Navedeni primeri niso identični po svojih konstrukcijah: v prim. 5 gre za pravi asindeton (trije členi v eni razširjeni sintagmi), v prim. 6 gre za asociativno vezanje (dodajanje) istovrstnih stavčnih členov (adverbialnih določil), ne da bi tvorili isto sintagmo, v prim. 7 pa sta oba istovrstna skladnika ločena z glagolom, od katerega sta oba odvisna: tudi tu gre za asociativno dodajanje objektov, značilno za pogovor. V pisanem jeziku je takšna konstrukcija

nenavadna, ker pričakujemo, da veže vezalni veznik izraze, ki so tesno drug poleg drugega.²³³

V naslednji skupini primerov veznik *pa* sicer veže istovrstne stavčne člene, vendar tako, da poudarja njih različnost (protivnost). V teh zvezah veznika *in* ni mogoče v nobenem primeru zamenjati z vežalnimi *in*.

- 8 Večer je bil hladen, pa ne mrzel in zelo jasen. IzC sp 100
- 9 Na nebu je bilo mnogo zvezd; bilo jih je toliko, da se je zdelo, kakor bi živele tiho, pa zelo intenzivno življenje – IzC sp 100

Dodajanje novih pomenov z rahlo protivnim odtenkom je v primerih:

- 10 Ali navzlic temu prizadevanju je danes za slednjega literarno količkaj pismenega, pa poštenega človeka na Slovenskem menda že dognana stvar, da – Brn 346
- 11 Teh hiš ne bo, mogoče se še grad podre, ne bo Luke, ne bo tebe, zloba in dobrota pa ostaneta, veselje in žalost prav tako, rojstvo in smrt, pa to, da bo vsakdo živel po svoje – Koz šp 183

Zaradi tega protivnega pomena je *pa* v teh primerih stilno učinkovitejši kakor bi bil *in* (v primeru 10 je dodajanje izraženo samo z veznikom *pa*, in bi povzročil nejasnost). V obeh primerih bi lahko *pa* brez pomenskega razločka okrepili z adverbom *še (tudi)*: 10 – *količkaj pismenega, pa tudi poštenega človeka*–; 11 – *rojstvo in smrt, pa še to, da* –.

Podobno kot v primerih 3 in 4, le da mnogo bolj izrazito, je uporabljen *pa* za ločevanje izrazov v naslednjih primerih:

- 12 Kakšen prepad zija med tem visokim, neobčestvenim individualizmom pa med miselnostjo na primer Franceta Levstika – Vodnik DS 33, 117
- 13 – je – okrnel čut za tisti subtilni razloček med upravičeno, na dejstva oslonjeno, konstruktivno hvalo, pa med votlim, nekritičnim hvalisanjem – Brn 346

Obakrat bi ga bilo mogoče uporabiti v isti funkciji.

Dodajanje novih členov in hkrati ločevanje je funkcija veznika *pa* v primerih:

²³³ Tu bi lahko poudarili vezavo tako imenovanih neposrednih skladnikov (izrazov, ki si sledijo v zaporedju). Prim. o tem literaturo v zborniku Joos (1958), in sicer predvsem članke Rulona S. Wellsa, *Immediate constituents* (str. 186) in Richarda S. Pittmana, *Unclear structures in linguistics* (str. 275) in tam citirano literaturo.

- 14 – spet dva, ki sta prišla z lepo opremo, s polnimi kovčki oblek, perila in obutve pa z nabito mošnjo tujega denarja. Ing nnd 9
- 15 Kožo ima gladko, zagorelo od sonca, bele zobe, pa temne oči in goste, črne lase. Kov lr 164

Tudi izraze lahko večje vezniški izrazi, ki jih med drugim sestavlja *pa*:

- 16 (Otrok je opazil, da leze mrtvilo, ki je skrito v igri, vanj.) Koluti dima so se vili leno pod strop, igra rok in nog pa tudi glasov je bila mrtva. Lokar pd 42
- 17 (Nivo se poviša, zdaj letiš nad hribi – skoraj še bolj pustolovsko razcefranimi kot one strmine, ki so te čisto preplašile že ob Mrtvem morju.) Previsi, pa zopet ploščati hribi (kakor oni nad Capetownom, samo v miniaturo), doline, pa menda niti na Luni ni bolj fantastičnih. Grün Proces 246
Primer navajamo zaradi zveze *pa zopet (pa menda)* je uporabljen v drugačni konstrukciji).

3 Veznik *ter*

Po pomenu in funkciji je veznik *ter* najbližji vezniku *in*, vendar se od njega razlikuje po posebnem obnašanju. Za *ter* je značilno, da ne funkcionira niti kot adverb poudarjanja niti v navezovalni funkciji. Tako kot veznik *in* lahko stoji samo v poziciji med stavki (ali med izrazi). Veznik *ter* se ne veže v vezniške skupine z drugimi prirednimi vezniki (npr. z *in*, *pa*, *ali*, *toda*, *a*, *saj* in podobno), pač pa se lahko veže z veznimi adverbji (če opravljajo v stavku, ki ga *ter* uvaja, kakšno posebno funkcijo). V teh zvezah funkcionirajo posamezni členi vsak zase²³⁴ in se *ter* z njimi ne veže v pomensko celoto. Kakor drugi priredni vezniki se tudi *ter* lahko veže s podrednimi vezniki, kadar veže odvisnike iste stopnje (npr. *ter da*, vendar navadno ne *ter ki* ali *ter če*, čeprav je tudi to teoretično mogoče).

Stavki, ki jih *ter* veže, so lahko v razmerju istočasnosti, v mnogih primerih pa pripoveduje prvi stavek o dogajanju, ki je pred dogajanjem drugega stavka. Zaradi tega pride do pomenskih odtenkov med stavki in zdi se, da uvaja *ter* stavke, v katerih je izražen ali namen (možna bi bila zamenjava z *da bi*), najpogosteje pa posledica, rezultat dejanja v prvem stavku

²³⁴ Prim. o tem tudi op. 188.

(možna je zamenjava s *tako*, da je ali z adverbom *zato*, ki pomeni vzrok, pa tudi posledico nekega dejanja). Ta raba se je verjetno razvila iz strukturne uporabe veznika *ter* kot tretjega zaključnega veznika (*in, pa, ter*). Ker je bilo tretje dejanje zelo pogosto tudi v časovnem zaporedju zadnje, se je razširila uporaba *ter* za vezanje dveh stavkov, pri čemer je drugi v časovnem zaporedju za drugim stavkom. Pri tem ni nujno, da bi bili časovni obliki obeh stavkov različni, važnejši je pomen glagolov in stavkov, ki jih veznik *ter* veže. Veznik *ter* se uporablja zelo pogosto v znanstveni prozi predvsem kot varianta veznika *in* ali *zato*, da poudari zvezo s tem, da loči posamezne stavke. Vezanje stavkov v neke vrste posledično priredje (sklepalno?²³⁵) bi komaj lahko omenili. V teh tekstih je *ter* zelo pogosto uporabljen tudi kot veznik med izrazi. Slovnica in pravopis sicer trdita, da se *ter* med izrazi ne uporablja v tolikšni meri,²³⁶ češ da je *ter* veznik, ki veže stavke. Toda poleg nekaterih izrazov, ki vsebujejo *ter* (*sem ter tja*), lahko zlasti v neliterarnih tekstih najdemo zelo veliko primerov, v katerih veznik *ter* veže izraze, kar kaže na določeno težnjo po razširjevanju rabe.

3.1 Veznik *ter* kot zaključni veznik

Ta vezniška funkcija je predvsem gramatična in je značilna za večino prirednih veznikov. V stavčni zvezi so najmanj trije stavki, veznik pred zadnjim stavkom opozarja, da bo konstrukcija zaključena. Primeri:

- 1 Po tem rezultatu svojega razmišljanja sem ogrnil suknjo, plačal ter odšel iz kavarne. C zs I 111
- 2 Zunaj se je večerilo in natararica je zagrnila okna ter nažgala luči. C zs I 141

V obeh primerih imamo tri stavke, vendar sta primera med seboj različna: v prvem primeru uvaja *ter* zadnji stavek iste akcije (subjekt je v vseh treh stavkih isti). V drugem primeru *ter* sicer prav tako zaključuje zvezo treh stavkov, vendar tvorita zadnja dva stavka celoto – subjekt je drug kot v prvem stavku zveze (oba dela stavčne zveze sta ločena z *in*).

- 3 Peklo ga je v duši, začel je pijančevati, končaval se je ter se končal.

²³⁵ Prim. SS 1956: 301 (Sklepalno priredje).

²³⁶ Prim. SP (1962: 889): *ter* vez. 1. v nekih zvezah: *sem ter tja*, 2. pri naštevanju kot zadnji veznik med povedki: *stopical je in se prestopal in pokašljeval ter si na vse načine prizadeval, da bi ga opazili*; 3. veže dva povedka, od katerih je drugi s prvim v rahli namerni zvezi: *pridi ter poglej!* pridi, da pogledaš; vendar ne veže imenskih dvojic: *oče ter mati* in.

Tudi tu *ter* zaključuje zvezo, vendar ima zadnji stavek zaradi svojega pomena tudi pomenski odtenek posledičnosti (*končaval se je in tako se je tudi končal*).

- 4 Jo spusti na stol, se vrže na stol ter jame
hlastno trgati vrvico na čevljih ... G 39
- 5 Zagledal me je, se takoj nerazumljivo zbegal
ter ženo potegnil za seboj. G 39
- 6 Svetlobne reklame trepetajo v višini, barvajo ozračje
v tisočerih odsevih ter se naposled izlivajo v eno
samo razgaljeno rožnato luč. Brn LZ 35, 114

S časovnim adverbom *naposled* je povedano, da je z zadnjim stavkom (ki ga uvaja *ter*) nakazano tudi časovno zaporedje stavkov. Če bi v primeru 2 opustili veznik *in*, bi bila zveza izražena zgolj z zaporedjem pomenov vseh treh stavkov: nastala bi precejšnja stilna razlika. Prav tako ima zgolj stilno vrednost *in* tudi v primeru 7 (kot zaključni veznik bi namreč lahko zadovoljivo povezal stavke tudi sam *ter*):

- 7 (Popoldne je sedel v kavarni ter se prepiral s Filemonom
Sovo o tiskovni svobodi;) vstal je potem in razgret stopil
k svoji suknji ter izvlekel iz žepa prepričanje. C zS I 115

Če bi *in* opustili, se pomen zveze sicer ne bi spremenil (*– vstal je, razgret stopil k suknji ter izvlekel –*), vendar je pisatelj z uporabo veznika *in* diferenciral akcijo: veznik *in* namreč združuje prva dva stavka v večjo pomensko celoto, a veznik *ter* poudarja zadnji stavek in ga s tem loči od prvega dela.

Veznik *in* uvaja drugi stavek, *ter* pa zaključnega v mnogih primerih:

- 8 (Navzlic vsemu pa je vse delo organizirano tako, da je
Matija njegov vrh.) In zdaj ni ta vrh samo izkrivljen,
marveč je brez vznesenosti in pritiska na vzdol. Vid 385

Ter zaključuje zvezo stavkov v drugem delu zaprtega priredja²³⁸ (stavke, ki ga uvaja, bi lahko ocenili kot rahlo načinovni: *– in jo s tem pomika navzdol*²³⁹).

²³⁸ Zaprto priredje je tisto priredje, kjer vezniški sistem zahteva drugi stavek: brez tega drugega stavka zveza ni zadosti pojasnjena. Primer: *In zdaj ni ta vrh samo izkrivljen, marveč je brez vznesenosti – in –*. Za razliko od podrednih konstrukcij je treba pripomniti, da zaprte konstrukcije v priredju lahko ločimo, to pomeni, da predstavlja v nekem smislu samostojno pomensko (in strukturno) celoto, vendar se iz konteksta vidi, da je potrebno pomensko dopolnilo v drugem stavku. S terminom zaprto priredje dopolnujem cit. skico Karcevskega (prim. op. 10).

²³⁹ Vendar bi takšna zamenjava rahlo premaknila pomen v smislu pomenske funkcije same strukture. Prim. op. 215.

- 9 Nič ni pomišljal, kam bi zavil, vedel je, da mora v široko zemljo in nagnil se je proti vetru ter skoro bežal izmed hiš. Koz šp 182
- 10 Sin je vzdihnil in z olajšujočo krettnjo segel po stopniškem ročaju ter utonil v izrezu podu v kotu. Lokar he 8
- 11 Prestreže ji v tesnem kotu pot in je ne pusti ven ter tišči vanjo. Lokar he 22
- 12 Vsa je stala v luči z visoko vznešeno pričesko, stekleni vložki v glavniku so zasijali, ko se je obrnila in vzdignila roko ter si potrepjala lase v zatilniku. Lokar he 36/37

Prosto variiranje med vezniki (ne glede na navedeno zaporedje) je v primerih:

- 13 Pa predstavljajo gore pa vlečejo krivične meje, spuščajo železne zavese med vzhodom in zapadom ter na stežaj odpirajo vrata fašizmu in šovinizmu in prepovedujejo pesem – čigavo? Žup V 115
- 14 »Gorjan prekleti, ne ve, kaj je ženska,« je nepričakovano zakričala in ga spustila ter si graciozno spustila roke v bok in se zavrtila pred njim. Lokar he 13
- 15 (On, François Mauriac, zažge zdaj ogenj tu, zdaj tam. Ogenj plane v višave, s svetega prestola pa se zgane elegantna noga s čeveljčkom na zlato zaponko ter ogenj potepta ... Jav 126

Kakor v priredju veže *ter* tudi istovrstne stavčne odvisnike v podredju (navajamo primere zaključne funkcije v teh zvezah):

- 16 Kaj vse je videl ta mož! Ne le da nam je zapisal, ne, vžgal v srce: Manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sušni dnovi, ter nam obudil vojsko vernih partizanov, ki jim je svoboda več kot življenje, tudi take situacije, kakršna je prav današnja v Ljubljani, ni pozabil naslikati zvesto – Žup V 98
- 17 Če je naša univerza pred leti še dosti pasivno sprejemala impulze za svojo rast in notranjo preobrazbo, ki so ji prihajali od zunaj, od družbenega razvoja, ter se jim sprva le zelo nerada ter deloma s spontanim odporom vdajala, se mi zdi za preteklo leto ... Vogelник NS IX, 160
- 18 Kakor je bilo namreč le na pol hrvatsko in dokajkrat psevdohrvatsko, tako je bila njegovemu političnemu izživljanju umevno prikladnejša tista oblika, ki je bila prav tako psevdohrvatska, a je imela videz neke dozdevne zgodovinske

in pravne veljave ter bi mogla zato utajiti dvomljivi odnos tega meščanstva do hrvaškega plemstva. Brn LZ 35, 109

Zanimivo je, da je v primeru 18 v zadnjem stavku izražen adverb *zato*. Odnos med stavki je z njim pojasnjen, zato bi lahko *ter* zamenjali s katerim koli vezalnim veznikom v funkciji zaključevalne stavčne zveze (*in, pa*), ne da bi s tem spremenili stil oziroma pomen konstrukcije.

- 19 Po Linhartu, ki je postavil s svojim poslovenjenim in odlično preslovenjenim Matičkom čvrsto in čisto dete iz ljudstva Slovincem pred oči ter mu polagal na jezik – kolikor je pod tedanjo cenzuro mogel – krepko narodno in demokrasko noto, je bilo vse naše prizadevanje v tej smeri bolj preizkušanje. Žup V 110
- 20 Samogovorov še danes ne razumemo, pač pa vemo, da Župančič nima državnih izkušenj, da je očeta zaklal, spekel, snedel ter da je sploh velik poet – IzC sp 30
- 21 Že se je dotaknil z rokami, da je ona odskočila in poklicala nekoga ter kot v obrambo zamahnila z roko. Jarc nm 314
- 22 Videl je, da je upadla, da ji siva trudnost lega na čelo ter je njeno telo sladko polno. Koz šp 179
- 23 (– velik človek – vpliva –). Prisili te, da premakneš skrinje, prerešetaš njih vsebino ter pomečeš proč vse, kar je gnusnega ali nepotrebnege. Jav 114
- 24 Šel je počasi, zelo počasi navzdol, kakor da premišljuje ali kot da čaka, da se bodo zdaj zdaj odprla vrata in bo nekdo zaklical za njim, naj za božjo voljo ne bo tako občutljiv ter naj vstopi. Kov lr 153/154

Iz navedenih primerov podredja vidimo, da lahko v nekaterih primerih podredni veznik ponovimo (20), navadno pa veže istovrstne odvisnike sam *ter*. V primeru 24 je ponovljen v podredni zvezi morfem optativa *naj*, ki je obenem vezni znak vsebinskega odvisnika.²⁴¹ Zaključni *ter* lahko pomeni znak za zaključek stavčne konstrukcije tudi, kadar loči dva stavka, posebej če je v stavčni zvezi pred njim kak stavek v hipotaksi:

- 25 Tisti hip je nekdo izmed naših, ki so odšli v gostilno, skočil nazaj na stopnice ter zavpil na ves glas: »Belogardisti!« Kb 186

²⁴¹ Prim. pogl. I/1.4.6.

3.2 Vprašanje časovnega zaporedja med stavki, ki jih veže *ter*. Odenki finalnosti, posledičnosti

V tej skupini primerov obravnavam zveze, pri katerih ni bistvena zaključna funkcija veznika, marveč predvsem razmerje med glagolom prvega in glagolom drugega stavka. Seveda je *ter* lahko tudi v teh primerih zadnji veznik zveze (primer 6 prejšnjega poglavja). Primeri:

- 26 Danes ni bilo prepričanja nikjer. Planil je vznemirjen s postelje ter razbrskal in premetal vse knjige in listine, raztresene po mizi. C zs I 114
- 27 Naposled je dvignil prt ter pogledal podenj. C zs I 115

Iz pomena obeh stavkov je razvidno zaporedje dejanj. V obeh stavkih je čas isti, vendar lahko izluščimo zaporedje dejanj in njun pomenski odnos: 27 – *Dvignil je prt (z namenom, da pogleda)²⁴² podenj*, 26 – *Planil je s posteljo, da bi razbrskal in premetal ...* Veznik *ter* je zamenljiv z drugimi vezalnimi vezniki. Drugače je v primeru:

- 28 Ta srebrno-sinja, sanjava svetloba je lila na zemljo v mrzlih žarkih ter je izbrisala vse konture. C zs VI 3

Med obema glagoloma je razlika v glagolskem vidu: v prvem stavku je glagol nedovršen, v drugem dovršen in pomeni posledico prvega dejanja: *tako da je izbrisala vse konture (in je s tem izbrisala vse konture)*.

Finalni pomen ima *ter* v primeru 29, ko veže dva infinitiva – ki sta sicer odvisna od istega predikata (pravzaprav gre za dva²⁴³ stavka!), prav tako v primeru 30.

- 29 Zato je ne morem nikdar zares ujeti ter ji dati zadnje zaključenosti in stalnosti. Žup V 95
- 30 In ko sem tebe ugledal in sem te vzdignil v naročje ter te povedel v tihi noči v to najino tiho izbo, sem vedel, da se zdaj izpolni tvoje in moje upanje ... C zs IX 226
- 31 Dokazati morem le, da je Assunta izredno duhovito zamišljeno in izredno smotno delo, ter moram reči, da me to estetski zadovoljuje. IzC sp 20

²⁴² V oklepaju navajam rekonstrukcijo z namernim odvisnikom.

²⁴³ Po strukturalni analizi, kot jo prikazuje Lucien Tesnière (1959), sta to prav tako dva stavka kot v primeru zveze kopula + opisni deležnik I + opisni deležnik II.

32 In zdaj poglej sliko samo ter jo skušaj razumeti. IzC sp 20

V primerih 29, 31, 32 je mogoče *ter* zamenjati z veznikom *in* (ki prav tako lahko veže finalne stavke). V primeru 30 bi bila zamenjava možna, vendar do nje verjetno zaradi veznika *in* med prvim in drugim stavkom ne bi prišlo. V vseh primerih bi bilo mogoče po katalizi vpeljati vzročni adverb *zato*.²⁴⁴ Podobni primeri so še:

- 33 ... vzide čez prospekt ... groteskno velik mesec ter obvisi ob njegovem oknu kot ogromna laterna. G 26
- 34 Kolikor je bila duša žalostna, da bo dete živelo brez matere, ki je zatajila revše že v telesu ter ne bo nikoli kanila iz dobrih materinih oči ne solza žalosti ne solza veselja na bela ličeca, je vendar pričelo zmagovati v njem presrečno čustvo poznega očetovstva. Koz šp 181
- 35 Zoper ta osnovni estetski zakon o stvarnosti in nepristranosti do lastnih kreacij je Kozak grešil na več načinov in sicer najbrže prav zaradi tega, ker so mu bile, kakor sem že dejal, osrednje osebe preblizu, da bi mogel biti do njih ravnodušno stvaren, hkrati pa zopet notranje predaleč, da bi se mogel v domišljiji docela istovetiti z njimi ter na ta način po čustveni poti doseči nasproti njim instiktivno in toplo objektivnost zrele umetnosti. Vid 383

Adverbialni izraz »na ta način« je sinonimen s *tako*: v stavku s *ter* pomeni odtenek posledičnosti.

- 36 Tragična in zlobna ironija pa je v dejstvu, da si je prisvojil mučeniško smrt Matije Gubca ter iz nje napravil svoj nacionalistični mitos isti Zagreb, ki je izpremenil svoj odnos do istega kmečkega ljudstva, iz katerega je izšel Gubec – Brn LZ 35, 115
- 37 Že davno potujčeno hrvatsko plemstvo pa, ki mu je stara fevdalno-kapitalistična monarhija zagotavljala obstoj, je s svojo prisotnostjo še zmeraj dajalo oporo in videz politične upravičenosti nekdanjim fevdalnim tradicijam ter je tako posredno legaliziralo omenjeno eksploatorsko vlogo, ki jo je Zagrebu podtaknila Avstro-Ogrska. Brn LZ 35, 109
- 38 Ta parazitski odnos Zagreba do hrvatskega naroda

²⁴⁴ Po tradicionalni gramatiki spadajo finalni odvisniki med vzročne odvisnike (prim. SS 1956: 314, 315).

- je preprečeval, da bi se domače hrvatsko meščanstvo ekonomsko osamosvojilo ter se potem razredno in ekonomsko dodobra osvestilo. Brn LZ 35, 109
- 39 Nemaalokrat so preobložene z abstraktno špekulativnostjo, ki zvezo med konkretnim umetnostnim pojavom in razrednostjo konstruira na neoprijemljiv, pogosto kar mističen način ter posamezne umetniške forme ali smeri izvaja iz razrednih osnov nasilno, brez konkretno dokazljive argumentacije. Kos Per V 250
- 40 V naslednji fazi, ki jo predstavljata Mačkova očeta in Kmetška smrt, pa se je močno odtegnil enim kot drugim vplivom ter svoje pero preusmeril v notranjost kmečkega človeka. Pat 104
- 41 (– gre – mogoče za prelom tiste vrste, ki je nekoč ločil liriko od epike.) Epika se je odtrgala od poezije ter se vdala nastajajočemu romanopisju. Jav 117

V primerih 39–41 ni adverbov, ki bi potrjevali posledični (rezultativni) pomen glagola v stavku za veznikom *ter*, pomen lahko razberemo iz zaporedja stavčnih pomenov.

V naslednjih primerih je finalni pomen veznika *ter* poudarjen tudi z modalno obliko glagola (s kondicionalom ali z optativom) v stavkih, ki jih povezuje *ter*:

- 42 Nagibam se naprej, napolnjuje me silovita želja po sprostitvi, po prezračanju in preizkušnji, po tem, da bi me z mojim narodom vred pretehtali zakoni prostora, časa in vzročnosti ter ocenili našo čisto človeško moč. Kb 8 – Veznik bi bilo mogoče razložiti tudi z zaključno funkcijo.
- 43 – jih pozval, naj ga (prapor) prevzamejo kot znamenje odločilnega slovenskega upora in ga ponesejo skozi vse boje, ki nas čakajo do zmagovitega konca, ter ga spremenijo v eno največjih svetinj slovenske zgodovine. Kb 6

V primeru 32 je modalnost okrepljena s pomenom glagola *skušati*: začetek neke akcije je lahko sprožila prejšnja akcija – zato je *ter* pogosto tudi ob glagolu *začeti* v primerih, kakor:

- 44 Ognjevito je zgrabil razmajano mizo ter jo začel premikati sem in tja po zverženem podu – CK bal 1

- 45 Položil je mape na mizo ter jih začel razporejati natančno in počasi – CK bal 5
Direktno nakazuje namero glagol *hoteti*, npr.:
- 46 Položila je roko na kljuko ter že hotela nanjo pritisniti, –, kar zasliši svoje ime – Mih hv 236
Finalni pomen ima veznik *ter* tudi v naslednjih primerih:
- 47 (Gospodinja jim je svetovala, naj ne spijo v hiši.) Večkrat pridejo Nemci in domobranci ter vse pregledajo. Kavčič čsnp 29
Glagol v stavku s *ter* bi lahko zamenjali včasih s supinom: – *pregledovat vse* –.
- 48 Nekdo je vstopil, visoko privzdigovaje nogo ter se urno in previdno, z iztegnjenimi rokami, nameril mimo njiju – Kov lr 153
- 49 Stare hlače si je spodvihala ob gležnjih, lasje pa so ji viseli ob licu, ko se je sklonila ter spustila grozd v košaro. Pah 214

3.3 Veznik *ter* veže dve istočasni akciji

Dejanji stavkov, ki jih veže veznik *ter*, si sicer sledita, vendar časovno razmerje med njima ni določeno in *ter* samo poudarja drugo dejanje v razmerju do prvega dejanja. Zato pogosto pomeni zgolj stopnjevanje prvega stavka. Ker se stavka dogajata istočasno, med njima ne more biti razmerja posledičnosti ali namere. Glagola obeh stavkov sta pogosto v nedovršniku. Te vrste stavkov je dosti v eseju in znanstveni prozi.

- 50 Popoldne je sedel v kavarni ter se prepiral s Filemonom Sovo o tiskovni svobodi ... C zs I 115
- 51 Nešteto noči sva bede preležali ter mi je ona pravila svoje grozotne povesti. G 46
- 52 Tamle pod kapom stoji neka oseba ter si pritiska roko na srce. G 28
- 53 ... bežala je ven ter bruhala. G 18
- 54 Tam na severu se dvigajo iz savske ravnine lahni, zeleni in z vasicami posejani obronki ter se v stopnjah pno proti nizkemu gozdnatemu Sljemenu – Brn LZ 35, 114
- 55 – ; stare institucije in listi, ki so svoj čas predstavljali hrvatsko književnost ter čuvali nad umetniško kakovostjo, so dandanes izgubili to svojo funkcijo. Brn LZ 35, 112

- 56 Kot deček je bil v otroški bolnici in spuščal z dvignjene rjuhe, ki jo je držal med zobmi, dva črna gumba, ter ju opazoval, kateri bo prvi pri njegovih nogah. Kov lr 157

Drugo dejanje je v časovno istem obdobju kot prvo tudi v primerih, ko se *ter* veže s podrednimi vezniki (v primerih 57 in 58 veznik *da* ni opuščten):

- 57 Iz vsega tega nujno sledi, da katoliki niso kulturni ter da ne služijo niti ne morejo služiti duhovno narodu. Vodnik DS 33, 116
- 58 Odtod izvira ona presenetljiva podobnost med obema, zlasti v načinu njunega boja proti religiozno utemeljenemu svetovnemu nazoru, kar se kaže v tem, da se mu odreka zmožnost in pravica do kulturnega ustvarjanja in sodelovanja ter da se skušajo njegovi pripadniki zaznamenovati kot manj vreden suženjski rod. Vod DS 33, 116

V isto skupino lahko uvrstimo tudi nekaj primerov, pri katerih je eno dejanje v dovršniku, drugo v nedovršniku: teža enunciacije ni na dveh časovno zaporednih akcijah, marveč na celotnem dogajanju. Obe akciji sta časovno istočasni (dejanji sta včasih tudi v dovršniku):

- 59 (Nič ni rekel, le z glavo je odkimal in tiho, pobito odšel iz izbe.)
Stopila je za njim ter se ozirala, kam je izginil. Koz šp 186
- 60 (Župniku se je zgubalo čelo.) Stopil je k oknu
ter premišljal v srcu. Koz šp 187
- 61 Takrat je prišla poslovodjeva žena ter se
previdno ozrla po sobi – Bor 413
- 62 Razložil nama je vse načine, katerih se Lainci poslužujejo pri
lovu na ptice, ter se spominjal svojih otroških let – IzC sp 61
- 63 – nekaj nedelj je presedel na pogradu, vedno sam zase, ter
gledal nezaupljivo po kajži, kakor kak lisjak – Po nk 5

V primerih, ko pomeni drugi stavek stopnjevanje ali pojasnitev prvega stavka, je stopnjevanje večkrat izraženo z adverbom intenzivnosti:

- 64 Mnogi prepričljivi znaki kažejo, – da se sodobni
oblikovalec zavestno odvrča od esteticizma ter vse bolj
in bolj teži v stvarnost sveta, – Ocvirk LZ 35, 1
- 65 Da je možno Cankarja tako napačno tolmačiti, je zopet
dokazal prav Vidmar, ko je zgoraj citirane besede v resnici

- tako pojmoval ter je zato nekje že čisto v smislu svojega sedanjega naziranja trdil, da bi – Vod DS 33, 117/118
- 66 Vendarle pa mislimo, da narodna mlačnost oziroma narodno odpadništvo ni edino zlo naroda ter da s poudarjanjem narodnosti in narodne zavednosti še niti oddaleč nismo rešili našega narodnega problema v celoti. Vod DS 33, 114
- 67 Narodno vprašanje je velik in zapleten kompleks vprašanj. In tako se prav lahko zgodi ter se zares tudi dogaja, da človek celo v trenutku, ko navdušeno govori o narodu in narodnosti, zagreši usodno napako ... Vod DS 33, 114
- 68 Zato smo se v resnici nemalo začudili –, ko je Vidmar nedavno v uvodu k svoji popularni knjižici ... katoliški del našega naroda častno in pravično imenoval »slovensko-katoliški« ter celo zapisal, da – Vod DS 33, 115
- 69 Bodi: ako Josip Vidmar piše članke, eseje in kritike ter je vrhu tega še svobodoumen, duhovno služi narodu. Vod DS 33, 117
- 70 – ali v primeri z Radmanco, ki je včasih le v malce pretirani meri zgolj krepka, narurna samica, je Hudabivška Meta vendarle precej globlja in vse bolj poduhovljena podoba ter je zategadelj tudi njena zgodba vse drugače pretresljiva. Brn 351
- 71 Kajti takratni slovenski jezik, jezik kmeta tlačana, najbrž ni mogel vsebovati mnogo več, kot da je zrcalil predmetni svet vsakdanjih stvari in pojavov ter izražal zelo preprosto zavest človeka, ki se je od rojstva do smrti ubijal v enoličnem fizičnem delu za blagor svojega gospoda in za svoj borni obstoj. Pat 7

V primeru 71 se stopnjuje v celoti pomen obeh stavkov: v prvem stavku postavljeni predmetni svet se stopnjuje v drugem stavku ob pojmu *zelo preprosta zavest* – stopnjevanje je podprto z uporabo veznika *ter*.

3.4 Veznik *ter* veže izraze

Kljub trditvam slovenske jezikovne normative, da veže *ter* samo glagole, tj. stavke,²⁴⁵ je vendarle pogosto tudi veznik med izrazi. Seveda gre za drugačno združevanje kakor v primeru oče *in* mati, ki ga navaja SP: v primeru združevanja imenskih dvojic s *ter* gre za poudarjanje drugega imena (samostalnik,

²⁴⁵ Prim. op. 236.

pridevnik ali dve sintagmi, sestavljeni iz več izrazov, dva adverba: *sem ter tja*). Tak *ter* bi bilo mogoče zamenjati z različnimi protivnimi vezniki, z vezniško zvezo *in tudi*, *in pa* itd. Ob primerih bomo sproti navedli v oklepaju konkretno pomensko vrednost:

- 72 Taka je Ljubljana, – mesto navdušenja za vse, kar je resnično, dobro in lepo, ter ljubezni za vse, kar je lažnjivo, slabo in grdo. IzC sp 30 (*pa, a tudi, in tudi*)
- 73 Hiša ima dohod z dveh strani: glavni vhod ..., ki se ne vidi in kjer so dohajali gostje, ter stranska vrata ... G 48 (*in še, pa*)
- 74 Prvotako je zgodovina slej ko prej ovrgla »rusko« ter sploh vsako nacionalno pravoslavje – Vod DS 33, 115 (*in*)
- 75 – spomnil sem se njegove delitve kulture in umetnosti na »črni« vsakdanji ter na »beli« kruh – Vod DS 33, 116 (*in, ev, pa*)
- 76 Saj vemo, daje tudi grštvo bilo idejno diferencirano in to v smislu nasprotja med religioznim ter humanističnim življenjskim idealom. Vod DS 33, 115 (*in, pa* – v tem primeru se kaže uporaba *ter* za označevanje nasprotja: *nasprotje med ...* Podobno v primeru 76.)
- 77 – v kakšnem razmerju sta si narodnost in kultura ter svetovni nazor. Vod DS 33, 114 (*pa-zveza* je sinonimna s konstrukcijo: *na eni strani – na drugi strani*)
- 78 Toda v naslednjem ne nameravam zasledovati zgodovinskih primerov napačnega narodnostnega pojmovanja ter zgrešene kulturne volje, usmerjenosti in vzgoje; – Vod DS 33, 114 (*in, pa*)
- 79 Pri nas so se v zadnjem času vršile glasne debate o tem, zlasti med krogom okrog »Ljubljanskega Zvona« ter med krogom – okrog »Sodobnosti« – Vod DS 33, 113 (*in, pa*)
- 80 – jasno pričajo, da ideali osebne koristi ter kakršnegakoli nasilja niso združljivi z etosom človečanstva. Vod DS 33, 113
- 81 – da so skoraj vse idejne smeri evropskega duhovnega življenja našle odmev tudi pri nas, tako zlasti religiozna reformacija ter humanistično prosvetljenstvo in svobodomiselstvo 18. in 19. stoletja. Vod DS 33, 114

Pomen bi bil docela drugačen, če bi zamenjali *in* in *ter*: *tako zlasti religiozna reformacija in humanistično prosvetljenstvo ter svobodomiselstvo –*. V

citiranem primeru *ter* loči dve pojmovno različni skupini pojavov, ta funkcija bi v drugem primeru odpadla.

- 82 Posledica družabne in politične raztrganosti, ki sta le dve obliki zagrebškega meščanstva, je zapostavljenost kulturnega dela pred dnevnimi političnimi in ekonomskimi stremljenji ter degeneracija najosnovnejših občevalnih navad. Brn LZ 35, 113 (*in*)
- 83 – zagrebško kulturno življenje –, da se kljub temu razvija v znamenju trenja idej, prezračevanja pojmov in meril, borbene kritike in analize ter nepretrganega stika z najaktualnejšimi gibanji našega časa. Brn LZ 35, 113
V tem primeru funkcionira *ter* kot zaključni veznik.
(Glej gori pri stavkih, I. razdelek gradiva o *ter*.)
- 84 – splošen hedonizem, v katerem se nervozno izčrpavata bogata privilegirana in v dekadenco omahujoča velika buržuazija ter na robu proletarizacije brezupno nihajoče meščanstvo. Brn LZ 35, 114
- 85 – kolikšen prepad zeva med to urbanizirano zajedalsko družbo ter med zapuščenim, vase zaprtim in primitivnim hrvatskim ljudstvom. Brn LZ 35, 115
- 86 – Prešeren očara in prevzame, je improvizator ter gradeč umetnik – Vid 273 (*in tudi, a tudi, in obenem* itd.)
- 87 Komunistična partija se je tedaj idejno utrjevala v načelnem boju z buržuazno reakcijo ter z raznimi malomeščanskimi družbeno-političnimi in filozofskimi nazori (*obenem pa*). Zih Pleh V
- 88 (Kersnik) – pod Celestinovim vplivom okrepi svoje realistične težnje in jih naravnal v gospodarsko ter socialno problematiko kmetstva – Pat 104

V tem primeru bi *ter* zamenjali lahko z *in*, vendar bi s tem občutno spremenili stil in avtorjevo intencijo, poudariti izraz socialno. Podobno v primerih:

- 89 Toda zato pisatelj čustveni ton ni nio manj slišen ter presunljiv. Pat 105 V tem primeru gre za stopnjevanje, ki bi ga lahko izrazili tako z *in* kakor še bolj točno z *ali*.
- 90 V tem je naš pisatelj skorajda bliže svojemu sodobniku Čehovu kot pa Turgenjevu, pri katerem je našel mnoge motivne ter stilistične pobude. Pat 106 (*in tudi*)

- 91 Nedvomno ni brez zveze s Kersnikovo od časa do časa usihajočo močno dejstvo, da so vzporedno z obema glavnima tokovoma njegove proze v osemdesetih ter devetdesetih letih na obeh snovnih področjih nastajala tudi dela drugovrstne vrednosti. Pat 106/107

Primer je redek primer uporabe veznika *ter* med dvema števnikoma, ki naj bi jih veznik ločil in stopnjeval med seboj (*in še, in tudi*).

- 92 Od prečute noči so mu udje odreveneli in postali mrzli ter trdi kakor iz kamna. Kov lr 148
- 93 Vlekla je z dlanjo po podu vzdolž stene in razen praha ter oble, gladke kapice svojih čevljev ni zatipala ničesar. Kov lr 145
- 94 – in zagledala obtolčene in razgrebene noge kuhinjske mize ter stolov. Kov lr 144 (*in tudi, in še stolov povrbu*)
- 95 – ta svetlobna mreža modro oškrobljenih listov je zaradi nje razširjala v širokem loku po vsem pobočju in dol do Barkovelj in do svetilnika in vse naprej do tržaškega zaliva ter do istrskih gričev. Pah 214 (*in še* – tukaj veznik *ter* hkrati tudi zaključuje naštevanje: konstrukcija ima posebno stilno vrednost) Zaključevanje zveze, ki je začeta z *in*, je tudi v primerih:
- 96 Že se je Žid s svojo družino in našo materjo ter kmetom piparjem spet postavil na prag, kjer so vsi nekaj godrnjali – Kr isjr 19
- 97 Zadnji meseci so bili polni vznemirjenja: najprej neumorno prepričevanje in moledovanje, – potem priprave –, nato vožnja –, slednjič – prihod – ter sinočnja noč tu v Kamniku – Ing nnd 5

Tako pisano in številno skupino primerov smo izbrali, da bi pokazali uporabo veznika *ter* za vezanje izrazov. Gre sicer za drugačen tip vezanja kakor pri *in* – vsekakor pomensko in funkcijsko skoraj vedno (razen morda v primerih zaključnega veznega izraza) označenega,²⁴⁶ kar za *in* vsekakor ne moremo trditi. Če med mnogimi primeri poudarimo še enkrat primer 88, vidimo, da sicer gre za vezanje imenske dvojice (!), pri čemer pa je drugi člen posebej poudarjen: s tem sta oba člena hkrati zvezana v celoto in med seboj ločena.

²⁴⁶ Prim. op. 232 in 237. Veznik *ter* poudarja izraz, ki stoji za njim, oziroma ločuje izraze, ki ju veže v sintagmo. Veznik *in* samo veže v sintagmo.

4 Veznik *a*

Veznik *a* spada prav tako med mnogofunkcijske veznike. V slovenščini je to pretežno protivni veznik in poudarja opozicijo med členoma, ki ju veže v celoto. V nekaterih primerih pa je veznik *a* po svojem pomenu bližje vezalnim veznikom. Kakor vezniki *in*, *pa*, *ter* tudi *a* veže stavke v razne oblike priredja. Če so stavčni členi isti – vsaj nekateri – lahko vežemo z veznikom *a*, ne da bi morali skupni stavčni člen ponoviti ali nadomestiti z zaimkom. *A* je veznik s konstantno pozicijo med stavki. Kot adverb nastopa samo v vprašalnicah, frazah in v navezovalni funkciji.

Veznik je zamenljiv predvsem z vezniki podobnega (protivnega) pomena, kakor so *toda*, *vendar*, *pa*, čeprav ti vezniki nimajo docela istega pomena in se med seboj tudi ne ujemajo po konstrukcijah, ki jih posamezni vezniki zahtevajo. Zato vsak *a* navadno ni zamenljiv z vsemi tremi omenjenimi protivnimi vezniki. Redke primere, kjer je to mogoče, bomo obravnavali posebej. Zdi pa se, da je zamenljivost pogojena ne le s pomenom in konstrukcijo, ampak tudi z ritmom stavka: *a* je enofonemski morfem, ostali naštetih vezniki pa so večfonemski in uporaba enega ali drugega tipa precej vpliva na ritem stavka.

Pri vezniku *a* je zelo razširjena navezovalna funkcija: v teh primerih veznik najpogosteje izgubi svoj protivni pomen in zgolj navezuje kakor neke vrste asociativni izraz, ki naj poudari, da se pripovedovalec zaveda, da mora še nekaj dodati v pojasnilo. Sem je treba uvrstiti še *a* pri vprašanjih, deloma pri nekaterih frazah.

4.1 Veznik *a* je protivni veznik med stavki

Na prvem mestu obravnavamo primere, kjer je veznik *a* zamenljiv s protivnim *toda* ali *pa* s postponiranim *pa*. Konstrukcija ostane ob zamenjavi nespremenjena pri vezniku *toda*, postponirani *pa* seveda sproži spremembo besednega reda. Primeri:

- 1 Ne mogla bi si razlagati svojega strahu, a v srcu ga je čutila vedno jasneje. C zs I 208
- 2 Ni se obrnil, a moral jo je slišati, ker se je obrnil in ji prožil roko v pomoč. Pr 10, 322
- 3 – Morda ste tudi žejni? « »Nisem,« je odvrnila, »a večerjati sem pozabila.« Pr 10, 304

- 4 Domači so mu ponudili najlepšo sobo za spanje, a on je hotel prenočiti v dolini na fari. Pr 10, 250
- 5 Izletniki so se zasopli: noge so težke, a znoja ni na čelo, roke peko in so mokre v dlaneh. Pr 10, 133
- 6 O! Saj je vedela, a bala se je le. Pr 10, 43
- 7 Sama sončna luč, a na dnu so strašile sence. Bevk 37
- 8 Ob odhodu iz Krnice je bil že do konca odločen, a po poti so ga začele trapiti drugačne misli. Bevk 30
- 9 Prebledela je, a grožnja ji to pot nikakor ni ublažila besedi. Koz sp 179
- 10 Vse lastne misli, zavzeta in čudne želje so bledele, se počasi izgubljale, odmirale, a na njihovo mesto je prihajalo z neusmiljeno zahtevnostjo nekaj drugega – Lokar pd 54
- 11 Otroku so bile lastne igre na hodniku zagrenjene, a odkril je te, ki so bile bolj slavnostne – Lokar pd 42
- 12 Tako se je deklica dramila. Na zunaj je postajala mirnejša, a njene oči so rastle in se svetile. Lokar pd 37
- 13 Razločno opazi, da so vse knjige bolj dolgočasno vezane, a ta, ki si jo je izbral, ima hrbet vezan v zlatu. Lokar pd 32
- 14 V mestno samoto je prinesel domišljijo s sabo. Ni vedel kako, a živel in dihal je samo v nji. Lokar pd 24
- 15 Neštetokrat sem že slišal, kako se vrača, a nikoli se ni vrnil. Kavčič čsnp 52
- 16 – Mogoče je imel prav, a jaz se ne morem sprijazniti s tem. Kavčič čsnp 39
- 17 (Saj ne bi rekel, če bi se pripravljaj k veseli zgodbi.)
Toda glej, opisoval bom nečloveško trpljenje, divjo muko, bridkost, smrt, okrutno smrt – a mene je zdaj sama čudna, nepojmljiva radost. CK bal 5

V navedenih primerih je opozicija med obema stavkoma poudarjena z različnimi izraznimi sredstvi in s skupno semantiko obeh stavkov. Stavki, kjer je opozicija izražena z izraznim sredstvom, so: 1, 2, 3, 14 – v vseh teh primerih je v prvem stavku nikalnica, ki zanika povedek – tako je stavek, ki ga uvaja *a* v opoziciji do prvega stavka in ga obenem pojasnjuje (primer

1). V primeru 15 je zanikan drugi stavek. Z drugimi izraznimi sredstvi je opozicija poudarjena v primerih 6 (v prvem stavku je veznik *saj*), 7 (adverb že v prvem stavku), 16 (modalni izraz v vsem stavku *mogoče je imel prav*), 17 (futur : prezent). V drugih primerih je semantika prvega stavka takšna, da je a-stavek v opoziciji do tega pomena in ga hkrati pojasnjuje. Primeri 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13. Medtem ko je v zgoraj omenjenih stavkih subjekt obeh stavkov po večini isti, sta v primerih 4, 5, 7, 9, 10–30 subjekta različna. Drugi stavek sicer po pomenu izhaja kot pojasnilo iz prvega stavka, vendar je do prvega stavka v določenem protivnem razmerju. Razmerje je poudarjeno v prvem stavku lahko tudi s komparativnim izrazom (12, 13). Posebnost rabe veznika *a* dobro osvetljuje ugotovitev, da pomenijo stavki, ki jih uvaja *a*, neko novost in da niso nujen rezultat prejšnje pripovedi. Primerjali bi jih lahko zgoraj pri podrednih konstrukcijah obravnavanim odprtim blokom. Toda tudi v nekaterih od navedenih primerov bi lahko po katalizi v prvi stavek vstavili (ne da bi se pomen spremenil) veznik *sicer* – s tem pa bi prešel stavek iz odprte konstrukcije v zaprto:²⁴⁸ *sicer* v prvem stavku namreč zahteva odgovor v drugem stavku. Primer 11: *Otroku so bile sicer lastne igre na hodniku zagrenjene, a odkril je te, ki so bile bolj slavnostne*. Zaradi tega pa vendar ne gre za hipotakso: vezniški *sicer* v prvem stavku (njegovo vezniško naravo spoznamo iz konteksta) opozarja na pomensko nujnost drugega stavka.

Primere od 1–17 obravnavamo skupaj zaradi zamenljivosti veznika *a* z veznikom *toda* ali postponiranim *pa*. Nekaj primerov: 4 – *Domači so mu ponudili najlepšo sobo za spanje, toda on je hotel prenočiti v dolini na fari* (možno tudi *on pa je, nemogoče vendar on je hotel* – ne le zaradi drugačnega besednega reda, marveč tudi zaradi pomena veznika *vendar*. Tu gre le uvažanje v opozicijo, medtem ko *vendar* predvsem poudarja opozicijo – druga funkcija veznega adverba je funkcija poudarjevalnega adverba). Primer 7 – *Sama sončna luč, toda na dnu so strašile sence* (zaradi pomena bi bilo težje v tem primeru uvesti postponirani *pa*, ker bi poudaril besedo na dnu, medtem ko je v stavku v opoziciji beseda *sence*).

Drugo skupino primerov veznika *a* tvorijo tisti primeri, v katerih je glede na konstrukcijo in pomen veznik *a* zamenljiv z veznikom *vendar* in medstavčnim *pa*:

- 18 Tedaj je geometer vedel, kaj bi mogel reči, a se je s silo krotil, dokler ni našel nekakega pesniškega izraza – Pr 10, 76

²⁴⁸ Prim. op. 238.

- 19 Helena je povabila obraz, a ga je takoj dvignila
in vprašala hladno: – Pr 10, 131
- 20 Poizkusila je dvigniti roke, da bi jih sklenila, a so
ji kot brez moči pale na odejo. Bevk 29
- 21 – Ciril opazi, da sedi na strehi pred linico dvoje deklet. Ena se
drži za podboje v lini, a se mora kmalu vrniti. Lokar pd 19
- 22 In je bil presenečen, ker se mu je zdelo, da ga je tistale misel ves
čas čakala kakor zreli grozd, a je do zdaj ni videl. Pah mvz 217
- 22 a Peter Majcen je priznal, da primera ni slaba, a se že isti
hip ni več zmenil ne zanjo ne za kmeta. CK bal 1
- 23 Nekaj je bilo v njem, kar ga je že večkrat rešilo, zato je
tudi sedaj sledil svojemu notranjemu nagibu, a je moral
ugotoviti, da je odveč vsaka opreznost – Kav čsnp 34/35
- 24 Hrup se mu je zdel preveč neznamen. Potrkal je s kopitom a
si ni upal premočno, zdelo se mu je, da so vrata prav rahlo
nasajena na tečajih in da bi lahko padla v vežo. Kavčič čsnp 41

V primeru 18 lahko zamenjamo z obema veznikoma (*vendar* in *pa*), ne da bi se konstrukcija spremenila – zamenjava s *toda* bi terjala spremembe besednega reda – predvsem zamenjavo mesta adverbov (18 – *toda s silo se je krotil*, 19 – *toda takoj ga je dvignila*, 20 – *toda kot brez moči so ji zopet padle na odejo*, 21 – *toda kmalu se mora vrniti*, 22 – *toda do zdaj je ni videl*, 24 – *toda premočno se ni upal*) ali zaporedja glagolskih oblik (23 – *toda moral je ugotoviti*). Tudi pri spremenjenem besednem redu bi lahko uvedli veznik *a*, vendar bi s tem poudarili docela druge dele stavka, kakor so jih poudarili pisci. V večini primerov je stavek, ki ga uvaja *a*, nadaljevanje prvega stavka, subjekta sta v obeh stavkih ista, lahko pa so isti tudi drugi stavčni členi (22). To pa kaže, da tudi tu (pri protivnih stavkih) ne gre samo za izraz opozicije stavkov, ampak tudi za vezanje: funkcija veznika je vezalno protivna, pri čemer veznik poudarja kot važnejše dogajanje v stavku, ki ga uvaja veznik *a*: v tem sta *vendar* in *pa* enakovredna uporabljenemu vezniku *a*, medtem ko bi bil *toda* zgolj protivni veznik. To tezo bi bilo mogoče zagovarjati²⁴⁹ tudi z enakim besednim redom: 18 – *vendar (pa) se je s silo krotil* –, 19 – *vendar (pa) ga je takoj dvignila*, 20 – *vendar (pa) se mora kmalu vrniti*, 22 – *vendar*

²⁴⁹ Podobna semantika ne pomeni vedno, da gre za docela isti pomen. Največkrat pa gre samo za pomenske odenke, ki se jih navadno ne zavedamo.

(*pa*) je do zdaj ni videl, 22a – *vendar* (*pa*) se že isti hip ni več zmenil ne zanjo –, 23 – *vendar* (*pa*) je moral ugotoviti, 24 – *vendar* (*pa*) si ni upal premočno. Iz primerov je jasno, da za pomenske odtenke ne gre, pač pa da gre bolj za izbiro stilnega sredstva s posebno ritmično funkcijo (kratek veznik glede na število fonemov).

Poleg teh primerov moramo obravnavati še nekaj redkih primerov, ko je mogoče veznik *a* zamenjati z veznikoma *toda* in *vendar*. V teh primerih se konstrukcija ob zamenjavi ne bi spremenila, gre le za sredstvo poudarjanja opozicije (prim. gornjo misel o ritmiki stavka!). Primeri:

- 25 Saj se je bala, da bo ošteta, a take jeze ni pričakovala – Bevk 6
Oblika s *pa* je pogovorna, v knjižnem izrazu bi jo morali okrepiti z veznim adverbom *le*: *Saj se je bala, da bo ošteta, pa take jeze le ni pričakovala*; zaradi tega možnost izključujemo iz obravnavanja.
- 26 Dečka ni bilo več na vratih, a zamišljenost
ga ni zapustila. Lokar pd 7
- 27 ... Hudo bo imeti to stvar nad seboj ... Koliko ljudi ima
danes kaj na glavi, pa živijo, nekateri še celo lahko živijo
... Jaz ne bom lahko, a nosil bom. Kavčič čsnp 8
- 27a Sredi decembra so dnevi jasni, kakor so jasni zimski dnevi
samo na jugu, a otrok začne prezebati. Lokar pd 53
Zamenjava z vendar bi zahtevala spremembo besednega reda.
- 28 Rada je govorila, kaj je videla v mestu, na ulici, a to niso bila
opazovanja od prej, bila so sveža doživetja – Lokar he 111
- 29 Cirila je nekaj sunilo, a koj nato nalahko
stisnilo in ga dolgo držalo. Lokar pd 12
- 30 Bill ste že enkrat na samem z menoj in odkrito. Nič nočem
očitati, a tega, kar se je zgodilo, ne morem pozabiti! Pr 10, 292
- 31 Ostala sta v sobi sama, a nista tikala preteklosti. Lokar he 45
- 32 Temnikar se je spet vzravnal, a njegov
obraz še ni bil pravi. CK bal 6
- 33 Georges Shehade je libanonski pisatelj, ki živi
v Beirutu, a piše v francoščini. J 171

Primeri so raznoliki: v nekaterih je v obeh delih glagol zanikan (26, 30) in je potrebno, da izraža opozicijo veznik, ki mora biti močnejši od veznika *pa* in brez pomenske vsebine veznika *pa* (*pa* utegne imeti – kot smo ugotovili

– posledično časovni pomen zaporednosti). Drugi primeri imajo negacijo v enem stavku (32), ali pa je potreba po opoziciji razvidna iz pomena, ki je nasproten prejšnji trditvi, čeprav med stavkoma ni časovne distinkcije (27a, 33). Časovna distinkcija med dogajanjema je samo v primeru 26, vendar je drugi del stavka nasproten dogajanju v prvem delu. Ti primeri – čeprav gre za precejšnjo stilno natančnost – najlepše kažejo pomen veznika *a*: protivnost brez primesi pomena časovne zaporednosti (istočasna opozicija). Stavki z *a* obenem tvorijo običajne priredne stavke v zloženem stavku (31, 32, 26, 27, 27a, 29), lahko pa so tudi stopnjevalni (25) ali pojasnilni stavki (33, 28). Veznika *toda* in *vendar* bi to opozicijo adekvatno izrazila: 25 – *Saj se je bala, da bo ošteta, toda (vendar) take jeze ni pričakovala*; 26 – *Dečka ni bilo več na vratih, vendar (toda) zamišljenost ga ni zapustila*; 27 – *vendar (toda) nosil bom* itd.

Nevtralni primeri, v katerih je *a* veznik, ki veže stavke ob komaj zaznavni protivnosti, so:

- 34 (Potem ga dolgo ni na spregled.) Po malem zaide spet v trško družbo, a ne zdrži dolgo. Lokar he 49
- 35 Božal jo je; pestoval, kakor nekdej, a le ni mogel pregnati sence tretjega, ki ga je slutil, ne videl, čutil, a ne otipal, in njegova senca je legla mednju. Lokar he 113
- 36 Bolnici se je zganil obraz. Hotela se je dvigniti, a ni mogla in je potožila: Pr 10, 246
- 36a Vedno je živel na kmetih, v naravi, a do zdaj ni še nikoli čutil, da ima zrak svoj duh. Kavčič čsnp 41
- 37 Se že še oglasim. Marsikaj bi vam povedal, a ni potrebno. Koz 188
- 38 (Shehade) Že leta 1939 je napisal pesniško dramo »Gospod Bob'le«, a zavoljo vojske in drugih nespametnosti drama ni mogla zagledati luči odra. J 171

Za vse te nevtralne primere je značilno, da je *a* mogoče v njih zamenjati z vsemi tremi omenjenimi protivnimi vezniki, ne da bi morali zaradi tega spreminjati konstrukcijo. V vseh primerih je stavek, ki ga uvaja *a*, ne le razvijanje glavnega dejanja, marveč tudi njegova negacija (vsebuje zanikan glagol). Morda bi bilo mogoče to nevtralnost zamenjave pripisati prav dejstvu, da je opozicija med stavkoma dosežena že zaradi negacije in pomena drugega stavka in da je zaradi tega vseeno za razumevanje, kateri protivni veznik je uporabljen za izražanje opozicije. Poudariti pa je treba tudi pri teh

primerih, da gre za odprte priredne konstrukcije, drugi stavek je namreč nekako asociativno dopolnjevanje ideje prvega stavka. Prav zaradi tega, ker služi veznik *a* tu za uvajanje takšnih asociativnih²⁵⁰ dodatkov, je morda njegova uporaba v gornjih primerih funkcionalno in stilno bolj upravičena od uporabe obeh ostalih veznikov.

Zaprte²⁵¹ priredne konstrukcije so tiste, kjer je v prvem delu konstrukcije (v prvem stavku) kak tak adverbialni izraz, da je potrebno dopolnilo (da ga zahteva, napove). Lahko bi ga imenovali napovedovalca zveze (podobno kot pri podrednih stavkih). Kljub temu da je tak stavek po besednem redu docela samostojen, vendar zahteva njegov pomen zaključek v drugem stavku. Po pomenu so ti stavki blizu dopustnim stavkom s *čeprav*, zaradi tega in zaradi zaprte konstrukcije predstavljajo nekak hibriden tip stavka med priredjem in podredjem. Adverbi so različni, najbolj pogost je adverb *sicer*, ostali primeri so mu po pomenu blizu:

- 39 Judovstvo je resda kot narod imelo svojo religijo,
a pri tem ne smemo pozabiti na pomen in vlogo
»izvoljenega ljudstva«. Vodnik DS 33, 114
- 40 Vsako pomembno vrednotenje mora biti sintetično, sloneti
mora *sicer* na prefinjenih analitičnih spoznavah in ugotovitvah,
a ne sme biti idejno doktrinarno, svetovnonazorsko ozkosrčno,
življenjsko in časovno neproblemsko, nesodobno. Ocvirk LZ 35, 3
- 41 (Če bi bil pesnik, bi morda izluščil iz tistih svojih let spomina
vreden doživljajček.) Tako pa gledam *sicer* z veseljem nazaj,
a občutim ga prozaično, kakor se ga takrat. Pr 10, 311
- 42 O Izvirkih! Pripovedovati *sicer* ne znaš,
a nekaj le poveš. Pr 10, 253
- 43 Še je bilo cvetja tam, a bilo je kakor utepeno v tla, od močnih
nalivov umazano in uvelo v mokri zemlji ... Pr 10, 319
- 44 Še je stari frocek, a prav tista ni več, ki je bila. Pr 10, 216
- 45 Pil je še, a tako, da ni užival, segoltno
kakor hribovski kosec. Pr 10, 41

V primerih 43, 44, 45 lahko dodamo vezni adverb *sicer* po katalizi. Neke vrste zaprti blok je namreč razviden iz konteksta, kajti v poziciji na začetku

²⁵⁰ Prim. op. 191.

²⁵¹ Prim. op. 238.

stavka je adverb *sicer*; v primeru 45 pa je to mogoče le deloma, ker je možna v prvem stavku zaključna in nadaljevalna stavčna intonacija, toda iz konteksta je razvidno, da lahko uporabimo katalizo in po pomenu uvedemo v stavek adverb *sicer*. Te zaprte konstrukcije – križanci med priredjem in podredjem predvsem po konstrukciji – so v tesni zvezi z dopustnimi odvisnimi stavki, ki so prav tako hibridi, ker je njihov pomen zelo pogosto adverzativen.²⁵² Pri drugi skupini a-stavkov pa je mogoče, da je stavek, ki ga uvaja *a*, pomensko podrejen prvemu stavku; veznik *a* je v takem primeru sinonimen s *čeprav* v psevdodopustnih stavkih. V drugi vrsti primerov pa je po pomenu podrejen prvi del stavka.

Na prvem mestu navajamo primere, v katerih je *a* sinonimen s *čeprav* in je mogoče oba veznika zamenjati brez kakršnih koli sprememb konstrukcije:

- 46 Divjačina bi še bila, a takih gozdov, kakor
pri nas, ne vidim tukaj. Lokar he 54
- 47 Posmihali so se mu, a pozabili ga niso. Lokar pd 12
Če bi zamenjali *a* s *čeprav*, bi morali tudi zamenjati konstrukcijo.
- 48 V drugačno smer iščejo starcu poti počasne misli,
bi ujele rade, a dohajajo le s težavo. Pr 10, 8
- 49 Poslednja leta je bila hudo oslabela: le s težavo se je vlačila
okrog, a svoje oslabljenosti ni hotela priznati. Bevk 26

Seveda je treba poudariti, da je mogoče tudi v teh primerih *a* zamenjati s protivnimi vezniki vseh vrst (manj s *pa*, za katerega smo na več mestih pokazali, da ni pravi protivni veznik, čeprav je protivnost ena od kategorij, ki jih *pa* najpogosteje veže), tako s *toda*, *vendar* itd.

Kljub skoraj neomejeni možnosti zamenjave *a* s *čeprav* smo izbrali samo tiste primere, kjer je pomen prvega stavka podrejen drugemu stavku, ki ga uvaja veznik *a*, ne pa primerov, kjer gre za navadno prirejeno razvijanje dveh stavčnih pripovedi. Izmed velikega števila primerov smo izbrali:

- 50 Poldrugo uro hoda je imel v cerkev, a je hodil v nedeljo in
praznik tudi popoldne, v adventu celo k zornicam ... Pr 10, 52
- 51 Cesta ni bila več za vožnjo, a jahati je
mogel mirno in varno. Pr 10, 176
- 52 Smrt ji je segla do grla, a umreti noče – Pr 10, 242

²⁵² Prim. op. 30.

- 53 Težko mu je, a laže se vendar. Pr 10, 314
- 54 Iskal je, a je ni našel več. Pr 10, 153
- 55 Sredi dvorišča je stala pritlikava lipa; bila je stokrat okleščena, a se je vedno znova razrasla – Bevk 22
- 56 Gospod Martin je sestro večkrat hudo prijel, a se mu je vselej že v naslednjem trenutku zasmilila. Bevk 7
- 57 Torej je res? Že so bili prinesli okrog, a nisem mogla verjeti ... Bevk 28
- 58 In se je tudi njemu utrnila solza po licih. Obrisal jo je v rokav; ni se je sramoval, a ga je žgala. Bevk 45
- 59 Hotel sem preživeti te dni, kakor če izpiješ čašo pristnega gostega vina na en sam dušek, a okoliščine so me prisilile, da srebljem in pazim, kakor da ni vse v redu, kar je v kozarcu. FK 12
- 60 Nevesta bi se bila rada sukala kar naprej, a bilo ji je nerodno zaradi moža – Lokar he 73
- 61 (Maticu nisem več posvečal nobene misli.) Čudno, toliko časa smo že bili skupaj, a sem se z veliko lahkoto vdal misli, da ga ne bo več, Kavčič čsnp 51
- 62 Anneke vas lepo pozdravlja ... Hudo je bilo, a se je že nasmehnila ... Ing nnd 18
- 63 Temnikar se je hotel še enkrat ozreti po dolgi in temačni veži, kjer so pri ognjišču stali vsi trije, in vsi našobljeni, žena in hči in sin, a se ni ozrl. CK bal 7
- 64 Tisto pisarjenje ni bilo ravno neko navdušeno delo, a po svoje mu je pomagalo živeti. Rb 30

V vseh primerih je nasprotje med akcijama obeh stavkov, ki je med njima razmerje dopustnosti oziroma protivnosti, izraženo največ s semantičnimi sredstvi. V primerih 50, 51, 59, 60, 63 je prvi stavek izraz modalnosti, drugi stavek pa pomeni resnično akcijo ob okoliščini ali kljub okoliščini, ki jo omenja prvi stavek. V primerih 50, 51 vsebuje prvi stavek splošno ugotovitev, medtem ko pomeni drugi stavek konkretno dejanje. V primerih 59 in 63 je modalnost izražena z glagolom *hoteti* – drugi stavek izraža spet realizirano dejanje, v primeru 60 pa izraža modalnost prvega stavka kondicional in pridevnik *rada*: *bi se bila rada sukala*. V drugih primerih je stavek z *a* neke

vrste pojasnilo prvega stavka ali zaključek (nasprotni) akcije, ki začne v prvem stavku: 54 – *sicer je iskal, a našel ni več*, 53 – *čeprav mu je težko, pa se vendar laže* itd. Zamenljivost s *pa* ob uvedbi veznika *čeprav* razločuje to skupino primerov od zgoraj obdelanih čisto protivnih primerov s *pa*. *Pa* je namreč v drugem stavku dopustno-protivne zveze zelo pogost sekundarni vezni adverb. V teh primerih bi šlo torej za neke vrste asindetično dopustno-protivno zvezo, pri čemer veznik *a* opravlja funkcijo *pa* v drugem stavku takšne zveze: 50 – *pa je hodil v nedeljo ... tudi popoldne*, 51 – *pa (ali) jahati je mogel mimo in varno* itd. Veznika *ali*, s katerim je mogoča zamenjava veznika *a*, nismo omenjali, frekvenca uporabe veznika *ali* kot protivnega veznika je namreč drugačna od frekvenca uporabe ostalih protivnih veznikov.

Predvsem z veznikom *pa* zamenjamo veznik *a* v protivnih stavkih v primerih:

- 65 Nato si je hotel zapaliti smotko, a ni našel
vžigalic in je kled. Pr 10, 178
- 66 Nepričakovano je mačeha umrla in Minka je
prišla domov. Postala je mala gospodinja, a oče
je bil zmeraj na potovanju. Lokar pd 38
- 67 Vsak dan je sonca manj, a grajski hrib nad Gorico
je tako čudovito pisan. Lokar pd 29
- 68 Na gostilniškem dvorišču so stali vozovi z dežele, ki so
prihajali po opravkih. Nekdo je vozil konja v hlev, a ven
je prihajalo hrzanje in nabijanje s kopiti. Lokar pd 13
- 69 Na severno stran so zapirali pogled hribi – a bile so iste
drče, previsi in kuclji, kakor jih je poznal. Lokar pd 11
- 70 »Recimo, če bi vas tisti hip kaj posililo in bi odložili
puško, ko se prikaže srna na strelu ... vzemimo,
postavimo, jaz sem pa zraven, kaj pravite?« je mencal,
a stari s puško mu je odgovarjal. Lokar he 54
- 71 Ko pride po dolgih mesecih v mesto, dobi njo v postelji,
na tleh raznaša deček med igračami – tudi piček iz
rdeče gume je vmes, tudi pisana žoga, – a poleg postelje v
zibelki spi deklica, stara nekaj mesecev. Lokar he 49
- 72 Z izmenjajočim se gongom so padle na cesto. In tisto nekaj,
kar čaka, hoče v neko gozdnato noč: a ne more. Vse bistvo tiste

motorizirane gmote je prav v napredovanju: toda nekaj se je zgodilo, da ni in ni slišati gonga, ki bi najavljal prosto pot. Rb 161

Pa, s katerim lahko v navedenih primerih zamenjamo *a*, je postoponiran – stavek z *a* je v vseh primerih neke vrste protivni dodatek (poudarjeni) k zaključni vsebini glavnega stavka. Zamenljivost z drugimi protivnimi vezniki je pri teh primerih manjša kakor v zgoraj obravnavanih primerih. V primeru 72 je vmesni, medstavčni *a* zamenljiv z medstavčnim *pa*: *hoče v neko gozdnato noč, pa ne more*.

4.1.1 Zaključno pojasnjevalna funkcija^{*)}

Kakor drugi doslej obravnavani priredni vezniki je tudi *a* lahko samo zaključni veznik. Te vrste *a* uvaja v stavek, ki je v kompoziciji zadnji, obenem s funkcijo zaključevalca zveze pa tak *a* tudi uvaja pojasnjevalne stavke. Taki zaključno pojasnjevalni stavki so v primerih:

- 73 Govoril ji je o svojem premoženju, o krajih, ki so ji bili tuji, in je čutila, da bi jih pač rada videla enkrat, a ljubiti ne mogla nikoli. Pr 10, 320
- 74 – še srečne so bile, če je bil z njimi nasilen. Pa sem prišla jaz in me je sodil po onih, a se je zmotil. Pr 10, 294
- 75 Sivec je smešen s svojo serijo hčera in Veronika je postala smešna s svojo ksantipičnostjo, a to le imata, da vesta, čemu sta se vzela. Pr 10, 213/14
- 76 Maševal je počasi, trudil se je, da bi bil zbran, a so ga vedno huje motile misli. Bevk 39
- 77 Nekaj se mu je zgodilo, je bilo kakor zapisano v najinih očeh, kadar sva se pogledala, a izrekel ni tega nihče. Kavčič čnsn 50
- 78 Preplašenih gorjancev, ki so se jima zdeli brez laži v očeh, se nista bala, njih kretnje so se jima zdele brez ovinkanja; a tresla sta se pred sosednjimi vasm, ker so radi delale gnečo in je potem manjkalo to in ono blago. Lokar he 17
- 79 Postalo mu je tesno, ni se znal oprostiti, a prišla ga je pod pazduho in podržala. Lokar he 13
- 80 Črno laso dekle z velikimi očmi, čisto mlado, je sedlo

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

- poleg Krhneta. Najprej ga je gledala in s pogledom vabila, nato nepričakovano pobožala po bedru, a se še naprej enakomerno pozibavala. Lokar he 11
- 81 Zacurljalo je v jesen, nato se je odprlo v zimo, nove govornice so prišle o usodi mesta, v Šentmavru se je nekdo ubil z motorjem, a pri Kandorjevih se življenje ni premaknilo. Rb 30
- 82 Mimo pesmi je šel skoraj s posmehljivim pogledom, ker so se povečini igračkale s škrjančki, zarjicami, prički, s čadjo in travniki, a se mu je vse to zazdelo tako neresno in neurejeno. Jarc nm 256
- 83 Na mizo se vsede, z nogami zvoni, ne govori veliko, a posluša. Lokar he 21
- 84 Zdaj bi moral pač potrkati, naj pride, kar pride, pomisli Krhne, nastavi koščen kazalec, a v tem zaškrta ključ v ključavnici. Lokar he 24
- 85 Občutek mraza na deželi – v burji – je bil povse drugačen, kakor oni v mestu – v slani. Deželan je burjo zmerom občutil kot element zdravja, ki človeka stresa, zgiblje in ugrije, a tiha slana se zaleze pod kožo, mrtvi, uspava. Lokar pd 53
- 86 Brata Ivančiča sta pa trda kmeta, Tone in Martin. Trde pesti imata, debele kosti, široka obličja, krotko se smejoče oči, a kmet je pač kmet. Lokar pd 48
- 87 To je torej prava holandska dežela, o kateri je doslej slišala samo v šoli, brala v časopisih, jo videla na fotografijah in na filmskem platnu, a največ ji je o njej pripovedoval Gerrit. Ing nnd 50
- 88 Treza je umrla od žalosti, ko so ji Nemci zažgali hišo, ker sta fanta odšla v hosto. Fanta se nista vrnila, Jože je padel, Blaž je ostal v vojski, a Milka se je poročila nekam na Dolenjsko, ko je prej prodala posestvece z ruševinami vred. Ing nnd 56
- 89 Dekle je poslušalo vdano in gledala s trpnim ugodjem nanj, ki je stal nekaj sežnjev pod njo, lep, močan s svojo zdravo poltjo in jedro moškostjo, z očmi, ki so bile mladeniško žive in jasne, a so vendar določno ukazovale, prizanesljivo videle v človeka in misel. Pr 10, 57

A zaključuje zvezo treh stavkov kot edini veznik v primerih 76, 77, 78, 83, 84, 86, 87, 88, 89. V drugih primerih gre za zadnjega med vezniki, kakor v

prim. 8o: Veznik *a* v četrtem stavku zaključí pripoved; nemogoče bi bilo namreč zaključiti zvezo brez zaključnega *a*, čeprav imamo v zadnjem stavku časovni adverb še naprej. Zveza brez zaključnega veznika bi ostala odprta, nekončana²⁵³ in bi pričakovali nadaljevanje: *Najprej ga je gledala in ga s pogledom vabila, nato nepričakovano pobožala po bedru, se še naprej enakomerno pozibavala*. V primeru 82 veže *a* pravzaprav dva priredna stavka: uvrstili smo ga v to kategorijo zaradi tega, ker ja med obema stavkoma podredni vzročni odvisnik z mnogimi dopolnili: *Mimo pesmi je šel s skoraj posmehljivim pogledom, ker so se povečini igračkale s škrjančki, zarjicami, ptički, s čadjo in travniki*–, tako da je stavek, ki ga uvaja *a*, neke vrste pojasnilo in obenem tudi zaključek. Primera 79 in 85 posebej omenjamo zaradi tega, ker pomeni stavek, ki ga uvaja *a*, poleg zaključka zveze tudi nasprotje vsemu prejšnjemu delu zveze: 79 – *Postalo mu je tesno, ni se znal oprostiti / a prišla ga je pod pazduho in podržala*. To nasprotje ni razvidno iz samega stavka, ampak šele iz konteksta. Podobno v primeru 85: */ na eni strani zveze je govora o burji, na drugi o slani (Deželan je burjo zmerom občutil kot element zdravja, ki človeka stresa, zgiblje in ugreje / a tiha slana se zaleze pod kožo, mrtvi, uspava.)* Obenem pa je veznik tudi element zaključka konstrukcije. Med primeroma 79 in 85 je vendarle razlika: v primeru 79 opozicija med obema stavkoma ni neposredno vidna iz same zveze, zato jo ustvarja veznik *a*. Brez veznika bi bil stavek nesmisel: *Postalo mu je tesno, ni se znal oprostiti, prišla ga je pod pazduho in podržala*. Veznik *a* je tu torej nosilec opozicije med obema stavkoma, izraža razmerje in zaključuje konstrukcijo. V primeru 85 ima sicer vse te funkcije, vendarle ni bistven za izražanje opozicije, saj pomeni nasprotje že samo zaporedje pomenov *burja* in *slana*. Če bi torej v tem primeru *a* izpadel, bi ne bilo nobene pomenske razlike, vendar bi med obema stavkoma le ne občutili take povezanosti kot jo občutimo ob vezniku *a*:²⁵⁴ *Deželan je burjo zmerom občutil kot element zdravja, ki človeka stresa, zgiblje in ugreje, tiha slana se zaleze pod kožo, mrtvi, uspava*. V primeru 85 je torej funkcija veznika predvsem strukturalna, medtem ko je v primeru 79 oboje, strukturalna in semantična. V primeru 81 je zveza stavkov, ki pomenijo

²⁵³ Tu ne gre za odprto konstrukcijo v smislu odprtih konstrukcij podredja (prim. Zaključek), ampak za priredno konstrukcijo, ki zaradi odsotnosti veznega sredstva ne vsebuje vtisa zaključnosti.

²⁵⁴ Opozicija med pojmom *burja* in *slana* je premalo jasna, da bi lahko učinkovala kot dodaten vezni element med stavkoma. Zato bi opustitev veznika, ki daje zvezi stavkov točno pomensko razmerje, povzročila, da bi stavki stali drug poleg drugega, ne da bi bila povezava med njimi dovolj jasna in predvsem utemeljena.

zapovrstnost, stavek z *a* pa zaključuje to zvezo, obenem pa izraža razmerje do vsega dogajanja v prejšnjem delu. Med prejšnjimi stavki ni veznika ali pa jih uvaja vezniški adverb, *a* pomeni nasprotje in zaključek konstrukcije. Tudi v tem primeru je relevantna funkcija zaključka konstrukcije in pomenska funkcija nasprotja kot v primeru 79: brez veznika bi zveze teh stavkov ne razumeli: *Zacurljalo je v jesen, nato se je odprlo v zimo, nove govorice so prišle o usodi mesta, v Šentmavru se je nekdo ubil z motorjem, pri Kandorjevih se življenje ni premaknilo*. V primeru, da ne bi uporabili veznika za zaključek, bi pričakovali nadaljevanje. V primerih 73, 87, 89 veznik *a* ne zaključuje konstrukcije v priredju, ampak konstrukcijo v podredju. (Več podobnih primerov bomo obravnavali spodaj.) V primeru 89 smo navedli primer vezniške zveze z obravnavanim pomenom.

Med te primere sodijo tudi tisti, pri katerih je veznik *a* zamenljiv z *in*. V takih primerih ima veznik pomen rahle posledičnosti: dejanje, ki ga uvaja veznik *a*, prejšnjemu dejanju sicer sledi, vendar ne samo kot posledica, ki razumljivo izvira iz prejšnjega dejanja, ampak kot prvemu dejanju nasprotno dejanje:

- 90 »Prosim!« je rekla tiho, a se mu kar sama obesila pod pazduho. Pr 10, 77
- 91 »Ne, ne!« se brani Lojzka, a rdečica ji zaliva lica. Lokar he 20
- 92 Z izmenjajočim se gongom so padle na cesto. In tisto nekaj, kar čaka, hoče v neko gozdnato noč, a ne more. Rb 161

V obeh primerih je mogoče *a* zamenjati še z veznikom *pa*, sicer pa z nobenim izmed ostalih protivnih veznikov. Podobno tudi v primerih:

- 93 Ko pride po dolgih mesecih v mesto, dobi njo v postelji, na tleh raznaša deček med igrači – tudi psiček iz rdeče gume je vmes, tudi pisana žoga, – a poleg postelje v zibelki spi deklica, stara nekaj mesecev. Lokar he 49
- 94 »Recimo, če bi vas tisti hip kaj posililo in bi odložili puško, ko se prikaže srna na strelu ... vzemimo, postavimo, jaz sem pa zraven, kaj pravite?« je mencial, a stari s puško mu je odgovarjal. Lokar he 54

Če bi v teh primerih zamenjali *a* s *pa*, bi bil ta *pa* med stavkoma (90, 91, 92) ali postponiran (93, 94), odvisno od konstrukcije.

Samo vezno funkcijo ima veznik *a* v naslednjih primerih:

- 95 Vsak dan je sonca manj, a Grajski hrib nad Gorico
je tako čudovito pisan. Lokar pd 29
- 96 Na severno stran so zapirali pogled hribi – a bile so iste
drče, previsi in kuclji, kakor jih je poznal. Lokar pd 11

Primeri te vrste so zelo frekventni pri avtorjih iz določene skupine dialektov (rovtarsko-primorska, zapad). Dokončen odgovor, zakaj je tako, bo dala sintaksa dialektov.²⁵⁵ Veznik *a* namreč veže dva stavka, ki sta sicer asociativno od daleč povezana, vendar še zdaleč ne tako, da bi bila uporaba veznika *a* s pomenom obeh stavkov utemeljena. V tej vlogi bi bil možen tudi veznik *in* iz primerov, ko veže v celoto dve pomensko popolnoma različni dogajanji.

4.1.2 Zaključni *a* v primerih stopnjevanja^{*)}

Zaključni *a* je tudi v primerih, ko gre za kategorijo stopnjevanja:

- 97 Ne maram je, obzirnosti, a v teh primerih brezobzirnost
bolj peče, kot vsako drugo zlo. FK 12
- 98 Bila je dovolj grenka za mojega očeta in mojo
mater, ki sta brozgala poljansko močvirje, a nič
manj grenka za nas otroke. Kr isjr 10
- 99 Nato se ni upal več blizu, tudi zinil ni na glas, a doumel
je, da je treba z Rozo zlepa, strašno zlepa. Lokar he 56
- 100 Zdaj se mu je prikazoval kakor pokrajina, s katere bi se
odtekla poplava: spoznaval bi hiše, drevesa in ljudi, a vse
na ozadju preostale naplavine, na odtujenih tleh. Rb 22

Stopnjevanje je seveda različno, največkrat gre za posebne vrste poudarjenje: v primeru 97 se stopnjuje od splošnega (*ne maram je, obzirnosti*) k posebne-
mu (*a v teh primerih brezobzirnost bolj peče*), se prenese od oseb, ki so pisatelju
bolj oddaljene (*oče, mati – Bila je dovolj grenka za mojega očeta in mojo mater*)
k osebam, s katerimi se pisatelj identificira in so mu torej bližje (*a nič manj
grenka za nas otroke*). V primeru 99 gre za stopnjevanje treh dejanj: *ni se upal*

²⁵⁵ Sintaksa dialektov bo sicer raziskovala govornji jezik in bodo zaradi tega rezultati za pisani jezik nujno relativne vrednosti (prim. Švedova 1960), vendar pa so tudi v razgovornem jeziku konstrukcije, ki so s tistimi v pisanem jeziku identične, in ne gre za dva jezikovna sistema, ki bi se v ničemer ne pokrivala. Zlasti vse vrste asociacije, h katerim spadajo tudi navedeni tipi z veznikom *a*, sodijo sem.

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

več blizu, tudi zinih ni na glas, tretje, najvažnejše pa je označeno z veznikom *a*: *a doumel je*. V primeru 100 pojasnjuje osnovno dejanje (spoznaval bi hiše, drevesa in ljudi) in ga s stopnjevanjem s pomočjo veznika *a* poudarja (*a vse na ozadju preostale naplavine, na odtujenih tleh*). Te vrste stopnjevanje je tudi v zvezi s stopnjevanjem zaimkov, od katerih zadnjemu pomaga veznik *a* s funkcijo zaključevanja konstrukcije in stopnjevanja:

- 101 »Pijanost, tista brez alkohola, veš, kaj je to?
Nekateri se rodijo inteligentni, drugi spet s trgovsko
žilico, a kdo se rodi pijan. Rb 156, 256

4.2 Veznik *a* je v navezovalni funkciji^{*)}

Kot neke vrste vprašalno navezovalni adverb je veznik *a* v samostojnih vprašanjih (z vprašalnico tvori celoto):

- 102 »Dobro. Od zdaj si ti moj pobratim. Ti – a
kako ti je že ime?« Pr 10, 193
- 103 »Naj pa bo jutri, gospod Košir.« »Prosim. Hvala
lepa. A kam ste se namenili?« Pr 10, 105
- 104 »A tako?« je rekla. »Prav!« Kov. L. lr 160
- 105 A kaj naj počne zdaj, ko babice ni več? Ing nnd 40

V navedenih primerih je *a* v navezovalni funkciji in zraven drugih vprašalnic (102 – *kako*, 103 – *kam*, 105 – *kaj*), ali pa je vprašanje izraženo z intonacijo (104 – *A tako?*). V tej funkciji je veznik *a* izredno pogost v govornem jeziku, kjer učinkuje kakor asociativno navezovanje na prejšnje govorenje.

V navezovalni funkciji, ki je zaradi omenjenih lastnosti veznika *a* (asociativno navezovanje) zelo pogosta, je veznik *a* sam, s prirednimi in podrednimi vezniki.

Navadno je v takih primerih zamenljiv z veznikom *toda*:

- 106 Kako je vzrastlo? A vzrastlo je. Pr 10, 170
- 107 Ko so ga privlekli na breg, je skočil petelin natrato,
se otrešel in zakukurikal. A temu je že davno. Pozabili
pa niso ljudje in še v pogrebu so rekli: Pr 10, 165
- 108 »Zadnjič si me preslepil. A žena je bila modrejša. Pr 10, 324

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

- 109 V Prešernovi besedi je centralna ideja slovenstva. A to slovenstvo ni nikaka omejena domačnost, nikaka sentimentalna idiličnost – Žup V 105/106
- 110 Pisali in tožili so, da je vojna zrušila kulturo, ki jo je sezidalo XIX. stoletje. A mi smo videli trpljenje, videli smo človeka begati brez zemlje in brez ljubezni, –, videli smo iz oči v oči posledico vsega, kar je pod imenom kultura pred vojno izpolnjevalo družbo – FK 18
- 111 Zdaj odhajaš za vselej. V boj odhajaš in v smrt! A tega nihče ne ve, ne žena ne hči ne sin! ... CK bal 7
- 112 Najraje je odhajal iz šole s kolegom, klasičnim filologom, emigrantom, pohlevnim človekom, ki ga je morila odsotnost žene, ki ni mogla za njim čez mejo. A on, Kandor, ni imel več niti tega. Rb 28
- 113 Morda bi prepoznal še koga, če bi čakal tam. A De Martinis že ni več hodil tja – Rb 24
- 114 »Hočeš ostati trezen.« »Ni mi treba alkohola, da sem pijan.« »Edino pijanost je nekaj vredna,« je rekla. »A visoka je samo treznost,« je rekel Silvan. Rb 156

Z navezovalnim veznikom *a* je v teh primerih z izraznimi sredstvi poudarjeno nasprotje med dvema stavkoma, ne da bi bila oba stavka združena v skupno konstrukcijo. Pomenska zveza med stavki bi brez veznikov po večini ne bila znana, tako vsaj ne v primerih 108 (*Zadnjič si me preslepil. Žena je bila modrejša.*), 110 (Brez veznika *a* bi bila sicer opozicija iz teksta razumljiva, vendar šele iz daljšega teksta.), 111 (Brez veznika *a* bi bil poudarek ne na *tega*, ampak na *nihče ne ve*, kjer je tudi sicer regularni stavčni poudarek.)²⁵⁷ Vezniško izrazno sredstvo *sedaj* omogoči dvojni poudarek, pomenski in običajni poudarek stavčne konstrukcije, pri opustitvi veznika pa bi pomenski poudarek veznika odpadel: *Zdaj odhajaš za vselej. V boj odhajaš in v smrt! Tega nihče ne ve –!*). Enako v primeru 113. V primerih, ko je opozicija med stavkoma nakazana s pomenskimi konstrukcijami v stavkih samih, veznik *a* v navezovalni funkciji poudarja opozicijo: tako v primerih 106 (opozicija je nakazana tudi z intonacijo, s ponovitvijo iste besede in je veznik nekako

²⁵⁷ Regularni stavčni poudarek je navadno na zadnjem mestu v stavku (avtomatiziran, prim. o tem Daneš 1957).

redundanten), 107, 109 (navezuje tudi zaimek *to* in ponovitev zadnje besede prejšnjega stavka: – *ideja slovenstvo. A to slovenstvo* –), 110, 112, 114.

Tudi v navezovalni funkciji je *a* zamenljiv lahko predvsem z *in* (prim.115, 116) ali s *pa* (naslednji primeri):

- 115 »Tudi jaz tebe, France. A jokala bi!« Pr 10, 185
- 116 Ti trije imajo hudiča kvart. In ta ni najhujši. »A ti«, se je nasmehnila Helena. – Pr 10, 191
- 117 (zamenljiv s *pa*) »Da, moj stan,« je odvrnil.
»A vesel sem ga.« – Pr 10, 229
- 118 »France,« je vzkliknila Helena, »pa ni bil tvoj oče?«
»Bil,« je odvrnil mirno in pripomnil: »a več ne izprašuj. Ne vedel bi ti povedati.« Pr 10, 252

4.3 Veznik *a* med izrazi^{*)}

Kakor vsi priredni vezniki, veže veznik *a* tudi izraze. V tej funkciji pomeni navadno na prvem mestu protivni veznik: veznik poudarja nasprotje med obema istovrstnima stavčnima členoma (besedama), na drugem mestu pa je sredstvo poudarjanja drugega člena v razmerju do prvega: s tem sta tudi oba člena diferencirana po pomenski vrednosti. Največkrat so ti členi pridevniki (v atributivni ali predikativni funkciji) in adverbji, to je besede, ki izražajo lastnost. Primeri:

- 119 Je že bolje, da ostanejo ubogi, a čisti hribovci in kozarji. Pr 10, 226
- 120 Pogledal ji je v obraz. Bil je prelep, a bled in ves bolan, kakor pod zlostno krinko zmražen in spačen. Pr 10, 76
- 121 »Vedem ji hčerki, da ji bomo lahko noč voščili,« je rekel lepo, a iz srca. Pr 10, 331
- 122 Načelno se mi zdi absurdno, govoriti o notranjem in zunanem bistvu slovenstva v tem smislu, da je večina Slovencev le nosivec zunanjega, a nekakšni izbranci pa nosilci notranjega bistva; – Vodnik DS 1933, 117
- 123 Stil povesti je neizčiščen, baročno preobložen, zgolj zunanje zvoneč, a notranje prazen, nikoli ni epično

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

- jasen, pač pa vedno eklektično nabrekel, slovensko folkloren – skratka nezanimiv. Ocvirk LZ 1935, 9
- 124 Že v snovno in vsebinsko široko zasnovanih Tolmincih (1915) zapažamo nagnjenje v osebnejše, zavestnejše pripovedno oblikovanje, ki pa ga je poglobil in izvedel do poslednjih možnosti šele v vsebinsko in oblikovno morda najbolj samosvoji, a umetniško problematični povesti Plebanus Johannes – Ocvirk LZ 1935, 4
- 125 Izvršilo se je čisto uradno, suho, kratko, a s prirojeno vljudnostjo, kakor da ne gre za poseganje v božje in človeške pravice. Bevk 12
- 126 Nekaj toplega je bilo na ulicah, ne bleščečega, a potajeno svetlega, nekaj, kar je človeka bližalo človeku in stvarem – Lokar pd 28
- 127 Podoben je bil zaprašnemu gradu, ki je še stal, a osamljen z zaprtimi oknicami in ometom, ki je odpadal, brez sile razhodne zemlje na vse strani. Lokar he 66
- 128 Težke rdeče zavese pri oknih zastirajo svetlobo in vsa soba je potopljena v rožnat mrak, predišavljen, a z vijoličnim vonjem. Jarc nm 276

4.4 Veznik *a* v zvezi z drugim prirednim veznikom ali adverbom – med izrazi in stavki; stavki, ki jih uvaja zveza *a* + podredni veznik^{*)}

Morda bi bilo mogoče uvrstiti sem tudi primer, kjer veže (oziroma loči) veznik *a* dva različna stavčna člena, da s tem poudari drugega. Tradicionalna slovnica bi verjetno uvrstila ta primer med okrajšane (eliptične stavke), vendar gre verjetneje za poudarjanje adverbialnega določila vzroka:

- 129 Njegove ljubezni niso bile nikakšna zgolj abstraktna sla po poduhovljenju žene, saj ni mogel v ljubezni najti nič etično nizkotnega, ampak resnično konkretnost, ki je bila zanj morda res zelo neusmiljena, a iz drugih, stvarnejših vzrokov, kakor jih navaja pisatelj. Ocvirk, LZ 35, 7

Lahko bi smatrali to tudi kot dodatno pojasnilo brez dodatnega *in to*, s čimer se običajno začno dodatna pojasnila. V primeru 124, 126, 127 je pred veznikom v prvem delu zveze z adverbom ali samo s pomenskim razmerjem

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

posebej poudarjeno nasprotje, adekvatno bi lahko poudarili tudi veznik *a* (z adverbom *vendar* ali *vendarle*); torej v prim. 124: – *šele v vsebinsko in oblikovno morda najbolj samosvoji, a vendarle umetniško problematični povesti* – itd. Podobno z nekaj manjšo intenzivnostjo še v primerih 123 in 125.

Mnogokrat *a* med izrazi samo poudarja drugi adverb in obenem veže izraza: s samim adverbom bi to vezanje ne bilo povedano:

- 130 Prizanesljiva nasproti človeškim slabostim, a obenem tako globoko verna. Bevk 28
- 131 Kar se je zgodilo, ga je navdalo z zadovoljstvom, a obenem s strahom. Bevk 47
- 132 Postavila sta na tla kovček, nahrbtnik in pisalni stroj. Soba je bila še domača, a nekam mračna. CK bal 1
- 133 (Primeri z nikalnico poleg veznika *a* so podobni zgoraj obravnavanim primerom 124, 126, 127 itd.: ob vezniku *a* lahko dodamo po katalizi vezni adverb *vendar*, *vendarle*.) V tem, recimo idealnem, a ne umsko abstraktnem svetu, ki se nam je odprl s Prešernovo knjigo, je poet razpel slovensko obzorje tako na široko, da se je stopilo s svetovnim. Žup V 103
- 134 Prešeren s svojo visoko knjigo – nam je pridobil pravico, stati v krogu kulturnega človeštva kot majhen, a ne brezpomemben člen. Žup V 107/108
- 135 Zavest narodne posebnosti, ponos rodu, ki je v stoletjih pobledel, a nikoli popolnoma ugasnil. Bevk 35
- 136 Tudi slogovno je Pregelj izrazil eklektik, ki zna nabrano samosvoje uporabiti in preliti, kar je seveda neke vrste odlika, a ne umetnost. Ocvirk LZ 35, 5
- 137 – in Ivanu se je zdelo, da je vse, kakor spomin na nekaj pozabljenega, a ne do kraja pozabljenega ... Lokar he 46
- 138 Vdova ne bo samo njegova žena in ne samo njegov sin brez očeta. Kar streslo ga je. Vse to je bilo mogoče, a ne nujno. Kavčič čsnp 26
- 139 Ko se zvečer oglasijo žabe, se oglasi vsa narava v najbolj skrivnosten, a tudi najbolj veličasten spev. Kr isjr 7
- 140 Brala je, a samo literaturo; – Rb 139
- 141 Nato sta ga Nadjina sorodnika, Francka in Janez, zadržala na Malinovem brdu, a samo za nekaj dni. Rb 29

- 142 Steza je pela navzgor, zmeraj navzgor, zdaj rahlo napeta,
a zdaj strma, kakor da sili pod zvezde. Bevk 18
- 143 Gal je še dolgo molče čakal. Petrolejka je plapolala
in njegov obraz je postajal bled, a še vedno
nemiren, negiben; – Kavčič čsnp 38/39
- 144 Po četrtri se je izza dobrega pol kilometra oddaljenega
hriba, za katerim je tičal trg, dvignil sprva rahel, a
vedno močnejši svit požara. Kavčič čsnp 5
- 145 To je bil komandir javke, komaj petindvajsetleten,
a že skoraj plešast fant – Kavčič čsnp 35
- 146 To Prešernovo srce, najgenialnejše slovensko srce, je bilo zdravo,
krepko srce brez sleherne dekadentske bolehavosti, srce, rojeno
za ljubezen, a zgodaj globoko, neozdravljivo ranjeno. Žup V 103
- 147 Piki je bilo malo nerodno, a vendar tako lepo pri srcu – Kov lr 165
- 148 Neki mehkec, a vendar presunljiv »Ne« je odjeknil. Rb 7
- 149 Da, saj je bil ves goreč kot plamen, a še tako zelen – Bevk 32
- 150 Bil je lep otrok z ozkimi, nežnimi lici, z željnim, a
vendarle odmaknjenim pogledom – Lokar pd 6
- 151 Počasi, a dovolj naglo, da ju ne bi zgrešil,
se je pomikal za njima. Kov lr 157

Zveza veznika *a* z različnimi adverbji ima seveda različno vrednost, ki je odvisna od konkretnega pomena in od veznikove funkcije: ali je predvsem gramatična in semantična, ali semantična in bi bila konstrukcija brez veznika s samo močjo pomenov enako povezana. Nujna je veznikova navzočnost v primerih 130, 131, 132, 133 do vključno 141, 143, 144 do vključno 146, 149, 151; brez veznika bi prišlo v teh primerih do nesmisla ali pa bi bil pomen drugačen: npr. 145 – *To je bil komandir javke, komaj petindvajsetleten, že skoraj plešast fant.* Zveza z *a* pa pomeni, da je bil komandir že skoraj plešast, čeprav je bil komaj petindvajsetleten, in vsebuje tako vrednotenje, medtem ko bi zveza brez veznika *a* pomenila gol opis. V primerih 142, 147, 148, 150 je *a* redundanten in le poudarja adverb. Tudi brez veznika bi bila samo zaradi pomena adverbja ali zveze adverbjev opozicija dovolj jasna: 142 – *zdaj/zdaj*, 147 – *malo nerodno, vendar tako lepo* itd.

Prav tako kakor pri izrazih je zveza veznika *a* s prirednim veznikom ali veznim adverbom možna pri vezanju stavkov ali v navezovalni funkciji.

Veznik *a* ima tako kot med izrazi gramatično in semantično vrednost, na kar bomo posebej opozorili ob posameznih primerih. Primeri so razporejeni po drugem izrazu vezniške zveze: posebej moramo opozoriti, da se veznik *a* ne veže z drugimi prirednimi vezniki, kakor so *in*, *pa*, *ter*, *toda* (to bi dokazovalo, da je *a* sinonimen s *toda*), prav tako se ne veže z *ampak*, *kajti*. Primeri:

- 152 In res vidi samo še ruto, oblo črto lastne glave, oba roglja,
dolga, ki visita zadaj, a nato uzre lastne boke – Lokar he 29
- 153 Piet, pridem na drugo leto, morda že prej,
a zdaj moram z njimi. Ing nnd 44
- 154 Ves čas je premagoval razburjenje, ki mu je
telo v duši, a zdaj mu je nenadoma prikipela
nejevolja, kri mu je pognalo v glavo. Bevk 6
- 155 Da, saj so bili poskusili že pred leti, a tedaj
ga ni bilo tako zadelo ... Bevk 11
- 156 »Premoženja še ne,« ima Peter spet svoj mirni izraz,
»a vsaj za pesmi bo, da jih nazaj dobim.« Pr 10, 30
- 157 Verjemi mi, da je zlata duša. Ni med velikimi,
a zato je tem bolj prijeten.« Pr 10, 288
- 159 – da se je vtihotapila v književnost truma netalentiranih
in dostikrat skrajno nepismenih, a zato toliko bolj
širokoustnih nevednežev in diletantov. Brn 35,112
- 160 Pa tudi pesnike je čital, a le, če so bili močno miselni. Jarc nm 260
- 161 »Trinajste številke ne maram,« je izpovedala naposled, a
tudi sobarica, rdečelaska s krepkim korakom in predirnim
pogledom, je rekla sedaj brez okolišev: Lokar he 12
- 162 Ko je zapuščala Vetrnik, se je zaklela, da ne bo več prestopila
tetinega praga. In ga tudi ne bi, če ne bi bilo zaradi pokojne
matere in živega očeta, a tudi zaradi ostalih – Ing nnd 41
- 163 Veseli se otroka, veseli moža, koga bolj? Ne mogla bi povedati.
Otroka se veseli, ker je njen, a tudi mož je njen. Lokar he 86
- 164 Godba, ki jim je zalivala srce, je bila kakor nekako
sonce: grela je, a je tudi utrujala; – Pr 10, 284

- 165 še je upal, še zmeraj je upal, a vendar se mu je grenka
slutnja tako oklenila srca, da ga je skelelo. Bevk 11
- 166 – Ti si eden, v mojih rokah je usoda mnogih. Mogoče se tudi
jaz ne izvlečem, a vendar moram poizkusiti. Kavčič čsnp 38
- 167 Kot Slovenec se z uvodnikom v »La vedetta«
ni mogel strinjati, a vendar ... Rb 27
- 168 V poznejših letih je preko tega legla marsikatera senca, a je
vendar zmeraj dajal cesarju, kar je cesarjevega. Bevk 34
- 169 Pošten človek sem in ne morem umreti, dokler ne poravnam
svojih obveznosti, a umreti vendar moram. Mih hv 23
- 170 – Morda ne misliš, da je brez njih zastalo vse, kakor
stroj, ako izpustiš paro. – Gospod B.: Ne vse, a vendarle
vse, kar se tiče povprečnega življenja. FK 13
- 171 To malomeščanstvo je nosilec tistega provincializma,
ki ga navsezadnje človek v mestu z bojda dvesto tisoč
prebivalci ne bi pričakoval, a je vendarle ena izmed
temeljnih zagrebških karakteristik. Brn LZ 35, 105

V primerih 161–164 pomeni zveza veznika *a* in veznega adverba tudi nov vezniški leksem, po pomenu enak zvezi *a obenem*. Zveza *a vendar* in *a vendarle* pomeni zvezo dveh protivnih veznikov (gl. primere od 165–171). Razen v primeru 152, ko je *a* poudarjevalno vezniški element ob časovnem vezniku *nato*, je v primerih od 153 do 160 veznik *a* znak za zaključek neke vrste zaprte priredne konstrukcije (lahko tudi hibridno podredne, vendar ni treba, da tako interpretiramo). V prvi del teh zvez bi namreč lahko po katalizi vstavili veznik *čepprav* ali zvezo *kljub temu da*: na primer 153 – *Piet, čepprav pridem drugo leto, morda že prej, moram zdaj z njimi*. Podobno 157 – *Sicer ni med velikimi, zato pa je tembolj prijeten*. Primera sta različna: pri prvem je razloček dovolj velik, da pri katalizi ni treba nobenega veznika, v drugem primeru tudi pri katalizi potrebujemo še uvedbo drugega veznika (*pa*). Podobno bi lahko obravnavali vse primere, ki smo jih uvrstili v to kategorijo.

Za primer navajamo nekaj primerov iste vezniške zveze v navezovalni funkciji. Razmerje med dvema stavkoma, ki jih uvaja navezovalni *a* skupaj z drugim prirednim veznikom, je podobno kot pri zgoraj omenjenih stavkih:

- 172 In nikoli ne preplačlaš dobrega učitelja. A tudi
dobrega učitelja ne najdeš tako zlepa. Pr 10, 271

- 173 Če kdaj, je moral zdaj stopiti iz risa, ki ga je bila druga ženska potegnila okrog njega. A tudi tisti hip, ko sta prišla do tikanja, se ga ni znebil občutek precejevalnice. Rb 155
- 174 Ali je morda tudi – on kakor jaz in tudi on trpi? A sicer bi tudi on mene zasovražil, pa me ni. Jarc nm 276
- 175 Okoli je noč. Tiha, kakor začarana. Nič je ni. Tema je. A vendar je, je noč. – Pr 10, 156
- 176 Pa se je spet oglasil jastreb in vreščale so vrane. A že so zarezgetali konji, ki veselo tečejo z vozom po mehkem kolniku, že so zamukale krave, ki hočejo na pašo. Kr isjr 19
- 177 »Kako?« se je ozrl Peter Majcen. A že isti hip se je zavedel in se spet sproščeno nasmehnil. CK bal 2
- 178 Bridko je donela trobenta in na sinjem nebu je mirno plaval bel oblak. A šele kasneje. V začetku je bilo vse zelo preprosto in zelo lepo. CK bal 1
- 179, 180 Med vožnjo je nekajkrat začel pogovor z njim, a vselej je prišlo kaj vmes ali pa se mu je fant izmuznil. Ing nnd 46
- 181 – Odmev, ki zamira med zavitimi tokovi sinjine, med prebujenimi drevesi in rosami, dokler se ne zgubi v potapljanju dvoje objemajočih rok? A tako pretresljivo je sporočilo: mir s teboj, ljubljeni. Rb 9

Razen v primeru, ko se veznik *a* veže z veznikom, ki je podobnega pomena kakor veznik *a* sam in bi ga lahko opustili, je v vseh drugih primerih veznik *a* tisti, ki zveze veže. Primeri: 178 – *Bridko je plavala trobenta in na sinjem nebu je mirno plaval bel oblak. Šele kasneje. V začetku je bilo vse zelo preprosto in zelo lepo.* Brez veznika *a* je osnovni vstavek, na katerem počiva ideja odstavka, nerazumljiv, ker vstavek sam ne pomeni nasprotja do nadaljnega teksta, ampak pomeni drugo enunciacijo. Veznik *a* ločuje s svojim pomenom konstrukcije, s funkcijo pa jih veže. Morda je tu ključ tudi za semantično nihanje od protivnega do vezalnega pomena veznika *a*.²⁵⁹

Veznik *a* pa se v obeh pravkar prikazanih funkcijah najde tudi ob podrednih veznikih. Primeri – veznik *a* med stavki:

- 182 Pismo, ki ga je bila dobila, je strgala, a kar je bila prebrala, ni hotelo utihniti. Pr 10, 262

²⁵⁹ Prim. op. 247.

- 183 Nerodni človek se opravičuje, da strašno rad pleše, a da mora prej za nekaj minut domov po denar. Pr 10, 86
- 184 Hodnika se je deček od takrat bal, nerad je šel preko njega, a če je moral, tedaj je zrl v tla. Lokar pd 4
- 185 Ona prebujena in nestrpno, ali ji je kako pošto prinesel. Pošte da nobene, a da bi rad vedel, ali se Marija nič ne boji, da si bo Dolničar prebral. Pr 10, 37
- 186 Pomiril se je, žeje prihajal spanec, a da bi šel na dogovorjeno mesto, si še vedno ni upal. Kavčič čsnp 14
- 187 Govorila je tako čudno, spremenjeno, mehko, a kakor da se je v njej odločilo nekaj velikega. Kavčič čsnp 18
- 188 Vsi mislijo, da noč skriva sovražnika, a ko pridejo sami v temo, se čutijo enako negotove, ker mislijo, da jih lahko opazi kdo – Kavčič čsnp 14
- 189 Otroci so s prikrito grozo strmeli v to napravo, a ko je bila zagotovljena, niso kazali zanj nikakega zanimanja. Kavčič čsnp 15
- 190 V postavo sta bila približno enako visoka, a čeprav je bila med njima majhna razlika let, je bil videti Silvan – mnogo mlajši. Rb 12
- 191 Saj ste me slišali prej, kako malo sem poučen ... Ne zato, a ker vam nič svetovati ne morem, ker ne morem tolažiti. « Pr 10, 75

Stavki, ki jih uvaja zveza *a* + podredni veznik, imajo v zloženem stavku posebno vlogo: pomenijo namreč, da je pred njimi končan prvi del zložene stavka in da se začneja drugi del. Ta je sicer pomensko zvezan s prvim delom, konstrukcija pa je z zaključno stavčno intonacijo pred zvezo *a kar* prekinjena. Izjeme so primeri 183, 185, 187, 191. – V primerih 183, 185 in 187 veže *a* odvisnike iste stopnje – v primeru 187 posebej adverbe in adverbialni odvisnik (npr. 183 – *da strašno rad pleše, a da mora prej* –, 185 – *pošte da nobene, a da bi rad vedel* –, 187 – *Govorila je tako čudno, spremenjeno, mehko, a kakor da se je v njej odločilo nekaj velikega*–). V primeru 191 pa je drugi del pojasnilne konstrukcije, ki je prav tako kot zaprti blok v podredju tudi v priredju neke vrste zaprti blok,²⁶⁰ pri katerem prvi del konstrukcije zahteva drugi del (tip *ne zato, ampak zato, ne zato, ampak ker, ne zato, a ker* itd.) V vseh drugih primerih je *a* + podredni veznik prvi del take dvodelne

²⁶⁰ Prim. op. 238.

konstrukcije (zaprtega bloka), ki je vklopljen v zloženi stavek. Ta zaprta konstrukcija predstavlja celoto in jo veže s prvim delom zloženega stavka priredni veznik *a*. To vezanje poteka na primer v prim. 182 takole: Stavek ima naslednje elemente: 1/ *pismo je strgala*, 2/ *ki ga je bila dobila* (atr. k *pismo*), 3/ *kar je bila prebrala, ni hotelo utihniti*. Veznik *a* veže konstrukcijo 3 s konstrukcijo 1+2+1. Če bi opustili veznik *a*, bi bil tudi pomen spremenjen. *Pismo, ki ga je bila dobila, je strgala, kar je bila prebrala, ni hotelo utihniti*. Med obema deloma stavčne zveze brez veznika *a* ni prave pomenske zveze. Opustitev veznika bi zahtevala piko kot znak za zaključek prve in začetek druge konstrukcije. Razen tega veznik *a* med obema konstrukcijama (v neke vrste navezovalni funkciji) veže pomen konstrukcije 3 tudi asociativno na konstrukciji 1 in 2, tega pa seveda ne bi bilo, če bi veznik opustili: v primerih te skupine je zato relevantna tako pomenska kakor gramatična (vezanje dveh zaključenih konstrukcij zloženega stavka v višjo celoto) funkcija veznika *a*.

Kadar je prvi del pomensko za stopnjo samostojnejši, je zaključen s piko, konstrukcija, ki jo uvaja *a* + podr. veznik, pa začenja nov stavčni kompleks. *A* + podr. veznik sta sedaj v navezovalni funkciji:

- 192 Vlak je z znanim izpodrezavanjem v tiru na ovinku zavozil v usek. Kar naj bi bilo po sprevodnikovi misli kup kamenja, se je zdaj prikazalo v dalji, tovarniško sinjkasta gmota na dnu zaliva, z izrastki pomolov. A kar se je Kandorju v resnici približevalo, je bil le tisti mali strmi svet, ki je zdaj stekel pod oknom. Rb 11
- 193 Vseh treh Sandro ni kupil. A kar je napravil zjutraj, ko je stopil pred delom v bar, je bilo več ali manj isto. Rb 14
- 194 Tudi igrala se je z otroki drugače, kakor prej. Če so drveli, ni hotela, kakor včasih, biti pred njimi; zaostajala je. A ko so hoteli drug drugega premodriti, ni hotela vedeti več in še več. Lokar pd 37
- 195 In nam se je sprva zdelo čudno, da tisto, kar čuva zakon, ne razumelo mednarodne pravice, ki naj si v bodoče osvoji svet. A ko smo spoznali prepad, smo razumeli. FK 16
- 196 Pred zrcalom se ji pa obličje spet uvedri, nakremži ga in se igra s krinko svojih lic. A ko nabira gube, jo prav te gube bole, kakor boli škripanje vrat pri omari. Lokar he 43
- 197 Prav pod most v tisto globočino sem visela. Z rokama sem se oprijela nad glavo. A bolj ko sem hotela po niti gori, bolj sem drsela nizdol. Pr 10, 161

- 198 – spomin matere vam ni svet. A da ste lopov,
ki krade, nisem verjela. Pr 10, 323
- 199 Mož je pomilovalno prikimal: »A da se kesala ne boš.« Pr 10, 252
- 200 Pa je stegnila obe roki in ujela Francetovo in je ne more izpustiti.
A da ne bi videli drugi, jih ogovarja in vprašuje: – Pr 10, 17
- 201 – je vprašala, ali ne bodo nič pele. Da bodo, so ji
odgovorila dekleta. A prej da bodo molili. Pr 10, 254
- 202 Ločili so božje v nas in žival. A kakor nismo ostali pri zadnjem,
se prvo vedno bolj kaže kot fenomenalistični ideal – FK 18
- 203 Krhne hodi pred hišo gor in dol, preneumno. A če takoj potrka
ali pritisne že sedaj na kljuko, se gotovo vse zaplete. Lokar he 24
- 204 Ni Liza predložila, da zapuste Nemčijo? A ker se tudi v
Eyslenu ni mogel odpovedati pijači, so šli še dalje. Ing nnd 25
- 205 Ne, nič ni pomislil. A kaj mu brani, ni razumel. Lokar pd 7
- 206 To jo je stalo veliko napora, zakaj nadušljiva je bila
že dolgo. A uspela je vendarle in iz prsi se ji je izvilo
nekaj pretrganih, cvilečih glasov – Lokar he 7

V večini teh primerov veznik *a* ne tvori nove leksikalne vezniške zveze, ampak opravlja funkcijo veznika, ko asociativno veže pomena obeh stavkov.

4.5 Veznik *a* je v drugem delu zaprte konstrukcije^{*)}

Posebej omenjamo primere, v katerih je veznik *a* v podobni funkciji kot *pa* v pogojnih in drugih konstrukcijah, kjer nastopa v drugem delu zaprte²⁶¹ konstrukcije (tu gre za tip: *sicer – a (vendar)*). Izrazi kot *sicer* so v nekaterih primerih izraženi, *sicer* jih lahko vstavljamo po katalizi. Zaprto konstrukcijo začenja podredni veznik, konča pa jo stavek, ki ga uvaja *a* (glej gori). Primeri za različne podredne veznike:

- 207 – in se naposled z naporom – dokopal do nekega močno
baročnega, preobloženega in nestvarnega izraza, ki *sicer*
zunanje zveni in večkrat tudi preseneča, a je v bistvu
premalo pripovedno plastičen in jasen. Ocvirk LZ 35, 5

*) Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

²⁶¹ Prim. op. 260.

- 208 Kokoši pri plotu so prisluhstile temu petelinjemu klicu, se ozrle zvedavo po svojem dedcu, ki je bil med njimi, a samo pomežiknil. Kr isjr 17
- 209 Šetajoča se sta mislila pač vsak na svojo posebno skrb: geometer ženino razpoloženje v visokih mesecih, njeno nekako bolno razdražljivo občutljivost, nekako pikrost, ki se je bila vzela vanjo, da sama ni vedela zanjo, a jo je tem močneje občutil mož, čim manj je bil tega doslej vajen. Pr 10, 309/310
- 210 – preden je vzela drugega, odreči se je morala prvemu, ki ga je ljubila, a ni videl ne vedel. Pr 10, 36
- 211 Kakor je bilo namreč le na pol hrvatsko in dokajkrat psevdohrvatsko, tako je bilo njegovemu političnemu izživljanju umevno najprikladnejša tista oblika, ki je bila prav tako psevdohrvatska, a je imela videz neke dozdevne zgodovinske in pravne veljave – Brnčič LZ 35, 109
- 212 Nato je spet uprla v Marino svoje bleščeče se oči, ki so bile lepe, a so delovale zaradi kratkovidnosti zmeraj nekoliko neobgljeno. Mih hv 190
- 213 Tam je bila tudi stornirana pogodba z »Diko«, ki bi bila imela prvotno pobrati ves izkupiček od svinca, a so jo potem izrinili in ji vrgli kot drobtinico majhen odstotek od uradno izkazanega, vendar resničnega dobička. Mih hv 152
- 214 Spalnica s starim pohištvom je dobivala znane obrise, ki so bili sprva nadnaravno veliki, a so se kmalu zmanjšali v naravno velikost – Mih hv 23
- 215 Vzela je dekllico, ki je bila zaradi tega na smrt nesrečna, a se ji ni upala upirati, niti toliko ne, da bi bila potožila očetu in poiskala pri njem zaslombe, iz šole. Mih hv 117
- 216 On, Franjo, pa je nosil posebej na svojem ščitu slovenstvo, kar bi lahko bilo po nekaterih tedanjih merilih ponižanje, a se ti s silo protislovja potem obrne v največji ponos. Mih hv 123
- 217 Domača miza. Kuhinja, kjer je bil stari kraški bivak s sajastim obokom le spomin, a ki je zdaj dišala z nespremenjenim vonjem rodu. Rb 20
- 218 Še ni verjel, ni mogel verjeti. Koliko besed so bili že raznesli, a so se pozneje izkazale za praznice. Bevk 10

- 219 Videti je bilo, da bi se rada pomenila prosto, a se je morala udati
in prav spretno izkorističati presledke med sopečim kašljem,
med dolgimi napadi, ko ji je pohajal zrak. Lokar he 7
- 220 Govoril ji je o svojem premoženju, o krajih, ki
so ji bili tuji, in je čutila, da bi jih pač rada videla
enkrat, a ljubiti ne mogla nikoli. Pr 10, 320

Poleg zgoraj omenjenih značilnosti tega tipa, je treba opozoriti še na primere, kjer temelji opozicija med obema stavkoma ne na izključevanju oz. stopnjevanju (*sicer – a*), marveč tudi na zaporedju v času, ki je pri tem poudarjen: prim. 213, 214, 218. V vseh teh primerih je opozicija poudarjena s časovnimi adverbji (*sprva – kmalu, prvotno – potem, že – pozneje*). Seveda je ta opozicija drugotna in jo vsebuje prvotno nakazani tip, ki ga nova opozicija ne izključuje.

5 Veznik *ali*

Veznik *ali* opravlja v knjižni slovenščini več funkcij in ima kot priredni veznik dva različna pomena: 1. pomen protivnega veznika (sinonimen s *toda, vendar, a* itd.), 2. pomen veznika, ki loči (izključuje) enega od členov, ki jih veže; 3. *ali* je samostojna vprašalnica v prostih stavkih (razen tega je tudi znak odvisnega vprašanja – uvaja v vsebinske odvisnike, glej gori). Pomena 2. in 3. semantično nista preveč daleč.²⁶² Seveda je *ali* veznik, ki je pogosteje uporabljen v pomenu 2 in 3 kakor v pomenu 1, kar je razumljivo glede na to, da imamo protivnih veznikov *sicer* precej in da se vezniki z mnogimi funkcijami zaradi jasnosti zamenjujejo s pomensko bolj omejenimi. S tem dobiva prvi pomen veznika *ali* določeno stilno vrednost (poudarja besede, ob katerih stoji; ker se redkeje uporablja, zveni slovesno in podobno).

5.1 Veznik *ali* je sinonim skupini protivnih veznikov

Primer:

- 1 Duša se je upirala, ali telo se je sklanjalo k bednemu izkušnjavcu,
ki je budil strahotne svetove v mladem človeku. Jarc nm 267

²⁶² Pri pomenu 2 je treba ločiti med pomenom ločilnega veznika, ki je dvakrat ponovljen (ali x ali y), in med veznikom, ki je *sicer* v podobni pomenski funkciji, vendar v sredi med členoma (x ali y). Prvi pomen je blizu pomena vprašalnice (konstrukcija *kakor da* je sestavljena iz dveh členov – samostojnih vprašalnic).

- 2 V nekem oziru je njegova misel, naj si bo že katerakoli, prava, ali čustvo v meni se upira. Jarc nm 260
- 3 Živo si me sicer še našel, ali zdravje je že zdavnaj odšlo iz naše hiše. Kr podl 23
- 4 Tudi jaz se ne bojim sveta, celo v krčmo zahajam; ali moja sreča je doma zaklenjena – C zs XVII 11
- 5 Spala je velika žival; ali že je pričela odpirati motne oči, kriviti hrbet ter vstajati. C zs VI 6
- 6 Šel sem po tej poti, ali ostal sem na sredi. C zs I 52
- 7 Tako bi moralo biti; ali misel je eno in drugo je natura. C zs I 53
- 8 Skozi odprto okno je prihajala mrzla nočna sapa, ali na njegovem čelu so stale potne kaplje. C zs I 219
- 9 Hotela je govoriti, ali v grlu jo je tiščalo in kri ji je spreletela obraz. C zs I 239

Velika frekvenca tega veznika pri Cankarju govori za trditev, da je veznik *ali* stilno sredstvo²⁶³ in ne standardni protivni veznik. V vseh navedenih primerih bi veznik *ali* lahko zamenjali z veznikoma *a* in *toda*, ne da bi morali spremeniti konstrukcije glede na besedni red, vendar bi bila oba omenjena veznika stilno neoznačena, veznik *ali* pa je stilno označen in poudarja besedo, ki mu sledi kot prvo besedo opozicije v stavku, ki ga *ali* uvaja. Konstrukcije od 1–9 pomenijo različne možnosti protivnih zvez in smo jih podrobneje obravnavali pri vezniku *a*. Kot veznika *toda* in *a* se tudi *ali* veže z različnimi prirednimi in podrednimi vezniki:

- 10 Zdi se mi, da se v Barbiču skriva tak nervozen ubijalec. Rad bi mu nekaj krepko povedal, ali saj mu ne utegnem odgovoriti. Jarc nm 260
- 11 Ne upam se dotakniti tega pisma, ali vendar ne morem obrniti pogledov od njega. C ZS I 156
- 12 Pisal in pisal je pozno v noč. Stavki so vreli kot hudourniki, brezvezni, brezredni, ali če jih je znova čital, ga je opajal neki čudni ritem blagozvočnosti in valovanja. Jarc nm 259

Isti veznik je tudi v navezovalni funkciji v primerih:

²⁶³ Prim. op. 197.

- 13 Ali, čemu naj bi se potem še shajala, se je prestrašil, zakaj on ni iskal pogovorov zaradi miselnih izsledkov, marveč da – Jarc nm 260
- 14 »To dekle me morda zasmehuje, morda sem ji docela brezpomemben,« se je zdrznil ob spominu na njene še tako neznatne opazke in šale. Ali skušal se je prepričati tudi o nasprotnem, da morda vendar ni tuj dekletu, ki ga namenoma draži. Jarc nm 281
- 15 Ali v redu narave je bilo, da se je oče globoko priklonil pred grofico, malo manj pred feštnerjem, a še vedno dovolj globoko pred gozdarjem – Kr isjr 9
- 16 (Prešeren je bil v življenju nesrečen človek, v ljubezni tako beden, kakor le more biti beden in nesrečen kdo na zemlji.) Ali njegovo poslanstvo je bilo: vse potrpeti, vse preboleti ... Žup V 106/107

Tudi v tej funkciji se lahko veznik *ali* veže z različnimi drugimi vezniki in partikulami v vezniško celoto:

- 17 Ali tudi leposlovje ga ni zadovoljevalo. Jarc nm 257
- 18 Ali drugačen pa si kot marsikdo. Jarc nm 288

V primerih 17 in 18 sta zvezi *ali + tudi* in *ali + post. pa* pravzaprav zvezi z veznima adverboma, ki poudarjata določeno besedo v svojem stavku (17 – *tudi leposlovje*, 18 – *drugačen pa*), obenem pa se vezna adverbna vežeta s pomenom veznika *ali* in tvorita novo vezniško celoto: *ali tudi*, *ali – pa*. Važno je, da je lahko v takem pomenu samo postponirani *pa*, in sicer postponirani za prvo nevezniško besedo v stavku. Veznik *pa*, ki sledi neposredno vezniku *ali* (včasih tudi vprašalnici *ali*), ima skupaj z veznikom *ali* pomen protivno izključevalnega veznika (v navedeni funkciji primer:

- 19 Ali pa se, ko so najbolj vroče poletne noči, nenadoma dvigne plamen iz zemlje in zaplove prek teh močvirij ter ugasne sam od sebe. Kr podl 6).

5.2 Veznik *ali* kot vprašalnica

Kot vprašalnica se *ali* uporablja samostojno, ali pa z drugimi vezniki, lahko pa si sledita dva vprašalna stavka, ki ju zaporedoma uvaja *ali*. *Ali* je samostojna vprašalnica:

- 20 »Mamica, ali se lahko sama slečem?« Kov Ir 142
- 21 Bodi: ako Josip Vidmar piše članke, eseje in kritike ter je vrhu tega še svobodoumen, duhovno služi narodu. Ali mu ne služi prav tako in še tem bolj duhovno pa tudi najpreprostejša kmetiška ali delavska mati – Vodnik DS 33, 17
- 22 Preklete, ali je oni čenčač kaj drugega mislil? Pr 10, 201
- 23 Ali je res teta Katra, ali ni neka druga, neka mila in mlada, vse sam zgoščen vonj domačega roženkravta. Pr 10, 33
- 24 Ali sem bil odprl okno pojoči govoricu sončnih otrok, ali pa zarji večerni, ki mi je napolnila sobo kakor pozdrav? Pr 10, 207
- 25 (Vendar tudi kmetje niso živeli bogato.)
Ali niso imeli ali ne znali. Kr isjr 8
- 26 Tam je izginil krasen obrazek, oči kot dve grlici, bradica fina, polt od mehkega žameta; – ali nisem božal ta krasni obrazek tam v skriti lopi –? C zs I 107
- 27 In potolčeni ste. Ali ste se sami ali pa vas je kdo drug? G 52
- 28 Ali pa bo kje ostala kaka dobra družina, kakor je bila Koštrčeva, ki se bo vselila v ta samotni dom? Kr podl 8

Vprašalnica ni zamenljiva z drugimi protivnimi vezniki, nadomestili bi jo lahko samo z drugimi vprašalnici, kakor so *kaj*, *mar* itd. Samostojno vprašalnico bi bilo lahko zamenjati tudi z *a* v funkciji vprašalnice (20: *Mamica, a se lahko sama slečem?*), nemogoče pa bi bilo zamenjati vprašalnico, kadar je vezana na druge veznike ali kadar je *ali* podvojen. Vprašalnica ima v teh primerih, to je v zvezi z drugimi vezniki ali v primeru podvojenega *ali*, protivni ali ločilni pomen veznika *ali*.

5.3 Veznik *ali* v pomenu ločilnega veznika

V tej funkciji veznik *ali* loči dva izraza ali stavka, od katerih navadno drugi pomeni drugo možnost (pri izrazih ali stavkih) ali pa verjetnejšo možnost od dveh. Seveda so pri naštevanju treh ali več predmetov ali dogajanj prav tako možne konstrukcije, v katerih je *ali* znak za zaključek naštevanja, toda te konstrukcije obravnavamo posebej.

Vezni *ali* loči dva stavka:

- 29 Tudi književna proizvodnja ni neznatna; književni trg

- je zmeraj pol domačih del in prevodov; pred kratkim so istočasno izhajala ali že izšla izbrana dela Krleže – Brn LZ 35
- 30 Toda kdor bo te zapiske razumno in pošteno bral, jim te volje po pričevanju ne bo mogel zamenjati z idejno nejasnostjo ali pa jo imeti za zakrito paniko in individualistično literaturo. Kb 8
- 31 Zadirčen skoraj ni znal biti, ali pa ga Koštrčeva s te strani nista poznala. Kr podl 29.
- 32 Padejo ti v oči v teh belih jesenskih dneh, da se nehote ozreš skozi pajčolan ali se obrneš za mimoidočim, in tedaj veš, da bije pod tistim črnim blagom srce za nekoga, ki ga ni več. FK 13/14
- 33 Prav, samo pazi, da se ne urežeš ali zbodeš v očke! Kov lr 141
- 34 Bilo je pusto, deževno, po dolinah so se vlačile lepljive sive megle, in če si pogledal skozi okno naše karavle ali obstal pri vratih, si videl pred seboj le rjave polizane senožeti – Kavčič čsnp 48
- 35 Danes je bilo prvič, da je smel ali pravzaprav moral operirati sam. Mih hv 108
- 36 Hotel sem jo prijeti za roko ali jo poljubiti na lice, toda nisem se ganil. C zs I 247
- 37 Pisateljsko najmočnejši je Pregelj takrat, kadar se ves preda čustveni sili trenutka, dogodka, kadar se poglobi v krajevni opis ali kadar opisuje drobne liristične prizore, ko ga ne moti lastna svetovno-nazorska miselnost. Ocvirk, LZ 35, 5
- 38 Torej je usoda sklenila, da naju pogoltnejo, še preden se prepričam, ali me je Mirko obiskal, ker me ljubi, ali zato, ker je bil v stiski. Bor 137

V primeru 35 je druga možnost bolj izrazita, poudarjena od prve (poudarja jo tudi adverb *pravzaprav*), v vseh ostalih primerih pa veže veznik *ali* dve možnosti ali dve varianti iste enunciacije.²⁶⁴ S tem funkcionira veznik *ali* kot tisti vezniki, ki vežejo dva člena primerjalne konstrukcije v podredju ali dva člena podobnih, navadno protivnih konstrukcij v priredju.

Podredni veznik je za *ali* lahko ponovljen ali ne: v primerih 30, 31, 32, 33 podredni veznik za *ali* ni ponovljen, ponovljen pa je v primerih 37 in 38. V primeru 38 je poleg veznika *ker* dodan še napovedovalec zveze.

²⁶⁴ Izraz uporabljam v smislu sporočila. Prim. o tem op. 211.

5.4 Nekatere konstrukcije veznika *ali* (v pomenu ločilnega veznika)^{*)}

V neposredni zvezi²⁶⁵ z navedenim pomenom veznika *ali* so še sledeče konstrukcije:

5.4.1 *Ali* je znak za zaključek konstrukcije

Z drugimi vezniki, ki opravljajo isto funkcijo, to je z vezniki *in, pa, ter, a* itd., ga zaradi specifičnega pomena²⁶⁶ v večini primerov ni mogoče zamenjati:

- 39 Toda otroka spet ne moreš pustiti samega med razvlečenim pohištvom. Lahko se kaj podre, pade nanj ali pa se razbije. Kov lr 149
- 40 – a poslovil se še vedno ni, segel ji je v roko in se nameril proti svojemu omizju, pa se je takoj spet vrnil ali pa se je vrnilo dekle k njemu. In sr 12

V prvem primeru je potencialnost izražena že z adverbom *lahko* in bi bila zaradi tega možna uporaba veznikov *in, pa, ter*. Vendar je uporaba veznika *ali* v tej zvezi točnejša: če bi zvezo zaključeval vezalni veznik, bi bilo mogoče razumeti, da si vsa tri dejanja zaporedno sledijo (*Lahko se kaj podre, pade nanj in se razbije.*), ne pa, da je mogoče to, ono ali tretje dejanje.

5.4.2 Veznik *ali* uvaja dva stavka zapovrstjo

Pri tem lahko prvi ali drugi veznik zamenjajo vezniki oziroma vezni adverbi s podobnim pomenom (npr. *bodisi* ipd.), lahko pa je v prvem delu veznik *ali* opuščen in ga zamenjuje konstrukcija z negacijo (prim. 42a):

- 41 – dokler bodisi ne obupa nad vsem, ali pa vsi skupaj ne pomro ... Kr podl 16
- 42 Ko se ženske poročijo, bodisi popolnoma izgubijo svojo prejšnjo lepoto in postanejo naglo celo grde, ali pa nasprotno šele po poroki postanejo lepe. Kr podl 31
- 42a Zlasti ni mogel ta razred razviti do kraja svoje nacionalne zavesti, ali pa jo je izživiljal v utopičnih političnih

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

²⁶⁵ Kljub nekoliko drugačni sintaktični funkciji je pomen isti kot v zgoraj navedenih vezajah.

²⁶⁶ Prim. op. 265. Veznik *ali* namreč ni sinonimen z vezalnimi vezniki, prav tako pa se po svoji semantiki tudi ne pokriva docela s protivinimi vezniki.

ideologijah, dočim je njegova politična praksa vselej razodevala jalovost in nemoč. Brnič LZ 35, 109

Ista konstrukcija lahko pomeni prvi del po pomenu koncesivne zaprte zveze²⁶⁷ (sinonimna z *najsi*, *čeprav*, *dasi*). Te zveze so redke in imajo določeno stilno funkcijo (primeri 43 in 44):

- 43 Merilo za svet je bil človek v svoji odvisnosti od Boga; ali je Boga vdano iskal, ga ljubil ali se mu je upiral, svet je nosil v sebi vidno božjo podobo. Koblar DS 33, 3
- 44 Toda mnogo znamenj kaže, da se bo odločevala usoda sveta končno samo na tehtnici človeške podobe: ali je po ideji božji ali po ideji narave, vse življenje se bo ločilo samo ob vprašanju tega idealizma ali naturalizma. Koblar DS 3

Zaprta zveza je seveda asindetična zaradi tega, ker ni veznega znaka za dopustnost. Če zamenjamo začetni *ali z najsi*, se pomen ne spremeni: *najsi je Boga vdano iskal, ga ljubil, ali se mu je upiral, svet je nosil v sebi vidno božjo podobo*. Seveda pa z vezniki *dasi*, *najsi*, *čeprav* prenesemo konstrukcijo iz asinetona v podredje.²⁶⁸

5.5 Veznik *ali* loči izraze

Pomen je isti kot pri stavkih, dva izraza sta dve možnosti – ali pa je drugi poudarjen in hierarhično v celotni konstrukciji postavljen kot zadnji (mesto poudarka²⁶⁹). Primeri:

- 45 – da je bila vsa hrvatska kritika razen nekaj redkih izjem samo mehanično ali eklektično prenašanje že zastarelih šol in sistemov iz Evrope – Brn LZ 35, 111
- 46 Končal se je kdo, ali kaj sličnega. G 40
- 47 Nemški demokratizem je državen, namreč že vnaprej natančno opredeljen. Zato je zanj iz življenjskega soka, iz trmoglavosti narodove duše, iz ideje poteptati stare bogove, nemoralno ali v najboljšem primeru blaznost. FK 17

²⁶⁷ Te zveze bi lahko uvrstili med zaprte priredne konstrukcije. Prim. o tem op. 238. Kljub temu je treba še omeniti asindetično vrednost veznika *ali* v navedenem pomenu.

²⁶⁸ Kot sledi iz poglavja o asinetonu. Prim. pogl. III (v slovenščini je treba poudariti, da se asindetične konstrukcije ne pokrivajo tudi s podrednimi konstrukcijami). Prim. drugače za češčino pri Kopečnem (1958).

²⁶⁹ Prim. o tem mesta, citirana v op. 210.

- 48 – toda tisto, česar ni mogla sama zagrešiti nad
nerojenim življenjem, je opravila zanjo usmiljena
ali neusmiljena narava. Mih hv 106
- 49 Zato mali ljudje po vaseh ali po tistih posameznih
kočah ob Muri ne bodo mogli nikdar razumeti, zakaj jih
oblast tako vneto in dosledno preganja. Kr podl 14
- 50 Celu akcij, ki so včasih zaradi Črtove zaletelosti pomenile manjši
ali večji poraz, ni grajal, ali jih ni grajal dovolj resno, ostro. In sr 35

Kakor pri stavkih tudi pri izrazih lahko veže veznik *ali* s prirednim veznikom (lahko tudi z veznim adverbom):

- 51 Med te vrtove in pasike se vsiljujejo gozdovi, ali pa vsaj
meje z jelšami, jagnedi, jeseni, hrasti. Kranjec isjr 5
- 52 Na nočni omarici je kopicila v stari skrinji židane naglavne
rute ali pa denar v skritem predalu. MM 147
- 53 O uspešnosti tega poučevanja je bilo močno dvoumiti,
bodisi zaradi neznanja inštruktorjev ali pa zaradi
preveč zabite glave učenke. Kajzer mdn34
- 54 Tja vodi dobra cesta, in od tam ali pa z nasipa je
vidna vas, ki je pol kilometra daleč ... Kr podl 11
- 55 Ko se ženska zave, da je lepa in celo, ko spozna,
da je najlepša ali vsaj zelo lepa ... Kr podl 33
- 56 Električni tok je večkrat prekinjen, včasih zaradi popravil v
transformatorju, ali pa tudi zaradi letalskega alarma. MM 185

Sem spadajo tudi primeri, kjer veže *ali* izraz (prislovno določilo časa v primeru 56a) s časovnim odvisnikom:²⁷⁰

- 56a Otrok se spominja, da je taista ženska govorila z materjo
pred mesecem dni, ali kdaj je bilo? Lokar pd 29

Pri naštevanju je *ali* pogosto zaključni znak:

- 57 V stanovanju v mestu, na dvorišču ali na stopnicah
otroške družbe ni bilo. Lokar pd 23
- 58 Kritika mora biti psihološka, dinamična, sveža, ne pa suho
razlagajoča, modrujoča ali moralizirajoča. Ocvirk LZ 35, 3

²⁷⁰ Vprašaj na koncu stavka je predvsem stilografsko sredstvo in zaznamuje asociacijo.

Veznik *ali* v obeh primerih zaključí zvezo, obenem pa izključí eno izmed možnosti kot realno (ne da bi povedal, katero). Brez veznika bi pričakovali še eno možnost in izrazitejši znak zaključka, kakor je sama zaključna intonacija.

V polisindetični zvezi je veznik *ali* večkrat ponovljen: takšna konstrukcija ima izrazito poudarjevalno (stilistično) vrednost:

- 59 In tako sem stal na trgu pred univerzo in sem si rekel, da je prav vseeno, ali grem domov ali v kavarno na Kongresni trg ali na kosilo v Ljudsko kuhinjo ali v atelje na tehniki ali na predavanje k doktorju Lovšinu, v somrak med skioptične slike. Kalan 145
- 60 – kaj naj si rečem: ali na srečo ali na žalost – Kalan 142
- 61 Avtorja smo doslej poznali kot nestrpnega nasprotnika krščanstva oziroma katolištva, zlasti odkar je z znano alternativo »ali kristjan ali umetnik« skušal – brezuspešno sicer – dokazati nezdružljivost umetnosti in kulture vobče z našim religioznim svetovnim naziranjem. Vodnik DS 33, 115
- 62 Ples je ali umetnost ali divjaštvo. IzC sp 111
- 63 On jo je nekaj časa začuden gledal, ves ožarjen, ali od sreče ali od sramu, potem so se mu oči napolnile s solzami in je šel ven. IzC sp 83
- 64 Mogoče je plesati na narodno himno, ali na melodijo slavčka, ali simfonijo, mogla bi tudi plesati kankan ali ciganske plese, toda kako naj pametno plešem polko? IzC sp 111

Osnovna značilnost te konstrukcije je, da je *ali* izražen prvič že pred prvim členom (člena sta dva ali več – prim. 59). S tem je poudarjena možnost tega prvega člena konstrukcije prav tako, kakor so z veznikom *ali* poudarjene ostale možnosti, ki prvi sledijo. Običajni *ali* med dvema izrazoma ne poudarja nobene od obeh možnosti ali pa poudarja zadnjo: učinkovanje veznika je razvidno iz pomena. Če poudarja, poudarja torej predvsem besedo, ki mu sledi.

Namesto *ali* je lahko na prvem mestu tudi kak drug vezni izraz s podobnim pomenom (*bodisi*) ipd.:

- 65 V resnici je vedno delal, bodisi zjutraj ali zvečer. Kajzer ndn 54
- 66 Pravtako je zgodovina slej ko prej ovrgla »rusko« ter sploh vsako nacionalno pravoslavje, bodisi z ateistično umerjenostjo posameznikov ali celih dob. Vodnik DS 33, 115

- 67 To razmerje pa velja seveda le načelno, dejansko moremo ugotoviti, da je v posameznikih ali v celih obdobjih bila bodisi ta ali ona ideja prvenstvena duhovna življenje oblikujoča sila – Vodnik DS 33, 118
- 68 Tisti ljudje hodijo mnogo po svetu, a to ne kakor Ivan Koren, ki se vsako jesen vrača, temveč gredo bodisi v Ameriko ali kamor koli, kjer lahko obogatijo. Kr podl 12
- 69 Marga se je predala beli opojnosti, nisva tičali več toliko skupaj, zdaj ona pri tebi ali jaz pri njej. GN 14

Pri vseh teh veznikih ostane pomen konstrukcije isti kakor pri osnovni konstrukciji *ali – ali –*.

Veznik *ali* veže izraze tudi v nekaterih sintagmah, kjer so se členi leksikalizirali v stalno frazo:

- 70 Sprevodniku se ni mudilo, dovolj je begal dvajset let po Siciliji, zdaj je lahko obral ali tudi ne tistih nekaj potnikov, ki so si zamislili na ta puščobni vlak, penzija mu ni mogla ubežati. Rb 10
- 71 Zato danes stranka nima človeka, kolikor toliko tehtnega v javnosti, ki bi ne sedel vsaj v enem upravnem svetu te ali one banke, v takšnih ali drugačnih komisijah ali v vodstvu tega ali onega podjetja. FK 242

Primeri 70 in 71 kažeta različne možnosti leksikalizacije: v primeru 71 gre za sintagmo, v kateri *ali* kot sestavni člen veže v celoto še dva druga člena,²⁷¹ primer 70 pa kaže leksikalizacijo veznikov *ali* in *tudi* skupaj z nikalnico. To leksikalizacijo razume pisatelj tako, da ne postavi vejice ali kako drugače ne nakaže eliptičnega stavka, ampak vklopi novi leksem v sklop enega stavka.

6 Veznik *toda*

Veznik *toda* stoji vedno v poziciji med stavki ali izrazi in ne more biti postpoiniran. Veznik je sinonimen z vezniki *a*, *ali* in nekaterimi drugimi, predvsem

²⁷¹ Podobni primeri so *ta ali oni* in *več ali manj*. Zanimivo je, da je zaporedje v teh sintagmah določeno: ne moremo na primer zamenjati v *oni ali ta* (v takem izjemnem primeru bi šlo za poudarjanje obeh členov in bi zveza pomenila nekaj drugega kakor *ta ali oni*), docela kliširana je tudi zveza *več ali manj* (v drugih jezikih je zaporedje obratno, prim. polj. *mniej więcej*).

protivnimi vezniki. *Toda* je izredno frekventen veznik in izpodriva druge protivne veznike. V vprašanjih funkcionira podobno kot veznik *a*: njegova funkcija je navezovalna, saj stoji pred vprašalnico kot prvi veznik. Nikakor pa ne more stati kot samostojna vprašalnica, ki bi bila v vsebinskih stavkih znak podrednega stavka, kakor je na primer *ali*.

Na prvem mestu navajamo veznik *toda* med stavki. Osnovni pomen veznika med stavki je protivnost. Zelo pogosto pa so stavki, ki jih uvaja *toda*, drugi del nekakšne zaprte priredne konstrukcije,²⁷² obvezno nadaljevanje opozicije, ki je v prvem delu poudarjena s protivnim adverbom *sicer* itd. (dejansko ali po katalizi).

6.1 Veznik *toda* je znak protivnega stavka

- 1 Hotela je zapreti radio, toda mama jo je ustavila, naju mrko pogledala in nato umaknila oči. GN 19
- 2 Odpadlo je avstro-ogrsko jerobstvo, zagrebški kapital se je slednjič postavil na lastne noge, toda izgubljen je bil zgodovinski trenotek, ko vodi progresivno meščanstvo vse razrede proti fevdalni realciji. Brn LZ 35, 110
- 3 Mehanizacija naravnih sil in razbijanje dosedanjih organizmov v človeku utegne imeti zelo dolgo pot do tistih meja, da človek zatre v sebi vsak spomin na sedanji svet, toda do tja – se zdi – je pot neskončna – Koblar DS 33, 4
- 4 Ne, v drevoredu pod platanami še ni hodil. Nekaj časa gre dalje, toda vrsta pisanih platan drži v nedogled. Lokar pd 28
- 5 »Vi mislite zaradi tistega advokata, ki si je pred dvajsetimi leti življenje vzel,« – »toda hotel in sobe in sploh vse je bilo potem prezidano.« Lokar pd 2
- 6 »Misliš, da sem res takšen?« je hotel odgovoriti izzivalno, toda glas mu je sredi besede klavrno počil in zaprosil jo je za brisačo, da si obriše noge. Kov lr 146
- 7 Tako se vede, kakor da ga ni to, kar se je zgodilo med nama, kdo ve kaj pretreslo, toda ni mi mar, naj govori, kar hoče, – zdaj – Mih hv 225

²⁷² Prim. op. 238.

- 8 Potem je nenadoma počilo, toda to ni bila italijanska artilerija, temveč jugoslovanska bojna ladja – Mih hv 260
- 9 Pretreseno, brez besede jo je objel, toda ne kot pred pričetkom novega življenja, temveč kot nekdo, ki se poslavlja. Mih hv 104
- 10 Ogoljufana sva bila država in jaz, toda država ni živo bitje in ne more občutiti grenkobe, ne more reči kot on: – Mih hv 23
- 11 Pograbil jo je za roke, toda iztrgala se mu je in odhitela na peron. Ing nnd 45
- 12 Bila je že pri vratih iz kovanega železa, ki so držala na senatorjev vrt, ko se je z nekakšno grozo zavedela, da je aktovko s spisi pozabila v slikarjevem ateljeju, preneumno, da se mora vrniti tja, toliko da jo je tako rekoč napodil, toda ni si znala pomagati drugače. Mih hv 184
- 13 Nad postajo se začenja gozd, toda med postajo in drevjem je široka poseka. MM 89
- 14 Zlagoma je šel po cesti, toda na koncu vasi se je znova zmedel. MM 129
- 15 Tiger je čez čas spet začel pogovor, toda Perun se je delal, kakor da ni slišal njegovih besed. In sr 25/28

Drugi stavek (ki ga uvaja *toda*), je v protivnem razmerju do prvega stavka. Zaradi tega lahko v navedenih stavkih zamenjamo *toda* z drugimi protivnimi vezniki. V zelo veliko primerih je nasprotno dejanje v časovnem zaporedju drugo dejanje in je ta časovna zaporednost izražena s časovnim adverbom v prvem ali drugem stavku (1, 4, 11), v primeru 4 je izražena opozicija med časom (v prvem stavku nekaj časa) in prostorom v drugem stavku (*vrsta platan drži v nedogled*). V drugih primerih je opozicija med možnim in realnim dejanjem: 6, 7. V teh in ostalih primerih, kjer gre še za druge oblike opozicije, je drugi stavek pogosto zanikan, v primeru, da je zanikan prvi stavek, pa je zanikan ali v podobni semantični opoziciji drugi stavek. (V navedenih primerih je zanikan drugi stavek v prim. 7, 8, 9, 10, 12, 15. V zadnjem primeru je zanikan preko primerjalno-vsebinskega odvisnika). Negacija dogajanja v prvem stavku (s samo semantiko, ne z nikalnico) je še v primerih 1, 2, 3, 5). V primeru 13 ni nobene vrste negacije, opozicija je zaradi ideje teksta, ki pripisuje »poseki« (toda med postajo in drevjem je široka poseka) posebno pomembnost in jo s protivno konstrukcijo posebej izdvoji iz teksta. Seveda pa bi bila gola dejstva (*da se nad postajo*

začenja gozd, da je med postajo in drevjem široka poseka) povedana lahko tudi z vezalnim veznikom ali z asindetonom. *Nad postajo se začenja gozd (in) med postajo in drevjem je široka poseka.* Toda s tem bi odpadla ideja, ki je v uporabljeni protivni konstrukciji, zato tu ne gre za stilno nianso dveh ali treh enakovrednih konstrukcij, ampak za pomensko različne zveze. Podobno je z zamenljivostjo veznika v drugih primerih: isti pomen ostane samo ob protivnih veznikih. Kot pogosto pri kategoriji je tudi v mnogih od navedenih primerov prvi del pomensko zaključena celota, drugi del pa je neke vrste pojasnjevanje. Izraziti primeri so 7, 8, 9. Ob teh primerih bi bilo mogoče postaviti idejo o odprtih konstrukcijah v priredju.²⁷⁴

6.2 Stavek, ki ga uvaja *toda*, je drugi stavek zaprte²⁷⁵ priredne konstrukcije

To se zgodi v naslednjih primerih:*)

6.2.1 V prvem stavku je izraz, ki stopnjuje protivnost, izražen s posebnim adverbom ali veznikom (*res, resda, sicer* itd.)

- 16 Res, nekajkrat sta jo sicer povabila, toda pri teti ji ni bilo slabo in upala je, da bo njej prepustila posestvo. Ing nnd 41
- 17 Mojster je še igral, toda otrok je bil truden. Lokar pd 40
- 18 Vse, kar povzame, sicer po svoje preobliči, toda v teh podoživetjih ni več tiste elementarne sile, ki naj učinkuje pristno in neposredno. Ocvirk LZ 35, 5
- 19 Sicer se res pogosto zgodi, da gleda meščanstvo fevdalno preteklost v projekciji modernega meščanskega nacionalizma; toda prav v tem primeru hrvatsko plemstvo že davno ni bilo več hrvatsko – Brn LZ 35, 110
- 20 Srečno ni bilo več; res, toda prazno ni moglo biti nikdar, kajti temu srcu je bilo naloženo vse več kot samo osebno gorje. Žup V 103
- 21 V globini vseh duš živi sicer zavest tiste smrti tam zdolaj, vsak

²⁷⁴ Prim. op. 253 in 238. Karcevski (1961) sicer priredja ne deli paralelno s podredjem, vendar smo poskušali njegovo skico razširiti (prim. Zaključek).

²⁷⁵ Prim. op. 238.

*) Besedilo smo preuredili v naslov in komentar (op. ur.).

- posameznik je čuti kakor drobno iglico v svojem srcu, toda smrt sama je nekaj, kar vpliva kakor na mrzlo, ostro jeklo. FK 12
- 22 Žal ni imela grofica nobene njegove slike, toda o njem je toliko govorila, da je bilo, kakor bi viselo najmanj deset njegovih fotografij po stenah – Mih hv 99
- 23 Sprva so ga napeto poslušali, toda napetost je popuščala od trenutka do trenutka – Bevk 42
- 24 Pomislil je, da ji je pravzaprav ime Elizabeta, toda mnogo raje sliši ljubkovalno ime. Kajzer mdn 25
- 25 Res je, da mi vedno vse pove in to na dolgo in široko, toda bil sem prepričan, da samo razvija svojo teorijo, sedaj pa ga dobim tu v razredu – Kajzer mdn 38
- 26 Seveda ne bi mogla z gotovostjo reči, ali so dobre ali slabe, toda nji so se zdele grozne, čeprav je bilo na njih nekaj, kar je vseeno privlačilo – Mh hv 134
- 27 Rahlo me je prijel za roko in se obrnil proti mestu. Še vedno ni bilo nikogar, toda sedaj najbrž ne bi opazila niti očeta, če bi se znašel nepričakovano poleg naju. GN 45
- 28 Posamezne krpe snega so se še belile v globelih tam daleč na planini, toda reka je tekla spokojno, brez ledenih plošč – GN 9

6.2.2 Protivnost v prvem stavku ni stopnjevana s posebnim izrazom, vendar lahko tak izraz vstavimo po katalizi

- 29 Tablica »Assistenza postsanatoriale« ni kazala na kakšno šolo, toda dijaki so zginili tja. Rb 25
- 30 Tudi moj prijatelj je nosil v sebi isto željo, toda v temi današnjih dni mu je dih predsmrtne groze zastrupil dušo. FK 247
- 31 Dali so mu najini imeni, toda ni naju več našel. Kb 14
- 32 Stražniku sva mimogrede rekla, naj odslovi vojaka. Stražnik je to storil, toda vojaka sta odšla le pred vrata in čakala dalje. Kb 12
- 33 Bolečino časa je treba najti in priznati – toda varuhov svetih ognjišč, ki jo vidijo, današnji vojščaki ne puste do besede, Koblar DS 35, 2
- 34 Tako je rekel tisto jutro, toda mesec pozneje ga

- je potegnilo v Haarlem, kamor je bilo iz njegove vasi samo pol ure s kolesom. Ing nnd 51
- 35 Bil je precej starejši od nje, toda imel je hišico s pedjo zemlje in službo cestarja. Ing nnd 41
- 36 »Ah, kaj to! rada bi še plesala, toda žal ne morem.« Kajzer mdn 20
- 37 »Vseeno je, kaj si človek misli,« pravi, »vseeno,« ponavlja veninven, »toda brez ljubezni ni moč živeti.« Lokar he 22
- 38 Resnično je, toda zate še ne. Jarc nm 297
- 39 Pogum si hoče vzbuditi z žvižganjem in petjem, toda nič ne pomaga, vse bolj se ga polašča strah. Pat 37

V vseh navedenih primerih mora prvemu stavku v zvezi nujno slediti stavek, ki ga uvaja *toda*: to pomeni, da prva konstrukcija ni zadostna in da zahteva dopolnilo v drugem stavku. Med obema stavkoma je odnos določene pomenske odvisnosti.²⁷⁶ Ta odnos odvisnosti je nakazan v skupini a) s pomočjo adverba v prvem stavku. Izrazi, ki ustvarjajo navedeno pomensko razmerje v prvem stavku, so bodisi vezni adverbi ali pravi adverbi ali adverbialni izrazi oziroma stavki: *sicer, seveda* (vezni adverbi), *še, res, žal, še vedno* (adverbi), *res je, da* (adverbialni stavek), v drugi skupini pa s pomenom obeh stavkov. Tudi v prvi skupini stavkov je pomensko nasprotje takšno, da bi prvemu stavku moral slediti protivni stavek, tudi če bi opustili v prvem stavku stopnjevalni adverb: 16 – *Nekajkrat sta jo povabila, toda pri teti ji ni bilo slabo* –. 18 – *Vse, kar povzame, po svoje preobliči, toda v teh podoživetjih ni več tiste elementarne* –. Izraze, kakor *sicer, res* in podobno lahko zamenjamo s *čeprav* in s tem spremenimo v mejno dopustno/protivno konstrukcijo.²⁷⁷ V takem primeru je nosilec zveze *čeprav* in je veznik *toda* odveč: 19 – *Čeprav se pogosto zgodi, da gleda meščanstvo fevdalno preteklost v projekciji modernega meščanskega nacionalizma, vendar prav v tem primeru hrvaško plemstvo že davno ni bilo več hrvaško*. Vezni adverb *sicer* je odpadel, veznik *toda* pa ni mogel biti zgolj opušččen, ker bi ne bilo med obema deloma stavka prave zveze, ampak je moral prevzeti njegovo funkcijo vezni adverb *vendar*. Ta spada v isto pomensko skupino kakor *toda*, a v konstrukcijah lahko funkcionira

²⁷⁶ Odnos pomenske odvisnosti ni isto kot sintaktično-gramatično razmerje podrednosti. Prim. o tem članek K. Hausenblasa (1958: 32–51).

²⁷⁷ Gl. op. 30.

nekoliko drugače, manj kot veznik in veliko več kot gibljivi vezni adverb. V primerih, ki so uvrščeni v b) vrsto, pa bi bili lahko po katalizi vstavljeni stopnjevalni izrazi (*sicer* in podobno), ne da bi se pomen spremenil: 29 – *Tablica* »Assistenza postsanatoriale« *sicer ni kazala na kakšno šolo, toda dijaki so zginili tja*. 30 – *Tudi moj prijatelj je seveda nosil v sebi isto željo, toda v temi današnjih dni mu je dih predsmrtno groze zastrupil dušo*. 35 – *Bil je sicer precej starejši od nje, toda imel je hišico* –. Seveda bi tudi te konstrukcije lahko spremenili v zgoraj omenjene mejne dopustno/protivne zveze, ne da bi spremenili pomen.

6.3 Veznik *toda* veže stavke tudi s tako imenovano zaključevalno funkcijo

V zvezi stavka uvaja veznik *toda* zadnjega, ki je v opoziciji do prejšnjih stavkov (neke vrste pojasnjevalno-stopnjevalna funkcija), lahko pa je tudi dopustno/protivni odnos kakor v zgoraj obravnavanih primerih:

- 40 Telo mu je bilo izmučeno, strahotno izčrpano, da bi se bil najrajši zgrudil in obležal, toda duh mu je bil bolešno buden. Bevk 31
- 41 »Nič hudega, če se ne bom,« je Marcel bolešno kljuboval dalje; pomenljivo je pogledal Tinco, toda ta je naglo povescila oči. Ing nnd 46
- 42 Marija je izginila v temi, bila je že daleč, toda še dolgo mu je polnilo uho neenako klopotanje njenih peta. Kov lr 158
- 43 Nekje na dnu oči se je fantu za hip zaiskrilo, okoli ust se je rahlo zganilo, toda prav resno je odvrnil: «– GN 26
- 44 Zgodbo in junaka je pisatelj prikazal v smešni luči, konec je zaostрил celo v neko skrajnost situacijskega humorja, toda to ni vse. Pat 36

Protivni pomen je z veznikom *toda* v teh primerih poudarjen: zadnji stavek posebej poudarja nasprotje do prejšnjega poteka dogajanj. V primeru 44 uvaja *toda* celo v stavek, ki napoveduje nadaljevanje razpravljanja v tekstu, vendar v obratni smeri. Z vazalnimi vezniki tega razmerja ne bi mogli izraziti. Od protivnih veznikov in veznih adverbov bi lahko v vseh primerih zamenjali veznik *toda* z veznikoma *a* in *ali*, v primeru 40, 42, 43, 44 bi lahko ob neznatni spremembi besednega reda uporabili tudi vezni adverb *vendar*,

le v primeru 41²⁷⁸ (narativno relativna konstrukcija, izražena s prirednimi sredstvi) bi bilo mogoče uporabiti postponirani *pa* (– *ta pa je naglo povabila oči*).

6.4 Vezniške skupine veznika *toda*^{*})

Veznik *toda* se ne veže v vezniške skupine z vsemi vezniki, zlasti ne z vezalnimi vezniki *in*, *pa*, *ter*. Pogostejše so povezave z *vendarle*, *tudi*, *saj* in podobno. Primeri povezave veznika *toda* s prirednimi vezniki in adverbji (sem uvrščamo tudi časovne adverbe, kakor so *zdaj* in podobno, ki opozarjajo na zaporedje dogajanj) so zelo redki:

- 45 Začel je s prozo, toda takratna pripovedna tehnika, docela tuja vsakršnemu lirizmu, vendarle ni mogla zatreti njegove prvinske nadarjenosti. Pat 33
- 46 Utihnilo je petje ptic, samo šumenje Mure je ostalo, toda zdaj se jima je zdelo nekaj tako vsakdanjega, da človeka ni moglo zadovoljiti. Kr podl 36
- 46a Spet bi moral Bohorič zanikati, toda zdaj bi bilo že kar preveč zanikanja – Jarc nm 280
- 46b »A tako?« je rekla. »Prav! Obljubila sem ti, da ti prvega kupim telovadne copate, toda zdaj se lahko pod nosom obrišeš zanje, nesramni mulec! Kov Ir 160
- 46c Svoje glavosti in upornosti ni trpel, toda zdaj mu je bilo vzelo vse moči. Bevk 49
- 47 Ob večerih so Korenovi sicer prihajali h Koštrčevim in njun prvotni strah ni bil upravičen, toda spet ni bilo vse tako kakor prejšnja leta. Kr podl 43
- 47a Ure in ure presedi ob prelistavanju katalogov. Nima knjig, toda Že imena sama so mu vsebina, ki ob nji doživlja čudovite lepote. Jarc nm 256
- 47b Ko je opazil Tanjo, mu je prvi trenutek korak zastal, toda potem se je naglo pognal k nji, ki je sedela tam kot odrevenela – Mih hv 255

²⁷⁸ Prim. op. 141. Kadar razvežemo relativni stavek v priredno konstrukcijo, opravlja deiktično funkcijo demonstrativ ta.

^{*}) Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

- 48 Svet sam je čudovit, toda preveč samote je tu in to samoto lahko prenaša lahko samo, kdor je živel – Kr podl 12
- 48a Bila je ena sama pot, tega se je dobro zavedal; toda vedno huje so ga obhajali strahovi – Bevk 30
- 49 Na tisto dekle se je včasih spomnil, toda le mimogrede in nerad. MM 68
- 49a Prijatelja kakopak, toda saj bi bila lahko moja mati, se je zadnje čase že nekajkrat mučno zgrozil. Mih hv 170
- 49b Spopad širokih človeških plasti se napoveduje – Toda ali se zares završi obračun v vsem duhovnem in materialnem svetu, ki izloči namišljene celote – ali se ta obračun neprestano vrši v podobi najhujših nasprotij med življenjskimi nazori posameznikov – Koblar DS 35, 2

Pogostejši kakor primeri zveze s prirednim veznikom ali zaimkom so primeri zveze s podrednim veznikom:

- 50 Ni se zgodilo prvič, da so prišli brez njega, toda takoj, ko jih je zagledala, je zaslutila, da nekaj ni v redu. Ing nnd 57
- 51 Puhnil je nekaj dimov, toda ko se je hotel dvigniti, ga je zgrabil tak kašelj, da se je moral spustiti nazaj na hlode. Ing nnd 27
- 52 Med premorom se je v stranski dvorani pogovarjala z neko znanko, nedaleč od dr. Lovrenčiča, ki je bil pristopil k svojemu šefu, toda šele potem, ko ga je ta milostno poklical k sebi. Mih hv 85
- 53 No, vojna je že, toda kar zadeva našo državo, nam Nemci in Italijani zagotavljajo nevtralnost – Mih hv 29
- 54 Morala se bom obrniti na strica Franja, toda če mu ne prinesem tistih dokumentov, ne bom ničesar več dobila. Mih hv 217
- 55 Če bi šel sam naprej, kar po vseh računih ne gre, lahko zagreši usodno napako, toda če bandita ne ulovi, je prav tako konec. Arih 36
- 56 Tilka nikoli ni mislil na žensko, toda ko pride njegovo petindvajseto leto, mu oče določi nevesto – Pat 36
- 57 Naskrivaj, »s tesnim srcem in zamišljenim obrazom« se vendarle odpravi na pot. Toda kolikor bolj pušča vas za sabo in kolikor bolj sam je, toliko laže diha. Pat 37

Veznik *toda* v vseh teh primerih veže podredno konstrukcijo, ki jo uvaja podredni veznik, z ostalo stavčno kompozicijo. Za veznikom *toda* uvaja namreč podredni veznik razen v primerih 52 in 57 celo podredno zaprto konstrukcijo (51 – *toda ko se je hotel dvigniti, ga je zgrabil tak kašelj* –, 53 – *toda kar zadeva našo državo, nam Nemci in Italijani zagotavljajo nevtralnost*, 54 – *toda če mu ne prinesem tistih dokumentov, ne bom ničesar več dobila* itd.) V primeru 57 ima *toda* navezovalno funkcijo in vključuje podredno konstrukcijo (zaprto konstrukcijo: *kolikor bolj – toliko lažje*) v tekst. V primeru 52 uvaja *toda* neke vrste elipso: povedek ni ponovljen, ker je isti kot v prejšnjem stavku, *toda* skupaj z adverbi veže naslednji odvisnik v stavčno zvezo: *toda šele potem, ko*.

6.5 Veznik *toda* v navezovalni funkciji

Primeri:

- 58 Naj bo, kakor že, nesem za vas, za vas, Hana. Toda on je živ! G 49
- 59 Da, odkod prav za prav vem? Toda vse mesto je na nogah! G 41
- 60 V tej veliki negotovosti vsega duhovnega in materialnega sveta terja vsako javno delo mnogo vestnejšega in natančnejšega obračunavanja kakor v dobah, ki so se same po sebi jasno izoblikovale in utrdile. Toda godi se nasprotno. Kobljar DS 35, 1
- 61 Opazil je, da leži učiteljev pogled na njem in deček si ni upal ganiti. Toda mojster je prestal in počival. Lokar pd 40
- 62 To obličje je bilo nepopisno razorano in otrok je v svojem srcu odskočil pod vtisom trpljenja, ki je bilo na njem zarisano. Toda oči so bile krotke, zdelo se mu je, da so prosile: – Lokar pd 15
- 63 Sedite in glejte me med pripovedovanjem v oči. Toda ves čas. Kov lr 139
- 64 »Lahko bi mu stopil na prste,« je pomislil Fajdiga, glasno pa je rekel: »Toda stanovanje vseeno ne boste dobili, pa čeprav imate še tisoč šest sto sedemintrideset takih ključev.« Kov lr 156
- 65 To je bil preizkus. Lahko bi vstala in šla, potem bi bila stvar težja. Toda Tanja je obsedela in ni rekla ničesar. Kajzer mdn 18
- 66 Prizor na božični večer je nekaj tako močnega, da ne boš mogel pozabiti nanj. Toda čutil boš šele, ko boš že mnogo poskusil. Jarc nm 257

- 67 Nekoč je videl v izložbi modro vezano knjigo z zlatim napisom: Maksim Gorki. Toda nekaj dni pozneje je bila že prodana. Jarc nm 256
- 68 Kaj ga končno brigajo vsi ti smešni lokalni funkcionarji! Gre po večini za dokaj omejene ljudi. Toda vse, kar začne s svojimi ljudmi, vendarle zavisi tudi od teh! Arih 23
- 69 Kakor je že doba miru izgubila zame pomen, tako ga nima tudi ta vihar, ki ji je sledil. Toda s teboj bi rad govoril o njej. FK 11
- 70 A Temnikar se je že spremenil. Še bolj se je zravnal. Toda z obraza sta izginila plemenitost in poveličanje. CK bal 6
- 71 Peter Majcen, ki je takoj stopil k mizi, je mimogrede blisknil po njem. Svojega pogleda se ni niti zavedal; to mu je bilo v krvi. Toda njegov opazovalni dar, ki je večkrat deloval samostojno in bliskovito, je medtem že opredelil kmetovo podobo: CK bal 1
- 72 Mati ni kaj verjela v njuno ponašanje, da bosta naredila nov štedilnik sama. Toda Berto je od nekod privlekel pod latnik kovaški meh – Rb 19

Stavek, ki ga uvaja *toda*, je v idejnem nasprotju s prejšnjo pripovedjo v tekstu. Če bi poskusili navezovalni *toda* opustiti na primer v 70, bi dobili naslednjo zvezo stavkov: *A Temnikar se je že spremenil. Še bolj se je zravnal. Z obraza sta izginila plemenitost in poveličanje.* – S takšno konstrukcijo bi bile spremembe zgolj naštete. Veznik *toda* pa pove več kakor samo spremembo. Sprememba, ki nastane na Temnikarju, je v nasprotju s Temnikarjevim prejšnjim stanjem, je novo stanje, in navezovalni *toda* to novo stanje poudarja. Z opustitvijo veznika odpade tudi ta dodatna misel, ki jo veznik izraža. Ker je v bližini že en navezovalni *a*, verjetno pa tudi zaradi manjše poudarne moči veznika *a*, bi v tem primeru lahko zamenjali veznik *toda* z veznikoma *ali* (konstrukcija ostane ista) in *vendar* (besedni red se spremeni: *Vendar sta z obraza izginila* –). Oba veznika bi izrazila približno isto idejo. Iz analize sledi, da je zlasti zaradi pomenske in stilne funkcije navezovalna funkcija veznika *toda* pomembna, saj je predvsem veznik nosilec posebnega pomenskega odtenka.

Podobno kot veznik *toda* med stavki, se tudi v navezovalni funkciji *toda* veže s prirednimi in podrednimi vezniki:

- 73 »Ne bi rajši pogledala prej k Trezi?« Toda tudi Rojničko je že potegnilo s ceste. Ing nnd 10
- 74 Iskal naju je po drugih stražnicah, v karabinjerski

vojašnici, po zaporih. Toda niti tistih dveh vojakov ni
mogel več ugotoviti, ki sta naju pripeljala. Kb 14

- 75 Naj nas ne plašijo bremena današnjih dni, kajti zato,
ker ste prvi, nosite največje breme. Toda še nekaj
časa in vaše vrste se bodo pomnožile. Kb 6

V vseh navedenih primerih se navezovalni *toda* veže z veznim adverbom v vezniški sklop, ki ima za pomen *toda* razširjen pomenski obseg. Tako je *toda* uporabljen nekako v dveh funkcijah: kot navezovalni veznik vključuje v tekst stavke, ki ga uvaja, obenem pa pomensko dopolnjuje veznik oziroma vezni adverb, s katerim tvori vezniško zvezo. Podobno funkcionira pri podrednih konstrukcijah, le da sta oba pomena veznikov (pomen veznika *toda* in pomen podrednega veznika) med seboj ločena:

- 76 – hodniki so bili stari. Toda ko sta stala z materjo v
mali kuhinji, je razločil, da je prihajal do njega vesel,
žuboreč hehet in smeh deklet, Lokar pd 13
- 77 Mlačnost je sovražil. Toda še medtem ko ji je to govoril, zroč
mračno v njeno povešeno glavo, se mu je zasmilila. Mih hv 168
- 78 Tudi Voltaver je bil zelen. Svinjarija je to vse
skupaj, ne pa vojskovanje. Toda če ne boš ti
njega, bo slej ko prej on tebe. Arih 41
- 79 Ni mogoče, ne verjame. Toda če bi ostal po
noči tu, bi zvedel vse. Lokar he 23
- 80 Toda še preden je utegnil Bohorič ves prepaden odgovoriti nekaj
povsem nepričakovanega, je Nataša vzkliknila: – Jarc nm 278
- 81 Toda naj je poskušal s takimi in podobnimi kliničnimi
pripombami še tako zmanjšati učinek mlade ženske ali dekleta
nase, mu je pogled spet in spet begal k nji. Mih hv 84
- 81a Toda bodi že, da bi bila ta novica Tatija vznemirila ali
pomirila ali da bi ga, kar je najverjetneje, sploh ne bila
zanimala – ona mu jo je prihranila Mih hv 150
- 82 Toda karkoli je pozabljala Marina, Tanja ni
smela pozabiti, da je vojna. Mih hv 252
(Neobičajna zveza, verjetno v jeziku enkratna: običajno bi bilo:
Toda kar je pozabljala Marina, Tanja ni
smela pozabiti: namreč da je vojna.)

- 83 Toda namesto da bi ga bila z užaljenim krikom zavrnila Ružena, je onstran vrat kriknilo samo Tanjino prepadeno srce. Mh hv 236
- 84 Toda toliko da je to izrekla, ji je postalo žal – Mih hv 202
- 85 Gotovo se bova srečavala. Toda zato, ker ne maram, da bi se vam kaj primerilo, se morava sprijazniti s tem, da – GN 43
- 86 Obrnili smo se proti Gospodarski zvezi, kakor da bi naju hotela odvesti v karabinjersko vojašnico. Toda ko naj bi cesto prečkali, sta se vojaka sunkovito obrnila – Kb 12

Tudi v teh primerih bi z opustitvijo veznika *toda* ne izrazili adekvatno ideje, katere nosilec je samo *toda*.²⁸⁰

Posebej navajamo še primere, ko navezuje *toda* v tekst samostojne vprašalne stavke (zvezo *toda* + vprašalnica):

- 87 Res, steza je vodila tudi v Lipe, kjer je bil županski urad, toda kdo bi hodil po napornem ovinku? Bevk 17
- 88 Toda, zakaj bi baš tako, zakaj ne bi jedla ... G 37
- 89 Ne, nič nisem rekla. Toda, kaj je? G 41
- 90 Toda, ali ni Ivan Cankar, čeprav z nasprotne strani, zagrešil iste napake, ki jo očitamo Jos. Vidmarju – Vodnik DS 33, 117
- 91 Toda zakaj bi bila ta punčka rada fantek? Kov lr 140/41
- 92 Toda ali je lastnik »Dike« molčal zato, ker so mu vrgli tisto miloščino, ali zato, ker – Mih hv 152
- 93 Toda zakaj me gleda tako, kakor da bi se hotel opravičevati, če je vse skupaj izmišljeno? Mih hv 149
- 94 Kelbl je skrbno obkolil hajnžo. Bandita mora dobiti. Toda kako pripraviti ljudi, posebno zdaj, ko je eden njih dobil svoje ob naletu na skedenj. Arih 35

V primerih 88 in 90 je navezovalni *toda* ločen od vprašalnice z vejico: s tem je poudarjen ugovor na prejšnje trditve v tekstu. Ta ugovor pojasnjuje in opravičuje vprašanje. Podoben samostojni navezovalni *toda* (podobna funkcija je še pri *ampak*) je še v primerih:

²⁸⁰ Ti primeri potrjujejo trditve, da je navezovalna funkcija relevantna zaradi svoje semantične vloge.

- 95 Toda premagal se je in s spremenjenim glasom, ki je bil na pol jok, na pol srd, rekel: »Toda, mama, samo za v nedeljo –« Kov lr 146
- 96 Da, razgalil se je bil – mar ne? – toda – misel se mu je ustavila – mar ni delal doslej vedno tako in samo tako? Lokar pd 27

Z drugimi adverbji se veže *toda* v konstantne fraze, ki predstavljajo nove lekseme: vsebina teh leksemov je navadno vsota vseh – pretežno protivnih pomenov posameznih besed (lahko daje protivni pomen samo *toda*), ki sestavljajo novi leksem.

- 97 Priznala sem si, da sem pričakovala kaj drugega, toda vseeno – prizadelo me ni. GN 27
- 98 Nekaj človek mora imeti, karkoli ... toda kar tako – ne, ne, nikdar ne pozabim. G 43

Seveda so ti novi leksemi ustvarjeni v konkretnem tekstu in tvorijo neke vrste vezno-adverbialno celoto, ki je vrinjena v tekst.

6.6 Veznik *toda* veže izraze

V takšnih zvezah je veznik *toda* izraz razmerij, ki že obstajajo med pomeni izrazov, ki jih *toda* veže, tako da *toda* pravzaprav nasprotje poudari. Lahko pa je *toda* edini izraz nasprotja.

- 100 Bila je visoka in vitka kot Regina, toda kostanjevih las in sinjih oči – Ing nnd 39
- 101 Tatiček jo je gledal prav tako molče, toda z ubijalskimi očmi – Mih hv 114
- 102 Ružena je govorila v tekoči, toda pomanjkljivi nemščini praškega in dunajskega predmestja – Mih hv 118
- 103 Gledala ga je bleda, toda z rdečimi pegami na visokih ličnicah – Mih hv 38
- 104 – na krhki bonheur du jour–, ki ji je rabil kot pisalna miza in je z ovalno, komaj dve pedi dolgo, toda z bogatimi vdoljavami okrašeno ploščo popolnoma zadostoval za njene potrebe – Mih hv 28
- 105 Izčrpana, kot po zelo hudem telesnem naporu, se je privlekla po stezi med drevjem do Robove hišice, hrepeneč nezavedno, toda z vsemi vlakni trepetajočega telesa po toplem zavetju. Mih hv 253

- 106 Siva je hladna, rabna, toda kot pečevje vsakdanja – Lokar pd 43
- 107 Iz nje se je dvignila Madona, telo še, toda rešena grude, hrepenenje jo nese v svobodni črti navzgor. IzC sp 21
- 108 To je vsa njegova proza. Skromna po obsegu, toda svojstvena in ne brez nekih posebnih umetniških vrednot, ki so določno kazale smer slovenske novelistike. Pat 31
- 109 Ti nazori so lahko na novo pridobljena pozitivna, toda še ne globlje doživeta spoznanja o življenju in ljudeh. Zih 81
- 110 Že ta splošna, toda precej jasna razvojna črta njegove proze kaže, da je bil Kersnik menda tisti tip človeka in ustvarjalca, ki v svojem hotenju kljub izrazitemu talentu ni imel vselej moči, ki bi ga vodila k uveljavljanju lastne idejne smeri. Pat 79

V navedenih primerih je ponekod poudarjena opozicija med predmetoma, na primer v 100, 101, v drugih primerih pa nekakšno dopustno (potencialno privzemajoče) – protivno razmerje. Ponekod je tudi tu razmerje posebej poudarjeno z adverbialno-veznim izrazom¹⁰⁷ (*telo še, toda rešena grude* –).

Poleg naštetih glavnih funkcij veznika *toda* omenjamo na koncu še primere, ko je veznik *toda* (po funkciji navadno uvaja v drugi člen zveze) v stavčni zvezi pred prvim členom (deloma navezovalna funkcija). Gre za konstrukcije tipa *toda ne, temveč*, značilne za večino protivnih veznikov:²⁸¹

- 111 Premolknil je in jo hladno, brezosebno pogledal, toda ne v oči, temveč v čelo – Mih hv 149
- 112 Toda prvič z intuicijo ni obdarjen samo umetnik, marveč sta z njo obdarjena tudi znanstvenik in filozof, v večji ali manjši meri pa je lastna vsakemu človeku. Zih 82

V navedenih primerih je *toda* veznik, ki navezuje v tekst konstrukcijo *ne – temveč*, obenem pa se spaja z nikalnico v vezniški izraz.

¹⁰⁷ Glej pogl. II/5, vključno z vsemi podpogl.

²⁸¹ Pozitivno-negativne konstrukcije priredja je mogoče vezati s tako imenovanimi primeri »pleonastične« rabe nikalnice, kot jih imenuje Stanko Škerl (1963: 102–107).

7 Veznik in vezni adverb *vendar*

Vendar spada med vezne adverbne.²⁸² Lahko je postavljen v sredo med dva stavka ali pa stoji za besedo, ki jo poudarja. V obeh primerih daje stavku pomen protivnosti. Tudi tu je tako kot pri drugih protivnih veznikih protivnost lahko dvojna: poleg navadnega protivnega odnosa v priredju²⁸³ je tudi tu mogoča tista, pri kateri lahko protivni veznik zamenjamo z mejnim *čepprav*; znak za to vrsto je protivno stopnjevalni adverb v prvem stavku (izražen ali vstavljen po katalizi).

7.1 Adverb *vendar* v navezovalni funkciji*)

Pri obravnavanju *vendar* bomo na prvem mestu analizirali primere z navezovalno funkcijo, nato pa primere z *vendar* v poziciji med stavki. Na drugem mestu bomo obravnavali *vendar* v postponirani poziciji.²⁸⁴

Veznik *vendar* je v navezovalni funkciji, uvaja v stavek kot prva beseda in ga s tem vključuje v tekst. To funkcijo imenujem adverbialno.²⁸⁵

Primeri:

- 1 Zgrabil jo je za roko. Bila je hladna in mrtva.
Vendar še ni verjel. Ing nnd 28
- 2 Kako strahotno se je zavzela! Vendar je opazil,
da ni bila čisto nepripravljena. Bevk 27
- 3 –, zato se njegovo življenje po materinem odhodu
na zunaj nič ni spremenilo. Vendar je bolnica še v
postelji leže noč in dan skrbela: – Bevk 27
- 4 – Opazil je komaj zaznavne trakove meglene svetlobe,
ki so skozi špranje med deskami v ravnih črtah sekali
temo okoli njega. Vendar je bila preslabotna, da bi jo
bilo opaziti tudi na nasprotni strani. Kavčič čšnp 35

²⁸² SS (1956: 260 in sl.) uvršča vezni adverb *vendar* med tako imenovane poudarne adverbne, pač zaradi ene – in verjetno ne najbolj frekventne – funkcije.

²⁸³ Kar smo imenovali odprta priredna zveza. Prim. Zaključek in op. 253.

*) Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

²⁸⁴ Da bi točneje prikazali distribucijo tega veznega adverbja.

²⁸⁵ Navezovalno funkcijo smo imenovali adverbialno zaradi tega, ker ne opravlja sintaktične funkcije in ne tvori nove kategorije kakor vezna sredstva, ki imajo tudi sicer vezno funkcijo. Prim. referat B. Pogorelec o uvrstitvi veznikov v sistem besednih kategorij na jugoslovanskem kongresu slavistov v Ljubljani 1961.

- 5 Čudni bomo, se mi zdi, če bomo še kdaj v miru živeli. Morali nas bodo razumeti. Vendar se temu ni mogoče izogniti. Kavčič čsnp 28
- 6 Če je silila vanj: »Kaj, no, kaj? Vendar bi povedal!« ni odgovoril, ni mogel povedati, bi ne znal, tudi če bi hotel. Lokar he 78
- 7 Ko prihaja, oči se mu bleščijo daleč po ulici, se ona umakne z okna. Vendar pošilja z dopustov razglednice. Lokar he 41
- 8 Polovico zemlje ima grofica, skopo polovico kmetije. Vendar je nima vsa vas. Kr isjr 7
- 9 S skromnimi pooblastili je bil opremljen bodoči direktor in s skromnim kovčkom iz nepravega usnja. Vendar s pravim optimizmom trgovskega potnika, ki ve, da mora uspeti. Kalan 139
- 10 Sprva oko nič ne razloči. Vendar, ko se ugleda, opazi nagle korenine, ki sečejo nizko nebo. Lokar he 40
- 11 Seveda tudi to obdobje zaradi svojih slovstvenih predstavnikov in zaradi popolne vklenjenosti v cerkvene namene še ni imelo in ni moglo imeti tvornega odnosa do leposlovne proze. Vendar se ji je ponekod nehote močno približalo. Pat 7
- 12 Vse te miselne in razpoloženske sestavine spominov so seveda ostale nekje na robu povesti. Vendar pričajo, da je bila Jenkova lirski narava toliko močna, da ni mogla vzdržati v neki docela vnanji, verjetno po tujih vzorih posneti fabulistiki, temveč je intenzivno težila k osebni izpovedi. Pat 35
- 13 Preden sem mogel očetu pojasniti, kaj mislim, se je pod njegovimi nogami nekaj zamajalo in s tem se je zamajal tudi on. Vendar umrl je šele čez dober teden. Bor 50
- 14 Lajanje se je približevalo, a čeprav se je, se še vedno ni bala. – Ampak, ali je Delacroix slikal take stvari? Boj med resničnim in samotnim pogumom in premočjo strahopetnosti, ki ima podobo poguma, ker nastopa v historičnih oblekah in v velikem številu. Vendar to lajanje. Bor 136

V primeru 1 in 13 bi se pomen zveze morda ne spremenil, če bi opustili navezovalni veznik. Iz pomena obeh stavkov se da razbrati pomensko razmerje, ki ga veznik natančneje izraža: 1 – *Zgrabil jo je za roko. Bila je hladna in mrtva. Še ni verjel.* – Če bi primerjali še več teksta, bi videli, da gre za reakcijo: mož ni mogel kljub dejstvu verjeti, da je žena poleg

njega mrtva. – 13 – *Pređen sem mogel očetu pojasniti, kaj mislim, se je pod njegovimi nogami nekaj zamajalo in s tem se je zamajal tudi on. Umrl je šele čez dober teden.* – Navezovalni veznik opravlja v obeh teh dveh primerih funkcijo poudarjanja nekega razmerja, ki je že s samim tekstom brez veznika razmeroma jasno povedano. V drugih primerih ima veznik *vendar* protivni pomen, največkrat pomen zveze *kljub temu*. Stavek, ki ga uvaja *vendar*, zato pove, da se dejanje odvija kljub dejanju, ki ga navaja stavek pred stavkom z *vendar*. Taki so primeri: 2, 3, 4, 5, 7, 11, 12. S tem specifičnim pomenom se *vendar* razlikuje od drugih protivnih veznikov in je manj izrazit pri drugih protivnih veznikih. Zamenjava *vendar* s *toda* bi zaradi tega ne imela tega dodatnega odtenka protivnosti, kot ga zasledimo pri vezniku *vendar*: za primer vzemimo prim. 3: –, *zato se njegovo življenje po materinem odhodu na zunaj nič ni spremenilo. Toda bolnica (bolnica pa, a bolnica itd.) je še v postelji leže noč in dan skrbela*–. Zamenjava z veznikom *toda*, ki je po pomenu in rabi vezniku in adverbu *vendar* še najbližji, bi ne mogla prikazati iste pomenske nianse, kot jo ima *vendar*. V stavkih, kjer protivna pomenska varianta (*kljub temu*) ni izrazita in gre za nevtralno protivnost, seveda lahko opravimo zamenjavo z drugimi protivnimi vezniki (prim. 6, 8, 9, 10, 14): 8 – *A je nima vsa vas.* – 9 – *A s pravim optimizmom trgovskega potnika, ki ve, da mora uspeti.* – itd. V primeru 14 opravlja veznik *vendar* funkcijo asociativnega navezovalnega veznika: *pisatelj govori o lajanju, nato meditira, da se po meditaciji vrne k lajanju*. Prehod navezuje *vendar*, lahko pa bi isto funkcijo opravljala tudi *toda* in *ali*, ne pa tudi drugi protivni vezniki. V primeru 6 gre za anaforični navezovalni *vendar*, zamenljiv z *mar* ali skupino *pa le* (*Mar bi povedal! – Pa bi le povedal!*).

Vendar v navezovalni funkciji se veže z nekaterimi drugimi vezniki v vezniške zveze. Pri tem je veznik *vendar* zdaj v poziciji pred veznikom, zdaj v poziciji za njim. Navajamo obe vrsti zvez:

- 15 Častljivo in vsega spoštovanja vredno je, kar je storil za nas Trubar. In *vendar*: ako bi Trubarja ne bilo, bi bil njegovo nalogo opravil kdo drug. Žup V 97
- 16 Malo da nisem pozabil na Mary: 4711, škorenjčki, astrahan. In *vendar*: ko se vrnem iz vratarske lože, je Mary še zmerom tam. Kalan 151
- 17 Je moška in zaskrbljena kakor Eva, ko je Adam spet odšel na lov, čeprav se mu je komaj zacelila rana –. A *vendar* bi rad videl, da bi bila za spoznanje podobna Vidi, si je rekel. Pahor 175

- 18 (Ona se je nasmehnila. »Jaz, skrivnostna!« je vzkliknila in se veselo namrdnila.) Pa je vendarle nenavadna ta jesen, je pomislil. Pahor 174
- 19 Saj razumem njeno plahost, stara plahost je to, skrita v kosteh, sklepih, kakor kronični revmatizem, je pomislil. A vendar ni mogel premakniti misli od tistih opreznih korakov – Pahor 143
- 20 Brundanje prometa pod oknom je prevpila sirena: ... »In vendar bi jaz na naravni plati tisto možnost izključeval, gospod profesor. – Rb 288
- 21 – Še uro časa je imela. Prav v nobeno pomoč ni bila bolničarki, kadar je ta dajala očetu injekcijo. Toda vendarle je morala vselej biti zraven: – Rb 299
- 22 Kandor kakor da zdaj ni mogel od starke. – »Pa žveplenke imate?« Starka je pokimala, nekakšna ihta je bila v tem, s prepričanjem je pokazala novo škatlo žveplenk. »Pa vendar bi jo utegnili zgubiti.« Rb 309
- 23 Ko je njegovo ime že znano po svetu, prihajajo naročila v tolikšnem številu, da mora Tominc včasih izvršiti portret v enem dnevu. Pa vendar ti portreti niso kvalitetno slabši, drže niso šablonske, ampak vedno izbrane, tako da so zanimive in polne individualne karakteristike. Mes 45
- 24 Vendar pa nikakor ni brez lastnega, urejenega literarnega nazora, brez osebnih spoznanj, ki se bodo odražala v teh zapiskih na čimbolj objektivni in prepričljivi način. Ocvirk LZ 35, 3
- 25 Vendar tudi kmetje niso živeli bogato. Kr isjr 8
- 26 V samem sebi je tudi samozavesten, toda občutljiv ponosnež, ki bi storil vse, da si ohrani čast ter ugled. Vendar tudi to ni zadnja plast njegovega značaja. Pat 70
- 27 – sklenil, da jo bo pustil v ohromelosti, ne da bi ji pomagal. Vendar že isti hip, ko je to sklenil, si je premislil. Bor 76
- 28 – Slonji par ima v življenju največ 6 mladičev, medtem ko izleže trakulja do milijardo in več jajčec. Vendar pa je celo za slona naračunal Darwin, da bi imel v 750 letih 19 milijonov potomcev. Človeška glista v življenju zneso 64 milijonov jajčec; ko bi se vsa razvila, bi nastalih 32 milijonov samic zneslo 2048 bilijonov jajčec za vsakega človeka na svetu skoraj milijon. Vendar pa bi

bilo napak, ko bi v prenaslejenosti videli vzrok boja za obstanek, ko bi v boju za obstanek videli zgolj konkurenco med osebki. Konkurenca je sicer pomemben činitelj v razvoju, nikakor pa ne edini, ne odločilen. Darwinova napaka je bila v tem, da je videl v konkurenci glavni faktor evolucije. Vzemimo primer: trakulja zleže do milijardo jajčec in več. Med temi jajčeci pa samo eno da odraslo trakuljo, vsa ostala propadejo – ena še kot jajčeca, druga kot razne oblike ličink; vlada torej okruten boj za obstanek. Vendar pa ta boj ni konkurenca. – itd. Deb 99

Zvezo veznika *vendar* na drugem mestu smo deloma obravnavali pri veznikih, ki so v zvezi na prvem mestu: razen v primerih *in vendar* (15, 16, 20) ter v primeru *vendar tudi* (25, 26) in *vendar že* (27) gre v vseh primerih za zvezo protivnih veznikov, ki se med seboj v pomenu poudarjajo (nekako podvajo protivnost). Ta protivnost prevlada tudi v primerih, ko se *vendar* bodisi kot adverb ali kot veznik veže v navezovalni funkciji z vazalnimi vezniki in veznimi izrazi s podobnim pomenom (*in, tudi*).

V primeru 15 bi na primer lahko brez spremembe pomena opustili veznik *in*, ne mogli pa bi opustiti veznika *vendar*, ker bi bila brez *vendar* stavčna zveza nesmiselna: *Častitljivo in vsega spoštovanja vredno je, kar je storil za nas Trubar. In: ako bi Trubarja ne bilo, bi bil njegovo delo opravil kdo drug.* Pač pa bi bil pomen isti v primeru: – *Vendar: ako bi Trubarja ne bilo, bi bil njegovo delo opravil kdo drug.* – *Vendar* v tej funkciji bi bilo mogoče nadomestiti z drugimi protivnimi vezniki, z *ali* ali s *toda*. Iz podobnih analiz je mogoče zaključiti, da je zveza *vendar* z drugimi vezniki varianta podobnih zvez z ostalimi protivnimi vezniki. Vsiljuje se tudi zaključek, da je pomenska funkcija veznika *vendar* intenzivnejša v primerih, ko je *vendar* na drugem mestu v zvezi in nima neposredne konstrukcijske naloge navezovanja stavkov (ker opravi to funkcijo že prvi veznik). Kadar je na prvem mestu (prim. 28 ipd.), opravlja seveda tudi funkcijo navezovanja in je zaradi tega po intenziteti rahlo šibkejši od *pa vendar*. V primeru 28 kažemo primer navezovalnega *vendar pa* v tekstu na razmeroma kratkem prostoru (v citiranem tekstu je *vendar pa* eden izmed najbolj frekventnih navezovalnih protivnih veznikov). Zamenljivost s *toda* je v tej funkciji razmeroma splošna, v primerih 15 do 23 pa zamenjamo s *toda* prvi veznik (razen v 21: *toda vendarle*), *vendar pa* ostane nezamenjan.

7.2 Protivni veznik *vendar* med stavki

Največ teh primerov vsebuje v prvem delu zveze dejansko ali hipotetično²⁸⁷ adverb *sicer* ali kaj sličnega: v drugem delu je *vendar*. Te konstrukcije uvrščamo med priredne zaprte²⁸⁷ konstrukcije:

a) adverb *sicer* (in podobno) je izražen:

- 29 »Kaj ti mar!« ga je zavrnila *sicer* z rezkim glasom, *vendar* komolca ni izmaknila. Ing nnd 12
- 30 Ne trdi *sicer*, da nismo člani naroda, *vendar*le pa nam odreka kulturno in duhovno udejstvovanje v njem. Vod DS 33, 116
- 31 Res, da si prerokuje tak konec vsako jesen, *vendar* vsa znamenja kažejo preveč jasno, da pomladi ne bo več videla. Kr podl 15
- 32 »To je že res, *vendar* bi kaj lahko dobila očeta, ki bi jo preganjal. Kr podl 30
- 33 Ta pohvala, da je namreč videl mnogo žensk in da se skuša razumeti na njih lepoto, je Ano *sicer* nekoliko pogrela, *vendar* je požrla nejevoljo in rekla: – Kr podl 31
- 34 Imela si tudi ti prav lepe oči, *vendar* take najdeš pri mnogih ženskah. Kr podl 31
- 35 Ljudje so *sicer* ostali prijazni, kakor so bili nekoč, *vendar* se je marsikaj spremenilo – Kr podl 39
- 36 – in zaklical z glasom, ki je bil *sicer* hrupen, *vendar* je izdajal njegov notranji nemir ... In sr 13
- 37 Res da so tudi v vsaki pravi prozni umetnini najgloblja doživljajska ter idejna izhodišča izrazito osebna, *vendar* njih izpoved ni več tako neposredna. Pat 5
- 38 Toda kljub tem in takšnim pojavom, ki jih moramo upoštevati kot dragocene poganjke izraznih ali slogovnih sestavin umetne proze, slovenska književnost *vendar*le ves ta čas še ni izhajala iz takih idejnih ter socialnih osnov, ki bi sploh omogočale nastanek posvetne literarne umetnosti – Pat 8
- 39 Družbenokritična ost je bila v njegovi poeziji resda

²⁸⁷ Prim. op. 238.

²⁸⁷ Prim. op. 238.

- ostra in neutajljiva, vendarle je v pesnikovem delu prevladovalo obeležje osebne ljubezenske lirike. Pat 10
- 40 V prvem samostojnejšem Jurčičevem delu pa zasledimo še neko posebnost, ki v njegovi prozi sicer še ni tako vztrajna kot prvi dve, vendar se bolj ali manj izrazito pojavlja v skoroda vseh njegovih vaških povestih. Pat 62
- 41 Povest je nastala komaj pičlo leto po Spominih na deda, vendar predstavlja že eno izmed boljših pisateljevih del – Pat 65
- 42 Okoli mene pa so se ljudje vrteli, kričali in pili, še vedno razigrani, čeprav je bila že pozna noč, vendar med njimi ni bilo nikogar, ki bi bil bolj srečen od mene – Bor 89

b) adverb (*sicer* in podobno) dopolnimo lahko po katalizi, ker ga vsebuje pomen zveze:

- 43 Pa, zanj sem bila vsaj zadnja leta največja dragocenost njegovega življenja, vendar nisem izpolnila nobenega njegovih pričakovanj – Mih hv 13
- 44 Včasih je prebiral prozo, vendar je bil prepričan, da zmore pisati prozo skoraj vsakdo – Kajzer mdn 55
- 45 Gospod Martin je stopal tiho, spoštljivo, po prstih, vendar so mu koraki glasno, grozeče odmevali pod obokom. Bevk 19
- 46 Po škripanju je sodil, da je več ljudi posedlo po starem vozu; vendar je bil s svojimi mislimi tako daleč, da ni mogel dojeti, kaj vse se je zgodilo. Kavčič čsnp 10
- 47 Vse doslej je bilo v njegovem življenju tako preprosto; ne vedno prijetno. Ni bil vedno zadovoljen z njim, s svojim življenjem, vendar živel ga je. Arih 37/38
- 48 Da, ženo je v bolezni zgubil. Ne ve nič natančnega, vendar ni to, kar bi moralo biti. Lokar he 81
- 49 V hiši imamo za vsak primer dober bunker, vendar opravljamo ponoči dežurno službo. Kb 17
- 50 Jurčičevi liki so plastični, vendar še niso značajsko izraziti. Pat 61
- 51 Bil je lep dan, vendar v lepoti tega dne je bilo nekaj posebnega. V njem je bila smrt. – Bor 7
- 52 Resno me je pogledala, kakor da ima že dolgo z menoj

- podobne skrbi, in se spustila na kloč, vendar ne zraven mene, čeprav je bilo tam še dosti prostora. Bor 88
- 53 Nekoliko preprostejše so razmere pri čebelah in mravljah, vendar gre tudi tam za delitev funkcij med osebkovi in za ustrezno preoblikovanje osebkov. Deb 144
- 54 Na rodni Kranj je Fidelisa spominjala veduta gorenjske metropole –. Delo je precej samouško, vendar je več kot le topografsko zanimivo, kajti nad Savo je naslikana bitka med Napoleonovimi in cesarskimi vojaki. Mes 133
- 55 Na videz govori tako, kakor da živi od samih podatkov, vendar vemo vsi, ki ga poslušamo, da je v prizvoku te stroge akademčnosti vselej nekaj ironije. Kalan 147
- 56 Nato sem se začela smejeti na ves glas, kar je Johanu očitno ugajalo, vendar se sam ni smejal. Kr isjr 16
- 57 Vedri je bil med prvimi, vendar sem počakala še nekaj minut, preden sem se približala vhodu v predavalnico. GN 27
- 58 Lipče je bil videti silno miren, brezbrizen fant, a nekaj let starejši od Cirila, vendar ga ta – to sedaj občuti – ni še prav videl. Lokar pd 20

Vezenik *vendar* bi lahko v teh primerih zamenjali z dopustno-protivnim veznikom *čeprav*: npr. 29 – »*Kaj ti mar!*« *ga je zavrnila sicer z rezkim glasom, čeprav komolca ni izmahnila.* – 50 – *Jurčičevi liki so plastični, čeprav še niso značajsko izraziti.* – V primerih pod a) gre za zaprte konstrukcije, ki imajo v prvem delu navadno vezni adverb *sicer* ali kak drug soroden adverb ali adverbialni izraz: prav zaradi prisotnosti tega adverba mora biti konstrukcija zaključena z drugim delom, ki ga uvaja *vendar*. Sorodni adverbni so *resda*,²⁸⁸ *še vedno* (brez nadaljevanja uporaba stopnjevanega časovnega adverba *še vedno* ne bi bila upravičena), *komaj* (+ čas. determinacija adverba: *pičlo leto*): adverb brez nadaljevanja v drugem stavku (pojasnila) ne bi bil iz teksta upravičen; namesto *komaj* bi lahko bilo tudi *je nastal sicer že pičlo leto po Spominih na deda*. Prav tako je sorodna adverbialna zveza *že res* v primeru 32 in stavek, ki vsebuje *tudi ti*: *Imela si tudi ti lepe oči*–. Dopustno protivno konstrukcijo bi v primerih 29 do 42 lahko nakazali tudi s *čeprav* v prvem

²⁸⁸ Gre za prislovno sintagmo *res da* – pomenska razlika seveda je. Prim. SP 1962: 747.

delu, potem bi bil v drugem delu *vendar* nepotreben, npr.: 37 – *Čeprav so tudi v vsaki pravi prozni umetnini najgloblja doživljajska ter idejna izhodišča izrazito osebna, njih izpoved ni več tako neposredna*. Seveda ta zamenjava ni mogoča v primerih, ko je stavek z *vendar* del podredne konstrukcije (prim. 36, 40) ali pa je stavek s *čeprav* uporabljen za drugo enunciacijo. V primeru 38 je *vendarle* v postponirani poziciji, ki je značilna predvsem za proste stavke, primer navajamo na tem mestu, ker gre za stilno varianto rabe *vendarle* med stavki. Veznik *vendarle* navajamo zaradi identičnih funkcij skupaj z *vendar*, seveda je za partikulo *le* pomensko okrepljen. V primeru 38 bi lahko – z rahlo pomensko razliko (zveza *slovenska književnost* bi ne bila poudarjena) – uporabili *vendarle* na prvem mestu: *Toda kljub tem in takšnim pojavom (celotna zveza predstavlja doslej še neobravnvano adverbialno zvezo), ki jih moramo upoštevati kot dragocene poganjke izraznih ali slogovnih sestavin umetne proze, vendarle slovenska književnost ves ta čas še ni izhajala* –. Druga skupina primerov vsebuje stavke, kjer v prvem delu adverb *sicer* ni izražen in se navidez zdi, kot da je stavek v prvem delu zaključen. Šele iz teksta vidimo, da potrebuje prvi stavek pojasnila, ki je po navadi uvedeno z veznikom *vendar*, in da je razmerje med obema stavkoma dopustno protivno kljub odsotnosti adverba *sicer* in podobno v prvem stavku. Adverb *sicer* lahko vstavimo v prvi stavek: 50 – *Jurčičevi liki so sicer plastični, vendar še niso značajske izraziti*. – Razen tega lahko zamenjamo – brez nevarnosti za pomen konstrukcije – veznik *vendar* v drugem stavku s *čeprav* v prvem stavku: razmerje v konstrukciji bo pri tem ostalo nespremenjeno: *Čeprav so Jurčičevi liki plastični, še niso značajske izraziti. Z veznikom čeprav lahko zamenjamo tudi sam vendar: Jurčičevi liki so plastični, čeprav še niso značajske izraziti*. Vse to kaže, da je tudi v drugi seriji primerov razmerje med obema stavkoma, med katerima je *vendar*, dopustno protivno.

Tretjo skupino zvez, ki jih postavlja *vendar*, tvorijo stavki, med katerimi je razmerje protivno, in zato lahko zamenjamo *vendar* s protivnimi vezniki, ne pa s *čeprav*:

- 59 Prisljano so se nasmihali. Črnc, ki ga še ni videla, se je naravnost režal, vendar njegov smeh ni razodeval veselja. Ing nnd 57
- 60 ... Oči so se ji bleščale v čudni svetlobi, roke, ki so ji počivale na mizi, so narahlo drhtele, vendar takšnega vprašanja ni nihče pričakoval. Ing nnd 47
- 61 Mirko je popil žganje, položil kozarček nazaj na mizo, vendar manj trdo, kot je to delal po navadi. Bor 53

- 62 Resno me je pogledala, kakor da ima že dolgo z menoj podobne skrbi, in se spustila na klop, vendar ne zraven mene, čeprav je bilo tam še dosti prostora. Bor 88

V teh primerih je razmerje med stavki drugačno kot v zgoraj naštetih skupinah stavkov. Tudi tu tvori *vendar* konstrukcijo vložnega stavka, toda stavek, ki ga *vendar* uvaja, ni po svojem pomenu nujen, ampak je le pojasnilo tistega, kar se dogaja v prejšnjih stavkih, in sicer protivno pojasnilo. V primeru 61 sploh ne gre za ves stavek, marveč za adverbialno konstrukcijo, ki je dodatno pojasnilo povedku prejšnjega stavka: *Mirko je – položil kozarček nazaj na mizo – manj trdo, kot je to delal po navadi* (če bi opustili *vendar*, bi ostal prosto razširjeni stavek). Podobna elipsa povedka je tudi v primeru 62: *in se spustila na klop – ne zraven mene –*. V primeru 60 ima *vendar* poleg svoje pomenske funkcije in običajne vezniške funkcije še funkcijo zaključevalca zloženega stavka. V vseh teh primerih je protivni veznik pomensko relevanten.

7.3 Veznik *vendar* veže izraze

Veznik *vendar* veže izraze v nove strukturne celote (sintagme), nad njimi pa je razmerje opozicije bodisi na isti pomenski ravnini (protivnost) ali na različnih ravninah (stopnjevanje):

- 63 Prišla sta do pritlične, vendar zaradi izredno visoke strehe kar mogočne gostilne. Ing nnd 10
- 64 Žena je pozorneje pogledala malo, drobno ženico in visokega, širokoplečatega, vendar precej upornega, sivolasega in sivobrkatega moža. Ing nnd 7
- 65 Hana ... se smehljuje približa oknu, vendar tako, da je s ceste ni moči videti ... G 27
- 66 Priznali so ji samo zadnje štiri takte: tisti bleščeči zaključek, ki ga lahko vsak po svoje igra, a piacere, kakor pravijo v stroki, vendar z zmagovitim Des v zadnjem taktu. Kalan 139/140
- 67 – in tako sta se nekaj časa opazovala, kakor bi imela drug o drugem precej pripomniti, vendar več dobrega kot slabega. Mih hv 140
- 68 Pomlad, vendar ne več tako lepa kakor njega dni v Zabukovju. Mih hv 17

- 69 Kritikov estetski nazori so v Popotovanju izraziti in jasni, vendarle spričo mnogo obsežnejšega snovnega programa na prvi videz neznatni, tako da so jih sodobniki nekako prezrli. Pat 20
- 70 Tako izza njegove šegavosti neprestano preži kritična resnica, ki je noče potajiti, temveč z njo pogumno klofuta izobraženo, vendar njemu nedoraslo dvorno gospodo. Pat 23
- 71 Spomin brez spomina, a vendarle spomin. Bor 8
- 72 – Biti sam, biti sam, vendar brez samega sebe. Bor 31

Primer 65 lahko uvrstimo med primere 60 in 61: *Vendar* poudarja adverb, ki v dodatku pojasnjuje povedek. Adverbialni izrazi so med seboj ločeni ali poudarjeni še v primerih 66 in 72. V drugih primerih loči *vendar* atributivne izraze. Opozicija je v primeru 65, 67 (in pojasnilo hkrati: *iz besede pripomniti o kom bi pričakovali negativne pripombe*), 68 (tudi pojasnilo), 70 in 71. V primerih 65, 66, 67, 71 in 72 ne moremo nadomestiti veznika *vendar* s *čprav*, ker bi z zamenjavo spremenili pomen: v drugih primerih je to mogoče, pr. 68: *Pomlad, čprav (= vendar) ne več tako lepa kakor njega dni v Zabukovju*. V primerih, kjer zamenjava s *čprav* ni mogoča, zamenjamo lahko *vendar* s *toda*.

Vendar stoji pred vprašalnico v neke vrste navezovalni funkciji in tvori z njo enoten vprašalni izraz.

Kadar je *vendar* na začetku vprašalnega stavka, je v običajni navezovalni funkciji. Primeri (*vendar* + vprašalnica):

- 73 »Z besedo na dan, ven mora,« pravi Može, da, vendar kaj mora ven in na dan? Lokar he 22
- 74 Nisem več vedel, kdaj sem si zadnjič očistil čevlje, da pa si svojih misli nisem, to sem vedel. Vendar, kaj naj pravzaprav počnem s temi mislimi, tudi če jih očistim blata, ki se jih še drži? Bor 96
- 75 Zanimalo me je, ali spi. Po njegovem dihanju bi sklepal, da spi. Čutil sem, da tudi on nekaj razmišlja: Vendar kaj? Bor 14
- 76 – Torej je usoda sklenila, da naju pogoltnejo, še preden se prepričam, ali me je Mirko obiskal, ker me ljubi, ali zato, ker je bil v stiski. Vendar zakaj je iskal zatočišče ravno pri naju dveh in ne kje drugje? Bor 137

7.4 *Vendar* v funkciji veznega adverba

Značilno za *vendar* v funkciji veznega adverba je njegova stava med besedami v stavku: navadno namreč ne stoji v sredi med stavki, ampak za to ali ono besedo v stavku, in jo posebej poudarja s tem, da ji dodaja protivni pomen. Takšna stava veznika *vendar* je najbolj pogosta v prostih stavkih, ki jih vezni adverb *vendar* s svojo prisotnostjo globlje povezuje v tekst. Primeri:

- 77 »Sam ne vem, kaj bi se zgodilo. Jaz vendar nisem za take stvari. Jaz spadam v pisarno, v kakšen štab!« Kavčič čsnp 27
- 78 »Nehaj že vendar, bo že prišel njegov čas,« ga je zavrnila mati, ki je bila na svojega sina zelo ponosna. Jarc nm 284
- 79 »Kaj ti je vendar, Tone?« Ali vprašal je le, da bi prikrikl svojo razburjenost. Jarc nm 291
- 80 »Bohorič, povej mi, zakaj se mi pravzaprav umikaš. Zadnjič, ko sem te srečal z Zorcem, te menda vendar nisem tako prestrašil?« Jarc nm 303
- 81 »Stari ste in dovolj razsodni, da naju vendar ne mislite s tem ključem prevariti?« Kov lr 156
- 82 »Kje je vendar moje pletenje?« se je obrnila. Kov lp 145
- 83 Pa kaj vendar je počela mati z menoj? G 24
- 84 Bom pa vendar smel iti gledat požar! G 61
- 85 »Lepa je ta,« je menil Poznik, »saj ste kakor bežali z Bleda. Kaj pa se je zgodilo, povejte vendar!« Pr 10, 215
- 86 – Kje pa! to je vendar igračkanje. Zato resni ljudje umetnikov ne jemljejo resno. In tudi pametne žene jih imajo za bedake.« CK bal 3
- 87 »Veš«, ji je slednjič dejal nepričakovano strogo,« mislim, da bi bilo zate vendarle najbolje, če bi več ne prihajala k nam.« Mih hv 168
- 88 Trdinova psihologija razodeva dokajšnjo sposobnost opazovanja. Pri vsem tem pa je vendarle neutajljiva neka slabost, ki je pisatelj ovirala, da ni lahko ustvarjal večjih del: Pat 54
- 89 Bolelo ga je, ko so krogle zadevale ob njegove odrgnjene robove, a si je vseeno prizadeval, da ne bi dajal od

sebe preveč nesrečnih glasov. Med enim in drugim udarcem pa je bil vendarle nemiren – Bor 143

- 90 V onih srečnih tednih, ki jih je Jurij preživel v sončni naravi in v družbi umetnikov, so nastale poleg genrov krajine, polne realističnega smisla, ki pa vendar segajo preko gole obnove realnosti – Mes 126

V navedenih primerih gre za več pomenov adverbja *vendar*: v prvi vrsti pomeni protivni vezni adverb v 77, 88, 89, 90. V vprašalnih stavkih je to poudarjanje vprašalnice ali kake druge besede: tako npr. v 78 pomeni *vendar* poudarjanje adverbja *že*: stavek pomeni *Nehaj že enkrat (nehaj že!)*, v 82 »Kje neki je moje pletenje (morda vendar nekoliko stopnjuje pomen *vendar*)«, v 83 gre za kombinirano vprašanje z navezovalnim *pa*, v primerih 84 do 87 gre za poudarjanje besed, ki stoje za *vendar* ali pred njim: v prim. 84 poudarja *vendar* besedo *bom smel*, stoji pa med obema morfemoma preteklega časa glagola *smeti*: *bom in smel*. V primerih 86 in 87 stoji *vendar* pred besedo, ki jo poudarja, in zdi se, da je v povednem stavku to tudi navadna stava poudarjevalnega adverbja *vendar*, pri velelniku v primeru 86 pa je stava obrnjena, v tem primeru *vendar* stopnjuje imperativnost velelnika (izraža neke vrste željo ob imperativu: *naj že povedo!*). Najbrž bi lahko uvrstili med te primere adverbialne rabe veznika *vendar* tudi primere, ko se *vendar* veže z nekaterimi drugimi vezniki in adverbi v stalne vezniške fraze:

- 91 V nestrpnost, ki jo je bil zbudil v njem telegram, se je vendar nekoliko oglasalo veselje lepe poti in spominov – Pr 10, 212
- 92 No, potem pa vsak po svoji metodi – Saj gre vendar tudi za dela z njihove lastne izvirnosti! CK bal 4
- 93 Morda pa vendar dozorita kdaj drug drugemu – Pr 10, 330

Posebna adverbialna funkcija *vendar* pa je še v drugem delu zložene podredne (navadno zaprte) zveze: *vendar* kot adverb poudarja ta ali oni stavčni člen, odvisno od pomena, lahko pa stoji tudi med obema stavkoma, ne da bi opravljaj dejansko vezniško funkcijo:

- 94 V zgodovini zagrebškega meščanstva je imel Zagreb zmeraj vodilen pomen. Čeprav je bil značaj tega mesta v preteklosti po večini nemški, je razvoj domačega meščanstva vendarle vezan do najnovejših domala izključno na Zagreb – Brn LZ 35, 106
- 95 Dasi na primer nikakor ne moremo odrekati zagrebškemu

- gledališču nekakšne artistske kvalitete, je njegova umetniška višina vendarle nižja, kakor bi lahko bila – Brn LZ 35, 112
- 96 Dasi segajo Pregljevi pretežno malopomembni pisateljski začetki še v prva leta našega stoletja, vendar je dozorel do svojega osebnega izraza komaj v minulem desetletju – Ocvirk LZ 35, 4
- 97 Dasi je spis oprt na letnice, literarno zgodovinske ugotovitve in tudi na Jenkove pesmi, vendar je njegov duševni obraz prav tako nasilno izkrivil in izmaličil, kakor – Ocvirk LZ 35, 5
- 98 Otrok se iger, ki ga vodijo k lastnemu obličju – kakor jih ljubi – boji. Dasi ga vodijo v pokrajino lastnega reda in prostosti, vendar ve, da mu tuj obraz iz tujega zunanjega sveta tega reda in take prostosti ne daje in ne privošči. Lokar pd 50
- 99 Tako je osnovna označba kulturnega življenja v sodobnem Zagrebu velikanska razrvanost. Naj je tudi umetniška produkcija dokaj živahna, leži vendar vsa njena teža le na krogih, ki so na umetnosti bolj ali manj neposredno zainteresirani – Brn LZ 35, 111/112
- 100 In čeprav mu je Beograd že pred nekaj desetletji iztrgal vodstvo političnega življenja na Balkanu, je Zagreb danes vendar bolj ko kdaj prej povezan z velikim svetom, je v tem smislu naše prvo evropsko mesto. Brn LZ 35, 104
- 101 – čeprav v takem delu avtor ni mogel in ne nameraval izraziti sebe samega, vendarle naletimo na nekatera znamenja, ki že kažejo stremljenje iz objektivne epike v subjektivno lirsko smer. Pat 34
- 102 Čeprav je Kersnik dogajanja med glavnima junakoma omenjenih dveh del skušal motivirati tudi z nekaterimi njunimi značajskimi črtami, nam deli tako v svoji celoti kot v mnogih podrobnostih vendarle jasno kažete, da mu je šlo v prvi vrsti za zgodbo samo, ne pa za pogled v ljudi. Pat 81

Vsi ti primeri kažejo, da je *vendar* člen dopustno protivne konstrukcije, ki jo v prvem delu uvaja *čeprav*: *vendar* v drugem delu te zveze protivnost samo poudarja. Značilno za to funkcijo veznika adverb *vendar* je, da ga lahko po tekstu poljubno razvrščamo.

8 Skupina veznikov z istim pomenom: *ampak, temveč, marveč, pač pa*

Skupino obravnavamo v enem poglavju kljub temu, da je treba pojem isti pomen razumeti zapleteno, to se pravi, da gre za izraze ne z istim, ampak s podobnim pomenom.²⁸⁹ Navedene veznike uporabljajo nekateri avtorji po izbiri (kot različna stilna sredstva), drugi pa si ta ali oni veznik izberejo za oznako konstrukcij, ki jih bomo spodaj obravnavali, in ga stalno uporabljajo. Opaziti je upadanje rabe veznika *marveč*.

Veznike nameravamo skupaj obravnavati po konstrukcijah, ki jih tvorijo. Posebnosti vsakega posameznega veznika bomo obravnavali sproti.

Za vse navedene veznike je značilen osnovni pomen protivnega veznika: v vseh teh primerih so navedeni vezniki zamenljivi s protivnimi vezniki *toda, vendar* in drugimi. Pri zamenjavi ostane morda samo v nekaterih primerih rahel odtenek v stopnjevanju odnosa: vendar vedno prevlada protivni odnos. Pokazali bomo to z nekaterimi primeri: na prvem mestu obravnavamo stavke, na drugem mestu izraze:

- 1 Na Vaneta se je sprva komaj ozrl, temveč je začel takoj dajati navodila Marini. Mih hv 139
- 2 Menda še živi, ampak tole že davno ni več Žvanovo ... Ing nnd 11
- 3 »Seveda jih je bilo,« je dopustila, »ampak hudega je bilo več. Ing nnd 20
- 4 Samo Polona z Rokom in Tea z Jančkom sta ostali v Kamniku, da pripazita na stvari. Lepa družina, ampak brez matere. Ing. nnd 36
- 5 »Obljubil, ampak ga nisem dal,« je rekel z naslodo in jo prezirljivo gledal. Kov lr 147
- 6 Vedno so pravili, da ga ima zelo v strahu, ampak da se je mož tako zapustil – ! G 14
- 7 Hana: ... Odpotovati nameravam. Tereza: Oprostite, Hana, ampak – ! G 59
- 8 Geometrova služba je naporna, ampak lepa. Pregelj 10, 78
- 9 »Molči,« je vzkliknila, »kaj med, ampak to, da sem sanjala o mlinarju. Pr 10, 161

²⁸⁹ Dve besedi nimata nikoli docela istega, ampak samo podoben pomen (iz teorije sinonimike).

- 10 Da, smilila se mu je, ampak iz drugačnih razlogov, kakor je nemara mislila. Mih hv 125
- 11 »In on ... on?« »Saj me še opazil ni. Tak mrak je bil.« »Kaj to ... ampak on ... Kako sta šla z gospo?« Jarc na 298
- 12 »Ješ, kakor da nimaš zob. Si jih tudi ti vsejal za svobodo? Johan pa je imel zobe. Čez in čez črne, ampak take, da bi jih bil medved vesel. – Bor 177

Primer 1 spada v to skupino samo zaradi tega, ker je med obema stavkoma stopnjevalni odnos in sta stavka pozitivna, kar je značilno za večino navedenih primerov. Zanikani stavek v primeru 2 ne zanika prejšnje trditve, ampak pomeni novo enunciacijo, ki pojasnjuje prvi stavek. Veznik *temveč* v tem primeru lahko zamenjamo samo z vezniki *ampak* ali *pač pa*. V primeru 8 gre za navadno opozicijo in bi bil na mestu kateri koli drug protivni veznik: *Geometrova služba je naporna, toda lepa*. V ostalih primerih gre za stopnjevanje ali pojasnjevanje, ki je z vezniki iz te skupine nekoliko intenzivnejše, kakor bi bilo z ostalimi protivnimi vezniki. Primer kaže sicer zelo eliptično rabo veznika *ampak*.

Najpogosteje pa so uporabljeni navedeni vezniki za poudarjanje opozicije med stavki, od katerih je ali prvi ali drugi stavek zanikan (veznik uvaja vedno drugega). Primeri:

- 13 Ko se Afra vrne v svojo sobo, ne napravi luči, temveč ... molče leže. G 44
- 14 Tanja bi se ji bila najraje izvila, pa si seveda ni upala, temveč je vdano mižala, medtem ko si jo je Ružena željno ogledovala – Mih hv 120
- 15 Franc ni nadaljeval, temveč se je vprašanju izognil z naročilom, naj ne pozabi ob vrnitvi na tobak – Arih 21
- 16 Like je pisatelj zajel is resničnega življenja. Seveda jih ni podal v fotografski resničnosti, temveč je njihove lastnosti svobodno preuredil in okrepil tako, da so nastali izraziti tipi – Pat 53
- 17 Skratka, Trdinov odnos do življenja ni enostranski, temveč zapleten in človeško širok. Pat 54
- 18 V pravi epski tok značajev ni znal razviti, temveč je po navadi le poročal o njih. Pat 54

- 19 » ... Med ljudstvom in inteligenco ne sme biti prepada, temveč mora peljati most z ene strani na drugo.« Vid 115 (cit. iz
- 20 Tudi čas ni zaporedje dogodkov, ampak trajanje, ki ga ne kaže drobiti na obdobja. NS IX 2, 142
- 21 Osebe v njegovih povestih ne žive nikakega realnega življenja, ampak so iztrgane iz časa in nasilno pomaknjene v neko abstraktno poduhovljenost. Ocvirk LZ 35, 4
- 22 Kajti kakor ekonomsko in duhovno nedorasla sredina ne more producirati popolne kulture, tako ta okrnjena kultura ne more postati pomembnejša postavka v njenem življenju, ampak mora biti zaprta sama vase – Brn LZ 35, 111
- 23 »Mislite, da se boste vselili k Jurharjevim, v drugo nadstropje?« »Ne mislimo, ampak se bomo!« Kov lr 154
- 24 V nočeh brez sna sem se izpraševal, ali sem pripravljen stopiti pred puške in jim zreti v cevi? Večkrat ni bilo odgovora, pač pa me je zmrazilo ob misli, da bo treba zapustiti ljubljeno življenje in ljubljene ljudi. Koz izp 41
- 25 Da, prevzela so me, toda zmeraj nekako po bliskovito in nasilno. Čutil sem, da nimam časa niti možnosti, zblížati se z njimi, pač pa sem se moral pokoriti slepo in brez volje. FK 45
- 26 Silvo ni umaknil obraza, marveč jo je le naježeno in sovražno pogledal s svojimi drobnimi, mišjimi očmi. Kov lr 143
- 27 Otrok se ni zmenil zanjo, marveč je z obema ročicama držal uhlje velikih škarij – Kov lr 140
- 28 Podrobno je razlagal svoji vnukinji, da tisto niso vojaki, marveč nizozemski in belgijski policisti in cariniki – Ing nnd 20

Kot navadno v takšnih skupinah, so ti primeri podobni samo po konstrukciji: to pomeni, da je v prvem stavku nikalnica oziroma negativen pomen stavka, drugi stavek, ki ga uvaja *marveč*, pa pomeni opozicijo tega stavka. V nekaterih primerih je pomenska opozicija tako močna, da bi lahko veznik izpustili: (13–16, 18, 19, 21, 22, 26, 27). V primerih 17, 20 in 28 (primeri *ampak*, *temveč* in *marveč*) lahko vidimo relevantno²⁹⁰ veznikov: veznikov v teh primerih namreč ni mogoče zamenjati z *in* ali s protivnimi

²⁹⁰ V teh primerih sprejemamo trditvev (Tesnière), da gre za okrajšane stavke, in ne za vezavo izrazov.

vezniki: zamenljivi so samo med seboj – opozicija med izrazi (povedki), ki jih ti vezniki vežejo, je s tem izraziteje povedana. V primeru 24 in 25 lahko *pač pa* zamenjamo s protivnimi vezniki ali s postponiranim *pa*, najbolj ustrežajoča pa je zamenjava z isto semantično skupino veznikov. Tudi v teh dveh primerih ni mogoče veznika opustiti. Dokazi: primer 14 – *Tanja bi se ji bila najraje izvila, pa si seveda ni upala, vdano je mižala, medtem ko* – (in je *vdano mižala*). Z zamenjavo veznika (ali z opustitvijo veznika se seveda spremeni konstrukcija. Podobno primer 15 – *Franc ni nadaljeval, vprašanju se je izognil z naročilom* (*in se je vprašanju izognil* –). Nemogoče pa je opustiti veznik v primerih 24 in 25 (*pač pa*): *Čutil sem, da nimam časa niti možnosti, zbližati se z njimi, moral sem se pokoriti slepo in brez volje – ali Večkrat ni bilo odgovora, zmrzilo me je ob misli, da* –. Brez veznika *pač pa* ali kakega drugega protivnega veznika (ki pa stopnjevalno-poudarjevalnega odnosa med stavkoma ne bi nakazal tako kot veznik *pač pa*) v teh primerih zveza ni razumljiva, torej je veznik v teh primerih pomensko relevanten. Za vse konstrukcije tega tipa je značilno, da je dejanje drugega stavka antiteza – in to poudarjena antiteza – prvega stavka. Vezniki *temveč* in drugi lahko uvajajo samo stavke, ki izražajo to poudarjeno antitezo.²⁹¹

Posebej značilni za to skupino primerov so stavki, kjer je prvi del stopnjevana negacija treh stavkov, zadnjega od njih zaključuje *niti* (ali sinonimni *in ne*), drugi del pa uvaja veznik obravnavane skupine, ki opravlja s tem funkcijo zaključevalca priredne konstrukcije. Pomen, ki ga ima veznik v takih zvezah, je seveda pomen stopnjevanja: stopnjevanje, ki se začne s stopnjevanjem nikalnice, doseže svoj vrh z zaključnim stopnjevalno-protivnim veznikom:

- 29 In človeku se zjasni, da ni bilo na tem kraju in v tem mestu to ljudstvo z ognjem in smrtjo okronano samo leta Gospodovega 1573. in ne zgolj v osebi nesrečnega puntarja iz Donje Stubice, ampak da se to krvniško kronanje dogaja tod že nekaj stoletij – Brn LZ 35, 115
- 30 Zaradi svoje dvolične ekonomske vloge se to meščanstvo nikoli ni moglo idejno izkristalizirati, ni nikoli nastopilo proti fevdalizmu, sploh ni dalo hrvatskemu narodu meščanske revolucije, ampak je mehanično prevzelo vse historično fevdalne tradicije – Brn LZ 35, 109

²⁹¹ Lahko bi sprejeli naslednji razloček: ostali protivni vezniki so pomensko neoznačeni, skupina *temveč* in ostali pa so pomensko označeni.

- 31 Bolečina današnjega časa je popoln prelom sveta; ta prelom ni od včeraj in niti ne samo izza svetovne vojne, ampak sega nazaj v neposredno preteklost, iz katere sami živimo. Koblar DS 33, 2
- 32 (pri izrazih) Ni nasprotje v oblikah življenja, ne v dejanjih, niti morda v novih mislih, ampak je nasprotje iz nespravljalivosti. Koblar DS 33, 2
- 33 (pri izrazih) Če pojmuje kulturo v njenem pravem obsegu, torej ne v ozko umetnostnem ali celo samo literarnem, pač pa kot borbena dejavnost duha, –, potem bi mogel to naše slovenstvo opredeliti – FK 228
- 34 (pri izrazih) Naslednji literarni zapiski niso niti novost niti posebnost, pač pa morda najprikladnejša oblika, kjer se dajo pomembnejša dela ali znanstvene razprave idejno celotneje pregledati in oceniti. Ocvirk LZ 35, 3

V primeru 29 je vsa konstrukcija v okviru podrednega zloženega stavka, ki ga označuje *da*, primeri 32, 33, 34 prikazujejo zvezo izrazov; v vseh teh primerih pa gre za stopnjevanje posebne vrste: stavki, ki jih uvajata veznika *ampak* ali *pač pa*, namreč ne pomenijo linearnega stopnjevanja vsebine prejšnjega stavka, ampak antitetično stopnjevanje, ki mora biti povedano z veznikom: če bi veznik opustili, bi stopnjevanje ne bilo izraženo.

Stopnjevanje pomenijo tudi druge konstrukcije, kjer je še mnogo bolj kot v zvezah z nikalnico veznik te vrste sredstvo poudarjanja. Tudi v teh konstrukcijah je veznik obravnavane skupine v drugem stavku, v prvem pa je navadno poudarjena nikalnica. Nikalnico poudarjajo razni adverbji: *več*, *samo*, *zgolj*, *sicer*, in podobno. Prav tako je lahko poudarjen tudi veznik drugega stavka, najpogosteje z veznim adverbom *tudi*: primere bomo obravnavali ločeno po stavkih in po izrazih:

temveč

- 35 Ona morda res ni poslana, temveč je prišla sama od sebe. Lokar he 32
- 36 V Lausanni jo je prvič v življenju občel občutek, da se matere ne samo boji, temveč tudi sramuje. Mih hv 117
- 37 Na trgu je vsak dan več proizvodov, tudi takšnih, ki niso samo koristni, temveč tudi lepi za oko – CK bal 8
- 38 – vsak igralec, ki mu je dodeljena ostvaritev kake Cankarjeve osebe, si je v svesti, da se ne ukvarja samo s tehnično

- odrskimi in zgolj umetniškimi vprašanji in skrbmi, temveč da lušči neko skrito in skrivnostno jedro – Žup V 111/112
- 39 – in zdrznil se je, ne zaradi njenega vprašanja, temveč zato, ker ga je bila tikala – Mih hv 29
- 40 Teh ni bilo v Ružinem življenju veliko, ne zato, ker bi jih bilo težko dobiti, temveč zato, ker to nikakor ni bilo vredno truda. Mih hv 158
- 41 Še pred kratkim je bila prepričana, da se mu mora žrtvovati za slovo, zdaj pa ni več čustvovala tako, kot da je izpolnila neko dolžnost, temveč kot da jo je prelomila – Mih hv 195
- 42 – je rekla s tihim karajočim glasom, ki v resnici ni izražal nevolje, temveč je zvenela v njem neka struna skoraj materinske nežnosti. Mih hv 7
- 43 Zanimivo je, da pokaže to slabost preprostega človeka s humorjem, v katerem ni prave jeze, temveč le smeh – Pat 52
- 44 Izginil je tako nenadoma, da se je Marija nejeverno ogledovala v mesečini, ker ni mogla verjeti v človeka, temveč je mislila le še na prikazen. Koz 23
- 45 Drugi tip Trdinove folklorne proze predstavljajo dela, v katerih zgodba ne raste več iz enega samega, bolj ali manj zaključenega motiva, temveč začne pisatelj nanizati k le-temu še druge motive – Pat 47
- 46 Folklorni interes pri Jurčiču tudi kasneje nikoli ni docela popustil, temveč je v njegovo pripovedništvo pogosto vnašal svoje sestavine. – Pat 59

ampak

- 47 Znak preloma v generacijah kot najbolj vidni znak preloma sveta leži v nesoglasju, ki ni samo navadno nasprotje med mladino in odraslimi, –, ampak je napetost, ki se ne da pojasniti. Koblar DS 33, 2
- 48 Vnovič prihaja v ljudi spoznanje, da človek ni sam v sebi, da ne živi samo, da trpi, se plodi, si osvaja svet in umira, ampak tudi stremi. Koblar DS 33, 4
- 49 Eden značilnih zagrebških paradoksov pa se skriva v dejstvu, da

- kulturno življenje vzlic vsem negativnim okoliščinam nikakor ni
 borno, ampak je kvantitativno celo zelo živahno. Brn LZ 35, 113
- 50 Ni ga le telesno zvezal s tipiko kraja in zemlje, kar nekam po
 Taineu ... – kar tvori nekak liristični osnovni akord vsega
 »poema« – ampak ga je celo atavistično »duhovno« ...
 preusodno priklenil na rod, kri in podnebje. Ocvirk LZ 35, 7
- 51 Pregelj ni osebnosti Simona Jenka le razklal s svojevoljnim
 orisom njegovega duševnega sveta ... –, ampak ga je tudi telesno
 izmaličil z nestvarnim opisom njegove osebe. Ocvirk LZ 35, 7
- 52 Zato bo iz bodočega življenja izginil pojem organizmov, ker jih
 bodo nadomestili mehanizmi, v njem ne bodo imeli več prostora
 etični zakoni, naslonjeni na pojme večnosti in absolutnosti,
 ampak bo narava sama iskala svobodnih oblik. Koblar DS 33, 3
- 53 Ves ta sanjsko razkošni svet pred njim in v njem se je zgostil v eno
 samo bitje, v deklici, ki zdaj ni bila več domišljava gospodična
 iz malega mesta, ampak edino živa resničnost. Jarc nm 292
- 54 Usoda ljudi ni bila več roznata in niso se več smehljali v
 večni pomladi svojim ljubezenskim boginjam, ampak so
 se pečali z vsakdanjimi deli – ter skrbeli zase Mes 19
- 55 – strastno iskanje človeške usode, vroče sodoživljanje vseh
 človeških tegob, razširjanje umetnikovega sveta, to so glavne
 oblike francoskega romantičnega slikarstva, ki ne operira
 več z alegorijami in mitologijami, ampak s svojo močno
 imaginacijo preliva stare in nove teme v sodobne slike. Mes 22
- 56 »Ostal bom pred njo in ne bom spregovoril niti besedice,«
 se vznemirja, »ne samo to, ampak prav takrat, ko bo
 stopila predme, se bom docela zmedel« – Jarc nm 240
- 57 človek ne uganja umetnosti, znanstva in se ne postavlja v
 javnost samo zato, da bi bolje šival, ampak dela vse zato,
 ker je življenje skrivnosten dar – Koblar DS 33, 4
- 58 Iz te razbite pripovedne snovi, ki je še močno osebno
 poantirana in »duhovno« simbolizirana, nikakor ne more
 zrasti pred nami plastična slika Simona Jenka, ampak kvečjemu
 neki shematični lik brez duše in telesa. Ocvirk LZ 35, 6

marveč

- 59 To pa ne morda edino zato, ker je bil Kamin po svoji

- postavi majhen in grbast – prava nakaza, marveč ker je iz njegovih drobnih, sivih oči sikala neka prav posebno hudobna lokavost – Jarc nm 262
- 60 Slavica namreč ni obiskala Veronike iz lastne volje, marveč ker jo je prosila Helena. Pr 10, 288
- 61 Ni bilo strašno samo to, kar se je zgodilo z njenim očetom, marveč tudi to, kako je mati pripovedovala o njegovem koncu: – Ing nnd 39
- 62 Reke se ne odtekajo več samovoljno, marveč v odmerjenih množinah struje po obzidanih kanalih, s katerimi je prepredel vso deželo in si ustvaril lahko pot s severa na jug. Koz² 346

Navedene konstrukcije bi bilo mogoče imenovati zaprte priredne konstrukcije.²⁹² Seveda je razmerje med stavki drugačno kakor pri podredju: značilno je namreč, da lahko prvi stavek zaključimo in da je na videz ta stavek tudi po pomenu samostojen. Zaprta konstrukcija je določena predvsem s pomonom teksta:²⁹³ npr. 35 – *Ona morda res ni poslana*. ali 43 – *Zanimivo je, da pokaže to slabost preprostega človeka s humorjem, v katerem ni prave jeze*. ali 46 – *Folklorni interes pri Jurčiču tudi kasneje nikoli ni docela popustil*. Če sedaj primerjamo primera 43 in 46 v tekstu, ugotovimo, da v takšni zaprti konstrukciji pravzaprav ne more biti samostojen drugi stavek, t.j. stavek, ki ga uvaja *marveč*.²⁹⁴ Po razporedu stavkov je tako zaprta konstrukcija v priredju drugačna od one v podredju,²⁹⁵ primer 43 – *Satira kljub izrazito slovenskemu okolju zadeva tiste vrste človeško slabost, ki jo lahko najdemo v vsakem času in prostoru. Zanimivo pa je, da pokaže to slabost preprostega človeka s humorjem, v katerem ni prave jeze, temveč le smeh, medtem ko je pri kritiki gospode rezek in piker*. Stavek, ki ga uvaja protivno gradacijski *temveč*,

²⁹² Prim. op. 238.

²⁹³ Semantika teksta določa sintaktične kategorije in je zaradi tega nadredni element: prim. o tem Kopečný (1958).

²⁹⁴ Od celotne skupine ima navezovalno funkcije samo veznik *ampak* (sinonimen s *toda* in *pač*).

²⁹⁵ Pri zaprtih konstrukcijah v podredju je prvi stavek odvisen in v zvezi brez prvega ne more obstajati (v redkih primerih, ko vendarle obstaja, ga lahko domislamo), zato zahteva nadaljevanje v nadrejenem stavku. Pri zaprtih zvezah priredja pa je konstrukcija takšna, da drugi stavek brez prvega ne more obstajati. Kljub temu ta konstrukcija ni adekvatna odprti konstrukciji v podredju. Tam je namreč zveza med obema členoma konstrukcije pomensko in strukturno mnogo bolj labilna, kot je pri zaprtih konstrukcijah v priredju.

pravzaprav to ni stavek, ampak apozicija (lahko bi rekli, da je odsoten določni morfem povedka, kopula in gre pri tem za elipso enega dela povedka), ta stavek je samo dopolnilo, zdi se, da nujno izhaja iz prejšnjega dela teksta.

Podobno je tudi s primerom 59 – *V svoje dijaške zapise je nabiral ljudske povesti in pravljice, bajke in zgodovinske pripovedke, beležil kmečke šale in pregovore, hkrati pa s posebnim veseljem lovil na papir korenite izraze ter žive primere. Tu in tam si je na kratko zarisal že nekatere markantnejše podeželske like. Folklorni interes pri Jurčiču tudi kasneje ni docela popustil, temveč je v njegovo pripovedništvo vnašal svoje sestavine. Izrazito pa je prevladal samo v dijaških letih, ko je pisatelj živel še v bolj ali manj trdnem stiku z domačim vaškim svetom.* Tudi v tem primeru je zaprtost konstrukcije, kakor smo na začetku imenovali, samo navidezna: v resnici je prvi stavek samostojno zaključen, stavek, ki ga uvaja *temveč*, pa je fakultativno dopolnilo v tekstu. Isto velja tudi za primere, v katerih se zdi, da morajo imeti nadaljevanje v stavku s *temveč*, *marveč* ali *ampak*, to je za stavke, ki imajo v prvem delu kombinirano nikalnico z *ne samo*, *ne le*, *ne več (to)* – itd. Navajeni smo namreč konstrukcije *ne samo*, *ampak tudi* kot posebnega stopnjevalnega obrazca, ki je v jeziku zelo pogost, in zaradi tega lahko v začetku analize mislimo, da gre za zaprto konstrukcijo: vendar analiza primerov in soočenje stavka s *temveč* s tekstom jasno kažejo, da gre za konstrukcije, ki so po obnašanju podobne odprtim konstrukcijam v priredju.

Že v navedenih primerih je opaziti, da je ta skupina veznikov najbolj pogosta med izrazi: med izrazi postavlja *namreč* pravo razmerje med sicer enakovrednimi členi neke stavčne konstrukcije. Veznik poudarja enega od izrazov – ali pa z izrazom, ki vezniku sledi, izdvoji enega od izrazov ali sintagem kot najvažnejšega. Glede na poseben pomen teh veznikov v večini primerov ni mogoče zamenjati s protivnimi vezniki. Primeri:

marveč

Veznik *marveč* in ostali vezniki so med izrazi lahko samostojno ali pa tvorijo skupaj z drugimi vezniki vezniške sklope (primere navajamo skupaj):

- 63 Religija je prav tako kakor humanizem občedloveski pojav, ki z narodnostjo ni zvezan metafizično in kavzalno, marveč le sociološko in psihološko. Vodnik DS 33, 115
- 64 Vsaka gledališka predstava mi je bila v užitek: ne zgolj umetnost sama, marveč tudi občutek sprostivte – GN 15
- 65 Rojnik je smehljalje pogledal svojo ženo, ki ji sreča ni sijala samo iz oči, marveč tudi iz nagubanega obraza,

- celo iz rok, ki jih je dvignila, kakor da bi hotela
poleteti tja gor proti planinam. Ing nnd 18
- 66 Narodnost ni samo ideja, marveč tudi resničnost
najrazličnejših dejstev in vprašanj duhovnega, socialnega,
ekonomskega in političnega značaja. Vodnik DS 33, 114
- 67 čuti pa za to tajno nepoznano ljubezen botre Katre,
ki ga ni vzela kot otroka samo pod streho, marveč
mu tudi pot v šolo uravnala – Prg 10, 15

ampak

- 68 Še sama bi rada – seveda v trgu ni moči, ampak
v mestu, na Dunaju – Pr 10, 145
- 69 Daleč od tu pa se prav v tej uri odigravajo silne stvari,
toda Danijel ne misli na bojišča, ampak na »Romea
in Julijo« v dvornem gledališču – Jarc nm 255
- 70 Saj tista voda, ki je oživiljala noč pred njim, ni tekla
v igri kamnov in valov, ampak na nedoumljivi
ravni drugačnih elementov – Rb 10
- 71 Njegove ljubezni niso bile nikakšna zgolj abstraktna sla po
poduhovljenju žene, saj ni mogel v ljubezni najti nič etično
nizkotnega, ampak resnično konkretnost – Ocvirk LZ 35, 7
- 72 Vse to pač izvira iz pisateljve notranje neurejenosti,
saj Pregelj ne doživlja svet stvarno in mirno, ampak
razbito in neurejeno. Ocvirk LZ 35, 8
- 73 –: to shujšano otrplo telo, ki se riše oglato, kot
bi ne bilo živo, ampak nerodno izrezano iz lesa,
izpod gladko poravnane odeje. Mih hv 24/25
- 74 Pri njem ni nikdar čutila, da je moški, ampak samo
njen veliki zanesljivi Maks ... Mih hv 164
- 75 Ta vprašanja, ki so me mučila že od mladosti, niso
bila beg iz življenja, ampak napovedi razkola med
subjektivnimi in občečloveškimi nazori. Koz¹ 14
- 76 In zopet je nastala doba, ko ni svetovni nazor le golo spoznanje,
temveč borba. Stal sem sredi trga in gledal nočno procesijo,
ki ni bila privid, ampak otipljiva stvarnost. Koz¹ 36
- 77 – je prišla antika znova do veljave. Toda to pot

- ne kot artistična tema, ampak kot moralna zakladnica državljanskih čednosti, Mes 20
- 78 – ko bo človek spet potrdil v sebi božjo podobo in bo postavil zakone zopet v kozmično celoto, ne samo humanistično, ampak božjo človeško. Koblar DS 33, 4
- 79 Ne samo nasledniki Davidovi, ampak tudi on sam je že čutil slikarsko puščobnost skrajnega vztrajanja pri utrjenih oblikah – Mes 24
- 80 Zakon je ideja –; komaj je postavljen, ni več naša notranja dolžnost, ampak le še sredstvo. FK 17
- 81 Potem je obrnil k stricu obraz, ki ni bil več samo blede, ampak bel kakor kreda. MM hv 269
- 82 Nekaj ji govori, da se mora vrniti, ne sicer domov, ampak k morju. Mih hv 10
- 83 Ker so se začeli želodci že oglašati po toplem in izdatnem zalogaju, sva mu začela ne samo pritrjevati, ampak že kar prigovarjati, da bi zavili mimo njegove vasi. Kavčič čsnp 50
- 84 Naša dolžnost je, da skrbimo za nравnost; nismo sovražniki veselja, ampak – Pr 10, 141
- 85 Kadar tedaj ljubimo domovino, ne ljubimo samo sončnih pobočij, zelenih gozdov, oljčnih gajev, ampak predvsem kri, ki se nam pretaka po žilah ... ki prebivamo na tem izvoljenem kosu zemlje ... Bevk 38

pač pa

- 86 Če pojmujeemo kulturo v njenem pravem obsegu, torej ne v ozko umetnostnem ali celo samo literarnem, pač pa kot borbena dejavnost duha –, potem bi mogel to naše slovstvo opredeliti kot živo kulturno vzmet – FK 228
- 87 Naslednji literarni zapiski niso niti novost niti posebnost, pač pa morda najprikladnejša oblika, kjer se dado pomembnejša dela ali znanstvene razprave idejno celotneje pregledati in oceniti. Ocvirk LZ 35, 3
- 88 – vojna je morala biti. Ne zaradi krvi, ki je niso polja mogla popiti, pač pa zaradi glasu srca, ki je zahrepenelo po ločitvi. FK 18

- 89 V otroku ni bila bolečina, pač pa začudena
radovednost in strah. Lokar pd 18
- 90 Bila je to posebne vrste radost, ki ni izvirala iz zavesti
osebnega utešenja, pač pa radost neke sproščenosti,
ki jo doživlja človek pri igrah. Jarc nm 258
- 91 Naši Jugoslovani so hote prezrli, da narodnost ni le političen
program, pač pa predvsem naravni plod razvoja – FK 224
- 92 Pa tudi analogije drugih narodov govore za to, da narodnost
in svetovni nazor – ne sicer po svojem »kako«, pač pa
po svojem »kaj«, ki je vedno kozmičnega, metafizičnega
značaja – nista istovetna. Vodnik DS 33, 115
- 93 Zakon je ideja, dokler je v nas, dokler nas užiga, ker
ga ljubimo in ko še ni zakon, pač pa vera – FK 17

temveč

- 94 Platnice zvezkov niso bile zmerom lešnikove barve kakor doma
v trgu, temveč modre v raznih odtenkih – Lokar pd 42
- 95 Ljudje niso hodili več po sredi ceste,
temveč ob strani. Lokar pd 12
- 96 Zrl je v njena usta in oči, se v njih utapljal in se vsakokrat
zdrsnil, ko je videl, da ni to on, ki poje, da ni to on, ki
krilato govori, temveč učiteljica. Lokar pd 10/11
- 97 Bil je ljubosumen na mater, ker je vedel, da ne meri
zanj ta pulover, temveč za nekoga drugega, kdo ve
katerega fanta njegovih let iz Trbovelj. Kov lr 143
- 98 – je pomežiknil s poslednjim ostankom klavrne
hudobije, ki ni bila prava hudobija, temveč samoobramba
tatu, ki postaja napadalen – Mih hv 171
- 99 – tako pametne in mirne, kakor da niso človeške, temveč
oči dobrega psa varuha, ki rešuje otroke – Mih hv 162
- 100 Toda ko je Julius peljal sina v Celje, da bi ga tam vpisal na
gimnazijo, kjer so bili tistega leta uvedli novotarijo, da se
morajo dijaki izjaviti, kakšne narodnosti so, nemške ali
slovenske, je spregovorila v očetu kri domače vasi, ne nemških
ali nemškutarških prednikov njegovega očeta, temveč kri
zabukovskih kmečkih družin Kobacove Jerčke ... Mih hv 122

- 101 Poslovi se že od njega, saj ti je postajo jasno, da ne smeš
iskati tistega, kar te je zmeraj pustilo na cedilu, temveč
nekaj, pri čemer lahko pozabiš nase – Mih hv 223
- 102 Ali se spominjaš Marina, kako si ji tekla naproti, ko ti je bilo
deset ali enajst let, vendar ne po tujih mestnih ulicah, temveč
ob potoku, po ozki stezi vse dalje od vasi – Mih hv 200
- 103 Potem sta se dolgo pogovarjala v zaupnem polglasnem
šepetu, toda ne o tem, da je vojna izgubljena in da te države
ni več. To je bilo popolnoma jasno in tako boleče, da o
tem ni bilo vredno izgubljati besed, temveč o čudnem
naključju, ki ju je privedlo skupaj. Mih hv 265
- 104 – premagujoč odpor do Ružene, božajoč jo po
rokah in glavi, saj to ni bila več njena mati, temveč
ženska, ki je strašno trpela – Mih hv 172
- 105 Oči so se mu iskrile in mežikale pod obrvmi, ki niso bile
več namrščene z dvema strogima navpičnima gubama nad
nosno korenino, temveč ravne in drhteče – Mih hv 141
- 106 Gledala se je, ne več sama v sobi, temveč v družbi s
seboj, s svojim znanim obrazom. Mih hv 13
- 107 Ne več pesem po sili vojaka ali brambovca brez ideje,
temveč zavednega borca za jasne ideale. Žup V 121
- 108 – ji tiste zoprne hladne solze niso prenehale mezeti po licih,
kakor da ni izdala le sama sebe, temveč tudi nekoga drugega,
pred katerim se ne bo mogla nikoli opravičiti. Mih hv 195
- 109 Sleherna njegova nova drama je bila ne le literaren,
temveč socialen, političen dogodek, ki je vzbudil
močan odmev v življenju; Žup V iii
- 110 Ali ni čudno, da me nekateri ljudje ne odbijajo samo
srčno, temveč tudi telesno? In ta ja takšen. CK bal 8
- 111 – kakor da ni minilo več mesecev, odkar je Tanja bila
nazadnje tukaj, temveč samo nekaj minut ... Mih hv 165
- 112 »Pred osemnajstimi leti!« je zaklicala z glasom,
v katerem ni bilo pristrčnosti, temveč samo neka
hudobija in škodoželjnost. Mih hv 237

Konstrukcije, ki smo jih navedli, so deloma že obdelane v poglavju, kjer je

govora o konstrukcijah z obravnavanimi vezniki med stavki, in sicer povsod tam, kjer se med stavki navaja kot primer predikat (navadno nominalni) z izpuščeno kopulo. Vezniške konstrukcije tu po gramatični funkciji združujejo, po pomenu pa razdružujejo dva izraza kot istovrstna člena stavka, subjekta, objekta ali adverbialni določili. Stavčna člena sta lahko po vrinjenih stavkih ali apozicijah med seboj docela ločena, primer 100, lahko pa jih veznik veže direktno, kakor je to v večini primerov. Pri navedenih konstrukcijah je kakor pri stavkih veznik nezamenljiv z drugimi protivnimi vezniki ali asindetonom. Zdi se, da so se vezniki te skupine v navedenih zvezah leksikalizirali in obenem ustvarili posebno skupino konstrukcij, ki ni podobna drugim konstrukcijam v jeziku. Zveze so v osnovi: *ne to, pač pa (ampak, temveč, marveč) to*, vendar so v tej obliki redke, ker so bolj pogoste variante z vezniškimi dvojicami ali dvojicami veznega adverba in veznika, kakor: *ne/marveč le, ne zgolj/marveč tudi, ne samo/marveč tudi, nič takega/ampak, ne samo/ampak tudi, ne sicer, ampak, ne samo, ampak že, ne samo/ampak predvsem, ne – ali celo – pač pa, niti/niti/pač pa, ne sicer/pač pa, ne več/temveč, ne le/temveč tudi, ne samo/temveč tudi*. V nekaterih primerih se jasno vidi, kako se ti vezniki uporabljajo kot sinonimi.²⁹⁶ V navedenem primeru je v konstrukciji *ne le/ – drugi veznik temveč*, takoj v naslednjem stavku pa v konstrukciji *ne/ – veznik ampak*. Pomensko bi se nič ne zgodilo, če bi veznika zamenjali in uporabili v prvi vrsti *ampak*, v drugem stavku pa *temveč*. Če bi pa uporabili v dveh zaporednih stavkih isti veznik, bi bilo mogoče ta pojav smatrati za stilno ohlapnost.

Od navedenih veznikov imamo samo za dva veznika primere v navezovalni funkciji: za *pač* in *ampak*. Za oba ostala veznika, za *temveč* in *marveč* teh primerov nimamo. Če takih primerov res ni, potem gre za dva veznika iste skupine, ki nimata realizirane navezovalne funkcije, čeprav bi bila glede na njun pomen in funkcioniranje teoretično možna. Primeri za navezovalno funkcijo *pač* in *ampak*: (Seveda je *pač pa* v tej funkciji enako pogost.)

- 113 ... prav nič ne vem ... Pač, gostijo smo imeli, da,
da – pripravljali smo za veselico ... G 53
- 114 Nikomur ne more potožiti. Pač. Golim
stenam, kakor on. Lokar he 84
- 115 »Prešeren, Peričnik, Bled, Vrba, srečna, draga vas domača,

²⁹⁶ Iz prim. 76 je videti pri izbiri veznikov skrb za stilno prizadeto pisanje.

- kranjske klobase in dober zrak! Ampak sonce in breskve in vino, gospod župnik, to je vse stokrat lepše in boljše; Pr 10, 223
- 116 Pri izhodu je geometer obstal in vzkliknil: »Ampak, kam pa mislite. Prtljago smo pozabili.« Pr 10, 214
- 117 »Ali ga slišite? Iz hribov nalašč pome! Ta mu je podobna, Francetu. Hahaha, hahaha! Strela božja! France, ampak tako prismojen vendar nisi, da bi mislil –« Pr 10, 177
- 118 »Kaj ste rekli? Podeduje? A tako! Trmo. Seveda! Ampak neumno in zoprno je vendar. Pr 10, 106
- 119 »Gloriosa,« je spregovoril učitelj nehotoma na glas in zavzeto. »Ampak, ampak,« je skušala posredovati proti taki pesmi gospa notarjeva. Pr 10, 69
- 120 Odrasli priznavajo samo, kar je smiselno, Danijel. Taka iskanja so zanje znak duševne bolezni. Ampak da se jim vdajaš tudi ti, nisem mislil. Jarc nm 290
- 121 – človek je človek in še profesor je človek. Ampak bridko je to, da ste predrago plačali ... Jarc nm 264
- 122 »Ustrelili?« se je začudil Klement. »Se razume. Ampak njega ne, kakor vidiš.« Kavčič čšnp 24
- 123 Od česa pa naj bi bil sit? Ampak zamujena sem že, Sandro pa ne maram, da bi čakal. Si ga videl?« Rb 17
- 124 »Če je tako, se pa ne vrnem. Ampak, če se bom dolgočasila ...« Pr 10, 283
- 125 Vzdihnil je. »Ampak če bi ti ne bil poslal kuverte z denarjem – kako bi bilo?!« Lokar he 108
- 126 Glej, zunaj je začelo rositi. Ampak koliko si mi ti sonca zanesla nad mape! Pr 10, 163
- 127 (Če bi ne bilo tam zasede, bi bil prehod kot nalašč. Ko prideš skozi, si že skoraj sredi trga.) Ampak takrat, ko smo šli mi, je bila zaseda. Kavčič čšnp 25
- 128 »Res, Bohorič, občutljiv si in dojemljiv, v srce ti vidim. Ampak kaj bi sredi svetovne vojne s to zaljubljeno občutljivostjo. Jarc nm 304

V navedenih primerih je navezovalni *ampak* sinonim protivnega veznika

toda. Primeri, ki smo jih navedli, so iz dialoga – v resnici je v pogovornem jeziku navezovalni *ampak* zelo pogost ne le za nakazovanje protivnega, ampak tudi za nenadno asociacijo, ki obrne tok pripovedi. V tem pomenu je veznik *ampak* zlasti na absolutnem začetku premege govora, prim. 116. Veznik *pač* v navedenih primerih ni docela sinonimen z *ampak* in ga ne bi mogli zamenjati z nobenim veznikom od navedene skupine. Le v primeru 113 funkcionira kot protivno-asociativni navezovalni izraz, podobno, le da kot samostojen izraz, ki tvori enunciacijo (primer 114). – Prav to, da sta v navezovalni funkciji le veznika *ampak* in *pač* (skoraj da ga je treba na tem mestu obravnavati le zaradi popolnosti podobe o funkcioniranju navedenih veznikov) je mogoče navezati na primere, ki smo jih zgoraj obravnavali in v katerih je veznik zamenljiv s protivnim veznikom. Tudi za te primere velja, da je med njimi en sam *temveč*, sicer pa predvsem *ampak*. Med štirimi obravnavanimi vezniki obstaja tako rahla pomenska razlika, ki uvršča veznika *ampak* in deloma tudi *pač* (*pač pa*) bliže protivnim veznikom, veznika *marveč* in *temveč* pa k protivno-stopnjevalnim veznikom.

9 Veznik *sicer*

Stopnjevalni vezni adverb *sicer* se uporablja na različne načine. Predvsem njegova pozicija ni omejena na mejo dveh stavkov, ampak lahko opravlja svojo vezno funkcijo v mnogih primerih kot vezni adverb sredi prvega ali drugega od dveh stavkov. Razen tega ni vseeno, ali stoji *sicer* v prvem ali drugem od obeh stavkov, ki jih veznik veže: pomen se namreč razlikuje, v prvem stavku je to stopnjevalni vezni adverb, v drugem stavku (ali zadnjem od več stavkov) pa je *sicer* neke vrste priredni ekvivalent podrednemu ali mejnemu²⁹⁸ *če ne*.

9.1 *Sicer* v drugem stavku (ekvivalent *če ne*)

- 1 Orožniški poročnik se ni zavedal, kako dobro je bil merjen ta stavek, *sicer* bi bil še dalje brenkal na isto struno. Bevk 34
- 2 ... dobro, da ne ve, kako ga imam rada, *sicer* bi me gotovo pustil. G 16

²⁹⁸ Prim. op. 30.

- 3 Tri otroke je imela, preden jo je pobral Cene, vsakega z drugim, sreča, da sta ji prva dva kmalu po rojstvu umrla, sicer bi bila vse tri poslala prek meje v rejo ... Ing nnd 53
- 4 Drugega mi tudi ni preostajalo, saj smo imeli težko matematično nalogo; sestra mi ni marala pomagati, češ da se moram pregristi skozi težave sama, z voljo in vztrajnostjo, sicer ne bom nikoli nič znala. GN 17
- 5 Ženske, ki se jezijo, niso lepe. Katere pa hočejo biti lepe, se ne smejo jeziti, sicer ne bodo ugajale svetu. Kr podl 32
- 6 Nekaj je le narobe pri nas, sicer bi vsaj mi mladi ljudje ne mislili tolikokrat na pokoj! IzC sp 28
- 7 Starec prebere razglas, da mora vsak državljan izročiti strelno orožje, sicer bo kaznovan s smrtjo – MM 109

Primeri 4 in 5 vsebujeta zanikan povedek: tudi v tem primeru zamenjamo *sicer* s *če ne*: 4 – *če ne ne bom nikoli nič znala*. – 5 – *če ne ne bodo ugajale svetu* –. Ta vezniška zveza je na videz zaradi elementa *če* v prvem delu podredna, po svojem pomenu pa mejna priredno-podredna zveza, saj ne gre za pravi pogoj, ampak predvsem za kategorijo protivne dopustnosti. Za *če ne* mora biti obvezna pavza,²⁹⁹ saj spada *če* nenekako k prvemu stavku kot preostanek eliptičnega stavka: 1 – *Orožniški poročnik se ni zavedal, kako dobro je bil merjen ta stavek, kajti če bi se bil zavedal, bi bil še dalje brenkal na isto struno*.

9.2 *Sicer* med izrazi

Tudi v tej funkciji ima *sicer* pomen mejnega protivno-dopustnega veznika: v konstrukcijah, ki jih navajamo, je najlažje zamenjati *sicer* z vezniki skupine *čeprav*: pomen se pri tem ne spremeni, zelo verjetno je, da je tudi stilni odtenek isti:

- 8 Bila je slabotnega telesa, nekam otroška, na prvi pogled ni kazala štiridesetih let; sicer blede, malce pegasti obraz ji je živo zardel do rjavih las. Bevk 6
- 9 Moj prijatelj. Malo otročji je še, sicer pa dečko, kot mora biti. Kajzer mdn 38
- 10 Trenotek pozneje je prilezla iz hiše osemdesetletna ženica, sicer pa še prav krepka in živa in na ves glas je vpila: Pr 10, 128

²⁹⁹ Prim. Daneš 1957.

- 11 Samo eden je prihajal, sicer tudi redko in
nenapovedan, često nezaželen – Kr podl 13

Navedeni primeri se ujemajo po poziciji veznika *sicer* med izrazi (razen v primeru 8, kjer vezni adverb loči prvi izraz od drugega atributa, tudi pomen je tu drug, pomen adverba: navadno): v primerih 9–11 je sicer okrepljen še z drugim veznim izrazom, oba vezna izraza skupaj pomenita poudarjevalni (deloma stopnjevalni) izraz z dopustno-protivnim pomenom. Zaradi tega se pomen ob zamenjavi s *čeprav* ne spremeni: *Malo otročji je še, čeprav dečko, kot mora biti*. Še bolj neposredno je izražena vsebina razmerja med stavkoma v primeru zamenjave s poudarjevalno protivnim *vendar*: *Malo otročji je še, vendar dečko, kot mora biti*. Možnost zamenjave z obema različnima veznima sredstvom dokazuje dvojni pomen veznika *sicer*, oziroma zveze *sicer + pa (tudi)* itd.

9.3 Vezni adverb *sicer* v prvem delu priredne zveze

V dopustno protivnem pomenu je *sicer* tudi v poziciji sredi stavka: v takšni poziciji (tudi zaradi posebnega besednega reda) zahteva drugi del priredne zveze:

- 12 Geometer Poznik se je sprehajal ob bregu in ogledoval
jez in vodo. Inženjski posel ni bila sicer njegova stroka,
nekaj je pa le vedel iz svojih prvih študij. Pr 10, 123
- 13 Vsako pomembno vrednotenje mora biti sintetično,
sloneti mora sicer na prefinjenih analitičnih spoznavah
in ugotovitvah, a ne sme biti idejno doktrinarno,
svetovnonazorsko ozkosrčno – Ocvirk LZ 35, 3
- 14 Ne trdi sicer, da nismo člani naroda, vendarle pa nam odreka
kulturno in duhovno ustvarjanje v njem. Vodnik DS 33, 116
- 15 Postaren kmet, ki je pri slabi luči prebiral debelo knjigo, ju
je sprva sicer sumljivo ogledoval, toda ko je Gerrit končal
s svojo zgodbo, jima je velel, naj sedeta. Ing nnd 49
- 16 Profesor je sicer dobrohotno svetoval, naj okno zaprejo,
pa so izjavili, da je kaj takega izključeno. Kajzer mdn 26
- 17 (Vsa njena vzgoja je bila taka, da je treba čislati denar
za nekaj manjvrednega.) Sramotno je sicer, če ga nimaš,
vendar bi bilo za odlično damo prav tako sramotno, če
bi temu posvečala preveč misli in skrbi. MM hv 271

- 18 ... Kajpak, kajpak, življenjska raven se vzdiguje, kakor pravimo. Na trgu je vsak dan več proizvodov; tudi takšnih, ki niso samo koristni, temveč tudi lepi za oko, veseli za srce. Da ... in zato je potrebna tudi večja izbira – uradno bi slovensko rekli asortiment – duševnih proizvodov. Ljudje so se že najedli literarnih štrukljev in mesa. To je sicer zdrava in tečna hrana, a zdaj jih še mika fazanček, penasta slaščica, kaj ostrega in pekočega. CK bal 8
- 19 Kajti v davnih časih so tako izmerili ubogo zemljo, da je revež dobil sicer mnogo mej, toda malo zemlje, grog pa samo štiri meje in mnogo zemlje. Kr podl 6
- 20 Živo si me sicer še našel, ali zdravje je že zdavnaj odšlo iz naše hiše. Kr podl 23
- 21 Maruša rdečelaska se je sicer zares okrenila, toda njen stik z njim je moral biti preveč pičel, da bi mali šepetalec lahko čutil kakršen koli zel učinek tega pogleda. Smole 95
- 22 (Razen tega), ni v njem nobenega drugega velikega čustva. Boji se sicer res marsičesa, malone brezumno, toda to ne pride naravnost iz srca, temveč iz vsega telesa, kajti v srcu ni kaj prida reči. Smole 101/102
- 23 Da, ampak z ono drugo je drugače. Sveti sicer, toda tisto, kar razsvetljuje, je vse tako ostro in boleče. Smole 113

Vezni adverb *sicer* v prvem stavku ustvarja dopustno protivni odnos, tako da pričakujemo nadaljevanje. V teh primerih bi težko rekli, da je prvi stavek resnično samostojen in zaključen, nujno namreč pričakujemo protivno nadaljevanje, ki naj dogajanje pojasni. Prav zaradi tega bi lahko te vrste konstrukcije v priredju uvrstili med mejne (hibridne) konstrukcije med priredjem in podredjem.³⁰⁰ Zvezo, ki jo tvorita vezni adverb *sicer* v prvem stavku in protivni veznik v drugem stavku (v navedenih primerih po vrsti: *pa, a, vendarle pa, toda, vendar, ali ...*), namreč lahko zamenjamo z dopustno protivnim *čepprav*: pomen se ne spremeni, različna je morda le stilna intenzivnost: kopičenje veznikov v prvem in drugem stavku (*sicer : toda*) pomeni namreč stopnjevanje dopustno protivnega razmerja in je zaradi tega taka konstrukcija označena,³⁰¹ medtem ko je konstrukcija s *čepprav*

³⁰⁰ Prim. op. 30.

³⁰¹ Gre za pomen konstrukcije: priredna zveza poudarja oba člena, zveza s *čepprav* pa samo tistega, ki ga uvaja *čepprav*.

neoznačena: 18 – *čprav je to zdrava in tečna hrana, jih zdaj še mika fazanček, penasta slaščica* – itd. 21 – *Čprav se je Maruša rdečelaska zares okrenila, je njen stik z njim moral biti preveč pičel, da bi* – Raba veznika *sicer* tudi v teh konstrukcijah ni v zvezi z negacijo: tako v negativnih kot v pozitivnih stavkih ohrani *sicer* isti pomen.

9.4 Veznik *sicer* v istem pomenu med izrazi*)

Na isti način kot pod točko 3 veže *sicer* v dopustno protivne zveze tudi med izrazi, pri čemer je pogosto okrepljen z drugimi adverbi:

- 24 Ta fevdalna tradicija, ki je bila juridično *sicer* res hrvatska, v resnici pa samo fevdalna in nič več, je imela s hrvatskim kmetским ljudstvom eno samo stično točko – Brn LZ 35, 109
- 25 Naša univerza je napravila v preteklih dveh letih in prav posebno v preteklem letu *sicer* prve, vendar odločilne korake k reformi univerzitetnega študija. NS IX, 159
- 26 Za dolgo, rdeče pogrjneno mizo so pred velikimi okni, skozi katera je lilo sonce, sedeli trije Perunovi znanci; čokati, *sicer* dobrodušni, a zdaj hudo resni Martin ... Ing sr 29

Tudi v teh primerih bi lahko zamenjali *sicer* s *čprav* s to razliko, da je sinonimnost med izrazi večja kot med stavki: zamenjava s *čprav* med stavki (točka 3) namreč spremeni vso konstrukcijo in je protivni veznik v drugem stavku odveč, pri zamenjavi s *čprav* med izrazi pa je treba zamenjati samo vezni adverb *sicer*, medtem ko ostane konstrukcija nespremenjena: 26 – *čokati, čprav dobrodušni, a zdaj hudo resni Martin ...* 25 – *čprav prve, vendar odločilne korake* –. Razumljivo je, da je pomenski odtенок isti, če gre samo za nasprotje, da pa se spremeni brž, ko se protivnosti pridruži še kakšna druga oznaka, tako npr. v 26, kjer je poudarek na nasprotju v času. Podobno je seveda tudi v 24, kjer je *sicer* podobno kot protivni *pa* okrepljen z adverbi *res* in *v resnici*. Zamenjava je *sicer* možna, vendar je pomenski odtенок odvisen od drugih adverbov, ki v večji ali v manjši meri potrjuje³⁰² smiselnost zamenjave.

*) Gl. 3,9,3.

³⁰² *Čprav* je protivno dopustni veznik.

9.5 Veznik *sicer* v navezovalni funkciji

Adverbialna navezovalna funkcija veznika *sicer* je jasna iz pomena tega veznika: *sicer* v navezovalni funkciji lahko navezuje na tekst in zahteva novo pomensko dopolnilo ali pa samo kot adverb dopolnjuje stavek, kjer stoji na prvem mestu, in pomeni *drugače, med drugim*. Primeri:

sicer kot adverb:

- 27 Sicer se niso prav nič zmenili zanj in je bil vesel in se nadejal najlepših uspehov. Pr 10, 152
- 28 »Škoda,« je vzkliknila deklica. »Sicer bi me morali elektrizirati.« Pr 10, 144
- 29 Sicer se bom razdvojil, na eni strani se bom izgubil v vedno večji notranji intenzivnosti, na drugi strani pa v nepregledni, brezlični in nedoživljeni pisanosti velikih dni. Kb 16
Sicer v funkciji navezovalnega veznega adverba – zahteva drugi del protivne konstrukcije!
- 30 Sicer se res pogosto zgodi, da gleda meščanstvo fevdalno preteklost v projekciji modernega meščanskega nacionalizma; toda prav v tem primeru hrvatsko plemstvo že davno ni bilo več hrvatsko; Brn LZ 35, 110

V obeh pomenih je navezovalna funkcija, vendar so v drugem primeru (30) navezovanju v tekst pridružuje tudi zahteva po posebni gramatični konstrukciji³⁰³ za *sicer*, v primerih 28 in 29 pa *sicer* samo pomensko vklaplja v tekst stavek, v katerem stoji.

9.6 Vezniški sklopi s *sicer* v navezovalni funkciji

Zelo pogosto veznik *sicer* določa pomen drugim veznikom, ki tvorijo skupaj z njim vezniški sklop. Veznik je lahko v poziciji za *sicer* ali pa v poziciji pred njim.

V sklopu je veznik v poziciji za *sicer*:

- 31 Slabo kaže! Sicer pa pustiva sedaj tuhtanje in stopiva še na požirek ... G 53
- 32 Čutil se je dovolj močnega, da razmišlja tudi o tem.

³⁰³ Prim. op. 215.

- Sicer pa je zadnje čase vse manj razmišljal, živel je pač in tako je bilo bolje. Kajzer mdn 10
- 33 ... to te oprošča. Sicer bi mi pa ... lahko preskrbel kako vstopnico. G 52
- 34 Ubiti ga je treba! Sicer pa, saj ni imela namena ... G 45
- 35 Najmanj, kar bi storil, bi bilo, da bi se nekaterih svojih rojakov sramoval. Sicer pa: kaj ko bi še Longfellowa postavili na indeks? – Žup V 115
- 36 ... Ne rečem, za šolo v sabljanju sem mu hvaležna, sicer pa – glej France, če bi zdaj spet kak mlinar prišel, ali veruješ, da bi si znala sama pomagati?« – Pr 10, 220

V navedenih primerih je *sicer* kot protivni veznik v sklopu s *pa*: oba skupaj sta pogosto tudi kot izraza protivnosti (adverba) izven stavčne konstrukcije: v prosti stavi med konstrukcijami³⁰⁴ vežeta v tekstu pomenske obrate ali pojasnila (prim. 34, 37). Predvsem pojasnilo pa uvaja vezniški sklop *in sicer*, kjer je veznik v konstrukciji pred *sicer*:

- 38 Dasi segajo Pregljevi pretežno malopomembni pisateljski začetki že v prva leta našega stoletja, vendar je dozorel do svojega osebnega izraza komaj v minulem desetletju, in sicer z deli, ki razodevajo popolno nagnjenje v subjektivistični ekspresionizem. Ocvirk LZ 35, 4

Vezniški sklop *in sicer* uvaja pojasnjevanja različne vrste, zelo pogosto gre tudi za naštevanje: navadno ga ločilo deli od prejšnjega dela stavčne konstrukcije.

9.7 Vezni adverb *sicer* v funkciji adverba

Zaradi popolnejšega pregleda semantike in obnašanja veznega adverba *sicer* navajamo še nekaj primerov adverbialne rabe:

- 39 To zadnje je storil Josip Vidmar ... Avtorja smo doslej poznali kot nestrpnega nasprotnika krščanstva oziroma katolištva, zlasti odkar je z znano alternativo »ali kristjan ali umetnik« skušal – brezuspešno sicer – dokazati nezdržljivost umetnosti in kulture vobče z našim religioznim svetovnim naziranjem. Vodnik DS 33, 115

³⁰⁴ V teh primerih ne gre za elipso: vezniška zveza je kot vrivek dodana tekstu samostojno.

- 40 Saj sama ni več vedela, ali še ljubi Georgija ali vztraja
pri poroki z njim iz samega obupa, ker bi se sicer
vse v nji do zadnjega podrlo. Mih hv 103
- 41 Predlagala sva vojakoma, naj naju predasta njim,
češ da bosta sicer izgubila preveč časa. Kb 12

V primeru 39 je zelo pogosta raba veznega adverbja *sicer* v vrinjenih zvezah, ki jih veže v tekst prav adverb *sicer*, primera 40 in 41 služita samo kot primera običajne, nevezne rabe adverbja *sicer*.

10 Nikalnica *ne* v vezniški funkciji

Nikalnica v jeziku ne služi samo za zanikanje realnosti,³⁰⁵ ampak se uporablja zlasti v primerih dvojne nikalnice (zanikane oblike pomožnega glagola) kot neke vrste poudarjalni adverb, ki poudarja razmerje med posameznimi besedami v stavku in jih s tem veže. Nikalnica veže na različne načine, bodisi da poudarja opozicijo med členi in veže samo razmerje opozicije, predvsem pa v podvojeni obliki (*ne – ne*). V tej podvojeni obliki ima neke vrste stopnjevalno funkcijo.

10.1 *Ne – ne veže* izraze

Stopnjevalni *ne – ne veže* izraze, obenem pa poudarja drugi oziroma zadnji izraz in ga stopnjuje v razmerju do prvega.³⁰⁶

Primeri:

- 1 (da sem prvič v življenju našla oporo, ki sem jo podzavestno iskala že nekaj let. Vse od otroške dobe.) Potrebovala sem jo, koprnela po njej, saj je nisem mogla najti ne pri sestri ne pri starših. GN 41
- 2 Videl ga nisem tega dobrodušnega starčka s strogim obrazom, saj nisem razločeval ne obrazov ne klopi, vsaj sprva ne, ko me je slepil svetlobni pramen iz projektorja. Kalan, Mary 146
- 3 Zdaj odhajaš za vselej. V boj odhajaš in v smrt !
A tega nihče ne ve, ne žena ne hči ne sin! ... Kaj?
Mar res nihče ne ve tega? ... CK bal 7

³⁰⁵ Prim. op. 281.

³⁰⁶ Stopnjevanje zadnjega izraza je v zvezi z avtomatiziranim poudarjanjem zadnjega izraza v zvezi.

- 4 Oči je imela uprte v krzno pod nogami, misli so ji neurejeno
vstajale iz nejasnega občutja, ki ni bilo ne dolgčas ne
bolest, samo nekaka neprijetna nemoč: ... Pr 10, 316
- 5 V podobnih položajih ne boš drugačna ne
ti ne nobena ženska. Pr 10, 313
- 6 Iz drobnih vesti, ki jih je bila ujela po njegovih besedah
in virih, je vzrastla v njej bridka podoba, ki ni bila ne
resnica ne popolna sanja in vendar skoraj točna vernost
obličja človeškega in duše človeške ... Pr 10, 292
- 7 »Čemu neki besede? Saj je ne bo vzal. Jemal bo
bogato. Ne ona ne jaz nimava dote.« Pr 10, 196
- 8 Tako, od žalosti zaradi mene! Jutri pa ne pojde
več doli, ne jutri ne nikoli več ... Pr 10, 142
- 9 Bil je domačin, ne revež ne berač, nekako sredi
med rutarjem in košanom. Pr 10, 52
- 10 »Smili se mi,« je spregovorila tedaj žena in ni umel, da misli
svojega godčevskega brata, dokler ni dopovedala, da bi mu
smrti želela, če bi greh ne bilo kaj takega misliti, ki da, malič
nesrečni, ni ne prav zmešan ne prav pri čisti. Pr 10, 33
- 11 Zdaj po vojni res ni prijetno, vsak teden koga lovijo,
ne podnevi ne ponoči nimamo miru. Ing nnd 47
- 12 Toda v srcu ni mogla ne občutiti ne obuditi
prazničnega veselja, Mih hv 11
- 13 Nihče ni prišel na seno, ne ponoči ne drugi dan.
Drugi večer so domobranci odšli. Kavčič čsnp 32
- 14 Ne mara ne licemerstva ne laži, hinavščine in tudi ne
tega, o čemer je pisal že nekdo – biciklistike. Arih 14
- 15 Ne prej ne pozneje je ni bilo več. Lokar he 32
- 16 – To je hotel od mene, ki mi je bilo petje življenje, človek, ki
sploh ni imel posluha ne za muziko ne za ljubezen ... Mih hv 215
- 17 Krpan je prvi junak slovenske literature, ki je notranje docela
svoboden človek in ki to svobodo uveljavlja tudi navzven.
Zanj pravzaprav ni ne cesarja ne cesarice in ne smrti. Pat 23
- 18 Nikakor ne v tisto »novo življenje«, ki ga pričenja

človek po divji noči z brnečo glavo in s skesanim srcem
in ki se neha pred mrakom – temveč življenje, ki ni s
prejšnjim v prav nikaki zvezi, ne notranji, ne zunanji,
in ki ni porojeno iz preteklosti – C zs XII 219

- 19 Strah je bil v očeh, kletve ni bilo in tudi
ne obžalovanja. C zs XII 220
- 20 Ne misli ni vprašal, ne očesa, ne koraka. C zs XII 234
- 21 Če beže oblaki – ne vidi oko oblakov; če se tiho smehljajo
planine v žarkem solncu, molče daljne, visoke – ne vidi
oko planin; ne vidi pokošenih senožeti, ne požetih njiv, ne
zelene otave, tudi ne samotnih gruč rumenečega drevja in
ne hiš ob cesti, ki bele pozdravljajo iz daljave. C zs XII 235

Razen v primeru 9, kjer gre za neke vrste elipso (*Ni bil ne revež ne berač* –) je v vseh primerih zveza *ne – ne* kot druga nikalnica ob zanikanem povedku. Ker lahko tudi v primeru 9 razlagamo stavek kot elipso ob zanikanem povedku, je mogoče posplošiti trditev, da je *ne – ne* ob izrazih vezniška zveza, ki je v zanikanih stavkih uporabljena namesto pozitivne *tako – kakor, kakor – tudi* itd.³⁰⁷ Konstrukcije so lahko različne: v primeru, da gre za objektne sintagme, sestavljene iz več členov, stoji nikalnica *ne* pred vsakim členom, ga poudarja in s tem veže v veččlensko sintagmo. Druga, zelo pogosta varianta teh zvez, je tista, v kateri je sintagma z nikalnico ločena od ostalega teksta (glej 3, 8, 9, 13, 18, 20, 21!). V teh primerih je nikalnica vezni element, ki pojasnilno apozicijo veže v tekst. Konstrukcije so seveda stilno označene kot poudarjevalno izrazno sredstvo: neoznačena konstrukcija v primeru 3 bi bila: – *A tega žena, sin in hči, nihče ne ve*. (Tudi ta konstrukcija je zaradi povzetka v neobičajnem »*nihče*« nekoliko označena, vsekakor pa običajnejša od ostalih apozitivnih zvez z nikalnico.) V primerih, kjer je zveza z *ne* neposredno in *ne* s pomočjo apozicije vključena v tekst, seveda konstrukcija nima tiste stilne vrednosti kakor v apoziciji (glej prim. 1 itd.). Stilno vrednost ima tudi stopnjevalna zveza, v kateri sta prva dva člena zvezana z *ne – ne*, tretji člen pa uvaja kak protivni izraz: take antitetične zveze so v primerih 4 (– *ni bilo ne dolgočas ne bolest, samo neka – nemoč* –), 6 (– *ki ni bila ne resnica ne popolna sanja in vendar skoraj točna vernost obličja človeškega*–). V nekaterih že omenjenih primerih (npr. 3) in še v 14,

³⁰⁷ V moderni slovenščini zveza *i – i* (Župančič) izginja, SP (1962: 286) jo navaja kot literarno.

17, 21 veže *ne* tri člene skupaj, zadnji člen je lahko zvezan z *in ne* (v funkciji zaključevalca konstrukcije), *tudi ne* in podobno. Poleg teh najpogostejših zvez smo navedli tudi nekaj primerov izjemnih konstrukcij: 20 – vsak objekt zanikanega povedka je uveden z nikalnico *ne*, ki opravlja vezno funkcijo med objekti, povedek loči prvi objekt (*ne misli*) od obeh ostalih, ki sta zaradi tega nekam apozitivno vključena v konstrukcijo. Primer 21 bi lahko šteli med dokaze za nastanek tega veznega sredstva: v prvem stavku *ne* kot nikalnica zanika povedek, ta *ne* je v naslednjih – neke vrste apozitivnih členih – sam (povedek je isti), s čimer je nikalnica ponovljena, da bi bili objekti (poudarek enunciacije v prvem stavku) še dalje poudarjeni. Če bi opustili nikalnico pred vsakim objektom, bi se spremenila stilna podoba celotne zveze, pomen pa ne, če bi zadnji člen povezali v celoto z *in ne* (razumevanje bi bilo oteženo, če bi opustili vse vezne elemente v apozitivnem delu: – *ne vidi pokošenih senožeti, požetih njiv, zelene otave, samotnih gruč rumenečega drevja, hiš ob cesti*–. Tudi bi bila taka konstrukcija označena – po drugi strani – ker smo navajeni, da naštevanje zaključimo z zaključnim veznikom, ki pomeni konec konstrukcije: opustitev tega veznega sredstva spet pomeni označenost.) Zanimivo je tudi, da te vezne zveze ne moremo zamenjati s kakšno drugo zvezo z vezalnim pomenom, ne da bi spremenili pomen in stilno funkcijo zveze: zamenjava je mogoča samo v okviru iste semantične skupine (npr. z *niti – niti*). V primeru 4 bi lahko zamenjali *ne – ne* z ločilnim *ali*: – *ki ni bilo dolgčas ali bolest, marveč samo nekaka neprijetna nemoč* –, vendar bi morali dodati še protivno pojasnjevalni veznik *marveč*, ker bi brez tega ne bilo prave zveze med prvim in drugim delom konstrukcije (prvi del: *ni bilo dolgčas ali bolest* drugi del: *samo nekaka neprijetna nemoč*). V primeru apozicije je zamenjava z drugim sredstvom kakor z *niti – niti* sploh nemogoča, prav tako v zvezah s tremi členi, ki jih poudarja *ne*.

10.2 *Ne – ne, niti – niti veže stavke*

Zveze so nekoliko bolj zapletene v primerih, ko nikalnici vežeta povedka dveh stavkov, to se pravi dva različna glagola: v opisnih oblikah je prva nikalnica navadno združena v en morfem s pomožnim glagolom, druga nikalnica pa je ob drugem glagolu, kjer je morfem pomožnega glagola opuščen; lahko pa je ponovljena že ob prvem glagolu kot druga nikalnica.

- 23 »Ventre saint gris,« se ji je popačila Slavica in pomežiknila sestri, ki ni ne videla ne čula. Pr 10, 70

- 24 čutil je njegovo sapo, ki ni dišala ne smrdela po ničemer, razen po bodečem, jutranjem zraku ulic. Kov lr 154
- 25 Drevje in zidovi štrle črni in okajeni proti nebu kakor v krču zastale roke, proseče milosti in usmiljenja, in ako jih gledaš, te popade strah, da bi pobegnil in se skrili nekam, kjer ni luči ne misli. FK 14
- 26 Niso zaničevali umetnika, zato ker je prišel prosit – ničesar jih nisem ne prosil ne vprašal – temveč zaničevali so ga zategadelj, ker je pač umetnik ... C zs XII 233

V primerih 24 in 25 je ena nikalnica v morfemu pomožnega glagola, v primerih 23 in 25 pa je nikalnica pred besedo, ki jo poudarja, ponovljena izven morfema: seveda je intenzivnost poudarjanja močnejša v primerih, ko je nikalnica ponovljena (te zveze so stilno intenzivnejše označene od onih, v katerih nikalnica prvikrat ni ponovljena).

10.3 Veznik je nikalnica *ne*

Kakor v primerih 24 in 25 je tudi v teh primerih prva nikalnica opuščena, vendar bi jo po katalitičnem postopku lahko vedno vstavili v zvezo na prvo mesto:

- 27 Takrat ne danes ni bilo nikogar zraven. Lokar he 29
- 27 a Kaplan se je trudil, da bi hodil tiho, ne delal ropota z okovanimi čevlji. Bevk 17

V navedeni funkciji je *ne* vezalni vezni element, imamo pa primere, ko nikalnica predvsem zanikuje stavek, v katerem stoji (tudi izraza), s tem pa povzroči opozicijo do prejšnjega teksta. V takih primerih ima nikalnica funkcijo protivnega veznega sredstva:³⁰⁹

- 28 Hotelo se mu je miru, ne boja ... Bevk 33
- 29 Gledali so v meni otroka, ne pa skoraj odraslega človeka. GN 41
- 30 Povsem jasno je, da Leninu, kakor nobenemu drugemu marksističnemu mislecu, izvzemši kajpak vulgarizatorje

³⁰⁹ Lahko bi interpretirali takšno zvezo za asindeton, vendar to ni, in sicer iz več razlogov: nikalnica je sredi med izrazoma, ki ju veže s pomenom opozicije. Nikalnica omogoča v tem drugem delu elipso ostalih stavčnih členov (povedka, od katerega je predmet boja enako odvisen kot predmet miru).

- marksizma, ni nikoli padlo v glavo, da bi ustvarjalno moč nekega umetnika tolmačil z njegovo miselnostjo, ne pa s tisto urejenostjo njegove narave, ki ima svojo korenine globoko v pogojih njegovega osebnega izvora in razvoja. Zih 7
- 31 Človek lahko živi brez kruha, brez poezije ne more živeti ! J 31
Nekateri se je, lupine, zavedajo, drugi se je ne. J 31
Kajti brez kruha je mogoče živeti, brez poezije ne. J 31
- 32 Proza naj bo po njegovem mnenju živo dogajanje, ne pa opisovanje. Pat 21

V primerih 31 je videti, da ta zanikana opozicija ni vezana na pozicijo med stavki: negacija je lahko sredi stavka (pred povedkom: v prvem primeru) ali pa je v poudarjeni³¹⁰ poziciji na koncu stavka (drugi in tretji primer 31). Nikalnico podpirajo pogosto drugi protivni vezniki (zlasti *pa*). Zaradi specifične funkcije nikalnice jo je seveda mogoče zamenjati samo s podobnim nikalnim veznim izrazom.

10.4 Konstrukcije *ne – niti* ipd.

Nikalnica se pogosto menjuje z drugimi nikalnimi veznimi izrazi, kakor *niti, in ne* ipd. Konstrukcije so različne:

- 33 Ni nasprotje v oblikah življenja, ne v dejanjih, niti morda v novih mislih, ampak je nasprotje iz nespravljivosti. Koblar DS 33, 2
- 34 Hudo je, gospod, da današnji ljudje nimajo vere, niti smotra. Kov lr 139
- 35 Nekdo je vstopil, visoko privzdigovaje nogo ter se urno in previdno, z iztegnjenimi rokami, nameril mimo njiju, kot da ju ne bi opazil niti začutil. Kov lr 153
- 36 vsega tega nujno sledi, da katoliki niso kulturni ter da ne služijo niti ne morejo služiti duhovno narodu. Vodnik DS 33, 116
- 37 Oh, veš, o zgodovini nimam pojma. Niti o kemiji, ne o matematiki. Kajzer mdn 26
- 38 Krpan je prvi junak slovenske literature, ki je notranje docela svoboden človek in ki to svobodo uveljavlja tudi navzven. Zanj pravzaprav ni ne cesarja ne cesarice in ne smrti. Pat 23

³¹⁰ Prim. literaturo, naštetu v op. 210.

- 39 Opirajoč se na to formulo, Plehanov tako imenovanega
osebnega presežka ne zanikuje, niti ga ne prezira,
marveč predvsem trdi dvoje. Zih 24
- 40 Pravzaprav nima po njej nič: ne ust, ne
oči, ne nosu, niti las. Kov Ir 147
- 41 Ni lepa, ni grda, tudi njenih let ni mogoče razbrati in ne bi
je bil opazil, da se mu ni postavila na pot. Lokar he 30
- 42 Ni se razveselil, tudi ne razžalostil; nikoli in
nikomur bi ne bil mogel povedati, kaj se je oglasilo
takrat v njegovem srcu: C zs XII 217
- 43 Strah je bil v očeh, kletve ni bilo in tudi
ne obžalovanja. C zs XII 220
- 44 Nekdo mi šepeta: so ljudje, ki ne poznajo ne dihanja noči ne
lakote noči in ne njenega strahotnega sprehoda po zemlji. J 13/14

Navedene konstrukcije so v glavnem obogatene za nov vezni izraz *niti*, nikalni adverb, ki je sinonimen (primer 37) z *ne*, navadno pa je v funkciji stopnjevalnega adverba (zanika nekoliko močnejše kot nikalnica *ne*). Konstrukcije so podobne tistim, ki smo jih obravnavali na začetku poglavja o nikalnici kot o veznem sredstvu. Pogosto je *niti* zaključna nikalnica (prim. 40). Adverb *niti* je sinonimen z vezniškimi sklopi: *in tudi* ipd., ki se prav tako uporabljajo kot zaključevalci zvez.

11 Adverb *niti*

Adverb *niti* je sinonimen z *ne* v pomenu nikalnice, uporablja se pri dvojni negaciji, pri enojni negaciji, razen tega pa ima lahko tudi pomen pozitivne stopnjevalne partikule brez negativnega pomena (pomen *še*).

11.1 *Niti – niti, ne – ne*

Zveze izrazov in stavkov obravnavamo skupaj:

- 45 Zepa, njenega moža, ni bilo doma niti včeraj
niti danes in Pepa zanj ni vedela. Arih 26
- 46 – medtem ko je vsebina njegove religioznosti imela – ... –

- transcendentalne temelje, brez katerih ni mogoče govoriti niti o religiji niti o katolištvu. Vodnik DS 33, 118
- 47 Ljudje niso zaznavali niti viharnih razgovorov smrek in borovcev niti šepetanja med ruševjem, kadar je zavel skozi kosmati del gorovja severnjak. Arih 10
- 48 Pregelj ni dojel Jenkovega krajevnega miljeja niti naturalistično točno niti predmetno verodostojno. Ocvirk LZ 35, 7
- 49 Naslednji literarni zapiski niso niti novost niti posebnost, pač pa morda najprikladnejša oblika, kjer se dado pomembnejša dela ali znanstvene razprave idejno celotneje pregledati – Ocvirk LZ 35, 3
- 50 Hiše bodo zapuščene, okna zaprta in ptice ne bodo vedele, komu naj pojo, niti rože na oknih ne bodo znale, komu naj cveto. Kr podl 8

Pogosteje kot med stavki se v teh konstrukcijah uporablja *niti* kot poudarjalni vezni adverb, ki veže izraze; v vseh primerih je to druga nikalnica.

Zanimive so ob tem apozitivne zveze, pojasnila, z dvema nikalnicama: z *niti* na začetku in z *ne* na koncu (zaradi česar lahko sklepamo na elipso povedka). Pojasnila stopnjujejo izraze v stavku, ob katerih so postavljena:

- 51 Svoje vnanjosti ni nikdar zanemarjala, niti v časih največje duševne in telesne stiske ne, to ji je celo pomagalo marsikaj prebroditi. Mih hv 20
- 52 Seveda je nihče od Ravnove družine ni pospremil na postajo, niti Marina ne, ki jo je potem, ko je ostala sama v svoji sobi, nenadoma posilil krčevit smeh. Mih hv 105
- 53 Potem nobeden, niti hišnica s ključi ne bo mogla noter. Kov lr 149
- 54 Dragi, te vasi so simbol vsega današnjega človeštva in njegovega življenja. Krog in krog njih je vse izumrlo. Žive duše, niti ptiča ne čuješ. FK 14
- 55 Farovž je že stal, niti ne tako skromen, z vrati v vodni barvi. Rb 29

V primerih 53 in 54 je nikalnica ena sama, v primeru 55 pa tvori v eliptičnem vrinku nikalnica *ne* skupaj z *niti* in adv. *tako* vezniški sklop z nekoliko spremenjenim pomenom.

11.2 *Niti* je sinonimen z *in tudi* ne

Seveda ta sinonimnost ni splošna in je mogoča samo v primerih, ko gre za izrazito stopnjevanje. Primeri:

- 56 Nikdar si nisem mogel zamisliti vsebine slovenstva
le kot čustveno reakcijo niti ne kot zgolj neko
splošno zavest trpnega intelektualizma. FK 228
- 57 Le eno je gotovo: bolečina časa se ne da ozdraviti z
zunanjo spremembo ljudi niti ne z zunanjo ureditvijo
celih množic, ker duhovni nered udari na dan drugod,
v drugačni obliki in tem silneje. Koblar DS 33, 2
- 58 Teresa (rahlo očitajoče): Kaj res ne morete
vztrajati niti ne smete sami? G 15

Oba zadnja primera sta iz razmeroma časovno odmaknjenih tekstov in bi bilo danes težko napisati na podoben način.³¹¹ Isti pomen *in tudi* ali *pa tudi* s stopnjevalno funkcijo pa je veliko bolj pogost v primerih z navezovalno funkcijo:

- 59 Tako umiram v svoji bridkosti in koprnim. On pa
ne misli nič. Niti ne ve, kako mi je. Pr 10, 141
- 60 – nevzgojena je ostala strast njegove jeze. Niti zaveda se ne,
da je lahkomišelnost ubil človeka v dvoboju. Pr 10, 294
- 61 »Ali ga tudi ti obsojaš?« »Nisem ne Bog ne sodnik,« je odvrnil.
»Ti bi se torej ne bojeval? Niti zame ne?« je vprašala. Pr 10, 221
- 62 (Bohorič je začutil, da tu govori nekdo, ki mu ne
prideš kar tako blizu.) Niti zameriti mu ne moreš,
ker ne vpliva niti najmanj osebno – Jarc nm 287
- 63 Galov glas je zvenel trdo, nenavadno, nespremenjeno; niti
se ni potrudil, da bi zvenel prepričljivo. Kavčič čsnp 36

V primerih 61 in 63 je navezovalni *niti* predvsem v funkciji adverbna v stavku, ki ga uvaja: pomeni *tudi* ali *še* (oba adverbna sta pogosta v stopnjevalni funkciji). Seveda je možna tudi tu interpretacija z vezalno funkcijo kot v ostalih primerih (*in tudi*, *pa tudi*).

³¹¹ Pregledati bo treba, katera vezna sredstva oziroma skupine veznih sredstev so bile v posameznih obdobjih bolj pogoste. Pri tem bomo poskušali ugotoviti, ali je šlo pri izbiri preprosto za modo v posameznih obdobjih – ali pa za odtenke v mišljenju.

11.3 *Niti* v vezniškem sklopu z *in*

V zvezi *in niti* opravlja *niti* funkcijo veznega adverba, ki poudarja *in* (podoben pomen kot zgoraj *niti ne*: neke vrste litota):

- 64 »Samo podrobno naštevanje pogojev razvoja vsakega posameznega pisatelja bi pokazalo, zakaj je samo Corneille bil Corneille in zakaj ni bil to nihče drug in niti ni mogel biti. –« Prevod Plehanova, Umetnost in literatura, CZ, Lj. 51, knjiga II, s. 405

11.4 *Niti* kot adverb poudarjanja brez vezne funkcije

Za primerjavo navajamo nekaj primerov čiste adverbialne funkcije veznega adverba *niti*: kot druga nikalnica poudarja besedo, pred katero stoji:

- 65 Skočil sem nanj, da niti glasu ni utegnil dati od sebe. Kavčič čsnp 53
- 66 Ko je prav tiste dni zbolela njegova mlajša sestra za škrlatico, da so jo morali odpeljati v bolnišnico, ni niti najmanj osupnil. Jarc nm 258
- 67 Karina si je oddahnila, do stričeve vrnitve bo že še dobila nazaj svojo aktovko, glede katere ja bila prepričana, da se je ne bo Lenart niti dotaknil – Mih hv 185
- 68 Ako bi bila to tudi samo revolucija mladih sil, iz katere se nujno uredi evolucija zdrave prihodnosti, bi to nesoglasje niti ne bilo tragično – Koblar DS 33, 2
- 69 Jaz nisem še niti minute zatisnila oči. G 36
- 70 Drugo jutro je bilo deževno. Prvi jesenski dež, ki niti povodnji ne nosi, samo dolgčas, grdo nezdravo vlago, trganje in otroško davico, mraz in nazadnje sneg. Pr 10, 274

Od navedenih primerov se zdi, da ima *niti* – čeprav je tudi tu poudarjevalni adverb – posredno tudi funkcijo veznega adverba v primeru 70: med dvema stavkoma (*ki nosi* in eliptičnim *samo* + objekt) stopnjuje *niti* nasprotje, ki je potem nujno dopolnjeno s protivno-omejevalnim adverbom *samo*.

12 Veznik *saj*

Veznik *saj* spada po svoji funkciji in svojem pomenu med pojasnjevalne veznike: uvaja namreč stavke, ki so neke vrste neodvisno pojasnjevanje prejšnjega teksta. Pojasnjevanje je lahko različno: pogosto povedo stavki, ki jih uvaja *saj*, tudi razlog ali vzrok dogajanja, zato jih klasična gramatika imenuje tudi vzročne stavke.³¹² Veznik *saj* je samo v poziciji med stavki ali na začetku stavka: drugje ne more stati. Zato se razlikuje od veznika *namreč*, ki ima podoben pomen kot *saj*. *Namreč* lahko stoji tudi sredi stavka. Značilno za *saj* je tudi, da ne more vezati izrazov.

12.1 *Saj* med stavki

12.1.1 *Saj* je težko zamenljiv s kakim drugim veznikom

V teh stavkih pomeni pojasnilo, lahko tudi uvaja v vzklík:

- 1 Če imate res tako veselje do gledališča, *saj* boste potem lahko dobili mesto v gledališki pisarni ... G 35
- 2 Teta, lejte, *saj* zdaj je lep in dober. Pr 10, 31
- 3 »Medve,« je menila deklica rahlo nagajivo, »*saj* vidite.« Pr 10, 56
- 4 »Molita,« je rekla bolnica, »dal vama bo otrok; *saj* nista iz Kajnovega rodu.« Pr 10, 247

12.1.2 *Saj* je zamenljiv s primerjalno dopustnim *ko pa*

V teh primerih (lahko bi rekli, da do neke mere spadata sem tudi primera 3 in 4) lahko zamenjamo *saj* z zvezo *ko pa*. Tudi tu gre pogosto za samostojne vzklíke ali za vzklíke zložene iz dveh stavkov: v tej funkciji uvaja *saj* že v pojasnjevalne stavke:

- 5 »Pusti jo, *saj* si zna sama pomagati,« je odvrnila žena samoljubno. Pr 10, 256
- 6 Slavica je zdehala. Nihče ji ni zameril, *saj* so tudi drugi in kar na glas. Pr 10, 255
- 7 ... zakaj ne bi jedla, *saj* – *saj* se človek lahko tudi obesi! G 37

³¹² Prim. SS 1956: 314.

- 8 Kam ga hočeš vleči, saj je že devetkrat zaprto povsod. G 53
- 9 »Si ob pamet, saj ni zima!« je rekla, z glave potisnjeno ob zid. Kov lr 145
- 10 Pri Nami ji ga vse zavidajo. Posebno po tistem, ko ji je kupil ono črtasto bluzo pri Rokavičarju. Kar naj, saj je pa tudi čeden fant. Kov lr 159
- 11 Toda, Maks, saj sva se sporazumela že zdavnaj, da sva si dobra prijatelja – Mih hv 169
- 12 Danijel, saj ne gre za pesem. Jarc nm 297
- 13 Naj ima hišo v božjem imenu, če ga to tako mami, saj bo na koncu otrokova. Lokar he 86

Odtenek veznikovega pomena je pravzaprav zapleten: poleg pojasnila in vzroka pomeni še neke vrste posledičnost. Prav zaradi tega, ker veznika s podobnim pomenom v slovenščini ni, je zamenljivost z drugimi vezniki minimalna.

12.1.3 *Saj* ima predvsem funkcijo vzročno sklepalnega veznika

V teh primerih je zamenljiv z vzročnim podrednim *ker* in s prirednima *kajti*, *namreč*. Zelo pogosto so ti pojasnjevalno vzročni stavki, ki jih uvaja *saj*, vrinjeni stavki.

- 14 Alenka, ki razen Mine ni poznala nikogar, saj je prišla na Vetrnik šele poleti štiriinštiridesetega, nekaj mesecev po smrti Rojnikove sestre Katre, je hodila od mize v kotu k mizi pri peči – Ing nnd 38/39
- 15 Kakor smo morali v Vidmarjevi afirmaciji narodnega vprašanja z veseljem ugotoviti napredek, saj smo ga poznali bolj kot vnetega zagovornika življenjskega esteticizma, kot zagovornika absolutne umetnosti, –, tako je pričujoča izpoved – po debati o krščanstvu in umetnosti – mogla biti resnična preusmeritev njegovega duha od subjektivistične miselnosti k objektivnosti. Vodnik DS 33, 115
- 16 Njegove ljubezni niso bile nikakšna zgolj abstraktna sla po duhovljenju žene, saj ni mogel v ljubezni najti nič etično nizkotnega, ampak resnično konkretnost, ki je bila zanj morda res zelo neusmiljena, a iz drugih, stvarnejših vzrokov, kakor jih navaja pisatelj. Ocvirk LZ 35, 7

- 17 Jenko mu ni le »cvet svojega obnebjaja«, kar lahko trdimo bolj ali manj o vsakem pesniku, saj ga s tem nikakor ne doumemo v poslednjem bistvu, ampak ga je celo orisal kot duševno tragično posledico njegove zemlje z vodilnim stavkom, da nosi Jenko svoje polje v sebi. Ocvirk LZ 35, 7
- 18 Z zgolj kronološkega vidika pa sama letnica 1848. še ne bi pomenila tolikšne zamude, saj je prav takrat tudi srednjeevropsko meščanstvo absolviralo svojo revolucijo – Brn LZ 35, 107

Navedene pojasnjevalno vzročne stavke bi v taki obliki lahko imeli le za svobodnejše vrinjene variante vzročnih stavkov *s ker*. S takimi stavki vzrok ni tako natančno določen kakor pri odvisnikih *s ker*,³¹³ zato bi zamenjava *s ker* povzročila tako spremembo gramatikalnega odnosa kakor tudi pomenskega in stilnega odtenka. Nobene posebne spremembe ne bi bilo, če bi zamenjali *saj s kajti* (morda rahel pomenski premik v smer vzročnosti). Prav tako mogoča bi bila zamenjava z *namreč*. Oba ta veznika pa bi zahtevala spremembo besednega reda konstrukcije: 18 npr. – *kajti prav takrat je tudi srednjeevropsko meščanstvo absolviralo svojo revolucijo* – ali *prav takrat je namreč tudi srednjeevropsko meščanstvo absolviralo svojo revolucijo* –.

Podobno pomensko vrednost ima *saj* tudi v naslednjih primerih, ko ne uvaja več vrinjenih stavkov (neke vrste asociacij), ampak običajne vzročno pojasnjevalne priredne stavke. Tudi tu je zamenljiv *s kajti* in *namreč*, pri čemer so pogoji zamenjave isti kot pri prej obravnavanih primerih:

- 19 Za človeka mu je bilo žal, saj je vedel, da je ta, ki še ves osupel in v srce ranjen stoji pred njim sredi razloženih knjig, tako lep človek v duši, kot ga ni še srečal doslej – Jarc nm 275
- 20 Vstopi gospa. Visoka, odlična, prijazno se smehljajoča. Bohoriča nagovori kot dobrega znanca, saj pozna njegove starše in bi prav rada stopila z njimi v družabne odnošaje. Jarc nm 276
- 21 Ta misel je nevzdržna še načelno, zakaj katolištvo in narodnost sta pojma, ki se ne krijeta, a nevzdržna je tudi zgodovinsko, saj ni mogoče zanikati dejstva idejne diferenciacije v našem narodu. Vodnik DS 33, 114
- 22 Leti pod pot in se mora sama sebi smejeti, da je tako nerodna, in kar nič je ni strah, saj ni svet tak, da bi se mogla pobiti. Pr 10, 45

³¹³ Prim. obravnavo vzročnih stavkov, ki jih uvaja *ker* (pogl. I/13).

- 23 Pred letom je bila nenadoma legla in začela siliti od hiše.
Upiral se je: pri njem naj ostane, s Katino ji bosta stregla,
saj bi bilo sramotno – a se ni hotela vdati. Bevk 26

V primeru 23 ne gre za pravo priredje, ampak za asociativno nizanje samostojnih stavkov, kot je to značilno pogosto za govor. Primer sam je neke vrste navajanje govora.

12.2 *Saj* v navezovalni funkciji

Pomenski odtenki veznika *saj* v navezovalni funkciji so podobni pomenom med stavki.

Prvi pomen je v poudarjevalni funkciji in je nezamenljiv z drugimi izrazi:

- 24 Domov, domov! Saj bi šel – kaj ti veš,
kako je po nekaterih sobah! G 54
- 25 Punica: – pametni bodite in spat pojdite! Prelih: saj
grem. Menda! Saj se mi vse vrti v glavi! G 53
- 26 Ah, saj bi še vse šlo, če ne bi Silvo zmeraj vlačil
svoje bande v kuhinjo – Kov I 144
- 27 (Ampak, da se jim vdajaš tudi ti, nisem mislil. Saj si videti
tako zdrav in svež, pa vendar čutiš lepoto. Jarc nm 290
- 28 (Ampak, da se jim vdajaš tudi ti, nisem mislil.) Saj si videti
tako zdrav in svež, pa vendar čutiš lepoto – Jarc nm 290
- 29 Kam pa pridemo, je rekel dekan, nekaj mora biti discipline
in akademskega dostojanstva. Saj nič ne rečem: drugače
je bil zelo spodoben; dekan, hočem reči. Kalan 144
- 30 Saj ne bi rekel, če bi se pripravljaj k veseli zgodbi.
Toda glej, opisoval bom nečloveško trpljenje,
divjo muko, bridkost – CK bal 5

Pomen bi morda lahko označili tudi za rahlo protiven, pojasnjevalen: torej neke vrste protivna asociacija, odtenek, ki ga drugi vezniki te skupine ne vsebujejo.

Drugi pomen v navezovalni funkciji je zamenljiv s *ko pa* (primerjalno dopustnim):

- 31 Ne tako, ne tako – Reza! Saj se niti še ni
vrnila, saj mi je samo pravila ... G 46

- 32 Petrček bo že pazil nase. Saj je brihten in prefrigan kot le kaj. Kov lr 149
- 33 »Mi vsi spadamo v štab. Koga bomo vodili? saj smo preneumni. Kako bo človek odgovarjal za druge, če je še sam v sebi tako negotov, kot si ti?« Kavčič čsnp 27
- 34 Tak ukaz je prišel, tega si nisem sam izmislil. Saj si lahko mislite, da je meni najteže ...« Bevk 49
- 35 »Pravim, če vam gre pisanje hitro izpod rok?« »Ha! Včasih gre, včasih ne gre,« je zmignil z rameni Peter Majcen. »A Temnikar bo šel hitro. Saj ga že tako dolgo premlevam, da se bo res nemara sesul na papir.« CK bal 7
- 36 Daleč z ravnine bi se oglašali vlaki, v mrtvem poldnevu mesečine. Ni se smel upirati, da bi tudi sam še dalje vztrajal v grozotnem čaru bivanja. Saj tista voda, ki je oživiljala noč pred njim, ni tekla v igri kamnov in valov, ampak na nedoumljivi ravni drugačnih elementov, proti ustju vstajenja. Rb 9/10

Razen primera 36 so vsi primeri, kjer je *saj* zamenljiv s *ko pa*, iz dialoga: zveza *ko pa* je v celoti značilna za dialog, za govor.

V naslednjih primerih je mogoča zamenjava s *ko pa* in priredno vzroč-nima *kajti* in *namreč* (ob vsakem se seveda konstrukcija primerno spremeni):

- 37 Kot je bilo videti, mu niso kaj prida verjeli, izpustili pa so ga vseeno. Saj si v tem dnevu zmede niso bili na jasnem, ali je bilo protidržavno vpiti za Hitlerja ali proti njemu. GN 38
- 38 »Nismo ne prav naredili, da smo obiskali Jamca. Saj smo mu huje storili mesto dobrega. In Poznik je vedel.« Pr 10, 139

Zamenjava z vsemi tremi različnimi veznimi sredstvi je mogoča pač zaradi tega, ker vsebuje stavek, ki ga uvaja *saj*, oznako razloga ali vzroka v prejšnjem dejanju. Zamenjava bi seveda natančneje opredelila razmerje stavkov v to ali ono smer, zato je treba tudi tu ponovno poudariti, da nam služi metoda predvsem za osvetljevanje funkcije in pomena veznikov, ne pa za prikaz neposredne sinonimike.³¹⁴ V naslednji skupini primerov prevladuje vzročni pomen veznika *saj* v navezovalni funkciji, zaradi tega lahko veznik zamenjamo s *kajti* oziroma *namreč*:

³¹⁴ Ker gre povsod za približno pomensko podobnost in nikjer za pomensko identičnost.

- 39 Meni pa so všeč. Saj je postava, da bodimo ljudje po božji podobi in svojem obrazu in ne lutke po vzorcu spačene mode. Pr 10, 68
- 40 In obadva sva se smejala. Saj jaz sem že imel dekle, v mestu. Kajzer mdn 45
- 41 Nikoli si nisem mislil, da jo bom srečal prav to sredo, na univerzi in pri predavanju: pri predavanju o renesančni umetnosti, v somraku med skioptičnimi slikami. Saj k predavanju nisem mislil iti. Kalan 143
- 42 Ne upa si trditi, da bi se tak bistrovidec, tako realen duh, kakor je bil Prešeren, tega ne bil zavedal. Saj je približno v isti dobi nastala pesem velikega spoznanja »Pevcu«. Žup V 101/102

Pojasnilo vsebuje razlog dogajanj v ostalem tekstu, zato je v tem primeru uporaba *saj* varianta obeh veznikov (*kajti* in *namreč*), ki jasneje določata vzrok kakor *saj*. Seveda je v takih primerih veznik *saj* stilno označen.³¹⁵

Navezovalni *saj* je v naslednjih zvezah podobnega pomena, le da je sestavni del vezniških sklopov, drugi veznik ali adverb spada v vrsto prirednih ali v vrsto podrednih veznih sredstev.

Saj + prir. vezno sredstvo:

- 43 Ni ji mogel lagati. Saj zato je tudi prišel, da ji pove. Bevk 27
- 44 (In če me je on oviral v doživetju – ali je čudno, če sem se mu uprl.) Saj gre vendar za ritem, ne za logičen smisel ...« Jarc nm 275
- 45 Natašo mora videti. Mora z njo govoriti. Saj niti sam ne ve, kaj hoče, saj se v trenutkih ves zdrzne – Jarc nm 269
- 46 Saj tudi, če me je ljubil kdaj, ali me še more? Pr 10, 294
- 47 Saj vendar ni tako samoljuben in brezčuten. Pr 10, 298

Saj + podr. veznik:

- 48 Saj kadar je mimo, imaš vendarle rada otroka in bi ti bilo hudo, če bi umerlo. Pr 10, 288

V nekaterih primerih – odvisno od veznega sredstva, ki je v sklopu – je moč zamenjava *kajti*, v drugih z *namreč*, največkrat pa je sklop nezamenljiv,

³¹⁵ *Saj* uvaja v teh primerih asociacijo, ki vsebuje poleg tega tudi oznako vzročnosti in je zaradi tega pomensko označen glede na ostala veznika: uporablja se za odtenek drugače kakor običajno (takšne primere smo imenovali pomensko in s tem stilno označene).

npr. *saj vendar* v primeru 47. Seveda navajamo le nekaj možnosti teh vezniških sklopov.

12.3 *Saj* kot samostojen izraz, *saj* v raznih frazah

Zelo pogosto se uporablja *saj* kot samostojen vzklík. V takih primerih nima prave vezne funkcije in ga navajamo samo zaradi primerjave.

- 49 Glej, kako si visoka! Jaz sem pravi zaprtek, prava kmetska bunka. Saj! Ne utajiš se ne, da si plemiške krvi. Pr 10, 90
- 50 Saj, če je pa ta dedec potepeni, odkar je na svetu, vsej hiši samo v sramoto. Pr 10, 18
- 51 Vzemimo: prav ta strogi in moralni profesor bo ves nežen in sladek pred še tako omejeno žensko, ki bi ga zmedla s svojim telesom ... Saj, saj. Moje iskreno sožalje, gospod Vrančič. Jarc nm 265

V vseh teh primerih ima *saj* pomen veznika in medmeta hkrati: veznika toliko, kolikor povezuje tekst, medmeta pa, ker pravzaprav tak veznik ne uvaja stavka v tekst, ampak visi samostojno kot neke vrste vzklík z omejenim pomenom.

Še pogostejša pa je raba v eliptičnih frazah in stavkih, kakor na primer:

- 52 Obesiti se moram! ... Saj bi se, saj bi se, toda ne privoščim tem hudičem dogodka. G 30
- 53 Saj to je – to je – sploh ga ni! G 20
- 54 Saj ni res, saj ni res – tudi mene ni nikdar nihče poželel! G 36
- 55 »Ah, mimogrede sva si malo ogledali,« je rekla ena in srečala Pikin pogled. Saj vaju poznam. Kov Ir 164

Primer 52 je primer eclipse povedka iz prejšnjega stavka: prvi del nove enunciacije, ki zahteva nadaljevanje v obliki protivnega stavka. Primeri 53–55 so primeri pogostih stalnih stavkov (klišejev) z veznikom *saj*.

13 Veznik *kajti*

Tudi *kajti* se uporablja samo v poziciji med stavki kakor *saj*. To približuje te veznike podrednim veznikom s podobnim pomenom (vzročni *ker*).³¹⁶

³¹⁶ Prim. op. 313.

Za *kajti* so značilne naslednje pozicije: 1. *kajti* uvaja enega od dveh ali več stavkov (ne prvega), 2. *kajti* v isti poziciji v zvezi, 3. navezovalna pozicija, 4. Nazadnje pa je *kajti* tudi v navezovalni funkciji člen vezniške zveze. Seveda se tudi *kajti* ne veže z vsemi vezniki.³¹⁷

13.1 *Kajti* uvaja enega od več stavkov v zloženem stavku

Primeri:

- 1 Piscev teh zapiskov ni nikak abstraktni esteti ali literarni dogmatik, kajti predobro se zaveda, kako je opredeljen že po svoji naravi sami in kako svojevrsten, nepreračunljiv sodnik je bodočnost. Ocvirk LZ 35, 3
- 2 Zato je tudi Danijelu njegov dom dvakrat dom, kajti oče mu je najbližji človek – prijatelj mu je, ki ga podpira v vseh njegovih tihih stremljenjih. Jarc nm 254
- 3 Človek se zasmili sam sebi, kajti nemogoče je poiskati usmiljenja pri ljudeh, tudi ti se mu zde kot zidovi z njih neizbrisno preteklostjo – Arih 55
- 4 »Taka svinja,« je rekel Pack, in vsi so se prestrašili kajti rada ga je vrgla božjast. Arih 48
- 5 Nanin sin je že takrat umel, da je po pol bratu moralo biti v tem boljše poslano, kajti sam ni imel gospodarskih šol; kako naj bi se čudil, da je postal Hansi gospodarski narednik. Arih 27
- 6 (Dali so mu najini imeni, toda ni naju več našel.) Odhitel je naprej in naju dalje iskal, kajti za nama se je izgubila sleherna sled. Kb 14
- 7 Žena je ostala pri dekletih, jaz pa sem odhitel z Jožetom D. v smeri proti pošti, da bi prišla o pravem času na Resljevo, kajti ura je kazala deset minut do osme. Kb 10
- 8 Brez Prešerna bi bili Slovenci ostali v somraku, narod brez genija, ljudstvo brez luči: strahota je pomisliti na takšno temno vrzel, na takšno zevajočo praznino in njene nasledke za našo kulturo, kajti zavedajmo se: kar pri nas poslej piše in poje, se oslanja na Prešerna in njegovo genialno delo. Žup V 97

³¹⁷ Nemogoče so na primer zveze *in kajti* in podobne, že zaradi tega, ker sta tako *in* kakor *kajti* veznika, ki sta vezana na pozicijo med stavki in ne moreta biti zapostavljena. Seveda je pri vezavi odločilna tudi semantika veznih sredstev.

- 9 Zelenina trave se je popolnoma spremenila. Zažarela je. V grlu me je stisnilo, kajti ista svetloba zelene barve se mi je razlila po vsem telesu, in že sem začutil, kako mi je neznana devica iz srednjega veka potisnila v zelene roke note, iz katerih naj bi zdaj skupaj z zelenim zborom prepeval zelene pesmi. J 136
- 10 (Bil je lep dan, vendar v lepoti tega dne je bilo nekaj posebnega.)
V njem je bila smrt, kajti Blaž Oblak, –, je umiral. Bor 7

V navedenih primerih uvaja *kajti* v stavke, ki označujejo vzrok prejšnjega dogajanja, vendar ne neposredno, marveč v formi pojasnjevalnega prirednega stavka. Neposreden vzrok bi bil v primeru, ko bi *kajti* zamenjali s podrednim *ker*, vendar bi s tem premaknili gramatični in semantični pomen konstrukcije: npr. v 9 – *Zelenina trave se je popolnoma spremenila. Zažarela je. V grlu me je stisnilo, ker se mi je ista svetloba zelene barve razlila po vsem telesu* –. Čeprav podredno vzročni stavek pomeni sam po sebi pojasnilo, vendar to ni njegova osnovna funkcija, zaradi tega je takšna zamenjava samo približno izvedljiva. Zamenjava s prirednim *namreč* bi bila bolj primerna, vendar bi se spremenila konstrukcija in s tem tudi stil pojasnila, ki zaradi notranje pozicije veznika *namreč* ne bi bilo več tako neposredno. (*– ista svetloba zelene barve se mi je namreč razlila po vsem telesu*). Tretja možnost zamenjave bi bila z vzročnim *zakaj*: *ker* pa ima ta veznik več funkcij v pojmovnem obsegu vzročnosti, razen tega pa nekako privzdignjeno učinkuje (biblijski stil), te možnosti posebej ne upoštevajo, možnost zamenjave s *ker* je v nekaterih primerih večja, v drugih manjša, kar je odvisno od pomenov stavkov: v prim. 4 je mogoče zamenjati *kajti* s *ker* brez škode za pomen ali za stil pripovedi: v primeru 8 pa je zamenjava nemogoča, verjetno zaradi imperativa, ki je inkompatibilen z vzročnim veznikom *ker*.³¹⁸

13.2 *Kajti* je člen vezniškega sklopa (ista funkcija)

Primeri:

- 11 (Kritika) Tesno mora biti zvezana z vsemi idejnimi, socialnimi, filozofskimi in življenjskimi problemi dobe, v kateri živi, kajti le tako lahko doumeva pota in smeri literarnega snovanja neposredne sedanjosti. Ocvirk LZ 35, 3

³¹⁸ Te vrste analizo je narekoval primer: treba pa bo sistematično pregledati, ali tudi drugih glagolskih oblik posamezni vezniki ne prenašajo.

- 12 Kaj nas ne plašijo bremena današnjih dni, kajti zato, ker ste prvi, nosite največje breme. Kb 6

V primeru 11 dopolnjuje vezniški sklop zveza adverbov *le tako*: prehod od vezne do adverbialne funkcije tvori adverb *le*,³¹⁹ ki ima osnovno vezniško funkcijo. Zanimiva je zveza v primeru 12: *kajti* uvaja v sklop *zato, ker* – to je v zaprto konstrukcijo,³²⁰ ki v celoti opravlja pojasnjevalno funkcijo v zvezi s prvim stavkom!

13.3 *Kajti* v navezovalni funkciji

Pojasnjevalno vzročni stavki, ki jih uvaja *kajti*, so zelo pogosto v tekstu samostojno pojasnilo ali opravičilo prejšnjega dogajanja.³²¹ Primeri:

- 13 Ta vojna je rodila zavest človeka, tistega, ki živi pred našimi očmi in se trudi za vsakdanji kruh, a še več onega, ki je skrit v temnih globinah krvi in čigar prihod šele slutimo. Samoodločba narodov je negacija avtokracije, suverenosti. In to je prvi korak novega človeka. *Kajti* ta se bori ne zaradi ljubezni, recimo do splošnosti, pač pa zaradi svoje lastne najgloblje zavesti. FK 17
- 14 Zato danes stranka nima človeka, kolikor toliko tehtnega v javnosti, ki bi ne sedel vsaj v enem upravnem svetu te ali one banke, v takšnih ali drugačnih komisijah ali v vodstvu tega ali onega podjetja. *Kajti* stranka ve, da denar pomeni moč in trdnost, ugled in zanesljivost. Današnji samostani po Slovenskem – mislim, da bi bilo pametneje, da bi si namesto cerkvenih zvonikov zgradili tovarniške dimnike. FK 242
- 15 V članku, ki sem ga o tem problemu spisal, sem skušal pokazati sorazmerno nevažnost slehernega svetovnega nazora pri ustvarjanju umetniških del. *Kajti* tudi za to velja misel, ki jo je nekoč v pogovoru z Eckermannom izrekel Goethe – Vid² 6
- 16 To so bile temne in svečane stvari in čisto nove stvari, ki sem jih slišal in gledal prvič v življenju. Ki sem jih razumel prvič

³¹⁹ Vprašanje je, ali ni bolj na mestu analiza: *kajti* + *le tako* *lahko doumeva* –. V takem primeru bi bil *le* kot veznik in poudarjevalni adverb na sredi, vendar bi oba člena učinkovala v zvezi vsak zase: *kajti* predvsem kot veznik, *le* pa kot poudarjevalni element v adverbialni sintagmi.

³²⁰ Veznika *kajti* in *ker* sta sicer inkompatibilna, lahko pa uvaja *kajti* v sklop zaprtega podrednega bloka, vendar mora služiti za prehod napovedovalec zveze *zato*.

³²¹ Seveda ima ta frekvenca zaradi različne narave tekstov relativno vrednost.

v življenju. Kajti prav tolikšno srečo, kakršno mi je dajala ta kratka in strnjena slika človekovega življenja, prav tolikšno blaženost sem občutil nad tem, da vse to razumem. Vid² 13

- 17 –še težje morda o arhitekturi, če se nočeš zadovoljiti z zgolj tehničnim opisom, marveč želiš opisati njeno duhovno vsebino. Kajti duhovna vsebina arhitekture je še abstraktnejša od vsebine muzike; tu se izražajo le najosnovnejše lastnosti človeške duše. Vid² 24/25

Podobno kot med stavki je tudi v navezovalni funkciji veznik *kajti* lahko del vezniške zveze:

- 18 Naš jeep brni, kot bi bil prva živa stvar, ki je bila kdaj koli tukaj. Kajti tudi stroji živijo, dokler ima njihovo vrtenje nekakšen smisel. Jože Piano, NS IX,2,193
- 19 To delo na črno za zaslužek, ker ji je plača premajhna, in strah, da se ne bi kaj razvedelo o tem početju (Kajti potem bi jo bržkone vrgli iz službe, saj je razen svojega ročnega dela prodajala tudi bombažaste pletenine, ki jih je dobivala od neke gospe z Idrijske ceste), sta jo držala v stalnem, napetem in vznemirljivem pričakovanju. Kov I r 141/2
- 20 Kajti kakor ekonomsko in duhovno nedorasla sredina ne more producirati popolne kulture, tako ta okrnjena kultura ne more postati pomembnejša postavka v njenem življenju, ampak mora biti zaprta sama vase, ozka, tuja problematiki časa in omejena zgolj na tenko plast intelektualcev. Brn LZ 35, 111

Po pomenu je *kajti* v navezovalni funkciji med pretežno pojasnjevalnim *saj* in vzročnim *zakaj*. Samostojno in v frazah kot *saj se kajti* ne uporablja.

14 Veznik *zakaj*

Tudi *zakaj* je vzročno pojasnjevalni priredni veznik, vendar se obnaša drugače kakor *saj* in *kajti*: *zakaj* ni namreč samo priredni veznik, ampak je še samostojna vprašalnica v vprašalnih stavkih in znak odvisnega vprašanja (vsebinskih odvisnikov). Seveda se pomen spreminja: v prirednih stavkih je to pozitivni vzročno pojasnjevalni veznik, kot vprašalnica pa ima funkcijo in pomen vprašalnega vzročnega adverbja. Vzrok je v tem veznem sredstvu in vprašalnici osnovni pomenski element.

Značilno za veznik *zakaj* med stavki je, da se zelo pogosto uporablja v slovesnem, privzdignjenem stilu, predvsem v literarnih delih.

14.1 *Zakaj = kajti* med stavki

Primeri:

- 1 Zdaj pa je zadosti teh praznih govoric in kvant, zakaj
pust je že daleč in tudi noč je že pozna! – C zs XII 68
- 2 Nato je legel, pa dolgo ni zaspal; zakaj njegovo srce je bilo
polno sramu, jeze, kesanja in očitkov ... C zs XII 72
- 3 Po svoje, umej, če moreš, zakaj beseda ni
ne konj ne figa na cesti. Pr 10, 66
- 4 ... bil poseben zaupnik višjega uredništva in gospe notarjeve.
To zadnje so mu najbolj zamerili in zlasti notar je netil odpor
proti njemu. Morda mi je delal krivico, zakaj dekan se je otepal,
kolikor mu je dovoljevala vljudnost, jezične notarke ... Pr 10, 84
- 5 Toda duhovna služba narodu, kar je isto kot kultura,
zakaj Vidmar pravi »duhovno ali kulturno«, rabi
torej oba izraza kot sinonima, ta duhovna služba je
privilegij svobodoumnosti; – Vodnik DS 33, 116
- 6 Ali, čemu naj bi se potem shajala, se je prestrašil, zakaj on ni
iskal pogovorov zaradi miselnih izsledkov ... Jarc nm 260
- 7 Včasih ni razumel, zakaj Bohorič je kar preskakoval logične
mostove, miselna neskladja je prigrinjal s koprenami prispodob,
ki so rastle iz ritma razgibanega čustvovanja. Jarc nm 260
- 8 Morda bi ga utešil le ples, zakaj ogenj, ki ga je razpaljal, ja
izzival plesne kretnje, divje in vrtoglavo, kakor bi morala biti
divja godba, ki je dajala ritem viharnemu plesu. Jarc nm 259
- 9 »Vidiš, Bohorič, občevanje z njim ti bo v veliko korist,
zakaj on je že daleč pred teboj ...« Jarc nm 287
- 10 Vzbuja la je v njem nekakšen občutek slabe vesti, nekakšnega
studa, vendar ne do samega sebe, zakaj vse preveč je bil zaverovan
v edinstvenega in čudovitega predsednika Berganta, ki mu je
vse dovoljeno, da bi mogel kaj takega občutiti ... Mih hv 238
- 11 Ta misel je zmotna že načelno, zakaj katolištvo in
narodnost sta pojma, ki se ne krijeta, a nevzdržna je

- tudi zgodovinsko, saj ni mogoče zanikati dejstva idejne diferenciacije v našem narodu. Vodnik DS 33, 114
- 12 Današnji v industrijo ujeti rod ne mara nobene simbolne zveze s preteklostjo, nobenih zgledov, ker so mu duhovno tuji in odmrli, zakaj predmet njegove duševnosti je človek sam na sebi, stvar sama na sebi. Koblar DS 33,4
 - 13 S to parafrazo vere Shaw ni dobro pričeval za Michelangela, Velasquesa in Rembrandta, ampak za svojega človeka, ki v svojih blodnjah skuša obdržati vsaj eno čistost: lepoto, ki se opravičuje in odrešuje, zakaj ona ga osvobodi zadnje laži in napa. Koblar DS 33, 5
 - 14 To nista bila samo mladost in dober krog: bile so dividende starega Kožuha, premije in kuponi, zakaj blago je bilo made in England, čista angleška volna. Kalan 140
 - 15 Ne ugovarjam, zakaj bajka je skoraj edino zavetje pred življenjem. FK 11
 - 16 Nekoliko mračno, romantično. A nič zato, zakaj takšno okolje nudi domišljiji krila, da včasih lahko zaplava nad oblake, v kraljestvo fantastike. CK bal 8
 - 17 Po teh čustvih in mislih se spoznavamo med seboj bolj kot po obrazu in postavi, zakaj ta Prešernov svet je del naše prebujene slovenske duše – Žup V 103
 - 18 Ženske so mu ob tej pesmi najbrž odpustile, zakaj zmigale so z rameni in se vrnile v kuhinjo. Kr isjr 20
 - 19 – Samo to je, da bi potem ostala čisto sama, zakaj vi, moja draga, se ji nočete dati ... Mih hv 217

Identifikacijo s *kajti* opravičuje ista konstrukcija besednega reda, medtem ko bi morali pri zamenjavi z vezniki *saj* in *namreč* beseden red spremeniti. Zaradi tega bi bila zamenjava s *kajti* mogoča, vendar bi pri tem nekoliko premaknili pomen, zlasti pa bi spremenili stilno vrednost. Medtem ko *kajti* pojasnjuje, oziroma uvaja v vrsto pojasnil, *zakaj* s svojim natančnim določilom vzroka konstrukcijo nekako zaključuje. Mejo je sicer nemogoče postaviti povsem natančno, razen tega pa gre stilna vrednost veznika *zakaj* nekoliko na račun izpodrivanja s strani *kajti*. Ob vezniku *kajti*, ki mu je pomensko precej blizu, ima *zakaj* lahko v visokem jeziku stilno funkcijo, v splošnem knjižnem izrazu pa je dobil prizvok arhaičnega (biblijskega).

Uporaba veznika *zakaj* je s tem omejena. Do izpodrivanja pa pride tudi zaradi tega, ker je veznih izrazov s podobno funkcijo in podobnim pomenom več, medtem ko opravlja *zakaj* še druge funkcije.

14.2 *Zakaj* v sklopu

Tudi *zakaj* se druži z nekaterimi veznimi izrazi v vezniške sklope. Pri tem je na prvem mestu – v tej funkciji se ne more vezati z vezniki, ki sami zahtevajo prvo mesto:

- 20 V dvoje nama bo laže predreti tako daleč, zakaj tudi jaz bi se rad vrnil domov, samo da mi za zdaj še ni jasno, kako. Mih hv 266
- 21 Toda v naslednjem ne nameravam zasledovati zgodovinskih primerov napačnega narodnostnega pojmovanja ter zgrešene kulturne volje, usmerjenosti in vzgoje; zakaj tudi v sodobnosti imamo takšne primere. Vodnik DS 33, 114
- 22 Slišati je bilo, da je uganil po njenem glasu, da je bržkone hudo, zakaj ne da bi spraševal dalje, je zaklical: – Mih hv 12
- 23 In zdaj stopi, stopi s hišnega praga, zakaj ko se boš odtrgal od praga, ne bo nobene slabosti več! CK bal 7

Poleg primerov vezanja s prirednim veznim adverbom imamo tudi primere vezanja s podrednimi vezniki *ne da bi* in *ko*: kot pri drugih primerih protivnih in pojasnjevalnih veznikov v tej funkciji uvaja tudi sklop *zakaj* + podr. veznik zaprto podredno konstrukcijo. Tudi tu je zamenljiv s *kajti*.

14.3 *Zakaj* v navezovalni funkciji

Kakor pri *kajti* so tudi navezovalni stavki, ki jih uvaja *zakaj*, pogosti, čeprav velja tudi za to funkcijo isto, kar smo povedali za *zakaj* med stavki:

- 24 Zakaj hrvatskemu meščanstvu je vsilil Zagreb že od vsega početka docela izreden ekonomski in politični položaj. Brn LZ 35, 108
- 25 Ne pričakujte od mene nikake modrosti ali učenosti. Zakaj jaz se nisem nikdar bližal Prešernu po znanstvenih stopnicah ali po filozofskih ovinkih, temveč tako, kakor želim, da bi se mu bližali vi vsi – Žup V 105
- 26 (Da ni Prešeren zastavil peresa, ne bi bil mogel njegovega dela opraviti prav nobeden drug.) Zakaj Trubarjevo delo je bilo stvar treznega pogleda, umske moči, verske

gorečnosti in dobre volje, Prešernovo pa stvar genija,
ki je enkrat in nenadomestljiv ... Žup V 97

14.4 *Zakaj* v sklopu z drugimi vezniki

Tudi tu funkcionira podobno kot med stavki, primeri, ki jih navajamo, so primeri istih zvez kot pri sklopih z *zakaj* med stavki:

- 27 »Toda ne koraka več,« je odvrnil, niti z Vami gospodjice. Zakaj tudi lepo laž naših ljubih ljudi moram spoštovati. Pr 10, 304
- 28 Neznosna misel! Zakaj ko bi bila utemeljena, bi se nam zrušilo nekaj pomembnega, velikega, nad vse dragocenega. Žup V 102

14.5 *Zakaj* kot samostojna vprašalnica, *zakaj* kot znak odvisnega vprašanja

Primere navajam samo zaradi popolne slike veznikovega obnašanja. Funkcioniranje je seveda v teh primerih povsem drugačno kot v prirednih zvezah:

14.5.1 *Zakaj* – vprašalnica

- 29 Toda, zakaj bi baš tako, zakaj ne bi jedla ... G 37
- 30 Zakaj, zakaj sem vam pravila, neumnica, ne prenesete še s svojimi leti! G 47

14.5.2 *Zakaj* – znak odvisnega vprašanja

- 31 »Oh, šele zdaj vidim, da sem še bosa,« se je živčno posmejala, kakor da je to razlog, zakaj odklanja njegovo bližino. Mih hv 15
- 32 Zakaj je doma nesrečna, si ni upala priznati, ker bi bilo popačeno in nenaravno odkrivati v lastnem srcu, da rodne matere ne ljubi – Mih hv 116

Kot vprašalnica in znak odvisnega vprašanja ima seveda *zakaj* tudi drugačno stilno funkcijo kot *zakaj* v doslej obravnavanih pozicijah in zvezah. Vprašalnica in znak odvisnega vprašanja namreč ni v nobenem primeru stilno označena: kot vse neoznačene vprašalnice – znaki odvisnih vprašanj v zvezi funkcionira v obsegu svojega pomena.

15 Vezni adverb *namreč*

je po svoji funkciji tudi pojasnjevalno vzročni adverb, obnaša pa se nekoliko drugače kot *saj*, *kajti*, *zakaj*. Za razliko od drugih doslej obravnavanih veznikov lahko uvaja v poudarjevalne konstrukcije in s tem ločuje izraze (s tem jih tudi veže). Razen tega njegova pozicija v stavku ni omejena na začetek stavka.

15.1 *Namreč* med izrazi

V tej funkciji *namreč* loči iste vrste stavčne člene tako, da stoji pred tistim delom stavčnega člena, ki je poudarjen:

- 1 Zdaj pa, ko je ves tok misli osredotočen na vojno in ko se ravno teh misli o smrti, *namreč* o tisti dejanski smrti v strelskih jarkih vse krčevito ogiblje, je dolgčas strašen in ubijajoč. FK 13
- 2 Ta fevdalna tradicija, ki je bila juridično sicer res hrvatska, v resnici pa samo fevdalna in nič več, je imela s hrvatskim kmečkim ljudstvom prav tako kakor zagrebška buržuazija eno samo stično točko, *namreč* izkoriščanje. Brn LZ 35, 109

V podobni, ne direktno vezni, ampak vezno poudarjevalni funkciji je *namreč* v vezniški dvojici:

- 3 Cerkev – absolutni bog je moral pasti, kakor hitro ga je zasegel razum. *Zdaj* se lomijo druga stebrišča, *kajti* samo zemlja, *namreč* samo posest in moč nas ne moreta utešiti. FK 16
- 4 Nemški demokratizem je državten (v našem smislu), *namreč* že vnaprej natančno opredeljen. Brnčič

V navedenih primerih stoji *namreč* pred poudarjeno besedo, pomeni pa pojasnilo prejšnjega izraza. V vsem tem gre za neke vrste elipso stavka »*to je*«.

15.2 *Namreč* v navezovalni funkciji

Tudi tu lahko stoji *namreč* na začetku stavka, zlasti še, če stavek pred njim povzema prejšnjo trditev:

- 5 »*Namreč*, Bohorič ...« Nemudoma je umolknil in čakal. Jarc nm 304

15.3 *Namreč* kot vezni adverb v stavku (pred glagolom ali za njim)

Primeri:

- 6 Za Jermána je bila ta vest čisto nova. Zaradi lahne obolelosti ga namreč že nekaj dni ni bilo v šoli. Jarc nm 295
- 7 Kljub vsemu temu pa ne smemo pozabiti neke močno odrešilne okoliščine: da je namreč mesto v sodobnem svetu tista ploskev, na kateri se družba predvsem izživlja – Brn LZ 35, 104

V primeru 6 je *namreč* v neke vrste navezovalni funkciji, čeprav ne stoji na začetku stavka: v poziciji pred glagolom utemeljuje stavek v tekstu (pojasnjevanje prejšnjega teksta). V primeru 7 poudarja besedo, pred katero stoji, obenem pa prav tako utemeljuje stavek v tekstu.

Morda je treba še pripomniti, da je *namreč* izredno pogost v običajnem jeziku prošenj, pisarniškem jeziku, ko gre za utemeljevanja vseh vrst, redkejši pa je v resnejših literarnih stvaritvah.³²⁴

16 Vezni adverb *zato*

Vzročni adverb *zato* deluje pogosto kot vezni adverb: če je v poziciji na začetku stavka ali sredi stavkov (na začetku drugega od obeh stavkov). Zelo pogosto pa opravlja vezno funkcijo tudi v podredju: kot napovedovalec zveze v podredju³²⁵ (vzročni in finalni odvisniki), včasih pa poudarja kot vzročni adverb podredni veznik³²⁶ (*da zato, ker zato*).

Na tem mestu navajamo primere vezne funkcije adverba *zato* v priredju. Pripomniti je še treba, da ima *zato* v funkciji vzročnega adverba seveda nevezano mesto v stavku³²⁷

16.1 *Zato* med stavki (na začetku drugega stavka)

Ker pomeni vzrok, ima kot vsi ostali vezniki te serije tudi *zato* funkcijo

³²⁴ Frekvenca posameznega veznika je seveda pogojena tudi s pomenom teksta, ki ta veznik prenese bolj kot drugega (prim. op. 322).

³²⁵ Prim. pogl. I/1.2.4 in pogl. I/13.

³²⁶ Glej op. 325.

³²⁷ To trditev o besednem redu je treba dopolniti, da gre za navidezno nevezano mesto adverba v stavku: možnosti je namreč precej, vendar niso nevezane. Problem še ni raziskan. Trditev bi lahko pomenila delovno hipotezo.

pojasnjevalnega veznika: če bi ga opustili, bi zaporedje stavkov ne bilo jasno utemeljeno.

- 1 Ljudje niti poleti niso prihajali sem, zato ni dvomil, da je to lahko samo Korenova družina. Kr podl 18
- 2 – prileten partizan, ki je v borbah na Gorenjskem izgubil desno nogo, zato je opravljal nekakšno pisarniško delo, s katerim pa – Ing sr 29

Namesto adverb *zato* v tej funkciji bi lahko uporabili veznik *in*, vzrok bi bil tako izražen v pomenu stavkov, ne bil bi pa nakazan z veznikovim pomenom, to lahko opravi samo *zato*. *Zato* tu ni zamenljiv z obravnavano vrsto vzročno pojasnjevalnih veznikov (*saj*, *kajti* ali *namreč*, *zakaj*). Skupaj s *torej* – tudi s tem veznikom bi lahko zamenjali *zato* (vsaj v nekaterih situacijah) – tvorita novo dvojico vzročnih veznikov, točneje adverbov.

Pojasnilo, ki ga prinaša vzročni stavek z uvodnim *zato*, pomensko ne sodi tako trdno v sklop prvega dela stavka, kot smo to opazili pri prejšnji skupini pojasnjevalno vzročnih veznikov. Čeprav gre tudi tam za rahle, asociativne zveze,³²⁸ je zelo veliko primerov, ko je vzročni stavek z uvodnim *zato* kot samostojen stavek. Prav zaradi tega je veliko več primerov, ko je

16.2 *Zato* v navezovalni funkciji

Adverb *zato* daje stavku smisel v tekstu, obenem pa ga tudi veže v celoto.

- 3 Njun smeh je odnesel s seboj v planine. Zato ga je tolikanj prizadelo – Ing sr
- 4 Ali muzika je po svoji naravi zelo neposredno zvezana z življenjem ter ga v veselju in žalosti spremlja kot naj pristnejši izraz čustva. Zato je glasba navadno druga umetnost, s katero se človek bliže seznanja. Vid² 23
- 5 Posebna značilnost, ki je po teh problemih po Oktobrski revoluciji precej odločevala, je bilo nasprotstvo, ki ga je skoraj vsa inteligenca pokazala do revolucije. (Gorki sam je po Leninovem nasvetu kmalu odpotoval v zamejstvo.) Zato je umljivo, da si je revolucionarni razred zastavljal vprašanja, kako naj bi literatura, slikarstvo, glasba neposredno služile revolucionarni borbi. Koz² 207

³²⁸ Prim. op. 191.

- 6 Zanimiva bi bila odkritja, koliko življenja ruskih ljudi in še posebno pripadnikov drugih nacionalnosti se je izključilo iz prikazanega življenja. Zato se v literaturi ne zrcalijo tokovi resničnega življenja, ki struje nekje pod površino. Koz² 211
- 7 A smrt se blešči skozi obrabljeno kramo vojne kakor zubelj – ljudje so si zakrili oči. Zato so prenapolnjeni kinematografi in promenade, ker velja preživeti dni, ki so se desetkrat ali stokrat že ponovili. FK 13
- 8 To je boj za svobodo z ustvarjanjem oblasti, to je nezavedna pot do človeštva, do sebe, do vere. Zato, namreč zaradi obrambe, je moral Czernin razviti svojo misel o samoodločbi držav, ker je daleč videl. FK 16

Adverb bi bil lahko tudi na drugem mestu (npr. 5 – *Umljivo je zato* –), vendar bi bil s tem poudarjen:³²⁹ v poziciji med stavki, kjer hkrati vidneje lahko opravi vezno funkcijo, seveda ni poudarjen.

17 Vezni adverb *torej*³³⁰

Medtem ko uvaja vzročni adverb *zato* v stavke, ki pomenijo posledico (ki pojasnjujejo s tem prejšnje dogajanje), uvaja *torej* v prav tako pojasnjevalne stavke, le da je pomenska smer druga: *torej* uvaja v takšno pojasnilo, ki pomeni povzetek prejšnjega teksta. V teh primerih veznika *torej* ni mogoče zamenjati z veznikom *zato*. Primeri:

- 1 – No, v strah bi ga še lahko pripravila, do tega, da bi jo še kdaj ljubil pa nikoli več, *torej* je odkupljen svoboden človek. Mih hv 171

Drug pomen veznika *torej* je v primerih, ko je sinonimen z *zato*, v takih primerih je zamenjava veznikov možna:

- 2 Stric Franjo jo pričakuje, *torej* mora tja, da bi se mu opravičila, zakaj ni prinesla s seboj listin – Mih hv 185
- 3 Kakor vam je vaša mati že rekla, gospodična, nama

³²⁹ Ker je tudi v stavkih – stavčnih členih zadnje mesto v stavku poudarjeno mesto v stavku.

³³⁰ Zato adverb *torej* je po svojem nastanku v zvezi z adverbom *zato* (možna je povezava z *zato*), čeprav je verjetnejša zveza s sla. *tože*.

zdaj nekoliko trda prede, torej pričakujeva od vas
trohico velikodušnega razumevanja. Mih hv 212

Zamenjava z *zato* ne bi zahtevala nobene spremembe glede besednega reda, torej: 2 – *Stric Franjo jo pričakuje, zato mora tja* –; 3 – *Kakor vam je vaša mati že rekla, gospodična, nama zdaj nekoliko trda prede, zato pričakujeva od vas trohico razumevanja* –. Po primerih sodeč je izbira tega ali onega izraznega sredstva stvar stila posameznih avtorjev: *torej* kot adverb in zlasti v naslednji navezovalni funkciji je zelo pogost v govorjenem jeziku:³³¹

- 4 Hotel bi dognati, če drži stara resnica: v obeh se vidi duša. Torej poslušajte. Kov lr 139
- 5 »Torej nimate odločbe?« je rekel Fajdiga z jasnim glasom. Kov lr 157
- 6 »Torej odrekate ženskam vso sposobnost, da govore in se gibljejo, kakor jim je v značaju?« je vprašala. Pr 10,68
- 7 Vsem tistim, ki so prej polnili to življenje, velja zdaj le smrt. Torej je treba izkoristiti vsaj tisto, kar je pri rokah. FK 13

V navezovalni funkciji se – kot je videti iz primerov – uporabljata oba pomena veznika *torej*: povzemajočega veznika (5, 6), ki ni zamenljiv z drugimi izrazi, in adverbna *zato* (6, 7), v teh primerih bi zamenjava izrazov ne spremenila pomena. Opuščitev veznika bi bila seveda usodna za pomen: prim. 4 – *Hotel bi dognati, če drži stara resnica: v obeh se vidi duša. Poslušajte*. Zveza med stavki bi bila sicer še vedno smiselna, vendar drugačna kot v primeru veznika. Prav tako bi bilo mogoče vprašati brez navezovalnega *torej* (navidezno vprašalna funkcija, vendar je nosilec vprašanja najbrž intonacija).³³² Za ilustracijo navajam še primere, v katerih je *torej* kot vezni adverb sredi stavka, ki ga veže v tekst. V teh primerih pomeni vedno povzetek prejšnjih izvajanj:

- 8 Tako bomo torej preživel prvi dan vojne, si je mislil, na tem bojišču. Mih hv 248
- 9 Zgrozil sem se: ali je mogoče na ta način razbiti narodni organizem na snov in na duha, na ta način, da njegovemu večjemu delu odrečeš duha in ga imenuješ le pasivno gradivo in snov, mu torej odrežeš tako rekoč božjo podobo svobodne in tvorne človeške osebnosti! Vodnik DS 33, 116

³³¹ Gre za knjižni govorjeni jezik in za nekatere oblike pogovornega jezika.

³³² Prim. Daneš 1957.

- 10 Umljivo je torej, da je zavoljo tega konkurenca med pravo in lažno umetnostjo, med gledališčem in filmom, književnostjo in »šundliteraturo« izredno ostra in pereča;– Brn LZ 35, 112
- 11 »Vi torej, vi ste bili tisti edini nesveti človek nocoj v gledišču?« Pr 10, 286
- 12 Ali se je torej vrnila? G 45
- 13 To je torej bilo! Po žveplu in dim je dišalo vso noč, sam vrag je brusil to noč kremplje po mestu. G 58
- 14 To je, to je torej! Grum

Iz navedenih primerov je očitna zgolj vezniška funkcija adverba *torej*. Vezni adverb povzema s svojim pomenom prejšnje trditve, in s tem postavi stavek v tekst. Ob tem opravlja tudi funkcijo veznika vzroka (v zvezi: pojasnilo – vzrok). V primerih 12, 13, 14 imamo primere določenega jezikovnega klišeja, stalnih izrazov in fraz, kjer se *torej* stalno uporablja.

18 Vezni adverb *tudi*

Vezni adverb *tudi* uvaja vrsto predvsem poudarjevalnih veznikov in veznih adverbov. V zvezah stavkov funkcionira kot vezni člen, ki je lahko sredi med stavki ali pa ob besedi, ki jo posebej poudarja in s tem navezuje stavek v tekst. Prav tako lahko navezuje v tekst prosti stavek, in sicer tako, da je v navezovalni funkciji na začetku stavka – ali pa s tem, da poudari neko besedo v stavku in s tem opozori na prejšnji tekst. Kot poudarjevalni vezni adverb ima tudi pomen neke vrste vezalnega veznika, ki zahteva (s svojim pomenom) podobno dejanje v prejšnjem delu teksta. Tudi veže predvsem popolne in eliptične stavke, za izraze nimamo primerov.

18.1 *Tudi* med stavki

18.1.1 Stavek, ki ga uvaja *tudi*, je pojasnilni stavek in postavljen na konec zloženega stavka – ali vsaj na konec daljšega uvoda

Primeri:

- 1 Stoprv zdaj je opazil svoj dom – hišo, borjač, vrt, reko na jezu, mater – tudi zanj doslej ni vedel. Lokar pd 7

- 2 Toda tu nam ne gre za golo estetiko, tudi ne za svetovna merila. Žup V, 111
- 3 In v tem je uživala. Ne samo iz polnega deklišтва, tudi ne iz polnega ognja zrele žene. Jarc nm 294
- 4 Pepelnična sreda je. Noč so preplesali. Tudi Lojzka je bila v dvorani, tudi on je bil zraven. Lokar he 18
- 5 Sedela je na petah, stuljena v dve gubi; tudi ona se je bila nekam zamislila ... Bevk 23
- 6 Skočil je k zadnji steni, tudi s te strani je zagledal trojico. Arih 34
- 7 Nikomur je ne izdam, tudi ženi ne. Kavčič čsnp 8
- 8 Zvenelo je povsem naravno, kar je povedal. Zakaj ne bi stopil do ljudi, tudi hrano bo treba dobiti. Kavčič čsnp 51
- 9 Zdaj, ko je vedel, se je takoj odločil. Zvečer ni dobro čez cesto, tudi zjutraj ne. Kavčič čsnp 43
- 10 Jutri bom spet šla na ljudski odbor, tudi oče bodo šli z menoj. Ing nnd 33
- 11 Toda njen obraz je bil brez kapljice krvi, tudi roke, ki so ji ležale brez moči v naročju, so bile bele. Ing nnd 28
- 12 Sploh ne vemo, kam nas bodo poslali in kakšno delo nam dali, tudi ne vem, kako se bo Tea vživela v naše kraje, in kako bo z Jančkom. Ing nnd 56
- 13 »Čujte me, praga te hiše ne prestopim več, tudi moji otroci ga ne bodo!« Ing nnd 53
- 14 »S Pernati bo še teže, tudi oni se ne bodo izselili, preden jim ne najdemo primerne stanovanja. Ing nnd 32
- 15 Začela ga je mučiti, tudi odtegovala se mu je – nekaj zato, ker ji je postajal čedalje bolj nadležen, nekaj pa zato, ker jo je veselilo, da je tako spet in spet preizkusila svojo moč nad njim in jo celo krepila. Mih hv 115

V nekaterih primerih sta povezana s *tudi* samo dva stavka, vezalna zveza med njima je ohlapna, tako da bi lahko stal vsak stavek sam zase, kar se pozna tudi iz intonacije (zaključna intonacija v stavku pred *tudi*).³³³ Taki

³³³ Prim. op. 332.

stavki so v primerih 4, 5, 6, 8, 11, 14 (uvaja nov sklop). V vseh teh primerih je stavek popoln, brez elipse, v nekaterih podobnih zvezah pa gre za elipso, največkrat za elipso povedka ali kakega drugega stavčnega člena; primeri: 2, 3 (tu je elipsa povedka že v prvem stavku in sta preko tega oba eliptična stavka povezana s prvim navedenim stavkom v tekstu: *In v tem je uživala.*), 7, 9 (V teh primerih utemeljuje tudi elipso povedka in povezuje nove stavčne člene, ki so navadno v protivnem razmerju do prejšnjega stavka ali pa ga pojasnilno dopolnjujejo). Kot povsod je tudi v teh primerih eliptična povezava intenzivnejša od vezave neokrnjenih stavkov. Osnovno pomensko razliko med navedenima dvema tipoma pomenov in funkcije veznika *tudi* predstavljata primera 3 in 4: v primeru 3 gre za stopnjevano (drugo v zvezi) negacijo, v primeru 4 gre za naštevanje, pri katerem ni odtenka stopnjevanja, pač pa samo pomen vezalnosti. Beseda, ki sledi vezniku *tudi*, je poudarjena, in sicer z izraznim sredstvom (*tudi*), ne pa s pozicijo v stavku. Posebej zanimiv primer je v 1: *tudi* uvaja asociativni vrinjeni stavek, ki se pravzaprav nanaša na eno izmed besed v prejšnjem delu stavka (*mater*). Veznik veže s tem vrinjeni stavek podobno, kot bi ga vezal relativni veznik *ki*: *mater – ki zanjo prav tako ni vedel* (seveda bi moral ob zamenjavi posebni adverb – *prav tako* – izražati pomen veznega adverba *tudi*). Stilna vrednost bi se seveda z zamenjavo povsem spremenila: v primeru relativnega stavka gre za docela določen atribut, v primeru stavka s *tudi* pa za asociativni vrivek.

18.1.2 *Tudi* stopnjuje drugega (ali srednjega) izmed členov zveze

- 16 Pesem je preglušila drsanje zavrtih koles, tudi takt se ni več zlagal in pevka si je kakor oddihala. Lokar pd 10
- 17 Janezova hiša, precej manjša kot sosednje, je bila vsa prenovljena; nova okna so bila skoraj prevelika za tako nizko hišo, tudi vezna vrata so bila nova in nova je bila streha. Ing nnd 34
- 18 In zdaj je prazno tistole križišče, nikoli več ne bo prišel z leve, se ustavil, pogledal, če je cesta prosta, in stopil proti njihovi hiši, tudi ji ne bo povedal tistega, kar bi tako rada slišala, in očetove budilke, ki jo je bil ob zadnjem obisku razstavil, ne bo sestavil. Ing nnd 59
- 19 »Jutri se vrnemo v Kamnik, tam bomo počakali, da najdemo tebi, Peter, in tebi, Vinko, delo, medtem se bo zadnja hiška izpraznila, tudi zaradi penzije bodo uredili, Marcelu bomo našli dobrega mojstra, Tinci službo, tudi

za Leno se bo našlo kaj primernega, vse, prav vse se bo uredilo, samo Lize ne bo nikoli več. Ing nnd 46

Vezni adverb *tudi* v teh primerih poudarja drugi ali osrednji stavek v zvezi: na ta način postavi stavke v medsebojno razmerje: v primeru 16 bi na primer lahko *tudi* opustili, toda v tem primeru stopnjevanja ne bi bilo: *Pesem je preglušila drsanje zavrtih koles, takt se ni več zlagal in pevka si je kakor oddihala*-. Takšno zaporedje bi prikazalo dogodke, ne pa notranjega odnosa med njimi, kakor ga je videl pisec. In med stavki bi bil v funkciji zaključnega veznika. Vezni adverb *tudi* pa poudarja enakopravnost drugega stavka v zaporedju dogajanj. Podobno bi lahko razložili tudi ostale primere.

18.1.3 Stavek s *tudi* je zadnji v zvezi, zaključuje zveze^{*)}

Posebej smo izvzeli primere, kjer je stavek s *tudi* zadnji v zvezi in zvezo zaključuje. V tej funkciji opravlja stopnjevalno vlogo, obenem pa ima gramatično funkcijo zaključevalca konstrukcije. Primeri:

- 20 »Matija, rada bi se pogovorila s Trezo in njenimi otroki, fanta sta gotovo že cela hrusta, tudi dekle mora biti že veliko in čedno. Ing nnd 9
- 21 Ob vsaki priložnosti se pretepa, je tuberkulozen; tudi zaradi nedovoljene posesti orožja je že sedel nekaj mesecev. Arih 51
- 22 Zaspali ni moč človeku ne umiriti se, tudi umreti ne bom mogla. Lokar he 9

Tudi bi lahko zamenjali v tej zvezi z *in*, vendar bi z *in* ne poudarili tako intenzivno kakor z veznim adverbom *tudi*. V navedenih konstrukcijah je poudarek stavka, ki ga uvaja *tudi*, na dodatnem pojasnilu, ki stopnjuje zaključek.

18.1.4 *Tudi* v dvostavnih zvezah (uvaja drugi stavek)

V takih primerih je *tudi* v drugem stavku, ki je s tem posebej poudarjen:

- 23 – in ko se je prvič preoblekel in šel na cesto, se je smejal in strašil. Ne le, ker so rekli drugi, tudi sam je videl, da je pošastna prikazen – Lokar he 98
- 24 Ne le, da nam je zapisal, ne, vžgal v srce: – tudi

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

take situacije, kakršna je prav današnja v Ljubljani,
ni pozabil naslikati zvesto – Žup V, 98

V tej zvezi je vezni adverb *tudi* bistveni del zveze in bi ga bilo za nemoten potek stavka skoraj nemogoče opustiti: *Ne le, ker so rekli drugi, sam je videl, da je pošastna prikazen* – tak stavek bi imel povsem drugo stilno vrednost od stavka s *tudi*: v primeru s *tudi* je z veznim adverbom poudarjen izraz sam, ki je v opoziciji do izraza drugi v prvem stavku, v primeru opustitve pa bi bila opozicija izražena brez dodatnega znaka: vprašanje teksta je, katero od teh dveh izraznih sredstev (ki imata lahko obe poudarjevalno funkcijo), ima v tekstu večjo stilno vlogo. Poleg vezalno poudarjevalne vloge ima v tej zvezi tudi nekoliko protivnega pomena, ki ga dobi iz zveze in od izrazov, ki jih veže.

18.2 *Tudi* izpostavlja posamezne stavčne člene (navidez med izrazi)

Deloma smo to že obravnavali pod razdelkom 1, v glavnem so bili to primeri, pri katerih je *tudi* v zanikani konstrukciji (nikalnica tam jasno kaže, da gre za stavčno konstrukcijo). V navedenih primerih pa so v elipsi izpostavljeni tudi pozitivni, nezanikani izrazi, ki povzročajo, da imamo občutek, da gre za vezavo izrazov: vendar *tudi* ne veže istovrstnih stavčnih členov v eno sintagmo, ampak jih samo pomensko ovrednoti v eliptični izpostavi:

- 25 V ničemer naglice, v ničemer umazanije, tudi v pripovedovanju ne, čeprav je Žid kaj rad namigoval v to smer kakor otrok, ki ničesar ne razume. Kr isjr 14
- 26 Prinesli so najrazličnejših dobrot, tudi takšnih, ki jih niti pred vojno niso imeli na mizi. Ing nnd 59
- 27 Z njim ves čas, kar so vsi opazili, tudi Rojnik, ni spregovorila, čeprav ji je Janez nekajkrat natočil kozarec in jo celo ogovoril. Ing nnd 51
- 28 Rojnik je stopal kar naprej skozi vežo, mimo desnih vrat v prvo in levih v zadnjo sobo, tudi mimo kuhinje, od koder je prijetno dišalo po izbranih jedilih, naravnost do zadnjih vrat. Ing nnd 35
- 29 Znebil se bo kar dveh, tudi te pocestne vindišarske smeti –, ki se najbrž še sama ne zaveda, kako je prišla med policiste – Arih 38
- 30 On bi lahko govoril o čemerkoli, tudi o obalni artileriji, pri kateri je bil v Črni gori. Kov lr 159

- 31 ... Kajpak, kajpak, življenjska raven se vzdiguje, kakor pravimo. Na trgu je vsak dan več proizvodov, tudi takšnih, ki niso samo koristni, temveč tudi lepi za oko, veseli za srce. CK bal 8
- 32 Prav dobro vem, da ga ne bi mogel opisati, pa če bi bil še tako zanimiv. Vse svoje junake moram imeti rad, če jih hočem opisati; tudi tiste, ki jih sovražim in zaničujem. CK bal 8/9
- 33 Tako je mislil in čutil kot deček; tako mislijo in čutijo vsi od kraja, tudi njegova mati. Bevk 36

Primer 25 je spet primer eliptičnega stavka z negacijo, drugi primeri vsebujejo eliptično izpostavljene izraze, ki dodatno pojasnjujejo prejšnji stavek: pogosto so namesto novega izraza preko *tudi* povezani vsebinski stavki, ki jih napoveduje demonstrativ kot napovedovalec zveze: taki primeri so v 26, 31, 32 (v tem primeru je preko takega tudi povezan cel zaprti blok, ujet v relativni *ki*). Primer 27 je najbolj tipičen primer vrinjene elipse (Posebej, ker se predikat *so vsi opazili* in predikat eliptičnega stavka – *je opazil tudi Rojnik* – po obliki ne ujemata). Podobni primeri so še 30, 32, 33. Z drugimi izraznimi sredstvi – morda z nekoliko konstruiranim *in prav tako* – bi isto zvezo težko drugače povedali, prav gotovo pa je *tudi* v teh zvezah nemogoče zamenjati.

18.3 *Tudi* v funkciji navezovalnega adverba

Zelo pogosto veže *tudi* dogajanje v tekst tako, da stoji na začetku stavka in ne tvori s tem nove gramatične kategorije. Kot drugod je tudi tukaj ta funkcija izrazito adverbialna. Primeri:

- 34 Sta se s Picom menila o meni? Ni bilo opaziti, sicer bi me Pic do zdaj že desetkrat zbadel. Tudi ne bi tega pripisala vedremu fantu. GN 26
- 35 »Obleko in drugo bi bili poslali za teboj. Tudi jaz bi bil ostal, da se teta Tea ni premislila.« Ing nnd 45
- 36 Nad čeladami je bil Kelbl navdušen. Tudi sam se je rad kazal v železnem pokrivalu že takrat, ko še ni bila nuja. Arih 24
- 37 »Tu smo sami stari znanci, Bohorič. Tudi ti se navadiš. Ko boš že čisto zrel za sem, te pa izključijo iz šole. Jarc nm 264
- 38 Čez cesto gresta v slaščičarno. Tudi ulica je živa, v prodajalni pa ni ljudi. Lokar pd 30

- 39 »Upiranje bi nekaj pokvarilo,« je pomislil. »Tudi mati ve to,« ni pa vedel, kaj bi šlo v kvar. Lokar pd 18
- 40 Soba je bila kakor vse ostale. Tudi tu je bila miza pregrajena s prtom, ki se je zdel otroku masten. Lokar pd 13
- 41 »Čakajo me stari junaki! Že leta in leta me čakajo! In čaka me Temnikar, moj epični junak.« »Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Ljudje doživijo marsikaj.« »Marsikaj, marsikaj ...« »In tudi navadni ljudje!« »Tudi navadni ljudje so nenavadni.« CK bal 2
- 42 Geometer je umel. Ves neroden je postal. Tudi je čutil, da mu je postalo vroče v lice. Pr 10, 60
- 43 (Življenje je bilo manj naklonjeno Hajnži.) Tudi ob izbruhu vojne je prvi odšel Hajnža in šele za njim Hansi. Arih 27
- 44 – (kmetija). Vendar je nima vsa vas. (zemlje) Mi je nismo imeli nič. Tudi mnogi drugi je niso imeli nič. Kr isjr 7
- 45 Oprostil se ji je, da je ni mogel pospremiti. Tudi sam je moral vsak čas na vlak. In nekaj je moral do kraja premisliti na mestu, preden je stopil na ulico. Rb 162

Veznik *tudi* poudarja v največ primerih subjekt stavka, na drugem mestu poudarja adverb, ki tudi lahko stoji na prvem (začetnem) mestu v stavku,³³⁶ gl. primere 40, 43, zelo redke pa so zveze navezovalnega *tudi* z glagolom po zaporedju: pom. gl. + op. del., kakor v primeru 34 (*Tudi ne bi tega pripisala* –) in 42 (*Tudi je čutil* –). Običajnejša stava bi bila v primeru 54 po principu neposrednih skladnikov,³³⁷ torej bi moral stati *tudi* sredi stavka ob glagolu (*Tega bi tudi ne pripisala* – ali *Tega ne bi tudi pripisala* –). Vsakokratni besedni red seveda določa tekst in pa avtorjevo hotenje in razumevanje gramatično konstrukcijske vrednosti izraza. Jasno je, da ima manj običajni besedni red večjo poudarjevalno moč kakor oba navedena običajnejša reda, saj postane stavek z uvedbo manj običajne konstrukcije bolj opazen,³³⁸ Podobno bi lahko rekli tudi za primer 42, namesto tega opaznega besednega reda bi namreč kljub vsebinskemu odvisniku, ki dopolnjuje povedek *je čutil*,

³³⁶ Prim. op. 327.

³³⁷ Prim. op. 233.

³³⁸ Opaznost pomeni posebno stilno funkcijo: dosežena je z različnimi jezikovnimi sredstvi.

imeli običajnejši besedni red (*Tudi čutil je –*), čeprav verjetno ne v tem tekstu, kjer je opaznost hotena in nespremenljiva.³³⁹

18.4 *Tudi* v različnih vezniških sklopih med stavki ali v navezovalni funkciji

- 46 Obljuba, ki jo je dal njemu in nekaterim drugim tržanom domobranski komandant, namreč obljuba, da pridejo v trg domobranci in napravijo konec “rdeči svobodi”, je zdajci dajala prav malo upanja: tudi če domobranci pridejo, kje se pa naj naselijo. Kavčič čsnp 7
- 47 Veste, baje vsi umetniki umrjejo prezgodaj, tudi če so stari že sto let. CK bal 4
- 48 – potem ko je mimogrede ošinila s pogledom neko zalo mlado moško postavo, ki jo je zmeraj, tudi kadar je dr. Lovrenčiča ogrinjala dolga operacijska halja, tako spominjala na podobo lepega svetega Sebastijana v velikem oltarju domače cerkve, do pasu golega svetnika. Mih hv 176
- 49 Bal se je nepoznane orientacije, ki je vzad za novostjo, ker tudi smeh deklet je bil popolnoma nov in je odmeval še zmeraj, dalje in dalje, a zad za njim je prihajal doslej nepoznan, nesluteni drugi svet. Lokar pd 27
- 50 Vse štiri sestre, kakor tudi Tinca, Mimina nezakonska hčerka, ki je sedela Rojniku nasproti, so bile opravljene v črno; – Ing nnd 37
- 50¹ Može prihaja zdaj v trgovino tudi, ko je Krhne doma. Lokar he 21
- 50² Naj je tudi umetniška produkcija dokaj živahna, leži vendar vsa njena teža le na krogih, ki so na umetnosti bolj ali manj neposredno zainteresirani, Brn LZ 35, 111/112
- 51 In kakor je vedno drugačna meni, tako je vedno drugačna tebi, pa tudi vsaki dobi; kakor si jo moram vedno in vedno na novo ustvarjati, tako si jo ustvarja vsako pokolenje zase in po svojih potrebah – Žup V 95/96

³³⁹ Verjetno je Pregelj določena izrazna sredstva zavestno uporabljal, da bi izpovedal tudi s tem svojo pisateljsko idejo, vendar je treba zakonitosti tega jezika šele poiskati, ugotovitve o tem se vse doslej nanašajo na vtis.

- 52 Zato se boji pogledati naravnost, boji se odpreti usta, pa tudi pred omaro ob steni se boji stopiti. Lokar pd 47
- 53 Obredi in slovesnosti, pa tudi vsakdanja opravila so bile otroku smiselno urejene igre. Lokar pd 25
- 54 Otrok ne more paziti pri poduku v šoli. Minejo tedni, ko ne sliši besede, pa tudi učenci ga ne zanimajo več. Lokar pd 57
- 55 Želim, da bi to povedali sledeči zapiski, ki sem jih delal v partizanih iz dneva v dan, tudi v najtežjih okoliščinah. Marsikdo bo videl, da niso zgolj zunanja kronika, pa tudi zgolj oseben refleks ne. Kb 8
- 56 Pele so vse ptice, ki sem jih poznal po njihovem glasu, pa tudi take, ki jih midva z bratom nisva poznala. Kr isjr 19
- 57 Kako je dandanašnji težko biti birt. Če kaj rečeš, je narobe, če nič, pa tudi. Arih 50
- 58 Zrl je v kretnje, a tudi te so se ponavljale. Igra rok in nog je postala dolgočasna. Lokar pd 42
- 59 »Pavla, nič ni tako hudo kot smrt. Z otrokom so skrbi, a tudi veselje. – Ing nnd 61
- 60 »Si slišal?!« me je pogledal Lojz ves žareč od ponosa. Če bi midva znala tako lajati – to bi dražila pse po vasi. Pa tudi ljudi bi plašila, da le kaj!« Kr isjr 16
- 61 Ko so se Slovenci naselili na današnjem ozemlju, so bili politeisti. Pa tudi od časov pokristjanjenja so se idejno v našem rodu izvršile razne spremembe. Vodnik DS 33, 114
- 62 »To lahko verjameva ali pa tudi ne! Kov lr 155
- 62¹ »Hm, kajpak ... Ljudje so ljudje.«
»Ali pa tudi niso!« je živahno odbil Peter Majcen. CK bal 3
- 62² S Tolminci se je Pregelj krajevno zasidral in zgodovinsko omejil, z njimi je odkril svojstvenost rodne Tolminske zemlje, ljudi in preteklosti in obenem tudi našel svojo najpriljubljenejšo pripovedno snov. Ocvirk LZ 35, 4
- 63 Toda visoki fant v rjavem usnjenem jopiču in svetli čeladi so ni menil za Tinčine klice, prehiteval ni samo motociklov, temveč tudi avtomobile. Ing nnd 44

- 64 »Marsikaj, marsikaj ...« »In tudi navadni ljudje!«
 »Tudi navadni ljudje so nenavadni.« CK bal 2

Zveza *tudi če* (primeri 46, 47) je razvezana zveza *če tudi* (pisano *četudi*): torej dopustno protivni veznik, podoben pomen ima zveza *tudi kadar*, v drugih primerih zvez s prirednimi in podrednimi vezniki pa *tudi* učinkuje samo kot adverb (s svojim polnim pomenom) in ne tvori z vezniki novih leksemov. Zaradi tega – pa tudi ker je pomen veznika le v maločem sinonimen³⁴⁰ z ostalimi vezniki – se lahko *tudi* veže z vsemi drugimi vezniki (adverbialna funkcija). V primerih vezav, ki smo jih navedli, je *tudi* vedno poleg vodečega veznika. Zanimiva je vezava v primeru 62: *tudi* je tu del večjega kompleksa veznikov (treh veznikov) – lahko bi ga opustili in dobili zvezo. *To lahko verjameva ali pa ne!* Zveza brez *tudi* bi bila manj poudarjena in verjetno tudi ritmično manj učinkovita³⁴¹ od navedene zveze treh veznikov.

18.5 *Tudi* kot adverb sredi stavkov

Funkcije:

18.5.1 *Tudi* v eliptičnih stavkih (ista funkcija kot med stavki), le da je zapostavljen. (*Tudi* v stalnih eliptičnih konstrukcijah.)

- 65 Bili so partizani. Eden, dva, včasih tudi več. Prosili so za mleko, kruh, nato pa mirno odšli. Kavčič čsnp 6
 66 Zep je bil prepričan v čudež, v mirakel, kot mu je rekal po domače; tako tudi Pepa. Arih 16

Pomen je v teh primerih isti kot v prejšnjih razdelkih: v prvem primeru gre za eliptični stavek, v drugem primeru pa za stalno konstrukcijo, ki je pravzaprav tudi eliptičnega značaja. Če bi zamenjali pozicijo veznika, se pomen ne bi spremenil.

18.5.2 *Tudi* v prostih stavkih

Ta funkcija je podobna navezovalni funkciji, saj *tudi* povezuje v tekst besedo, ki jo poudarja – in preko nje ves stavek. Pomen je navadno v isti, v nekaterih

³⁴⁰ Prim. Musić 1925.

³⁴¹ Prim. tudi op. 210. Vprašanje ritmične zgradbe jezika ni raziskano (čeprav je to prav gotovo važno vprašanje, posebej če gre za jezike z različnimi možnostmi glede besednega reda, tako da to vzbuja vtis svobodnega reda/.

primerih pa dobi *tudi* v teh stavkih specifičen in nov pomen, ki ga bomo posebej obravnavali:

- 67 Tole je ključ od stanovanja!« »To je lahko tudi kakšen drug ključ!« je rekel Fajdiga porogljivo. Kov lr 156
- 68 »Z isto pravico tudi jaz lahko vprašam, kdo ste vi?« je jezno zamomljal. Kov lr 150
- 69 Potlej bi morala končati tudi namizni prt s travniško penušo za gospo iz Zagorja. Kov lr 141
- 70 Toda nekaj moram ogrniti tudi še jaz! G 61
- 71 – spomnite se kedaj tudi medle lučke v nekem podstrešju – G 29
- 72 – domov bi rada! Ti tudi ne znaš nikdar domov! G 51
- 73 Je pa v Zagrebu tudi kos slovenskega socialnega vprašanja. Brn LZ 35, 105
- 74 Pri Kaminu se zbira gospoda. Duhove kliče k mizici in prerokuje, kdaj bo konec vojne, s kom se bo katera poročila, kdo prikriva živila, in vse take stvari. Je že kdo tudi pri meni prenočeval. Jarc nm 302
- 75 – Mogoče je v tvojem načinu več razuma, pri meni pa je prevladal nagon. – Gospod A: Zaradi tega tudi nikdar ne oznanjujem drugim svojega puščavništva. FK 10

V primeru 67 daje *tudi* (ki je predvsem v adverbialni funkciji) sintagmi, sredi katere stoji, nov pomen: brez *tudi* bi bila trditev pozitivna, čeprav je v predikatu modalni izraz *lahko*: tako pa je z vsemi izraznimi sredstvi izražena in poudarjena možnost. Podobno izrazito poudarjevalno funkcijo ima *tudi* v primeru 72, močna stilna funkcija³⁴² pa je zaradi manj običajnega besednega reda v primeru 74. Poudariti je treba še naslednjo možnost dvojnega besednega reda: v primeru 72 bi stavek *Tudi ti ne znaš nikdar domov* – navezoval na nekaj, kar je že bilo povedano, medtem ko ima v stavku *Ti tudi ne znaš nikdar domov* – funkcijo neke vrste vzklicnega adverbja. V tem drugem primeru je samo navidezno zvezan s *tudi* osebni zaimek *ti*: *tudi* namreč v vseh primerih stoji pred poudarjenim stavčnim členom, razen če ni povedek (glagolski ali nominalni).

³⁴² Prim. op. 338.

18.5.3 *Tudi* sredi stavka v stopnjevalnih stavkih^{*)}

V tej zvezi bi morali še poudariti *tudi* sredi stavka v stopnjevalnih stavkih:

- 76 Umljivo je torej, da je zavoljo tega konkurenca med pravo in lažno umetnostjo, med gledališčem in filmom, književnostjo in »šundliteraturo« izredno ostra in pereča; jasno je tudi, da mora postati v takšni sredini sleherno kulturno delo – polovičarsko – Brn LZ 35,112
- 77 Ta človek je vzbujal sum, da je lahko tudi pesnik, čeprav mu še v sanjah ni prišlo na misel, da bi kdaj zložil kaj rimanih vrstic, vzbujal je tudi sum, da se bavi z zgodovino, zakaj izseval je fluid, ki ga občutiš ob starih stavbah, ki so jim viharne dobe vtisnile svoj pečat. Jarc nm 261
- 78 Bogata je tožila zaradi glavobola, vsak dan glavobol, ni se tudi več domislila, da bi jo glava ne bolega, če bi bila resnično bogata. Lokar he 98
- 79 Med njimi ni bila samo nenadna materina smrt, bila so tudi vsa tista leta, kar se niso videli. Ing nnd 35

V primeru 61 je *tudi* na zadnjem mestu: tu je označen (tudi z zaključno pozicijo), v drugih primerih pa opravlja svojo vezno funkcijo v sintagmi, ki jo uvaja: 77 – *tudi sum*, 78 – *ni se tudi domislila*, 79 – *tudi vsa tista leta* –. Z zaključno pozicijo v stavku, ki pomeni poudarjanje, opravlja s *tudi* vezniško funkcijo.

18.5.4 *Tudi* kot adverb v odvisnih, glavnih in prirednih stavkih

Zelo pogosto nastopa *tudi* v podrednih stavkih ob besedah, ki jih poudarja, in s tem opravlja tudi sekundarno (pomensko) vezno funkcijo: s svojim pomenom namreč spominja in s tem veže na prejšnji tekst.

- 80 Dr. Radovan Dominik je učinkoval tudi v zdravniškem plašču tako nebogljeno kot v civilni obleki, njega ni posvečena bela halja odevala s samozavestjo, ki jo daje tudi sicer neodločnim ljudem kakršnakoli uniforma – Mih hv 107
- 81 Ivan Cankar je tehtno označil svoj neoromantični čas, ki je tudi na njega zelo vplival in mu večkrat s pretirano simboliko zameglil pogled na svet. Ocvirk LZ 35, 2

^{*)} Ime poglavja je vstavljeno na podlagi navedbe v Kazalu v rokopisnem izvodu (op. ur.).

82. Že zdavnaj je opazila, da je v njem tudi nekaj umetnika. Kov lr 164
83. – se že še najde kaka malenkost, da boš tudi ti živel a ž njo. G 47
84. – kulturna vzgoja – bila vzrok, da smo se Slovenci zaradi nujne razlike svetovnega naziranja neredko razšli tudi v narodnih in kulturnih stvareh, se mi zdi prav, če se v tem trenutku vprašamo, v kakšnem razmerju sta si narodnost in kultura ter svetovni nazor. Vodnik DS 33, 114
85. Ne glede na to, da gospodarsko in politično delovanje ni nekaj tako zelo od »kulture« in od »duha« ločeno – saj duhovna kultura na teh temeljih sloni – in je radi tega za narodni obstoj in razvoj prav tako bistveno, kakor na primer umetniško ali znanstveno prizadevanje, ne glede na to pa je treba ugotoviti, da tudi res ni, da bi se slovenski katoliki udejstvovali le gospodarsko in politično, torej po Vidmarjevo narodno in kulturno manj vredno, recimo le zunanje. Vodnik DS 33, 117
86. Pomislite, koliko jih tudi vedno zahaja k njim, in vedno drugi, ponoči – G 56/57
87. Zdravnik je Tanji ukazal, da mora tudi doma čimveč ležati pri odprtem oknu, ne glede na vreme – Mih hv 116
88. Morda je danes v teh stvareh več razuma in sproščenosti vsaj pravijo, da zelo dobro vpliva na mladino tudi šport, samo da bi dečki pri tem ne podivjali. Mih hv 123
89. – je odvrnila Pavla, ki je bila tudi Vinkovih misli, češ najbolje bi bilo oditi čimprej. Ing nnd 55

in:

90. Kakor v mnogih stvareh, v katerih so ga mučili dvomi, je tudi tedaj odločila mati. Bevk 32
91. Kadar so črešnje, marelice in zgodnje hruške, mu tekne tudi sadje. Pr 10, 99
92. Njegova pisma so bila mešanica angleščine, nemščine in slovenščine. Kakor jih gotovo ni mogel sam napisati, jih tudi ona ni mogla sama prebrati. Ing nnd 60
93. Če so bogati imeli več vsega, so morali tudi več delati in so imeli večje skrbi. Kr isjr 8

- 94 Kajti dokler ne bomo znali miselno prebuditi ljudstva, bo tudi njegova kultura le zunanostni videz, bolj ali manj prikupen civilizacijski lak. FK 206
- 95 Le ker je ta zemlja tako majhna in živa, terja vsako delo kljub vse neizprososti tudi večje skrbi in ljubezni. Koblar DS 33, 5
- 96 Kljub vsemu temu pa ne smemo pozabiti neke močno odrešilne okoliščine: da je namreč mesto v sodobnem svetu tista ploskev, na kateri se družba predvsem izživlja; in ker stoji dandanašnji v ospredju svetovne problematiko socialno vprašanje in razredna diferenciacija, spada zato tudi zagrebški problem v območje socialnih pojavov – Brn LZ 35, 104
- 97 Kajti ta se bori ne zaradi ljubezni, recimo, do splošnosti, pač pa zaradi svoje lastne najgloblje zavesti. Priznajmo: preden ne najdemo sebe, človeka v nas, toliko časa tudi človeštva ne bomo pojмили. FK 17

in:

- 98 Z zgolj kronološkega vidika pa sama letnica 1848. še ne bi pomenila tolikšne zamude, saj je prav takrat tudi srednjeevropsko meščanstvo absolviralo svojo revolucijo; – Brn LZ 35, 107
- 99 Hrvatsko meščanstvo se je kot razred predramilo zelo pozno, skorajda natanko petdeset let po francoski revoluciji; z istim presledkom je sledila zapadu tudi kultura tega meščanstva – Brn LZ 35, 106
- 100 V Zagrebu izhajajo danes v množicah prevodi, ki so domala brez izjeme tako jezikovno kakor stilistično površni in nekvalificirani v tolikšni meri, da ograja ta poplava neliterarnega šušmarstva najosnovnejše pojme o tem, kaj sodi v književnost; to spekulativstvo seveda v izdatni meri podpira tudi komercializem, ta srčni živec sodobnega Zagreba. Brn LZ 35, 112
- 101 Njegove besede pa zvene še danes sveže in so tudi za nas točna kritika povojnega ekspresionizma. Ocvirk LZ 35, 2
- 102 Prvi politični in kulturni nastop predramljenega hrvatskega meščanstva je ilirizem, ki ga je moči pojmovati kot hrvatsko revolucijo; tlačanstvo so na Hrvatskem odpravili leta 1848 in dotlej je bil tudi službeni jezik hrvatskega sabora latinščina. Brn LZ 35, 106/107

Navedene tri skupine primerov obsegajo *tudi* v poudarjevalno adverbialni funkciji: v prvi skupini primerov je funkcija izrazito adverbialna: v sintagmi ima *tudi* zgolj funkcijo adverba, ki dodaja drugim lastnostim dogajanja še lastnost sintagme s *tudi*: npr. 81 – sintagma *tudi na njega* pomeni, da je čas, na katerega se sintagma nanaša, vplival na njega in tudi na druge: druge vrednosti in funkcije *tudi* v tem primeru nima. Drugače je v drugi skupini primerov (od 90–97): *tudi* v drugem stavku sicer prav tako kakor v prvi skupini primerov pomeni adverb v sintagmi, ki jo uvaja, vendar postavlja hkrati to sintagmo v razmerje do prvega – podrejenega (včasih tudi navidezno podrejenega³⁴³) – stavka. *Tudi* je sestavni del poudarjevalne zveze, ki jo tvorijo veznik prvega (podrejenega ali navidezno podrejenega stavka) in sintagma, ki jo uvaja *tudi* v drugem delu zloženega stavka, torej: 90 – *kakor (v mnogih stvareh –) – tudi tedaj* – (seveda v obeh stavkih še + predikat prvega in predikat drugega stavka). Ista zveza je v primerih 92, potem še zveze: 91 – *kadar – tudi*, 93 – *če – tudi*, 94 – *dokler ne – tudi*, 95 – *ker – tudi*, 96 – *ker – zato tudi*. Če bi *tudi* v teh zvezah opustili, bi se pomen spremenil, zato je taka konstrukcija pomensko relevantna. Razmerja bi namreč brez *tudi* postala nejasna, še več: pomen bi bil drugačen: 90 – *Kakor v mnogih stvareh, v katerih so ga mučili dvomi, je tedaj odločila mati*. Brez veznega adverba *tudi* ni logične povezave med obema povedkoma, zato je v teh zvezah *tudi* relevantni sestavni del konstrukcije. V zadnjem, tretjem razdelku teh adverbialnih funkcij, je *tudi* v prirednih stavkih, ki jih uvaja priredni veznik (primeri 98, 101, 102), ali pa je kot edini vezni adverb v prosti, adverbialni rabi v sintagmi, ki jo poudarja (99, 100). V primerih z veznikom poudarja *tudi* veznik in ga dopolnjuje, v primerih brez veznika pa opravlja posredno tudi vezno funkcijo, tako da te primere le posredno štejemo v asindeton,³⁴⁴ podobno, kot to velja za *le*.

19 Vezni adverb *le*

Spada prav tako v kategorijo stopnjevalnih veznih sredstev in deluje kot veznik in kot adverb. Za veznik ga imamo v primerih, ko je med stavki (oziroma izrazi – kadar izraze stopnjuje), za adverb takrat, kadar poudarja

³⁴³ Prim. op. 30.

³⁴⁴ Veznik veže s tem, da poudarja in dodaja zvezi svoj pomen: ker pa ni v neposredni vezni funkciji, je konstrukcija na meji med asindetonom in konstrukcijami z veznikom.

poljubni stavčni člen in tvori z njim posebno sintagmo. Po pomenu se *le* razlikuje od *tudi*, ki sodi v kategorijo vezalnih veznikov in adverbov: *le* spada med protivne. Vezni adverb *le* pomeni omejitvev – torej v določenem smislu protivnost. Po pomenu je najbližje adverbu *samo*, vendar se povsem ne pokrivata. Zdi se tudi, da je za uporabo tega ali onega veznega sredstva odločilna včasih ritmična zgradba stavka,³⁴⁵ vendar je to seveda samo domneva, za katero še ne moremo imeti izdelanih potrdil.

19.1 *Le* med stavki

Navadno je *le* v teh primerih v funkciji protivnega veznika. Primeri:

- 1 Mati pa je bila razmišljena. Rekla je: »Kako ste menili?«
a ni spraševala, le nasmeh jo je posilil. Lokar pd 12
- 2 »Saj se nisem potepal, le na dvorišču sem bil!« Kov lr 142
- 3 Komisar je sprejel praporček in se zanj zahvalil. Ves čas ni bilo
slišati niti sape nad gozdom, le nekje daleč je zapiskal vlak. Kb 6
- 4 Zate namreč ne, le zame, ki sem je bil vajen od mladosti. Pr 10, 252
- 5 – tu ne čujejo, le tam od postelje imajo speljano. G 31
- 6 V tem gozdu ni bilo nobenih poti, le nekaj ozkih
drč je sekalo strmo reber. Kavčič čsnp 55
- 7 Naslednje jutro je vedra. Nič se ni zgodilo,
le sanje so jo plašile. Lokar he 40
- 8 Nič, nič – nisem bolna, le hudo, kar tako hudo – vse
tako hudo se sčasoma naživi v človeku. G 44
- 9 Oje, kako ste vsi otroci lahkomiselni, nič
služba, le te neumne fantazije! G 35

V vsej skupini primerov je prvi stavek zanikan: drugi stavek pa pomeni, da je njegova vsebina izjemna v odnosu do vsebine prvega stavka, da predstavlja neke vrste omejeno pozitivno dogajanje. Opustitev veznika bi pretrgala zvezo med obema deloma stavčne zveze, zamenjati pa ga je mogoče samo z veznikom *samo*, ostali protivni vezniki bi namreč zvezo pomensko drugače usmerili.

Seveda so mogoči tudi primeri, ko je zanikan drugi stavek – ali pa je

³⁴⁵ Prim. op. 341.

pomen tako organiziran, da sta oba stavka pozitivna in pomeni drugi stavek omejitve prvega.

V podobni funkciji med stavki je tudi *le*, ki zaključuje konstrukcije:

- 10 Le rdeče zastrto okno je kakor oko, mrtvo, ki ne gleda,
ne sanja v mrak, le topo bulji iz črnih sten v Poznika
in učitelja, ki sta verna stražarja. Pr 10, 155
- 11 Naliv je zdaj na velikem pohodu, široke predele neba zajema,
ne bliska se več, le lije v dolgem oddihu. Lokar he 33
- 12 Kakor da ga tolaži, stoji pred njim. Plavalca vidi, ki
ga obdajajo neizmerne vode, a on se meče dalje, ne
meni se za obzorje, le smer ubira. Lokar pd 34

V vseh navedenih primerih uvaja *le* stavek, ki zaključuje stavčno konstrukcijo: pred tem stavkom pa je vrsta stavkov z negacijo, ki se po svoji semantiki stopnjujejo, medtem ko *le* uvaja stavek, ki pomeni njih nasprotje – in s tem zvezo zaključiti.

V posebnih primerih pomeni *le* stopnjevanje izraza:

- 13 Ugretoost sončnega zraka mu je segla do srca in prav nič ni
pazil, v katero smer jo je ubral. Hoditi, le hoditi. Lokar pd 28

Ponavljanje bi bilo že samo po sebi poudarjanje, stopnjevanje z *le* pa pomeni dvojno poudarjanje in rahel pomenski premik. Tudi tu bi bil veznik lahko zamenljiv z veznim adverbom *samo*.

19.2 *Le* v vezniškem sklopu

Le se lahko veže s prirednimi in podrednimi vezniki in jim zaradi svojega samostojnega pomena določa in omejuje pomen:³⁴⁶

- 14 Stopil je v stran, da se je vrv napela in približal
glavo. Nato je lizal premišljeno počasi, le ko je
piča pošla, je hlastal z jezikom. Lokar pd 45
- 15 Videl je, da se Jerman močno razlikuje od ostalih
dijakov v razredu. Odmaknjen, skoraj boječ, le da je
boječnost prikrival s kretnjami odlične uravnovešenosti,
je zbujal pri sošolcih spoštovanje. Jarc nm 287

³⁴⁶ Vendar je *le* tudi adverb, ki dodaja svojo pomensko vrednost glagolu in je raba, ki smo jo našli v gradivu, napačna (primer navajamo zaradi zanimivosti): »Vse tiste dni so si pripovedovali, le kaj je dobro in kaj je najboljše.« Arih 32

- 16 Ostal bi doma v svojem brlogu in gospodinjo bi pregovoril naj mi zakuri, iz prijaznosti in na kredit, mizo bi si primaknil h gašperčku, tisto mizo, ki ni miza, le risalna deska na dveh kozah, na majavih kozah – Kalan 143/144
- 17 V obraz sta bila oba brezbarvna, le da je imel mlajši bolj poudarjene lične kosti, negibne oči brez izraza, usta skoraj nenasitno stisnjena z ostrimi črtami v koticčkih. Kavčič čsnp 20
- 18 Proti takšnemu pojmovanju zvezanosti z narodom, ki izenačuje svetovni nazor in narodnost, je Josip Vidmar nastopil po pravici, le da velja isto ne samo za katoličanstvo, marveč prav tako tudi za svobodoumnost – Vodnik DS 33, 118
- 19 Na vsak način mora truplo kam proč! ... nesla bi ga sama, le da bi bili kakorkoli zraven, da bi morebiti samo kaj govorili – G 46
- 20 »In lov, kako misliš?« reče stari, le da bi slišal govoriti samega sebe. Arih 53

Iz same narave in pomena veznega adverba *le* je razvidno, da se lahko veže samo s tistimi veznimi sredstvi, ki uvajajo stavke – adverbialna določila (po klasični terminologiji). S *ki* se navadno ne veže – ki uvaja adverbialne odvisnike – razen tako kot v primeru 16, ko gre pravzaprav za zvezo stavkov, ki jih uvaja skupni relativni veznik, a je med njima protivno razmerje. Eksplikativni stavki,³⁴⁷ ki jih uvaja *le da*, imajo funkcijo načinovnega adverba, vendar je to odvisno od razmerja med pomeni obeh stavkov, v primeru 20 je zaradi tega odvisnik z istim veznim znakom v funkciji finalnega odvisnika. Kondicional pri tem ni bistven.³⁴⁸ V primeru 19 ima stavek z *le da bi* vrednost eksplikativnega (načinovnega) stavka, v primeru 20 pa vrednost finalnega odvisnika.

19.3 *Le* v funkciji navezovalnega veznega adverba

Tudi tu stoji kot vezni adverb *tudi* in drugi s podobno funkcijo pred besedo, ki jo poudarja: obenem pa povezuje v tekst stavek, na katerega začetku stoji:

³⁴⁷ Prim. op. 1.

³⁴⁸ V tem primeru bi bil namreč finalni odvisnik tudi, če bi kondicional zamenjali z indikativom preterita: »'In lov, kako misliš?' reče stari, le da je slišal govoriti samega sebe.« Arih 53

Odločilen je pomen obeh stavkov in ta nam mora voditi analizo.

- 21 Klement je izgubljal zavest. Le trenutki so se mu posvetili, takrat je ves drgetal in vse misli so se mu motale okrog jedi. Kavčič čsnp 32
- 22 Zdaj bom lahko vkuhavala sadje, kolikor ga boš hotel. Le kozarci se težko dobe. Kov lr 152
- 23 Pred samim vhodom je prisopihal za nama Pio z Golim, poleti in pozimi ostrizenim, nenavadno klepetavim fantom, čigar največja strast je bila obiranje vseh ljudi. Le o sebi je vselej molčal, tako da nismo mogli izvedeti, zakaj ne pusti rasti las – GN 33
- 24 Zakon je ideja, dokler je v nas, dokler nas užiga, ker ga ljubimo in ko še ni zakon, pač pa vera; komaj je postavljen, ni več naša notranja dolžnost, ampak le še sredstvo. V tem temelji njegova nemoralnost. Le kultura srca jo more ozdraviti. FK 17
- 25 Kidrič je bil prav tako preprost. Le proti koncu je dvignil glas, ko je fante podžigal k novemu napadanju in uničevanju sovražnika. Kb 6

Kot med stavki lahko tudi v tej navezovalni funkciji *le* uvaja v stavek, ki je pozitivno nasprotje prvega, zanikanega stavka:

- 26 Toda Piki se ni ljubilo, da bi se navsezgodaj pretepalala. Le roke je dvignila v bok, kot mama. Kov lr 160
- 27 Take poškodbe postanejo nevarne. Ne, ne! Ni zaradi tega. Le bolečina človeka spodnaša, da lahko klecne, sedaj ima izkušnje. Lokar pd 34
- 28 »Ne vem,« je odvrnila. »Le čutim, da mi je drugače.« Pr 10, 229

Tudi v navezovalni funkciji se *le* veže s podrednimi in prirednimi veznimi sredstvi in funkcionira podobno kot med stavki: na isti način se veže s prirednimi in podrednimi veznimi sredstvi.

- 29 »Ne bi dvakrat rekla, da nisi zaljubljena. Le da to pot ne na stari način.« GN 17
- 30 Berta je od kraja koj zadovoljna. Le ko prične razmišljati, se ji zdi nerodno, nič prav ne ve, ne more obljubiti. Lokar he 89
- 31 Le ker je ta zemlja tako majhna in živa, terja vsako delo kljub vsej neizprososti tudi večje skrbi in ljubezni. Koblar DS 33, 5

- 32 »Če smem. Če ste, če si tako dober. Le še po nekaj drobiža pa bi vendar stopil.« Pr 10, 82

19.4 *Le* v funkciji uvodnega (veznega) adverbja pri vzklikih, v vprašalnih stavkih, v frazah

V vprašalnih stavkih in vzklikih je *le* včasih uvodni, poudarjevalni adverb:

- 33 »Ali veš, kaj si napisal? *Le* v pesmi lepota ne mine.
Le kako si mogel to napisati? – Jarc nm 297
- 34 »Le kako pa naj vam verjamem, da se že toliko časa zanimате za Jurharjevo stanovanje?« je rekla Marija. Kov Ir 155/156
- 35 *Le* kaj bi rekel ata, če bi ga poznal? Kov Ir 159
- 36 »Le zakaj je vzdignila obrvi,« je pomislil Silvo. Kov Ir 144
- 37 »Le kaj ti je padlo v glavo, da hočeš zdaj po vsej sili obleči smučarske hlače in obuti gojzterje. Kov Ir 146

Tudi v teh primerih bi bil pomenski odtenek blizu adverbu *samo*, vendar je možnost zamenjave prav pri tej skupini in pri vzklikih najmanj običajna. Razlog bo najbrž v pomenski motiviranosti adverbja *samo*,³⁴⁹ ki je ob vzklikih in vprašalnicah verjetno preveč močna in bi preusmerila pomen bolj kot izolirani adverb *le*.

Podobno bi lahko rekli za *le* v vzklikih (ob velelniku):

- 38 Si res? Na račun, je-li, za dolgove, ki sem jih poravnala za teboj?
Le ne boj se, saj jih na bom več, preklicanec ti tak. Pr 10, 30
- 39 *Le* naj se norčujejo, *le* naj se, hudiči ... G 31
- 40 *Le* ne veliko obljublјati, drugače bo spet ogenj v hiši. Kov Ir 152

Prav tako se uporablja *le* v nekaterih stalnih reklih, kakor:

- 41 *Le* eno je gotovo: bolečine časa se ne da ozdraviti
z zunanjo spremembo, niti ne z zunanjo
ureditvijo celih množic – Koblar DS 33, 2

Posebej navajamo še primer, ko veže *le* istovrstne stavčne člene, in primer z eliptičnim določnim morfemom povedka:

³⁴⁹ Prim. op. 94.

- 42 S seboj so vzeli važna poročila in navodila za oddelek, ki je manevriral v okolici tistega mesta, kdaj in kje naj pripravi zaplenjeno orožje, po katerega bi prišla komaj na novo sestavljena četa, le z majhno zaščito oboroženih. Kavčič čsnp 36
- 44 Bilo je razumljivo, da ga ni tako globoko ranilo kot njega; ne v srce, ne v sto korenin, ki so ga prepletale, le v eno – v čut za pravičnost, v skrb za versko vzgojo ... Bevk 10

Zadnji primer bi sodil sicer med obravnavane primere veznega adverbja *le* med stavki z zaključno funkcijo, ker pa navidezno veže oziroma loči izraze, ga obravnavamo na tem mestu.

20 Vezni adverb *samo*

Vezni adverb *samo* ima isti pomen kot *le*, razlikujeta se samo po tem, da ima *samo* zaradi žive motiviranosti s pomensko družino *sam* itd. intenzivnejšo pomensko vrednost od adverbja *le*, zaradi tega zamenjava veznikov ni vedno na mestu. Ker pomenita določeno omejitev vsebine prvega dela stavčne zveze ali teksta, pomenita hkrati tudi nasprotje, vendar zamenjave s protivnimi vezniki niso pomensko enakovredne, ker imata pač *le* in *samo* posebej še svoj specifični pomen, ki ga protivni vezniki največkrat nimajo.

20.1 *Samo* med stavki

Obnaša se tako kot *le*: torej je prvi stavek negativen in drugi pozitiven, lahko je obratno, lahko sta oba pozitivna in pomeni stavek s *samo* omejitev prvega stavka:

- 1 Nikogar in ničesar več ni bilo, samo srečni
Wiebov obraz. Ing nnd 19
- 2 Če ne bi bil tedaj eden izmed tistih, ki so jih Nemci imeli na kamionu, skočil na cesto in jo pobrisal v gozd, se mu ne bi zgodilo nič hudega, samo tistim nesrečnežem bi bil pomagal kopati grob, tako pa so tudi njega ustrelili. Ing nnd 39
- 3 Sivčeva najstarejša hčerka ni prav nič pešala, samo navzgor ni hotela posebno goreče in bi se bila za vse na svetu rada prekobalila po gladki košenini niz breg. Pr 10, 272
- 4 Nekaj se je moralo zgoditi, samo nihče še prav ne ve, kaj. G 57

V primeru 1 je z elipso izpuščen morfem povedka.

Naslednja skupina primerov vsebuje stavčne zveze, v katerih je v prvem delu stavka neke vrste napovedovalec – adverb, ki napoveduje in zahteva omejitev v nadaljevanju. Ker je nadaljevanje nujno, je taka zveza nekako analogna zaprtim konstrukcijam v podredju:

- 5 »Pojem že, samo po svoje,« se Bohorič čudno zasmije in obmolkne. Jarc nm 278
- 6 Krhne se izmotava, da bi dekletce že bilo, samo kmečka nepodvizanost se ji pozna. Lokar he 50
- 7 Vipavci so krasni ljudje, samo nekam premehko in preširoko govorijo. Pr 10, 276

V primeru 7 lahko tak napovedovalec zveze vstavimo po katalizi, ne da bi spreminjali pomen (to je razvidno tudi iz konteksta): namesto adverba *že* kakor v gornjih primerih bi tukaj lahko vstavili adverb *sicer* (*Vipavci so sicer res-*).

Kot pri *le* imamo tudi pri veznem adverbu *samo* primere, kjer opravlja adverb funkcijo zaključevalca konstrukcije:

- 8 Meščani, meščani, dogodek se taja, znamenitost mineva, samo ubog pohabljen hudič je ... G 52

Tudi *samo* se veže z drugimi podrednimi in prirednimi vezniki v vezniške sklope, podobno kot *le*:

- 9 »Naj bo vojna, samo da je Hitlerju nekdo pokazal, da se ne pusti,« sem ga vneto zavračala in prepevala himno. GN 39

Samo da ima v tem primeru vrednost vzklika: dva samostojna vzklika stojita eden poleg drugega.

20.2 *Samo* v navezovalni funkciji

Primeri navezovalnih funkcij so različni: v nekaterih je stavek, ki ga uvaja *samo* eliptični povzetek in neke vrste pojasnilo prejšnjega teksta. Razen tega je tu pogosto veznik uporabljen v protivnem pomenu:

- 10 Ljudje so postali mojstri vsakdanjih skrbi. Samo to in skoraj nič več. Kov lr 139
- 11 Kakor rajna mama! O, saj je dobro, da je ni več. Samo trpela je in še možu je delala hudo ... Pr 10, 75

- 12 »Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »In pišete knjige?« »Knjige ... Pa saj je skoraj tako.« »Povesti, kakor se reče?« »Povesti ... In zmeraj je kakor prvič.« »In pišete iz svoje lastne glave?« »Iz svoje lastne glave ... Samo ženska je zmeraj druga.« CK bal 2
- 13 Samo s to žrtvijo in odpovedjo je mogla nastati njegova večna knjiga, samo zavoljo nje je hotel in mogel toliko trpeti, zavoljo nje se je odpovedal celo smrti. Žup V 107

S pomenom veznega adverba *samo* je utemeljen stavek v tekstu.

Posebne vrste navezovalna funkcija je v primerih, ko sledi prvemu stavku, ki ga uvaja *samo*, stavek, ki ga uvaja *pa*; med obema stavkoma je navadno razmerje podrednosti, zato bi lahko te konstrukcije uvrstili v skupino mejnih podredno prirednih konstrukcij:³⁵¹

- 14 Lahkotno je zmignil z rameni in si vrgel plave lase s prostornega čela. »Samo glavo sklonim nad pisalni stroj, pa se vsuje iz nje, kakor se orehi vsujejo iz polnega mernika.« CK bal 2

Samo v prvem stavku je mogoče zamenjati z neke vrste pogojnim *če* (lahko ga samo dopolnjuje): v tem primeru bi imeli torej potencialno dano pogojno zvezo.

Podobno razmerje je v kombinaciji adverba *samo* v glavnem stavku in neke vrste posledičnega da-stavka v primeru:

- 14a »Torej me nisi vesel?« je užaljeno rekla. »Narobe,« je rekel med smehom »samo tebe sem še pogrešal, da je zdaj moje veselje popolno.« Mih hv 245

Navedena konstrukcija v jeziku ni redka in je sestavljena redno iz obeh členov, iz stavka s *samo* in iz drugega stavka. V tem primeru seveda ne gre več za mejno zvezo.

Včasih navezuje *samo* posebne vrste vrinjene stavke, ki funkcionirajo kot dodatne izjave (razvijanje teksta):

- 15 (Ko se je potem Kandor vrnil, je zasledil v kuhinji njen vonj. Glava mu je padla na mizo, ko je sedel.) Pa naj je bilo tudi samo za ta dan – tolmun njegovega bivanja se je razlil, samo globača iz živih vod je bilo to, vanjo je udarjalo kakor v slapovih. Rb 360

Zelo pogoste so tudi zveze z adverbom *še*:

³⁵¹ Prim. op. 30.

- 16 »Samo še majčkeno bi strigla, dokler ne pride Silvo.« Kov lr 141
17 Samo še malo potrpite ... G 25

20.3 *Samo veže (loči) izraze*

Največkrat gre za poudarjanje in za stopnjevanje razmerij med posameznimi besedami z isto funkcijo v stavku:

- 18 – takoj jutri mu povem – danes, samo
še danes naj bo srečen ... G 22
19 Čudil se je, vkolikor se je mogel motno zavedati, mirni
neprisiljenosti tega človeka, ki so ga pred vsemi odlikovale ženske
in ki ni bil ne vsiljiv ne nadležen, prav nič vinski ali gobezdav,
samo veder v najvišji meri, vesel svojega zdravja – Pr 10, 88

Posebej zanimivo je pri tem variiranje med veznima sredstvom *le* in *samo*:

- 20 Vedno je ljubil *le* njo, *samo* njo ... G 36
21 Truplo mora kam proč ... Četudi *le* na prag, sredi
trga, *samo* – *samo* iz moje sobe. G 48

Jasno je, da gre v obeh primerih za stilistično varianto, saj bi ponavljanje istega veznika pomenilo stilno pomanjkljivost.³⁵²

Sinonimen z veznim adverbom *samo* je adverb *zgolj*, ki nastopa v istih funkcijah, kakor *le* in *samo*.

21 Vezni adverb *celo*

Če bi analizirali pogostost uporabe, bi verjetno ugotovili, da je adverb *celo* največkrat uporabljen kot adverb za izražanje intenzivnosti. Seveda pa se lahko znajde tudi sredi med stavkoma in tako učinkuje kot stopnjevalni adverb; to stopnjevanje je seveda pogosto v eliptičnih dodatkih stavku:

- 1 V zgodovini zagrebškega meščanstva je imel Zagreb
zmeraj vodilen pomen. Čeprav je bil značaj tega mesta
v preteklosti po večini nemški, je razvoj domačega
meščanstva vendarle vezan do najnovejših dni domala

³⁵² Ponavljanje istega izraza – kadar je več možnih izrazov – se smatra za stilno pomanjkljivost (prim. o tem tudi Trdina 1958).

izključno na Zagreb; celo več: prav Zagreb je dajal
temu razvoju odločilne smernice – Brn LZ 35, 106

- 2 France je imel plesalko, celo tisto, ki mu je
nekako bolj ugajala. Kajzer mdn 12
- 2a To so najvidnejši pojavi preloma, ki se načenja in ga ni mogoče
utajiti. Pojavlja se pod najbolj nedolžnimi oblikami povsod, celo
tam, kjer je zunanji videz morda nasproten. Koblar DS 33, 3

Razen teh eliptičnih dodatkov, ki nedvomno izraz stopnjujejo, pa ima *celo* med stavki tudi vezno funkcijo, in sicer tako, da poudarja besedo, ki je v stavku na prvem mestu. S tem spravlja stavek v primerno razmerje do teksta:

- 3 Hana se je med tem zbrala, da, celo nasmeh
je na njenih ustnih ... G 50
- 4 Postavi jo nazaj k steni, celo ponosen je
na svoj novi domislek, MM 109

Brez tega adverba intenzivnosti bi bila stavka eden zraven drugega, ne da bi bilo povsem jasno pomensko razmerje med njima.

Prav tako ta intenzivnostni adverb tudi postavlja primerno razmerje med izrazi v primerih:

- 5 Ponavljala je besedico in v njej je bilo toliko proste, celo
razbrzdane volje, da so se materi posvetile oči – Lokar pd 8/9

Čeprav je pomenski obseg adverba *še* širši (čeprav je *še* podoben intenzivnostni adverb), saj pomeni tudi časovno stopnjo, je mogoče adverb *celo* v vseh navedenih primerih zamenjati z njim (4 – *Postavi jo nazaj k steni, še ponosen je na svoj novi domislek.*)

22 Vezni adverb *zlasti*

Vezni adverb *zlasti* je prav tako kot prejšnji adverb pogosto v vezni funkciji med stavki ali izrazi, uvaja pa tudi eliptična dopolnila stavkom. Adverb *zlasti* je zamenljiv z adverbom *posebno*, ni ga pa mogoče opustiti, ker bi v tem primeru pomensko razmerje ne bilo dovolj jasno – oziroma enakovredno. Eliptična zveza je v naslednjih primerih:

- 1 Ta članek mi je razodel dvoje: kako zelo se je del slovenske

- inteligence, zlasti tako zvane svobodoumne, notranje odtujil našemu narodu; – Vodnik DS 33, 114
- 2 Pri nas so se zlasti v zadnjem času vršile glasne debate o tem, zlasti med krogom okrog »Ljubljanskega zvona« ter med krogom, ki se sedaj zbira okrog »Sodobnosti« – Vodnik DS 33, 113
 - 3 Lahko rečemo, da so skoraj vse idejne smeri evropskega duhovnega življenja našle odmev tudi pri nas, tako zlasti religiozna reformacija ter humanistično prosvetljenstvo in svobodomiselstvo 18. in 19. stoletja. Vodnik DS 33, 114

Vezni adverb izdvaja tisti del stavka, ki ga je treba posebej poudariti: brez tega bi ne bilo zveze. V primeru 3 je namesto enostavnega adverba *zlasti* zveza *tako zlasti*.

Pogoste so zveze z drugimi vezniki, ki jim *zlasti* dodaja svoj pomen. Ti vezniki so priredni in podredni:

- 4 To zadnje je storil Josip Vidmar ... Avtorja smo doslej poznali kot nestrpnega nasprotnika krščanstva oziroma katolištva, zlasti odkar je z znano alternativo »ali kristjan ali umetnik« skušal – brezuspešno sicer – dokazati nezdržljivost umetnosti in kulture vobče z našim religioznim svetovnim naziranjem. Vodnik DS 33,115
- 5 Kaj lahko je pozabiti na hvaležnost, zlasti če gre za hvaležnost nevidne dobrote. Kr podl 226
- 6 Saj razen tega, da imajo pri njima zares poceni sobo, nimajo tu nič takega, kar bi jih vleklo sem, zlasti, ker je mladim ljudem mnogo ljubši svet, kakor pa takale samota, kjer ni niti ljudi v bližini. Kr podl 13
- 7 Njegove oči so često obvisle na njej in kakor bi jo hotele poljubljati, zlasti tedaj, kadar se je kaj jezila. Kr podl 44
- 8 – ljubiti je ne bom mogel nikdar, samo mučila bova drug drugega, zlasti pa bo bolelo njo, ki me ima nemara rada. Kr podl 32

Adverb *zlasti* posebej poudarja veznik in mu modificira pomen v primerih zveze s podrednimi vezniki, v primeru zveze s prirednimi vezniki, kakor je *pa*, pa je priredni veznik tisti, ki dopolnjuje pomen, saj bi opustitev veznega adverba *zlasti* povzročila v zvezi nesmisel.

Tudi *zlasti* nastopa sam ali v vezniškem sklopu v navezovalni funkciji:

- 9 Nekaj časa po vojni se je marsikomu zdelo, da mladi doraščajoči rod nima več smisla za stvarnost in vprašanja osebnega, na primer narodnega, socialnega, gospodarskega ali političnega življenja. Zlasti zastopniki starejšega rodu, ki je rasel in se oblikoval v času mnogo bolj praktične miselnosti in kulture, nego je današnja, so neredko očitali povojnemu – subjektivizem – Vodnik DS 33, 113
- 10 Zlasti ni mogel ta razred razviti do kraja svoje nacionalne zavesti, ali pa jo je izživiljal v utopističnih ideologijah – Brn LZ 35, 109
- 11 Zlasti postane tako raziskovanje kočljivo, če je mesto pravkar preživelo tolikanj nagel porast in tolikšen ljudski dotok z vseh strani kakor Zagreb. Brn LZ 35, 104

Adverb *zlasti* je mogoče zamenjati s sinonimnim *posebno*.

23 Vezni adverb *posebno*

- 1 »Imamo samo še ta dva para; vse ostalo so ljudje že pokupili, posebno s podeželja.« Kov Ir 164

Prav tako eliptična je tudi navezovalna funkcija v primeru 2 (*posebno* uvaja eliptični stavek, ki pomeni dodatno razvijanje povedanega):

- 2 Pri Nami ji ga vse zavidajo. Posebno po tistem, ko ji je kupil ono črtasto bluzo pri Rokavičarju. Kov Ir 159

24 Vezni adverb *vsaj*

Vsaj funkcionira navadno kot adverb s pomenom omejevanja vsebine (in s tem poudarjanja posebne vrste). V redkih primerih pa je v takšni poziciji, da ima funkcijo veznega adverba:

- 1 Če smo že prišli sem in če je soba prazna, bo najbolje, vsaj tako mislim, da ostanemo tu. Kr podl 22

Tu uvaja *vsaj* vrinjeni stavek – konstrukcija je razmeroma pogosta. Prav tako pogosta je tudi vezniška zveza, ki je sestavljena iz dveh delov:

- 2 Bilo je dovolj, da ste hoteli poslušati, kako dekle

poje, kajti greh bi se mi zdelo, če bi ostala skrita,
če ne svetu, pa vsaj naši vasi. Kr podl 6o

V tej eliptični zvezi je *vsaj* sestavni člen vezniške zveze.

25 Vezni adverb *še*

Vezni adverb *še* ima predvsem pomen veznega sredstva, ki ima funkcijo intenzifikacije. Drugi pomen adverba *še* je časovni, vendar je ohranjen le pri zvezah z drugimi časovnimi adverbi, ki imajo v posebnih situacijah lahko tudi vezniško funkcijo (*še vedno*) itd., največ pa v pravi adverbialni in nevezniški funkciji adverba *še*.

Še veže stavke. V teh primerih gre večinoma za stopnjevanje pomena:

- 1 Le naj se norčujejo ... hudiči, speljem jih,
še jutri kupim vam listek ... G 31 –
Besedni red bi bil danes drugačen.
- 2 ... storim, storim, še jutri znabiti – novo,
svetlonovo življenje! G 54
- 3 Vso plačo bi porabila zase, še ata bi ji kaj primaknil, ker bi
želel, da bi bila njegova Pika prava gospodična. Kov lr 159

Kot drugi poudarjevalni vezniki tudi *še* tvori vezno sintagmo z besedo, ki mu sledi. Ta sintagma lahko uvaja tudi različne elipse stavčnih členov, največkrat so v dodatku nova povedna določila (adverbi):

- 4 Krčevito sem se zvijala v drgetu groze in prepadenost
me je nasilno zbudila, tako da sem sitna, neprespana
pa krmežljava capljala zjutraj počasi v šolo, še vsa pod
vtisom morečega bega pred hladnimi, zdrizastimi
prsti, ki so se me dotikali ponoči. GN 50

Tudi *še* je zelo pogosto člen vezniškega sklopa in skupaj z drugimi vezniki tvori novo vezniško celoto (ali s svojim pomenom poudarja drugi veznik ali pa ustvarja skupaj z njim nov vezniški leksem):

- 5 Dosti je vstalo burje ob njegovem delu, in še dandanes niso
uravnovešene tehtnice, ki sodijo njegovo ceno. Žup V, 111

Veznik se lahko veže s prirednimi in podrednimi vezniki. Seveda je pogosta

tudi navezovalna funkcija: na prvem mestu v sintagmi, ki jo uvaja, deluje tudi kot navezovalac stavka v tekst:

- 6 »Boš šel kam?« »Po gobe!« »Popoldne, ko so že vse obrali.« »Vsak gobar najde svojo gobo.« In je sedel. Še tisti bedasti nemir je moral mimo, pa bi šel. Rb 60
- 7 Še naš Lojz ni odkril, ker se ni zgodilo, da bi Johan pustil ključek v svojem tabernaklju. Kr isjr 12
- 8 Še dobro, če te orožniki ne dobijo v roke ... G 43

Podobno kot med stavki je tudi v navezovalni funkciji skupaj z drugimi veznimi izrazi:

- 9 Še preden se je Pavla dobro zavedla, se je že sklonil nad njo in pograbil sveženj. Kov lr 147
- 10 Nekaj časa je zamišljeno molčala. Ko je spet spregovorila, bi je dijak ne bil spoznal po glasu, da je ni imel v soncu in luči pred seboj. Še tako je osuplo pogledal, ko je dvignil oči in z njenih udelanih in s prvimi starostnimi pegami pokritih rok v obraz. Pr 10

Z adverbom *še* pa je mogoče tudi stopnjevanje v primeru, ko uvaja sintagmo, ki ne stoji na začetku, ampak na kakem drugem, največkrat poudarjenem mestu v stavku:

- 11 Vedel se je gosposki, govoril je umirjeno, izbrano, povedal ni nič grdega, napravil še manj. Kr isjr 13

Prav tako učinkuje deloma tudi kot vezni adverb v nekaterih stalnih frazah:

- 12 Sreča še, če že mati ni pokonci! G 54

V tem primeru je na poudarjenem drugem (zadnjem) mestu v prvem delu stavčne zveze, lahko pa ima ta fraza tudi *še* v neposredni navezovalni funkciji (*Še sreča, če –*).

Kot adverb ima *še* v prvi vrsti pomen časovnega adverba, ki označuje trajanje, potem pa poudarjevalno funkcijo. Za popolno podobo navajamo primere:

- 13 »Pojdi, predstavim te jima. Pa saj ju menda še poznaš.« Pr 10, 217
- 14 Fanta pa imam ... Pa še kako lepega 2 G 16

- 15 »Skrij slikice in Silvu nič ne povej, drugače mi jih bo še vzel!« Kov lr 142
- 16 Za tisto, od zadnjič, jih bo še dobil. Krepko porcijo. Kov lr 149/50
- 17 Ta hudič bi utegnil zažgati še sam! G 63

Adverb ima različen pomenski odtenek ob prezentu kot ob futuru, vendar je to posebno vprašanje (prim. 13, 15, 16). Poudarjevalni adverb pa je v primerih 14 in 17. Ta dva pomena se prepletata v vseh ostalih primerih, ko ima adverb vezniško funkcijo, največkrat je seveda *še* stopnjevalni vezni adverb.

26 Vezni adverb *že*

Po pomenu je adverb *že* neke vrste opozicija adverbu *še*: pomeni namreč, da je neko dogajanje *že* začeto in podobno, skratka nekaj dovršenega. Seveda je vsakokratni pomen določen s tekstom, v katerem adverb nastopa. (Zanimiva je zveza *že še*, ki pomeni nekak koncesivni adverbialni izraz, lahko pa bi v primeru, ki ga navajamo, razdelili oba izraza in vsakega pripisali drugi sintagmi. *Najprvo se odpočij, se že še kaj najde, se že še najde kaka malenkost.* G 47.)

Kot vezni adverb ima v različnih položajih različno sintaktično in pomensko funkcijo.

26.1 Vezni adverb *že* med stavki

V prvi skupini primerov je *že* napol v navezovalni funkciji, zveze so razmeroma ohlapne, stavek, ki ga uvaja *že* je neke vrste pojasnilo dogajanja v glavnem stavku:

- 1 Cerkovnik ga je naglo oblačil; *že* bi bil moral stopiti pred oltar. Bevk 39
- 2 Glava zdrkne navzdol, *že* zopet spi. G 42

Razmerje med obema stavkoma je takšno, da se zdi vezalna funkcija adverba *že* minimalna: stavka sta drug poleg drugega kot pri asindetonu (lahko bi menili, da je opuščena *in*: *Glava zdrkne navzdol in že zopet spi*).

Posebej zanimiva je zveza, ki spada po pomenu med mejne podredno priredne konstrukcije:

- 3 Še ni zamrla romanca na tvojih ustnicah, že te je streslo v baladni grozoti. Pr 10, 51

Tudi tu gre za razmerje med dvema časovno veznima adverboma: *še* – *že*. Dogajanje v prvem stavku ni zaključeno in zahteva nadaljevanje. Zdi se, kot da bi bil v prvem stavku opuščen časovni veznik *ko*. Konstrukcija je seveda stilna posebnost.

26.2 *Že* v navezovalni funkciji

Zelo pogosta je tu navezovalna funkcija. Navadno ima v tej funkciji adverb *že* pomen časovnega adverba, ki z začetno pozicijo v stavku opozarja na prejšnji tekst:

- 4 *Že* psihološko bi moral Pregelj doumeti, da je umetniško povsem neizvedljiva taka »duhovna« razlaga Simona Jenka, ki hoče skrajno subjektivno prodreti do tistih njegovih notranjih kreativnih in individualnih »skrivnosti« – Ocvirk LZ 35, 5
- 5 Njega je obšla zadrega. Ni se takoj znašel. *Že* ga je ogovorila mlajša in nižja. Pr 10, 60
- 6 Barbič je pogledal na steno in se ujezil: »Vražja gospodinja, že spet mi je snela mojega Trubarja. *Že* dva dni se prepiram zaradi te slike, ki mi je ne dovoli imeti, češ da je bil Trubar brezverec. Jarc nm 271
- 7 *Že* od nekdaj sem si želela videti goreti Gogo! G 59
- 8 *Ženska* radovednost! Zakaj se vtika v njegove stvari? Zakaj ga spominja? *Že* tako je le stežka krotil vznemirjenost in srd, ki sta ga premagovala. Bevk 6

Adverb *že* v začetni navezovalni funkciji utemeljuje stavek v tekstu, čeprav bi ga brez škode za pomen izoliranega stavka lahko opustili, če pa so stavki v zvezi, bi brez adverba ne vedeli pravega mesta stavku, ker bi ne bilo izraženo z izraznim sredstvom. Primeri niso docela enakovredni: primer 5 vsebuje na primer adverb *že*, ki je sinonimen s časovnim *kar*. V primerih 6–8 je adverb *že* del večje adverbialne sintagme (v primerih 6 in 7 časovne: 6 – *že dva dni*, 7 – *že od nekdaj*) in jo konkretizira (v primeru 8 je ta sintagma načinovna: *že tako*).

26.3 *Že* v čisti adverbialni funkciji

Primeri pravzaprav ne spadajo med veznike, vendar jih navajamo zaradi primerjave z zgoraj navedenimi primeri adverba *že* v vezniški funkciji.

Prvi pomen je pomen časovnega adverba. Primeri:

- 9 Ali ne vidiš, da je *že* dan? G 54
- 10 Vso noč me vlačí okrog, dan je *že* ... G 53
- 11 Kam ga hočeš vleči, saj je *že* devetkrat zaprto povsod! G 53
- 12 ... sedaj se bova vsak večer učila, da boste *že* končno napredovali v službi. G 35
- 13 – *že* osem dni nisi bila iz sobe? G 42
- 14 – Boga naj zahvali, da je *že* pegava: bo *že* še svetlo lice dobila.« Pr 10, 295
- 15 Pavla je zaprla okno, ker je dež *že* oškropil pod, spustila zavese in postavila mleko na štedilnik. Kov Ir 140

Adverb *že* je v vseh navedenih primerih v poziciji, kot jo določa slovenski besedni red za adverbe, navadno pred povedkom (pred povednim določilom). Pomen je izrazito časoven (razen v 14, v drugem delu, kjer *že še* nima izrazito časovnega pomena). Prehod od časovnega pomena tega adverba do časovne nedoločnosti tvori primer

- 16 »Ah, mama,« je naveličano vzkliknila Pika,
»pusti *že* enkrat te sanje. Kov Ir 161

V tem primeru je sicer *že* del adverbialne sintagme, ki ima deloma še časovni pomen, deloma pa pomeni poudarjanje dogajanja. Ta pomen ima *že* tudi v naslednjih primerih, kjer je izpraznjen časovnega pomena:

- 17 – vendar njen itak *že* po naravi utrujeni materinski glas v dani vlogi ne moti. G 32
- 18 Če *že* res mislite, uredim jaz. Sicer pa itak pred poldnem ne dohitite nobenega vlaka! G 59
- 19 – če nama ni *že* dano živeti, vsaj igrajva življenje ... G 32
- 20 Dejal je, ... da je tak *že* značaj žene ... G 17
- 21 Po teh vrtovih ne manjka murv, ne manjka višenj,

ne manjka črems ne drena in ne manjka ... česa vsega
že ne manjka po teh divjih vrtovih? Kr isjr 5

V primerih 18 in 19 gre za deloma vezniško vlogo: ob vezniku *če* poudarjevalni *že* stopnjuje pomen koncesivnosti, vendar je tudi ta funkcija poudarjevalna, saj predvsem poudarja osnovni veznik (in mu s tem deloma spreminja pomen).

Primere z adverbialno funkcijo smo navedli za ilustracijo prehajanja pomena, kar je toliko pomembneje pri vezni funkciji adverba.

27 Časovni adverbi v vezniški funkciji

27.1 Adverb *potem*

Časovni adverb *potem* označuje glagol (kot večji del adverbov, razen adverbov intenzifikacije ali stopnjevanja kvalitete), zato stoji – kadar pravimo, da je v vezniški funkciji – med stavki. Osnovni pomen je izražanje časovnega zaporedja, s tem pa posredno vezanje stavkov v stavčno zvezo. Zaradi tega menim, da je vezalna funkcija tu samo posredna, nekaj posebnih primerov pa priča, da se veznik uporablja posebej in z nekoliko drugačnim pomenom (razvitim iz prvega pomena) tudi v vezniški funkciji, med primeri navajamo stavke po običajnem zaporedju.

Potem med stavki v funkciji veznega in časovnega adverba:

- 1 Hana se globoko oddahne, postoji, potem plane k oknu ... G 47
- 2 Zdajci – usta ji spreleti plah nasmeh, potem
– sproščeno se smehlja predse. G 59
- 3 Sprva je šel hitro, potem je obstal in poslušal
za njimi, ki so bili šli po cesti. Pr 10, 80
- 4 Veroniki na nočno mizo pa je postavila močno posodo malinovca
in steklenico konjaka; potem jo je karala: – Pr 10, 279
- 5 Zazibala sta se v taktu, najprej počasi, potem
vedno hitreje. Kajzer mdn 18
- 6 Najprej prideš in hočeš, da se pogovarjava, potem
nekaj opletaš okrog in nočeš z besedo na dan in
tega nimam prav nič rada. Kajzer mdn 26

- 7 Bilo je pozno nedeljsko popoldne. Sprva sta govorila o šoli in sošolcih, potem sta se lotila knjig. Jarc nm 288
- 8 Že ko so njihuni nagli koraki utihnili v spodnji veži, je še vedno prisluškoval kot prikovan, potem se je ozrl po sobi. Jarc nm 296

V isti funkciji, samo v zvezi z drugimi vezniki:

- 9 Regina je nekaj časa gledala zbrane, kakor da premišlja, ali bi jim zaupala ali ne, potem pa le spregovorila. Ing nnd 48
- 10 Brez misli je zdrdral nekaj angleških stavkov, potem pa začel premišljevati o šoli, o življenju, o Tanji in o tistem bodočem življenju – Kajzer mdn 32
- 11 Le podvizajte se, Hanica, potem pa pozvonite. G 23
- 12 Pogledala ga je, potem pa se je ozrla po pletenju. Kov lr 145

V navedenih primerih uvaja *potem* stavke, ki so si med seboj v različnem razmerju. Največkrat je v prvem stavku kak časovni adverb: 2 – *zdajci*, 3, 7 – *sprva*, 5, 6 – *najprej* itd., v drugem stavku sledi *potem* in zaporedje obeh stavkov tudi z izrazom utemeljuje. Posebej pa je treba omeniti tako imenovano zaključno funkcijo adverba *potem* v primeru 1:

Prehodni primeri od časovne funkcije do pomena posledičnosti so tisti, kjer je časovno razmerje med stavkoma še živo, obenem pa imata stavka tudi dodatni pomen posledičnega:

- 13 Še nekajkrat je moral prebresti narastle hudournike, potem je vedel, da je pot prosta. Pr 10, 176
- 14 Kot lutka v sejmski steljarni ... zapored jih oživlja skrit mehanizem, potem pa zopet zapadajo v smrt. G 63

Navidez se pri obeh primerih zdi, da gre za časovno razmerje, ki je tudi morfološko (oziroma z izrazom povedano), vendar bi lahko zlasti v primeru 13 *potem* zamenjali s posledičnim *da*, kar pomeni, da je med stavkoma pomensko razmerje podrednosti. V primeru 14 je to razmerje dano kot možnost (iz pomena simbola, ki ga pomeni lutka), vendar sodi ta samo na rob naših razmišljanj.

V nekaterih primerih je lahko *potem* adverb in ne opravlja vezniške funkcije, čeprav stoji sredi med stavki:

- 15 Do avgusta bo počakala, potem bo sosedov prost in ji bo napravil ceneje. Kov lr 144

Kljub temu da *potem* učinkuje predvsem kot adverb naslednjega stavka, bi ga lahko zamenjali s časovnim veznikom *ko*: *Do avgusta bo počakala, ko bo sosedov prost in ji bo napravil ceneje*. Podobno učinkuje *potem* v sicer asindetični zvezi v primeru

- 16 Sicer se bom razdvojil, na eni strani se bom izgubil v vedno večji notranji intenzivnosti, na drugi strani pa v nepregledni, brezlični in nedoživljeni pisanosti velikih dni. Oba tečaja stvarnosti moram vezati, človeškega in izvenčloveškega, notranjega in zunanjega. Skladen moram biti sam s seboj, potem bom resničen. Kb 16

Posebno funkcijo, ki jo navajamo v tej skupini zaradi splošnega navajanja posebnosti, ima *potem* kot veznik v sklopu *in potem*. Pomeni namreč isto kot zveza *razen tega*:

- 17 Če sta razumna, če znata nekoliko žrtvovati drug drugemu – in potem, Hana, otroci! G 17

Zelo pogosto pa je *potem* v neke vrste funkciji napovedovalca zveze (bolj točno potrjevalca zveze, vendar tega termina zaradi jasnosti ne uporabljamo) v primerih, ko je prvi stavek v podrednem razmerju do stavka, ki ga uvaja *potem*:

- 18 Takšna je naša ulica. Kadar kdo pokaže, da od nje pričakuje neko dobroto, potem mu ustreže, če le more, ker nikogar noče užaliti. Piano NS IX, 144
- 19 Mogoče, da tu spodaj še ni tista dolina. To preizkušnjo bi rad prestal spočit in naspan. Če to ni tista dolina, potem bi moral spet nazaj navzgor. Kavčič čsnp 40

Več podobnih primerov je ob obravnavi pogojnih veznikov. Kot ostali priredni vezniki je v navezovalni funkciji tudi *potem*:

- 20 Prvi hip se mu je zazdelo, da ga ni med njimi. Potem ga je opazil: Sandro ga je gledal izpod svoje plave čepice, viden samo do prsi v luknji, kjer je stal. Rb 11
- 21 Sprva je šla neodločno, kakor da omahuje. Potem je stekla in stopila v cerkev. Pr 10, 96

V obeh navedenih primerih je časovno zaporedje isto kot pri *potem* med stavki: v prvem stavku je časovni adverb, ki nakazuje razmerje zaporednosti.

Pogosto pa je v drugem stavku bodisi ob *potem* ali ob glagolu še kak časoven ali drug adverbialni izraz:

- 22 Tablica »assistenza postsanatoriale« ni kazala na kakšno šolo, toda dijaki so zginili tja. Obstal je kakšen hip, kakor v dvomu. Potem je le šel za njimi. Rb 25
- 23 Ko bi zdajle, ta trenutek, prav isti veter kot mene zanesel semkaj tudi vedrega neznanca! Potem bi lahko res verjela v podzavest. GN 16

Za popolno sliko problema navajamo tudi nekaj primerov adverba *potem* v nevezniški funkciji:

- 24 Zato, ker težko čakam, pa zato, ker boš ti potem drugačna. Pr 10, 191
- 25 Nato je premišljeval, kaj bi bilo potem, če bi to res storil in ni našel pravega odgovora. Kov Ir 144
- 26 ... takoj pridem potem k vam in bova igrala. G 25

Adverb v teh primerih ni v poziciji med stavki in je njegova vezna funkcija zgolj posredna, kolikor namreč lahko s svojo semantiko opozarja na tisto, kar je bilo povedano prej.

27.2 Časovni adverb *nato*

Adverb *nato* za razliko od *potem* ne funkcionira v drugem pomenu, kakor je njegov osnovni – časovni pomen. Seveda so tudi tuogoči različni odtenki:

- 1 Peter Majcen se je nasmehnil, nato pa je njegov obraz za hip potemnel, kakor bi bila švignila čezenj črna senca. CK bal 2
- 2 Temnikar je vzdignil glavo. Pod košatimi obrvmi se je vžgal jasen pogled. Švignil je po strmeh in zasneženem pobočju. Za hip je obstal v Robeh pod ostrim Vranjekovim grebenom, nato pa se je vzdignil še više, na jeklenomodro nebo. CK bal 7
- 3 Nato sta ga Nadjina sorodnika, Francka in Janez, zadržala na Malinovem brdu, a samo za nekaj dni. Na večer, po obisku na grobu, je ostajal ob tisti baraki z miniaturnim zvonikom, pred razgledom Karavank. Farovž je že stal, niti ne tako skromen, z vrati v vodni barvi. Silvan Kandor se je pomenil z župnikom o vplivu komunizma na vero, nato se

- je vrnil na Malinovo brdo, dol po kolovozu, ki je dihal, črn
v predoru skozi smreke, sladkobno po ciklamih. Rb 29
- 4 Nekaj časa se je kot tujec razgledoval po kuhinji, nato se je počasi,
z mehкими tihotapskimi koraki približal divanu. Kov lr 142
- 5 Pomolil je tiho, nato je s sklenjenimi rokami
čakal, da se je zgostila tema. Bevk 15
- 6 Časi, kakšni časi! Buča vina je romala iz roke v roko,
vsak je vlekel dolgo, nato so odprli nekaj divjačine
in cvrli v ponvi jetrca in ledvice. Lokar he 53
- 7 Stric da čokoladno kroglo otroku, nato si polžiže
prste in jih osuši v robcu. Lokar pd 30
- 8 »Čisto južni veter,« sem odsotno odvrnila. Pozorno se
je zazrla vame, nato pa skomignila z rameni. GN 16
- 9 Helena je z mirnim nasmehom poslušala preprosto bajko;
nato je kakor v zadregi iskala moževe bližine. Pr 10, 254

Adverb v vseh navedenih primerih opravlja funkcijo časovnega adverba in hkrati veznega člana med stavki. V nekaterih primerih bi ga glede na ostalo vsebino sicer lahko izpustili, tako v 3, 5 – tu bi morali namesto tega veznika uporabiti vezalni *in* – , izpustili pa bi še v 6 in 7. V drugih primerih, zlasti tam, kjer je že v prvem stavku kak izraz, ki nakazuje zaporednost dejanja, bi časovno vezni adverb težko opustili.

Tudi *nato* ima lahko v sklopu stavkov neke vrste zaključevalno funkcijo:

- 10 Ko ga vprašaš, se zdrzne, dvigne glavo, pomisli, kaj si ga
vprašal – vrača se z vlaka – nato odgovori. – Lokar pd 49

Tudi v tem primeru bi ne mogli opustiti adverba prav zaradi njegove vezne funkcije, saj utemeljuje zadnji stavek v tekst.

Stavki, ki jih uvaja *nato*, so lahko prav tako sredi konstrukcije, ki jo drži podredni veznik:

- 11 Na grebenu je kurirka stopila naprej, da naju javi stražarju.
Ustavila sva se in se spogledala, češ zdaj bova prvič stopila v
partizansko taborišče in videla slovensko vojsko. Čez nekaj
minut sva stala pred krepkim fantom, ki naju je ošinil od
nog do glave, nato pa se nasmehnil in odzdravil. Kb 5
- 12 Popje je bilo smolnato in nabreklo. Komaj sem čakala,

kdaj se bo razpočilo, se razbohotilo v listje, nato pognalo cvetove kot starinske lestence. GN 27

Pravzaprav so te konstrukcije navedene tu samo zaradi formalne posebnosti, ne pa zaradi kakšnega novega pomenskega odtenka.

Pogoste so tudi eliptične opustitve stavčnih členov, ki jih utemeljuje *nato*:

- 13 Ženin, sladokusec, je pogledal najprej kuharico, staro Nanco, nato še v kot. Lokar he 72

Navezovalna funkcija je podobna kot pri sinonimnem *potem*:

- 14 Kmet si je z dlanjo potegnil po čelu in z leno kretnjo otresel znojne kaplje. Nato se je s hrbtom naslonil na odprto okno in se pri priči začel spet praskati po poraščeni bradi. CK bal 1
- 15 Komisar je sprejel praporček in se zanj zahvalil. Ves čas ni bilo slišati niti sape nad gozdom, le nekje daleč je zapiskal vlak. Nato smo se rokovali in sedli na trhlo deblo. Kb 6
- 16 Bil je radio. Skovala sta železen podstavek in ga vzdala. Mati se je morala vdati napredku. Nato, izšla je zavezniška uredba o prostovoljnem vračanju priimkov v prejšnjo obliko, sta se nekega dne vrnila iz Trsta onadva, Silvan in Sandro. Rb 20
- 17 V rokah začuti kri, spolzke so. Nato mu dekle spodnese nogo, on se ulovi v njenih laseh, potegne in pri priči sta oba na tleh. Lokar he 97
- 18 Skozi priprto vežo se je bila pritihotapila kokoš: pustil jo je. Nato, ko si je razprl komolce, je pustil, da mu je glava zlezla na roke. Rb 21

V primeru 18 adverb *nato* natančneje določa podredni časovni veznik *ko*, zato je vprašanje, ali je tu vezna funkcija adverbja *nato* samostojna.

Za ilustracijo navajamo še nekaj primerov adverbialne rabe: zaradi svojega pomena časovnega zaporedja adverb *nato* tudi tu opravlja neke vrste vezno funkcijo:

- 19 Pomel si je veke in si nato segel v temne lase, ki so mu bili že močno osiveli nad senci. Bevk 5
- 20 Iz zvočnika zadaj je z oglušljivim hreščanjem planil valček iz Vesele vdove, se nato stišal in zajel dvorano

kot sonce, ki je vleklo skozi izložbena okna dolge
proge svoje čiste jutranje svetlobe. Kov lr 164

- 21 Pavla ga je bežno ošinila, se nato zvrnila na bok in potisnila roko med divan in steno, da bi zatipala pletenje. Kov lr 145
- 22 Gospa Violin je zvijala metrsko mero v pravičen klobčič, klobčič poganjala od sebe, da je skočil kakor kača, ga nato zvijala, zdelo se je ponevede, ga pognala od sebe in hitela pripovedovati. Lokar pd 14

Poudariti je treba, da pomeni navedeni besedni red eno od izraznih možnosti, prav lahko bi bil namreč v vseh teh stavkih *nato* na prvem mestu – pomen bi bil za rahel odtenek morda premaknjen: 20 – *nato se stišal* –, 21 – *nato se zvrnila na bok* itd. V primeru 19 je seveda besedni red določen z vezalnim veznikom.

Prav tako imajo posredno vezno funkcijo te vrste adverbi v podrednih stavkih:

- 23 Otrok se ni zmenil, marveč je z obema ročicama držal uhlje velikih škarij in počasi ter s trudom odpiral žrelo obeh ostrin, ki sta nato lačno šavsnilo po papirju. Kov lr 140
- 24 »Goska!« je nato rekel počasi in razločno, si vrgel odejo čez glavo in nastavlil lakti, da ga sestra ne bi udarila v obraz. Kov lr 160

27.3 Časovni adverb *sedaj*

Pogosto je v stavku, ki ga uvaja časovni *sedaj* (varianta *zdaj*) odtenek določene protivnosti, ki je izražena že s samim poudarjanjem s pomenom adverbna *zdaj*:

- 1 Vso pot se ni menil za razgled, zdaj ga je za hip užival. Bevk 19

Zaprte konstrukcije predstavljajo zveze, kjer je posebej izraženo z adverbom razmerje med prejšnjim in sedanjim dogajanjem:

- 2 Prej si ni hotel nikdar priznati, zdaj ga je zadelo v živo in bil je kaj klapoušen. Lokar he 52
- 3 Prej je odganjal misel na to, zdaj mu je pekoče legla na dušo. Bevk 29

Zaprto razmerje je seveda razvidna iz konteksta. Prav tako je pogosto

adverb tudi v navezovalni funkciji (na začetku stavka), ki ima prav tako protivno funkcijo:

- 4 ... za hip se zazdi, da ji izpreleti obraz blažen nasmeh. Sedaj razločno – smehlja se! G 38

Kot adverb je v prosti stavi in ne učinkuje kot prejšnji primeri v vezni funkciji:

- 5 Sicer pa pustiva sedaj tuhtanje in stopiva še na požirek ... G 53

27.4 Časovni adverb *tedaj*

Prvi trije primeri so iz navezovalne funkcije:

- 1 »Roke mi ovij ob vrat.« je sopel Poznik in stegnil svoje, da dvigne deklico iz vode, ki jo je tiščala pod steno. Tedaj je vrgla voda tik ob njej mlinarja kvišku. Pr 10, 168
- 2 Stal je sredi pločnika in bil videti kar pravi junak. Šele tedaj sem opazila, da mu mahedra z zavihka plašča širok črn trak. GN 33
- 3 Prodreti v poslednjo skrivnost vsega človeškega dela in nedela, odstreti venomer spreminjajočo se zaveso, s katero se zagrinja vesolje z zemljo – to, to mu je bičalo do strasti razpaljenega žejnega duha iskanja. Tedaj je zasovražil obliko kot varljivo skrivalko resnice – Jarc 257

Seveda je vezna funkcija v teh primerih samo posredna, kajti adverb zaradi njegove pomenske funkcije v stavku, v katerem stoji, ni mogoče niti opustiti niti zamenjati.

Sinonimen z adverbom *potem* pa je *tedaj* ob nekaterih vprašalnicah: tu ni več važen njegov osnovni pomen, pač pa funkcija dodatnega elementa ob vprašalnici:

- 4 Kaj sta tedaj lepota in resnica, spremljeavca naših tihih prizadevanj, ako ju pojmujejo iz središča stvarstva? Koblar DS 33, 4

27.5 Časovni adverb *poslej*

Uporablja se manj, verjetno zaradi svoje etimologije; primer, ki ga navajamo, ima opozicijo (korelacijo?) s časovnim adverbom *sprva*, do katerega je v protivnem razmerju:

- 5 Za tem pa mu je prešlo devet let. Ves ta čas ga ni bilo nič v obiske k botri Katri. Sprva je tako nanoslo, poslej pa maral ni iti. Pr 10, 38

Adverbi s podobno adverbialno in vezno funkcijo so še:

27.6 Adverb *zdajci*

- 6 Pa se je kar na mah ozračje v izbi uvedrilo in ubrisalo kakor po nevihti. Še pravkar je bil smešen in otročji človek, zdajci je zrastel, kakor da je častitljiv hišni oče – Pr 10, 31

Brez korelacije (?) oziroma opozicije v prejšnjem stavku pa so primeri z naslednjimi časovnimi adverbi:

27.7 Adverb *prej (ne)*

Adverb uvaja sicer stavek, ki je na videz samo rahlo zvezan s prejšnjim, vendar je med obema stavkoma pomensko razmerje podrednosti (izrazljivo z veznim elementom *dokler ne*):

- 7 »Ljubim te,« je odvrnil temno. »Tudi ti me ljubiš, prej ne boš moja.« Pr 10, 323

27.8 *Šele*

Tudi tu adverb na prvem mestu pojasnjuje zvezo obeh stavkov v tekstu:

- 8 Tudi ona je doživela marsikatero razočaranje v življenju, šele ob njem se ji je do konca utešilo srce. Bevk 26

27.9 Adverb *naposled*

To je adverb, ki se uporablja predvsem literarno,³⁵⁶ kot drugi sinonimni adverbi (slednjič itd.) pa označa s svojim pomenom tudi notranjo zvezo med stavki in smo ga zaradi tega uvrstili na to mesto:

- 9 Stal sem tik za gospodično in gledal, kako mežika v zrcalce in si rdeči ustnice. Niti za trenutek se ni izdala, da ve, kako stojim za

³⁵⁶ Vendar v SP (1962: 466) nima te oznake (če izvzamemo opozorilo na sinonimni *nazadnje*).

njo in kako jo gledam. To me je vznemirilo. Naposled sva si bila le za poldruho uro sosedu v zatemnjeni predavalnici – Kalan 150

- 10 Da sem, kakor se to že reče v univerzitetnem žargonu, samo še v izpitnem štadiju. Pa me je prekinil sredi stavka: če mislim, da je takšno vedenje akademskim predpisom primerno. In tako nisem rekel nič. Naposled se je dekan le vdal: z vzdihom in nasmeškom. Kalan 144

Obakrat je *naposled* v navezovalni funkciji.

27.10 Adverb *medtem*

Adverb *medtem* je sestavni del vezniškega sklopa *medtem ko*, vendar ima lahko vezno funkcijo tudi med stavki ali v navezovalni poziciji:³⁵⁷

- 11 Besede so se mu zmedle, zopet je široko odprl oči. Medtem se je bila na obrazih poslušalcev izvršila sprememba. Bevk 42

Kot drugi adverbi te pomenske skupine je tudi *medtem* lahko v neke vrste vezni funkciji tudi v poziciji, ki ni neposredno navezovalna:³⁵⁸

- 12 Marjanca je medtem na drugi strani kredence, kjer je Silvo ni mogel videti, tiho kot miš izbezala otepač in ga podala Pavli. Kov lr 148

27.11 Adverb *komaj*

Kadar je na začetku stavka (v navezovalni poziciji?) adverb *komaj* pravzaprav uvaja v zaprto ali celo mejno konstrukcijo:

- 13 Komaj ji je ubila očeta, jo je na novo spomnil nase kruti čas. Mih hv 252

27.12 *Spet, zopet, znova*³⁵⁹

Primeri, ki jih navajam, vsebujejo adverb v nevezniški poziciji: s samim pomenom pa adverb veže v tekst. Gre torej predvsem za prehodni,

³⁵⁷ Prim. op. 180: navezovalna pozicija je pozicija na začetku stavka ali zveze stavkov za piko (razen v izjemnih primerih postponiranih veznih sredstev, kakor je npr. *pa*).

³⁵⁸ Prim. op. 357: pozicija, ki ni neposredno navezovalna, je sredi stavka, vendar adverb s svojim pomenom v zvezi to funkcijo vendarle opravlja.

³⁵⁹ Vsi trije adverbi so sinonimni, zato jih navajamo skupaj.

semantično-sintaktični pojav in zaradi tega primere te vrste na tem mestu tudi navajamo:

- 14 »To spet ni moja šalica,« je rekla naježeno. Kov lr 161
- 15 To je že preneumno: včeraj si ni navila las in danes bo spet takšna kot vešča. Kov lr 158
- 16 (... Marjanca ... izbezala otepač in ga podala Pavli.)
»Greš spat?« je vprašala ta znova in dvignila otepač.
Silvo se je vdal, renče kot mlad medved. Kov lr 148
- 17 Glava ji zdrkne nizdol, že zopet spi. G 42
- 18 Ekstrijonizem? To je gotovo zopet kaka taka svinjarija ... G 51
- 19 ... stal bo pred njo in – zahteval? In morebiti bo celo zopet zvonilo ... G 45
- 20 ... pomisli, kako se je bala ure, ko zopet stopi čez domači prag! G 45
- 21 Kaj, če jo zopet poželi, če bo spet zahteval? G 45

Adverbi samo s svojim pomenom opozarjajo, da je v tekstu že bilo nekaj podobnega (lahko tudi v situaciji) in da gre za ponavljanje prejšnjega dogajanja, na kar adverb *zopet* (*spet*, *znova*) s svojim pomenom navezuje. Seveda se z navajanjem takih primerov dotikam skrajnih meja vezniške funkcije v jeziku.

28 Skupina raznih adverbov, ki učinkujejo v posebni poziciji tudi kot vezni adverbi

28.1 *Prav*

Obakrat funkcionira adverb kot intenzifikator, posredno pa s tem navezuje stavek v prejšnji tekst. Navadno navezuje preko izraza, pred katerim stoji. Primeri:

- 1 Prav ta hip se je pri vratih pojavila ženska, tesno zavita v plašč. Kov lr 150

Cela sintagma, ki jo uvaja *prav*, veže v prejšnji tekst.

28.2 *Prav tako (takisto)*

Zveza *prav tako* že po svojem pomenu spominja na ponavljanje in na dogajanje v prejšnjem tekstu (posebej še adverb *tako*). Zelo pogosta je v navezovalni funkciji, pa tudi med stavki:

- 2 – v Zagrebu delujeta podjeten dramski studio in dokaj močna, čeprav zadnji čas omrtvela zajednica za individualno psihologijo; umetniške razstave vseh vrst in smeri so skoraj permanentne –; prav tako so zelo pogosti glasbeni nastopi. Brn LZ 35, 115
- 3 Zdelo sta se ji popolnoma tuja človeka. Prav tako Vinku, ki je Janeza sicer videl pomladi štiriinštiridesetega leta – Ing nnd 38
- 4 Prav tako je zgodovina slej ko prej ovrgla »rusko« ter sploh vsako nacionalno pravoslavje, bodisi z ateistično usmerjenostjo posameznikov ali celih dob. Vodnik DS 33, 115

Ta zveza lahko loči in s tem veže tudi izraze:

- 5 Na misel mi prihaja Dostojevskij, ki je prav isto neverjetno, domišljavo superiorno mišljenje, ki sebe šteje za nekaj višjega, očital kot poglobitno napako ruski, narodu odtujeni, prav tako svobodoumni inteligenci. Vodnik DS 33, 117
6. Povečana podoba njegove matere, takisto droben obraz s sivimi očmi, isti izraz na ustnicah, izpod rute ji gledajo razdeljeni lasje. Bevk 7
Izraz *takisto* je danes omejen na dialekte in ima arhaično vrednost. Omenjamo ga zaradi popolnejšega pregleda.

28.3 *Ravno (da)*

Sinonimen z gori obravnavanim *samo* je *ravno*, tudi v zvezi *ravno da*. Tudi ta zveza je danes zamenjana v celoti z zvezo *samo da*:

- 7 Ravno da si kaj stori, to baš je samomor! G 37

28.4 *Drugače*

Adverb *drugače* je v vezni funkciji sinonimen z veznim adverbom *sicer*.

- 8 Približno takega fanta si je zmeraj želela črnega, večjega od sebe – tak sploh mora biti fant, drugače je punco sram – ki dobro pleše, igra inštrument in je malo športnika. Kov I 159

- 9 Mora biti v pisarni, drugače ga novi šef pri prvi priliki odžaga. Kov lr 149
- 10 »Takoj jih moram dati prepleskati,« je pomislila, »drugače bo vse pohištvo naenkrat fuč.« Kov lr 144
- 11 »Skrij slikice in Silvu nič ne povej, drugače mi jih bo še vzel!« Kov lr 142
- 12 Res, včasih malo preveč popije in potem klati oslarije, drugače pa je dober fant, čeprav samo ključavničar in ne študiran. Kov lr 159

Omeniti moram, da so vsi navedeni primeri iz enega avtorja, da je torej mogoča zamenjava med obema sinonimnima veznima sredstvoma (*sicer* je seveda pogostejši od *drugače*).

28.5 Češ

Vrivek *češ* je izrazito vezno sredstvo, in *sicer* je to vmesni člen, ki navaja indirektni govor:

- 13 Molčala je. Samo pomilovalno se je nasmehnila, češ kako jo otroci goljufajo. Kajzer mdn 50
- 14 Kadar ga je kdo oplazil s pogledom, je bil pogled surov, češ kar sedi, ne zna, ne more revež, seveda, vsakdo ne zmore. Kajzer mdn 13
- 15 Dekleta so se obotavljala. Nekatera so obsedela, češ do nikogar nam nič ni. Kajzer mdn 13

28.6 *Morebiti, morda*

Adverb *morebiti* navadno ne funkcionira kot vezno sredstvo, v nekaterih primerih, zlasti v navezovalni funkciji pa učinkuje podobno kot adverb *prav tako* in podobni: opozarja na prejšnji tekst in s tem veže in utemeljuje stavek, ki ga uvaja, v tekst:

- 16 Morebiti se bo zdaj zaživelo kako drugače, morebiti nastopi kaj drugega ... G 63
- 17 Hana ..., morebiti sedaj nekoliko sproščena, ker je še tu, ker je še nastopilo in je konec neznosnemu stanju. G 20
- 18 Nikar tako, nikar tako, gospa, morebiti pa je Heda povsem srečna v svojem življenju. G 35

Povsem sinonimen z *morebiti* je *morda*: zanj je značilno, da je v splošnem knjižnem jeziku celo skoraj docela izpodrinil *morebiti*. Ta velja za izraz izbranega stila. Primeri z *morda*:

- 19 Morda ubijata ljudi tudi ozračje in prehlad. Morda nekakšna duhovna topost, ki jim je zapisana od rojstva v očeh, morda skrita strast, morda žganje, ki ga pijejo pri težkem delu, ob nedeljah čez mero. Morda kruh, ki ga nikoli ne pridelajo do sita, morda hrepenenje iz dolin nekam daleč, drugam. Pr 10, 52

28.7 *Skoraj*

Tudi adverb *skoraj*, ki pomeni prav tako intenziteto, lahko v določenih situacijah veže oziroma loči izraze (oziroma stavke):

- 20 Globoko, skoraj hreščече je zajela sapo. Mih hv 25
- 21 Globok spanec je zapletel to množico v tako gosto mrežo teles, da skoraj nisem našel prostora, kam bi stopil, ko sem hotel po cerkvi navzgor proti oltarju. Skozi poltemo sem razločil tu in tam blede, skoraj žolte obraze z globokimi brazdami po licih in čelih – FK 244

III
ASINDETON

Asindeton ali brezvezje je vezava stavkov (in izrazov) brez izraženega veznega izraza: razmerje med stavki je označeno z zaporedjem stavkov, ki si sledijo; včasih je to zaporedje po pomenu med seboj nevtralnno, so pa tudi primeri, ko sta si stavka, ki si sledita, med seboj v določenem pomenskem razmerju, kar ugotovimo, če vstavimo ustrezni veznik in se pomensko razmerje stavkov v tekstu ne spremeni. V nekaterih primerih bi sploh veznik pričakovali in učinkuje zveza stavkov brez veznika kot stilna posebnost. Ugotoviti pa moramo,³⁶⁰ da je v novejšem slovenskem knjižnem jeziku situacija glede asindetona drugačna, kot jo poznamo v drugih slovanskih jezikih: vezava brez veznika je vse redkejša, po formi in pomenu pa gre največkrat za zaporedje stavkov, ki označujejo zaporedna dogajanja, med katerimi ni še drugega, dodatnega pomenskega odnosa. V splošnem knjižnem izrazu je med stavki razmerje torej izraženo največkrat z veznikom: stavki so zvezani z asindetonom predvsem v nekaterih zvrsteh književnosti oziroma le pri nekaterih avtorjih in vzbujajo zaradi tega vtis, da gre za posebno, hoteno stilno obliko.³⁶¹

Asindeton veže lahko stavke in izraze. Za pravi asindeton imamo samo tiste stavke in izraze, dva ali več, kjer zveze ne zaključuje veznik v funkciji končnega veznega izraza, torej v funkciji napovedovalca konca, ampak si sledijo stavki (in izrazi) brez veznika.

Navajamo primere, kjer si slede stavki po pomenskem zaporedju, nato primere različnih asindetičnih vrivkov v stavčno zvezo, stavke, med katerimi je pomensko razmerje podrednosti, asindeton izrazov in nekatere stilne posebnosti.

1 Stavki v asindetonu so v prirednem odnosu

Med stavki, ki si v teh zvezah sledijo, je navadno razmerje zaporednosti:

Primeri:

- 1 (Vlak je hitel preko štajerske ravnin, mimo požetega, blagodišečega polja in se je bližal kranjski meji.) Začelo se je svetlikati, vzduh je bil rezek in vlažen. C zs XII 217

³⁶⁰ Prim. o tem tudi Kopečny 1958: 279 in sl. in Bauer 1960.

³⁶¹ Prav dejstvo, da najdemo te primere pri avtorjih, ki jih tudi sicer ima literarna kritika za najboljše stiliste, utegne potrditi našo trditev. Seveda gre za jezikovno občutje posameznih avtorjev, saj ne pomenska ne stilna vrednost asindetona v slovenščini doslej nista bili v literaturi obravnavani.

- 2 Stal je ob odprtem oknu, jutranji veter mu je rezal v obraz, gledal je s široko odprtimi, zameglelimi očmi na pokrajine, ki so bežale mimo; (izpreletelo ga je kakor mraz in zavil se je tesneje v suknjo.) C zs XII, 271
Drugi del navajamo zaradi popolnosti primera, zvezan je namreč *z in* in v to zvezo ne spada.
- 3 O, sedaj ne ukazuje ničesar več, noga je zaspana, pest leži na kolenu. C zs XII 228
- 4 Solnce je sijalo na nizke, pusto in enakomerno zidane delavske hiše, samujoče sredi polja in senožeti; črna proga se je širila, tir se je devetstročno cepil, visoka skladišča so vstajala kakor iz tal; na daljnjih, v stran potisnjenih tirih so samevali mrtvi tovorni vozovi. C zs XII 229
- 5 »Ah,« je iznenada vzkliknila, »sinoči sem bila čudovito zanič. Vlačila sem se po odru kot megla, s čisto omotičnimi možgani, jezik se mi je valjal po ustih kot bi bil gumen in prav slabega okusa, sploh nisem ujela nastavka.« Smole 34
- 6 (Stala sva in gledala, a vsak po svoje.) Jaz obsijan od jutranjega sonca, on še ves v temi. Bor 17
- 7 (Pravijo, da se smrt človeka ne loti, če je človek ne opazi. Ampak takih je bolj malo.) Enega sem poznala, imel je sedemindvetdeset let. Bor 39
- 8 Mama mi nič ne piše o njem, čeprav smo si v žlahti. Ampak on je zunaj naših zdrah, se ne briga ne za eno stranko ne za drugo. Bor 39
- 9 (Mimo njega so hodili kmetje in bajtarji, trgovci in mešetarji, stari in mladi; s težkimi nogami so se odmajali za vogal in se nato spet vračali.) Nekateri so se grobo obregnili vanj, drugi so ga prijazno ogovorili, tretji so mu molče stisnili v roko nekaj drobiža, četrto so ga bodrilno potrepljali in žalostno rekli: – Kosmač 27
Ta primer se pravzaprav konča s končnim *in*, vendar ga navajamo zaradi začetne opozicije med števniškimi pridevniki, ki imajo v tem primeru tudi vezno funkcijo.
- 10 Prvi je cingljal Tantantadruj, drugi je hodil Matic, ki je tiščal pod pazduho na pol ostrgano palico, tretji se je zibal

- koščeni Furlan Rusepaticis in opletal z dolgimi rokami,
zadnji je korakal Luka Božorno – boserna – Kosmač 32
- 11 (A prav gotovo je, da bi, če bi stric ne umrl, šla na sprehod
z lepim fantom, kakor gredo druga dekleta s fanti po
ulici;) ne bi bila zmeraj ujeta, ne bi jokala. Pahor ns 48
- 12 (Nastala je nerodna tišina, pozabili smo se rokovati, hipoma
sva bila gologlava, odprl sem aktovko, vzel iz nje praporček in
ga zadržal v rokah, ki so mi malce zadrhte.) Stopila sva pred
četo, v naju so se zagledale številne moške oči. Kocbek 6
- 13 (Večer se je nagibal, nebo se je rahlo pooblačilo, gozdni
prostor, ki postaja ravno zvečer tako skrivnosten in tuj, pa je
napolnilo nekaj domačega.) Čustvo zadoščenja me je obšlo,
storil sem nekaj pomembnega, zavezal sem se. Kocbek 7
- 14 (Zdaj je pozna noč. Doma sem. Umiril sem se
pravzaprav šele zdaj, ko sem končal današnje zapiske
in stopil k oknu.) Nebo se je znova zjasnilo, mesečina
sije z neba v negibno, gluho noč. Kocbek 7
- 15 (Tu mi je vedno odleglo, kadar me je stiskala tesnoba.)
Po stenah visijo dela slovenskih mojstrov, bogato rezljana
črna knjižna omara je polna Modre ptice in Hrama, v
kotu stoji visoka svetilka z zelenim svilnatim zaslonom.
Čez staro skrinjo je pogrnen vezen baročni mašni plašč, v
sobi diši po gardenijah in ilegalni literaturi. Kocbek 9
- 16 Kaj storiti? Na desno se je odprla Frančiškanska ulica, v meni se
je burno oglasila blazna misel, da bi stekel po njej. Kocbek 11
- 17 (Za njim se je rdečila mila večerna zarja, nastajal je prvi mrak, v
nama se je gostila šumna tema. Kri je udarjala v senca, kakor da
bi kladivce tolklo ob lobanjo.) Bližala se je policijska ura, na ulici
je bilo vedno manj ljudi, šla sva topo, vlekla sva noge za seboj.
V ustih me je začelo žejati, bil sem do smrti utrujen. Kocbek 11
- 18 (Možgani so začeli znova vročično delovati. Sedel
sem in napisal poslednja pisma. S kurirko sem se
dogovoril o popoldanski uri odhoda.) Vstal sem in
pogledal na uro, časa je še dve uri. Kocbek 14
- 19 (Ko sem se v polnem avtobusu prijel za viseči držaj,
sem začutil, da sem lahek.) Zdaj sem že preko čarnega
risa, vse drugo se razvija mehanično. Kocbek 15

- 20 (– Vedite pa, da nezaupanje duhovščine do partizanov v naši dekaniji ni isto z belogardističnim stališčem.) Poznam svoje tovariše, niso se še odločili. Kocbek 24
- 21 (Gledal me je začudeno in tiho govoril: »A vi ste tisti Kocbek?«) Najin pogovor je bil dokaj primitiven, nisem mu mogel blizu. Kocbek 28
- 22 Sadno drevje obeta dobro letino, plevel je zagrnil njive, narava slavi povsod svojo zmago. Kocbek 44
- 23 Moderna družba je razvajeno dete, ki hoče igrač, da se zabava, je slab želodec, ki mu je treba morfija, da se umiri. In tiste igračke so bila gledališča in deloma knjige, bila je zavest, da smrt še ni tako blizu. FK 13
- 24 (Pred njegovim notranjim pogledom so stali obrisi obeh taborišč, v katerih je pretolkel vojno.) Črn oblak je visel nad barakami, nekateri popoldnevi so bili prav tako soparični kot tale – Hieng 11
- 24a Na levi strani je stal hlev, niže, pod bregom, so v vodi počivali trije čolni. Hieng 16
- 24b Pred hišo je bila razpeta brajda, poševni žarki so prodirali skoznjo – Hieng 17
- 24c (Oni je uprl pogled v tla, kot bi se ne mogel odločiti.) Kajti sicer se ni na njem zganila niti mišica, njegova moč je bila okovana. Hieng 21
- 24d (Prinesla je steklenico vina, hlebec sira in kruh, a potlej se je naslonila na omaro in s spokojnim pogledom ogrnila oba moška, ki sta še kar naprej molčala, čeprav se je Štefanu zdelo, da bi morali spregovoriti in zničiti napetost, ki je rasla s tišino.) Mario je preudarno rezal kruh; bil je ves zazrt v svoje opravilo. Hieng 22
- 24e (Globoka žalost je bila sprostrla nad pokrajino; človeku, ki je gledal vanjo, v to žalost, ki je čutil, kako se zajeda v vse, od vrha neba, od zvezd, od oblakov pa do mačke, skrite za hlevcem, ni bilo dobro.) Tudi vanj je bila. Bila je brez podobe, nisi vedel, zakaj je takšna. (Toda sprožila je v njem misli in občutke, ki se jih je zmerom otepal.) Hieng 26
- 24f (Vzbudila se mu je misel, kako je njegovo življenje zavrženo, plehko.) To ni bilo novo. Poznal se je. Ni si zakrival oči

- pred podobo v zrcalu. Takšen je bil. Odločil se je od ljudi, bili so trenutki, ko mu je bilo to po volji. Hieng 26
- 24g (Odprla je vrata zraven omar in izginila.) Iz sosednjega prostora je prihajalo le malo svetlobe, njena senca je plesala po zidu. Hieng 28
- 25 Pomudil se je tam z očmi, preden je stopil z asfalta v klanec. Bil je razdrapan, s kmečkimi kolotečinami, na njem so se sušili kravjaki, dišal je po senu in tropinah. Rb 16
- 26 »Pa nič težak porod ni bil, sprva sem mislila koga poklicati, pa sta vse opravila Sandro in Berto sama. Tako lepo telčke je, nič ga ne bom prodala, obdržala ga bom, ko je od tako dobre krave, svetemu Antonu bom plačala mašo za srečen porod. Kaj sem hotela reči: si lačen?« Rb 17
- 27 Si se kdaj zamislil, kaj je to: asimilacija? Trume so se zgrinjale iz našega zaledja v Trst, ga sto let pojile z novo krvjo. Rb 31
- 28 (Z nogo, v važni drži iztegnjeno pred sabo, z nečimrnim nasmeškom nad osivelimi brki je kolega Pripihalj med odmorom postregel kolegu katehetu iz svoje politične razgledanosti.) Kandor je odšel iz zbornice, iztrošena vrata so mu še enkrat tlesknila za hrbtom, napotil se je dol po stopnicah. Z meje na planoti so se bile umaknile divizije, po tistem trušču so diplomati spet sedali k zeleni mizi, ena govornica več je prihajala dregat razbolele živce mesta. Rb 37
- 29 Sandro se je naslonil s hrbtom ob kredenco; odmaknjen; dolgo je kinkal z glavo sam s seboj: nekaj mu ni šlo v račun. Rb 46
- 30 Silvan je pogledal na uro na zapestju. Nič ni pomagalo, Sandro je stal tam zvišen nad njegovo stisko, zdaj je hotel prav vse vedeti o tistem Rusu, privid godrnjavega starca v mužiški srajci sredi stepe je godil njegovi domišljiji. Rb 48
- 31 Za hip se je moral zdeti sam sebi ponosen. Prej je tako delal sleherni dan, to mu je bila duševna hrana. BZ 22
- 32 Loviš se v motnih sanjah. Živiš dve življenji. Eno sovražiš in zaničuješ, drugo si poslikal kakor velikonočno pisanico, skrivaš ga po tesnih tolmunih svojega hrepenenja. BZ 47
- 33 (To je čutil dostikrat celo oče.) Toda njegovo

- hrepenenje je bilo že zastrupljeno z vonjem po kuncih, obremenjeno z vsem, kar je bilo za njim. BZ 51
- 34 Kadar sem spal, sem težko dihal, se premetaval, sanjal čudne sanje, ki so me potem zasledovale še podnevi. BZ 53
- 35 (Včasih sem sedel na takem sprehodu na klop blizu tivolskega železniškega prelaza.) Gledal sem ljudi, ki so hiteli mimo, vojake, poslušal tramvaj pri pošti, kako je škripal. BZ 53
- 36 Kaj neki se bo še zgodilo s tem mojim mestom? Lahko ga poderejo, požgejo, zravnajo do tal. BZ 54

Vsi navedeni primeri niso enakovredni. Od pomena stavkov in od stilne zvrsti pripovedi je odvisno, ali je veznik potreben ali ne. Veznik najpogosteje ni potreben v primerih, ki opisujejo zaporedne dogodke, naštevajo predmete ali lastnosti, tako prim. 1 in drugi, podobno tudi v primerih 14, 15; veznik je povsem nepotreben in bi bil tudi neutemeljen, saj stvari med seboj niso v nobenem neposrednem odnosu; (za ilustracijo naj navedemo samo oba dela zadnjega stavka primera 15: »Čez staro skrinjo je pogrnen vezen mašni plašč« in »– v sobi diši po gardenijah in ilegalni literaturi.«). Edino, kar bi v navedenem primeru lahko govorilo za *in*, ki naj napove konec, je razpoloženje, ki ga popisujejo stavki, vendar prav zaradi tega ni treba, da bi bili povezani z napovedovalcem konca (pripoved z asindetonom kaže na trajnost razpoloženja). Veznik je nepotreben tudi v primerih, kjer so stavki vendarle povezani z izraznim sredstvom, čeprav to ni niti veznik niti adverb: to je v primerih 6 (opozicijo tvorita na eni strani *jaz*, na drugi *on*), 9 (*nekateri – drugi*), 10 (*prvi, drugi, tretji, zadnji*). Preko teh izrazov, od katerih vsak zahteva primerjavo z drugim izrazom v nadaljnji pripovedi, so stavki pravzaprav povezani z izrazom, in tu ne gre za pravi asindeton. Tudi v primerih, ko drugi stavek nekako utemeljuje prvega (ga pojasnjuje), veznik ni potreben, tako v 7, 18, 24 (tu gre za dodatek). Značilno za te zveze je, da pomena obeh stavkov nista v neposredni pomenski zvezi, a drugi stavek vendarle pove nekaj o prvem, ga nekako pojasnjuje. Ker pa ni neposredne pomenske zveze in drugega stavka iz prvega v nobenem primeru ne pričakujemo, je vseeno tudi, ali veznik stoji ali ne. V primeru 7 bi bolj kot veznik izrazil zvezo zaimek *tisti* (zaimkovna ponovitev subjekta), v primeru 18 vezni glagol (*– pogledal na uro in videl, da je časa še dve uri –*), primer 24 pa spada deloma med opise, deloma v to skupino, tudi tu je veznik ali vezni izraz nepotreben. Od ostalih primerov, kjer bi veznega izraza ne pričakovali (2, 4, 19, 24a, 24g, 25) in jih nismo posebej navedli, je treba omeniti še primer

20, kjer ne gre za pojasnilo, ampak za neke vrste relativni odnos, ki bi ga bilo prav tako mogoče izraziti z zaimkom: *Poznam svoje tovariše, ti se niso še odločili* – ali pa z veznim glagolskim izrazom: *Poznam svoje tovariše in vem, da se niso še odločili*. Prav tako je zanimiv primer tudi 26: asindeton se v daljši zvezi meša z vezniškimi zvezami, tam kjer je asindetična zveza, je ne bi mogli nadomestiti z vezniško, ker gre za posebno značilnost govornega jezika. Gre namreč za asociacije, ki se vežejo brez posebnega jezikovnega znaka ena na drugo: ta niz stavkov je povezan samo z osrednjo mislijo. Oblika je značilna za govorni jezik³⁶³ in tudi primer navaja dialog.

V nekaterih od teh primerov pa bi pričakovali *in*, in sicer največkrat v funkciji napovedovalca konca. Taki primeri so 3, 5 (seveda je prav tako mogoče, da veznik docela opustimo), 11, 12, 16, 21, 22 (tudi tu ni nujno), 24e, 24f, 27, 31 (lahko je tudi brez veznika), 32 (lahko *in* ali kak drug veznik), 34 (*in* je napovedovalec konca), prav tako primer 36. V primeru 27 ima asindeton izrazito pomensko in stilno vrednost: pričakovali bi namreč stavek: *Trume so se zgrinjale iz našega zaledja v Trst in ga sto let pojile z novo krvjo*. Brez veznika *in* je poudarek na trajnosti teh dogajanj; s tem doseže asindetična konstrukcija posebno pomensko vrednost. V primeru 36 je konstrukcija nezaključena in pričakujemo nadaljevanje v drugem stavku, ki v tekstu res sledi (*Kaj neki se bo še zgodilo s tem mojim mestom? Lahko ga podrejo, požgejo, zravnaajo do tal. Lahko tudi preselijo vse te Kajfeže, ki se samo vsak drugače pišejo*.) Če bi imeli namesto asindefona zvezo z *in* – napovedovalcem konca stavka in enunciacije, bi nadaljevanja seveda ne pričakovali, ker bi bila konstrukcija končana (*Lahko ga podrejo, požgejo in zravnaajo do tal*.) Primer 8 je formalno podoben primeru 27 (tudi tu začne drugi stavek z nepoudarjeno obliko zaimka, kar je neobičajno za slovenski besedni red³⁶⁴), in tudi tu ima asindetična konstrukcija drug pomenski odtenek, kakor bi ga imela sicer običajnejša zveza z *in*: lastnosti, ki si sledijo z opisom v dveh stavkih, so tako bolj poudarjene, kot bi bile z vezniškim stavkom. V primeru 24b je med stavkoma rahla relativna zveza, ki spominja na narativne relativne stavke:³⁶⁵ poudarja jo samostojni anaforični zaimek v predložni zvezi skoznjo v drugem stavku. Stavek bi imel brez pomenske razlike lahko obliko relativnega podredja: *Pred hišo je bila razpeta brajda, skozi katero so prodirali sončni žarki*. Seveda pa bi se s tem spremenil vtis, ki

³⁶³ Prim. Kopečný (1958: 279). V govoru si asociacije lahko slede brez veznikov že zaradi tega, ker veže sama situacija in je spričo nje veznik odveč.

³⁶⁴ Prim. op. 210 in tam cit. literaturo.

³⁶⁵ Prim. op. 117.

ga vzbujata stavka v asindetonu, čeprav tako v relativni konstrukciji kakor v asindetonu opravlja drugi stavek isto pomensko funkcijo – namreč razvija misel prvega stavka. V primeru 17 je med prvim in drugim stavkom (asindeton objame štiri stavke) neke vrste vzročno pojasnjevalno razmerje, ki bi ga lahko izrazili z adverbom *zato* (lahko tudi z *in*, ki bi pa imel tu pomen adverba *zato*), vendar bi bil z adverbom ukinjen učinek stopnjevanja, ki ga ima konstrukcija s kopičenjem stavkov.

2 Asindetični vrivki v stavčne zveze

Ti vrivki pravzaprav niso povezani v stavčne zveze, ampak stavke pretrgajo, da bi situacijo lahko pojasnila enunciacija, ki jo taki vrivki prinašajo. Tu jih navajamo predvsem zaradi tega, ker je v jeziku zelo veliko vrivkov asindetičnih, to je brez posebnega jezikovnega znaka vezave. V govoru jih označujejo navadno drug ritem (tempo) in včasih tudi višina tona, kot sta značilna za okolico:

- 1 Pa sam, pomislite, jo je bil krstil za Felicito, dasi to ime nikomur ni pogodi, že zato ne, ker ni slovensko. C zs XII 249
- 2 Jasno, ko se enkrat začne, cirkusa ni konec. Soba se je nagnila do kraja. Vaza se je prevrnila in rože, ki jih je včeraj prinesla sestra, vrag vedi kakšne rože so to bile, a bile so v sobi in natančno sem vedel, da jih je prinesla ona, so se prevrnile po tleh. Božič 21
- 3 (Predlog smo takoj sprejeli.) Pooblastili smo nekaj tovarišev, med njimi Kardelja, da ostanejo v Ljubljani in da izdajajo za prestolnico ustrezne smernice. Kocbek 18
- 4 Italijani so nastopili v velikanskem številu, bilo jih je okrog šest tisoč, uporabili so tanke ter z veliko težavo prodrli do Vidma na eni strani, do Muljave in Krke na drugi. Kocbek 39
- 5 Sandro je spet zakorakal, za tisti njegov spopad ni bilo izraza, vnovič je moral bruhati v smeh. Rb 45

V primeru 5 je vrivek neke vrste pojasnilo v asindetonu, ki bi ga lahko izrazili tudi s pojasnjevalnim stavkom: *in ker za tisti njegov spopad ni bilo izraza, je moral vnovič bruhati v smeh* – vendar bi ta preobrazba konstrukcije spremenila stilni učinek, ki ga ima sicer asindeton v navedeni zvezi.

3 Stavki, ki si sledijo v asindetonu, so po pomenu v razmerju podrednosti

V razmerju podrednosti je lahko prvi stavek do drugega ali obratno, drugi stavek do prvega. Primere bomo navedli po avtorjih, nato pa jih bomo obravnavali po pomenskih skupinah, ki jim pripadajo:

- 1 In glej, poklekni, povesi glavo, bij se na prsa – kaj si storil? Pega je na njenem licu, omadeževane so njene roke, gobavo je njeno telo ... Sanjaj, upaj, ljubi – nikoli več ne bodo sanje nedolžnočiste, nikoli več upanje, nikoli več ljubezen! C zs XII 257
- 2 Dacar je stal navsezgodaj sredi ceste, pil je z dolgimi požirki jutranji vzduh in se smejal, sam ni vedel zakaj. C zs XII 82
- 3 (Njegov obraz bivšega jugoslovanskega podoficirja je bil uradno dolgočasen.) Je temu zmešanemu Kebru spet kaj posebnega treščilo v glavo, so govorile njegove brezizrazne oči. V. Ocvirk 14
- 4 Ona je nekje v oblakih – hrepenenje, ona je nekje nad oblaki – svetla in samotna zvezda. Nedosežna. Lahko steza roke do bolečin in objame skoraj vse stvari na zemlji, do nje ne more. Smole 25
- 5 (Odpahnila je krožnik z juho, se s komolci naslonila na mizo in ga zdolgočaseno opazovala.) »Prav grdo ješ, v deveto vas se te sliši.« Smole 33
- 6 – Tudi kretnje me niso ubogale. In spomin me je izdal. Menda sem bila tudi malce naglušna, sploh nisem slišala šepetalca. Smole 34
- 7 – Morebiti sem vseeno bolna. Daj, greva k tebi.« – Smole 36
- 8 Biti trohnoba potemtakem ni tako neokusno, sem pomislil, in se ob tem malone nasmehnil. Bor 42
- 9 »Tantantadruj, bom šel,« je rekel norček, nato pa se je spet potožil: »In potem so rekli, vsak mora trpeti, preden pride do jame.« CK T 34
- 10 Vojaka bi naju morala predati italijanskemu marešalu, komandirju stražarnice, toda njega ni bilo nikjer, nedeljski večer je bil prelep. Kocbek 11
- 11 (Hotel bi se plaziti ob zidovih, preskakovati plotove in dražiti usodo. Jože je nevede storil nekaj podobnega.

Omamljen od dogodkov je telefoniral Hasanaginici in ji s pitijskimi izrazi povedal, da sva na varnem.) Toda njegovi izrazi so bili preveč nejasni, na drugi strani telefona je bilo razbrati, da so še vedno vsi iz sebe. Kocbek 13

- 12 Sprevodniku se ni mudilo, dovolj je begal dvajset let po Siciliji, zdaj je lahko obral ali tudi ne tistih nekaj potnikov, ki so si zamislili na ta puščobni vlak, (penzija mu ni mogla ubežati). Rb 10
- 13 Veš, ta tvoj starejši brat je pozitiven fant. – Rb 54
- 14 (Nasmehnila se je. – Kako pa je temu junaku ime?) Malce se je zmedel; ni pričakoval. (Povesil je pogled.) Hieng 18

Obraznava. Tudi ti stavki, ki jih imamo po pomenu za podredne zveze, so po svoji pomenski vrednosti različni: pomen ugotavljamo iz teksta, pri analizi pa si pomagamo s komutacijo. V prvo vrsto primerov uvrščamo tiste, pri katerih je prvi del v podrednem razmerju do drugega dela: primera 1 in 4 vsebujeta dve asindetični konstrukciji, pri katerih je prvi del tudi prvi del pogojno koncesivne in bi ga lahko zamenjali s koncesivnim *če še tako*. V primeru 1 gre za v jeziku zelo pogosto konstrukcijo velelnika v prvem stavku, torej oblike, ki na določen način izraža modalnost, v drugem stavku pa je pozitivna trditev. Taka zveza stavkov ustvarja pomen koncesivnosti prvemu stavku: 1 – *Če še tako sanjaš, upaš, ljubiš – nikoli več ne bodo sanje nedolžnočiste* –. Seveda bi bil stilni učinek takšne konstrukcije drugačen od asindetične konstrukcije z istim pomenom: v asindetonu je pomensko razmerje izraženo pravzaprav z neobičajnim zaporedjem dveh vrst glagolskih oblik v dveh zaporednih stavkih, navedena zamenjava pa ima določeno vezno izrazno sredstvo, s čimer je seveda zveza bolj komunikativno določena, ima pa v tekstu predvsem splošen učinek in ne posebnega v prvem stavku. Podobno je tudi v primeru 4, kjer je modalnost izražena ne z velelnikom, pač pa z adverbom *lahko* + glagol. Tudi pri tej konstrukciji je pomen isti kot pri prej obravnavani zvezi, le da je tokrat koncesivnost izražena z adverbom *lahko* na neobičajnem mestu na začetku stavka, kar poudarja njegovo vezniško funkcijo. Zveza ima tako pomen: *Lahko še tako steza roke* –. *Če še tako steza roke* –. Adverb *lahko* torej v celoti nadomestimo s koncesivnim veznim izrazom, kar priča o njegovi vezni vrednosti³⁶⁶ v navedenem primeru. Obe

³⁶⁶ S tem odpiramo vprašanje vezne vrednosti izrazov modalnosti v jeziku: sicer je adverb lahko v navedenem primeru v poziciji veznega adverba (med stavki), razen tega pa dodajajo konesivni pomen še drugi adverbi (*še tako*), vendar bo najbrž treba to vprašanje pregledati v zvezi s semantiko tako imenovanih abstraktnih kategorij v jeziku.

konstrukciji sta v jeziku umetniške literature razmeroma pogostejši od ostalih asindetičnih konstrukcij, vendar sta v splošnem knjižnem izrazu zaradi svoje izrazite stilne funkcije praktično neuporabljivi.

V ostalih primerih je v podrednem razmerju do prvega stavka drugi stavek.

Najpogostejša sta dva tipa: prvi tip ima vsebinski odvisnik brez znaka, ki nastane v primerih tako imenovanega notranjega dialoga (premi govor ni nakazan z grafičnimi znaki). Vseeno je, ali je stavek, ki ima vrednost vsebinskega odvisnika, na prvem ali na drugem mestu. Taki primeri so 3, 8, 9, 13. V primerih 3 in 8 je vsebinski odvisnik na prvem mestu. V primeru 3 razkriva podredno razmerje med stavkoma tudi besedni red drugega stavka, ki je tak kot v podredju, kjer je glavni stavek na drugem mestu, objektni stavek pa na prvem mestu v zvezi. Kakor v stavku z objektom na prvem mestu je tu glagol *so govorile* vezni člen med objektnim stavkom, ki nima znaka (asindetična zveza), in med subjektom drugega stavka *njegove brezizrazne oči*. V primeru 9 in 13 je vsebinski odvisnik na drugem mestu, stavek sledi brez znaka uvodnemu stavku z glagolom dicendi: uvedba veznika *da* (znaka vsebinskega odvisnika) bi seveda zahtevala spremembo konstrukcije (točneje: besednega reda). Red slovenskega odvisnega stavka bi namreč v primeru 9 zahteval zvezo: *In potem so rekli, da mora vsak trpeti* – Seveda bi tak red ne vzbujal tistega stilnega učinka, kot ga ima asindetična zveza. Morfem glagola bi prišel takoj za veznik tudi v primeru 13. Med predmetne odvisnike (vendar ne vsebinske) spada tudi primer 7, seveda pa bi lahko menili, da gre tudi tu za vezni glagol, ki ima vrednost uvajalca v novi stavek in ne za dejansko podredno razmerje (vprašanje veznih glagolov in veznih stavkov v tekstu bi zahtevalo posebne obravnave).

Tretja vrsta primerov asindetičnih zvez, kjer je med stavkoma podredno razmerje, pa vsebuje stavke, kjer bi namesto asindefona lahko uvedli različne znake podrednih stavkov, ki so značilni za prislovna določila. V primeru 2 je asindetična zveza ekvivalent prislovnega določila načina (2 – *in se smejal, ne da bi sam vedel zakaj*), v primerih 5, 6, 11, 12 pa gre za eksplikacije, pri katerih bi bilo mogoče podredno razmerje izraziti z zgoraj označeno zvezo *tako da*. Primeri: 5 – *Prav grdo ješ, tako da se te sliši v deveto vas*. 6 – *Menda sem bila tudi malce naglušna, tako da sploh nisem slišala šepetalca*. 11 – *Toda njegovi izrazi so bili preveč nejasni, tako da je bilo na drugi strani telefona razbrati, da –*. 12 – *Sprevodniku se ni mudilo, dovolj je begal dvajset let po Siciliji, tako da je zdaj obral ali tudi ne tistih nekaj potnikov, ki so si zamislili na ta puščobni vlak –*. Z vzročnim veznikom *ker* bi lahko izvedli zamenjavo v

primerih 10 in 14: 10 – *Vojaka bi naju morala predati italijanskemu marešalu, komandirju stražnice, toda njega ni bilo nikjer, ker je bil nedeljski večer prelep.* – 14 – – *Malce se je zmedel, ker ni pričakoval.* Konstrukcija je v vseh teh primerih zamenjave druga kot v asindetonu, stilni učinek seveda prav tako drug. Drugače namreč učinkuje konstrukcija, kjer so odnosi izraženi, kot konstrukcija, kjer so odnosi povedani samo z notranjim pomenom stavka oziroma s pomenom konstrukcije. Navedeni primeri predstavljajo glavne tipe asindetona v sodobni slovenščini, mogoče so še druge zveze, vendar v okviru primerov, ki smo jih navedli.

4 Asindeton veže izraze

Ta način vezanja izrazov je razmeroma pogost (vendar je prav tako vezan na določen način pripovedi). Ob konstrukcijah namreč nimamo občutka, da bo zveze konec, kakor je pri konstrukcijah, kjer imamo pred zadnjim členom sintagme signalni veznik. Primeri asindetona med izrazi so različni, vendar gre vedno za brezvezniško vezanje istovrstnih stavčnih členov v novo zvezo (sintagmo). Primeri:

- 1 Iz tvoje blagoslovljene zemlje rastejo tenke, visoke korenine in se oklepajo kakor slak mojih nog, mojega telesa, moje duše. C zs XII 62
- 2 (In ko je šel ob potoku, po samotni peščeni poti, se mu je zazdelo nenadoma, da je slišal tenek klic ... kakor iz vode. Postal je, prestrašil se je, sam Bog vedi zakaj, in je poslušal.) Vzkliknilo je, zastokalo, tako tenko, kakor iz piščalke. C zs XII 74
- 3 Zidar je čakal na tisti čudež, ki ga je dotlej tolikokrat tako nestrpno pričakoval v starih, stokrat prebranih zgodovinskih povestih, morda že upepeljenih. Ocvirk 33
- 4 Ob koncu sem se moral z vso silo upreti v pod, gladek, spolzek pod, da nisem telebnil ven. Božič 21
- 5 Preklete, čemu bi jaz že vse življenje zgubljal, čemu bi jaz, preklete, že vse življenje samo zgubljal s čevljarji, hlapci. Da, s čevljarji in hlapci. Božič 28
- 6 Ampak v resnici se ji studi samo zaradi konja ... ker je to s čevljarjem ocenila kot trenutek blaznosti, izbruh. Božič 30

- 7 Poskušal je obuditi kvadrataste like na preprogi. Okrogle, rdeče kroge spremeniti v življenje, jih spraviti v kroženje. Božič 41
- 8 Snop isker, rdečih, žoltilh, skoraj belih mu je planil v možgane. Smole 17
- 9 Tako pa – prosti dnevi, goli, nadležno opominjajoči, nagnjeni k preiskovanju ter tako zelo naklonjeni nesrečam vseh vrst. Smole 22
- 10 Čutil je, da z edinstveno zanesljivostjo odpada v velikih luskah vse, kar je bilo nadležnega in dušljivega okoli nje: oziri, pomisleki, obveznosti, odnosi, kup neizpolnjenih želja, vse je padalo drug za drugim natanko pod njegove podplate, v kašasto plundro. Smole 32.
- 11 (Oni, otroci, pa so kukali skozi reži v plotu.) Črepinje so bile po tleh, razbite šipe, kosi porcelana, razparane omare. Pahor 57
- 12 Razgibani dogodki, pogled v globino, ki ga odpirajo, človekov položaj, ki se je zamajal, prazna človekova notranjost, logika nasilja, vse to nas sili, da se odpremo vsemu življenju in se intenzivno zaposlimo z njegovimi konkretnimi zadevami. Kocbek 34
- 13 (Jaz pa sem tu zgoraj le mimogrede. Opazoval sem ljudi na cesti, po gledališčih in koncertih, na izprehodih in drugod.) Videl sem premišljeno konservativnost in strogo kultiviranost meščanskega sloja, videl sem neverjetno skromnost in skoraj malomarnost delavne ulice, marljivost sredine, važnost in omejenost malega človeka, k življenju in njegovim dobrinam prisetano moč težaka. Videl sem čutno moč in sočnost rodu, grobo, včasih naravnost barbarsko možatost in povsod se je vse to izmikalo okviru babilonskega tržišča v drug, drugod živeč svet. FK 27
- 14 Ne, ljubezen ne more biti v nasprotju z revolucijo, dokler človeka podžiga, napolnjuje z zanosom, s pogumom, z zavzetostjo za pravično stvar. V nasprotje bi prišla šele tedaj, ko bi ga odvrčala od revolucije ali ga naredila opreznega, bojazljivega, omahljivega. BZ 50
- 15 Moj oče ni priznaval nobene domovine, nobene vladavine, nobene stranke, nobene zgodovine. BZ 52
- 16 V očeh, ki so z zelenim leskom nenehno merile

in razsojale, je tičalo nekaj nevsakdanjega:
izkušnja, utrujeno spoznanje. Hieng 23

Navedeni primeri so različni. Večina primerov vsebuje naštevanje, ki pa je lahko raznovrstno. V primerih 1, 4, 5, 6 itd. je naštevanje samostalnikov (subjekti, objekti, razna določila, atributi itd.), v primeru 10 je značilna anakolutna konstrukcija: subjekti, ki si sledijo v asindetonu (oziri, pomisleki, obveznosti, odnosi, kup neizpolnjenih želja), so ponovljeni z izrazom *ve* v stavku – *vse je padalo drug za drugim natanko pod njegove podplate* –; ista konstrukcija je v primeru 12; v primeru 11 je asindeton razbit s povedkom in adverbialnim določilom, medtem ko veže nove sintagme k osebkju (*Črepinje – razbite šipe – kosi porcelana – razparane omare* –). Primer 14 kaže, kako postane asindeton stilna značilnost za vso konstrukcijo: v dveh stavkih, ki si sledita, imamo dvakrat asindeton povednih določil. Naštevanje samostalnikov je tudi v primeru 15. V primerih 3, 8 in 9 veže asindeton pridevnike oziroma deležnike. Konstrukcije s tem načinom vezanja so različne: v primeru 3 veže asindeton najprej pridevnik in deležnik *v starih, stokrat prebranih* –, nato pa preko samostalniške odnosnice sledi še en deležnik, – *upepeljenih* –. Oba deležnika imata poleg sebe dopolnila, kar priča, da gre za vezanje neke vrste stavčnih ekvivalentov,³⁶⁷ posebej še, ker si ne sledijo neposredno v zaporedju, ampak prekinja zvezo odnosnica. V primeru 8 veže asindeton tri attribute, ki v nasprotju z običajnim besednim redom slovenskih pridevnikov sledijo odnosnici in bi jih prav tako lahko imeli za neke vrste ekvivalente stavkov (atributivnih odvisnikov), podobno primer 9. V primeru 7 so z asindetonom povezani infinitivni: tudi te konstrukcije lahko imamo za ekvivalente stavkov.

Na drugi strani pa v tej skupini primerov veže asindeton tudi raznovrstne stavčne člene: v primeru 2 je ločilo (znak asindetona) pravzaprav stilo-grafsko sredstvo, saj je nepotrebno v običajnem knjižnem jeziku postavljati vejico med raznovrstna adverbialna določila. Podoben primer je 13: tu so z asindetonom povezane sintagme: – *ljudi na cesti, po gledališčih in koncertih, na izprehodih in drugod*, ki jih dostikrat veže veznik *in*, oziroma kak drug vezalni veznik. Ker gre za vezanje v okviru sintagme, uvrščamo tudi take primere med asindeton: sintagme niso med seboj povezane z veznikom.

V primeru 16 imamo z asindetonom povezane izraze, ki imajo namen stopnjevati pomen oziroma učinek celotne enunciacije. Takšna konstrukcija je takrat, kadar sledita v asindetonu besedi s pomenom, ki ni v takšni

³⁶⁷ Prim. Kopečny 1958, Barnet 1962: 258–261.

medsebojni zvezi, da bi drugi pomen neposredno sledil iz prvega, ampak gre za dva različna pomena.

5 Nekateri posebni primeri asindetona

5.1 Stavčno zaporedje

Tu gre pravzaprav za posebne vrste stilno vprašanje: prosti stavki si sledijo v tekstu brez navezovalnih elementov (veznikov ali adverbov).

- 1 Visoko nad seboj sem takrat zagledal obraz Mirka.
Bil ni nikoli obrit. Tudi to pot ni bil. To me je pomirilo. Torej je vse, kakor je bilo. Bor 10
- 2 »Kaj ti je?« sem mu rekel nazadnje. Ni mi odgovoril.
Poslovil se je brez besed in potem ga štirinajst dni ni bilo od nikoder. Bilo mi je že hudo po njem. Bor 11
- 3 (Partizanska zvestoba je posebne vrste zvestoba.)
Partizanstvo je pojav z izrednimi možnostmi, to spoznavam, ko gledam fante. Kocbek 21
- 4 (Ljudje so mi povedali, da v vasi živi duhovnik, štajerski begunec. S Fajfarjem sva ga obiskala. Bila sva radovedna, kakšni občutki navdajajo takega duhovnika in kako gleda na partizanstvo. Nemalo sem se začudil, ko sem v njem spoznal znanca, ki sem bil kot študent gost na njegovi novi maši v bližini Ptuja. Preprost duhovnik s kmetško dušo, ki se naju je najprej preplašil.) Skoraj neroden človek, osvobodilnega gibanja še ne pozna, ve le za partizane, (ki se z orožjem v roki borijo proti okupatorju in ki je dekan zanje dejal, da so protiversko usmerjeni.) Kocbek 24

Primer 1 pravzaprav ne sodi docela sem (morda le zaradi kratkoče stavkov), kajti tretji stavek se začne z navezovalnim *tudi*, četrti z zaimkom *to* in peti z vzročnim *torej*. Kljub temu lahko primer zaradi oblike stavkov uvrstimo v to skupino, razen tega pa si sledita prva dva stavka brez vezniškega znaka. V primeru 2 je asindefon v vseh primerih: med predzadnjim in zadnjim stavkom je pomensko razmerje podrednosti (*tako da mi je bilo že hudo po njem*).

5.2 Eliptične zveze

Tudi te zveze imajo posebno stilno funkcijo: opozarjajo s svojo nenavadnostjo na poseben vtis, ki ga hoče avtor ustvariti s svojo pripovedjo. (Stilno vrednost bi morda lahko primerjali s skico namesto izdelane risbe ali slike v slikarstvu.) Značilno za eliptične zveze je, da med njimi ni veznega znaka:

- 5 (Poiskal sem ga v mali hišici v montparnaškem okraju. Sredi visokih štirinadstropnih zgradb majhen domek, počrnel in zdelan od starosti.) Odprta okna, kajbica s kanarčkom, zaprta vrata. FK 20
- 6 Potem je spravila sliko v torbico, skrbno, kakor da ima v rokah kaj posebno krhkega. Bor 35
- 7 (Navsezadnje spadam med ljudi, ki hočejo dati življenju več pomena in več pravice. Kralji in šaljivci pa so mu oboje jemali.) Kralji pravico, šaljivci pomen. Bor 43
- 8 (Zakaj me tako gleda? Kakor da sem jaz odgovoren za njegovo smrt. Pa saj tudi sem.) On za moje življenje, jaz za njegovo smrt. Bor 51
- 9 Vrvi od kolca do kolca in na vrveh perilo, ki se suši. Perilo pozimi v burji podivjane zastavice, poleti bela onemoglost v pripeki. Pahor 13
- 10 (In je bila rdeč kip v ognjeni svetlobi in tudi se je premikala kakor skozi ogenj, ko je slačila Evko.) Rdeč njen obraz, rdeče njene roke. Vse rdeče, tudi mize, tudi petrolejka na mizi. Pahor 51
- 11 »Berem, kar pišejo iz borbe. Tisto je vse skupaj zanič. Jaslice z gozdički in potoki, z rdečimi in belimi kipci, nekje lepo zvezda za na pot, partizančki tako, belogardisti spet tako, ni vredno besede. Rb 53

V navedenih primerih se stavek z eliptičnim asindetonom veže na prejšnji stavek in predstavlja pravzaprav dopolnilo prejšnjega stavka. Navedeni primeri obsegajo naštevanje (5, 11) istovrstnih stavčnih členov brez povedka, pri čemer ima vsak posamezni člen vrednost stavka. V primeru 6 je z asindetonom dodan adverbialni izraz *skrbno* in v primerih 7, 8, 9 in 10 po dva izraza, ki sta v asindetični zvezi, ki služi kot dopolnilo prejšnjemu stavku; v nekaterih primerih bi lahko sklepali, da gre samo za navidezni asindeton. Veže namreč tudi opozicija izrazov: primer 7 – stavek pred asindetonom ima dva osebka, *kralji*, *šaljivci*, prvega dela asindetične zveze osebek je nato

beseda *kralji*, drugega dela *šaljivci*. S tem je ustvarjena opozicija, ki veže prav tako, kakor drugi izrazi opozicije.

ZAKLJUČEK

Z obsežno analizo sem poskušala ugotoviti obnašanje tistih jezikovnih znakov, ki omogočajo vezavo stavkov v višjo sintaktično-semantično celoto, v zloženi stavki. Ker gre deloma za ista jezikovna sredstva, sem ob tem poskusila ugotoviti tudi vezavo izrazov v sintagme višjega reda. Kljub razmeroma obsežnemu gradivu – v analizi obravnavam le manjši del primerov, ki so služili za obdelavo – je prikaz slovenskega vezniškega sistema še vedno skica, ki jo bo treba dopolniti s popolnejšim gradivom. Stavčne konstrukcije v jeziku so zelo številne in je potrebno izredno obsežno gradivo, da se lahko vsaj približno zanesljivo določijo meje možnostim stavčnih tvorb višjega reda. Pri izrazih je drugače: možnosti vezav v sintagme, sestavljene iz več istovrstnih stavčnih členov, je veliko manj kot pri stavkih; tudi so vezna sredstva med izrazi ista kot vezna sredstva v priredju. Izjema od te zakonitosti so koncesivni vezniki, ki pa označujejo pri stavkih tudi tako imenovane mejne stavčne konstrukcije med priredjem in podredjem in imajo hkrati pomen podrednega in pomen prirednega veznega sredstva; med izrazi se pač manifestira priredni pomen in priredna funkcija teh veznikov. Vendar je treba poudariti, da vsa vezna sredstva v priredju ne morejo vezati členov sintagem.

Eno izmed najbolj zanimivih vprašanj analize je vprašanje, ali so tudi v slovenščini – podobno kot v nekaterih drugih slovanskih jezikih (za češčino navaja to Kopečný, deloma tudi Karcevski za ruščino) – asindetične konstrukcije bolj ali manj paralelne konstrukcijam v zvezah, ki jih označujejo vezna sredstva, in ali imajo lahko stavki brez veznika vse tiste pomenske odtenke, kot jih imajo stavki z veznikom. Pregled novjših slovenskih tekstov je pomagal do ugotovitve, da so v sodobni knjižni slovenščini asindetične konstrukcije vse redkejše in omejene predvsem na posebno zvrst stila v pripovedi (primerjaj zlasti gradivo iz Smoleta in Hienga). V splošnem vsakdanjem knjižnem jeziku in v znanstveni prozi je asindeton praktično neuporabna izrazna možnost. Razen tega je asindeton omejen na vrsto konstrukcij, kot npr. na naštevanje stavkov (Če je glagol v nedovršniku, lahko služi takšna konstrukcija stopnjevanju vtisa trajanja dejanja.) ali istovrstnih stavčnih členov, zelo redko pa je izraženo z njim podredno razmerje. Vse to – tako redkost uporabe asindetona kot omejenost funkcij – poudarja na drugi strani relevanco veznikove funkcije v slovenščini pri tvorbi stavčnih konstrukcij višjega reda, pa tudi v sintagmah. Pri tem moram poudariti, da imamo za sindetične vse konstrukcije, kjer je veznik formalno izražen: pri veččlenski zvezi (sestavljene iz stavkov ali izrazov) imam za sindetične tudi tiste konstrukcije, kjer je veznik izražen samo med zadnjima členoma kot

napovedovalec konca zveze ali sintagme in ni izražen med prvim in drugim členom (in med vsemi ostalimi v zaporedju).

Analiza gradiva ni upoštevala samo veznikov, ampak, kot je poudarjeno že na začetku uvoda, veznike in vsa ostala vezna sredstva, ki opravljajo v jeziku vezno funkcijo. Oznaka veznik je uporabljena v najširšem pomenu besede, rezultat analize pa je prikaz obnašanja vseh izrazov, ki vežejo. S tem nam ta analiza prikaže tudi bolj ali manj izčrpno vse bogastvo stavčnih konstrukcij slovenskega jezika, obenem pa tudi tiste sintagme, v katerih so člani med seboj povezani z vezniki. Veznike smo razporedili po več kriterijih, najvažnejša od teh sta merilo mnogih funkcij, ki jih lahko opravlja en veznik, drugo pa je merilo pomenskih skupin. Več veznikov lahko veže podobne konstrukcije s podobno pomensko vrednostjo. Take primere v analizi obravnavam skupaj in poskušam z gradivom vendarle določiti meje uporabnosti posameznega veznega sredstva. – V raziskovanju veznikovega obnašanja me je zanimalo tudi vprašanje, kako ločiti konstrukcije, ki so formalno enake, imajo pa različno pomensko vrednost: ali je pri tem sredstvo za razlikovanje nujno določen jezikovni znak, ki ga je mogoče vpeljati po katalizi, ali določa pomen takšnega znaka samo vsakokratna pomenska situacija konteksta.

Važno teoretično vprašanje je vprašanje razmerja med paratakso in hipotakso. Vse več je študij, ki poskušajo zavreči klasično delitev na paratakso in hipotakso z motivacijo, da ne zajema procesov tvorbe in narave zloženih stavkov. Od avtorjev, ki upoštevajo gradivo iz slovanskih jezikov, naj omenimo samo Guberino za srbohrvaščino in Karcevskega za ruščino, medtem ko je Kopečnega stališče s prikazom paralelizma v asindetonu poskus kempromisa med klasično delitvijo in novo analizo češkega gradiva. Karcevski, ki upošteva predvsem hipotakso in asindeton, pa poskuša z razdelitvijo na odprte (analitične), zaprte (sintetične) in nevtralne konstrukcije ustvariti nov sistem delitve zloženih stavčnih konstrukcij. Seveda je pri Karcevskem vsaj v podtekstu ohranjena klasična delitev na pomenske kategorije priredja in podredja. Karcevskega delitev smo v analizi upoštevali, vendar smo mnenja – ker pač izhajamo iz analize veznih sredstev! – da je redkost asindetona v knjižni slovenščini na eni strani, na drugi strani dejstvo, da se asindetične konstrukcije ne pokrivajo s sindetičnimi konstrukcijami v priredju in podredju, predvsem pa serija veznih sredstev, ki so izključno formalni znaki hipotakse, ter serija veznih sredstev, ki so izključno znak paratakse, dovolj zadosten dokaz za obstoj dveh formalnih kategorij, ki imata vsaka svoj pomenski krog. V eni izmed teh kategorij je pomenski in funkcijski paralelizem s pomenskim in funkcijskim krogom stavčnih členov

prostega stavka, drugi pa vsebuje kategorije razmerij, ki jih sicer poznamo v sintagmah z enakovrednimi členi (vezanje, protivnost, stopnjevanje oz. razvijanje pomena). V stavkih, ki so po pomenu in funkciji paralelni stavčnim členom in so s pomočjo rekcije vodeni iz predikata, formirajo posebna vezna sredstva s pomožnimi izrazi – napovedovalci zveze – vrsto konstrukcij, ki jih druga kategorija zloženih stavkov ne pozna. Za slovenščino je v teh konstrukcijah zelo pomemben sekundarni znak teh zvez – besed – red enklitik za veznim sredstvom kot formalnim znakom hipotakse. Analiza gradiva veznih sredstev sicer obravnava to vprašanje, vendar ne prinaša še dokončnih zaključkov. Prav tako je tudi tvorba konstrukcij v parataksi povsem različna od konstrukcij v hipotaksi. In čeprav je mogoče uporabiti Karcevskega razdelitev tudi v parataksi – v analizi smo poskusili razširiti njegovo delitev tudi na parataksno, so vendar izrazna sredstva, ki tvorijo zaprto konstrukcijo v parataksi, bistveno drugačna od izraznih sredstev v hipotaksi. Predvsem je za to značilno, da je vodilni vezni morfem (hipotaktično ali parataktično vezno sredstvo) v zaprtih konstrukcijah hipotakse na začetnem mestu zveze, v parataksi pa uvaja drugi stavek in je v prvem stavku samo poseben napovedovalec zveze, ki pa je tudi drugačen od napovedovalcev zveze v hipotaksi.

Značilna je ugotovitev, da so nekateri pomeni, ki jih vsebuje parataksa, zlasti priredni, lahko razširjeni kot dodatni pomeni tudi v hipotaksi. Vezna sredstva v parataksi so namreč samo v nekaterih primerih pravi vezniki, v večini primerov parataktičnih zvez gre za vezne adverbe ali za adverbe drugih vrst, ki dobivajo v določenih primerih vezno funkcijo, sicer pa opravljajo tako vezni adverbni kakor ostali adverbni funkcijo predikatovega dopolnila. Ta vezna sredstva lahko s svojo adverbialno pomensko funkcijo dopolnjujejo hipotaktične zveze. Zelo pogosto se ta vezna sredstva družijo z glavnim nosilcem vezne funkcije v hipotaksi v vezniški sklop (npr. *ko tudi*, *ko pa* itd.). Nasprotno pa vezna sredstva iz hipotakse ne morejo dopolnjevati parataktičnih zvez z dodatnimi pomenskimi odtenki iz hipotakse. Le v nekaterih primerih lahko – vendar ne brez spremembe stilne vrednosti in pomena konstrukcije – zamenjamo kak vezalni veznik (zlasti *in*) s hipotaktično konstrukcijo (s finalnim *da* ipd.), vendar v nobenem od teh primerov hipotaktični pomen ne more biti dosežen z dodatnim hipotaktičnim veznim sredstvom, ki bi bilo tu v funkciji nekakšnega adverbja. Hipotaktična vrednost prirednih zvez izvira iz pomena posameznih stavčnih delov te zveze, med katerimi je razmerje, ki ga lahko razumemo tudi kot podredje, čeprav sta stavka navidez zvezana z vezalnimi ali kakim drugim prirednim veznim

sredstvom. Ker lahko interpretiramo takšne zveze v vsakem primeru kot priredne – gre le za pomenski odtenek veznika, ki ga lahko razumemo v vezalnem ali kakšnem drugem pomenu, teh zvez nimamo za mejne zveze med priredjem in podredjem, čeprav kaže možnost interpretacije nekaterih prirednih veznih sredstev kot zastopnikov ustreznih podrednih veznih sredstev že v smer mejnih konstrukcij.

Mejne konstrukcije med paratakso in hipotakso so na drugi strani: mednje štejemo nekatere načinovne in časovne konstrukcije, pri katerih je mogoče zamenjati podredni veznik s prirednim, največkrat protivnim veznikom, ne da bi spremenili pomen zveze (spremenili bi samo stilno vrednost konstrukcije). Namesto koncesivnega razmerja ali časovnega zaporedja izraža takšna konstrukcija samo pomen nasprotja. Formalni znak je sicer iz hipotakse, pomen zveze pa je prireden, s tem pa dobi tudi formalni znak dvojen pomen. Za koncesivne veznike (*čeprav*, *četudi*, *dasi* itd.) velja, da lahko vežejo tudi izraze, s čimer je priredni pomen izpričan tudi s funkcijo vezanja izrazov. Za druge veznike, zlasti za *medtem ko*, pa to ne velja in lahko vežejo samo stavčne konstrukcije. Takšna konstrukcija utegne imeti zaradi razločka med pomenom in formo poudarjevalno funkcijo. Mejne konstrukcije bi lahko imenovali tudi posebno zvrst relativnih stavkov, in sicer tiste relativne stavke, ki smo jih imenovali narativne ali razvijajoče relativne stavke: pri teh stavkih je vsebina, ki se pripisuje nekemu stavčnemu členu, samo navidezno namenjena nadrejenemu stavčnemu členu, saj dejansko tak stavek razvija predikat nadrejenega stavka oziroma ves nadrejeni stavek. Vsebina takega relativnega stavka pravzaprav ni subordinirana (uporabljamo Hausenblasovo distinkcijo med hipotakso in paratakso, subordinacijo in koordinacijo) nadrejenemu stavku, ampak je z njim v koordinaciji. Zaradi tega je tudi možna zamenjava relativnega veznega sredstva z vezalnim ali kakim drugim veznikom priredne vrste, seveda z istim pridržkom, kot smo ga pri podobnih možnih zamenjavah že omenili: s spremembo konstrukcije se premakne tudi pomen, ki ga ima sicer osnovna konstrukcija. Zato ne bi bilo prav, če bi imeli te prehodne konstrukcije za povsem enakovredne s prirednimi konstrukcijami, točneje: za njihove variante. Ne glede na konkretno vsebino je namreč premalo poudarjen pomen gole forme: hipotaktična oblika bi morala – kolikor bi se ustvarjalci jezikovnih tekstov teh problemov zavedali in bi izbirali ustrezno stavčno formo zavestno (lahko tudi po zelo izbrušenem občutku) – izražati tudi vsebini podrejeno idejo. To velja predvsem za našete primere nepravilnih relativov, za koncesivne in časovne konstrukcije s hibridno vrednostjo pa velja, da je mogoče s formo poudariti oba člena, ki

ju podredna forma veže, čeprav za to v vsebini stavkov ni dana utemeljitev. Različno vrednotenje dveh konstrukcij podrednega tipa je treba pripisati tudi razliki v osnovni pomenski in funkcijski vrednosti med adverbialnimi in atributivnimi odvisniki (koncesivni in časovni stavki : relativni odvisnik).

V priredju predstavljajo veliko vprašanje adverbi, ki vežejo stavke v priredje. Potencialno postane namreč lahko vezno sredstvo vsak adverb, in sicer s svojo zmožnostjo komparacije oziroma opozicije in ker ga je mogoče postaviti v stavku na začetek (največkrat drugega stavka, če je v vezni funkciji). Latentna funkcija vezave je tudi pri vseh drugih izrazih, ki so zmožni opozicije – vendar le, če je opozicija izražena v obeh stavekih. Prav zaradi teh mnogih možnosti pa je meja med priredjem, izraženim eksplicite z veznim sredstvom, in med priredjem, izraženim z asindetonom, zabrisana, posebej, ker opravlja adverb, tudi če je v začetni poziciji, še vedno svojo primarno funkcijo v stavku. Vezno funkcijo je mogoče pri takšnih adverbih ugotoviti prav z začetno pozicijo, saj stoji sicer adverb navadno pred besedo, ki jo določa le v posebnih primerih in s posebno funkcijo stoji za njo. Ta začetna pozicija predstavlja poleg transpozicije adverbovega pomena premik v dvojnosti gramatične funkcije adverba. Z razvojem v to smer utegne obveljati pravilo, da je adverb v poziciji med dvema stavkoma hkrati tudi nosilec vezne funkcije. Ta proces je v zloženem stavku očitno nenehen, saj nam ga izpričuje tako v hipotaksi kot v parataksi izvor veznih sredstev. V vseh jezikih imajo seveda različni adverbi pri tem različno vezno moč: gola opozicija ali stopnjevanje pomena predstavljata namreč najmanjšo polarizacijo pomena in vežeta zaradi tega manj intenzivno od tistih pomenskih kategorij, kjer je razloček med dvema členoma opozicije zaradi vsebine večji: tu mislimo na adverbe kategorije časa in prostora in podobno, ki so od davnine izvor veznih sredstev v zloženem stavku, ker pač pomenijo tudi določeno nazorsko abstrakcijo. To pa je tudi osnova za vse stavčne vezave višjega reda.

Na robu neposredno gramatične jezikovne problematike veznih sredstev in kategorij, ki jih vezniki vežejo, so tako imenovane poudarjevalne konstrukcije. Zlasti v priredju, pa tudi v podredju je zelo veliko konstrukcij sinonimnih. Sinonimika sicer ni nikoli popolna, zato so sinonimni vezniki ohranjeni in redko kateri veznik odpade zaradi tega, ker bi se docela pomensko pokrival z drugim veznikom. Pri nepopolni ekscipiji pa smo vendarle ugotovili, da si nekateri pisci izberejo posamezne vezniške izraze in jih stalno uporabljajo, medtem ko drugih vezniških izrazov s podobnim pomenom ne uporabljajo. To dejstvo bi bilo mogoče razložiti s tem, da pomenski odtenki nekaterih odnosov, ki jih vezniki izražajo, ustrezajo idejam posameznih

avtorjev in si jih ti zaradi tega izberejo. Vendar je v sinonimiki mogoče še, da se razvije razloček med tako imenovanimi nevtralnimi konstrukcijami, ki same nimajo nobene posebne stilne funkcije in predstavljajo samo formo konstrukcije z določenim pomenom zveze, in med konstrukcijami, ki imajo sicer isti ali podoben pomenski obseg kakor nevtralne konstrukcije, imajo pa hkrati posebno stilno funkcijo poudarjevanja. Takšne konstrukcije so tako v priredju kakor v podredju. Med drugim spada sem vrsta konstrukcij z negacijo (*preden ne, dokler ne*), vrsta komparativnih konstrukcij brez elementov prave komparacije (tudi to so pravzaprav mejne konstrukcije), kakor so korelacije *tako – kakor, kolikor – toliko* itd., pri katerih ni motivacije za komparacijo. Prav tako spadajo v to vrsto različne izpostave z relativom (relativni stavki te vrste spadajo v vrsto narativnih stavkov). Od prirednih konstrukcij spadajo med poudarjevalne konstrukcije zlasti protivni in stopnjevalni stavki. Kategorijo stopnjevalnih stavkov smo uvedli v slovenščino po pomenu: formalni znaki te kategorije so različni.

Konstrukcije slovenskega zloženega stavka smo poskusili razporediti na osnovi naslednje razvrstitve meril: I. konstrukcije z veznikom; II. konstrukcije brez veznika. I. konstrukcije z veznikom se delijo na 1) podredje z mejnimi strukturami in 2) na priredje. Podredje delimo na vezniške in na relativne konstrukcije, glede na pozicijo pa so razen atributivnih stavkov podredni stavki lahko odprte, zaprte ali nevtralne strukture. V priredju imamo za znake vezanja zdaj veznike, ki so navadno večfunkcijski, zdaj adverbe, katerih pomen je navadno takšen, da omogoča pretežno enopomenske vezave – v analizi smo poskusili obdelati obnašanje vsakega posameznega adverba, vendar jih nismo posebej ločili od ostalih veznih sredstev. Konstrukcije v okviru priredja smo v zaključku razdelili na vezane in na redke nevezane strukture; vezane strukture so lahko zaprte ali odprte, pri čemer pa obstaja konstrukcijska razlika med strukturami z istim imenom v podredju. Nevezane strukture – ki pa so kot rečeno redke, ker je zaporedje navadno pogojeno z logičnim zaporedom enunciacij – so paralelne z nevtralnimi strukturami podredja. II. konstrukcije brez veznika (asindeton) smo razdelili glede na pomen na konstrukcije, paralelne s priredjem, in na konstrukcije, paralelne s podredjem.

1. PODREDJE

Delitev na odprte, zaprte in nevtralne strukture v podredju je prav tako kot

v priredju mogoče razčleniti na tako imenovane vezane (odprte in zaprte strukture) in na nevezane (nevtralne) strukture. Seveda je treba upoštevati razliko v osnovni sintaktični funkciji stavka v podredju (paralelizem s stavčnimi členi) in stavka v priredju in na razlike v konstrukciji, ki jih to dejstvo povzroča.

A. Konstrukcije z veznikom

A) ODPRTE STRUKTURE

1. Vsebinski odvisniki z *da*. Struktura je vezana tako s semantične kakor z gramatične strani. Glagoli, ki so nadrejeni vsebinskim odvisnikom, zahtevajo dopolnilo: pri tem je razumljivo zaporedje odprte strukture. (Lahko bi jih imeli za neke vrste paralelo k tistim relativnim stavkom, ki razvijajo pomen: tudi pri relativnih stavkih stoji namreč podredni stavek za odnosnico, ki pa pri relativnih navadno ni glagol in se po tem razlikujejo od vsebinskih odvisnikov.)

Vsebinski stavki imajo v stavku tri različne gramatične funkcije, in sicer funkcije subjekta in objekta pa atributa, forma pa je pri vseh treh ista (razlike so določene samo z odnosnico!):

Čudno je, da se izgubljam tako mimo drugega in mimo dnevov in mimo življenja ... IzC sp 45 (prim. 1, pogl. I/1.1.2)

Potem ji je povedal, da bo Petrček ostal v stanovanju – kov lz 152

– spreletel me je občutek, da sem strahotno sam. C zs XVII 192
(prim. 2, pogl. I/1.1.3)

Obrnjeno zaporedje stavkov ima posebno stilno funkcijo in nastopa takrat, kadar zahteva tekst spremembo reda, da bi dosegli opaznost:

Da je Kandor nastopil službo v domačem mestu, ni bilo pripisati toliko njegovi zavestni odločitvi, kolikor preprosto okoliščini – Rb 21
(prim. 10, pogl. I/1.1.1)

2. Vsebinski odvisniki, ki jih uvajajo vprašalnico, npr. *če, kaj, kdo, kak, kdaj, kako, koliko, zakaj, ali* (prim. pogl. I/2.3, pogl. I/17.1). Konstrukcije so iste kot pri *da*. Glede na pomen omenjena komutacija je zaradi specifičnega pomena mogoča samo med *da* in *kako* (prim. od primera 1 pred pogl. I/1.1.3.1 dalje, od primera 33 pred pogl. I/1.1.3.2 dalje in pogl. I/17.9), omejitve ugotavlja analiza.

3. Vsebinski odvisniki, ki jih uvaja *naj* (*da naj*), so tako imenovani želelni stavki. V morfemu *naj* je vedno latentni *da*, ki ga je mogoče uvesti

po katalizi. *Naj* je v položaju med stavki hkrati morfem vezave in morfem železnega naklona.

4a. Namerni odvisnik z *da* (prim. pogl. I/1.2.4.1). Od drugih *da*-stavkov se finalni odvisniki razlikujejo z možnostjo katalitične vstavitve adverba *zato*, predvsem pa po tem, da je glagol v futuru (ali dov. prezentu s funkcijo futura), kondicionalu in podobno. Za vzorec navajam prim. 1 pogl. I/1.2.4.1:

Čas je kakor ogromna šolska goba: nenehno briše včeraj napisane stvari na tablo človekovega dogajanja in piše tja novih, da bo jutri tudi to izbrisal. Kr isjr 11

in prim. 2 v pogl. I/1.2.4.1:

Ognjevito je zgrabil razmajano mizo ter jo začel premikati sem ter tja po zverženem podu, da bi trdno obstala. CK bal 1

Če je v takšnem odvisniku glagol v perfektu, pomeni kljub možnosti uvedbe ostalih znakov namernega odvisnika tak stavek rezultativnost. Zaradi tega uvrščam te vrste stavkov na mejo namernih in posledičnih odvisnikov. V to vrsto spadajo tudi nekateri nominalni povedki, ki izražajo rezultativnost, na primer prim. 6, pogl. I/1.2.4.1:

Ni mi treba alkohola, da sem pijan. Rb 156

in prim. 13, pogl. I/1.2.4.1:

Da je lahko Pregelj Jenka tako poduhovil, ga je moral nasilno iztrgati iz časa in prostora – Ocvirk LZ 1935, 7/8

4b. Zelo redki so pravi vzročni odvisniki, ki jih uvaja *da*. Prim. 29, pogl. I/1.2.4.1:

Vse bistvo tiste motorizirane gmote je prav v nasprotovanju: toda nekaj se je zgodilo, da ni in ni slišati gonga, ki bi najavljal prosto pot. Rb 161

Pri tem primeru obstaja še možnost, da ga uvrstimo med zgoraj omenjene mejne primere med namernimi in posledičnimi stavki, ker je mogoča takšna kataliza, kot je običajna pri posledičnih stavkih.

5. Vezniški zvezi *le da, samo da* uvajata neke vrste načinovne stavke, ki pomenijo pojasnilo o omejitvi pomena nadrejenega stavka. Vezničke je mogoče zamenjati z relativni, kakor na primer *pri čemer*. Vendar je vprašanje, ali ne sodijo te strukture kot proste strukture v priredje in ali veznik *da* ne

opravlja dejanske funkcije znaka podredne konstrukcije, amapak le nekako pomensko poudarja podredni veznik, saj ga je mogoče brez večje razlike v pomenu opustiti. Vsekakor je to že izrazita mejna struktura med priredjem in podredjem: razmerje med obema veznikoma pa je dokaz za semantično in sintaktično konkuriranje obeh elementov vezniške zveze.

6. Primerjalni stavki s *kakor* (prim. pogl. I/14). Med odprte strukture primerjalni stavki, v katerih uvaja *kakor* pravo primerjavo. Kjer pa uvaja *kakor* v stavek, ki je samo vrivek in ne primerjalni odvisnik ter je paralelen s prislovom načina (prim. pogl. I/14.3), je konstrukcija nevtralna. Korelacije *kakor – tako* pa so vezane strukture in jih zaradi tega ne obravnavamo na tem mestu.

7. Vezniški zvezi s *kakor da* in *češ da* uvajata primerjalne odvisnike: konstrukcija s *kakor da* uvaja drugi člen primerjave. Enako se uporabljata pomensko povsem identična veznika *ko da* in *kot da* (prim. pogl. I/1.4.4). Stavki s *češ da* so v osnovnem pomenu posebne vrste primerjalne konstrukcije z omejenim pomenom: vezniška zveza uvaja v navajanje govora, pa naj je to resnični ali pripisani govor – to pa je najprej neke vrste primerjava, nato pa dopolnilo prejšnjega teksta.

8. Pogojni stavki s *če*. (pred pogl. I/2.2 od primera 70 dalje) Pogojni stavki so sicer navadno zaprte strukture. Variante odprte strukture s *če* so pogoj za zamenjavo veznika *če* z veznikom *kadar* (t-k). Primer 9, pogl. I/2.1:

On me je vedno spregledal, če se mu je v
šoli kaj ponesrečilo. Jarc nm 254

9. Stavki z veznikom *ako* (prim. pogl. I/5). Tudi tu imajo nekatere od enostranskih pogojnih konstrukcij možnost, da zamenjajo veznik *ako* s časovnim *kadar*. Možnost takšne zamenjave je po eni strani pogojena s konstrukcijo, po drugi strani pa s pomenom zveze.

10. Časovni odvisniki, ki jih uvaja *preden*. (Prim. pogl. I/7) *Kadar* pa stavek s *preden* dopolnjuje časovni adverb, je struktura navadno t-k-t. Možne so tudi variante z obrnjenim redom stavkov (te možnosti postavljajo konstrukcijo na mejo ostalih časovnih konstrukcij – prim. 7, pogl. I/7). Ob časovnih adverbih so stavki s *preden* ekplikacija adverba, sicer pa uvaja *preden* v konstrukcijo, ki ima pomen komparacije. Ker je *preden* pomensko zelo blizu adverbu *nato*, so te konstrukcije blizu mejnim zvezam med priredjem in podredjem.

B) ZAPRTE STRUKTURE

1. Pogojni stavki, ki jih uvaja če. Prave pogojne konstrukcije so vedno zaprte (prim. pogl. I/2.1). Obrnjene strukture so lahko časovne (navedli smo jih v kategoriji odprtih konstrukcij, ker gre za možnost pomenske spremembe in omogočajo zamenjavo, ki je pogojena z odprto konstrukcijo), lahko pa so tudi eksplikacije za gl. dicendi, čeprav ne gre za prave vsebinske odvisnike (prim. 46, 47, pogl. I/2.1): *Ne zameri, če sem pozabil*. Rb 13. In: *Odpusti mi –, če sem ti kdaj kaj zamerila*. Mih hv 151

2. Pogojni stavki, ki jih uvaja ko. Konstrukcija je dvakrat vezana: z zaporedjem stavkov in z nujno glagolsko obliko kondicionala v obeh stavih. To so edine prave oblike irealnih in potencialnih pogojnih stavkov v slovenščini, pri čemer je verjetno od pozicije stavkov odvisen pomen: zaprta struktura pomeni irealno pogojno zvezo (k-t), njena varianta pa možno posledico, če je bil pogoj realiziran (t-k). Prim. pogl. I/4.3.2.

3. Pogojni stavki, ki jih uvaja ako. Variante z obrnjeno strukturo imajo lahko različne pomenske odtenke.

Pri vseh pogojnih zvezah določa zaprto strukturo tudi napovedovalec zveze (vezni adverb *potem, pa* itd.), ki je lahko realiziran samo v zaporedju k-t, torej v zaprti strukturi. Pogl. I/4.3.2.

4. Časovni stavki, ki jih uvaja konstrukcija *preden ne*, imajo zaporedje k-t, kadar je pomen obeh stavkov blizu semantiki pogojnega stavka (Primer: *Preden ne najdemo sebe, človeka v nas, toliko časa tudi človeštva ne bomo pojмили*. FK 17). V varianti te strukture t-k je vezniška zveza *preden ne* zamenljiva s prirednim časovnim adverbom *nato* in spada zato med mejne konstrukcije med priredjem in podredjem. (Prim. *Potem je vstajal, ostajal je samo še večerni pomenek s Sandrom, preden se tudi brat ni izgubil v gostilno*. Rb 28). Seveda velja za zamenjave že omenjena pripomba o spremembi stilne vrednosti konstrukcij.

5. Časovni odvisniki, ki jih uvaja *dokler ne*. Veznik je sinonimen s *preden ne* (prim. pogl. I/8). Zaprta struktura uvršča veznik v pomenski krog pogojnih stavkov, varianta te strukture pa omogoča različne druge zamenjave, od katerih spada med najbolj značilne zamenjava s posledičnimi odvisniki. Kot pri *preden ne* je tudi tu mogoča zamenjava s časovnimi adverbni priredja, kar povečuje razpon vezniške funkcije zveze *preden ne* v sfero mejnih veznih sredstev med priredjem in podredjem.

6. Časovni adverb *komaj* (prim. pogl. I/9): *Komaj sem shodil, že sem s bruške padel*. IzC sp 47. Adverb je blizu pomena zvez *brž ko* in je sinonimen z zvezami *samo da, toliko da*, seveda s časovnim pomenom.

7. Korelacije *kakor–tako* in *kolikor–toliko*. Prim. dva odstavka pred pogl. I/14.2. Te konstrukcije so zamenljive s poudarjenimi prirednimi konstrukcijami, zato jih lahko uvrstimo med mejne konstrukcije.

8. Dopustni stavki, ki jih uvaja *kakor* (pri Cankarju), prim. pred pogl. I/14.4 od primera 43 dalje. Veznik je zamenljiv z dopustnim *čeprav* (samo s podredno funkcijo). Ta pomen omogoča samo zaprte strukture, obrnjeno zaporedje bi imelo drug pomen.

9. Komparativna zveza *čim–tem*. Prim. pogl. I/16. Možne so variante z obrnjenim zaporedjem veznikov, vendar predstavlja citirani primer konstanto.

C) NEVTRALNE STRUKTURE

Nevtralne strukture tvorijo na splošno stavki, ki so po gramatični funkciji paralela adverbialnim določilom, in sicer stavki, ki dopolnjujejo glagol nadrejenega stavka (in s tem ves nadrejeni stavek) glede na način (zlasti dopustni stavki), glede na vzrok in čas. Niso pa to stavki, ki bi bili paralelni drugim stavčnim členom: subjektu, objektu ali atributu. V skladu s pravili za besedni red adverba v stavku so lahko ti stavki v svoji osnovni funkciji v zaporedju t-k ali k-t ali t-k-t, ne da bi sprememba zaporedja vplivala na pomen zveze. Omeniti je treba le posebnost, da vpliva varianta t-k, če je za to dana možnost v pomenu členov konstrukcije, na možnost zamenjave podrednega veznega sredstva s prirednim.

Nevtralne strukture so:

1. Načinovno eksplikativni stavki, ki jih uvaja vezniška zveza *ne da bi*. Prim. pogl. I/1.4.1. Zdi se, da je kljub načelni nevtralnosti strukture možen razpon od zaprte strukture, ki je bolj vezana in tako bližja hipotaksi (prim. pogl. I/1.4.1, prim.1), do odprte strukture (prim. pogl. I/1.4.1, prim. 2), kjer je mogoče nadomestiti zvezo *ne da bi* s prirednim *in ne*; seveda se pri tem poudarek premakne od pozornosti na način izvedbe do pozornosti na dejanje samo: *Ne da bi Johan kaj odgovoril, je začel na vsem lepem gostoleti:– in Nekaj časa smo goreli v njem, ne da bi spregovorili besedo.* (Ta stavek je mogoče zamenjati v zvezo: *Nekaj časa smo goreli v njem in nismo spregovorili besede.*) Vezanost konstrukcije v prvem primeru in možnost zamenjave veznika v drugem primeru je dokaz, da ima razporeditev stavkov tudi v nevtralnih konstrukcijah vpliv na razpon pomenskega obsega. Stavke sem imenovala načinovne – eksplikativne, ker pomenijo eksplikacijo glavnega dejanja.

2. Vezniška zveza *namesto da bi* se obnaša enako kot konstrukcija,

omenjena pod 1, le da je predlog *namesto* drugačna semantična enota od nikalnice in je zaradi njegove semantike zamenjava pravzaprav nemogoča. (Prim. pogl. I/1.4.2)

3. Načinovni dopustni stavki, ki jih uvaja naj ali najsi (pogl. I/1.4.6). Gre za eksplikacije dogajanja, ki sicer nadrejene stavke pomensko dopolnjujejo, niso pa v konstrukciji globlje povezani.

4. Načinovni dopustni stavki, ki jih uvaja če (ob pomoči raznih adverbjev) – prim. pogl. I/2. Dopustni stavki so eksplikacije, ki kot razmeroma svobodni vrivki prinašajo v stavčno zvezo nov, vendar ne nujen element. Tako je nevtralnost struktur utemeljena tudi s pomenom. Ker ne gre za pomensko nujne elemente, so zveze pogosto tudi gramatično manj tesne in je mogoče izraziti isto razmerje često tudi s priredno konstrukcijo. Primeri v pogl. I/2.2 vsebujejo različne konstrukcije, med njimi je treba opozoriti posebej na eliptične eksplikacije v obliki zaprte konstrukcije: *Toda ta razlika je odločila, če za druge ne, pa vsaj za novo razvijajoče se organizme*. FK 13.

Razni adverbi bodisi v stavku s *če* ali v drugem delu zveze kot npr. *pa vsaj* (poudarjajo konkretni pomen veznika *če*. Iz obravnave v pogl. I/3 od primera 21 dalje je razvidno, da je spet pozicija t/k tista, iz katere lahko z zamenjave veznika dobimo protivno konstrukcijo (in je to torej hibrid!) – primer 20 v pogl. I/3. Eksplikacije so predvsem v poziciji t/k.

5. Načinovni dopustni odvisniki, ki jih uvajajo dopustni vezniki: čeprav, četudi, akoprav, akoravno. Za te stavke velja isto, kar smo navedli za *če* z dopustnim pomenom. Posebej jih navajamo samo zaradi razlike v veznem sredstvu. Tudi ti stavki uvajajo – in to zelo pogosto – hibride, predstavljajo pa edino kategorijo podrednih veznikov, ki veže lahko tudi izraze.

6. Med nevtralne strukture spadajo tudi stavki, ki jih uvajajo časovni vezniki. Tako so nevtralne strukture, ki jih uvaja *kadar*. V zaporedju k/t ima veznik lahko pomen pogojnega *če* in je zato z njim zamenljiv, seveda *če* je časovni pomen toliko oslavljen, da zveza prenese premik v pomenski krog pogojnih stavkov. Napovedovalec zveze na pomen strukture ne vpliva, saj danes strukture s *kadar* v nobenem primeru ne učinkujejo kot relativni stavki.

6a. Stavki, ki jih uvaja kadarkoli = vsakokrat, kadar.

7. Stavki, ki jih uvaja veznik ko in ki nimajo napovedovalca zveze, so nevtralne strukture. Stavki s *ko*, ki jih uvaja v nadrejenem stavku napovedovalec zveze, so neke vrste relativni stavki (podobno kot stavki, ki jih uvaja *kjer*), razmerje med *kadar* in *ko* bi lahko primerjali tudi razmerju med

kdor (nedoločeno) in *ki* (določeno), čeprav stavki, ki jih uvaja *kadar*, niso relativni. (Prim. odstavki med primeroma 13 in 14 v pogl. I/4.1)

8. Stavki, ki jih uvaja *medtem ko* (prim. pogl. I/4.2.1). *Medtem ko* za razliko od pomensko širšega časovnega veznika *ko* opozarja na časovno razmerje med glagoloma nadrejenega in podrejenega stavka, in sicer pomeni razmerje istočasnosti. V veliko primerih pa razmerje med dvema glagoloma, ki sta sicer v isti časovni obliki, ni nujno pomensko razmerje istodobnosti oziroma v časovni distinkciji ni bistvo razmerja. V takih zvezah lahko *medtem ko* zamenjamo s prirednim veznikom, največkrat protivne vrste: v pomenu podredni veznik nima opore, sama forma pa zaradi tega ustvarja neke vrste umetno odvisnost med stavki, zato ima poudarjevalno moč (prim. odstavek pred pogl. I/4.2.2). Seveda spadajo takšne konstrukcije med mejne konstrukcije.

9. Stavki, ki jih uvaja časovni veznik *dokler* (prim. pogl. I/8).

10. Stavki, ki jih uvaja časovni veznik *odkar* (prim. pogl. I/10).

11. Stavki, ki jih uvaja *kakor hitro* (prim. pogl. I/14.6).

Zaprta varianta premika pomen v smer pogojnih stavkov. V isto skupino spadajo tudi nekateri drugi časovni vezniki s podobnim pomenom (*brž ko* itd.).

12. Zveze, ki jih uvaja vzročni *ker* (prim. pogl. I/13). Tudi v teh stavkih je mogoče zamenjati *ker* s prirednimi izraznimi sredstvi, seveda če gre za konstrukcijo t/k. V zaprti varianti zamenjava ni mogoča, v odprtih variantah pa samo takrat, kadar *ker* nima napovedovalca zveze. Ne da bi ob zamenjavi spreminjali besedni red, lahko uvedemo namesto *ker* samo veznik *saj*: drugi vezniki s podobnim pomenom zahtevajo namreč spremembo strukture. Pripomniti pa je treba, da je zamenjava brez spremembe konstrukcije s *saj* pomensko najmanj točna. Tudi tu so pogoste vzročne eksplikacije preko eliptičnega adverbialnega dopolnila v nadrejenem stavku (pogl. I/13, prim. 25): *Ampak danes menda še ni šel z doma, že zato ne, ker so povsod na cesti Nemci.* MM 227

B. KONSTRUKCIJE Z RELATIVOM

Konstrukcije z relativni so v veliki meri različne od ostalih konstrukcij. Osnovna razlika je v tem, da je treba relative deliti na atributivne stavke in na ostale stavke, ki funkcionirajo kot vezniški stavki in dopolnjujejo povedek nadrejenega stavka, s tem pa posredno ves nadrejeni stavek.

Relativni stavki se delijo v prave relativne stavke, ki dopolnjujejo posamezne člene nadrejenega stavka kot pravi podredni odvisniki – ali pa

razvijajo pomen nadrejenega stavka in jih je mogoče zamenjati s prirednimi vezniki. Za te vrste konstrukcij sem sprejela termin narativne konstrukcije.

A. ATRIBUTIVNE KONSTRUKCIJE

Izmed atributivnih konstrukcij, ki jih uvaja veznik, moramo omeniti predvsem tiste, ki jih uvaja veznik *da* ob izglagolskih samostalnikih glagolov dicendi in sentiendi. Vendar so te vrste stavki med vezniškimi konstrukcijami izjemni, in jih zaradi njih specifičnosti obravnavam kot vsebinske odvisnike. Za atributivne stavke v pravem pomenu besede imam predvsem relativne stavke. Seveda je razumljivo, da je pozicija atributivnega stavka določena z odnosnico: atributivni stavek stoji navadno za odnosnico (razen redkih izjem, ki imajo navadno posebno stilno vrednost).

Atributivni relativni stavki so:

1. Stavki, ki jih uvaja relativni veznik *ki* (prim. pogl. I/18.1). Napovedovalci zveze v *ki*-stavkih so različni kazalni zaimki, zlasti zaimka *tisti* in *ta*. Zveza *tisti, ki* je zlasti v poziciji zaprte konstrukcije zamenljiva z zaimkom *kdor*. (Stavki z zaimkom *kdor* seveda niso več relativni stavki.)

2. Stavki, ki jih uvaja relativni zaimek *kateri* (prim. pogl. I/18.2) v osnovni obliki in v odvisnih oblikah. Zaimek *kateri* je sinonimen z veznikom *ki* in je z njim vedno zamenljiv. Razlika med njima je le v tem, da vsebuje zaimek v sebi tudi anaforo, ki nastopa ob vezniku samostojno. Kljub možnostim zamenjave je v skladu z obstoječo jezikovno normo prevladal v knjižnem jeziku veznik *ki*, zaimek *kateri* pa je pretežno vezan na konstrukcije s predlogi. V redkih primerih (prim. 3 v pogl. I/18.2) pa zaimek *kateri* nadomešča zaimek *kdor* v pluralu: *Ženske, ki se jezijo, niso lepe. Katere pa bočejo biti lepe, se ne smejo jeziti*. Kr podl 44.

3. Korelacije *takšen – kakršen* in stavki, ki jih uvaja relativni zaimek *kakršen* (prim. pogl. I/18.6). Zaimek *kakršen* ima drug pomen od veznika *ki* in zaimka *kateri*: *kakršen* označuje primerjavo. Če korelacija ni izražena, jo je mogoče vpeljati po katalizi.

4. Stavki, ki jih uvaja *kolikor*, naj bo to za *toliko* ali za *kako drugo odnosnico* (prim. pogl. I/18.7, 1, 2): *Za našo vas smo je zaplenili samo toliko, kolikor smo je potrebovali* (Pahor 247) in *Naša vas je stara samo toliko desetletij, kolikor jih je preteklo, odkar je izšla knjiga Prešernovih poezij*. Žup V 105. Poudarjevalne konstrukcije, ki jih uvaja *kolikor*, smo navedli zgoraj. Relativne konstrukcije s *kolikor* navajamo na tem mestu zaradi posebnih konstrukcij z anaforičnim zaimkom v partitivnem genitivu, ki so značilne za relativne konstrukcije. Sicer bi morali *kolikor* obravnavati enako kot *kakor*,

kjer takšnih konstrukcij navadno ni. Razen tega ne spada sem *kolikor* ob komparativu (prim. pogl. I/18.7) in stavki z različno adverbialno vrednostjo (prim. pogl. I/18.7).

5. Stavki, ki jih uvaja *kar* v pomenu *kolikor* z omenjeno konstrukcijo z anaforičnim zaimkom (prim. pogl. I/18.3.7).

6. Stavki, ki jih uvaja *čigar* (z izjemo korelacij).

7. Stavki, ki jih uvajajo relativni krajevni adverbi: *kjer, kamor, koder*, če je pred njimi odnosnica (krajevni adverb ali samostalnik, ki označuje kraj). Vsi ti stavki so lahko samostojni relativni stavki z oznako kraja in jih zaradi tega obravnavam na dveh mestih (prim. pogl. I/18.8, pogl. I/18.8.2 in I/18.8.3 itd.).

B. NEATRIBUTIVNE KONSTRUKCIJE

Neatributivne konstrukcije relativnih stavkov predstavljajo naslednje skupine relativnih stavkov:

1. Stavki, ki jih uvaja relativni zaimek (veznik) *kar* (prim. pogl. I/18.3). *Kar* uvaja vsebinske odvisnike (subjektne in objektne stavke). Glede na pozicijo stavka v tekstu je struktura nevtralna (prim. pogl. I/18.3.2) – lahko pa bi jih uvrstili glede na paralelo z ostalimi vsebinskimi odvisniki med odprte strukture (prim. pogl. I/18.3.2), ker je ta varianta – *kolikor* lahko sklepamo po primerih – v tekstih pogostejša.

2. Redki primeri, kjer je *kar* sinonimen s *kakor, kot* (prim. pogl. I/18.3.8). Struktura je odprta, kot so odprte ostale primerjalne konstrukcije.

3. Stavki, ki jih uvaja *kar*, imajo pomen časovnih odvisnikov (prim. pogl. I/18.3.10). Kot ostale časovne konstrukcije, so tudi te strukture nevtralne.

4. Stavki, ki jih uvaja *kdor* (prim. pogl. I/18.4). *Kdor* kot pomensko in funkcijsko omejena varianta zveze *tisti, ki* uvaja subjektne in objektne stavke po zaporedju k/t. Za razliko od veznika *ki* označuje *kdor* osebo, ki je splošna, in s tem približa pomen časovnim in pogojnim zvezam, ki izražajo večkratnost, splošnost (prim. pogl. I/18.4 po primeru 13). Važno je tudi to, da lahko veže *kdor* samo stavke, v katerih je v obeh stavkih isti subjekt. Če je subjekt različen, mora stati konstrukcija s *če kdo* (prim. pogl. I/18.4 po primeru 13), kar dokazuje zvezo veznika s pogojnimi konstrukcijami. To dejstvo tudi potrjuje relevantno zaprte konstrukcije in drugih jezikovnih sredstev za določanje vrednosti konstrukcije.

5. Stavki, ki jih uvaja *kjer* in so brez napovedovalca zveze (prim. pogl. I/18.8.1). Pozicija strukture je odvisna od besednega reda krajevnega

adverba v stavku. Zaprta varianta sicer nevtralne konstrukcije ima včasih pomen neke vrste pogojne zveze (kadar ni več pravega krajevnega pomena ali je celo določena izpraznitev tega pomena). Kakor je *kdor = tisti, ki*, tako je tudi *kjer* sinonimna forma za *v katerem*. Do zamenjave prihaja tudi tam, kjer ne gre več za pravo označevanje kraja.

6. Stavki, ki jih uvajata relativna adverba za označevanje kraja *koder* in *kamor* in so brez napovedovalca zveze.

Poudarjevalne konstrukcije, ki jih tvorijo korelacije *kolikor–toliko*. Variante imajo različne oblike, posebej je treba omeniti poudarjevalne konstrukcije, ki vsebujejo često eliptične zveze (npr. *ne toliko – kakor*, pogl. I/18.7 po primeru 9).

Narativne zveze smo ugotovili zlasti v sferi atributivnih veznih sredstev. Atributivnost je le formalna, navidezna, stavek v prvi vrsti razvija pomen nadrejenega stavka. V takih primerih lahko relativni veznik, ki je sicer znak podredja, zamenjamo s prirednimi veznimi sredstvi. Od atributivnih stavkov pa lahko uvajajo v te vrste stavke relativni *kar* (prim. pogl. I/2.2) in *kjer*. Narativnih stavkov ne morejo uvajati relativni *kdor*, *čigar*, *kamor*, *kolikor – koliko*.

Iz tega pregleda konstrukcij v podredju je razvidno, da je v jeziku precej mejnih konstrukcij med priredjem in podredjem, da pa so le-te omejene na naslednje pomenske in strukturne skupine:

2. VEZNIŠKE ZVEZE:

a) (odprte strukture, točka 7) Nekateri stavki, ki jih uvaja časovni veznik *preden*, *kadar* je zamenljiv z adverbom *nato*.

b) (zaprte strukture, točka 4) Nekateri stavki, ki jih uvaja konstrukcija *preden ne*.

c) (zaprte strukture, točka 5) Nekateri stavki, ki jih uvaja konstrukcija *dokler ne*.

č) (zaprte strukture, točka 7 in relativni stavki, neatributivni, točka 7) Korelacije *kakor – tako*, *kolikor – koliko* kadar gre predvsem za poudarjanje obeh členov. Isti zvezi lahko vežeta tudi izraze.

d) Odprte variante nevtralnih struktur, ki jih uvaja *ne da bi* (zamenljivost s protivnim veznikom – prim. nevtralne strukture, točka 1).

e) (Odprte strukture, točka 5) Odprta varianta nevtralnih struktur, ki jih uvaja *le da*, *samo da*.

g) Odprta varianta nevtralne strukture, ki jo uvaja dopustni *če* (prim. nevtralne strukture, točka 4).

h) Stavki, ki jih uvajajo dopustni vezniki, kakor *čeprav*, *četudi*, *akorav*, *akoravno* itd.

i) Stavki, ki jih uvaja *medtem ko*; kadar med podrednim in nadrednim stavkom ni več časovnega razmerja in ostane samo razmerje protivnosti, ki pa je priredna pomenska kategorija.

j) Vsi narativni relativni stavki.

Za te mejne strukture je značilno predvsem to, da spadajo enake konstrukcije lahko v priredje ali v podredje, pač glede na to, kakšen je pomen konteksta in kakšna je zamenljivost v kontekstu. Zaradi te dvojnosti jih ne morem izdvojiti iz podredja kot posebno kategorijo, ampak jih obravnavam ob ostalih konstrukcijah in pri posameznih tipih omenjam možnost zamenjave s prirednimi vrstami.

3. PRIREDJE

Priredje funkcionira drugače kot podredje. Redke so nevezane strukture, pri katerih bi bilo zaporedje stavkov poljubno (prim. vezalni *in* v primerih v pogl. II/1.1): pa še v takšnih primerih bi ob spremenjenem razmerju stavkov lahko prišlo do nerazumevanja ali do nesmisla (primeri v pogl. II/1.1). Vse ostale konstrukcije v priredju so glede na pozicijo stavkov vezane konstrukcije. Po večini bi jih lahko primerjali z odprtimi strukturami podredja, saj je stavek, ki ga uvaja veznik, navadno drugi in ne prvi stavek zveze. Medtem ko bi za vezalno priredje lahko do neke mere sprejeli tezo, da je veznik med stavkoma (ali med izrazoma), ki ju veže, za vse ostale tipe vezniških priredij te trditve ni mogoče sprejeti, kajti že iz načina funkcioniranja vezniških sredstev v parataksi je razvidno, da pripada veznik tistemu stavku, ki mu sledi, in je v tem po funkcioniranju podoben adverbu: veznik s takšnim načinom funkcioniranja določa pomensko razmerje med dvema zaporednima stavkoma ali pa izraža razmerje, ki že samo po sebi obstaja med pomenoma obeh stavkov. Zaradi splošnega pravila za vse veznike priredja bo verjetno treba tudi vezave z vezalnimi vezniki (zlasti z *in*) sprejeti trditve, da pripada veznik v priredju drugemu stavku (to je stavku, ki mu sledi). Zaradi tega so konstrukcije seveda vezane in nevtralnih konstrukcij v priredju pravzaprav ni.

Pogosto so konstrukcije v priredju – kot je bilo že omenjeno – vezane tudi s sekundarnim elementom vezave, ki pa povzroča zelo tesno vezanje stavkov: isti stavčni členi so izraženi samo v enem stavku, v ostalih stavkih

pa so ali izpuščeni popolnoma ali kako drugače nadomeščeni. Vezane konstrukcije v priredju so tudi tiste, kjer opravlja veznik prvenstveno funkcijo napovedovalca konca konstrukcije.

Naposled pa so vezane tudi posebne priredne strukture, kjer prvi del zahteva nadaljevanje v drugem delu. V obeh stavkih so namreč vezni elementi razporejeni tako, da prvi del napoveduje drugega. Ker ne gre za pravo gramatično odvisnost, kjer bi bilo pojem konotacije mogoče v celoti sprejeti, ampak za strukture, ki so sestavljene iz veznega elementa v prvem in iz veznega elementa v drugem stavku, navajamo te konstrukcije kot poseben tip vezane strukture, opozarjamo pa seveda na paralelizem med zaprtimi strukturami podredja in omenjenimi vezanimi strukturami priredja.

Pomembno vprašanje predstavlja tvorba priredja s pomočjo adverbov: velika večina veznih sredstev v priredju so namreč adverbi. Večinoma so to vezni adverbi, ki opravljajo zdaj funkcijo veznega adverbja, zdaj spet funkcijo poudarjevalca besede v prostem stavku. Včasih pa preide vezna funkcija tudi na tiste adverbe, ki po pomenu niso vezni adverbi in imajo sicer poln pomen adverbja: v takšnih primerih je vezna funkcija določena s pozicijo v strukturi stavka in s konkretnim pomenom takšnega stavka v kontekstu (opozicije, stopnjevanje pomena in podobno).

Iz sistema konstrukcij posebej izdvajamo konstrukcije, ki jih imenujemo poudarjevalne. Osnovna funkcija vsakega veznega sredstva je vezanje in hkrati izražanje pomenskega razmerja med stavki. Nekatere konstrukcije pa imajo še posebno, dodatno funkcijo: to so konstrukcije, pri katerih veznik ne samo označuje pomensko razmerje, ampak stavek, ki ga uvaja, tudi posebej izdvaja iz konteksta in ga s tem posebej poudarja. Med takšne poudarjevalne konstrukcije je treba posebej prišteti omenjene dvojne vezane strukture, pri katerih je prvi del navadno zanikan (da se stopnjuje nasprotje), drugi del pa pomeni razrešitev opozicije. Možnosti poudarjevalnih konstrukcij priredja je veliko, podobno funkcijo v jeziku pa imajo tudi nekatere takšne konstrukcije v podredju (zlasti relativni s funkcijo izpostavljanja). Zelo razširjen je tudi tako imenovani polisindeton, to je tip vezalnega priredja, kjer je vsak posamezen člen ločen od drugega z veznikom, včasih pa je veznik že pred prvim členom: najpogostejši vezniki s to funkcijo so *in*, *pa*, *ali*.

Konstrukcije v priredju:

Tudi tu ne navajam vseh konstrukcij, ampak samo tiste, ki jih je treba zaradi njihove posebnosti posebej poudariti:

1. Če upoštevamo, da so vezane vse strukture, tudi tiste, ki jih uvaja vezalni *in*, moramo v osnovi razdeliti priredne strukture na zveze dveh

stavkov na eni strani in na zveze več stavkov. Pri zvezah več stavkov, ki so v istem pomenskem razmerju, je treba posebej poudariti tiste, pri katerih je veznik kot znak konca zveze med predzadnjim in zadnjim stavkom. Funkcijo znanilca konca zveze opravljajo predvsem vezniki *in, pa, ter, a, ali, tudi* in nekateri drugi. Analize, ki smo jih opravili pri vsakem posameznem vezniku, kažejo, da bi opustitev veznika v tej funkciji povzročila ne le spremembo stila, ampak tudi spremembo pomena: takšna zveza ne bi bila zaključena (prim. analizo asindetona v slovenščini). Ker so te zveze obravnavane pri vsakem posameznem vezniku, v zaključku teh zvez podrobneje ne navajamo.

Od ostalih vezanih konstrukcij so za priredje značilne predvsem dvojne vezave: veznika sta dva, prvi je v prvem stavku, drugi del pa v drugem stavku. Te konstrukcije imenujem tudi zaprte priredne konstrukcije: brez drugega dela, ki ga prvi del pomensko zahteva, je prvi del nepopoln. Vezniki, ki so v prvem delu, navadno stopnjujejo protivnost ali intenziteto razmerja, v drugem delu pa je razrešitev s protivnim veznikom, in sicer prve vrste protivnih veznih sredstev (*a, ali*) ali druge vrste: *temveč, marveč*. Zlasti zadnja funkcionirata pretežno samo v zaprtih zvezah. Zaprte zveze imajo v jeziku posebno funkcijo zaradi tega, ker gre pri njih za tesnejšo zvezo med stavki, pa tudi zaradi tega, ker gre pri tem za poudarjanje členov, ki so na tak način zvezani. (Prim. analize podobnih konstrukcij v pogl. II/2.2.1 po primeru 72, v pogl. II/4.1 po primeru 17, v pogl. II/4.1 po primeru 38, v pogl. II/4.4 po primeru 186, v pogl. II/5.4, v pogl. II/6.2, tik pred pogl. II/7, vpogl. II/7.2). Zaprte konstrukcije je treba kljub temu, da gre za tesne povezave, ločiti od drugega tipa tesnih povezav, pri katerih gre za sekundarno vezanje s pomočjo opustitve posameznih veznih členov. Tam gre sicer za konstrukcije, ki so v jeziku nujne in jih drugače ni mogoče izraziti, nimajo pa iste poudarjevalne moči kot omenjene priredne zaprte konstrukcije.

Poudarjevalne konstrukcije v priredju so vse tiste konstrukcije, kjer je z veznim sredstvom izraženo stopnjevanje intenzivnosti v razmerju med dvema stavkoma. Izrazna sredstva teh zvez, ki jih imenujem tudi stopnjevalne stavke, so različna. Navajam samo nekatere od njih. (Obravnava je v analizi, kolikor nam gradivo nudi primere.)

(Nak. Za tem poslom ga ne gonijo, v citre pa.) In se jim razkazuje. Ni ujec Peter, pa je domač. Pr 10, 4 – pogl. II/2.1.2, prim. 18

In se obrne vedro k tovarišem: »Je že šel za menoj, pa bolj nerodno, kakor jaz.« Pr 10, 19 – pogl. II/2.1.2, prim. 19

V primeru 18 gre za stopnjevanje v tekstu, ki ga razreši poudarjeni protivni

veznik. V primeru 19 gre za stopnjevanje, ki je v prvem stavku poudarjeno z adverbom *že* (ki je zamenljiv z adverbom *sicer* in ustvarja neke vrste razmerje dopustnosti).

Neke vrste stopnjevanje je lahko izraženo s prirednim veznikom, zamenljivim s podrednim veznim sredstvom v konstrukcijah, kakor: *Ti zmeraj hočeš, da te ubogamo, pa si samo punca!* Mih hv 202 (prim. 45, pogl. II/2.1.4).

Kontrasti med dvema stavkoma so lahko stopnjevani z zaprto konstrukcijo, ki jo v drugem stavku razreši postponirani *pa*: *Ko se je preselil v to poljansko močvirje, so ga sicer prekrstili, v bistvu pa se tudi v veri ni nič spremenilo.* Kr isjr 8

Veznik lahko s funkcijo stopnjevanja veže tudi dva stavka, od katerih je drugi po pomenu intenzivnejši od prvega in pomeni stopnjevanje pomena prvega stavka: *Popoldne je sedel v kavarni ter se prepiral s Filemonom Sovo o tiskovni svobodi ...* pogl. II/3.3, prim. 50). V tem primeru je stopnjevanje izraženo predvsem s pomeni stavkov, ki ju veže veznik *ter*, kajti sam veznik stopnjevanja pravzaprav ne izraža.

Poudarek in stopnjevanje je tudi v naslednji konstrukciji, ki jo tvori veznik *a*: *Vedno je živel na kmetih, v naravi, a do zdaj ni še nikoli čutil, da ima zrak svoj duh.* Kavčič čsnp 41. Protivnost je sicer v tem primeru izražena že s samo opozicijo adverbov *vedno – do zdaj*, razen tega je stopnjevana še z negacijo, vendar jo veznik stopnjuje. Stopnjevanje pomena je tudi v primerih 97–100 v pogl. II/4.1.2 (prim. 7: *Ne maram je obzirnosti, a v teh primerih brezobzirnost bolj peče, kot vsako drugo zlo.* FK 12)

Posebna vrsta stopnjevanja je izražena s kombinacijo zanikanega (s primesjo pozitivnega, za resnično zanikanje namreč tu ne gre):

Ona morda res ni poslana, temveč je prišla sama od sebe. Lokar he 32

V Lausanni jo je morda prvič v življenju občel občutek, da se matere ne samo boji, temveč tudi sramuje. Mih hv 117

Poudarjevalno stopnjevalne so tudi antitetične konstrukcije, kakor:

Čutil sem, da nimam časa niti možnosti, zblížati se z njimi, pač pa sem se moral pokoriti slepo in brez volje. FK 45

Posebno poudarjevalno funkcijo v jeziku ima adverb *tudi*: seveda funkcionira drugače kot doslej obravnavani vezniki (kot dodatni poudarjevalni adverb izdvaja v stavku pomensko posebej pomembno sintagmo in jo poudarja na mestu, ki sicer v stavku ni poudarjeno: *Z zgolj kronološkega vidika pa*

sama letnica 1848 še ne bi pomenila tolikšne zamude, saj je prav takrat tudi srednjeevropsko meščanstvo absorbiralo svojo revolucijo; – Brn LZ 35, 107

V skladu s svojim pomenskim obsegom poudarjajo tudi razni adverbji, na prvem mestu adverbji *celo, zlasti, še*. To poudarjanje je lahko omejeno na stavčne zveze ali na izraze:

Ponavljala je besedico in v njej je bilo toliko proste, celo razbrzdane volje, da so se materi zasvetile oči – Lokar pd 8/9 in

Ta članek mi je razodel dvoje: kako zelo se je del slovenske inteligence, zlasti tako zvane svobodoumne, notranje odtujil našemu narodu – Vodnik DS 33, 114 ali

Le naj se norčujejo ... hudiči, speljem jih, še jutri kupim vam listek ...
G 31

Med konstrukcije z najizrazitejšo poudarjevalno funkcijo spadajo navedene polisindetične konstrukcije z veznikom pred vsakim členom zveze:

– Zakaj imela sem na glavi velik pisan klobuk, kakor jih takrat niso več nosili, in velike pozlačene uhane v ušesih in v roki čipkast solnčnik, ki se je svetil od daleč in moje krilo je bilo zakrpano. Stojim tam in čakam in blešči se mi v oči. C zs IX, 224

Docela drugače kot zaprte konstrukcije funkcionirajo v priredju tako imenovani pojasnjevalno razvijajoči stavki. Pri teh konstrukcijah uvajajo vezniki v stavke, ki po svojem pomenu niso nujno integralni del stavčne zveze, ampak so to bolj ali manj prosti dodatki. Med vezna sredstva, ki uvajajo te vrste stavkov, spadajo skoraj vsi vezniki, od vezalnih na primer spadajo sem posebej zveze, ki jih uvaja *in to* (včasih je ta *in* zamenljiv s posledičnimi vezniki podredja), posebej pa spada med veznike te skupine vrsta tako imenovanih posledično sklepalnih veznih sredstev. Značilno za te stavke je, da so navadno na koncu zveze in da so dodani kot neke vrste prosta asociacija (glede na razpored stavkov so zato paralelni odprtim konstrukcijam podredja).

Po pomenu je treba vezna sredstva v priredju razdeliti na dve veliki kategoriji vezalnih in protivnih veznikov, ob protivnih je treba posebej omeniti disjunktivne veznike. Posebej je treba omeniti pojasnjevalno-sklepalno-vzročno razmerje med stavki. Od veznikov, ki ne opravljajo navezovalne funkcije, je treba omeniti *ter*, od prirednih veznikov, ki ne vežejo izrazov, pa veznike *saj, kajti, zakaj, namreč* (zadnji redko v eliptičnih stavih veže tudi izraze).

V asindetonu je razmerje med stavki, ki si sledijo brez znaka, odvisno od pomena stavkov, ki si sledijo v zaporedju: lahko se stavki vežejo v naštevanju, razmerje med njimi je po pomenu protivno ipd. Vendar ima asindeton razen pri naštevanju zaporednih dogodkov običajno posebno stilno vrednost: kadar bi namreč pričakovali konec zveze, pa veznik ne nastopa, ima asindeton v tekstu posebno vlogo (konstrukcija sama na sebi pomeni neke vrste trajanje).

Drugo vrsto asindetičnih konstrukcij tvorijo asindetični vrivki, tretjo pa stavki, pri katerih je prvi ali drugi del stavka do ostalega stavka v podrednem razmerju, ki ga lahko izrazimo z veznim sredstvom: po svojem pomenu so lahko ti stavki različni, največ je vsebinskih odvisnikov, dopustnosti in časovnih razmerij.

Asindeton veže tudi izraze in ima zlasti pri naštevanju podobno stalno funkcijo kot pri vezanju stavkov.

V zaključku tudi ne moremo mimo ugotovitve, da je zlasti v novejši slovenski literaturi asindeton zelo pogosta oblika s posebno stilno funkcijo, vendar je omejena le na nekaj stavčnih tipov, od katerih je najpomembnejše naštevanje zaporednih dogodkov in podobno.

Vežanje stavkov pa ni izraženo samo z vezniki ali adverbii oziroma z njih opustitvijo. Pri posameznih veznikih v podredju sem obravnavala napovedovalce zveze, ki napovedujejo podredne stavke v glavnem stavku pri odprtih strukturah, pri večini zaprtih pa povzemajo vsebino odvisnika. Pri vezanih strukturah priredja so v prvem stavku posebni stopnjevalni adverbii, ki na podoben način kot napovedovalci zveze napovedujejo nadaljevanje v drugem stavku. Večkrat je bilo omenjeno tudi izpuščanje istih stavčnih členov v zaporednih stavkih, zlasti v vezalnem priredju, kar služi vsekakor kot posebno sredstvo vezanja. Posebna oblika vezanja so tudi razne eliptične stavčne strukture. Tudi takšne eliptične strukture obravnava analiza ob posameznih veznih sredstvih.

Toda najbolj zanimivo sekundarno sredstvo vezanja je prav gotovo – vsaj pri nekaterih tipih konstrukcij – razmerje med glagolskimi oblikami nadrejenega in podrejenega stavka. Med takšne vezane konstrukcije v podredju spadajo irealni pogojni stavki, ki jih uvaja veznik *ko*. V obeh stavkih je obvezen kondicional: sprememba glagolske oblike v indikativ bi zlasti v podrejenem stavku povzročila premik v časovne konstrukcije. Od glagolskih oblik je prav tako pogosto odvisno razmerje med finalnimi in posledičnimi stavki. Pri tem nam komutacija z napovedovalci zveze pomena stavkov ne omeji v zadovoljivi meri: enako možna sta namreč oba tipa napovedovalcev

zveze: tisti, ki napoveduje finalne, in tisti, ki napoveduje posledične odvisnike. Največkrat pa glagolska oblika določi tip napovedovalca zveze: Primer 30, pogl. I/1.2.1: *Mežnarjeva Tina! Ta se je bila vendar vrgla pred štiridesetimi leti v tolmun pod jez, da je ni videl poslej nikoli nihče več ...* Pr 10, 105 Če bi bila v navedenem primeru katera koli druga glagolska oblika (prezent, futur, kondicional), bi bil katalitični napovedovalec zveze adverb *zato* ki označuje finalni odvisnik. Preterit pa zahteva katalitični napovedovalec zveze *tako* in uvršča s tem primer v kategorijo posledičnih odvisnikov. Podobni primeri dokazujejo povezanost med glagolskimi oblikami glavnega in odvisnega stavka. V analizi smo ob posameznih primerih na to vprašanje sproti opozarjali, seveda pa problem s tem še ni sistematično obdelan.

Vse te ugotovitve o sekundarnih veznih sredstvih v vezanju stavkov pričajo, da so vezniki in vezni adverbi samo eno sredstvo vezanja stavkov in izrazov, niso pa edino sredstvo. Šele podrobna analiza vseh teh veznih sredstev v slovenskem jeziku bo do konca razjasnila procese vezanja in sredstva, ki te procese opravljajo.

Seznam kratic iz literature za gradivo

- Arih, Zato = Rok Arih [= Drago Druškovič]: *Zato*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Zbirka Feniks), 1957.
- Bevk, Kaplan = Francé Bevk: *Kaplan Martin Čedermac*. Ljubljana: Slovenska matica, 1938.
- Bor = Matej Bor: *Daljave*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Sodobni roman), 1961.
- Božič, Izven = Peter Božič: *Izven*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Tokovi časa), 1963.
- Brn Zgb = Ivo Brnčić: *Zagreb kot socialni in kulturni problem*. Ljubljanski zvon, 55/2, str. 104–115, 1935.
- Brn [ostale kratice] Ivo Brnčić: *Generacija pred zaprtimi vrati*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1954.
- C zs I–XXI = Ivan Cankar: *Zbrani spisi I–XXI*. Ljubljana: Nova založba, 1925–1954.
- IzC sp = Izidor Cankar: *S poti*. Ljubljana: Nova založba, 1919.
- Cevc = Emilijan Cevc: *Preproste stvari*. Ljubljana: Nova založba, 1944.
- Debenjak = Božidar Debenjak: *Pota razvoja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.
- GN = Nada Gaborovič: *Jesen brez poletja*. Maribor: Obzorja, 1961.
- G = Slavko Grum: *Dogodek v mestu Gogi. Igra v dveh dejanjih*. Ljubljana: Samozaložba, 1930.
- Hieng, ur = Andrej Hieng: *Usodni rob*. Maribor: Obzorja, 1959.
- Ing nnd = Anton Ingolič: *Nebo nad domačijo*. Maribor: Obzorja, 1961.
- Ing sr = Anton Ingolič: *Sončna reber*. Maribor: Obzorja, 1956.
- Jarc nm = Miran Jarc: *Novo mesto*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1932.
- Jarc [ostale kratice] = *Človek in noč*. Izbor pesmi, dramskih prizorov in proze. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1960.
- Jav = Jože Javoršek: *Srečanja*. Maribor: Obzorja, 1958.
- Kajzer, mdn = Janez Kajzer: *Mimo dnevnega načrta*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1960.
- Kavčič čsnp = Vladimir Kavčič: *Čez sotesko ne prideš*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Feniks), 1956.
- Koblar np = France Koblar: *Na prelomu*. Ljubljana: DS, 1933.
- Kb = Edvard Kocbek: *Tovarišija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1949.
- CK bal = Ciril Kosmač: *Balada o trobenti in oblaku*. Naša sodobnost, 1957.
- CK Tantadruj = Ciril Kosmač: *Tantadruj*. Naša sodobnost, 7/1, str. 8–45, 1959.
- FK = Ferdo Kozak: *Članki in zapiski*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953.
- Koz izp = Juš Kozak: *Izpovedi, Izbor esejev in potopisov*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1961.

- Koz šp = Juš Kozak: *Šentpeter. Izbrano delo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.
- Kov lz = Lojze Kovačič: *Ljubljanske razglednice*, Beseda 1953, Izpis iz slovarske zbirke SAZU.
- Kr podl = Miško Kranjec: *Povest o dobrih ljudeh*. Ljubljana: Slovenska matica, 1940.
- Kr isjr = Miško Kranjec: *Imel sem jih rad*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1953.
- Lokar he = Danilo Lokar: *Hudomušni Eros*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.
- Lokar pd = Danilo Lokar: *Podoba dečka*. Koper: Lipa, 1956.
- MM = Mimi Malenšek: *Še bo kdaj pomlad*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1957.
- Mih hv = Mira Mihelič: *Hiša večera*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1959.
- Ocvirk lit zap = Anton Ocvirk: *Literarni zapiski*. Ljubljana: LZ, 1935.
- V. Ocvirk = Vasja Ocvirk: *Soncu ni verjeti*. Koper: Lipa, 1960.
- Pah kvp = Boris Pahor: *Kres v pristanu*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1961.
- Pah mvz = Boris Pahor: *Mesto v zalivu*. Koper: Lipa, 1957.
- Pat = Boris Paternu: *Slovenska proza do moderne*. Koper: Lipa, 1957.
- Po nk = Ivan Potrč: *Na kmetih*. Ljubljana: SKZ (Sodobni roman), 1954.
- Pr = Ivan Pregelj: *Otroci sonca*. Izbrani spisi X. Ljubljana: Jugoslovanska knjigar-
na, 1928.
- Rb = Alojz Rebula: *Senčni ples*. Ljubljana: Slovenska matica, 1960.
- Stelè, Napori = Francè Stelè: *Napori*. Esej o arhitekturi. Josip Plečnik: Dela. Lju-
bljana: SAZU, 1955.
- Vid k = Josip Vidmar: *Literarne kritike*. Ljubljana: Državna založba Slovenije,
1951.
- Vid med = Josip Vidmar: *Meditacije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1954.
- Vodnik nar = Francè Vodnik: *Narodnost in svetovni nazor*. Ljubljana: DS, 1933.
- Prežih I = Prežihov Voranc: I – *Doberdob: Vojni roman slovenskega naroda*. Lju-
bljana: Cankarjeva založba, 1956.
- Prežih II = Prežihov Voranc: II – *Samorastniki in druge povesti*. Ljubljana: Can-
karjeva založba, 1956.
- Zih = Boris Ziherl: *Umetnost in miselnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije,
1956.
- Zup Sedmina = Beno Zupančič: *Sedmina*. Ljubljana: Slovenska matica, 1957.
- Žup V = *Dela Otona Župančiča V*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1950.

Navedena literatura *)

- BARNET, Vladimír, 1962: Ke genesi souvětí. *Otázky slovenské syntaxe: 1. Sborník Brněnské Syntaktické Konference*. Praga: Státní pedagogické nakladatelství. 258–261.
- BAUER, Jaroslav 1960: *Vývoj českého souvětí*. Praha: NČSAV.
- BAUER, Jaroslav, MRÁZEK, Roman in ŽAŽA, Stanislav, 1960: *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II, Skladba*. Praga: SPN.
- BELIĆ, Aleksandar, 1958: *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*. Beograd: Nolit.
- BRANDENSTEIN, Wilhelm, 1927: Kritische Musterung der neueren Theorien des Nebensatzes. *Indogermanische Forschungen* 44. 117–136.
- BRÄUNLICH, A. F., 1915: A Theory of the Origin of Hypotaxis. *Indogermanische Forschungen* 35. 237–244.
- BREZNIK, Anton, 1908: Besedni red v govoru. *Dom in svet* 21/5–6. 222–230, 258–267.
- BREZNIK, Anton, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta, pomnožena izdaja. Celje: Družba sv. Mohorja.
- BREZNIK, Anton, 1935: Jezik naših pripovednikov: 8. Ivan Cankar. *Dom in svet* 48/9–10. 505–510.
- BRØNDAL, Viggo, 1937: Le problème de l'hypotaxe. *Réflexions sur la théorie des propositions: Mélanges linguistiques et philologiques offerts à M. A. Belić*. Beograd. 241–249.
- BÜHLER, Karl, 1934: *Sprachtheorie*. Jena: Verlag von Gustav Fischer
- DANEŠ, František, 1957: *Intonace a věta ve spisovně češtině*. Praga: Nakl. Československé akademie věd.
- ĐUROVIČ, Ľubomir, 1956: *Modálnost*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- GALLIS, Arne, 1956: *The Syntax of Relative Clauses in Serbo-Croatian: Viewed on a Historical Basis*. Oslo: H. Aschehoug.
- GOŁĄB, Zbigniew, 1954: Funkcja syntaktyczna partykuły da w językach południowo słowiańskich. *Biuletyn Polskiego towarzystwa językoznawczego* 13. 67–92.
- GUBERINA, Petar, 1939: *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate*. Zagreb: Stamparija »Gaj«.

*) Gre za prepis in deloma tudi rekonstrukcijo mestoma slabo navedene literature iz opomb. Avtorica praviloma ni navajala literature, ki je bila navedena v posameznih delih, tudi če jo je neposredno uporabljala. Je pa na to večkrat opozarjala v besedilu. Tu zbrane literature zato ne smemo šteti za celoten zbir virov pričujoče študije, ampak res zgolj kot seznam neposrednih navedenk. (Op. ur.)

- GUBERINA, Petar, 1954: *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes: Théorie générale et application au français*. Zagreb: Epoha.
- HAUSENBLAS, Karel, 1958: Syntaktická závislost, způsoby a prostředky jejího vyjadřování. *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury* 2. 32–51.
- HERMANN, Eduard, 1894: *Gab es im Indogermanischen Nebensätze?*. Gütersloh: Bertelsmann.
- HJELMSLEV, Louis, 1953: *Prologomena to a theory of language*. (Suppl. to Intern. Journal of American Linguistics 19/1.) Baltimore: Indiana University.
- JOOS, Martin (ur.), 1958: *Readings in linguistics*. Washington: American Council of Learned Societies.
- KARCEVSKI, Serge, 1961: Bessojuzie i podčinenie v rusckom jazyke. *Voprosy jazykoznanija* 2, Moskva. 125–132.
- KLEMENSIEWICZ, Zenon, 1937: *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*. Kraków: Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności.
- KONESKI, Blaže, 1954: *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik II*. Skopje: Prosvetno delo.
- KOPEČNÝ, František, 1958: *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LEVEC, Fran, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig.
- MARETIĆ, Tomislav, 1887: *Veznici u slovenskijem jezicima, 1. knjiga*. Zagreb: Rad JAZU.
- MARETIĆ, Tomislav, 1931: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Obnova.
- MATHESIUS, Vilém, 1946: *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Nakl. Československé akademie věd.
- MURKO, Matija, 1892: *Enklitike v slovenščini*. Ljubljana: [n. d.].
- MUSIĆ, Avgust, 1925: Slovensko »le«. *Rad* 221. 1–37.
- NIEMINEN, Eino, 1939–1950: *Beiträge zur altpolnischen Syntax I–II*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- PATERNU, Boris, 1957: *Slovenska proza do moderne*. Koper: Lipa.
- POGORELEC, Breda, 1959: Začetni problemi sistematičnega raziskovanja slovenske sintakse. *Jezik* 8. 143–155.
- POPOV, Konstantin, 1962: *S'vremeneni b'lgarski ezik: Sintaksis*. Sofija: Nauka i izkustvo.
- RYSIEWICZ, Zygmunt, 1956: *Studia językoznawcze*. Wrocław: Zakład.
- SANDBELD, Kristian, 1936: *Syntaxe du français contemporain II: Les propositions subordonnées*. Paris: Droz.
- VAN SCHOONEVELD, Cornelis Hendrik, 1958: The So-called "préverbes vides" and Neutralization. *Dutch Contributions to the Fourth International Con-*

- gress of Slavistics (Moscow, September 1958)*. 's-Gravenhage: Mouton & Co. 159–161.
- SLOTTY, Friedrich, 1936: Zur Theorie des Nebensatzes. *Travaux du Cercle linguistique de Prague* 6. 133–146.
- SOVRÈ, Anton, 1939: Oziralni odvisnik – sintaktični omnibus. *Slovenski jezik* 2. 88–102.
- SP 1962 = BAJEC, Anton [et al.], 1962: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SS 1956 = BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko in ŠOLAR, Jakob, 1956. *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ŠAHMATOV, Aleksej A., 1941: *Sintaksis ruskogo jazyka*. Leningrad: UČPEDGIZ, Leningradskoe otdelenie.
- ŠKERL, Stanko, 1963: O »pleonastičnih nikalnica« v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 8/4, 102–107.
- ŠKRABEC, Stanislav, 1916–1921: *Jezikoslovni spisi*. Ljubljana: Leonova družba.
- ŠMILAUER, Vladimír, 1947: *Novočeská skladba*. Praha: Klub přátel českého jazyka.
- ŠOLAR, Jakob, 1959: Veznik in. *Jezik in slovstvo* 5/1,2. 14–18, 34–40.
- ŠVEDOVA, Natal'ja Ju., 1960: *Očerki po sintaksisu ruskoj razgovornoj reči*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- TESNIÈRE, Lucien, 1959: *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: C. Klincksieck.
- TRDINA, Silva, 1958: *Besedna umetnost 2: Literarna teorija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- URBAŃCZYK, Stanisław, 1939 *Zdania rozpoczynane wyrazem co w języku polskim*. Kraków: PAU, 1939
- VERNIK, France, 1957: Čigar. *Jezik in slovstvo* 2/6. 286.
- VINOGRADOV, Viktor V., 1947: *Ruskij jazyk: grammatičeskoe učenie o slove*. Moskva, Leningrad: OGIZ.
- WELLS, Rulon S., 1947. Immediate constituents. *Language* 23/2. 81–117.
- ZAWADOWSKI, Leon, 1952: *Zagądnienia teorii zdań względnych*. Wrocław: Ossolineum.
- ZAWADOWSKI, Leon, 1953: *On the Syntactic Function of the Clauses of Result*. Wrocław: Nakł. Wrocławskiego Tow. Naukowego.

RAZŠIRJENO KAZALO

UVOD	23
I VEZNA SREDSTVA V HIPOTAKSI	32
I Veznik <i>da</i>	33
1.1 Veznik <i>da</i> uvaja vsebinske odvisnike	33
1.1.1 V glavnem stavku je brezosebni povedek	34
1.1.2 Vsebinski da-stavki opravljajo v predredu funkcijo objekta nadrejenega stavka	37
1.1.3 Vsebinski da-stavki s funkcijo prilastkovnega odvisnika dopolnjujejo druge stavčne člene (ne glagolski predikat) v nadrejenem stavku	40
1.1.3.1 Kondicional v vsebinskih odvisnikih	44
1.1.3.2 Tipi struktur vsebinskega odvisnika	48
1.2 Veznik <i>da</i> uvaja odvisne stavke s funkcijo prislovnega določila	49
1.2.1 Veznik <i>da</i> uvaja odvisnike s funkcijo posledičnega odvisnika	49
1.2.2 Veznik <i>da</i> uvaja irealne pogojne stavke	53
1.2.3 Veznik <i>da</i> uvaja odvisne stavke s funkcijo časovnega odvisnika	55
1.2.4 Veznik <i>da</i> uvaja vzročne odvisnike	55
1.2.4.1 Namerni ali finalni odvisniki	55
1.2.4.2 Pravi vzročni odvisniki	59
1.3 Veznik <i>da</i> – znak indirektnega govora v vprašanjih in vzklikih	59
1.4 Veznik <i>da</i> v vezniških zvezah	61
1.4.1 Vezniška zveza <i>ne da bi</i> in podobne zveze	62
1.4.2 Vezniška zveza <i>namesto da (bi)</i>	64
1.4.3 Vezniška zveza <i>le da, samo da</i>	64
1.4.4 Vezniška zveza <i>kakor da</i>	65
1.4.5 Vezniška zveza <i>češ da</i>	66
1.4.6 Vezniška zveza <i>(da) naj</i> , veznik <i>naj</i>	66
2 Veznik <i>če</i>	68
2.1 Veznik <i>če</i> uvaja pogojne odvisnike	68
2.2 Veznik <i>če</i> uvaja dopustne (koncesivne) odvisnike	76
2.3 Veznik <i>če</i> je vprašalnica in znak vsebinskega odvisnika	78
3 Dopustni vezniki z začetnim elementom <i>če-</i>	79

4	Veznik <i>ko</i>	83
4.1	Veznik <i>ko</i> uvaja časovne odvisnike	83
4.2	Veznik <i>ko</i> je element sestavljenih časovnih veznikov	87
4.2.1	Veznik <i>medtem ko</i>	88
4.2.2	Veznik <i>potem ko</i>	89
4.2.3	Primeri različnih drugih časovnih zvez	90
4.3	Veznik <i>ko</i> uvaja neizrazito časovno stavke	92
4.3.1	Veznik <i>ko</i> uvaja pojasnjevalne stavke	92
4.3.2	Veznik <i>ko</i> uvaja irealne pogojne stavke	93
4.3.3	Veznik <i>ko</i> uvaja primerjalne stavke	94
5	Veznik <i>ako</i>	94
6	Veznik <i>kadar</i>	96
7	Veznik <i>preden</i>	98
8	Veznik <i>dokler, dokler ne</i>	101
9	Vezni adverb <i>komaj</i>	105
10	Veznik <i>odkar</i>	106
11	Veznik <i>nakar</i>	107
12	Veznik <i>dočim</i>	108
13	Veznik <i>ker</i>	108
14	Vezni adverb <i>kakor (kot, ko)</i>	111
14.1	<i>Kakor</i> uvaja pravi komparativni odvisnik ob izrazih komparativnosti v glavnem stavku	112
14.2	Struktura <i>kakor – tako</i>	115
14.3	Veznik <i>kakor</i> uvaja odvisnike ali izraze kot relativno-načinovni adverb	116
14.4	<i>Kakor da, kakor bi, kakor da bi, kakor če</i> itd.	118
14.5	<i>Kakor</i> kot izraz komparacije in komparativni adverb pri izrazih	120
14.6	Vezniški izraz <i>kakor hitro</i> uvaja časovne odvisnike	121
15	Veznik <i>nego</i>	122
16	Vezniška zveza <i>čim – tem</i>	122
17	Vsebinski odvisniki, ki jih uvajajo vprašalnice	123
17.1	<i>Kaj</i>	124
17.2	<i>Kdo</i>	125
17.3	<i>Kak</i>	125
17.4	<i>Kakšen</i>	125
17.5	<i>Od kod</i> (največ pišejo <i>odkod</i>)	125
17.6	<i>Kod</i>	125
17.7	<i>Kam</i>	126
17.8	<i>Kdaj</i>	126
17.9	<i>Kako</i>	126
17.10	<i>Koliko, kolikanj (koliki)</i>	127
17.11	<i>Zakaj</i>	128

17.12	<i>Čemu</i>	129
17.13	<i>Ali</i>	129
17.14	<i>Li, jeli</i>	130
17.15	<i>Če</i> – znak vsebinskega odvisnika	130
18	Relativni veznik, zaimек, prislov	131
18.1	Veznik <i>ki</i>	132
18.1.1	Atributivni ki-stavki	133
18.1.2	Narativni ki-stavki	136
18.1.3	Razni problemi ki-stavkov (poudarjevalne konstrukcije, napovedovalci zveze itd.)	140
18.1.3.1	Demonstrativni zaimki v t-stavku	143
18.1.3.2	Raznovrstni zaimki v t-stavku (ki-stavek kot dopolnilo)	145
18.2	Zaimек <i>kateri</i>	150
18.2.1	<i>Kateri</i> v nepredložnih sklonih	151
18.2.2	<i>Kateri</i> v sklonih s predlogi	151
18.2.2.1	Brez izraženega napovedovalca zveze v t-stavku (atributivni stavki)	151
18.2.2.2	Z napovedovalcem zveze v t-stavku	152
18.2.3	<i>Kateri</i> uvaja narativne stavke	152
18.3	Oziralni zaimек – prislov <i>kar</i>	154
18.3.1	<i>Kar</i> brez napovedovalca zveze uvaja subjektne odvisnike (1. oblika k/t, 2. t/k)	154
18.3.2	<i>Kar</i> brez napovedovalca zveze uvaja objektne odvisnike (1. oblika k/t, 2. oblika t/k)	155
18.3.3	<i>Kar</i> uvaja subjektne odvisnike (z napovedovalcem različne konstrukcije)	156
18.3.4	<i>Kar</i> uvaja objektne odvisnike (z napovedovalcem različne konstrukcije)	157
18.3.5	Relativne vsebinske odvisnike v objektni funkciji uvaja zaimек <i>kar</i> v raznih odvisnih sklonih	157
18.3.6	Kar-stavki kot dopolnila pomena različnih zaimkov v različnih funkcijah v stavku (vsebinski atributivni odvisnik)	159
18.3.7	<i>Kar</i> je sinonimen s <i>kolikor</i> (z anaforičnim zaimkom v partitivnem genitivu)	160
18.3.8	<i>Kar</i> je sinonimen s <i>kot</i>	160
18.3.9	<i>Kar</i> uvaja relativne narativne stavke	161
18.3.10	<i>Kar</i> kot časovni veznik	163
18.3.11	<i>Karkoli</i>	164
18.4	Relativni zaimек <i>kdor</i>	164
18.5	<i>Čigar</i>	167
18.6	Relativni zaimек <i>kakršen</i>	168

18.7	Relativni adverb <i>kolikor</i>	170
18.8	Krajevni vezniki – relativni prislovi	172
18.8.1	<i>Kjer</i>	173
18.8.2	<i>Kamor</i>	177
18.8.3	<i>Koder, od koder</i>	178
II VEZNA SREDSTVA V PARATAKSI		181
I	Veznik <i>in</i>	185
1.1	Veznik <i>in</i> kot znak vezalnega priredja	186
1.1.1	Veznik <i>in</i> veže dva stavka, ki nimata nobenega stavčnega člena skupnega	186
1.1.2	Veznik <i>in</i> veže stavke, kjer je eden ali več stavčnih členov skupnih	187
1.1.3	Veznik <i>in</i> veže stavke, ki so po poziciji bodisi zaključek več stavkov ali stoje sredi zveze več stavkov	191
1.1.3.1	Veznik <i>in</i> veže stavke, ki so zaključek zveze več stavkov – stavke vežejo različni vezniki ali pa so zvezani asindetično	191
1.1.3.2	Veznik <i>in</i> veže stavke, ki so sredi zveze	192
1.2	Posebnosti v okviru vezalnega priredja, ki ga uvaja <i>in</i>	193
1.2.1	Veznik <i>in</i> veže dve različni konstrukciji (v vsakem stavku je konstrukcija druga)	193
1.2.2	Veznik <i>in</i> veže konstrukcijo z istim stavčnim členom (npr. osebkom), razlika je v času prvega in drugega stavka	194
1.2.3	Veznik <i>in</i> veže različne vrste stavkov (primer priredja, kjer in po pomenu nima čiste vezalne funkcije)	194
1.3	Veznik <i>in</i> veže različne priredne kategorije	194
1.3.1	<i>In + to, ta, tu</i> itd.	194
1.4	Veznik <i>in</i> veže stavke, ki po pomenu niso prirejeni	198
1.5	Različne vezniške zveze z <i>in</i>	203
1.6	Veznik <i>in</i> veže istovrstne podredne odvisnike	204
1.7	Veznik <i>in</i> med izrazi	206
1.8	Veznik <i>in</i> v funkciji navezovalnega veznika	211
2	Veznik <i>pa</i>	216
2.1	Veznik <i>pa</i> med stavki	217
2.1.1	Veznik <i>pa</i> v vezalnem priredju	217
2.1.2	Veznik <i>pa</i> v protivnem priredju (medstavčna pozicija)	219
2.1.3	Veznik <i>pa</i> uvaja stavek, ki je posledica prvega stavka	222
2.1.4	Veznik <i>pa</i> uvaja stavek, ki sledi prvemu (medstavkoma je časovno zaporedje)	223
2.1.5	Veznik <i>pa</i> v pogojnih zvezah, veznik <i>pa</i> v dopustnih zvezah	224
2.1.5.1	Pogojni stavki	224

2.1.5.2	Dopustni stavki	225
2.2	Veznik <i>pa</i> je postponiran	226
2.2.1	Postponirani <i>pa</i> veže s tem, da poudarja kontraste med stavčnimi členi dveh stavkov, ki jih s tem poveže v priredje	227
2.2.2	Postponirani <i>pa</i> v funkciji zaključnega veznika	230
2.2.3	Postponirani <i>pa</i> v stavkih, ki so po pomenu priredne variante podrednih zvez	232
2.3	Veznik <i>pa</i> v navezovalni funkciji	233
2.4	Veznik <i>pa</i> v kombiniranih veznih izrazih	239
2.5	Veznik <i>pa</i> med izrazi	244
3	Veznik <i>ter</i>	247
3.1	Veznik <i>ter</i> kot zaključni veznik	248
3.2	Vprašanje časovnega zaporedja med stavki, ki jih veže <i>ter</i> . Odenki finalnosti, posledičnosti	252
3.3	Veznik <i>ter</i> veže dve istočasni akciji	255
3.4	Veznik <i>ter</i> veže izraze	257
4	Veznik <i>a</i>	261
4.1	Veznik <i>a</i> je protivni veznik med stavki	261
4.1.1	Zaključno pojasnjevalna funkcija	271
4.1.2	Zaključni <i>a</i> v primerih stopnjevanja	275
4.2	Veznik <i>a</i> je v navezovalni funkciji	276
4.3	Veznik <i>a</i> med izrazi	278
4.4	Veznik <i>a</i> v zvezi z drugim prirednim veznikom ali adverbom – med izrazi in stavki; stavki, ki jih uvaja zveza <i>a</i> + podredni veznik	279
4.5	Veznik <i>a</i> je v drugem delu zaprte konstrukcije	287
5	Veznik <i>ali</i>	289
5.1	Veznik <i>ali</i> je sinonim skupini protivnih veznikov	289
5.2	Veznik <i>ali</i> kot vprašalnica	291
5.3	Veznik <i>ali</i> v pomenu ločilnega veznika	292
5.4	Nekatere konstrukcije veznika <i>ali</i> (v pomenu ločilnega veznika)	294
5.4.1	<i>Ali</i> je znak za zaključek konstrukcije	294
5.4.2	Veznik <i>ali</i> uvaja dva stavka zapovrstjo	294
5.5	Veznik <i>ali</i> loči izraze	295
6	Veznik <i>toda</i>	298
6.1	Veznik <i>toda</i> je znak protivnega stavka	299
6.2	Stavek, ki ga uvaja <i>toda</i> , je drugi stavek zaprte priredne konstrukcije	301
6.2.1	V prvem stavku je izraz, ki stopnjuje protivnost, izražen s posebnim adverbom ali veznikom (<i>res, resda, sicer</i> itd.)	301
6.2.2	Protivnost v prvem stavku ni stopnjevana s posebnim izrazom, vendar lahko tak izraz vstavimo po katalizi	302
6.3	Veznik <i>toda</i> veže stavke tudi s tako imenovano zaključevalno funkcijo	304

6.4	Vezniške skupine veznika <i>toda</i>	305
6.5	Veznik <i>toda</i> v navezovalni funkciji	307
6.6	Veznik <i>toda</i> veže izraze	311
7	Veznik in vezni adverb <i>vendar</i>	313
7.1	Adverb <i>vendar</i> v navezovalni funkciji	313
7.2	Protivni veznik <i>vendar</i> med stavki	318
7.3	Veznik <i>vendar</i> veže izraze	322
7.4	<i>Vendar</i> v funkciji veznega adverbja	324
8	Skupina veznikov z istim pomenom: <i>ampak, temveč, marveč, pač pa</i>	327
9	Veznik <i>sicer</i>	342
9.1	<i>Sicer</i> v drugem stavku (ekvivalent <i>če ne</i>)	342
9.2	<i>Sicer</i> med zrazi	343
9.3	Vezni adverb <i>sicer</i> v prvem delu priredne zveze	344
9.4	Veznik <i>sicer</i> v istem pomenu med izrazi	346
9.5	Veznik <i>sicer</i> v navezovalni funkciji	347
9.6	Vezniški sklopi s <i>sicer</i> v navezovalni funkciji	347
9.7	Vezni adverb <i>sicer</i> v funkciji adverbja	348
10	Nikalnica <i>ne</i> v vezniški funkciji	349
10.1	<i>Ne – ne</i> veže izraze	349
10.2	<i>Ne – ne, niti – niti</i> veže stavke	352
10.3	Veznik je nikalnica <i>ne</i>	353
10.4	Konstrukcije <i>ne – niti</i> ipd.	354
11	Adverb <i>niti</i>	355
11.1	<i>Niti–niti, ne–ne</i>	355
11.2	<i>Niti</i> je sinonimen z <i>in tudi ne</i>	357
11.3	<i>Niti</i> v vezniškem sklopu z <i>in</i>	358
11.4	<i>Niti</i> kot adverb poudarjanja brez vezne funkcije	358
12	Veznik <i>saj</i>	359
12.1	<i>Saj</i> med stavki	359
12.1.1	<i>Saj</i> je težko zamenljiv s kakim drugim veznikom	359
12.1.2	<i>Saj</i> je zamenljiv s primerjalno dopustnim <i>ko pa</i>	359
12.1.3	<i>Saj</i> ima predvsem funkcijo vzročno sklepalnega veznika	360
12.2	<i>Saj</i> v navezovalni funkciji	362
12.3	<i>Saj</i> kot samostojen izraz, <i>saj</i> v raznih frazah	365
13	Veznik <i>kajti</i>	365
13.1	<i>Kajti</i> uvaja enega od več stavkov v zloženem stavku	366
13.2	<i>Kajti</i> je člen vezniškega sklopa (ista funkcija)	367
13.3	<i>Kajti</i> v navezovalni funkciji	368
14	Veznik <i>zakaj</i>	369
14.1	<i>Zakaj = kajti</i> med stavki	370
14.2	<i>Zakaj</i> v sklopu	372

14.3	<i>Zakaj</i> v navezovalni funkciji	372
14.4	<i>Zakaj</i> v sklopu z drugimi vezniki	373
14.5	<i>Zakaj</i> kot samostojna vprašalnica, <i>zakaj</i> kot znak odvisnega vprašanja	373
14.5.1	<i>Zakaj</i> – vprašalnica	373
14.5.2	<i>Zakaj</i> – znak odvisnega vprašanja	373
15	Vezni adverb <i>namreč</i>	374
15.1	<i>Namreč</i> med izrazi	374
15.2	<i>Namreč</i> v navezovalni funkciji	374
15.3	<i>Namreč</i> kot vezni adverb v stavku (pred glagolom ali za njim)	375
16	Vezni adverb <i>zato</i>	375
16.1	<i>Zato</i> med stavki (na začetku drugega stavka)	375
16.2	<i>Zato</i> v navezovalni funkciji	376
17	Vezni adverb <i>torej</i>	377
18	Vezni adverb <i>tudi</i>	379
18.1	<i>Tudi</i> med stavki	379
18.1.1	Stavek, ki ga uvaja <i>tudi</i> , je pojasnilni stavek in postavljen na konec zloženega stavka	379
18.1.2	<i>Tudi</i> stopnjuje drugega (ali srednjega) izmed členov zveze	381
18.1.3	Stavek s <i>tudi</i> je zadnji v zvezi, zaključuje zveze	382
18.1.4	<i>Tudi</i> v dvostavčnih zvezah (uvaja drugi stavek)	383
18.2	<i>Tudi</i> izpostavlja posamezne stavčne člene	383
18.3	<i>Tudi</i> v funkciji navezovalnega adverba	384
18.4	<i>Tudi</i> v različnih vezniških sklopih med stavki ali v navezovalni funkciji	386
18.5	<i>Tudi</i> kot adverb sredi stavkov	388
18.5.1	<i>Tudi</i> v eliptičnih stavkih	388
18.5.2	<i>Tudi</i> v prostih stavkih	388
18.5.3	<i>Tudi</i> sredi stavka v stopnjevalnih stavkih	390
18.5.4	<i>Tudi</i> kot adverb v odvisnih, glavnih in prirednih stavkih	390
19	Vezni adverb <i>le</i>	393
19.1	<i>Le</i> med stavki	394
19.2	<i>Le</i> v vezniškem sklopu	395
19.3	<i>Le</i> v funkciji navezovalnega veznega adverba	396
19.4	<i>Le</i> v funkciji uvodnega (veznega) adverba pri vzklikih, v vprašalnih stavkih, v frazah	398
20	Vezni adverb <i>samo</i>	399
20.1	<i>Samo</i> med stavki	399
20.2	<i>Samo</i> v navezovalni funkciji	400
20.3	<i>Samo</i> veže (loči) izraze	402
21	Vezni adverb <i>celo</i>	402
22	Vezni adverb <i>zlasti</i>	403

23	Vezni adverb <i>posebno</i>	405
24	Vezni adverb <i>vsaj</i>	405
25	Vezni adverb <i>še</i>	406
26	Vezni adverb <i>že</i>	408
26.1	Vezni adverb <i>že</i> med stavki	408
26.2	<i>Že</i> v navezovalni funkciji	409
26.3	<i>Že</i> v čisti adverbialni funkciji	410
27	Časovni adverbi v vezniški funkciji	411
27.1	Adverb <i>potem</i>	411
27.2	Časovni adverb <i>nato</i>	414
27.3	Časovni adverb <i>sedaj</i>	417
27.4	Časovni adverb <i>tedaj</i>	418
27.5	Časovni adverb <i>poslej</i>	418
27.6	Adverb <i>zdajci</i>	419
27.7	Adverb <i>prej (ne)</i>	419
27.8	<i>Šele</i>	419
27.9	Adverb <i>naposled</i>	419
27.10	Adverb <i>medtem</i>	420
27.11	Adverb <i>komaj</i>	420
27.12	<i>Spet, zopet, znova</i>	420
28	Skupina raznih adverbov, ki učinkujejo v posebni poziciji tudi kot vezni adverbi	421
28.1	<i>Prav</i>	421
28.2	<i>Prav tako (takisto)</i>	422
28.3	<i>Ravno (da)</i>	422
28.4	<i>Drugače</i>	422
28.5	<i>Češ</i>	423
28.6	<i>Morebiti, morda</i>	423
28.7	<i>Skoraj</i>	424
III ASINDETON		425
1	Stavki v asindetonu so v prirednem odnosu	427
2	Asindetični vrivki v stavčne zveze	434
3	Stavki, ki si sledijo v asindetonu, so po pomenu v razmerju podrednosti	435
4	Asindeton veže izraze	438
5	Nekateri posebni primeri asindetona	441
5.1	Stavčno zaporedje	441
5.2	Eliptične zveze	442
ZAKLJUČEK		445

ARHIVSKO GRADIVO

Predlog načrta za raziskovanje slovenske sintakse iz časa pred doktoratom (Breda Pogorelec, 14. 9. 1961).

Predlog načrta za raziskovanja slovenske sintakse

Sintaksa je tisto poglavje gramatike, ki pojasni v najširšem smislu besede, kako funkcionirajo oblike nekega jezikovnega sistema, kakšen je jezik. Prav zato je analiza sintaktičnih konstrukcij nekega jezika (zlasti knjižnega jezika) pomembna ne samo za domače in tuje jezikoslovce, marveč predvsem za vas, ki jezik uporabljate.

Sintaksa slovenskega jezika - naj bo to sintaksa knjižnega jezika ali sintaksa dialektov - je v slovenski gramatiki najbolj neraziskano področje, saj iz preteklosti nimamo za sintakso niti podobnih delnih študij, kakor so n.pr. Škrabčeva študija o glasu in naglasu, Ramovšev Konsonantizem ali Oblakova študija o slovenski nominalni deklinaciji. Kakor ni delnih študij posameznih problemov, tako ni tudi sintetičnega prikaza. Slovenska sintaksa - za šolsko rabo - je bila prvič prirejena po Dobrovskem (Metelko, Lehrgebäude), pozneje so v šolskih slovniceh določali slovenske pojave največ po latinščini.

Zaradi popolnega pomanjkanja orientacijskih študij in starejših sintetičnih obravnav slovenske sintakse je danes vsaka normativna (šolska) gramatika nepopolna in v večini primerov tudi netočna informacija o slovenskem sintaktičnem sistemu. Posledice takšnega stanja občutijo vsi, ki slovenski jezik uporabljajo, saj nikoli ne vedo, kakšna je ~~pravilna~~ vrednost neke oblike ali konstrukcije - s tem pa je relativna tudi zmožnost preciznega izraza. Zato je potrebno, da čimprej začnemo s sistematičnim raziskovanjem sintakse slovenskega knjižnega jezika in slovenskih dialektov.

Raziskovanja slovenske sintakse naj bi se opravljala pod okriljem katedre za slovenski jezik (predatojnik doc. dr. Tine Logar). Raziskovanje bi organizirali in ^{red.} ~~raziskovali~~ as. Breda Pogorelec in Martin na Crožen, stalen sodelavec te skupine bi bil Franc Jakopin. (Ker priznanega strokovnjaka-sintaktika v Sloveniji še nimamo, bi bilo priporočljivo, če bi k sodelovanju pritegnili kot zunanjega strokovnega sodelavca prof. dr. Milko Ivić, člana sintaktične komisije pri vseoslovenskem dialektološkem atlasu.) Za ekscerptorje bi vzgajili

- 2 -

postdiplomante in študente druge stopnje. Ob ekscerpiranju gradiva bi študente seznanjali podrobneje s teorije sintaktičnih problemov in s sintaktičnimi raziskavami drugih slovenskih in drugih jezikov ter bi jih ob tem usposobili za samostojno raziskovalno delo.

Raziskovanje ~~slovenske~~ sintakse slovenskega knjižnega jezika naj bi obseglo sledeča poglavja (za orientacije navajamo področja v najširšem obsegu):

1. Sintaksa samostalnika - sistem sklonov v slovenščini, tudi predložne zveze; rekcija. Pridevnik. (Zaimek, Števnik).
2. Sintaksa glagola (analiza funkcij ~~xxxi~~ glagolskih oblik); kongruenca.
3. Sintaktična funkcija prislelov, partikal, veznikov. Tipi stavkov.
4. Redni red.
5. Stavčna intonacija.

Fe tej problematiki bi sbirali gradivo za diahronično in sinhronično sintakso. Za sinhronično sintakso bomo upoštevali ~~dan~~ jezik po prvi svetovni vojni (zadnjih štirideset let). To nekoliko ošje razdobje kakor v jezikoslovni praksi drugod (50) let je utemeljeno s izredno naglim razvojem slovenskega knjižnega jezika v zadnjem času. Vse ostalo gradivo bi služilo prikazu razvoja sintaktičnih funkcij v slovenskem knjižnem jeziku.

Načrt za obravnavo in zbiranje gradiva vodi načelo, da ima vsak jezik lasten sintaktični sistem, ki ga je treba izluščiti. Pri delu nam bodo kašipot najnovejši doseški lingvistične znanosti na področju sintakse, predvsem tudi doseški na področju sintaktične teorije. V zvezi s tem je omenjena delitev na sinhronično in diahronično sintakso. Sinhronična ~~praksionax~~ sintaksa ima zlasti velik pomen za jezikovno prakso: ugotavlja namreč, kakšna je funkcija in medsebojno razmerje jezikovnih kategorij in kakšna je vrednost teh kategorij v sodobnem jezikovnem sistemu. Dihronična sintaksa pa bo nasprotno pokazala, kako se se posamezni pojavi razvijali. Služila bo predvsem jezikoslovcem kot informacija iz zgodovine jezika.

- 3 -

Delo se bo odvijalo v več fazah. Prva faza, ki jo bomo lahko ob ugodnih pogojih opravili do konca l. 1965, bi obsegla ekscerpucijo gradiva za 1., 2. in 3. skupino omenjenih problemov. Ker je bilo zbiranje za slovar slovenskega jezika SAZU organizirano predvsem za leksi-kološko problematiko, tanjšega gradiva ne bo mogoče uporabiti. Ekscerpiranje tekstov bo treba opraviti na novo. Ekscerpirali bomo jezik standardnih tekstov (poljudna znanost, ^{besednjake} literarni del (po dogovoru z literarnimi zgodovinarji bomo upoštevali jezikovno značilnost in literarnozgodovinsko pomembnost nekega dela). Ekscerpiranje posameznih tekstov bo popolno, to pomeni, da bomo upoštevali ~~xx~~ izbrane tekste v celoti. Prav tako bomo v celoti ekscerpirali oblike, ki spadajo v posamezne problemske skupine. Načelno naj bi obsegla ekscerpucija enega primera (n. pr. genitiv pri negaciji) ves stavek, v katerem opravlja oblika svoje funkcije; v posameznih primerih, kjer pa je za določanje oblike potreben daljši tekst, bo treba ekscerpirati toliko teksta, kolikor ga bo za razumevanje oblike potrebno. Ob geslu bo moral ekscerptor opraviti najnujnejšo gramatično analizo s tem, da bo pojav označil (n. pr. gen., dat. itd.).

Tekst bo ekscerptorju zaznamoval selektor. Praden se bomo lotili označevanja teksta, bomo pripravili za vsako poglavje inventar problemov, ki jih je treba upoštevati pri označevanju teksta za ekscerpucijo. Če se bo med ekscerpucijo pokazalo, da je treba inventar razširiti, ga bomo razširili in gradivo dopolnili. Vendar bomo težili ~~xx~~ k čim popolnejšemu začetnemu seznamu inventarja. To bo tudi olajšalo redakcijo med samim zbiranjem gradiva. Prav tako bo vsa delovna skupina tudi seznanjena z osnovnimi teoretičnimi problemi posamezne skupine problemov. To bo svedelo zanimanje sodelavcev, razen tega pa bo njihovo delo tudi bolj odgovorno. Ekscerpt bo dvakrat kontroliran.

Ob zbranim gradivu ~~xx~~ bomo sproti pripravljali osnovne študije za slovensko sintaksno. Do konca l. 1965 bodo tako pripravljene naslednje študije: Besede z vezniško funkcijo v slovenščini, Genitiv v slovenščini, Sintaktično-semantična funkcija glagolskih oblik, diferencialni pojavi v sintaksi slovenskih dialektov glede na sintakso drugih slovanskih jezikov (za vse slovanski lingvistični atlas itd.) itd.

- 4 -

Za približno orientacijo v obsegu ekscerpcij (glede na število in značaj del, ki jih bomo upoštevali) navajamo seznam del, ki jih nameravamo ekscerpirati:

Primož Trubar, Catechismus 1951
Ta evangeli sv. Matveža 1955

Seb. Krelj, Otročja biblija 1566,
Postila slovenska 1567

Jurij "almatin, Biblija 1584

Matija Kastelac, nebeški cil ..., 1684

Janez Svetokriški, Sacra promptuarium I, 1691

O. Hipolit, Evangelia inu lřstuvi 1715

Frančišek Miha Paglovec, Zvesti tovarš 1742

O. Marko Pohlín, Bukuvce za rajtengo ... 1781
Kmatam za potrebo inu pomoč 1789

Jurij Japelj, Ta velki katekizem s prašanjami in odgovori 1779
Anton Tomaž Linhart, Zupanova Micka 1789,

Ta veseli dan ali Matiček se ženi 1790
Bukve od kug inu bolezen goveje živine
tih ovac inu svinj popisane za kmeta 1792

Valentin Vodnik, Pismenost ali gramatika za perve šole 1811
Velika pratika 1795-97
Ljubljanske Novice 1797-99
Kuharske bukve 1799
Babištvo 1818

Andrej Šuster Drabosnjak, Svovenje Obace

Urban Jarnik, Zber lepih ukov za slovensko mladino 1815

Matevž Ravnikar, Zgodbe svetiga pisma za mlade ljudi 1815-17

Janez Cigler, Sreča v nesreči 1836

Anton Martin Slomšek, Blaže ino Nežica v nedeljski šoli 1842

Fran Levstik, Martin Krpan
Popotovanje od Litije do Čateža
Napake slovenskega pisanja
Bačelstvo

.. / ..

- 5 -

- Janez Trdina, Arov in Zman
Verške bajke na Dolenjskem
Bajke in povesti o Gorjancih
Moje življenje
Spomini
- Simon Jenko, Tilka
Jeprški učitelj
- Fran Erjavec, Hudo brezno ali gozdarjev rejenc
Mravlja, Baba, Rak
Rno noč na Kumu
- Janez Mencinger, Abadon
Moja hoja na Triglav
Vodnikov "Vršac"
- Valentin Mandelc, Jela
Čepce
- Josip Jurčič, Sosedov sin
Deseti brat
Rokovnjaši
- Josip Stritar, Svetinova Metka
Zorin
Sodnikovi
Kritična pisma
- Janko Keranik, Stricu v Ameriko
Na Žerinjah
Čaklaman
Agitator
Kmečke slike
- Ivan Tavčar, Med gorami
V Zali
Cvetje v jeseni
- Franjo Masel Podlimbarski, Gospodin Franjo
- Dr. Anton Mahnič, Dvanaest večerov
- Dr. Janez Evangelist Krek, Črne bukve kmečkoga stanu

.. / ..

+ 6 +

Fran Govekar, V krvi
 Radoslav Murnik, Matajev Matija
 Fran Milčinski, Gospod Fridolin Žolna in njegova družina
 Fran Saleški Finžgar, Dekla Anška
 Makalonca
 Franc Ksaver Meško, Ob tihih večerih
 Dragotin Kette, Josip Murn, Oton Župančič, prozni sestavki
 Ivan Cankar, ves opus

 Alojz Kraiger, Kontrolor Škrobar
 Vladimir Levstik, Gadje gnezdo
 France Bevk, Krvavi jezdeci, Škorpioni zemlje, Črni bratje in
 sestre
 Kaplan Martin Čedrnac
 Juš Kozak, Šentpeter
 Maske
 Ivan Pregelj, Otroci sonca
 Tolminci
 Šmonca
 Ferdo Kozak, Od vojne do vojne
 Miran Jarc, Novo mesto
 Odmevi rdeče zemlje
 Slavko Grum, Dogodek v mestu Gogi
 Ludvik Mrzel, Luži ob cesti
 Bog v Trbovljah
 Edvard Kocbek, Tovarišija
 Miško Kranjec, Povest ož dobrih ljudi
 Mesec je doma na Blagovici
 Lovro Kuhar, Samorastniki (po najnovejši izdaji-kritični)
 Anton Ingoliš, Nebo nad domačije
 Janez Potrč, Na kmetih
 Ciril Kosmač, Balada o trobenti in oblaku

.. / ..

- 7 -

Ivo Brnčič, Generacija pred zaprtimi vrati
Beno Zupančič, Sedmina
Mira Mihelič, Mala čarovnica
Boris Pahor, Na sipini
Alojz Rebula, Senčni ples
Andrej Hieng, Usodni rob
Lojze Kovačič, Ljubljanske razglednice
Josip Vidmar, Meditacije
Boris Paternu, Pevcu
Dušan Pirjevec, Kritika Zgodovine slovenskega slovstva

Natanšen popis najnovejših literarnih proznih del bomo sestavili nalmadno.

Ekscerpirali bomo tudi poezijo, in sicer dela: Marka Pohlina, Valentina Vodnika, Franceta Prešerna (v celoti), Jovana Vesela - Koseskega, Simona Jenka, Frana Levstika, Josipa Stritarja, Simona Gregorčiča, Antona Aškercarja, Frana Gestrina, Ketteja, Murna, Župančiča in Cankarja (vseh v celoti). - - - Prav tako bomo upoštevali poezijo novejših dobi: Antona Podbevška, Srečka Kosovelja, Pavla Galie, Iga Grudna, Alojza Gradnika, Mirana Jarca, Antona Vodnika, Edvarda Kocbeka, Boža Vođuška, Mateja Bora, Kajetana Koviča, Daneta Zajca itd.

Prav tako bomo ekscerpirali v celoti ali deloma sledeče časopise: Bleivšice, Slovenijo, Ljubljanski časnik, Celjske slovenske novine, Pravi Slovenec, Zgodajo Danico, Naprej, Slovenski Narod, Slovenec, Edinost, Rdeči prapor, itd do danes.

Prav tako bomo upoštevali vse pomembnejše slovenske literarne zbornike in revije.

.. / ..

- 8 -

Gradivo iz navedene literature bo omogočilo prikazati slovensko sintakso v izčrpnem obsegu.

Po enem letu ekscerpiranja in zbiranja gradiva bo treba vse delo natančno pregledati in morebitne pomanjkljivosti odpraviti. To delo bi morali opraviti strokovnjaki skupaj z ekipo, ki bo delo opravljala.

Tako zamišljena organizacija bo sicer terjala precej sredstev, vendar smo mnenja, da je delo zaradi družbene pomembnosti predmeta prvenstveno in neodložljivo.

Ob tem delu bi v istem delovnem sestavu organizirali še zbiranje in redigiranje gradiva za sledeča področja:

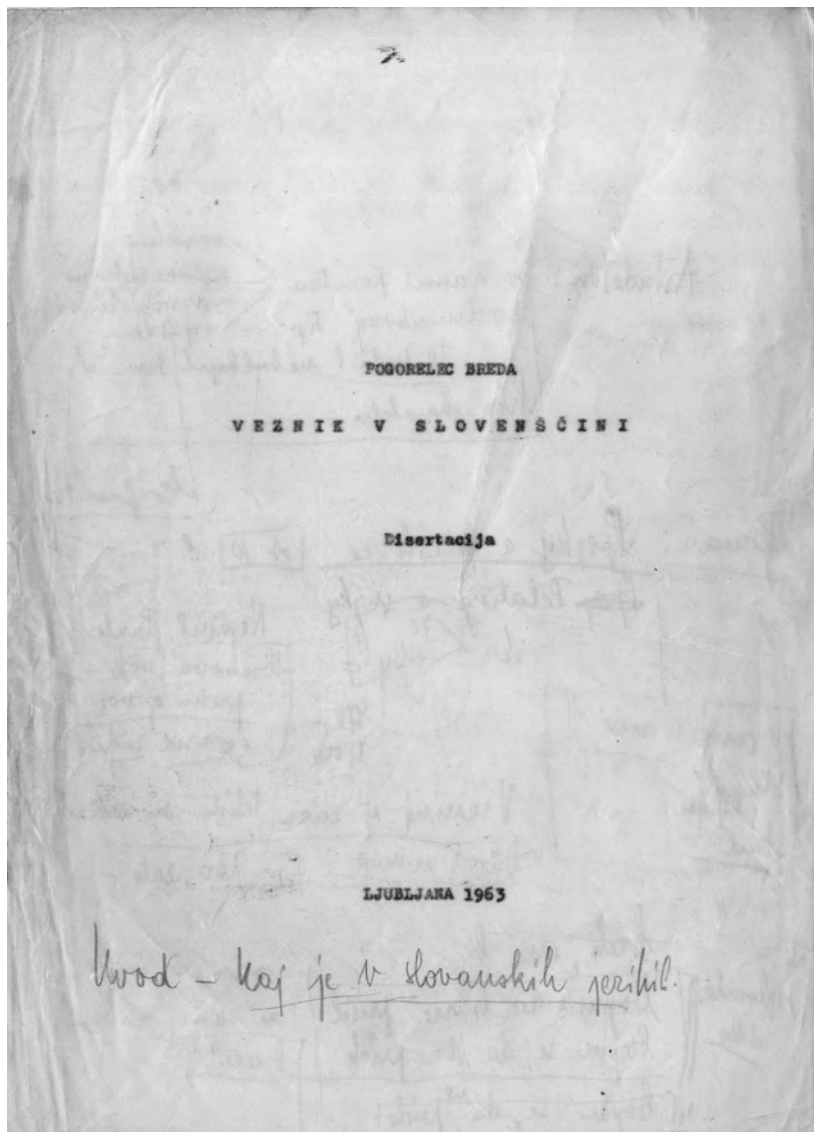
- A. Sestavili bi posebno vprašalnico za sintakso dialektov in raziskali z njo slovenska narečja.
- B. Zbirali bi gradivo za sintakso živega govora izven dialektov (pogovorni jezik).
- C. Ekscerpirali bi pisarniške akte v arhivih (povojne, predvojne in stare) in bi pripravili študijo o slovenskem pisarniškem jeziku.
- D. Sintaksa časopisov (dnevne vesti, klišeji).
- E. Sintaktične nepravilnosti.

Tako zasnovano delo bo začetek sistematičnega odstranjevanja zaostankov v nekaterih raziskovalnih področjih slovenskega jezika, zato smo mnenja, da bi bilo koristno načrt podpreti.

Ljubljana, 14/9-1961

Breda Pogorelec
Asistent Breda Pogorelec

Naslovnica doktorata.

Prva stran seznama kratic.

Seznam kratic iz literature za gradivo.

1. Aarih, Zato = Rok Aarih, Zato, Ljubljana 1957 / Zbirka Feniks./
2. Bevk, Kaplan = Francè Bevk, Kaplan Martin Čedermac, SM, Ljubljana 1938
3. Bor = Matej Bor, Daljave, CZ / Sočobni roman/, Ljubljana 1961
4. Božič, Izven = Peter Božič, Izven, DZS / Tokovi časa/, Ljubljana 1963
5. Brn, Zgb = Ivo Brnčić, "agreb kot socialni in kulturni problem, IZ 1935
6. Ivo Brnčić, Generacija pred zaprtimi vrati, CZ, Ljubljana 1954.
7. C za -- = Ivan Cankar, Zbrani spisi I
8. " = Ivan Cankar, Zbrani spisi IX
9. " = Ivan Cankar, Zbrani spisi XII
10. " = Ivan Cankar, Zbrani spisi XVII
11. IzC sp = Izidor Cankar, S poti, Ljubljana 1919
12. Emilijan Cevo, Preproste stvari, Ljubljana 1944
13. Debenjak = Božidar Debenjak, Pota razvoja, CZ, Ljubljana 1961
14. Nada Gaborovič, Jesen brez poletja, Obzorja, Maribor 1961
15. G = Slavko Grum, Dogodek v mestu Gogi. Igra v dveh dejanjih. Ljubljana 1931 / I₂pis iz slovarske zbirke SAZU/
16. Hieng, ur = Andrej Hieng, Usodni rob, Obzorja, Maribor 1959
~~I₂pis iz slovarske zbirke SAZU/~~
17. Ing nnd = Anton Ingolič, Nebo nad domačijo, Obzorja, Maribor 1961
18. Ing sr = Anton Ingolič, Sončna reber, Obzorja, Maribor 1956
19. Jarc nm = Miran Jarc, Novo mesto. Človek in noč. Izbor pesmi, dramskih prizorov in proze./ CZ, Ljubljana 1960
20. Jav = Jože Javoršek, Srečanja, Obzorja, Maribor 1958
21. Kajzer, mdn = Janez Kajzer, Mimo dnevnega načrta, MK, Ljubljana 1960
22. Kavčič čanp = Vladimir Kavčič, Čez sotesko na pričeš, CZ, Ljubljana 1956 / Feniks./
23. Koblar np = France Koblar, Na prelomu, DS, Ljubljana 1933
24. Kb = Edvard Kocbek, Tovarišija, DZS, Ljubljana 1949
25. CK bal = Ciril Kosmač, Balada o trobenti in oblaku, NS 1957
26. CK Tantantadruj = Ciril Kosmač, Tantantadruj, NS VII, 1959
27. FK = Ferdo Kozak, Članki in zapiski. DZS. Ljubljana 1953
28. Koz izp = Juš Kozak, Izpovedi, Izbor esejev in potopisov. DZS, Ljubljana 1961
29. Koz šp = Juš Kozak, Šentpeter. Izbrano delo. DZS, Ljubljana 1958
30. Kov iz = Lojze Kovacič, Ljubljanske razglednice, Beseda 1953 / I₂pis iz slovarske zbirke SAZU/
31. Kr podl = Miško Kranjec, Povest o dobrih ljudeh, SM, Ljubljana 1940

Izbrane strani iz edinega izvoda opomb.

Opombe

- 1 Podatki za bolgarščino: K. Popov, S vremenem b ligraski esik. Sintaksis. Sofi 1962, s. 267 d.
Podatki za makedonščino: Blaže Konecki, Gramatika na makedonskiot literaturnen jazyk. Del II. Skopje 1954, s. 245-6. Konecki naveda v narodnem govoru, vendar precej redko, da tudi kot priredni veznik v istim funkciji kot v ruščini.
Podatki za srbohrvaščino: Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika², Zagreb 1931, s. 468 / § 502 / "izrične rečenice" in "objasnidbene" = ekplikativne rečenice/.
- 2 Podatki za ruščino: Poleg Akademске slovnice in drugih sintaks / Čahmatov, Peškovskij, itd./ prim. tudi Jaroslav Šauer - Roman Krásek - Stanislav Žaša, Příruční mluvnic ruštiny pro Čechy II, Skladba. Praha 1960, s. 343, § 301 za priredje.
V.V. Vinogradov, Russkij jazyk, Moskva-Leningrad 1947, s. 666 uvršča da med podarjevalne partikule.
- 3 Pojem vsebinski odvisnik uporabljam po češki terminologiji: prim. J. Šauer, Vývoj českého souvětí, NČSAV, Praha 1960.
Ta termin opozarja na semantično funkcijo vsebinskega odvisnika v složenem stavku. Drugi termin - dopolnilni odvisnik je po svojem pomenu širši in velja za vse podredne stavke in tudi za priredje, čeprav se uporablja največ za označevanje vsebinskih odvisnikov. Prim. Petar Guberina, Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate, Zagreb 1939.
Poljski izraz wyrażniający / prim. Zenon Kleniewicis, Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej, Kraków 1937, s. 257/ je bližu pojma ekplikacija. V terminu vsebinski je torej manj upoštevana funkcija odvisnika tega tipa v okviru složenega stavka, zato pa je bolj sadeta narava te vrste odvisnikov.
- 4 Primerjaj stališča Petra Guberine v študiji Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate, Zagreb 1939. Tudi Guberina, Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes, Zagreb 1954, s. 12-169. Prim. tudi K. Sanford, Syntaxe du français contemporain II. Les propositions subordonnées, s. 1 d. itd.
- 5 Slovenska slovnica uporablja termina glavni in odvisni stavek, posebej pa še termina nadrejeni in podrejeni stavek poleg nadrednega in podrednega stavka. Za vsakim od teh terminov je določeno naziranje o funkcioniranju, zato najpogosteje uporabljam termin nadrejeni in podrejeni stavek, ker je s tem mogoče najbolje izraziti razmerje med dvema stavkoma, razen tega pa zajeti pod skupnim ime-

Opomba 15

- 165 Sredstva, ki vežejo v prirednjo, so pravi vezniki, vezniki in poudarjevalni adverbji, ki imajo včasih tudi vesno funkcije, pogosto pa so to adverbji s sekundarno funkcijo, adverbji s polnim pomenom. Frim o tem Bauer, o.c., s. 14; Vateh meni včasih v soujednem souvetju se vyjadřuje nekolikerym způsobem: -- b/ Vyjadřuje se prostředky leksikálními, nejčastěji příslovci a při slovečnými výrazy:-- c/ Vyjadřuje se spojkami. Pojem leksikálna sredstva vsebuje torej vse kar se vešpiško funkcije za razliko od veznikov, ki imajo v jeziku pretano samo vesno funkcije in niso nicer samostojni stavčni členi.
- 166 Glej op. 165
- 167 Vesalno ali kopolativno prirednje. Med stavki, ki so povezani v vesalno ali kopolativno prirednje, je samo vezanje, ni pa katerega drugega pomenskega odtenka / razen se ga ne dodaja veznik ali poudarjevalni adverbj, npr. v primeru vesnega adverba tudi, ko vezniki adverb veše in hkrati poudarja - stopnjuje stavek, ki ga uvaža.
- 168 Kadar je stavnik za oznako katerega drugega pomena, npr. posledičnega, uporabljen veznik in, takrat utegne povzročiti v določnem tekstu / kadar je stavek, ki ga uvaža in, v posledičnem razmerju do kakšnih prejšnjega stavka / poseben stilni učinek. Seveda in ugotovitev ne velja za vse primere - in je za ugotovitev takšnega stilnega učinka potrebna posebna stilna analiza.
- 169 Glej prip. 164. Frim. Jeanière, éléments de syntaxe structurale, s. 346 - Les phrases bifides. In dalje.
- 170 Glej op. 164 - točka b.
- 171 Frim. František Dangš, Intonace a věta ve spisovné češtině, Praha 1957. OB Danesovih ugotovitvah smo poskusili na aplicirati slovenske gradivo. Modifikacije so predvsem v intonacijski liniji stavka, manj pa v končnih signalih ob prelomu stavkov.
- 172 Glej prip. 171.
- 173 Glej prip. 169 .
- 174 V primeru 5 na str. 181 je ponovitev subjekta val najmanj, kar gre za stopnjevanje, razen tega pa je s ponovitvijo poudarjena tudi vsebina obeh stavkov.
- 175 Oblike, ki se opisujejo s pomočjo stavniških pomočnikov in opisane ga dolesnika / pretekli čas, prihodnji čas, predpretekli čas, oblike pasiva/.
- 176 O tem drugače Jeanière, gl. prip. 169.
- 177 Polisindeton ali mnogovesje ima vedno posebno stilno funkcijo. Frim. 33, s. 300, kjer je v opombi omenjena stilna funkcija tako sindetona kot polisindetona. Frim. o tem tudi Brossnik, s. 209.
- 178 ---
- 179 Veznik in uvaža v teh primerih stavke, med katerimi ni samo razmerje vesalnega prirednje, pač pa vesalno prirednje, kot pri vseh stavkih, ki jih loči in, + pomen, ki je dodan iz samega pomena stavkov. Za pomen pa je lahko različen in vsebuje pomenskega členke prirednih in podrednih kategorij, kar pomeni Bauer o.c. s. 14. Vezniški, stavniški, / 13. 1958. pomenskih odtenkov in obseva nave posebej in jih omenja zgornj na str. 136: Spojky a se užívá v slučovscim souveti bez jakškoliv omezení ve všech výrazových

Opombe 19

- 217 Znano je, da se kontrast, nasprotje, opozicija osnovni elementi vesave jezikovnih snakov. ~~Princip fonoloških sistemov je utemeljen na osnovi principa binarnosti snakov.~~ Princip fonoloških sistemov je utemeljen na osnovi principa binarnosti snakov.
- 218 *e pavsa so navadno neobvezne, *ria, teorije o obveznih in neobveznih pavzah v študiji P. Anesa, Intonace a vets ve spisovne besedne.
- 219 Navadno je namreč v glavnih stavkih zaprtih konstrukcij pa v poziciji med stavki.
- 220 ----
- 221 Prim. op. 214
- 222 Čim bolj je veznik / ali katera koli druga beseda/obremenjen s različnimi pomenškimi funkcijami, tem manj določen je njegov pomen: čim manj je pomenških funkcij - ali če je ona sama - tem jasnejši je pomen veznega sredstva. Veznim sredstvom navadno ne pripisujejo lastnega / konkretnega/ pomena in jih uvrščajo med pomožne / po kitajski gramatiki prazne/ besede. Prim. o tem *esniere, o. c., s. 53: Mots pleins et mots vides. Il y a deux especes d mots essentielles, les mots pleins et les mots vides. Les mots pleins sont ceux qui sont chargés d'une fonction sémantique, c'est-à-dire ceux dont la forme est associée directement à une idée, qu'elle a pour fonction de représenter et d'évoquer.-- Les mots vides sont ceux qui ne sont pas chargés d'une fonction sémantique. Ce sont de simples outils grammaticaux dont le rôle est, uniquement d'indiquer, de préciser ou de transformer la catégorie des mots pleins et de régler leurs rapports entre eux.-- La distinction des mots pleins et des mots vides n'est rigoureuse que dans certaines langues, en particulier en chinois.
- 223 Prim. op. 30a.
- 224 Frekvence ni šteta, ~~razlika v stilni funkciji obeh veznikov.~~ Razlika v stilni funkciji obeh veznikov.
- 225 Prim. obravnava na str. 24c ugoraj. Pojam veznega stavka bi bila zanimiva dopolnitev študije o različnih stavčnih konstrukcijah, vendar neporadno v nobo nalogo ne spada.
- 226 Tipična fraza iz pogovornega jezika / za: koliko stanejo/, kjer se pa uporablja kot godalna beseda. Prim. a teorije in literaturo o tem v študiji Svedove o sintaksi ruskega razgovornega jezika.
- 227 ----
- 228 ----
- 229 Prim. op. 30.
- 230 ----
- 231 V literarnem izrazu je uporaba veznika pa med izrazi hotenna in utinkuje narejeno.
- 232 Na ~~trih stranih~~ petindvjestih straneh / str. 5 - 30/ Patermujeve študije Slovenska proza do moderne / Lips, Koper 1957/ je tar god izrazi 16 krat, medtem ko je pa saga enkrat in se to v ključnem zvezi: --- bomo --- spoznali --- se vrsto --- vrednot naše proze od njenih začetkov pa do arada švedesetih letih--- / str. 13/, poveda bi štetje drugih tekstov dalo morda za spoznanje drug rezultat, redko v korist veznika pa.

Opombe 26

- 355 / Glej str. 453/ Prim. op. 94: zaradi arhaičnosti elementi, iz katerih je adverb posledaj / pravtako dotihmal, dosegamal/, je pomen manj jaseen kot pri drugih adverbih te vrste.
- 356 Vendar v SP 62, s. 466 nima te oznake / če izvsememo opozori-
le na sinonimni nasadnje/.
- 357 Prim. op. 160: navezovalna pozicija je pozicija na začetku stavka ali zveze stavkov za piko / razen v izjemnih primarih postponiranih veznih sredstev, kakor je na prim. pa/.
- 358 Prim. op. 357: pozicija, ki ne neposredno navezovalna, je ~~tkz~~ ~~xxxxxx~~ ~~xxxxxx~~ sredi stavka, vendar adverb s svojim pomenom v zvezi to funkcije vendarle opravlja.
- 359 Vsi trije adverbi so sinonimni, zato jih navajamo ~~xxxxxx~~ ~~xxxxxx~~ ~~xxxxxx~~ oku paj.
- 360 Prim. o tem tudi Kopečný, Základy, s. 279 d. in J. Bauer, o. o.
- 361 Prav dejstvo, da najdemo te primere pri avtorjih, ki jih tu-
di sicer ima literarna kritika za najboljše stiliste, utegne potrditi nase trditve. Seveda gre za jezikovno obitje posameznih avtorjag, saj ne pomenaka ne stilna vrednost asinde-
tona v slovenscini doslej nista bili sk v literaturi obravna-
veni.
- 362 Str. 461: Korda je v tej hoteni stilni posebnosti sasnova mo-
dernega pripovedovanja / eksperiment/, podoben elementom v
abstraktni umstnosti.
- 363 Prim. Kopečný, Základy / op. 360/: V govoru si asociacije
lahko slede brez veznikov se saradi tega, ker veze sama situ-
cijaw iž je sprico nje veznik odvec.
- 364 Prim. op. 210 in tam cit. literaturo.
- 365 Prim. op. 117.
- 366 ~~xxxxxx~~ ~~xxxxxx~~ ~~xxxxxx~~ s tem odpiramo vprašanje vezne vrednosti ~~xxxxxx~~
nik izrasov modalnosti v jeziku: sicer je adverb lahko v na-
vedenim primeru v poziciji veznega adverbga
/ med stavki/, razen tega pa dodejajo kongesivni pomen sg
drugi adverbi / se tako/, vendar bo najbrz treba to vpraša-
nje pregledati v zvezi s semantiko tako imenovanih abstrakt-
nih kategorij v jeziku.
- 367 Prim. Kopečný, Základy, Vladimír "arnet, Ke genesi souvěti,
Sborník Otazky slovenské syntaxe, Praha 1962, 258-261.

Opombe so v nekaterih točkah izpadle: pri oficialnem tipkanju
teksta so namreč po pomoti izpadle odnesnice - ali pa je bil
tekst popravljen, številke pa ne. Če bo delo pripravljano za
tisk, bo seveda treba te pomanjkljivosti odpraviti.

Ocena doktorske disertacije (Milka Ivić, Anton Bajec in Tine Logar).

UPRAVA FILOZOFSKE FAKULTETE V LJUBLJANI

Kot referenti o doktorski disertaciji "Veznik v slovenščini" kandidatke Breda Pogorelec imamo v čast sporočiti Fakultetni upravi, da smo delo pregledali. V zvezi s tem predlagamo sledeče poročilo.

Delo zajema pojave složenega stavka v najširšem smislu: ne samo paratakso in hipotakso (vzeto formalno), ampak tudi asindetono. Tako ekstenzivno zajeta sintaktična problematika je dala kandidatki veliko dela, povzročila pa je tudi temu primeren obseg teksta: delo ima brez opomb več kot 515 tipkanih strani. Kandidatka poudarja, da je svoje raspravo zasnovala na gradivu, ki dosega okrog 10000 ekscerpiranih primerov. Seveda je v tekstu naveden samo manjši del uporabljenega gradiva, toliko, kolikor je nujno za svetlobe različnih vezniških kategorij. Toda še iz načina, kako minciorno so prikazani stavčni tipi, je mogoč prepričljiv vpogled v ves ta impozantni fond gradiva in v napor v zvezi s zbiranjem takšnega gradiva.

Viri iz katerih je bilo sbrano gradivo so bili omejeni v skladu s koncepcijo samih okvirov raziskave: raziskava naj bo sinhronična, da prikaže stanje novejšega obdobja slovenskega knjižnega (pisanega) jezika. Zato so upoštevani samo avtorji od Cankarja do današnjih dni. Pri tem so upoštevani izključno prozni teksti, kajti poezija ima (kakor je znanost to že davno ugotovila) vse preveč specifične in avobodne načine izražanja in zato primeri iz poezije ne bi vedno adekvatno prikazali povprečja določenega obdobja kulturnega izraza.

Kandidatka je upoštevala primere iz del naslednjih piscev: Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Isidorja Vankarja, Ferda Kosaka, Juža Kosaka, Prešihovega Voranca, Miška Kranjca, Slavka Gruma, Mirana Jarcu, Francet Bevka, Iva Brščiča, Franceta Vodnika, Josipa Vidmarja, Edvarda Kočbeka, Antona Ocvirka, Ivana Freglja, Antona Ingoliča, Danila Lokarja, Franceta Stalea, Borisa Ziharla, Cirila Kosmača, Lojzeta Rebula, Borisa Pahorja, Andreja Mienga, Lojzeta Kovačiča, Mimi Malenškove, Mire Mihelič.

- 2 -

Mađe Gaborovič, Petra Božiča, Mađena Župančiča, Mađateja Bora, Dominka Smoleta, Vasje Govirka, Vladimirja Kavčiča, Borisa Paternuja itd. (po večini so avtorji nastopani vsak s po enim izmed svojih del, nekateri s po več deli). Nekatero od teh del je ekscerpirala s v celoti, večina pa je ravnala po postopku, ki je pri takih raziskavah že tradiciionalen: omejila se je na petdeset strani posameznega teksta.

Kandidatka naloga je bila, da da kolikor mogoče precizno deskripcijo veznika v slovenščini, ne da bi se spuščala v primerjalno slovansko raziskovanje (ker bi komparativna raziskava samo že bolj zapletla in povečala že tako neobičajno veliko delo za izdelavo doktorske teze).

Delo ima kratek uvod, krej so dana osnovna pojasnila o ravnanju s materialom in podatki o izkoriščenih virih. Sledí analiza o podredni veznikih, vključno s tako imenovanimi "mejnimi" primeri (na meji hipotakse in paratakse), o prirednih veznikih, o kategorijah asindetona. Na koncu je ~~sk~~ dodan zaključek, v katerem so povzeti glavni rezultati raziskave.

Način, kako kandidatka pristopa k obdelavi jezikovnega gradiva, in njeno raspravljanje o problemih, kažejo lepo lingvistično kulturo. Kandidatka pozna in uporablja sodobne metodološke postopke, ki se v slovanskem svetu na področju sintaktičnega raziskovanja pojavljajo šele v novejšem času: vrednosti sintaktičnih elementov raziskuje po principu komutacije in s uporabo testa "katalize". Najmodernejša transformacijska metoda Noama Chomskega, ki se v poslednjih dveh, treh letih sačenja s vsestransko uporabljati v sintaksi, sicer tu ni upoštevana (kar je tudi razumljivo: delo je postavljeno v svoje osnovne okvire, preden je bila vrednost transformacijskega testa zadovoljivo dokazana in v slovanskih deželah osvojena).

Način analize najbolj odgovarja teoretskim postavkam poljskih in deloma novejših čeških lingvistov. V okvirih teh metodoloških koncepcij raspravlja kandidatka zanesljivo, s razumevanjem in s nadarjenostjo. Pomanjkljivosti, na katere naletimo tu in tam v raslaganju, izvirajo nedvomno tudi iz tega, ker izbrana metoda ne implicira vedno

- 3 -

razgornje objektivnosti kriterjev za definicijo (kakršno bi, denimo, zahteval postopek transformacijske metode). Razen tega ogromno gradivo in prevelik repertoar zajete problematike niso dovoljili da bi se vsakemu poglavju posvetila enako nmiselna pozornost. Od tod v analizi ponekod nepotrebno ponavljanje ali pojav, da prikazan/problem ni definiran do konca.

Osnovni princip klasifikacije je inspiriran v prvi vrsti s interesantno in novatorsko sklopo S.O. Karcevskega, ki je zasnovana na semantični distinkciji "odprtih", "zaprtih" in "nevturalnih" struktur. Toda kaj je ta princip predvsem semantičen, povzroča včasih subjektivno oceno, zlasti tam, kjer so primeri "prehodni", to je ne dovolj tipični po pomenu. Od tod izvira pri branju tega dela na posameznih mestih vtis, da bi se bilo mogoče pojave tudi precizneje razvrstiti in skupine in podskupine, čeprav je treba pri tem priznati, da je kandidatka lepo razumela princip Karcevskega in da je pokazala tako prodornost kakor imačljivost pri aplikaciji te metode. Razen tega je klasifikacijski princip Karcevskega kljub vsemu daleč iznad vsega, kar je tradicionalna gramatika dala na tem področju.

Kandidatka si je sestavila poleg drugega tudi nalogo, da osvetli problem sinonimičnih veznikov v slovenščini. Čeprav bi bilo mogoče tu in tam zahtevati tudi kakšno ^{malhno} korekturo, je v celoti vzeto ta naloga do cela uspešno realizirana.

Zelo občuteno je opažena in osvetljena razlika med veznimi adverbji in konjunkcijami: adverb je determinativna funkcija primarna, veznična sekundarna, medtem ko pri veznikih situacija obratna. V luči tega ugotavljanja primarnega in sekundarnega so lepa opažanja o različnih pomenskih odtenkih vezniških konstrukcij (s pripombo, da bi bilo mogoče - vendar samo v tej ali oni nadržbnosti - le ugovarjati, ali je upravičeno postavljanje adverbov v sfero vezniških elementov).

Vse pomanjkljivosti ki bi jih bilo mogoče najti v tem obsežnem

- 4 -

delu, se izgubljaji poleg številnih pozitivnih strani. Egromno gradivo iz enega doslej komaj poznanih, a izredno pomembnih področij, je obdelano v prerezu, ki bo ostal klasičen v zgodovini slovenske sintakse. Zlasti je v tej svezi pomemben zaključek dela kot povzetek bogatih opažanj analize. Nadarjenost kandidatke ^{je} še izrasla tudi u zelo in uspešno formuliranih oznakah posameznih pojavov, ki bodo prav tako ostale klasične (naj spomni mo samo na preciziranje vloge veznika a v situacijah, ko prihaja do "povzovanja naknadnih asociacij"; rasen tega točna trditev, da vezniške konstrukcije s kakor slušijo za navajanje metafor, da skupna konstrukcija dokler ne + dovršni glagol spada med "označene" (markirane) pozitivno/negativne konstrukcije, tako kot preden ne, ne da bi itd.; na prodorna opažanja o relevantni vlogi časovne oblike stavčnega predikata pri izbir konkretnega veznika itd.).

Belo Breda Pogorelec je doslej najizšrpnejša sinhronična monografija o veznih sredstvih nekega slovanskega jezika. Zaradi vseh omenjenih kvalitiet zasluži, da se ga sprejme kot uspelo doktoriko disertacijo.

Ko predlagamo upravi to pozitivno sodbo, prosimo da uprava delo sprejme in določi datuma zagovora.

Kar je kandidatka s svojim dosežanjia pedagoškia in znanstvenim delom dokazala, da izšrpno obvlada svoje strokovno področje, in je s tem ustregla zahtevi zakona o doktoratu, predlagamo, da se oprosti ustnega ispita.

Novi Sad - Ljubljana
2.XII 1963.

Milka Ivić
/dr. Milka Ivić, ^{izr.} profesor/

/dr. Anton Bajec, isr. profesor/

/dr. Tine Logar, isr. profesor/

Osnutek zagovora z rokopisnimi pripombami.

(man)

VEZNIK V SLOVENŠČINI
/ osnutek zagovora /

Slovenska sintaksa je neraziskano področje. To znano ^{trditve} ugotovitve je mogoče opravičiti z ugotovitvijo, da je šlo slovensko jezikoslovje in slovničarstvo doslej nekako po dveh poteh: tako v XIX. kakor v XX. stoletju je bilo na eni strani jezikoslovje kot znanstvena smer, na drugi pa slovničarstvo, namenjeno neposredno praktičnemu pouku v šolah. Slovenistično jezikoslovje XIX. stoletja se je - če izvzamemo Miklošičeva primerjalne študije - ukvarjalo pretežno z glasoslovjem in oblikoslovjem. Izjema je Škrabčovo delo, vendar je bilo to delo premalo sistematično, predvsem pa je našlo pravo razumevanje šele v novejšem času. Po ~~XXXX~~ prvi vojni je Ramovš nadaljeval s fonetiko in morfologijo, okrog teh vprašanj se je zapletlo tako prizadevanje za historično gramatiko slovenskega jezika kakor delo v dialektologiji. - Na drugi strani pa so ob prizadevanjih za slovensko ~~šolsko~~ gramatiko, ki je morala vsebovati vsaj zametek celotne gramatične problematike jezika, nastajale v novejši dobi prve sintaktične študije: Drennikove študije o besednem redu, o vprašanih kongruenca, o zanikanem genitivu v slovenščini, v sintakso pa posege tudi Bajčeva Besedotvornja III-IV. Z vprašanji veznika so seznanili javnost najprej v prejšnjem stoletju Šavratil, p. Ladislav, Škrabec in drugi, v novejšem času se je po Maretičevem zgledu ukvarjal z veznikom Avgust Musič / la / pozneje Anton Sovre, v najnovejšem času pa ~~Šin~~ Šolar z veznikom in P. akopin s pogojnimi vezniki, tu in tam Toporišič.

Takšno stanje je oprevišljivo za preteklo dobo, ki je pospeševala razvoj fonetike in fonologije in disciplin, ki so bile z nimi povezane. Novejši čas in zlasti povojna doba pa je po vsem svetu pospešila študij sintakse in poiskala učinkovito metodo za raziskavo njenih pojavov, zato je naša zamuda toliko bolj ~~kritična~~ rears. Monografija o veznih sredstvih v stavku in sintagmi je poskus, to popraviti.

Vloga sintakse kot znanstvene discipline je jasna: to je ~~XXXX~~ tisto pozlavlje gramatike, ki skuša zajeti sistem najvišjih oblik izraznih možnosti v jeziku ^{načinu in tabuliranih vrstah, opredeljenih s svojimi konvencijami in svojimi funkcijami, ki so del celotnega sistema jezika} ~~ki v katerem se najprej razvijajo~~ ^{ki so} jeziki uporablja.

Spričo dejstva, da je sintaksa praktično vse neobdelana, bi bilo mogoče izbrati ^{za raziskavo} ~~kako~~ ^{katere} ~~katere~~ katerikoli področje problemov. Vendar sem izbrala veznik zaradi tega, ker sem se zavedala, da je treba raziskavo, ki neč odpre pot v slovensko sintakso, začeti samo z enega od obeh možnih pristopov v problematiko: ali od tako imenova-

tisto

Maretič
Vondrak

nih medbesednih odnosov / analiza problematike bi v tem primeru od osnovnega jezikovnega znaka fonema raziskala svet morfemov in nato sintaksenov v jeziku / - sli pa poiskati iz teksta najvišje sintaktične oblike jezika, zvezo stavkov in sam stavek in od tam usmeriti raziskavo v smeri ostalih nižjih jezikovnih znakov. Izbrala sem to drugo možnost in poskusila raziskati osnovne konstrukcije slovenskega zloženega stavka, ob tem pa - ker gre za ista izrazna sredstva - tudi vezavo izrazov v sintagma s pomočjo veznikov. Dobre po sistematiki raziskav odpira sedaj pot na eni strani v sintakso glagola, na drugi strani pa v raziskevo funkcije edrbov in modalnih besed v slovenscini. Po drugi poti bi se morale najprej lotiti sintakse sklonov, strukture stavka in bi šele nato prišla do zveze stavkov. V lingvistični literaturi sta utemeljena oba omenjena pristopa v sintaktično problematiko.

Za svojo nalogo sem izbrala raziskavo vezavnega sistema veznih sredstev v slovenskem jeziku. Glede takega pojmovanja raziskovalnih nalog so mnjenja v lingvistični literaturi deljena: ~~medtem ko~~ Paul v svojih Principih se postavlja trditelj, da jezikoslovje, izkver ki ni zasnovano historično, ni jezikoslovje / ~~močariti~~ ~~močariti~~, da je naslov njegove teoretične utemeljitve mladogramatične šole Principi zgodovine jezika in da ja s tem tudi takšno naziranje utemeljeno, ~~pa~~ ~~da~~ ~~lahko~~ ~~razume~~ B. Havránk ~~da~~ priznava samostojnost sinhroničnim raziskavam jezika, ko ~~xxxi~~ celo za študij razvoja zahteve naslednjo hierarhično postopka: za ishodisce nam mora biti ustrezna analiza sintaktičnih pojavov sodobnega jezika, ki so nam v celoti neposredno dostopni. Če smo ugotovili povezanost sistema sodobnih jezikov, smo ustvarili dober instrument za študij jezikove preteklosti / Pr., s. 151/152 / ~~Prav tako~~ ~~ločijo~~ ~~oba~~ ~~znana~~ ~~stveni~~ ~~disciplini~~ ~~druga~~ ~~šola~~ ~~sodobnega~~ ~~jezikoslovja~~. Menim, da je treba z analizo sintakse sodobnega slovenskega knjižnega jezika tudi za slovensčino ustvariti izhodišče za raziskavo razvoja jezika. Sprotna raziskava sodobne problematike in njenega razvoja pa bi utegnile delo zavleči in rezultate zamesti. Seveda bi bilo nesmiselno imeti en del raziskave / sinhronično raziskavo / za ~~xxxi~~ ~~xxxi~~ neznanstveno, drugi del / diahronično raziskavo / pa za znanstveno, ko vendar obe metodi pripnevata k razjasnitvi pojava, vsaka seveda v svojem okviru.

so neke vrste
Vedniki oziroma vezna sredstva ~~xxxi~~ ~~xxxi~~ morfemi zveze stavkov: s glagolom stavka, ki ga uvažajo, tvorijo neke vrste razbit skladnik / po terminologiji neposrednih skladnikov / ~~xxxi~~ ~~xxxi~~
2. Izbajamij 4. ~~xxxi~~ K. Rykoviča ~~xxxi~~ o sintaktični grupi in stavku kot o temeljnih strukturah jezika / Esquisses, s. 38/: "terminacija stav

kov s pomočjo drugega stavka: Najvažnejši problem je sintaktični odnos med veznikom in podrednim stavkom. Vseeno je, ali imamo veznik za avtonomno besedo ali ne. Bistveno je, da je veznik v tesni zvezi s predikatom podrejenega stavka. Z drugimi besedami: formalna menjava glavnega stavka v podrejeni stavek je v uporabi veznika / in sicer podrednega/, ki povzroči določene ~~spremenbe~~^{formalne} spremembe predikata: časa, načina, glagolovega besednega reda/. Odnos podrednega stavka do veznika spominja na odnos skupine / substantiv + adjektiv do predloga, ki jo vodi. Med veznikom in glagolom je ~~vedno~~ navadno v stavku vrsta drugih besed, ki zvezo prekinjajo. Pomembno pri tem je, da je veznikova funkcija v podrednem stavku podobna funkciji predloga in medbesedni sintaksi: veznik je morfen zveza in ni konstitutivni člen stavka. Predikat ne odpira zanj v konstrukciji nobenega prostega mesta. Toda kadar gre za zvezo stavkov, je predikatova sintagma zelo pogosto tako organizirana / ali pa je lahko tako organizirana/, da je iz nje postavljen zahteva po novem stavku, ki ga uvaja veznik določene kategorije. Besede, ki v nadrejenem stavku tako nepovedujejo zvezo, imenujem napovedovalce zveze. Zveza veznika in predikata podrejenega stavka uvršča veznike v neposredno zvezo z drugimi besednimi vrstami, ki določajo glagol, čeprav na drugi ravni, in sicer ~~več~~^{v zvezi} adverbni. Ta zveza je nekoliko drugačna in jasnejša v prirednji kot v podredju: medtem ko podredni drugič opravlja transpozicija stavka, ki ga uvaja, v podredje - in ne opravlja sicer nobene druge funkcije, ima veznik v priredju lahko najmanj dve funkciji: ali veže stavke v priredno zvezo stavkov ali pa navezuje prosti stavek v tekat. Druga funkcija - od vseh veznikov priredne vrste je nima samo veznik ter - je pravzaprav neke vrste adverbialna ~~vrsta~~ funkcije. Veznik pripisuje predikatu stavka, ki ga uvaja, svoj pomen, podobno kot to sicer opravljajo adverbi. Razen tega je večina prirednih veznih sredstev iz skupine tako imenovanih poudarjevalnih adverbov: poleg vezne in nevezovalne funkcije opravljajo ta sredstva še funkcijo poudarjenja nekaterih sintagm. To prepletanje funkcij veže vezna sredstva v priredju z adverbi. Preplet gre - kot je pokazala naša ~~več~~ analiza sredstva - tako daleč, da začno opravljati vezno funkcijo nekateri adverbi = polnim pomenom kvalifikatorjev / in ne samo tako imenovani poudarjevalni adverbi/, seveda v konstrukcijah, ki so pomensko vezane: če stoji v določeni poziciji / na začetku stavka, ki ga uvajajo, ~~na začetku~~ člena opozicija med stavki z adverbom nasprotnega pomena v prvem stavku ipd./, te konstrukcije bi morali uvrstiti med vezane konstrukcije: vezniške zveze namreč ne opravlja en sam adverb, ampak opozicija med adverbom prvega in adverbom drugega stavka / zdej - pri ipd./ Večinoma so takani primeri v literaturi uvrščeni v prim

nonimnim izrazom / seveda ob upoštevanju stilne funkcije/ in princip uvedbe novega elementa / test katalize/, ki naj pomaga pri spoznavanju konstrukcije. Zdi se mi, da je ta metoda od vseh metod, ki še niso ujeta v moje matematične simbolike, za spoznavanje sintaktične stavbe jezika najbolj primerna. Tretji princip, ki sem ga upoštevala, je Karcevskega delitev na tri vrste konstrukcij v podređju. Ta princip sem razširila na prav tako tri vrste konstrukcij v priređju: na vezane, navezane stavke in na zaprte konstrukcije v priređju. Tu velja razširiti trditve ocene: Karcevskega delitev je sicer res semantična, kakor so semantične tudi vse ostale nematematične delitve stavkov, vendar je rezultat: delitev po pozicijah, privede pravzaprav v samo zasnovo strukture. "amno je, da sama struktura pri določenju semantike stavkov ne more biti edino odločilna, tudi struktura kompozicije, razpored stavkov, je odvisen v tem primeru od semantike stavkov, ki si sledijo v zaporedju. Ob začetku nastajanja tega dela je izšla pomembna študija Chomskega Syntactic Structures. Transformacije struktur, kot jih raziskuje Chomsky, so ujeta v matematične simbole in omogočajo verjetno manj subjektivno ~~xx~~ analizo gredive kot metoda, ki smo jo za raziskavo sprejeli. Dejstvo je namreč, da po tej metodi danes opravljajo sintaktične analize jezikov, namenjene strojnemu prevajanju. Moje metoda v študiji o vezniku je sicer res na posebnih mestih izdala toliko, kolikor je zmanjkalo objektivnih meril in sem morala med različnimi možnostmi subjektivno izbirati pomenski odtonek konstrukcije. Vprašanje je, kako bi nam na teh mejnih mestih, ki jih je težko opredeliti, pomagala transformacionalistična metoda: metoda Chomskega se ~~razširja~~ omejuje predvsem na raziskavo strukture forme, manj pa hi nam pomagala razvrstiti strukture glede na njihov konkretni pomen ob tekstih, iz katerih smo raziskovali: ~~raziskovali~~ ^{zato da bi} zelo verjetno ~~ki bi~~ ob obsežnem gradivu prav tako v precepu na mejnih mestih kot pri sprejeti metodi. Poudariti je treba, da so tako Chomskega teoretična izhodišča kakor naša podobna: to so teoretična izhodišča sodobne lingvistične teorije. Obravnava danega, do sedaj v celoti neobdelanega problema, ki je na meji sintakse in leksikona, je zahtevala, da smo izbrali pot raziskave, ki nas vsaj na prvi pogled vodi do bolj razumljivega spoznanja, kot hi ga morda pomenila Chomskega transformacionalistična analiza. Seveda šele primerjava rezultatov po tej ali oni metodi lahko pokaže, katera od teh poti daje nalogi ustrezne rezultate. Toda čeprav sem mnenja, da sem za poskus sheme slovenskih stavčnih konstrukcij, ki nastajajo na osnovi obnašanja različnih veznih sredstev, izbrala ustrežno metodo, bodo

razumot v
uloti.

rezultati tega dela verjetno izhodišče za raziskave, ki bodo bližje je Chomskemu: v skladu z načelom, da je jezikoslovje mednarodna disciplina in da morajo biti njegove ~~raziskave~~ raziskave in njih rezultati pod skupnim imenovalcem, če naj prinesejo novih spoznanj splošni vednosti v jeziku.

Gradivo sem izbrala sama: nad petdeset del, v glavnem knjižnih izdaj slovenskih pisateljev, upoštevala pa sem tudi nekatere egeje in poljudno znanstvene študije, da bi dobila ~~kar se da natančno~~ sliko tako imenovanega splošnega knjižnega izraza. Pisce, ki sem jih izbrala, bi lahko razdelila po obdobjih njihovega pisanja in po rodu, ki mu pripadajo, na tri dele: Cankarja sem izbrala za mejo zaradi njegovega vpliva na poznejše pisanje, primeri iz Cankarja so v glavnem izbrani tako, da imajo še vedno splošen značaj, kolikor pa so danes posebni, imajo tako pri Cankarju kakor pri ~~avtorjih~~ primerih ostalih piscev danes kvalifikatorje. Razmeroma precej številni so avtorji, ki so bodisi začeli pisati v obdobju med obema vojnama - ali pa spada v tisto obdobje njih jezik in sem upoštevala njegove povojne izdaje / Danilo Lokar/. Največ avtorjev je iz najnovejšega obdobja / razmerje približno v številkah: Cankar s štirimi deli : 29 del iz medvojnega obdobja : 18 del iz povojnega časa; če bi upoštevali letnico izida, bi šle številke v korist zadnjega časa/. Upoštevala sem po eni strani pisce, ki jih je literarna kritika priznala kot odlične stiliste / Kosmač, Hieng ipd./, na drugi strani pa avtorje, ki se s svojim delom ne prinašajo stilnih novosti in je njihov jezik blizu standardnemu knjižnemu izrazu: njihove konstrukcije je mogoče zapisati v katerikoli vrsti pisanja. Upoštevanje teh avtorjev je pomagalo prikazati standardno podobo pojava v slovenskem knjižnem jeziku. ^{akčno} stališče pri odbiranju gradiva je precej drugačno od prakse v slovenskem slovničarstvu: Breznik je na primer v glavnem svoje gradivo opiral na avtorjih do Cankarja. Veliko tega je še danes v slovnici. Gradivo Miklošiča in Maretiča je vsaj za vezniško problematiko v veliki meri izkoristilo narodno pesem, ne da bi ^{avtorje} upoštevala, da so tako narodna pesem kakor razni pregovori, uganke in podobno podvržene drugačnim zakonitostim ~~teke~~ strukture stavka kakor besednega reda in padahno kakor proza. Prav zaradi teh momentov sem upoštevala tudi največ najnovejših avtorjev ali povojni izdanih del: najmanjša razlika v strukturi zahteva kvalifikator, da je danes konstrukcija nenevadna ali zastarela. To pa seveda standardne podobe probleme ne omogoča.

V lingvistični literaturi je bil ~~pravi~~ veznik / in odnosi, ki jih utverja/ doslej različno obrežnavan. Problem francoskega veznika

razvoju so obravnavali Httmayer, Šanfeld, ob prikazu imanentne strukture francoskega jezika se je s tem problemom ukvarjal Točoby: njegova po Hjelmsleava šoli zasnovana analiza utegne biti predhodnik analiz Chomskega. S teorijo vezniške funkcije in veznika kot pomožne besedne vrste se srečamo v angleških in ameriških ~~gramatikah~~ gramatikah. Teoriere v svojih elementih ~~konstrukcijske~~ ^{strukturalne} sintakse upošteva delitev kitajske gramatike in uvršča translative / = podredne veznike/ in junktive / = priredne veznike/ med prazne besede in med elemente tako imenovane dinamične sintakse. Spet drugi teoretiki ~~opredeljujejo~~ ^{opredeljujejo} vezniku vrednost členov govora /partes orationis/, in sicer zaradi tega, ker ne predstavlja konkretnega pomena predstave, pojma, lastnosti, dejanja. Monografija o slovenskem vezniku je doslej ~~ni~~ v slovanski lingvistični literaturi druga monografija o ~~vezniku~~ celotnem vezniškem sistemu nekega jezika, sploh prva monografija pa, ki na problem zveze stavkov gleda s stališča veznika. Prva, monografija o razvoju češkega zloženega stavka Jaroslava Bauerja, namreč izhaja od stavka, sestala je na osnovi predhodnih študij avtorja samega in vrste starejših in mlajših avtorjev, tako da predstavlja v veliki meri sintezo predhodnih delnih analiz problema. Za poljski jezik je na poseben način, ki spominja na pisca sinhronične češke sintakse Šmilauerja, obdelal vprašanje poljskih zloženih stavkov in morfemov, ki to zvezo omogočajo, Zenon Klemensiewicz. Številne analitične študije o poljskem vezniku v preteklosti in v sodobnem jeziku po revijah prihajajo o aktualnosti problema. Rusi so osnovno gradivo objavili v akademski slovnici, a problemom veznika in modalnih izrazov se je v veliki meri ukvarjal V. V. Vinogradov, danes pa izhaja vrsta člankov, ki skušajo raziskati problem ruskega veznika v skladu s tamkajšnjo lingvistično šolo bolj ali manj po metodah matematične lingvistik. Sintetične študije za ruski jezik v razvoju jezika in v sodobnem stanju še ni. In podobno. Prav to dokazuje, da je enov celotnega vezniškega sistema že eno samo študije morda res preobsežna, posebej če niso opravljena vsaj osnovna analitična preddela. Zaradi tega je malone nujno, da so nekatera mesta ^{v razpravi o slovenskem vezniku} v študiji bolj, druge manj natančno obdelana. ~~Za slovenščino so v preteklem stoletju precej pisali o rabi veznikov, najpogosteje so postavljali norme, še preden je bil znan pojav / v novejšem času Sovra/. Zaradi tega in tudi zaradi razlik med tedanjim in današnjim stanjem sem to literaturo sicer pregledala, vendar je pri analizi nisem upoštevala v večji meri: to bo potrebno pri prikazu problema v jeziku XIX. stoletja. Študija o vezniku v slovenščini vsebuje štiri dele: uvod opozarja na naloge, ki naj jih razprava razreši, omenja raziskovalno metodo in nakazuje raziskovalno pot. Analiza obsega dve obsežni poglavji:~~

vezna sredstva v hipotaksi in vezna sredstva v parataksi. Poglavje o veznih sredstvih v hipotaksi obsega najprej veznike, ki so razporejeni ~~po~~ vsaj deloma po semantiki in po funkcijah, ki jih opravljajo, sledijo znaki relativnih stavkov in odvisnih vprašanj. Vezna sredstva v parataksi obsegajo poleg pravih veznikov še vezne adverbe, na koncu pa prave adverbe v sekundarni vezni funkciji in veznik v podobi 0, asindeton. Zaključek - poskus sinteze prikazuje delitev konstrukcij in opozarja na nekatere posebnosti slovenskega vezniškega sistema. Sledijo opomba, viri za gradivo in bibliografija.

Ob posameznih veznikih v analizi je ob poskusih komutacije s sinonimnimi vezniki po večini tudi ugotovljeno, ali bi zamenjava povzročila ~~stično~~ spremembo, stilne vrednosti konstrukcije. Če bo šlo delo v tisk, bo treba dodati še sintezo o veznikih z več funkcijami in preplet veznikov, ki se tako v priredju kot v podradju pokrivajo kot sinonimni. Za sedaj je ta druga sinteza zaradi obsesnosti dela izpadla.

Od rezultatov analize bi želela opozoriti na nekatere posebnosti s treh različnih aspektov: 1/ koliko ~~se~~ sm uspelo prikazati položaj slovenskega gradiva v luči veljavnih teorij o vezniku in o zloženem stavku, 2/ koliko ~~semis~~ ^{uteguje ugotoviti o slovenskem vezniškem sistemu} ~~semis~~ ^{semis} ~~sova~~ ^{sova} ~~imi~~ ^{imi} ~~ustrojnimi~~ ^{ustrojnimi} ~~prilagoditvami~~ ^{prilagoditvami} razlik ~~med~~ ^{med} ~~različnimi~~ ^{različnimi} jeziki, 3/ opozoriti pa je treba ~~tk~~ ^{tk} tudi na posebnosti slovenskegavezniškega sistema v primerjavi z drugimi slovenskimi jeziki, kolikor je to mogoče izluščiti iz študije, ki v svoji zasnovi ni primerjalna.

Ker je analiza slovenskega vezniškega sistema v celoti prva monografija o tem problemu v slovenistični jezikoslovni literaturi, je bilo v prvi vrsti treba tudi za slovenščino ugotoviti pojave, ki so znani tudi v drugih, sorodnih jezikih in jih slovenske slovnice zaradi zamudnosti ni upoštevala. Med takšnimi pojavi naj omenim na prvem mestu klasifikacijo vsebinskih odvisnikov, to je členov, ki podobno kot atributi ali adverbi, samo v formi razvite stavčne konstrukcije dajejo konkretno vsebino asdereženemu predikatu. Slov. slovnice te delitve ne pozna; stavke deli po gramatično-sintaktični funkciji, ki jo imajo v okviru nadrejenega stavka na posebke, predmetne in prilastkovne odvisnike. ~~Pač~~ ^{Pač} ~~pač~~ ^{pač} jih deli po notranji strukturi na eksplicitivne stavke, vprašalne in želne. Mi jih delimo po vezniških sredstvih, ki jih upoštevajo. Verjetno sem ob tem posvetila premalo pozornosti tako imenovanim eksplicitivnim stavkom, ki samo razvijajo pomen prejšnje konstrukcije, in njihovem razmerju do pravih vsebinskih odvisnikov, ki dajejo konkretno vsebino nadreženemu predikatu s širšim pomenom. To pomanjkljivost bo treba pri predelavi popraviti, opoziti na jo je tudi pri drugih avtorjih ^{manjše} in kriterij zakriva drugega.

*Nevem, ali
je strokovno
ali vsaj deloma*

Hibridne, mejnekonstrukcije, kakor jih pozna Karcevski, so znane Kopečnemu, Bauerju, Vinogradovu in drugim raziskovalcem stavke. Gre za nekatere kategorije podrednih konstrukcij, ki imajo lahko ~~razno~~ v konkretnem tekstu pomen priredne zveze. Ker je vsebina podrednega in prirednega stavka izgubila pomen podredne zveze, največkrat je to kategorija koncesivnih stavkov / čeprav/ in časovnih stavkov / medtem ko in drugi vezniki, ki lahko izražajo v obeh stavkih istočasnost/ in zaradi tega podredni stavek ni več subordiniran prirednemu stavku, je ostal med stavkoma pomen protivnosti, nastalo pa je tudi nesorazmerje med vsebino in formo. Prav zaradi tega imajo takšne konstrukcije pogosto posebno stilno funkcijo poudarjanja. Zdi se, da je to opozorilo na posebno stilno funkcijo te vrste konstrukcij pomembno zaradi tega, kar opozarja na pomen same konstrukcije, ne glede na konkretno realizacijo v tekstu. Te posebnost raziskovalci jezikoslovci navadno prezrejo, vendar se mi zdi za študij stila izredno pomembna. Obe vrsti konstrukcij, dopustne in časovne / spadajo pa sem tudi nekateri pravi načinovni odvisniki/, se namreč lahko obravnavamo samo v podredju, v nobenem primeru mejnih konstrukcij ni mogoče uvrstiti zaradi pomena gole forme v priredje. ~~razen tega pa je~~ Relativni ~~tudi kakor~~ vrednost zamenjave s prirednimi vezniki, saj imajo priredne konstrukcije same na sebi spet docela drugačen pomen. Zaradi tega mislim, da je prav če prav na tem mestu omenim, ~~relativno vrednost sleherno komitativno metodo v jeziku~~ z izmenjavo izraznih sredstva ni sicer lahko pomembno določiti pomena in funkcijeke mejo posebnega izreza, to je ~~na jasklonske lastnosti~~. Ker pa čiste sinonimike malone ni, je treba ob vsakem primeru poskušati ugotoviti tudi ~~razno~~ posebno vrednost konstrukcij. Med mejne konstrukcije uvrščam tudi tako imenovani nepravilni relativne stavke, ki jih za poljskimi teoretiki imenujem tudi narativne relativne stavke. Anton Sovrè je te stavke uvrstil v celoti med stilne ohlapnosti, še preden je raziskal pojav. Te stavke je mogoče po katalizi razvezati s prirednim veznikom, ~~ki~~ saj njihova vsebina ni podrejena odnosnici v nadrejenem stavku, ampak jo razvijajo ~~kar~~ vendar velja tudi za narativne relativne stavke isto, kar za ostale hibridne konstrukcije. Ob veznih sredstvih relativnih stavkov sem mnogipred ugotovila za slovenščina dva relativna generale, ki in kar, popravila slovnico glede uvrščanja veznika ki med zaimke / to poskuša še zadnje slovnice, ki imenuje veznik ki oziralnik, ob katerem pa se navorični zaimke še vedno sklanja/. Druge raziskovalce vezniških sistemov je zanimala tudi relevanca glagolskih oblik v podredju / Alić, Bauer itd./ - sama sem ob nekaterih primerih na problem opozorila, poskusila pa ga bom dalje raziskovati.

Poleg teh glavnih posebnosti delitve v podredju je nova delitev v priredju: priredja je po zapletu med seboj povezanih stavkov morda bolj prepletena struktura od podredja, čeprav se ~~navedeno~~ poudarja, da sta si predikata v priredju enakopravna. Razdelitev na redke nevezane in ~~vezane~~ ^{siopstna} vezane konstrukcije, v katerih si sta stavki sledijo po določenem zaporedju, je torej precej ~~različna~~ ^{različna}. Vezane konstrukcije so po zaporedju podobne odprtim strukturam podredja. Pri teh konstrukcijah sem se za vse situacije v priredju opredelile za to, da pripada veznik stavku, ki ga uvaže, in ne trdim, da prosto stoji med stavki. Posebnost delitve so tako imenovane zaprte konstrukcije priredja: to so zveze stavkov, kjer situacije v prvem stavku pomensko zahteva drugi stavek. V prvem stavku je vezni adverb ali kak drug adverb, ki stopnjuje določeno razmerje priredne pomenske kategorije / npr. ne samo - ampak tudi in podobno /.

Bolj ali manj nova je tudi ugotovitev o poudarjevalni funkciji nikalnice v celi vrsti prirednih konstrukcij, vendar ~~je treba priskrbiti~~ ^{je treba priskrbiti} bo treba po raznih pogledjih raztresene ~~kratve~~ ^{kratve} ugotovitve še obdelati. Nikalnica ima ~~podobno~~ ^{podobno} vlogo tudi v podrednih stavkih.

Na tem mestu moram omeniti tudi razdelitev stavkov na tri večje skupine, čeprav ne gre za kakšno novost, ampak samo za opredeljevanje, ker iz literature podobne primere klasifikacije že poznamo. Posebnost pa je - ocena - pripisovanje vezni funkcije adverbom, ki imajo v zvezi svojo pomensko opozicijo / veže na ta način pravzaprav ~~razno~~ ^{razno} pomenska opozicija med dvama adverboma/. Včasih je meje med veznikom in adverbom prav zaradi te dvojnosti funkcij težko določljiva.

~~Izrazitev~~ ^{izrazitev} je tudi ugotovitev o poudarjevalni funkciji nikalnice v celi vrsti prirednih konstrukcij, vendar ~~je treba priskrbiti~~ ^{je treba priskrbiti} bo treba po raznih pogledjih raztresene ~~kratve~~ ^{kratve} ugotovitve še obdelati. Nikalnica ima ~~podobno~~ ^{podobno} vlogo tudi v podrednih stavkih.

Za ugotovitev meje med priredjem in podredjem pa je najbrž pomembno razlikovanje pravih priredij in različnih asociativnih zvez, naknadnih dodajanj tekstu, pojasnil. Ta pojav, ki izvira iz dvojne procesa oblikovanja jezikovnega izraza / iz logične organizacije pripovedi in iz asociativnega procesa med govorom/, zahteva, da postavimo v priredju mejo med obema tipoma stavkov.

Študija žal ni mogla biti tudi komparativna, vendar so se že iz analize slovenskega gradiva pokazala nekatere posebnosti v razmerju do bolj ali manj splošno znanih ugotovitev o ostalih slovanskih jezikih.

Je ~~važno~~ ^{važno} poudariti, da je slovenščine ~~izraziti~~ ^{izraziti} izraziti vezniški sistem, da je mnogo manj asind tičnih konstrukcij kot v drugih slovanskih jezikih. Zelo verjetno ni v zvezi s tem ni naključje, da je večina slovanskih veznikov govornih in ~~razno~~ ^{razno} niso samo bolj ali manj literaren izraz logično organiziranih tekstov. Na

Prvih pet strani iz ohranjenih rokopisnih pripomb Antona Bajca k doktorski disertaciji Brede Pogorelec (skupaj 26 strani v beležki).

Finalni odv. 28-32 (4)

St. 30 Ne vem, zakaj ste jih postavili le finalnim na tona mestu, saj je 15 prištevov 22 vzročni; res pa je v vsakih vrstah nekaj finalnega, kar bi se dalo izraziti s final. podlogami za; preneha za podlogo finala. Sodi, li bi tamj ma konec finalnih

Pmi. 9 se more tolmaziti samo kot prolektivni; namerni li bi s kondicionalom.

Prvi vzročni 32-35

Ba v vidri, govori 32-33

Kis mihalica prolektiv vidri. govora, to določuje besedni red.

Pi 3 je za svoj obsej obseja; ki (zavij travi), da je čol navda? Collov obsej obseja.

Vnosni in vzročni 33-35

hambro, da se za obsej. Morda li se mako preveriti, kolaj se da nadomestiti s če (pa ni negativ), Brin, 17 jama določje, da ni prejet ma mila tu ni arharpan.

Salvo je chidiran plaj, di'candi, lalbe po hodi ica pogojne perivde.

O nem tem pl. Musica

Kylocchi; mal klavir ~~ni prejet~~ italo je tudi

(Zelim) da li je minimal to svet vicer

to li je minimal (li bi svet vicer)

(de)

vezniške zveze

ne da bi 36-39

Pomenba jih lahko enostavno s poudarjenim, po strukturi je to čisto
proščanje. Tudi, res ne bi študiral stei v dialektu ali maj' funkcion
razložitv mestomih. Soj lahko ostanej pomeni veliki razpisovalski
tako (ni tako rekla, da bi se zmedla; rekla je, pa ne tako, da bi se zmedla
Tisti ne zanima nicalovano, zatoj vtiš funkcionisti

st. 38

Pi. 12 ne spada sem

Pi. 13 dobro ilustrira mestomih (besedila je, a ne račun,
da je hitela), vendar ni razlage, zakaj ni je popravit propinje
14. in 15. sta kvadrizma (Konces, naba da, o kateri ne govornite)
= darsi
Pi. 16 jama ilustrira je Konces, nabe, vendar niha slab (pizil)

momento da/bi 39

Pomen je res protiven, mestomih pa kaže na prepog, objekt

le da, samo da 40-41

st. 40 To je vse abstrakčno: Pi. 19; opozorila je varé delo, samo (to je),
da je bila mnogo umejša

Kakor da 41

vs te odnime mi amje stornica pa meryalne.

Adverzal Kakor da mizel, kakor da je vz ledu

mač. pini. adv.

Torej bila puznati Kakor da za odgovor
pini. adv.

čes da 41-42

Priznajte, da se da težko razložitv smikrono. Soj ne versto,
kajni odnime ne to, zati ni pomagati zuba opuznajo. Po mjen
mestomih to je čes reči, ki je skanuel v drugi oči edni.

maj 42-43

zanaj bi bilo ob razlozi maj < maha
Kondic. ni videti, ne zdeli lahko funkcion vany, bi se pa real. bop.
tudi spaja futur. Maj = majini, Koncesimol je jama spoznana v nabo, res.
pust!, čes. neok

5

Ali bes gre za nekaj vrvičenega?

6

Naj zopust, mi je rekla (reka je: nekaj, zopust, arh. naj, najte).

Premalo obdelan najši, plati si (slapificirant)

Če 44-

prg. št. 44 l. 6 je prg.-čas ~~zavezan~~

45 7 " vrvični dn
50 Neke delitelj more bit, zato postavljam kvadrat
merilni; ali nenasen, prav ho mi ate, da no se vsjimb. hudo
spomeni. bi vas pa rekha uspešnost.

št. 51 Pr. 51 je dolga izbran za kuharje & dopust.

št. 52 Pr. 52 je prg. čas.

dop. 54-56

št. 55 ne spadajo sem št. 78, 79, 83, 84, 87,

če = ali, mel. odv. 56-57

št. 57 Pr. 97 ne budi sem

Pr. 107 je odprta čč (no letel) naj bi pini vezjali

dopust. og. gra čč - 57-62

Me drogovna martanka: čč je tudi ~~plakardel~~, tega mi vedel
> čč čč je ne vedel.

št. 58 Tisto o osnov. funkc. dop. odv. je viden mpleto

Naslednji odstavek o Kragi nepovodovaneč spusti ne daji
Tudi, da gre pravno za vsjimbje dopustnosti, vada, se li-
vitarji pa naj odvezati, plat bl za nasprta vanji. splovanje
(ključu sem) je spusta nasprta vanji. Sama bolita se blže odv. pured.

- št. 61 za vse primerne vsej dopin: J. Baničeva, pa tudi varš 7
 upravitelj dopisnice vrb. Razhrič med cipar in pander
 je s. Baniči intenzivnosti
- 62 Izjavi oduro med izrazi; kajenje, čebulni prazgona vije
 vzhaja v skladu

Ko 62 -

63 metancijopi upravitelj Ko: preba kadar

- Ko št. resp. vng.
- št. 69 Dobra opozna roplel med pamir čaromin muatlen Ko
 in adrepativnim. Ta zadnji je res ugledni nac. odv., ipa-
 zati pa se da s pa. Podi se, da bi kazalo vvesti putir, nac, odv. !
- št. 70 pleten ko; odnaka je nose vgrude: letoj ko, zloj ko, tivar ko
 icle ko, zca ko, haj ko. To je dvoqvem podatelj pa nalo vgrude
 ob restav. vng.
- št. 73 V pini. ko bi vendar tudi lahko veli: Ko je vedel no vng,
 se je kosir že videl (zamim. tihaj sprenumba bus. ruda. !)

Ko v pogajaj. stavilih. Tubaj ste odprli novo katepi,
 odri mitov (pogajaj). Potato je, da spada je k vpravim,
 paar tako pa je tudi res, da kazalnost mi tako močno
 izprazna, klakar s keru, na drugi strani pa vna ele-
 ment protinomosti. Imamo tvoj že polnoma vpravim odv.
 Čeduje baji se sprenajem, ali je vpravim karotje res prir-
 nedje. Otrane le ne besedim mid. Ta je pa tudi ugledni
 kpi obli p. p. p. p. Ko sinima ~~atlasa~~ ~~atlasa~~ ~~atlasa~~
 kaj bi pravil, ko me vidiš ne roquime
 sa, (kaj) " "
 zloj (kaj), miki me me n.
 ni hidi armit. tako

št. 75 Rebra Ko mi ki bi ne dala doloviti pa mareciji, (8)
 ki mi boje v odgovoru tu mi ko (oboj!), Sans z dia-
 kronično opazilom bi se dala razpisati vprašanje, ali
 je Ko iz ki ali iz čarov, regnita, ali iz ker, kiže z
 kaj z

Ko v ital. top. sl. 76-77 Peša!

št. 76

alco reba peša; ne kupi se s čē, ker me najden pri-
 mera obo bi bil pomislil, (kadar živil boke nemurki
 (Ko flē) bi bil pomislil, zamislivo, kako v kvintu
 myje čē pod vplivom (dov.) myj. py shranjen v alco)

kadar

št. 80 št. 5 kaže, da se v fud. rač. hodi za ko št. 8
 Tudi tu diahron. pregled myje. Myj. oia, kadar je
 aktivisti bil ... (kadar). Odkriti ko z. Prvotno
 by danna koda-že (štaj. se pola). Kako my' se y' lopa
 shruv v ko z

ako se kadar lahko zamenja s čē, je to čē v čas. rač.
 v št. 9 je slabo izpuščen ne točnost, kadar, marveč
nehotrat, "

št. 82 Kadar kuh. kol' poudarja poudar

preden 82-84

št. 84 Mishin, da sta Ps 16 in 17 malo nariha namet
 doler me. Ta drugi kaže dolo do nastopa, prvi pa
 dolo pod nastopom.

Avtoričin načrt za izdajo doktorske disertacije v knjižni obliki.

Stavčna sintaksa v slovenščini

Zloženi stavek

Študija prinaša teorije - to se pravi pregled danes veljavnih teorij o stavku, včevši generativno metodo. Pojasnjuje izbrane ~~mnih~~ teorije z namenom, da prikaže metode pristopa.

Zloženi stavek je obdelan v prvi vrsti z vidika vezniških zvez, obdelane pa so tudi druga, sekundarna znamenja povezave stavkov. Ob tem so razložene tudi zveze z nepopolnimi stavki in z vezniki povezane samostalniške zveze.

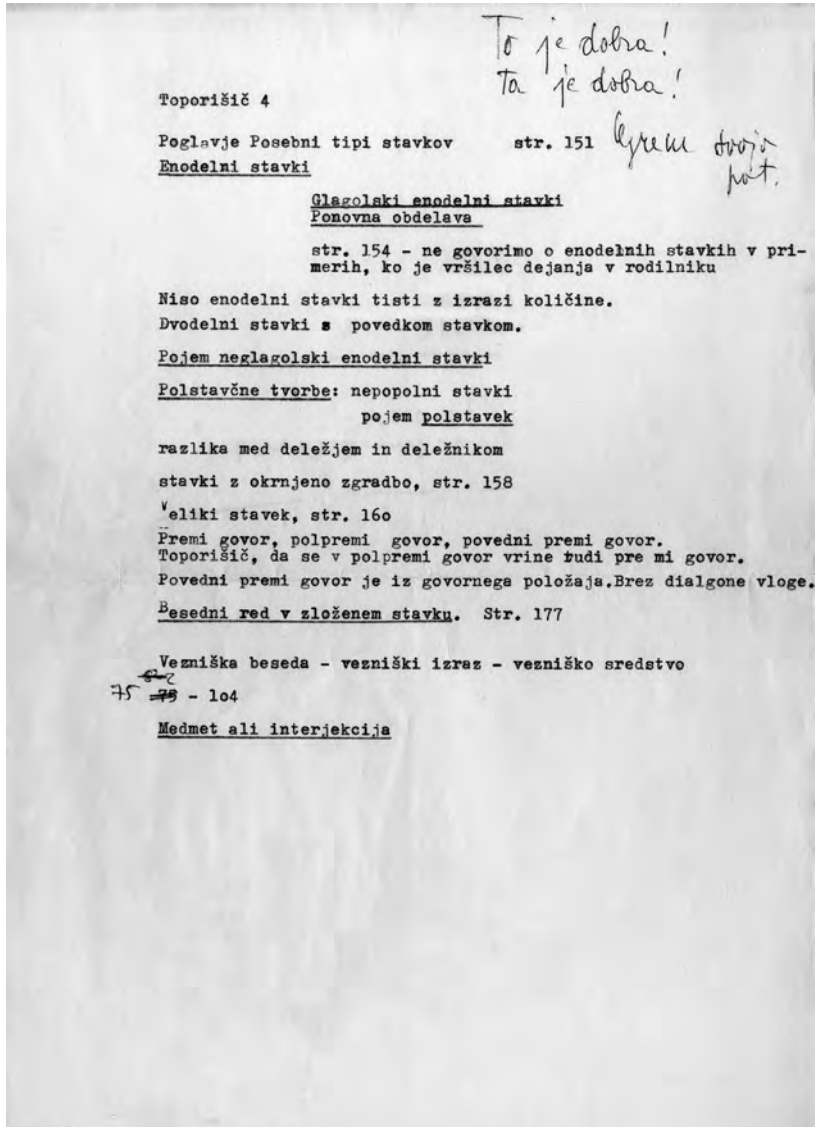
Posebni poglavji sta posvečeni glagolskim razmerjem med podređnimi stavki ter besednemu redu.

Novost je tudi poskus, razložiti nekatere tipe odstavkov.

Gradivo je izbrano iz lepe književnosti in publicistike od Cankarja dalje.

Delo je predelana in za tisk (to se pravi komunikativno) pripravljena študija, predložena za doktorsko tezo in obranjena januarja 1964. Seveda je študija dopolnjena z novimi izsledki.

Izpiski iz učbenika *Slovenski knjižni jezik 4* Jožeta Toporišiča (izšel je leta 1970). Zraven značilni avtoričin pripis: »To je dobra! Ta je dobra! Grem svojo pot.«

FOTOGRAFIJE

Breda Pogorelec – študentka.

Promocija doktorjev znanosti na ljubljanski univerzi 16. 2. 1964. Breda Pogorelec je šesta z leve. Foto: Edi Šelhaus

Z izleta leta 1965 (ali 1966). Na sliki angleški lektor Mc Kinnon, Hermina Jug Kranjec, Breda Pogorelec, poljski lektor Łuboš in Katarina Bogataj.

Udeleženci Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture 1979, ki ga je vodila Breda Pogorelec.

Breda Pogorelec – profesorica.

Veznik v slovenščini je doktorska disertacija pokojne jezikoslovke Brede Pogorelec. Tokrat je prvič objavljena v knjižni obliki. Delo v slovenskem jezikoslovju ni le pionirsko, pač pa zaradi izčrpnega in inovativnega pristopa k analizi vseh zaznanih vezniških sredstev ostaja še do danes neprešeženo in kot tako smernica vsem sodobnim raziskavam skladnje slovenskega jezika. Njegova objava po skoraj šestih desetletjih dokazuje, da v vseh teh letih ni izgubilo relevantnosti in inovativnosti. Disertacijo, ki je bila doslej dostopna le redkim, opombe pa so veljale za izgubljene, so uredili Alexander Rath, Kozma Ahačič in Mojca Smolej.

ISSN 2232-3406 27 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>